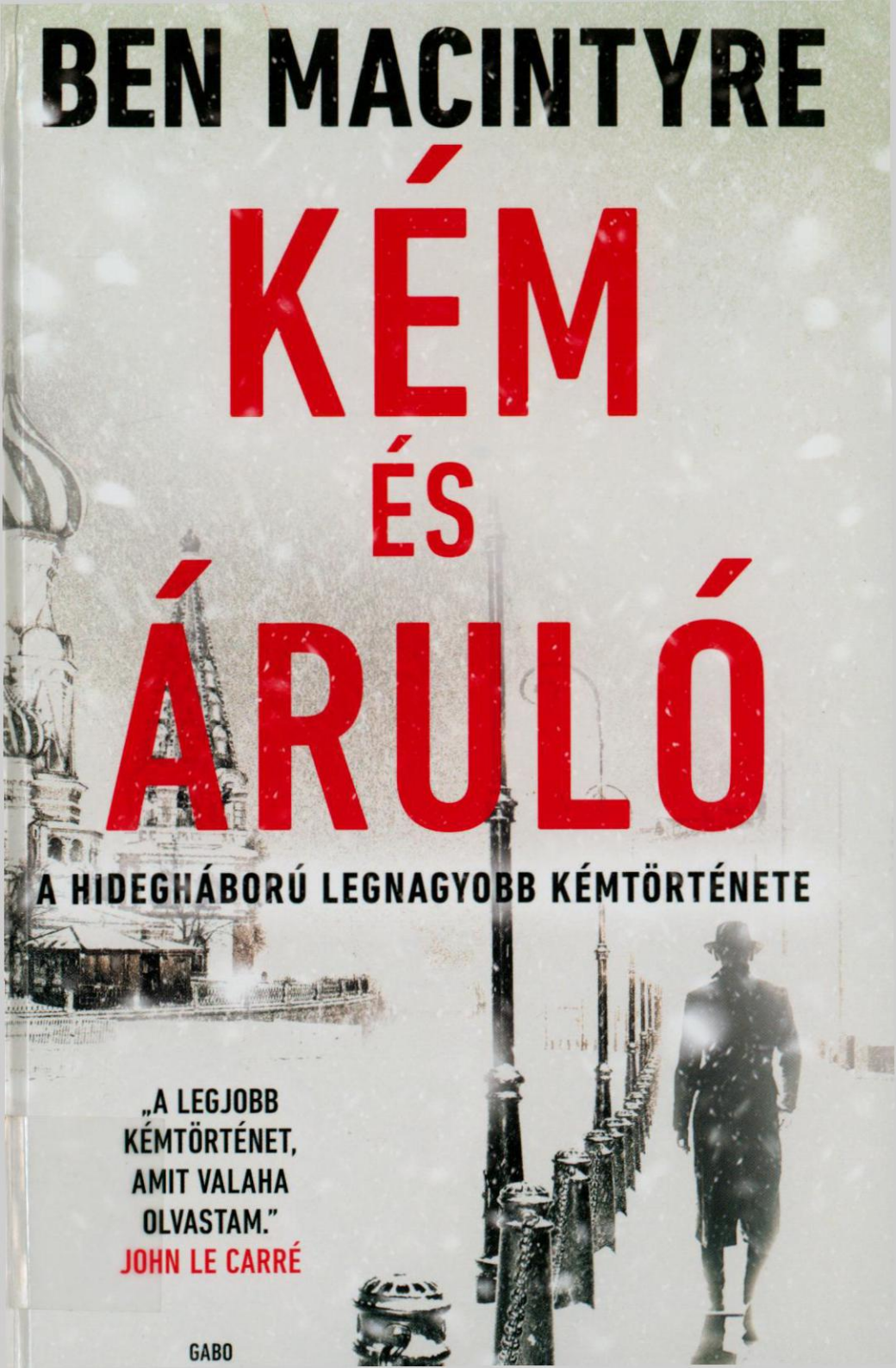

BEN MACINTYRE

KÉM

ÉS

ÁRULÓ

A HIDEGHÁBORÚ LEGNAGYOBB KÉMTÖRTÉNETE

„A LEGJOBB
KÉMTÖRTÉNET,
AMIT VALAHA
OLVASTAM.”

JOHN LE CARRÉ

GABO

Fordította:
Tamás Gábor

Ben Macintyre

KÉM ÉS ÁRULÓ

A hidegháború legnagyobb
kém története

GABO

2

355
M10

A mű eredeti címe: *The Spy and the Traitor*

Szaklektor: Dr. Kis-Benedek József

Szerkesztő: Rózsa Judit

A borítót tervezte: Szabó Vince, Malum Stúdió

A könyvet tervezte, tördelte: Gelányi Mariann

Copyright © Ben Macintyre, 2018

Hungarian translation © Tamás Gábor, 2019

Copyright © Gabo Kiadó, 2019

Felelős kiadó: Földes Tamás

ISBN 978 963 406 859 4

Somogyi-könyvtár, Szeged

S000703375

Joanna Macintyre (1934–2015) emlékére

„Kettős élete volt: egy nyilvános, amelyet mindenki látott, ismert, aki csak akarta... és egy másik, amely titokban folyt.”

ANTON CSEHOV: *A KUTYÁS HÖLGY*
(Devecseriné
Guthi Erzsébet fordítása)

Tartalom

<i>Fedő- és álnevek</i>	11
Bevezetés: 1985. május 18.	13

ELSŐ RÉSZ

1. A KGB	19
2. Gormsson bácsi	40
3. Sunbeam	60
4. Zöld tinta és mikrofilm	83
5. Műanyag szatyor és egy Mars szelet	109
6. Boot ügynök	134

MÁSODIK RÉSZ

7. A fedett lakás	153
8. A RJAN-művelet	175
9. Koba	197
10. Mr. Collins és Mrs. Thatcher	215
11. Orosz rulett	243

HARMADIK RÉSZ

12. Macska és egér	273
13. A takarító	299

14. Július 19., péntek	327
15. Finlandia	353
EPILOGUS	
16. Útlevel Pimlicónak	377
<i>Köszönetnyilvánítás</i>	399
<i>Felhasznált irodalom</i>	401
<i>Jegyzetek</i>	405
<i>Képek forrása</i>	413
<i>Név- és tárgymutató</i>	415

Fedő- és álnevek

ABLE ARCHER 83 – NATO-hadgyakorlat

BOOT – Michael Foot (KGB)

COE – Bettancy-ügy (MI5)

DANICEK – Stanislaw Kaplan (MI6)

DARIO – a KGB ismeretlen illegális hírszerzője (KGB)

DISARRANGE – egy cseh hírszerzőtiszt kimenekítési akciója (MI6)

DRIM – Jack Jones (KGB)

ELLI – Leo Long (KGB)

ELMEN – Az MI5 és az MI6 egyesített Bettancy-ellenes elhárítási művelete (MI5/MI6)

EMBASE – KGB- és GRU-tisztek kiutasítási akciója Gorgyijevszkij tevékenységének felfedése után (UK)

Farewell – Vlagyimir Vetrov
(Területfigyelési Főcsoportfőnökség, DGST)

FAUST – Jevgenyij Usakov (KGB)

FOOT – KGB- és GRU-tisztek kiutasítási akciója (MI5/MI6)

FREED – cseh hírszerzőtiszt (MI6)

GLYPTIC – Jozsef Sztálin (MI5)

GOLDFINCH – Oleg Ljalin (MI5/MI6)

GOLFPLATZ – Nagy-Britannia (német)

GORMSSON – Oleg Gorgyijevszkij (PET)

GORNOV – Oleg Gorgyijevszkij (KGB)

GROMOV – Vaszilij Gorgyijevszkij (KGB)

GRETA – Gunvor Galtung Haavik (KGB)

GROUND – pénzáadási művelet Dario részére (KGB)

GUARDIJECEV – Oleg Gorgyijevszkij (KGB)

HETMAN – Lejla Gorgyijevszkaja és lányai kiszabadítására indított művelet (MI6)

INVISIBLE – cseh tudósok kimenekítési akciója (MI6)

KOBA – Michael Bettaney (MI5)

KORIN – Mihail Ljubimov (KGB)

KRONIN – Sztanyiszlav Androszov (KGB)

LAMPAD – egyesített MI5 és MI6 összeköttetési szervezete (MI5/MI6)

NOCTON – Oleg Gorgyijevszkij (MI6)

OVATION – Oleg Gorgyijevszkij (MI6)

PIMLICO – Gorgyijevszkij kimenekítési terve (MI6)

PUCK – Michael Bettaney (MI5)

RJAN – *Raketo-Jadernoje Napagyenyije* (Szovjetunió)

RON – Richard Gott (KGB)

SUNBEAM – Oleg Gorgyijevszkij (MI6)

TICKLE – Oleg Gorgyijevszkij (CIA)

UPTIGHT – MI6 (CIA)

ZEUS – Gert Petersen (KGB)

CIKCAKK – Eddie Chapman (MI5)

Bevezetés

1985. május 18.

A KGB Elhárító Főcsoportfőnökség K Csoportfőnöksége számára ez nem volt több, mint egy szokásos lehallgatószerkez-beszerelés.

Egy perc sem kellett feltörni a Leninszkij prospekt 103. – a KGB-s tiszteknek és családjuknak otthont adó toronyház – nyolcadik emeletén lévő lakás bejárati ajtaján a zárat. Mialatt két, kesztyűt és kezeslábast viselő férfi nekilátott módszeresen átkutatni a lakást, két szakember fűrgén és láthatatlanul bedrótozta a helyet: lehallgatóberendezéseket helyeztek el a tapéta és a szegélylécék mögé, mikrofont raktak a telefonkagylóba és videókamerákat a nappali, a hálósoba és a konyha lámpafoglalataiba. Mire egy órával később végeztek, alig maradt olyan sarka a lakásnak, ahol a KGB-nek nem volt füle vagy szeme. Utolsó lépésként álarcot húztak és radioaktív port szórtak a szekrényben lévő ruhákra és cipőkre, kellően alacsony sűrűségben ahhoz, hogy ne okozzon mérgezést, de megfelelt arra, hogy a KGB Geiger-Müller-számlálói jelezhessék a viselőjük mozgását. Aztán távoztak és gondosan bezárták maguk után az ajtót.

Néhány órával később egy orosz hírszerző főtiszt szállt le a londoni Aeroflot-járáttal a moszkvai reptéren.

Oleg Antonovics Gorgyijevszkij, a KGB ezredese pályafutása csúcán volt. A szovjet hírszerzés csodagyereke szorgosan járta be a ranglétra fokait, szolgált Skandináviában, Moszkvában és Nagy-Britanniában

is, és alig volt bejegyzés a személyi lapján. Most pedig, negyvenhat évesen, kinevezték a londoni KGB-állomás – egy igazi zsíros hely – vezetőjének, és visszahívták Moszkvába, hogy a KGB főnöke kenje föl. A karrierhírszerző Gorgyijevszkijnek úgy állt a szénája, hogy a Szovjetuniót ellenőrző roppant és kíméletlen biztonsági és hírszerzőhálózat legfelső vezetésébe emelkedhet.

A mokány, sportos Gorgyijevszkij magabiztosan hatolt át a reptéri tömegben. Azonban a lelkében ott fortogott a rémület. Merthogy Oleg Gorgyijevszkij, a KGB veteránja, a Szovjetunió hithű titkosszolgája, brit kém volt.

Úgy egy tucat évvel korábban szervezte be a brit hírszerző szervezet, az MI6, és Nocton fedőnévvel a történelem egyik legértékesebb kémjének bizonyult. A hatalmas mennyiségű információ, amit brit kezelőinek küldött, megváltoztatta a hidegháború menetét, szovjet kémhálózatokat leplezett le, segített az atomháború elkerülésében, és egészen egyedülálló ismeretekkel látta el a Nyugatot a Kreml gondolkodását illetően a nemzetközi kapcsolatok kulcsfontosságú és veszélyes időszakában. Ronald Reagan és Margaret Thatcher egyaránt tájékoztatást kapott az orosz kémtől származó titkok egyedülálló kincstáráról, noha sem az amerikai elnök, sem a brit miniszterelnök nem ismerte a forrás valódi kilétét. Még Gorgyijevszkij fiatal felesége sem tudott semmit férje kettős életéről.

Amikor kinevezték a KGB rezidensének – a KGB állomásait *rezidentúráknak* nevezték, innen a név –, az ügyet vivő MI6-tisztek szűk köre ujjongott. Gorgyijevszkij lesz a Nagy-Britanniában tevékenykedő első számú szovjet hírszerző, így mostantól hozzáférhet az orosz kémrendszer legbelső titkaihoz: innentől kezdve tájékoztathatja a Nyugatot a KGB terveiről, még mielőtt megvalósulnának, és ezzel semlegesíteni lehet a KGB-t Nagy-Britanniában. Ezzel együtt a váratlan visszahívás Moszkvába nyugtalansággal töltötte el a Nocton-csapatot. Néhányan közülük csapdát sejtettek. Hirtelenjében találkozót szerveztek vele a MI6 kezelőtisztei egy londoni védett házban, ahol felajánlották neki a lehetőséget, hogy disszidáljon és maradjon a családjával együtt Nagy-Britanniában. A találkozó résztvevői között nem volt kérdés,

hogy mi forog kockán: ha hivatalos KGB-rezidensként tér vissza, akkor az MI6, a CIA és nyugati szövetségeseik megütnék a hírszerzési főnyereményt, ám ha Gorgyijevszkij csapdába sétál, elveszíthet mindent, még az életét is. Alaposan megrágt a kérdést, mielőtt döntött.

– Visszamegyek.

Az MI6 tisztjei újra végigmentek a Pimlico fedőnévű vészhelyzeti menekülési terven, amelyet hét évvel korábban dolgoztak ki abban a reményben, hogy soha nem kell használni. Az MI6 eddig még soha senkit nem csempészett ki a Szovjetunióból, KGB-tisztről nem is beszélve. A bonyolult és kockázatos tervet csakis legvégső esetben lehetett életbe léptetni.

Gorgyijevszkijt kiképezték arra, hogy felismerje a fenyegetéseket. Mialatt a belső feszültségtől cafatokban lévő idegekkel végigsétált a moszkvai reptéren, mindenhol a veszély jeleit látta. A határőr mintha szokatlanul hosszú ideig vizsgálta volna a dokumentumait, mielőtt intett neki, hogy továbbmehet. Hol van a személy, aki a tengerentúlról visszaérkező KGB-ezredesnek kijáró alapvető udvariassági gesztusként várna? A reptéren mindig erős volt a megfigyelés, de ma talán még a szokottnál is nagyobb számban álldogáltak hétköznapi kinézetű férfiak és nők az épületben és környékén. Beszállt egy taxiba, miközben arra gondolt, ha a KGB tudná az igazságot, akkor abban a pillanatban letartóztatnák volna, amint orosz földre teszi a lábát, és mostanra már úton lenne a KGB cellái felé, hogy kihallgassák és megkínózzák, majd kivégezzék.

Amennyire képes volt megállapítani, senki nem követte, amikor belépett a jól ismert lakóházba a Leninszkij proszpekten, és felment a lifttel a nyolcadik emeletre. Január óta nem járt a családja otthonában.

Az ajtón könnyedén nyílt az első zár, akárcsak a második. De az ajtó meg se mozdult. A harmadik zár, egy ósdi tolóretesz, ami még a lakóház építésének idejéből maradt, zárva volt.

Csakhow Gorgyijevszkij soha nem használta a harmadik zárat. Soha nem is volt kulcsa hozzá. Ez csakis azt jelenthette, hogy valaki tolvajkulccsal kinyitotta az ajtót, és távoztakor tévesen mind a három zárat bezárta. Ez a valaki csakis a KGB-től lehetett.

Az előző hét félelmei dermesztő hullámban, a bénító, jeges felismeréssel álltak össze kristálytisza rendszerré, hogy a lakásába behatoltak, átkutatták és valószínűleg be is poloskázták. Gyánakodtak rá. Valaki elárulta. A KGB megfigyelte. A kém után saját kémtársai kezdtek kémkedni.

ELSŐ RÉSZ

A KGB

Oleg Gorgijevszkij a KGB-be született, a szervezet formálta, a szervezet szerette, a szervezet torzította el, ejtett rajta sebeket, és a szervezet volt az, amelyik kis híján elpusztította. A szovjet kémszerv ott volt a szívében, ott volt a vérében. Apja egész életében az állambiztonságnak dolgozott és állandóan, még hétvégéken is a KGB-s egyenruháját viselte. A Gorgijevszkij család külön erre a célra készült lakóházban, kémek társaságában élt, kifejezetten csak tisztek számára hozzáférhető ételt evett és szabadidejét más kémcsaládokkal együtt töltötte. Gorgijevszkij a KGB gyermeke volt.

A KGB (*Komitet Goszudarsztvennoj Bezopasznosztyi*), vagyis az Állambiztonsági Bizottság a világon valaha létrehozott legbonyolultabb és legszerteágazóbb ilyen jellegű szervezet volt. Sztálin kémhálózatának közvetlen örököseként egyszerre végezte a hazai és külföldi bázison folytatott információgyűjtést, a belbiztonság megóvását és az állami rendvédelem feladatát.

A rejtélyes, zsarnoki és mindenütt jelen lévő KGB behatolt a szovjet élet valamennyi területére. Kigyomláta a belső véleménykülönbségeket, őrizte a kommunista vezetést, kémkedési és kémelhárítási műveleteket indított az ellenséges hatalmak ellen, és megfélemlítette a Szovjetunió népeit, hogy nyomorult, engedelmes szolgák legyenek. Az egész világon toborzott együttműködőket és mindenhová helyezett el kémeket, bár-

honnan és mindenhonnan vásárolt és lopott katonai, politikai, illetve tudományos titkokat. Hatalma csúcsán, amikor több mint egymillió tisztje, ügynöke és besúgója volt, a KGB minden más intézménynél meghatározóbb volt a szovjet társadalom formálásában.

A Nyugat számára a belső terror, a külső agresszió és zavarkeltés hívószavát jelentették a kezdbetűk, a rövidítés magában foglalta mindazt a kegyetlenséget, amire egy arctalan, hivatalos maffia irányítása alatt álló totalitárius rezsim képes. Csakhogy azok, akik könyörtelen uralma alatt éltek, nem így tekintettek rá. Természetesen félelmet és engedelmisséget keltett ezekben az emberekben, de egyúttal afféle praetorianusokként, a nyugati imperialista és kapitalista agresszió elleni védőbástyaként, a kommunizmus őrzőjeként rajongtak is értük. Büszkeséget jelentett, és csodálták azokat, akik ennek a válogatott és kiváltságos erőnek a tagjai voltak. Akik csatlakoztak a szolgálathoz, életre szólóan választottak. „Egykori KGB-s nem létezik”¹ – mondta egy alkalommal a KGB korábbi tisztje, Vlagyimir Putyin. Zárt körű klub volt ez, amiből lehetetlen volt kilépni. Megtiszteltetés és kötelezettség volt a KGB soraiba lépni mindazoknak, akikben megvolt a megfelelő rátermettség és becsvágy.

Oleg Gorgyijevszkijben soha nem fordult meg komolyan, hogy bármi mással foglalkozzon.

Édesapja, Anton Lavrentyjevics Gorgyijevszkij, egy vasúti pályamunkás fia, tanító volt, mielőtt az 1917-es forradalom elkötelezett, vakon hívó kommunistává, az ideológiai ortodoxia merev betartatójává változtatta. „A párt volt Isten” – írta később a fia, és az idősebb Gorgyijevszkij soha nem ingott meg elkötelezettségében, még akkor sem, amikor hite azt követelte meg, hogy elmondhatatlan bűnökben vegyen részt. 1932-ben segédkezett Kazahsztán „szovjetizálásában”, szervezte az étel kisajátítását a parasztoktól, hogy azzal táplálják a szovjet haderőt és városokat. Az ezt követő éhínségben mintegy 1,5 millió ember halt meg. Anton közelről látta az állam gerjesztette éhezést. Abban az évben csatlakozott az állambiztonsági szervezethez, majd az NKVD-hez, a Belügyi Népbiztossághoz, Sztálin titkosrendőrségéhez és a KGB

elődjéhez. A politikai osztályon dolgozó tiszt volt a felelős a politikai fegyelemért és az ideológiai képzésért. Feleségül vette Olga Nyikolajevna Gornovát, egy huszonnégy éves statisztikust, és beköltöztek egy, az állambiztonsági elitnek fenntartott moszkvai lakóháztömbbe. Az első gyermekük, Vaszilij, 1932-ben született. A Gorgyijevszkij család gyarapodott és gazdagodott Sztálin alatt.

Amikor Sztálin elvtárs bejelentette, hogy a forradalom halálos belső fenyegetéssel néz szembe, Anton Gorgyijevszkij készen állt segédkezni az árulók eltávolításában. Az 1936–38-as nagy tisztogatás során tömegesen likvidálták „az állam ellenségeit”: az ötödik hadoszlop tagásával meggyanúsítottakat és rejtőzködő Trockistákat, terroristákat és szabotőröket, ellenforradalmi kémeket, párt- és kormányhivatalnokokat, parasztokat, zsidókat, tanítókat, tábornokokat, értelmiségieket, léngyeleket, a Vörös Hadsereg tisztjeit és még sok más embert. A nagy többségük teljességgel ártatlan volt. Sztálin üldözési mániás rendőrlamában a túlélés legbiztosabb módja az volt, ha az ember feljelentett valaki mást. „Inkább szenvedjen tíz ártatlan, mint hogy akár egyetlen kém is megmeneküljön”² – jelentette ki Nyikolaj Jezsov, az NKVD vezetője. „Ahol fát vágnak, ott hullik a forgács.”

A besúgók besúgtak, a vallatók és a hóhérok munkához láttak, és dugig megteltek a szibériai gulagok. De mint minden forradalomban, az erőszak levezényelői itt is elkerülhetetlenül gyanúsítottakká váltak. Az NKVD elkezdte önmagát vizsgálni és megtisztítani. A vérontás tetőpontján hat hónap alatt több mint tucatszor csaptak le a háztömbre, amiben a Gorgyijevszkij család élt. A letartóztatásokat mindig éjjel hajtották végre: elvitték a család férfi tagját, majd következtek a többiek.

Valószínűnek tűnik, hogy az állam néhány ellenségét maga Anton Gorgyijevszkij azonosította. „Az NKVD-nek mindig igaza van” – mondta. Következtetése egyszerre teljesen észszerű és teljesen elhibázott.

1938. október 10-én, a terrorhadjárat lecsillapultának idején, a háború árnyékában született meg a második fiú, Oleg Antonovics Gorgyijevszkij. A barátai és szomszédai szemében a család tagjai eszmé-

nyi szovjet állampolgároknak tündek: ideológiai szempontból tiszták voltak, hüek a párthoz és az államhoz, s immár két szép szál fiuk is volt. Oleg után hét évvel született egy lányuk is, Marina. A Gorgyijevszkij jól táplált, kiváltságos, biztonságban élő család volt.

Am alaposabban szemügyre véve a helyzetet kiderül, hogy repedések futottak végig a családi homlokzaton, és a megtévesztés rétegei lapultak a felszín alatt. Anton Gorgyijevszkij soha nem beszélt arról, mit tett az éhínség, a tisztogatások és a terror idején. Az idősebb Gorgyijevszkij a *Homo Sovieticus*, a kommunista elnyomásban formálódott állami szolga mintapéldányának számított. Azonban félelemmel teli, iszonyodó lélek lehetett, akit talán rágott a bűntudat. Oleg később „réműlt embernek” látta az apját.

Olga Gorgyijevszkiját, Oleg édesanyját, kevésbé engedelmes anyagból gyúrták. A pártba soha nem lépett be, és nem hitte tévedhetetlennek az NKVD-t. A kommunisták elvették édesapjától a vízimalmát, fivérét a kelet-szibériai Gulagra küldték, amiért bírálta a kollektivistá mezőgazdaságot, és számos barátját látta, ahogy éjszaka kirángatják az otthonukból és elviszik. Józan paraszti ésszel felfogta az állami rémuralom szeszélyességét és bosszúsomját, de tartotta a száját.

Oleget és Vaszilijt hat év választotta el egymástól, és a háborúban nőttek föl. Gorgyijevszkij egyik első emléke, hogy lerongyolódott német foglyok sorait nézi, ahogy végigvonultatják őket Moszkva utcáin: „csapdába esett, gondosan őrzött, állatok módjára ide-oda terelt emberek”. Anton gyakorta volt hosszú időre távol: előadásokat tartott a csapatoknak a párt eszméiről.

Oleg kötelességtudóan megtanulta a kommunista ortodoxia tanait: a 130. számú iskolába járt, ahol korán érdeklődést mutatott a történelem és a nyelvek iránt. Tanult a kommunizmus hazai és külföldi hőseiről is. A Nyugatot körülvevő dezinformációk sűrű fátyla ellenére egészen megigézték más országok. Hatévesen olvasni kezdte a *Brit Szövetséget* (*British Ally*), ezt a propagandalapot, amit a brit nagykövetség jelentetett meg a brit-orosz barátság erősítésére. Németül tanult. A tizen-

évesekkel szembeni elvárásnak megfelelően belépett a Komszomolba, a kommunista ifjúsági szervezetbe.

Édesapja három hivatalos napilapot hozott haza rendszeresen, és a bennük lévő kommunista propagandát szajkózta. Az NKVD által alakult KGB-vé, és Anton Gorgyijevszkij engedelmesen követte ezt. Oleg édesanyja csendes ellenállást sugárzott magából, ami alkalmanként csipős, félig elsuttogott megjegyzésekben nyilvánult meg. A kommunizmus idején tilos volt a vallásosság, ezért a fiúk ateistákként nőttek fel, azonban az anyai nagyanyjuk titokban megkereszteltette Vaszilijt az orosz ortodox egyház szertartása szerint, és Oleggel is megtette volna, ha felháborodott édesapjuk nem neszeli meg és nem avatkozik közbe.

Oleg Gorgyijevszkij szerető és kétszínűséggel átitatott családban nőtt fel. Anton Gorgyijevszkij a pártot tisztelte és a kommunizmus félelmet nem ismerő támogatójának vallotta magát, azonban a lelke mélyén egy réműlt, kicsi ember volt, aki rettenetes dolgokat látott. Olga Gorgyijevszkaja, az eszményi KGB-feleség titokban megvetette az egész rendszert. A nagyanyja egy betiltott, törvényen kívüli Istent imádott. A család felnőtt tagjai között egy sem akadt, aki nyilvánvalóvá tette volna – akár a családtagoknak, akár másoknak –, mit is érez valójában. Sztálin Oroszországának fojtogató egyformaságában lehetőség volt arra, hogy az ember titokban másban higgyen, de túlságosan is veszedelmes volt ezt őszintén bevallani még akár családon belül is. Oleg gyerekkorától kezdve azt látta, lehetséges kettős életet élni, szeretni mindazokat, akik körülvesznek, miközben elrejtjük valódi énünket, lehetséges a külvilág szemében egyfajta embernek, a lelkünk mélyén pedig egészen másféleképpen lenni.

Ezüstéremmel, a Komszomol vezetőjeként, a szovjet rendszer rátermett, értelmes, sportos, soha vissza nem kérdező és jellegtelen termékeként fejezte be az iskolát. Viszont megtanulta, hogyan kell személyek szerinti megkülönböztetéssel élni. Apja, anyja és nagyanyja különböző módon, de mind olyanok voltak, akik takargattak valamit. Az ifjú Gorgyijevszkij titkok között nőtt föl.

Sztálin 1953-ban meghalt. Három évvel később, a párt huszadik kongresszusán elítélte az utóda, Nyikita Hruscsov. Anton Gorgyijevszkij megrendült. Sztálin hivatalos elutasítása a fia szerint „nagyértékben hozzájárult élete ideológiai és filozófiai alapjainak tönkremeneteléhez”. Nem tetszett neki az, amilyen irányba változott Oroszország. Nem úgy a fiának.

A „hruscsovi olvadás” rövid ideig tartott és csak korlátozottan volt érvényes, mégis ténylegesen lehetővé tette a szabadabb gondolkodást azzal, hogy lazítottak a cenzúrán, és politikai foglyok ezreit engedték szabadon. Mámorító idők voltak ezek egy ifjú és reményteli orosz számára.

Oleg tizenhét évesen beiratkozott a nagynevű moszkvai Nemzetközi Kapcsolatok Intézetébe (MGIMO). Az új légkörtől egészen felvillanyozódott ifjú őszinte beszélgetéseket folytatott társaival arról, hogy lehet megvalósítani az „emberarcú szocializmust”. Túlságosan messzire ment. Édesanyja nyakas ellenkezése átszivárgott belé. Egy napon beszédet írt, amelyben naivan védelmébe vette a szabadságot és a demokráciát, olyan fogalmakat, amelyek tartalmát alig-alig értette. A nyelvi laborban felvette és lejátszotta néhány hallgatótársának. Egészen belesápadtak. „Ezt azonnal le kell törölnöd, Oleg, és soha többé ne beszélj ilyesmikről.” Oleg most már félt, és azon töprengett, vajon szólt-e valamelyik csoporttársa a hatóságoknak „szélsőséges” nézeteiről, elvégre a KGB-nek beépített emberei voltak az intézetben.

Hruscsov reformszemléletének korlátai kegyetlenül előtűntek 1956-ban, amikor szovjet tankok gördültek be Magyarországra, hogy véget vessenek a szovjet uralom elleni országos felkelésnek. A mindenre kiterjedő szovjet cenzúra és propaganda ellenére az elfojtott forradalom hírei visszaszivárogtak Oroszországba. „Mindennemű melegség megszűnt – idézte föl Oleg az ezt követő szigorítást. – Jeges szél köszöntött be.”

A Nemzetközi Kapcsolatok Intézete a Szovjetunió első számú kiemelt egyeteme volt, amit Henry Kissinger „Oroszország Harvardjának”³ nevezett. A külügyminisztérium üzemeltetésében lévő intézet diplomaták, tudósok, közgazdászok, politikusok, no meg kémek képzési

helyének számított. Gorgyijevszkij történelmet, földrajzot, közgazdaságtant és nemzetközi kapcsolatok történetét tanult, mindezt a kommunista ideológia mindent eltorzító szemüvegén át. Az intézetben 56 nyelven lehetett tanulni: sehol a világon nem volt még egy ilyen egyetem. A nyelvi ismeretek egyenes utat jelöltek ki a KGB-be és a külföldi utazásokhoz, amelyek után annyira sóvárgott.

– Tanulj svédül – vetette föl a bátyja, aki addigra már a KGB-ben dolgozott. – Az ajtót nyit egész Skandináviára.

Gorgyijevszkij megfogadta a tanácsát.

Az intézet könyvtára járattott néhány külföldi lapot és folyóiratot, és bár erősen megszerkesztették ezeket, mégiscsak kitekintést nyújtottak a szélesebb világba. Ezeket kezdte el elővigyázatosan olvasni, mert az is gyanúra adott okot, ha valaki nyíltan érdeklődik a Nyugat iránt. Éjszakánként néha titokban – és a szovjet rádióvétele zavaró rendszer ellenére – a BBC nemzetközi adását, esetleg az Amerika Hangját hallgatta, és elkapta „az igazság első halvány illatát”.

Mint minden ember, a későbbiekben Gorgyijevszkij is hajlamos volt a tapasztalat szemüvegén át szemlélni a múltját, és úgy képzelni, valójában mindig is ott nevelgette magában az engedetlenség csíráját, úgy hitte, a sorsa valamiképpen a személyisége elválaszthatatlan részét képezi. Holott nem így volt. Diákként lelkes kommunista volt, aki apjához és bátyjához hasonlóan buzgón igyekezett a KGB-ben szolgálni a szovjet államot. A magyar felkelés felszította ifjonti képzeletét, de nem volt forradalmár alkat. „Továbbra is a rendszer része voltam, de egyre erősödött bennem a kiábrándultság.” Ebben semmiben sem különbözött számos egyetemista kortársától.

Tizenkilenc évesen elkezdte a mezei futást. Volt valami a sportág magányosságában, a hosszú időn át tartó megerőltetés ritmusában, az önmagával folytatott egyedi versengésben, önnön határai próbálgatásában, ami vonzotta. Képes volt társasági ember lenni, akihez vonzódtak a nők, és aki könnyen csapta a szelet. Jóképű férfinak számított, haját hátrafésülte a homlokából, és nyílt, kissé lágy vonásai voltak. Alapesetben zord arckifejezést vágott, de amikor szemében megvillant a sötét humor,

egészen földerült az arca. Társaságban gyakorta volt vidám és bajtársias, de volt valami kemény, rejtett része is a lényének. Nem volt sem magányos, sem zárkózott, egyszerűen csak megelégedett a saját társaságával is. Érzéseit ritkán mutatta ki. Az önképzés iránti elkötelezettségéből adódóan úgy vélte, hogy a mezei futás „jellemépítő” dolog. Órákon át futott gondolataiba merülve, keresztül Moszkva utcáin és parkjain.

Az egyetem pályáján futó csapatának tagja, Stanislaw Kaplan lett az egyike annak a néhány diáknak, akivel összebarátkozott. „Standa” Kaplan csehszlovák volt, és mire a szovjet blokk sok száz tehetséges diákjának egyikeként az intézetbe érkezett, már szerzett egy diplomát a prágai Károly Egyetemen. Akárcsak a kommunizmus igáját nemrég nyakukba kapó más országokból származó többi diák, Kaplan „egyniségét sem fojtották el” – ahogy évekkel később írta Gorgyijevszkij. Egy évvel volt idősebb az orosznál, és katonai fordítónak tanult. Mint kiderült, a két fiatalember hasonló eszméket vall, és törekvéseik között sincs nagy eltérés. „Szabadon gondolkodott, és erősen szkeptikus volt a kommunizmussal” – írta Gorgyijevszkij, aki izgalmasnak és kissé riasztónak találta Kaplan őszinte elképzeléseit. A jóképű, sötét hajú Standa valóságos mágnesként vonzotta a nőket. A két diák szoros barátságot kötött egymással: együtt futottak, együtt kergették a lányokat, és együtt szoktak vacsorázni is a Gorkij park közelében lévő cseh étteremben.

Ugyanilyen fontos, befolyásoló tényező volt bálványozott bátyja, Vaszilij, aki épp akkor folytatta a kiképzést, hogy „illegális” hírszerző legyen, és beálljon a Szovjetunió mélyfedésben dolgozó hírszerzőinek nagy létszámú és az egész világon ténykedő seregébe.

A KGB két, egymástól teljesen elkülönülő kémtípust alkalmazott külföldön. Az előbbi hivatalos fedésben dolgozott a szovjet diplomáciai vagy konzuli személyzet tagjaként, kulturális vagy katonai attaséként, különtudósítóként vagy kereskedelmi képviselőként. A diplomáciai védelem azt jelentette, hogy amennyiben leleplezték a tevékenységüket, ezeket a „törvényes” kémeket nem lehetett eljárás alá vonni kémkedésért, csak nemkívánatos személynek lehetett nyilvánítani őket és kiutasítani az országból. Ezzel ellentétben egy „illegális” (orosz szóhas-

nálattal: *nyelegal*) hírszerzőnek nem volt hivatalos státusza, általában álnéven, hamis iratokkal utazott, és egyszerűen láthatatlanul beleolvadt abba az országba, ahová kiküldték. (Nyugaton ez „nem hivatalos fedésként” volt ismert.) A KGB a világ minden részébe telepített illegális hírszerzőket, akik hétköznapi lakosoknak adták ki magukat, így épültek be és rombolták a fennálló rendet. A legális kémekhez hasonlóan ők is gyűjtötték az értesüléseket, építették a hálózatot, és különféle kémtevékenységeket végeztek. Előfordulhatott, hogy „alvóként” hosszú ideig rejtőzködtek, majd aktiválták őket. Ilyenek voltak az ötödik hadosztály lehetséges tagjai is, akik készen álltak hadba vonulni, amennyiben Kelet és Nyugat között kitör a háború. Az illegális hírszerzők a hivatalos út alatt ténykedtek, ezért nem lehetett nyomon követhető módon fizetni őket, ahogy biztonságos diplomáciai csatornákon keresztül se lehetett tartani velük a kapcsolatot. Azonban a nagykövetségre kinevezett kémekkel ellentétben nem sok nyomot hagytak, amin elindulhattak az elhárítók. Valamennyi szovjet nagykövetségen működött egy állandó KGB-állomás, egy *rezidentúra*, különböző hivatalos fedésben dolgozó KGB-tisztekkel, akiket a *rezidens* (az MI6 szóhasználatával élve az állomásvezető, a CIA-nál az állomásfőnök) irányított. A nyugati elhárítások egyik feladata volt kitalálni, melyik szovjet nagykövetségi alkalmazott valódi diplomata és melyik kém valójában. Az illegális hírszerzők felkutatása sokkal nehezebb volt ennél.

Az Első Főcsoportfőnökség volt a KGB külföldi bázison végzett hírszerzésért felelős szervezeti egysége. Ezen belül az S Csoportfőnökség (S, mint „speciális”) képezte, helyezte ki és irányította az illegális hírszerzőket. Vaszilij Gorgyijevszkij hivatalosan 1960-ban került az S Csoportfőnökségre.

A KGB irodát tartott fenn a Nemzetközi Kapcsolatok Intézetében, ahol két tiszt figyelte, kiket lenne érdemes felvenni. Vaszilij megemlítette főnökeinek az S Csoportfőnökségen, hogy az öccse, aki jól beszél különböző nyelveket, valószínűleg érdeklődne ez iránt a munka iránt.

1961 elején beszélgetésre hívták Oleg Gorgyijevszkijt, majd azt mondták neki, hogy menjen el a KGB Dzerzsinszkij téren található

központja közelében egy épületbe, ahol egy középkorú nő udvariasan elbeszélgetett vele németül, és megdicsérte nyelvismeretét. Attól a pillanattól fogva benne volt a rendszerben. Nem ő akart csatlakozni a KGB-hez, ez nem valamiféle klub volt, ahová kérte az ember a felvételét. A KGB választotta ki magának.

Egyetemi ideje vége felé elküldték Kelet-Berlinbe hat hónapos gyakorlatra, hogy fordítson a szovjet nagykövetségen. Egészen fellelkesült az első külföldi út lehetőségétől, és izgatottsága a tetőfokára hágott, amikor behívták az S Csoportfőnökségre, hogy ismertetőt kapjon az NDK-ról. A kommunisták vezetése alatt álló Német Demokratikus Köztársaság szovjet csatlós állam volt, de ez nem jelentette azt, hogy a KGB figyelme elkerülte. Vaszilij már ott élt illegális hírszerzőként. Oleg könnyen ráállt, hogy kapcsolatba lép a bátyjával, és új, nem hivatalos munkaadója számára elvégez néhány „apró feladatot”. 1961. augusztus 12-én érkezett Kelet-Berlinbe, és felkeresett egy diákszállót a karlsruheri KGB-s enklávéban.

Az előző néhány hónapban a nyugati részre menekülő kelet-berliniek csordogáló patakja áradattá duzzadt. 1961-re nagyjából 3,5 millió keletnémet – a lakosság körülbelül húsz százaléka – csatlakozott a tömeges kivonuláshoz a kommunisták kezén lévő területekről.

Gorgyijevszkij másnap arra ébredt, hogy Kelet-Berlint megszállták a buldózerek. A keletnémet kormány Moszkva sugalmazására szélsőséges lépéseket tett az emberáradat feltartóztatására: megkezdődött a berlini fal, a Nyugat-Berlint Kelet-Berlintől és a környező NDK-tól fizikailag elválasztó akadály felépítése. Az „antifasiszta védelmi fal” valójában börtönt körülvevő peremsáv volt, amelyet az NDK azért emelt, hogy saját lakóit zárja körül vele. Több mint 240 kilométernyi beton- és drótbunkerekkel, kocsiakasztókkal és drótkerítéssel – a berlini fal a vasfüggöny kézzel fogható megnyilvánulása volt, és az egyik leghitványabb építmény, amit ember valaha készített.

Gorgyijevszkij iszonyodó ámulattal figyelte, ahogy a keletnémet munkások feltörték a határ vonalában az utcákat, hogy a járművek ne legyenek képesek áthaladni rajtuk, és katonák görgették végig a szöges-

drót egyik kilométerét a másik után. A keletnémetek egy része, ahogy felismerte, hogy gyors ütemben fogyatkozik a menekülés lehetősége, kétségbeesetten kísérelte meg elérni a szabadságot, és átkapaszkodott a torlaszokon, vagy megkísérelte átúszni a határ részét alkotó csatornákat. Örök sorakoztak végig a határ mentén tűzparancssal, hogy löjenek bárkire, aki megpróbál átjutni Kelet-Németországból a nyugati részre. Az új fal nagy benyomást tett a huszonegy éves fiatalemberre. „Csakis figyelőtornyokban álló fegyveres őrökkel megerősített fizikai akadály tudta szocialista paradicsomukban tartani a németeket, és megállítani őket, hogy ne meneküljenek Nyugatra.”

Mindazonáltal Gorgyijevszkij döbbenete a néhány nap alatt elkészülő berlini fal láttán nem akadályozta meg abban, hogy kötelességtudóan végrehajtsa a KGB utasításait. A félelem a tekintélytől ösztönös, az engedelmség bevészt volt. Az S Csoportfőnökség megadta egy német nő, a KGB korábbi forrásának nevét: Gorgyijevszkijnek fel kellett keresnie és kideríteni, hajlandó-e folytatni az információk átadását. A helyi rendőrség révén találta meg a lakhelyét. Az ajtót nyitó középkorú nő láthatóan nem jött zavarba attól, hogy váratlanul beállított hozzá egy fiatalember egy csokor virággal. Egy csésze tea mellett elmondta, készen áll folytatni az együttműködést a KGB-vel. Gorgyijevszkij lelkesen írta meg első jelentését az állambiztonságnak. Csak hónapokkal később ébredt rá, mi is történt valójában: „Voltaképpen nem is őt, hanem engem tettek próbára.”

Azon a karácsonyon találkozott a hamis személyazonossággal Lipcseben élő Vaszilijjal. Oleg nem beszélt neki a berlini fal felépítése miatt érzett rémületéről. Bátyja addigra már hivatásos KGB-tiszt volt, aki nem nézett volna jó szemmel egy efféle ideológiai megingást. Ahogy édesanyjuk elleplezte valódi érzéseit férje elől, a két testvér ugyanúgy őrizgette egymás előtt titkait: Olegnek fogalma sem volt arról, mivel is foglalkozik valójában Vaszilij Kelet-Németországban, és a bátyja sem tudott semmit arról, mit is érez ő valójában. A testvérek elmentek a *Karácsonyi oratórium* előadására, ami „mélyen megindította” Oleget. Ehhez képest Oroszország „lelki sivatag” volt, ahol csakis az államilag

elfogadott zeneszerzőket lehetett hallgatni, és az olyan „osztályellenes” egyházi zenét, mint Baché, dekadensnek, nyárspolgárinak tekintették és betiltották.

Gorgyijevszkijre nagy hatást gyakorolt a Kelet-Németországban eltöltött néhány hónap: találkozhatott az európaiság tényleges és jelképes felosztására egymással versengő ideológiákkal, megízlelte a Moszkvában elérhetetlen kulturális gyümölcsöket, és elkezdte a kémkedést. „Izgalmas volt korán belekóstolni abba, mivel is foglalkozhatok, ha csatlakozom a KGB-hez.”

A valóságban már csatlakozott is a szervezethez.

Visszaérkezvén Moszkvába, azt mondták, jelentkezzen szolgálattételre a KGB-nél 1962. július 31-én. Miért csatlakozott ehhez a szervezethez, holott addigra már megkérdőjelezte az ideológiát, amit védelmezett? A KGB-s munka elragadónak tűnt és külföldi utazásokat ígért. A titokzatosság csábító dolog. Ráadásul Oleg is becsvágyó volt. A KGB megváltozhat, ő maga is megváltozhat, Oroszország is megváltozhat. Ráadásul a fizetés és a kiváltságok is ígéretesek voltak.

Olga Gorgyijevszkaja csalódottan vette tudomásul, hogy kisebbik fia is követi apját és bátyját a hírszerzésbe. Most az egyszer nyíltan hangot adott a rezsimmel és a fenntartását szolgáló elnyomó gépezettel szemben érzett haragjának. Oleg felhívta a figyelmet arra, hogy nem a belső KGB-nek, hanem a külföldi résznek, az Első Főcsoportfőnökségnek dolgozik majd, egy olyan élenjáró szervezetnek, ahol idegen nyelveket beszélő értelmiségiek végeznek szakértelmet és műveltséget igénylő munkát. „Ez nem is olyan, mint a KGB – mondta édesanyjának. – Tényleg hírszerzés és diplomata munka.” Olga elfordult tőle, és kiment a szobából. Anton Gorgyijevszkij nem szólt semmit. Oleg semmiféle büszkeséget nem fedezett föl apja viselkedésében. Évekkel később, amikor megértette a sztálinista elnyomás valódi mértékét, az merült föl benne, hogy lassanként nyugdíjas éveikhez érkező apja esetleg „elszégylelte magát a rengeteg büntetett és kegyetlenség miatt, amit a KGB követett el, és egyszerűen nem mert a saját fiával beszélni a KGB munkájáról”. Vagy talán nehezebbre esett fenntartani kettős életét,

és a KGB oszlopa túlságosan is rémült volt figyelmeztetni a fiát arra, hogy mibe is dugja bele a fejét.

Utolsó civil nyarán Gorgyijevszkij csatlakozott Standa Kaplanhoz az intézet fekete-tengeri üdülőjében. Kaplan úgy döntött korábban, hogy marad még egy hónapot, mielőtt hazatér és megkezdí munkáját az StB-ben, Csehszlovákia korábbi állambiztonsági szervezetében. A két barát hamarosan munkatárs is lesz, szövetségese a szovjet blokk érdekében folytatott kémkedési tevékenységben. Egy hónapot töltöttek a fenyők alatt, mindennap futottak, napoztak és eszmét cseréltek nőkről, zenéről, politikáról. Kaplan egyre erősebb kritikát fogalmazott meg a kommunista rendszerrel szemben. Gorgyijevszkijnek hízelgett, hogy ilyesféle veszélyes és kitüntetett bizalomban részesült. „Összhang és bizalom volt közöttünk.”

Kaplan nem sokkal azután, hogy visszatért Csehszlovákiába, levelet írt Gorgyijevszkijnek. Megemlítette a lányokat, akikkel találkoztak, és azt, hogy jó lenne, ha orosz barátja meglátogatná. („Végigjárjuk az összes sörözőt és kocsmát Prágában.”) Majd megkérdezte a legfontosabbat: „Oleg, volna egy példányod a *Pravdából*, amiben Jevtusenko Sztálin-verse jelent meg?”

Jevgenyij Jevtusenko a legnagyobb és legbefolyásosabb szovjet költő volt, és a *Sztálin örökösei* c. költeményében a sztálinizmust támadta. Azt követelte, hogy a szovjet kormány jelentse ki, hogy a sztálinizmus nem tér vissza soha, és figyelmeztetett, hogy néhányan a vezetésben még mindig visszakívánják a brutális korszakot. „A múltban, azt gondolom, nem figyeltek az emberek jólétére, sok volt a hamis vád és az ártatlanok meghurcolása... Van, aki azt mondja, miért törődöm ezzel, de nem tudom tétlenül nézni. / Sztálin örökösei itt vannak közöttünk.”

A vers szenzációt keltett, amikor megjelent a Szovjetunió Kommunista Pártjának hivatalos lapjában, és közölték Csehszlovákiában is. „Néhányunkra nagy hatással volt, bár voltak, akik elégedetlenek voltak miatta” – írta Kaplan Gorgyijevszkijnek. Azt mondta, össze akarja hasonlítani a cseh fordítást az eredetivel. De igazából kódolt üzenetet küldött barátjának: a költő által leírt érzelmekhez hasonlóan ő is tenne valamit a sztálinizmus ellen.

A KGB Moszkvától 70 kilométerre, egy erdő mélyén található Vörös Lobogó kiképzőközpontja a 101. számú iskola fedőnevet viselte: a sors fintoraként, teljességgel akaratlanul visszhangozta ez George Orwell 101-es szobáját az 1984-ből. A pincében található vallatóhelyiséget a párt arra használta a történetben, hogy legrosszabb rémálmának tegye ki a foglyot, és ezzel törje meg az ellenállását.

Gorgijevszkij és 120 másik, kiképzés alatt álló KGB-tisztet itt avatnak be a szovjet kémkedés legmélyebb szakmai titkaiba: a hírszerzés és a kémelhárítás fogásaiba, az ügynökök toborzásába és kezelésébe, a legális és az illegális hírszerzésbe, az ügynökök és a kettős ügynökök típusaiba, a fegyverek használatába, a kézitusaiba, a figyelésbe, ennek a különös foglalkozásnak a rejtélyes mesterségébe és tolvajnyelvébe. A legfontosabb kiképzési témák egy részét a megfigyelés felismerése és elkerülése, más néven a „takarítás”, azaz, KGB-zsargonban *proverka* tette ki: hogyan kell észrevenni, ha követik az embert, és úgy kikerülni a megfigyelést, ami nem szándékosnak, hanem véletlenszerűnek tűnik, hiszen a nyilvánvalóan „megfigyeléstudatos” célpont nagy valószínűséggel képzett hírszerző. „A hírszerzőtisztnek nem szabad viselkedésével gyanút keltenie – jelentették ki a KGB-s kiképzők. – Ha a figyelőcsoport azt veszi észre, hogy valaki jól láthatóan ellenőrzi, követi, akkor a csapat igyekszik az eddiginél is nagyobb óvatossággal, nagyobb kitarással és nagyobb leleményességgel tevékenykedni.”

A fedett műveletek lényegi eleme, hogyan lehet kapcsolatot teremteni egy ügynökkel anélkül, hogy észrevenné ezt bárki – vagy akár úgy is, hogy az ember megfigyelés alatt áll. A nyugati hírszerzés nyelvezetében az észrevétlenül működő tiszt vagy ügynök „eltűnik” vagy „sötétben van”. A KGB diákjait sorra vetették alá különböző próbáknak, amelyek során kapcsolatot kellett teremteniük egy megadott helyen egy megadott személlyel, információkat kellett rejtkehelyen elhelyezniük vagy felvenniük, megpróbálni kideríteni, követik-e őket, és ha igen, milyen módszerrel, lerázni a követőjüket úgy, hogy az ne vegye észre a szándékukat, és makulátlanul tisztán megérkezni a megjelölt helyre. A megfigyelés a KGB Hetedik Csoportfőnökségének volt a feladata.

A gyanúsítottak követésének mesterségében magasan képzett, hivatásos figyelők is részt vettek a gyakorlatokban, és a nap végén a tanulók és a figyelők csoportja összevetette tapasztalatait. A *proverka* fárasztó, versengésen alapuló, rengeteg időt felemésztő és idegőrlő gyakorlat volt. Gorgijevszkij nagyon jónak bizonyult benne.

Megtanulta, hogyan hozzon létre „jelzőhelyet”, helyezzen el valamilyen nyilvános helyen egy titkos jelet – például krétanyomot egy lámpaoszlopon –, ami a járőrelőknek semmit nem jelent, viszont egy kémnek jelzi, hogy egy bizonyos helyen és időpontban találkozóra kell mennie. Hogyan kell „pillanattalálkozót” végrehajtani, amikor észrevétlenül át lehet adni egy üzenetet vagy tárgyat egy másik embernek. Hogyan kell „rejtekhelyet” létrehozni, és egy meghatározott ponton üzenetet, pénzt hagyni, amit aztán közvetlen kapcsolat nélkül felvehet valaki más. Kódokat és rejtjelezést, felismerésre szolgáló jeleket, titkosítást, mikrofilmek készítését, fényképezést és álcázást tanítottak neki. Voltak közgazdaságtanról és politikáról szóló előadások, no meg ideológiai képzés is, hogy megerősítsék az ifjú kémek marxizmus-leninizmus iránti elkötelezettségét. „Ezeknek a közhelyes formuláknak és fogalmaknak szertartásos ráolvasás jellegük volt – állapította meg Oleg egyik diáktársa. – Leginkább a hűség naponta, óránként elismételt megerősítéséhez hasonlítottak.” Korábban külföldön szolgált tisztok oktatták a diákokat a nyugati kultúrára és illemre, hogy felkészítsék őket a burzsoá kapitalizmus megértésére és arra, hogy felvegyék ellene a harcot.

Gorgijevszkij fölvette első kémnevét. A szovjet és a nyugati hírszerző szervezetek ugyanazt a módszert használták az álnév kiválasztására: közel kell lennie a valódi névhez, ugyanazzal a betűvel kellett kezdődnie, mert ezzel ha valaki a valódi nevén szólította, akkor az, aki csakis a kémneven ismerte, akár azt is gondolhatta, hogy rosszul hallotta. Gorgijevszkij a „Guardijecev” nevet választotta.

Akárcsak a többi diák, ő is örök hűséget esküdött a KGB-nek. „Elkötelezem magamat hazám védelmére utolsó csepp véremig, és arra, hogy megtartom az államtitkokat.” Mindezt kétségek nélkül tette. A felvétel

újabb előzetes követelményeként belépett a kommunista pártba is. Meg lehet, hogy voltak kételyei – sokan akadtak ilyenek –, de ez nem gátolta meg abban, hogy teljes elkötelezettséggel és őszinteséggel csatlakozzon a KGB-hez és a párthoz. Ráadásul a KGB-ben mozgalmas volt az élet. Az orwelli rémálommal szöges ellentétben a 101. számú iskola egyéves képzése a fiatal ember életének legszórakoztatóbb időszaka volt, csupa izgalom és várakozás. A többi újoncot értelmük és ideológiai elkötelezettségük, továbbá a minden hírszerző szolgálathoz szükséges kalandvágy miatt választották ki. „Azért tettük le a szavazatunkat a KGB-s pálya mellett, mert a tettek ígéretét hordozta magában.” A titkosság erős kötelékeket hoz létre. Még a szüleinek se volt sok fogalma arról, hol van vagy mivel foglalkozik Oleg. „A fiatal tisztek legtöbbször arról álmodott, hogy bejut az Első Főcsoportfőnökségre, de kevesen akadtak, akik méltóak voltak erre a megtiszteltetésre – írta Leonid Sebarsin, aki körülbelül Oleggel egy időben járt a 101. számú iskolába, és végül a KGB tábornoka lett. – A munka egyedülálló bajtársiasságot alakított ki a hírszerzőtisztek között, amelynek megvoltak a maga hagyományai, fegyelmi szabályai, megszokásai és külön szaknyelve.”⁴ 1963 nyarára Gorgyijevszkijt teljesen befogadta a KGB-s testvériség. Amikor fölküzdött, hogy utolsó lélegzetéig és utolsó titkáig megvédi a szülőföldet, akkor ezt komolyan is gondolta.

Vaszilij Gorgyijevszkij keményen dolgozott az Első Főcsoportfőnökség S Csoportfőnökségének. Együttal erősen inni is kezdett: nem számított ez feltétlenül hátránynak egy olyan szolgálatnál, amelyik nagyra értékelte, ha valaki képes volt rengeteg vodkát magába dönteni munka után, és nem dőlt ki tőle. Fedésben dolgozó hírszerzőként egyik helyről a másikra költözött különböző álnévket használva, szolgálta a fedésben működő hálózatot, üzeneteket és pénzt hozott-vitt a többi rejtőzködőnek. Vaszilij soha nem beszélt az öccsének arról, mivel is foglalkozik, de olyan egzotikus helyszínekre utalt, mint Mozambik, Vietnam, Svédország és Dél-Afrika.

Oleg remélte, hogy báryja nyomába eredhet ebben a tengerentúli végzett izgalmas, fedett munkában. Ehelyett közölték vele, hogy jelent-

kezzen Moszkvában az S Csoportfőnökségen, ahol illegális hírszerzők dokumentációjával foglalkozik majd. Igyekezett leplezni csalódottságát, és 1963. augusztus 20-án felvette legjobb öltönyét, úgy jelentkezett munkára KGB központjában, a Kreml közelében álló épületegyüttesben, a szovjet állambiztonság nyüzsgő idegközpontjában, ami részben börtönként, részben levéltárként is üzemelt. A kellős közepén ott állt a baljóslatú Lubjanka, egy neobarokk palota, amelyet eredetileg a Roszszija biztosítótársaságnak építettek, és amelynek a pincéjében kaptak helyet a KGB vallatócellái. A tisztek egymás között csak „Kolostorként”, vagy még egyszerűbben „Központként” hivatkoztak az állambiztonság irányítóközpontjára.

Ahelyett, hogy valami pompás külföldi helyszínen fedésben dolgozott volna, Gorgyijevszkij papírokat tologatott, „gályarabként” nyomtatványokat töltött ki. Minden egyes illegális hírszerzőnek hamis személyiségre volt szüksége meggyőző háttértörténettel – új személyazonosságra teljes életrajzzal és hamisított papírokkal. Minden egyes illegális hírszerzőt fenn kellett tartani, irányítani és pénzelni, ami rejtékhelyek, pillanattalálkozók és jelzőhelyek bonyolult rendszerét tette szükségessé. Nagy-Britannia különösen termékeny területnek bizonyult az illegálisan működő hírszerzők telepítésére, mert az országban nem működött semmiféle személyazonosítási rendszer, és nem volt központi nyilvántartási hivatal sem. Nyugat-Németország, Amerika, Ausztrália, Kanada és Új-Zéland mind kiemelt célpontnak számított. A Német Osztályra helyezett Oleg olyan emberek létrehozatalával töltötte a napjait, akik nem léteztek. Két éven át élt a kettős életek világában: hamisított kémeket küldött ki, és találkozott mindazokkal, akik időközben visszatértek.

A Központ folyosóin kísértetek, a szovjet kémkedés mostanra kiöregedett hősei járták. Az S Csoportfőnökség folyosóin Oleg Gorgyijevszkij megismerkedett Konon Trofimovics Mologyijjal, azaz „Gordon Lonsdale-lel”, a történelem egyik legsikeresebb illegális hírszerzőjével. 1943-ban a KGB megszerezte egy halott kanadai gyermek, bizonyos Gordon Arnold Lonsdale személyazonosságát, amelyet az Észak-Ame-

rikában nevelkedett, kifogástalan angolt beszélő Mologyij kapott meg. Mologyij/Lonsdale 1954-ben Londonban telepedett le, ahol kedélyes wurlitzer- és rágógumiautomata-kereskedőként létrehozta az úgynevezett portlandi kémhálózatot, amelyben besúgók sora gyűjtött haditengerészeti titkokat. (A KGB fogásza számos fölösleges lyukat fűrt a fogaiba, mielőtt elindult Moszkvából, ezért Mologyijnak elég volt kinyitnia a száját és megmutatni a KGB készítette lyukakat, hogy azonosíthassa magát más szovjet kémek előtt.) Egy CIA-s beépített ember figyelmeztetése vezetett el Mologyij letartóztatásához és ahhoz, hogy elítéljék kémkedésért, noha a brit bíróság még a tárgyalás során sem tudta pontosan a valódi nevét. Amikor Gorgyijevszkij találkozott vele, akkor tért vissza Moszkvába, miután kicserélték egy kémkedés vádjával Moszkvában letartóztatott brit üzletemberrel. Hasonlóan legendás alak volt Viljam Genrihovics Fiser, azaz Rudolf Abel, az illegális hírszerző, aki Amerikában végzett kémkedésért ott harmincéves börtönbüntetést kapott, majd 1962-ben kicserélték a lelőtt U2-pilótával, Gary Powersszel.

Azonban a leghíresebb, félig-meddig visszavonult szovjet kém brit volt. Kim Philbyt 1933-ban szervezte be az NKVD, és magasra jutott az MI6 soraiban, miközben kötetekre rúgott az a rengeteg információ, amit folyamatosan átadott a KGB-nek, majd végül 1963 januárjában – a brit kormány mélységes és tartós szégyenére – a Szovjetunióba szökött. Most Moszkvában élt egy tágas lakásban, felvigyázók között. Ahogy egy KGB-s tiszt fogalmazott, „az ujjá hegyéig angol” volt, aki a *The Times* régi példányaiban olvassza a kriketteredményeket, oxfordi lekvárt evett, és gyakorta itta le merevrészegre magát. A KGB-n belül legendaként tisztelték, és alkalmanként még mindig dolgozott a szovjet hírszerzésnek: például az angolos tiszteknek tartott kiképzést, elemzett egy-egy esetet, sőt a szovjet jégkorong-válogatott motiválásában is segített.

Mologyijhoz és Fiserhez hasonlóan Philby is tartott előadásokat, ahol az ifjú kémek csodálattal hallgatták szavait. Ám a KGB-nek végzett kémtevékenység utáni élet a valóságban minden volt, csak boldog nem.

Mologyij rászokott az italra, és egy gombaszedés alkalmával, rejtélyes körülmények között lelte halálát. Abel mélységesen kiábrándult. Philby megpróbált végezni magával. Mind a hárman szovjet postai bélyegeken dicsőítve végezték.

Aki vette a fáradságot, hogy alaposabban szemügyre vegye a dolgot (és kevés ilyen orosz akadt), annak nyilvánvaló volt a KGB mondavilága és valósága közötti ellentét. A Központ makulátlanul tiszta, fényesen bevilágított, erkölcs nélküli bürokrácia volt, egyszerre kegyetlen, fontoskodó és puritán hely, ahol szörszálhasogató figyelemmel terveztek meg nemzetközi bűntényeket. A szovjet hírszerzés a kezdetétől fogva erkölcsös önmegtartóztatás nélkül működött. A KGB nemcsak gyűjtötte és elemezte az információt, hanem politikai hadviselést, médiabefolyásolást, dezinformációt, hamisítást, megfélemlítést, emberrablásokat és gyilkosságokat is szervezett. A Tizenharmadik Csoportfőnökség, a „Különleges Feladatok Csoportfőnöksége” kizárólag szabotázssal és orgyilkosságokkal foglalkozott. A Szovjetunióban tilos volt a homoszexualitás, mégis homoszexuálisokat vettek föl, hogy lépre csalják a meleg külföldieket, akik ezzel zsarolhatóvá váltak. A KGB bocsánatot nem ismerő, lelkiismeret nélküli szervezet volt. Egyúttal prűd, képmutató és szigorú erkölcsiséget hirdető hely is. A tiszteknek tilos volt munkaidőben inni, miközben sokan rengeteget ittak máskor. A munkatársak magánéletével kapcsolatos szóbeszédok a KGB-ben is ugyanúgy keringtek, mint általában az irodákban, azzal a különbséggel, hogy a locsogás és a botrány pályákat és életeket teherelt rönkre a Központban. A KGB tolakodóan kíváncsiskodott alkalmazottai otthoni körülményei iránt, mert a Szovjetunióban egyetlen élet sem volt sérthetetlen. A tisztektől azt várták, hogy házasodjanak meg, legyenek gyermekeik, és maradjanak házások. Emögött egyszerre volt ellenőrzési szándék és számítás: úgy vélték, a házas KGB-tiszt kisebb eséllyel disszidálhat, hiszen a felesége és a családja túszként is szolgálhat.

Két évvel azután, hogy csatlakozott az S Csoportfőnökséghez, Oleg Gorgyijevszkij arra a következtetésre jutott, nem jár majd bátyja nyomdokán, és nem lesz mélyfedésben lévő kém valahol külföldön. Csakhogy

talán maga Vaszilij volt az elsődleges oka annak, hogy Olegot nem alkalmazták illegális munkára: a KGB gondolkodása szerint okot adhat a disszidálásra, ha az embernek egynél több családtagja van külföldön, legfőképpen ha ketten vannak ugyanabban az országban.

Gorgyijevszkij unatkozott és csalódott volt. A munkáról, ami kalandot és izgalmakat ígért, kiderült, hogy elképesztően érdektelen. A vasfüggönyön túli világ, amiről egykor a nyugati napilapokban olvasott, szívfájdítóan elérhetetlennek tetszett. Ezért úgy döntött, hogy megházasodik. „A lehető leghamarabb külföldre akartam jutni, márpedig a KGB soha nem küld ki egyedülálló férfiakat külföldre. Igyekeztem feleséget találni.” Egy német nyelvet beszélő nő eszményi lenne, mert akkor együtt helyezhetnék ki őket Németországba.

Jelena Akopjan németnyelv-tanárnak tanult. Huszonegy éves volt, félig örmény, értelmes, barna szemű és kíméletlenül szarkasztikus. A rövid beszélések mesterének számított, amit Oleg vonzónak és bájosnak talált, legalábbis egy ideig. Egy közös barátjuk otthonában találkoztak. Nem annyira a szenvedély, mint inkább a karriervágy közös céljában találtak egymásra. Oleghez hasonlóan Jelena is szeretett volna külföldre jutni, és olyan életet képzelt magának, ami egészen messzire esett annak a zsúfolt lakásnak a korlátaitól, ahol szüleivel és öt testvérével élt. Gorgyijevszkij néhány korábbi kapcsolata rövid volt és nem adott elég örömet. Úgy tűnt, Jelena felvillantja, hogy milyen lehet a modern szovjet nő: nem olyan szokásos, amilyenek a diáklányok voltak, akikkel eddig találkozott; és még a humorát sem lehetett előre kiszámítani. Feministának vallotta magát, holott a hatvanas évek Oroszországában ez a fogalom szigorú korlátozások között volt érvényes. Oleg azt mondta magának, hogy szereti a lányt. Eljegyezte, és ahogy Gorgyijevszkij később mondta: „Egyik fél se gondolta végig a dolgot, nem elemezte mélyen saját magát.” Aztán néhány hónap múlva csinnadratta nélkül összeházasodtak, méghozzá romantikusnak aligha nevezhető okból: Jelena javította az előléptetési esélyét, Oleg pedig útlevelet jelentett a lánynak Moszkvából kifelé. Egy KGB-féle érdekházasság volt ez, habár ezt egyikük se ismerte be a másiknak.

1965 végén érkezett meg a várt áttörés. Megnyílt egy lehetőség a Dániában illegális hírszerzőket irányító helyen. A fedőbeosztása szerint konzuli ügyintéző volt, aki vízumokkal és örökségi ügyekkel foglalkozik – valójában az „ügynöki” vonalon (az illegális hírszerzők vonalán) dolgozna, és ő felelne az S Csoportfőnökség operatív munkájáért.

Gorgyijevszkijnek felajánlották az állást, hogy irányítsa a fedésben lévő kémek hálózatát Dániában. Hamar és örömmel fogadta el. Ahogy Kim Philby megjegyezte, miután 1933-ban beszervezte az NKVD, a KGB elődje. „Az ember nem gondolja meg kétszer az elit csapatba való belépési ajánlatot.”⁶

2

Gormsson bácsi

Oleg Gorgyijevszkij és Jelena Gorgyijevszkaja 1966 januárjában, egy sziporkázóan fagyos napon szálltak le Koppenhágában, és tündérme-sébe érkeztek.

Ahogy egy MI6-tiszt megállapította: „Ha választani kellett volna egyetlen várost, amelyen bemutatjuk a nyugati demokrácia előnyeit az orosz kommunizmussal szemben, akkor Koppenhágánál aligha lehetett jobbat találni erre a célra.”

Dánia fővárosa szép, tiszta, modern, gazdag és – a szovjet élet szürke elnyomásából frissen előbukkant házaspár szemében – szinte lehetetlenül vonzó volt. Voltak itt csillogó autók, fényes irodaépületek, okos megoldásokat alkalmazó bútorok és mosolygó északi emberek, pompás fogászati kezelésekkal. A kávézók zsúfolásig voltak, a fényes éttermekben különleges ételeket lehetett kapni, a boltok szédítő mennyiségű és változatosságú árut kínáltak. A kiéhezett Gorgyijevszkij szemében a dánok nemcsak okosabbnak, étletteibbnek, hanem még kulturálisan is jól tápláltak tűntek. Elképedten látta, milyen sok könyv hozzáférhető az első könyvtárban, ahová bement, de még jobban meglepte, hogy annyit kölcsönözhet ki, amennyit csak akar, és megtarthatja a műanyag szatyrot, amiben elvitte. Ráadásul alig néhány rendőrt lehetett látni.

A szovjet nagykövetség három stukkódíszes villából állt a város északi részén, Kristianagadéban: inkább volt ez nagykapuval ellátott szálló-

da, mint szovjet enklávé a makulátlan, tágas kertjeivel, a sportközpont-jával és a klubhelyiséggel. A Gorgyijevszkij család egy újonnan épült, magas belterű, parkettás, felszerelt konyhás lakásba költözött. Kapott egy bogárhátú Volkswagent és havonta 250 angol fontot készpénzben a kapcsolatok megvendégelésére. Koppenhága mintha telve lett volna zenével: Bach, Händel, Haydn, Telemann, olyan zeneszerzők szólaltak meg itt, akiket a Szovjetunióban soha nem volt szabad hallgatnia. Megvolt a jó oka annak, hogy az egyszerű szovjet állampolgároknak tilos volt külföldre utazniuk, gondolta Oleg: egy teljes oktatást kapott KGB-tiszten kívül ugyan ki lenne képes megízlelni efféle szabadságot és ellenállni a maradás csábításának?

A szovjet nagykövetségen dolgozó húsz fő közül csak hat volt ténylegesen diplomata, a többi a KGB-nek vagy a GRU-nak, a szovjet katonai hírszerzésnek dolgozott. A *rezidens*, Leonyid Zajcev, elbűvölő és lelkiismeretes tiszt volt, aki ránézésre mit sem tudott arról, hogy az alárendeltjeinek többsége alkalmatlan volt, lusta, esetleg tisztességtelen, és általában egyszerre mind a három. Sokkal több erőt fordítottak trükközésre a költségelszámolásaikkal, mint a tényleges kémkedésre. A KGB azzal az általános feladattal üzemeltette a helyi *rezidentúrát*, hogy építsen ki dán kapcsolatokat, szerezzen forrásokat, és kutasson föl olyan személyeket, akikkel ügynöki munkát lehet folytatni. Gorgyijevszkij hamar rájött, hogy ez „felszólítás a korrupcióra”, hiszen a tisztetek többsége egyszerűen kitalálta a dánokkal folytatott találkozásokat, számlákat hamisított, a kapott pénzt pedig zsebre tette. A Központ láthatóan nem érezte azt a furcsaságot, hogy a koppenhágai kirendeltségen dolgozók között csak néhányan beszéltek jól dánul, és akadtak olyanok, akik egy szót se tudtak.

Oleg eltökélte, hogy megmutatja, nem olyan, mint a többiek. Svédül már jól beszélt, és nekilátott megtanulni a dán. Délelőttönként vízumkérelmeket bírált el a konzulatusi fedőbeosztásának megfelelően – a kémkedés ebéddőben kezdődött.

A KGB skandináviai illegálhírszerző-hálózata erősen lyukas volt. Gorgyijevszkij munkájának nagy részét igazgatási feladatok adták:

pénzt vagy üzenetet hagyni rejtékhelyeken, figyelni a jelzőhelyeket, és titkos kapcsolatot tartani a fedésben dolgozó kémekkel, akiknek a többségével személyesen soha nem találkozott, még a nevét se tudta. Ha egy illegális hírszerző narancshéjat hagyott egy park megadott padján, azt jelentette, „veszélyben vagyok”, míg az almacsutka azt jelentette, „holnap elhagyom az országot”. Ezek a bonyolult intézkedések alkalmanként bohózatba illő helyzeteket eredményeztek. Oleg egy alkalommal hajlított szöveget hagyott egy nyilvános WC ablakpárkányán az egyik jelzőhelyen, mert ezzel jelezte a munkatársnak, hogy a megadott rejtékhelyen pénzt kellene fölvennie. A fedett hírszerző válaszjelzése, amivel tudatja, hogy megkapta az üzenetet, egy söröskupak volt, amit ugyanott kellett hagynia. Amikor Oleg visszatért, egy gyömbérsör kupakját találta ott. Vajon a kémek jelzésrendszerében a gyömbérsörös kupak ugyanazt jelentette, mint a sima söröskupak? Vagy valamilyen más értelme van? Miután a *rezidentúrán* egy egész éjszakán át erről beszélgettek a munkatársaival, arra a következtetésre jutott, hogy a kém semmilyen különbséget nem látott a két kupak között.

A születéseket és a halálozásokat a protestáns egyház tartotta nyilván Dániában, méghozzá úgy, hogy kézzel bevezették ezeket óriási nyilvántartásokba. Egy képzett, Moszkvából jött hamisító segítségével az egyházi nyilvántartás megváltoztatásával a semmiből annyi új személyazonosságot lehetett létrehozni, amennyit csak akartak. Oleg keresni kezdte a kapcsolatot a lelkészekkel, hogy hozzáférhessen az iktatókönyvekhez, illetve betöréseket kezdett szervezni különböző parókiákra. „Úttörő voltam” – mondta erről később. Dánia egyházi nyilvántartásaiban számos olyan dán található, akik teljes egészében Oleg Gorgyijevszkij képzeletének születtei.

Eközben nekilátott új forrásokat, új ügynököket és futárokat toborozni. „A mi itteni életünknek ez az elsődleges célja” – mondta neki Zajcev. Hónapokig tartó építkezést követően a „Gornov” álnevet használva (Gornova volt édesanyja lánykori neve), sikerült rávennie egy tanítót és a feleségét, hogy „élő postaszekrény” legyenek, és üzeneteket adjanak-vegyenek az illegális hírszerzők között. Összebarát-

kozott egy dán rendőrrel is, de néhány találkozást követően nem volt már biztos benne, hogy vajon ő szervezi be a rendőrt, vagy éppenséggel fordítva.

Alig egy évvel azután, hogy megérkezett Koppenhágába, a többiek-től igencsak eltérő típusú KGB-tiszt csatlakozott hozzá. Mihail Petrovics Ljubimov nagy hangú, jó kedélyű és nagyon okos ukrán volt, akinek az apja még a Csekában, a bolsevikok titkosrendőrségében szolgált. Ljubimov négy évvel Gorgyijevszkij előtt végzett a moszkvai Nemzetközi Kapcsolatok Intézetében, majd írt egy szakdolgozatot a KGB-nek *Angol nemzeti karakter és felhasználása a művelési munkában* címmel. 1957-ben a KGB utasítására elcsavarta egy amerikai lány fejét a Moszkvában tartott világifjúsági találkozón. Négy évvel később Nagy-Britanniába helyezték szovjet sajtóattasénak, ahol szakszervezetekben, diákkörökben és a brit közigazgatásban keresett kapcsolatokat. Zamatos felső rétegbeli akcentussal beszélt az angolt, és vastagon használt régi vágású anglicizmusokat (Nicsak! Pá-pá!), amitől egyfajta orosz Bertie Woosternak tűnt. Ljubimov rajongott mindenért, ami angol, pontosabban szólva az angol kultúrának mindazokért az elemeiért, amelyeket kedvelt: a whiskyért, a szivarért, a krikettért, az úri klubokért, az egyénre szabott tweedöltönyökért, a biliárdért és a pletykázkodásért. A brit elhárítás „Mosolygós Miki”-nek (Smiley Mike) nevezte el. A britek voltak az ellenség, és Ljubimov imádta őket. 1965-ben megkísérelt – sikertelenül – beszervezni egy brit sifírozót, mire az ottani elhárítás azonnal megpróbálta megfordítani a helyzetet. Amikor elutasította az ajánlatot, hogy kémkedjen Nagy-Britanniának, *persona non grata*-nak nyilvánították, és hazaküldték Moszkvába: ez az egész mit sem csillapított zabolátlan angolbarátságán.

1966 végén Koppenhágába küldték a politikai hírszerzés vezetőjének (a KGB szaknyelvén ez volt a „PR-vonal”).

Gorgyijevszkij azonnal megkedvelte Ljubimovot. „Nem a győzelem a fontos, hanem a játék” – dörögte Ljubimov, és egyre csak mesélt a fiatalabbnak angliai életéről, arról, hogyan szervezett be kémeket, mialatt Glenlivetet kortyolgatott lambériás klubhelyiségekben. A szárnyai alá

vette Gorgyijevszkijt, akiről azt mondta: „Lenyűgözött ragyogó történelmi ismereteivel. Rajongott Bachért és Haydnért, ami tiszteletet keltett bennem, különösen a Dániában található szovjet kolónia többi tagjához képest, akik minden idejüket horgászkirándulásokkal és bevásárlással töltötték, és igyekeztek a lehető legtöbb anyagi javat felhalmozni.”

Ahogy Ljubimov beleszeretett Nagy-Britanniába, Gorgyijevszkijt ugyanúgy nyűgözte le Dánia az embereivel, a parkjaival és a zenéivel, na meg a szabadságával, beleértve a szexuális szabadságot is, amit a dánok teljesen természetesnek tekintettek. A helyiek nyitottan álltak a szexualitáshoz, ami még európai mértékkel is haladó gondolkodásnak számított. Oleg egy alkalommal felkereste a város piros lámpás negyedét, és kósza ötlettől vezérelve bement egy pornográf kiadványokat, szexjátékokat és más kellékeket árusító boltba. Itt vásárolt három homoszexuálisoknak szóló magazint, és hazavitte megmutatni Jelenának. „Egyszerűen kíváncsi voltam. Fogalmam sem volt arról, mit csinálnak a homoszexuálisok.” A kiadványokat a kandallópárkányra tette, nyíltan hirdetve ezzel a Szovjetunióban lehetetlen szabadságot.

„Kivirágoztam emberi lényként – írta. – Annyi szépség, annyi vidám zene, annyi kiváló iskola, akkora nyitottság és derű volt a hétköznapi emberek között, hogy a Szovjetunió roppant, kietlen munkatáborát csakis a pokol egyik bugyrának tudtam érzékelni.” Elkezdett tollasozni, és rajongott a játékért, különösen a megtévesztést élvezte benne. „A röppályája utolsó néhány másodpercén a tollaslabda lelassít, így a játékosnak lehetősége nyílik cselezni és az utolsó pillanatban változtatni az ütésén.” Ezt az utolsó másodperces változtatást tökélyre fejlesztette. Klasszikus zenei koncertekre járt, falta a könyvtári könyveket, és beutazta Dánia minden szegletét, alkalmanként kémkedési feladatokkal, jobbára inkább a pusztá örömből, hogy megteheti.

Gorgyijevszkij életében először úgy érezte, hogy nem figyelik. Pedig nagyon is figyelték.

A dán Biztonsági és Hírszerző Szolgálat, a Politiets Efterretningstjeneste vagy PET, aprócska, de annál hatékonyabb szervezet volt. Tör-

vény szerinti feladata „a szabad, demokratikus és biztonságos Dánia fennmaradását fenyegető műveletek és tevékenységek megakadályozása, vizsgálata és az ezek elleni küzdelem”. A PET úgy sejtette, Oleg Gorgyijevszkij pontosan ilyen fenyegetést jelent, és attól a pillanattól kezdve, hogy a klasszikus zene iránt rajongó ifjú orosz diplomata Koppenhágába érkezett, szemmel tartották.

A dánok rendszeresen figyelték a szovjet nagykövetségen dolgozókat, azonban nem volt elegendő erőforrásuk ahhoz, hogy állandó figyelmet folytassanak. A nagykövetség egyes telefonjait lehallgatták. Eközben a KGB szakemberei sikeresen feltörték a PET híradóforgalmát, és a nagykövetség területén működő lehallgatóállomás rendszeresen vette a dán figyelőcsoportok közötti forgalmazást. Jelená Gorgyijevszkaja mostanra a férjéhez hasonlóan a KGB-nek dolgozott, és ezeket az üzeneteket hallgatta, majd fordította oroszra. Ennek köszönhetően a KGB gyakorta megtudta, hol találhatók a PET figyelmet végző autói, és azt is megállapíthatták, mikor nem figyel senki a tisztjeiket. Minden egyes feltételezett KGB-tisztnek saját hivatkozási neve volt: a PET rádióforgalmában Gorgyijevszkijt „Gormsson bácsiként” emlegették, utalva Dánia X. században élt királyára, „Kékfogú” Harald Gormssonra.

A dán nemzetbiztonsági szolgálatnak nem sok kétsége volt afelől, hogy Gorgyijevszkij (azaz Gornov, azaz Guardijecev, azaz Gormsson bácsi) diplomáciai fedésben dolgozó KGB-kém.

Rendőrként barátjuk és a felesége meghívta Oleget és Jelenát egyik este vacsorára. Mialatt házon kívül voltak, a PET behatolt a lakásukba, és lehallgatóberendezéseket telepített. Gorgyijevszkij némi gyanúval fogadta a dán házaspár meghívását, ezért a 101. számú iskolában kapott kiképzésének megfelelően elővigyázatosságból egy csöppnyi ragasztót nyomott a nappali bejárati ajtajába a keret és az ajtó közé. Amikor hazatértek a vacsorából, a láthatatlan ragasztócsöpp meg volt törve. Onnantól kezdve Gorgyijevszkij nagyon ügyelt arra, mit is mondott otthon.

A kölcsönös szimatolás rendszertelen időközönként, eseti jelleggel zajlott mindkét oldal részéről. A takarítás fogásait gondosan elsajátított KGB-s tisztnek gyakorta sikerült eltűnniük a dánok szeme elől. De

legalább ugyanilyen gyakran gondolták Gorgyijevszkijék, hogy sikerült lerázniuk a figyelőiket, holott nem.

Vagy a PET figyelte meg mindig Koppenhága piros lámpás negyedét, vagy Gorgyijevszkijt követték, amikor látták, hogy bement a szexboltba, és ott homoszexuális magazinokat vásárolt. Egy házasság orosz hírszerzőtiszte, akit a melegpornó érdekel: ez sebezhetőséget jelentett, olyan embert, akinek titkai vannak, és akit talán meg lehet zsarolni. A dán nemzetbiztonsági szolgálat gondosan feljegyezte az esetet, és egyes szövetségeseinek továbbküldte ezt az érdekes információmorzsát. Ez volt az első alkalom, hogy a nyugati hírszerzési aktákban kérdőjelet tettek Gorgyijevszkij neve mellé.

Oleg igen hatékony KGB-tisztte fejlődött. „Kitűnő oktatása, tudás-szomja, olvasásszeretete és – Leninéhez hasonló – nyilvánoskönyvtárlátogatásai miatt vitathatatlanul kitűnt munkatársai közül” – írta Ljubimov.

Az egyetlen felhőt a láthatáron házassága jelentette, ami ugyanolyan gyorsan látszott elsorvadni, amilyen ütemben kulturális élete kivirágzott. A kapcsolatot kezdetben sem a melegség jellemezte, és folyamatosan egyre hűvösebbé vált. Gorgyijevszkij gyerekeket szeretett volna – Jelena kifejezetten nem. Egy évvel a kihelyezés kezdete után a felesége elárulta, hogy mielőtt elmentek Moszkvából, volt egy abortusza, amit nem beszélt meg a férjével. Gorgyijevszkij úgy érezte, becsapták, és dühös volt. Óriási energiáival szemben furcsamód passzívnak és tartózkodónak találta feleségét a körülöttük található sok új látni- és hallanivaló iránt. Egyre inkább úgy érezte, a házassága „inkább a megegyezésről, mint szerelemtől” szól, és „ürességérzése” egyre csak erősödött. Gorgyijevszkij „tiszteletteljesnek” írta le a nőkhöz fűződő viszonyát. Mint számos más szovjet férfinak, a valóságban neki is régimódi felfogása volt a házasságról, és azt várta el a feleségétől, hogy zokszó nélkül főzzen és takarítson. A képzett KGB-fordítónak számító Jelena ragaszkodott hozzá, hogy „van egy nőnek jobb dolga is, mint a háztartást vezetni”. Lehet, hogy Oleg a nyugati társadalom számos új vonására nyitott volt, de a nők egyenjogúságánál meghúzta a határt – amit

Jelena „házimunka-undoritisznek” nevezett, egyre növekvő bosszúságot okozott. Beiratkozott egy főzőtanfolyamra abban a reményben, hogy ezzel szégyenbe hozza Jelenát, aki majd gyakrabban főz, de ez vagy nem tűnt föl Jelenának, vagy nem érdekelte. Rövid, egymondatos visszavágásai, amelyeket korábban szellemesnek talált, most pusztán idegesítették Oleget. Amikor Gorgyijevszkij úgy érezte, igaza van, nagyon csökönyös és rugalmatlan tudott lenni. Bosszúságától és feszültségétől úgy igyekezett megszabadulni, hogy nap mint nap magányosan futott Koppenhága parkjaiban, és a vitához túlságosan kimerülten ért haza.

Mialatt repedések jelentek meg a házasságban, a szovjet blokkon belül szeizmikusnak nevezhető változások zajlottak.

1968 januárjában Alexander Dubček, Csehszlovákia Kommunista Pártjának reformer első titkára nekilátott országát szabadabbá tenni, és meglazítani a szovjet ígát: csökkentette az utazás és a szólásszabadság ellenőrzését és a cenzúrát. Dubček „emberarcú szocializmusa” azt ígérte, korlátozza a titkosrendőrség hatalmát, javítja a kapcsolatot a Nyugattal, és előbb-utóbb szabad választásokat is tarthatnak.

Gorgyijevszkij egyre növekvő lelkesedéssel figyelte az eseményeket. Ha Csehszlovákiának sikerülne oldania a Szovjetunió szorításán, akkor talán más szovjet csatlós államok is követhetnék a példáját. A koppenhágai KGB-rezidentúrán éles véleménykülönbség volt a cseh reformok jelentőségét illetően. Egyesek úgy vélték, Moszkva beavatkozik majd katonákkal, ahogy 1956-ban Magyarországon tette. Mások, beleértve Gorgyijevszkijt és Ljubimovot, biztosra vették, hogy a cseh forradalom végül erőre kap. „Oleggel biztosak voltunk benne, hogy a szovjet tankok nem vonulnak be Prágába – írta Ljubimov. – Egy egész rekesz Tuborgban fogadtunk rá.” Még a politikai kérdésektől általában magát távol tartó Jelena is mintha felvillanyozódott volna a történetektől. „A szabad jövő egyetlen reményét láttuk Csehszlovákiában – írta Gorgyijevszkij. – Nemcsak a csehszlovákok, hanem a mi számunkra is.”

Eközben a moszkvai Központban a KGB egyenesen a kommunizmus létének fenyegetését látta a cseh kísérletben, amely még akár arra is képes lehet, hogy Moszkva ellenében elbillentse a hidegháború

mérlegének nyelvét. Szovjet katonákat vontak össze a cseh határnál. A KGB nem várta meg a Kreml jelzését, és kémek egész kis seregével szállt szembe a cseh „ellenforradalommal”. Közöttük ott volt Vaszilij Gorgyijevszkij is.

Mialatt az egyik testvér egyre lelkesebben figyelte a prágai tavasz kibontakozását, a másikat elküldték, hogy még bimbójában leszákítsa.

1968 elején több mint harminc KGB-s illegális hírszerző osont be Csehszlovákiába: Jurij Andropov, a KGB vezetője arra utasította őket, szabotálják a cseh reformmozgalmat, szívárogjanak be a „reakciós” értelmiségi körökbe, és rabolják el a prágai tavasz jelentős támogatóit. A többségük nyugati turistának álcázta magát, mert abból indultak ki, hogy a cseh „agitátorok” nagyobb valószínűséggel árulják el terveiket olyanoknak, akiket ténykedésükkel rokonszenvező külföldieknek tartanak. A célpontok között voltak értelmiségiek, tudósok, újságírók, diákok és írók, köztük Milan Kundera és Václav Havel. A KGB eddig még soha nem hajtott végre ilyen nagy léptékű műveletet a Varsói Szerződés egyik tagállama ellen sem.

Vaszilij Gorgyijevszkij hamis nyugatnémet útlevéllel, Gromov néven utazott. Megmutatta már, mit ér a KGB emberrablójaként. Jevgenyij Usakov éveken át dolgozott illegális hírszerzőként Svédországban: egy esetleges szovjet támadás előkészítésére feltérképezte az országot, és ügynökhálózatot hozott létre. Azonban 1968-ban a Központ arra a következtetésre jutott, hogy a Faust fedőnevű kém üldözési komplexusban szenved, ezért ki kell vonni jelenlegi feladatából. 1968 áprilisában Vaszilij Gorgyijevszkij elkábította és sikeresen kivitte Finnországon át Moszkvába, ahol pszichiátriai kezelésbe vették, majd miután kiengedték a klinikáról, kirúgták a KGB-től. Vaszilij a szolgálat érdemérmét kapta „kifogástalan szolgálatért”.

A következő hónapban egy KGB-s munkatársával elindultak elrabolni a cseh reformmozgalom két vezető emigránsát: Václav Černýt és Jan Procházkat. Černý professzor közismert irodalomtörténész volt, akit a kommunista rezsim elbocsátott a Károly Egyetemről, mert

felszólalt a tudomány szabadsága nevében. Az író és filmes Procházka nyilvánosan elítélte a hivatalos cenzúrát, és „szólásszabadságot” követelt. Mind a ketten Nyugat-Németországban éltek. A KGB-nek az volt a meggyőződése – tévesen –, hogy kettősük „illegális, államellenes” csoportot vezet, amelynek célja „aláásni a szocializmus alapjait Csehszlovákiában”, ezért fel kell számolni. Egyszerű volt a terv: Vaszilij Gorgyijevszkij összebarátkozik Černývel és Procházkával, meggyőzi őket, hogy szovjet kivégzők törnek az életükre, és „ideiglenes bűvőhelyet” kínál nekik. Ha önként nem akarnak jönni, „különleges anyagokkal” kell leküzdeni az ellenállásukat, majd átadni mind a kettőt a KGB Különleges Akciók Csoportfőnökségének, hogy a határon át Kelet-Németországba vigyék őket diplomata-rendszámos kocsis csomagtartójában. Diplomáciai egyezményből eredően az efféle járműveket általában nem kutatták át. A terv nem működött: Gorgyijevszkij nógatása ellenére Černý nem volt hajlandó elfogadni, „hogy a szokottnál nagyobb veszélyben lenne”. Procházkat testőr kísérte, és csak csehül beszélt, amit Gorgyijevszkij nem értett. Kéthétnyi hiábavaló próbálkozást követően, hogy a cseh disszidensek tartsanak vele, Gorgyijevszkij lefújta a terv megvalósítását.

Ezt követően Gromov átlépte a csehszlovák határt, és csatlakozott a turista fedést használó szovjet illegális hírszerzők és szabotőrök kis létszámú és magasan képzett csapatához. A feladatuk az volt, hogy „provokációkat” hajtsanak végre, és ezzel azt a hamis látszatot keltsék, mintha Csehszlovákiában hamarosan erőszakos ellenforradalom törne ki. Hamisított bizonyítékokat helyeztek el, amelyek arra utaltak, hogy a nyugati hírszerző szolgálatok támogatásával cseh „jobbboldaliak” erőszakos hatalomátvételt terveznének. Lázító plakátokat készítettek, amelyek a kommunizmus megbuktatására szólítottak föl, és árulkodó módon „Made in the USA” feliratú csomagokból fegyverlerakatokat hoztak létre, amelyeket aztán „megtaláltak”, és a bármelyik pillanatban bekövetkező felkelés bizonyítékaként használtak fel. A szovjet hatóságok odáig mentek, hogy „titkos amerikai terv” kiderítéséről beszéltek, amelynek célja a kommunista kormány megbuktatása és imperialista báb hatalomra juttatása.

Az idősebb Gorgyijevszkij testvér a prágai tavasz bemocskolására és tönkretételére irányuló KGB-erőfeszítések élvonalában dolgozott – apjához hasonlóan soha nem kérdőjelezte meg a helyességét annak, amit tett.

Olegnek fogalma sem volt arról, hogy a bátyja Csehszlovákiában van, azokról a sötét ügyekről nem is beszélve, amelyeket elkövetett. A fivérek között soha nem került szóba ez a téma sem akkor, sem később. Vaszilij megtartotta a titkait magának, és Oleg is egyre inkább így tett. Ahogy a tavasz nyárba fordult, és úgy tűnt, egyre nagyobb lendülettel haladnak az új Csehszlovákia létrejötte felé, Gorgyijevszkij kitarzott emellett, hogy Moszkva nem avatkozik be katonákkal. „Nem támadhatnak – jelentette ki. – Nem mernek.”

1968. augusztus 20-ának éjjelén 2000 harcokosi és több mint 200 000 katona – elsősorban szovjetek, kiegészülve Varsói Szerződés tagállamainak kontingenseivel – lépte át a csehszlovák határokat. Esély sem volt szembeszállni a szovjet úthengerrel, és Dubček felszólította az embereket, ne álljanak ellen. Csehszlovákia reggelre megszállt ország lett. A Szovjetunió világosan kifejezte a „Brezsnyev-doktrínát”: a Varsói Szerződés ortodox kommunizmust feladni, megreformálni próbáló tagállamait akár erővel is visszaterelik az akolba. A prágai tavasznak vége lett, és egy új szovjet tél vette kezdetét.

Oleg Gorgyijevszkij elborzadva, undorodva vette tudomásul az eseményeket. Mélységes szégyent érzett, mialatt a szovjet nagykövetség előtt haragos dán tüntetők gyülekeztek, hogy elítéljék a megszállást. Már az is épp eléggé megdöbbenett, amikor szemtanúja volt a berlini fal megépítésének, azonban Csehszlovákia megszállása még szembetűnőbb bizonyíték volt arra, milyen is a valódi természete a rezsimnek, amelyet szolgált. Az elidegenedés a kommunista rendszertől nagyon hamar utálkozássá változott. „Az ártatlanok elleni durva támadás miatt izzó, szenvedélyes gyűlölet ébredt bennem.”

A követség előterében található telefonon felhívta az otthon lévő Jelenát, és káromkodások özönét zúdította rá, ahogy elátkozta a prágai tavaszt összezúzó Szovjetuniót. „Megcsinálták. Hihetetlen.” Sírás

kaparta a torkát. „Még a lelkem is sajgott” – idézte föl később, de a feje teljesen tiszta volt közben.

Ezzel üzenetet küldött. Pontosan tudta, hogy a dán nemzetbiztonsági szolgálat lehallgatja a követségi telefont. A PET az otthoni telefonját is figyelte: a dán elhárítás egészen biztosan felveszi ezt a feleségével folytatott, félig-meddig felforgató beszélgetést, és megjegyzi, hogy „Gormsson bácsi” korántsem a KGB-nek az a kérdések nélkül működő fogaskereke, aminek tűnik. A telefonhívás nem a másik oldal megkeresésének számított – utalás volt inkább, érzelmi pillanattalálkozó, kísérlet arra, hogy ráébressze a dánokat és a szövetségeseikként ténykedő, többi nyugati hírszerző szolgálatot Oleg érzéseire. Később azt írta: „Ez volt az első tudatos jelzés a nyugatiak felé.”

A nyugatiak figyelmét ez elkerülte. Gorgyijevszkij kinyúlt feléjük, és ez senkinek nem tűnt föl. A dán nemzetbiztonsági szolgálat által megszerzett és feldolgozott anyagáradatban ez az apró, de jelentéktelen gesztus észrevétlen maradt.

Ahogy lassan feldolgozták a Csehszlovákiából érkező gyászos híreket, Gorgyijevszkij gondolatai szókimondó egyetemi barátja, Stanislaw Kaplan irányába fordultak. Mit érezhet most Standa, mialatt szovjet harcokosok gördülnek be az országába?

Kaplan egészen fölháborodott. Miután elhagyta Oroszországot, a prágai belügyminisztériumnak dolgozott, majd csatlakozott az StB-hez, a cseh állambiztonsági szolgálathoz. A másként gondolkodók iránti rokonszenvét gondosan elleplezte, és keserű csalódottsággal figyelte az 1968-as eseményeket, de nem szólt egy szót sem. A prágai tavasz elsöprése tömeges kivándorlást indított el, amelynek során a szovjet megszállást követően körülbelül 300 000-en menekültek el Csehszlovákiából. Kaplan titkokat kezdett gyűjteni, és arra készült, hogy csatlakozik a disszidensekhez.

Gorgyijevszkij dániai kihelyezése a végéhez közeledett, amikor Moszkvából táviratot kapott. „Szüntesse be műveleti tevékenységét. A továbbiakban kizárólag elemzéssel foglalkozzon.” A Központ arra a következtetésre jutott, hogy a dánok egészségtelenül nagy érdeklő-

dést mutatnak Gorgyijevszkij elvtárs iránt, mert valószínűleg rájöttek, hogy KGB-tiszt. Az elfogott híradóforgalom alapján az érkezése óta átlagosan minden másnap követték: a szovjet követségi dolgozók között nem akadt senki, akivel ennyit foglalkoztak volna. Moszkva nem akart diplomáciai kellemetlenségeket, ezért a Koppenhágában töltött utolsó hónapjai alatt a Dániáról szóló KGB-kézikönyvhöz gyűjtött anyagokat.

Gorgyijevszkij pályája és lelkiismerete is válaszúthoz érkezett. Iz-zott benne a csehszlovákiai események miatti harag, de még nem állt össze döntésközi állapotba. Fel sem merült benne, hogy kilép a KGB-ből – ez valószínűleg lehetetlen is lett volna –, de azon eltöprengett, hogyan lehetséges az illegális hírszerzők kezelése helyett csatlakozni Ljubimovhoz a politikai hírszerzési osztályon. Úgy tűnt, ez a munka érdekesebb és kevésbé becstelen.

Szakmai és magánéleti téren is mocsáron gázolt át éppen: elvégezte a konzuli feladatait, civakodott Jelenával, titokban ellenérzéseket táplált a kommunizmussal szemben, és teleszívta magát a nyugati kultúrával. Egy német diplomata otthonában tartott fogadáson beszélgetésbe elegyedett egy fiatal dánnal, aki kivételesen barátságos és nyilvánvalóan erősen részeg volt. Láthatóan igen jártas volt a klasszikus zenében. Azt javasolta, menjenek át egy bárba. Gorgyijevszkij udvariasan elutasította, mondván, haza kell mennie.

A fiatalember a dán elhárítás embere volt. A beszélgetés a játszma nyitólépése volt homoszexuális becsapdázásában. Oleg homoszexuális pornográfia iránti érdeklődése nyomán a dánok a kémkedés egyik legrégebbi, legmocskosabb és leghatékonyabb módszeréhez nyúltak, és megpróbálták lépre csalni. A PET számára soha nem volt egyértelmű, miért nem működött a dolog. Vajon a magasan képzett KGB-tiszt észrevette az elcsábítására tett kísérletet? Vagy egyszerűen nem volt ínyére való a felkínált csalétek. A valódi magyarázat sokkal egyszerűbb volt: Gorgyijevszkij nem volt meleg. Észre sem vette, hogy megpróbálták leszólítani.

A regények világán kívül a kémkedés ritkán működik terv szerint. A prágai tavasz nyomán Gorgyijevszkij rejtett üzenetet küldött a nyu-

gati titkosszolgálatoknak, amit senki nem vett észre. A dán elhárítás megpróbálta téves előfeltevés alapján csapdába csalni, és jócskán mellélőttek. Mind a két oldal megtette a kezdő lépéseket, és egyiknek sem sikerült kapcsolatot teremtenie. Most pedig Gorgyijevszkij hazafelé tartott.

A Szovjetunió, ahová 1970 januárjában visszatért, még annál is elnyomóbb és nyomorúságosabb volt, mint amit három évvel korábban maga mögött hagyott. A Brezsnyev-korszak kommunizmusa valósággal kiszipolyozott minden színt és képzelőerőt a világból. Gorgyijevszkij viszolygott saját szülőföldjétől. „Minden elképesztően kopottnak tűnt.” A sorállások, a mindenbe beleivódott mocsok, a fullasztó bürokrácia, félelem és korrupció sötét kontrasztban állt a ragyogó és bővelkedő világgal, amit maga mögött hagyott Dániában. Mindenütt ott volt a propaganda, a hivatalnokok egyik fele szolgálalkú, a másik fele goromba volt, mindenki kémkedett mindenki után – a város fött káposztától és eldugult csatornáktól büzlött. Semmi nem működött rendesen. Senki nem mosolygott. Azonnali gyanakvást szült még a legártatlanabb érintkezés is a külföldiekkel. Ám a zene volt az, ami igazán emésztette Oleg lelkét, a minden utcasarkon hangosbeszélőkből bömbölő, kommunista minták szerint megírt hazafias zagyvaság, a Sztálin által kitalált mézes-mázos, harsogó, elkerülhetetlen hangzás. Úgy érezte, hogy nap mint nap a – saját kifejezésével – „totalitárius kakofónia” ostroma alatt áll.

Visszaküldték az S Csoportfőnökségre, míg Jelena a KGB Tizenkettedik Osztályán, a külföldi diplomaták bepoloskázásáért és lehallgatásáért felelős csoportban kapott munkát. A skandináv követségekkel és diplomátákkal foglalkozó csoportba vezényelték, és hadnagyi rendfokozatot kapott. A házasság mostanra alig volt több „munkakapcsolatnál”, noha a munkájukról soha nem beszélgettek, és egyáltalán nem sok mindenről esett közöttük szó a Kelet-Moszkvában található kopár lakásban, amelyen osztoztak.

Oleg szavaival élve, a következő két év „átmeneti, jelentőség nélküli időszak” volt. Noha előléptették és a fizetése is nőtt, a munkája nem sokban különbözött attól, amit három évvel korábban otthagytak:

illegális hírszerzőknek készített személyazonosságokat. Jelentkezett angolt tanulni abban a reményben, hogy ezzel talán kijuthat Amerikába, Nagy-Britanniába vagy a Brit Nemzetközösség valamelyik országába, de közölték vele, hogy semmi értelme tanulnia, mert a dánok láthatóan azonosították KGB-tisztként, így aligha valószínű, hogy kiküldik még nyugati országba. Felmerült lehetőségként Marokkó. Nekilátott franciául tanulni, bár nem valami nagy lelkesedéssel. Moszkva szürke egyformaságába süppedve Gorgyijevszkij súlyos kultúrafüggőségi elvonás tüneteitől szenvedett. Nyugtalan volt, neheztelt, egyre magányosabbnak és letörtebbnek érezte magát.

1970 tavaszán egy ifjú brit hírszerzőtiszt lapozgatta a nemrég Kanadából érkezett „személyügyi dossziét”. Geoffrey Guscott vékonypénzű, szemüveges, nyelveket beszélő, roppant értelmes és konok ember volt. Inkább hasonlított George Smiley-hoz, mint James Bondhoz, és máris úgy festett, mint valami atyáskodó egyetemi oktató. Csakhogy ennél semmi sem állhatott volna távolabb a valóságtól. Egyik munkatársa szerint Guscott „valószínűleg egy személyben több kárt okozott a szovjet hírszerzésnek, mint bárki más a történelemben”.

London délkeleti részén, egy tizennégy éves korában az iskolát otthagyó nyomdász gyermekeként nőtt föl, így munkásosztálybeli nevelése miatt erősen különbözött az MI6-tisztek többségétől. Ösztöndíjat kapott a Dulwich College-ba, aztán egy helyet Cambridge-ben, hogy orosz és csehet tanuljon. 1961-ben, amikor végzett, a semmiből érkezett egy levél, ami megbeszélésre hívta Londonba. Itt találkozott a brit hírszerzés egy kedélyes veteránjával, aki mesélt neki a háború idején Bécsben és Madridban végzett hírszerzés során szerzett élményeiről. „Nagyon szerettem volna utazgatni, és ez pontosan annak tűnt, amit tenni szeretnék” – idézte föl Guscott. Huszonnégy évesen felvették a brit hírszerzéshez, amely önmagát Titkos Hírszerző Szolgálatnak (Secret Intelligence Service) nevezte, de nagyjából mindenki más csak MI6-ként hivatkozott rá.

Guscottot 1965-ben kihelyezték Csehszlovákiába, épp akkor, amikor megindult a reform hulláma. Három éven át kezelte egy Freed fedőnevű kém, a cseh hírszerzés egyik tisztjét, és az 1968-as prágai tavasz idejére már ismét Londonban volt, feladata a cseh köztisztviselők beszerzése Csehország területén belül és kívül. A szovjet megszállás hatására a cseh irány éjjel-nappal működött. „Minden lehetőséget meg kellett ragadnunk, amit csak tudtunk.”

A Danicek fedőnevű személy aktája Guscott asztalán a cseh állam-biztonság egyik fiatal tisztjének nemrégiben lezajlott disszidálásával foglalkozott. A tisztet Stanislaw Kaplannak hívták.

Kaplan nem sokkal a prágai tavasz után elment nyaralni Bulgáriába. Itt eltűnt, és Franciaországban jelent meg ismét, ahol hivatalosan is feladta magát a francia hírszerzésnek. Elmagyarázta, hogy Kanadában szeretne letelepedni. A kanadai nemzetbiztonságiak jó kapcsolatban álltak az MI6-szel, és egy tisztet küldtek Londonból, hogy beszámoltassa a disszidenst. A kanadaiak minden bizonnyal tájékoztatták a CIA-t is Kaplan átállásáról. A fiatal cseh tiszt készségesen működött együtt. Mire a Danicek-akta Guscott asztalára került, már jó néhány centi vastag volt.

Kaplant értelmes, őszinte emberként jellemezték: „Az ellenkező nemből örömet lelő, mezei futó.” Hasznos részleteket árult el a cseh hírszerzés működéséről és moszkvai diákéveiről. Az átállt tisztek egyik szokásos kérdése az volt, nevezzenek meg mindenkit az ismeretségi körükből, aki érdekes lehet a nyugati nemzetbiztonsági szolgálatok számára. Kaplan aktája száz nevet tartalmazott, jobbára csehszlovák személyekét. Azonban a felsoroltak közül öt „személy” orosz volt, és az egyik kitűnt közülük.

Beszámolt Oleg Gorgyijevszkijjel, a KGB-be tervezett másik hosszútávú futóval kötött barátságáról, aki „nyilvánvaló jelét adta politikai csalódottságának”. A hrucsovi olvadás idején a két barát beszélgetéseket folytatott a kommunizmus korlátairól. „Oleg nem zárkózott el a dolgoktól, igazi gondolkodó ember volt, aki tisztában van a múltban történt rémségekkel, olyasvalaki, aki nem sokban különbözött tőle.”

Guscott utánanézett a névnek, és kiderült, hogy Oleg Gorgyijevszkijt 1966-ban Koppenhágába küldték konzuli ügyintézőnek. A PET és az MI6 szoros kapcsolatot ápolt egymással. A dán nemzetbiztonság Gorgyijevszkijről szóló aktája szerint szinte biztosan KGB-tiszt, aki feltehetően támogatást ad az illegális hírszerzőknek. Semmit sem lehetett rábizonyítani, de számos alkalommal került el a figyelőket olyan módon, ami ilyen irányú kiképzettségre utalt. Gyanús kapcsolatba lépett egy rendőrrel és számos pappal. A lakásába telepített poloska révén kiderült, hogy a házassága bajban van. Látogatása egy szexboltban és az, hogy melegpornót vásárolt, „suta zsarolási kísérletet” indított, eredménytelenül. Gorgyijevszkij 1970 januárjában visszatért Moszkvába, elnyelte a Központ, és az ég tudja, mit csinál.

Guscott beleírt az aktába: ha ez rátermett, angolnászerűen csúszós, talán meleg KGB-tiszt, aki egykor szabadgondolkodókhöz köthető elképzeléseket dédelgetett, újra feltűnik Nyugaton, akkor érdemes lenne megkörmöyezni. Oleg „tipp” lett, és a Sunbeam (Napsugár) fedőnevet kapta.

Eközben Nagy-Britanniának otthon meggyűlt a baja a KGB-kémekkel.

1971. szeptember 24-én a brit kormány 105 szovjet hírszerzőtisztest utasított ki: ez volt a történelem legnagyobb kémkiutasítása. A tömeges kiutasítás, azaz a Foot fedőnevű művelet már készülődött egy ideje. A dánokhoz hasonlóan az angolok is szigorúan szemmel tartották az akkreditált szovjet diplomatákat, újságírókat és kereskedelmi képviselőket, és nagyon jó elképzelésük volt arról, ki kém, és ki foglalkozik valóban a munkájával. A KGB egyre pimaszabb lett a kémtevékenysége során, és az MI5-nak, a brit elhárításnak már viszketett a keze, hogy visszavágjon nekik. A hegyomlást Oleg Ljalin, a szovjet kötöttárui-par képviselőjének átállása indította el. A kommunista kardigánok árusítása mellett Ljalin volt a KGB Tizenharmadik Csoportfőnökségének vezető képviselője – ez a szabotázs csoport volt a felelős azért, hogy amennyiben kitör a háború a Nyugattal, megfelelő tervek álljanak rendelkezésre. Az MI5 a Goldfinch fedőnevet adta neki, holott úgy dalolt, akár egy

kanári: a titkok közül, amelyeket elárult, ott volt a londoni földalatti elárasztásának terve, a brit közélet jelentős személyei elleni gyilkossági kísérletek, valamint az, hogy a yorkshire-i parton, Hayburn Wyke-nál partra tesznek egy szabotőr csapatot. Ez épp az az ürügy volt, amire az MI5 várt. Az összes ismert kémét kirúgták, és a világon az egyik legnagyobb KGB-állomás egyetlen éjszaka alatt semmivé vált. Az állambiztonság a következő két évtizedben azon dolgozott, hogy valamilyen módon visszaállítsa a *rezidentúra* korábbi erejét.

A Foot művelet teljes meglepetésként érte Moszkvát, és megdöbbenést keltett az Első Főcsoportfőnökségen. A moszkvai külső gyűrű közelében lévő Jaszenyevóban épült főhadiszálláson Brezsnyev alatt gyors ütemű növekedés zajlott, és a hatvanas évek 3000 tisztjéből addigra több mint 10 000-en lettek. A tömeges kiutasítást súlyos kudarcnak értékelték: a Nagy-Britanniáért és Skandináviáért felelős osztályvezetőt – a két területet történeti okokból együtt kezelték a KGB szervezetében, mellettük ott volt még Ausztrália és Új-Zéland is – leváltották, helyette Dmitrij Jakusint bízták meg.

A Szürke Eminenciás néven ismert Jakusin születése szerint arisztokrata, meggyőződéses bolsevik volt, elkötelezett kommunista, aki nemesként viselkedett, és a hangja egy ütvefűróét idézte. A háború alatt harcokszízekben harcolt, a szovjet mezőgazdasági minisztériumban a disznótenyésztésre szakosodott, majd áthelyezték a KGB-be, ahol végül az Amerikai Csoportfőnökség osztályvezető-helyettese lett. A KGB-s „nagyfejük” többségével ellentétben művelt ember volt, aki könyvritkaságokat gyűjtött, kimondta, amit gondolt, méghozzá igen hangosan. Gorgyijevszkij első találkozása a Szürke Eminenciával kifejezetten kellemetlenre sikeredett.

Egyik éjjel, amikor titokban a BBC világadóját hallgatta, tudomására jutott, hogy a Foot művelet következményeként Dánia kiutasította három korábbi munkatársát, diplomáciai fedésben dolgozó KGB-tiszteket. Másnap reggel megemlítette a hírt egy barátjának, aki a dán részlegen dolgozott. Öt perccel később csöngött a telefonja, és fülsiketítő dörgés visszhangzott végig a vonalon:

– Gorgyijevszkij elvtárs, ha továbbra is pletykákat terjeszt a KGB-ben állítólagos dániai kiutasításokról, akkor BÜNTETÉST KAP!

Ez volt Jakusin.

Oleg tartott attól, hogy leszerelik. Ehhez képest néhány nappal később, amikor megerősítették a BBC beszámolóját, a Szürke Eminenciás az irodájába hívatta, és nagyjából 100 decibeles hangerővel azonnal a tárgyra tért.

– Szükségem van valakire Koppenhágában. Újjá kell építenünk az ottani csapatunkat. Maga beszél dánul... Mit szólna hozzá, ha az osztályomon dolgozna?

Gorgyijevszkij azt habogta, hogy semmi sem lenne nagyobb öröme.

– Akkor ezt hagyja csak rám – süvöltötte Jakusin.

Azonban az S Csoportfőnökség vezetője, azoknak a főnököknek a kicsinyességével, akik eltökélik, hogy csak azért ragaszkodnak az egyik emberükhöz, mert egy másik főnök megpróbálja elvinni, nem volt hajlandó átengedni.

Bosszantó módon ennyiben is maradt az egész, amíg Vaszilij Gorgyijevszkij, a testvér, aki behozta a KGB-be, azzal a szélsőséges húzással segített felgyorsítani Oleg előrelépését, hogy holtan esett össze.

Vaszilij évek óta rengeteget ivott. Délkelet-Ázsiában hepatitiszt kapott, és az orvosok azt tanácsolták, soha többé egy csepp alkohol se gördüljön le a torkán. Azonban folytatta az ivást, és gyors ütemben, harminckilenc éves korára halálra itta magát. A KGB teljes katonai tiszteletadással járó temetésben részesítette. Mialatt három KGB-tiszt gépkarabéllyal adott le dízsorützet és a zászlóval borított urnát a moszkvai krematórium padlójára eresztették, Gorgyijevszkij azon me-rengett, mennyire keveset is tudott arról az emberről, akit „Vaszilkónak” szólított. Édesanyja és a húga, akik gyászukban egymást támogatták, és elkápráztatta őket a sok KGB-méltóság megjelenése, még ennél is kevesebbet. Anton a KGB-egyenruháját viselte és azt mondta minden-
kinek, mennyire büszke a fiára az anyaföldért tett szolgálataiért.

Oleg kissé tartott titokzatos bátyjától. Változatlanul fogalma sem volt Vaszilij illegális tevékenységéről Csehszlovákiában. A testvérek lát-szólag szoros kapcsolatban voltak egymással, ám a valóságban a titko-lózás széles szakadéka választotta el őket egymástól. Vaszilij kitüntetett KGB-hősként hunyt el, és ennek megfelelően nőtt Oleg ázsiója: ezzel volt némi „erkölcsi kapaszkodója”, hogy kiszabaduljon az S Csoport-főnökségről, és átjusson Jakusin Brit–Skandináv Csoportfőnökségére. „Most, hogy a bátyám az S Csoportfőnökségnek végzett munkájából fakadóan elhunyt, nehéz lett volna a főnökömnek elutasítania a kérése-met.” Az illegális hírszerzők csoportja erősen vonakodva, de elengedte. A szovjetek dán vízumot kértek azzal, hogy Gorgyijevszkij másodosztá-lyú titkárként tér vissza Koppenhágába, a szovjet nagykövetségre. Való-jában most a KGB Első Főcsoportfőnökségének politikai hírszerzésért felelős tisztje volt: arra a beosztásra ment, amelyet korábban Mihail Ljubimov töltött be.

A dánok visszautasíthatták volna a vízumot, hiszen Oleg gyanítha-tóan KGB-tiszt volt. Ehelyett úgy döntöttek, hogy engedélyezik a visz-zatérését, és aztán szemmel tartják. Tájékoztatták Londont is.

Ismét felmerült szexuális orientáltságának kérdése. Úgy tűnt, Gor-gyijevszkij nem jelentette a két évvel korábbi homoszexuális ajánlatot. Ha így tett volna – ez volt az MI6 feltételezése –, akkor nem küldték volna másodszor is külföldre, mert a KGB torz gondolkodása szerint a nyugati nemzetbiztonsági szolgálatok célkeresztjébe került tisztek azonnal gyanúsak számítottak. Az MI6 úgy vélte, Oleg úgy határo-zott, elleplezi az ajánlatot, holott egyszerűen csak elkerülte a figyelmét.

„Az volt a feltételezés, hogy megtartotta magának” – írta az egyik nyugati tiszt. Amennyiben Gorgyijevszkij bűnös kis titkot rejtegetett a főnökei elől, és ha Standa Kaplannak igaza volt a politikai nézeteit illetően, akkor talán érdemes újra próbálkozni ennél az orosznál.

Az MI6 és a PET felkészült a fogadására.¹

3

Sunbeam

Richard Bromhead volt a koppenhágai ember, és nem is nagyon törődött azzal, hogy ki mindenki tudja ezt róla.

Az MI6 dániai állomásvezetője régi vágású, állami iskolákban tanult angol, kedélyes, másokat rendszeresen hátba csapdosó fickó, aki „édes szívemnek” nevezte azokat, akiket kedvelt, és „címeres ökörnek” azokat, akiket nem. Bromhead költők és kalandorok leszármazottja volt. Családja kutyabőrös volt, és nem volt egy fityingjük sem. A Marlborough College-ba járt, majd Németországban szolgálta a hazáját, ahol 250 német fogolyért kellett felelnie egy olyan helyen, ahol korábban brit hadifoglyokat őriztek. („A kommandant az olimpiai evezőscsapat tagja volt. Elbűvölő egy srác. Igazán remekül éreztük magunkat.”) A Cambridge-i Egyetemre járt, oroszot tanult, és azt állította, hogy amint kilépett a kapun, minden szót elfelejtett. A külügyminisztériumba nem vették föl, aztán egy pékségben sem kellett, úgy döntött, művész lesz, és hagymán élt egy lerobbant londoni lakásban, miközben az Albert-emlékműről készített rajzokat, amikor egy barátja felvetette, hogy talán jelentkezzen a gyarmatügyön. („Azt akarták, hogy menjek Nicosiába. Erre azt mondtam: »Remek. Az hol van?«”) Végül Cipruson a kormányzó, Hugh Foot magántitkára lett. („Kiváló volt. Akadt ott egy MI6-tiszt, aki a kertben lakott, bájos egy fickó, beszervezett.”) „A cégen” belül először Genfben helyezték, az ENSZ-be, mélyfedésben, majd Athénba

került. („Azonnal kitört ott a forradalom. Ha-ha!”) Végül 1970-ben, negyvenkét éves korában kinevezték Koppenhágába, vezető MI6-tisztnek. („Irakba kellett volna mennem. Nem tudom pontosan, mi történt.”)

Magas volt, jóképű, a ruhája mindig jól szabott, mindig készen állt a tréfára vagy egy újabb italra. Bromhead gyorsan a koppenhágai fogadások ismert alakjává vált. Fedett munkájára „vacakolásként” hivatkozott.

Richard Bromhead egyike volt azoknak az angoloknak, akik komoly erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy ostobábbnak tűnjenek a valóságnál. Félelmetesen jó hírszerzőtisz volt.

Koppenhágába érkezésének napjától kezdve azon volt, hogy megkeserítse a szovjet ellenség életét. Ebben a tervében segítőtársra talált a PET vezetőhelyettesében, egy Jørn Bruun nevű kedélyes ügyvédben, aki „örömét lelte a blokkból való diplomaták meg a többi gyötrésében, különösen az oroszokéban, amennyiben ez gyakorlatilag ingyen volt és szinte teljesen visszakövethetetlen”. Bruun mellé adta két legjobb tisztjét, Jens Eriksent és Winter Clausent, hogy segítségére legyenek abban, amit Bromhead „cukkoló műveletnek” nevezett. „Jens alacsony volt, hosszú, szőke bajusszal. Winter igazi nagydarab, körülbelül akkora, mint egy ajtó. Asterixnek és Obelixnek hívtam őket. Elképesztően jól kijöttünk egymással.”

Az egyik választott célpontjuk egy Bracov nevű férfi volt, aki köztudottan a KGB-nek dolgozott. Valahányszor követték az egyik koppenhágai üzletbe, Clausen elkérte a hangosbeszélőt, és bement: „Kérem Bracov urat a KGB Kft.-től, fájjon az információs pulthoz!” A harmadik ilyen alkalom után a KGB visszahívta Bracovot Moszkvába. Egy másik célpontjuk a KGB-állomás egyik lelkes ifjú tiszte volt, aki megpróbálta beszervezni az egyik dán parlamenti képviselőt, aki azonnal szólt a PET-nek. „Ez a képviselő Koppenhágától kétórányi kocsútra lévő városban lakott. Szóltunk neki, hogy hívja fel az orosz, és mondja neki: »Gyere ide, most, azonnal. Valami rettentően fontosat akarok mondani.« Az orosz erre elment autóval a képviselő házába, aki leitat

vodkával, és teletömte az agyát egy csomó sületlenséggel. A tiszt ezután egészen részegen hazavetett, írt egy hosszú felterjesztést, és végre reggel 6 órakor ágyba került. Aztán a képviselő felhívta 9-kor, és azt mondta: »Gyere ide most, azonnal. Valami rettentően fontosat akarok mondani.« Az oroszok végül ideg-összeroppanása lett, és elment. Haha! A dánok kiválóak voltak.»

Elfogadták Gorgyijevszkij vízumigényét. Az MI6 arra utasította Bromheadet, kerüljön az újonnan érkezett orosz közelébe, és amikor megfelelő a pillanat, puhatolózzon nála. A PET-et tájékoztatják majd a fejleményekről, de elfogadták, hogy az ügyet az MI6 viszi Dániában.

Oleg Gorgyijevszkij és Jelena Gorgyijevszkaja 1972. október 11-én érkezett vissza Koppenhágába. Mintha hazaértek volna. A nagydarab dán elhárító, akit Obelixnek neveztek, feltűnés nélkül követte őket végig az érkezési csarnokon.

Új feladatában, politikai hírszerzésért felelős tisztként többé nem illegális hírszerzőket kezelt, hanem minősített adatokat kellett gyűjtenie, és megpróbálni aláásni nyugati intézményeket. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy kémeket, kapcsolatokat és forrásokat kellett keresnie, kezelnie, beszerveznie, aztán irányítani. Lehetnek dán kormányzati tisztviselők, választott politikusok, szakszervezeti tagok, diplomaták, üzletemberek, újságírók, illetve bárki, akinek különleges hozzáférése van a Szovjetunió számára érdekes információkhoz.

Eszményi esetben még akár a dán nemzetbiztonságnak is dolgozhatnak. Ahogy más nyugati országokban, itt is akadt néhány dán, aki elkötelezett kommunista volt, és készen állt arra, hogy parancsokat kapjon Moszkvából. Mások hajlandóak lehetnek értesítéseket eladni pénzért (a kémkedés kerekai jórészt ennek a kenőanyagnak köszönhetően forognak), vagy fogékonyak lehetnek meggyőzés más eszközeire, zsarolásra, ígéretekre. Ráadásul a PR-ügyekkel foglalkozó tisztektől azt várták, hogy a közvélemény befolyásolására „tegyenek lépéseket”, szükség esetén dezinformációkat terjesszenek, Moszkvával rokonszenvező véleményvezéreket támogassanak, és olyan cikkeket helyezzenek el a sajtóban, amelyek pozitív – és gyakorta hamis – fényben mutatják

be a Szovjetuniót. A KGB régóta élen járt a „hamis hírek” készítésének sötét mesterségében. A KGB rendszertana szerint a kapcsolatokat jelentőségük szerint osztályozták: legfelül volt az „ügynök”, valaki, aki tudatosan a KGB-nek dolgozott, általában ideológiai vagy pénzügyi megfontolásból. Alatta volt a „bizalmas kapcsolat”, az olyan személy, aki rokonszenvezik a szovjet ügygel, és hajlandó titokban segédkezni, de valószínűleg nincs tudatában annak, hogy a szovjet nagykövetségen lévő barátja a KGB-nek dolgozik. Egy fokozattal ezalatt volt a rengeteg nyílt kapcsolat, olyan emberek, akikkel másodosztályú titkárként Gorgyijevszkijnek egyébként is találkoznia kell a munkája során. Óriási szakadék választotta el a bizalmas kapcsolatot, aki egyszerűen csak rokonszenvezett és talán megközelíthető volt, valamint a kém, aki készen áll elárulni a hazáját. Azonban az egyik válhatott a másikká.

Gorgyijevszkij könnyedén visszatért a dán életbe és kultúrába. Mihail Ljubimov időközben visszatért Moszkvába, ahol a Brit–Skandináv Csoportfőnökség egyik főtisztje lett, Gorgyijevszkij pedig az örökébe lépett. Ez az újfajta hírszerzői munka izgalmas volt és egyúttal bosszantó is, mert a dánok szinte már túlságosan is kedvesek ahhoz, hogy kémek legyenek, túlságosan is őszinték, hogy felforgató tevékenységet folytassanak, és túlságosan udvariasak, hogy ezt elmondják. Valahányszor megpróbált beszervezni egy dán, az udvariasság áthatolhatatlan falába ütközött. Még a legbuzgóbb dán kommunisták sem voltak hajlandók az árulásra.

Mégis akadtak kivételek. Ilyen volt Gert Petersen, a dániai Szocialista Néppárt vezére, az Európai Parlament tagja. Petersen, fedőnevén Zeus, a KGB rendszerében „bizalmas kapcsolat” a dán külügyi bizottságból szerzett minősített katonai értesítéseket adott tovább. Tájékozott és nagyon-nagyon szomjas volt. Gorgyijevszkijt meglepettette és némiképp le is nyűgözte, milyen mennyiségű sört és rövidet volt képes elfogyasztani a szovjet állambiztonság számlájára.

Az új koppenhágai rezidens, Alfred Mogiljevcsik a helyettesévé nevezte ki Gorgyijevszkijt. „Megvan az agyad, a lendületed és a képességed is arra, hogy emberekkel dolgozz – mondta neki. – Ráadásul ismered

Dániát, és beszéled a nyelvet. Mi más kellene még nekem?” Gorgyijevszkijt előléptették őrnaggyá.

Szakmai téren akadálytalanul lépdelt fölfelé a ranglétrán, miközben a lelkében óriási volt a zűrzavar. Két év Moszkvában egészen megkeserítette és eltávolította a kommunista rezsimtől, a visszatérés Dániába csak növelte a szovjet nyárspolgárság, korrupció és képmutatás miatti kiábrándultságát. Még szélesebb merítésből kezdett olvasni, olyan könyveket gyűjtött, amelyeknek Oroszországban soha nem lett volna szabad a tulajdonukban lenniük: Alekszandr Szolzsenyicin, Vlagyimir Makszimov és George Orwell munkáit, valamint a sztálinizmus teljes iszonyatát bemutató nyugati történeti munkákat. Eljutottak a hírek hozzá Kaplan disszidálásáról Kanadába. Barátját távollétében elítélte a csehszlovák katonai bíróság, amiért államtitkokat adott ki, és tizenkét éves börtönbüntetést kapott. Gorgyijevszkij egészen megdöbben, és egyúttal eltöprenghetett, vajon a Nyugat észlelte-e a tiltakozását a prágai tavasz után. Ha igen, akkor miért nem jött rá válasz? És ha a nyugati nemzetbiztonsági erők megpróbálnának esetleg puhatolózni nála, akkor vajon elfogadná a közeledésüket, vagy inkább elutasítaná ezt? Később azt állította, ugrásra készen állt, és csak arra várt, hogy az ellenfél soraiból valaki megérintse a vállát, azonban a valóság – ahogy szinte mindig – jóval bonyolultabb volt az emlékezetnél.

A diplomáciai fogadások közé visszakerülve Gorgyijevszkij gyakran észrevette ugyanazt a magas, megnyerő modorú angolt a vendégek között.

Richard Bromheadnek két fényképe volt Gorgyijevszkijről, mind a kettőt a dánoktól kapta: az egyiket titokban készítették az előző kihelyezése idején, a másik, újabb a vízumkérelméből származott.

„Szigorú, de egyáltalán nem visszataszító arc volt, amit láttam. Nyaknak és szívósnak tűnt, és elképzelni sem tudtam, hogy akár olyan körülmények között is, amilyenekről a londoni jelentésben írtak, hogyan gondolhatta bárki homoszexuálisnak. Olyannak se látszott, akihez egy nyugati hírszerzőtisztnak egyszerű dolog lenne a szó bármilyen értelmében hozzáférköznie.”

Korának és származásának általános vélekedésén osztozva Bromhead is úgy vélte, a homoszexuálisok mind meghatározott módon viselkednek, és ezért egyszerű azonosítani őket.

Az első közvetlen találkozásra a koppenhágai polgármesteri hivatalban, a Rådhus nevű, vörös téglás épületben került sor egy képzőművészeti kiállítás bemutatóján. Bromhead tisztában volt azzal, hogy a szovjet küldöttség ellátogat majd ide. A „diplomáciai ebédklub” rendszeres vendégeként, ahol a valódi diplomaták és a kémek vegyültek egymással, számos szovjet ismerősre tett szert.

„Nagyon jó viszonyban voltam egy borzasztó kis emberrel, aki Irkutszkból érkezett. Szegény fickó.” Bromhead észrevette az alacsony termetű irkutszkit a szovjet diplomaták egyik csoportjában, ahol ott volt Gorgyijevszkij is, és odasétált. „Anélkül, hogy különösebben hangsúlyoztam volna, mialatt köszöntöttem őket, sikerült beemelnem Oleget is az általános megszólításba. Nem kérdeztem a nevét, ő pedig magától nem mutatkozott be.”

A két férfi akadozó társalgásba kezdett a művészetről.

„Amikor Oleg beszélt, minden szigorúság elszállt belőle – írta Bromhead. – Könnyen és őszinte humorral mosolygott, márpedig ez gyakorta hiányzik a KGB-tisztekből. Az újonnan érkezett orosz egészen természetesen viselkedett, és úgy tűnt, őszintén élvezni az életet. Tetszett a fickó.”

Jelentette Londonnak, hogy felvette a kapcsolatot a célszeméllyel. A legnagyobb problémát a kommunikáció okozta. Az orosz szinte teljesen elfelejtette addigra, a dánt erősen törte, németül pedig még annyit se tudott: ezek között a körülmények között nem számított épp megfelelőnek az a nyelv, amivel német hadifoglyokat utasítgatott egykor. Gorgyijevszkij folyékonyan beszélt németül és dánul, viszont angolul egyáltalán nem.

„Azért sikerült valahogy, felszínesen beszélgetni” – mondta Bromhead.

A szovjet, a brit és az amerikai nagykövetség különös diplomáciai háromszöget alkotva a hátukat mutatták egymásnak, és egy temető

választotta el őket egymástól. A hidegháború dermedtsége ellenére jelentős társasági érintkezés volt a szovjet és a nyugati diplomaták között, és a következő néhány hétben Bromhead szerét ejtette, hogy számos olyan fogadásra meghívják, ahol Gorgyijevszkij is jelen volt. „Odabólintottunk egymásnak a többi vendég feje fölött néhány diplomáciai fogadáson.”

Egy másik nemzetbiztonsági szolgálat tisztjét beszervezni bonyolult *pas de deux* eredménye. A túlságosan nyilvánvaló megkeresés talán elrémtíti Gorgyijevszkijt, a túlságosan finom jelzés viszont esetleg elkerüli a figyelmét. Az MI6 azon töprengett, megvan-e Bromheadben a kellő finomság az efféle tánchoz. „Soha nem volt benne erős a nyájszellem, inkább elefánt volt a porcelánboltban, ráadásul a szovjet nagykövetségben jól ismerték, és korábban már azonosították MI6-esként.” Jellemző módon Bromhead egyszerűen úgy döntött, fogadást ad, és meghívta Gorgyijevszkijt is néhány másik szovjet diplomatával együtt. „A PET kerített egy női tollaslabda-játékot. Arra gondoltak, hogy a nő és Gorgyijevszkij kapcsolódik majd a közös érdeklődés miatt egymáshoz.” Lene Køppen fogorvostan-hallgató volt, aki később világbajnoki címet nyert női egyes tollaslabdában. Kivételesen szép volt, és nem is sejtette, hogy családoknak használták. A megközelítés „nem volt szükségképpen szexuális töltetű” – írta az MI6 egyik iránytiszte. De ha Gorgyijevszkijről kiderül, hogy heteroszexuális, és a tollaslabda az ágyig vezet, annál jobb. Nem így lett. Az orosz ivott két pohárral, röviden, jelentéktelen dolgokról eltársalgott Køppennel, majd távozott. Amint azt Bromhead megjósolta, az orosz barátságosnak, de társasági, sport és szexuális szempontból megközelíthetetlennek bizonyult.

Eközben Londonban Geoffrey Guscott került a szovjet irányra. Megbeszélte a Sunbeam-ügyet Mike Stokesszal, egy főtiszttel, aki korábban Oleg Penkovszkij, a Nyugat eddigi legsikeresebb szovjet kémjének kezelőtisztje volt. Penkovszkij a GRU-ban, a KGB katonai párjában szolgált ezredesként. 1960-tól kezdve két éven át futtatta az MI6 és a CIA: tudományos és katonai anyagokat adott át moszkvai kezelőinek, többek között a szovjet rakéták helyszínéről Kubában.

Ez az információ tette lehetővé John F. Kennedy elnök számára, hogy győztesként jöjjön ki a kubai rakétaválságból. 1962 októberében a KGB elkapta, letartóztatta, kivallatta, majd kivégezték. Stokes „hatalmas, lelkesítő jelenlét” volt, aki rengeteget tudott az orosz kémek beszervezéséről és kezeléséről. Guscott-tal együtt nagyszabású tervet kovácsoltak: Gorgyijevszkij rokonszenvét „lakmuszesztnek” vetik alá.

1973. november 2-án Oleg és Jelena éppen befejezte – örömtelenül, szinte némán elköltött – vacsoráját, amikor valaki hangosan kopogtatott a lakás ajtaján. Gorgyijevszkij egyetemi csehszlovák barátját, Standa Kaplant találta ott mosolyogni a küszöbön.

Gorgyijevszkij megdöbbsent, majd egyszerre mélységesen megrémült.

– *Bozse moj!* Istenem! Standa! Mi a fenét keresel te itt?

Kezet ráztak, és Gorgyijevszkij betessékelte Kaplant, tudván, hogy ezzel visszavonhatatlanul megváltoztatta a játékszabályokat. Kaplan disszidens volt. Ha az egyik KGB-s szomszéd meglátja, amint belép a lakásba, az magában elegendő ok arra, hogy Oleg gyanúba keveredjen. Aztán ott volt Jelena. Még ha rendben is lett volna a házasságuk; hű KGB-tisztként a nő talán kötelességének érezné, hogy bejelentse férje találkozását egy közismert árulóval.

Töltött egy whiskyt régi barátjának, és bemutatta Jelenának. Kaplan elmondta, hogy jelenleg egy kanadai biztosítási társaságnál dolgozik. Egy dán barátnőjét látogatta meg Koppenhágában, de észrevette Gorgyijevszkij nevét a diplomaták névsorában, és az jutott eszébe, hogy fölkeresi. Kaplan láthatóan semmit sem változott, ugyanaz a nyitott arc, ugyanaz a könnyed viselkedés jellemezte. Azonban a whiskyspoharat tartó kezének enyhe remegése elárulta – Oleg tudta, hogy hazudik. Kaplant egy nyugati nemzetbiztonsági szolgálat küldte. Ez itt próbatétel, méghozzá nagyon veszélyes fajta. Talán ez lenne a rég várt válasz a négy évvel ezelőtti, a prágai tavasz eltiprása utáni telefonhívásra? Ha igen, akkor kinek dolgozik Kaplan? A CIA-nak? Az MI6-nek? A PET-nek?

Töredezett és csapongó volt a beszélgetés. Kaplan elmondta, hogyan szökött meg Csehszlovákiából és jutott el Franciaországon át Kanadába.

Gorgyijevszkij dörmögött valami semmitmondó választ. Jelena nyugtalannak tűnt. Néhány perc alatt Kaplan kiitta a poharát, majd felállt.

– Elnézést, látom, alkalmatlan most nektek. Ebédeljünk együtt holnap, és akkor tudunk rendesen beszélni. – Azzal javasolt egy kis éttermet a város központjában.

Miután becsukta az ajtót, Oleg Jelenához fordult és megállapította, milyen különös, hogy Kaplan bejelentés nélkül feltűnik. A nő nem felelt semmit.

– Vicces egybeesés, hogy Koppenhágában kerül elő – mondta a férfi. Jelena arcáról semmit nem lehetett leolvasni, csak hogy áthatotta az aggodalom.

Gorgyijevszkij szándékosan késett az ebédről, miután megbizonyosodott arról, hogy nem követik. Alig aludt aznap. Kaplan az ablak melletti asztalnál várta. Jóval nyugodtabbnak látszott. A régi időkről csevegtek. Az út túloldalán, egy kávézóban izmos testalkatú turista forgatott egy útikönyvet éppen: Mike Stokes tartotta szemmel az eseményeket.

Kaplan látogatását részletesen megtervezték és előre végigpróbálták. „Elfogadható okot kellett találnunk arra, hogy Kaplan felveszi vele a kapcsolatot – mondta Guscott. – Ugyanakkor azt akartuk, hogy rájöjjön, épp megpróbálják átcsábítani.”

A cseh utasítása az volt, beszéljen az átállásáról, a nyugati élet újonnan fölfedezett örömeiről és a prágai tavaszról. Aztán vizsgálja meg, mit szól mindehhez Gorgyijevszkij.

Oleg tudta, hogy most éppen felméri. Érezte megfeszülni a vállát, ahogy Kaplan felidézte az 1968-as sorsdöntő eseményeket Csehszlovákiában. Gorgyijevszkij egyszerűen megállapította, hogy a szovjet megszállás egészen megdöbbentő volt. „Nagyon óvatosnak kellett lennem. A szakadék peremén egyensúlyoztam éppen.” Amikor Kaplan az átállása részleteiről és a kellemes, kanadai új életéről mesélt, Gorgyijevszkij biztatónak tűnő, de nem túl egyértelmű módon bólintgatott. „Kulcsfontosságúnak gondoltam, hogy bár pozitív jelzéseket kell küldenem, nem szabad, hogy kicsússzon a kezemből a helyzet irányítása.”

Fogalma sem volt arról, ki küldte Kaplant, hogy próbára tegye, és nem is volt hajlandó feltenni ezt a kérdést.

Minden udvarlásnál fontos, hogy senki ne tűnjön túlzottan lelkesnek. Azonban Gorgyijevszkij óvatossága több volt egyszerű flörtölésben használt technikánál. Noha korábban töprengett azon, hogy a nyugati nemzetbiztonsági szolgálatok kapcsolatba lépnek-e vele az 1968-as csehszlovák események fölötti kifakadása után, még mindig nem volt egészen biztos abban, valóban szeretne-e elcsábulni, sem abban, hogy ki az, aki kerülgeti.

A két régi barát az ebéd végén kezét fogott, és Standa Kaplan eltűnt a bevásárlók tömegében. Semmi egyértelmű nem hangzott el. Semmiféle bejelentést vagy ígéretet nem tettek. Mégis átléptek egy láthatatlan határvonalat. Gorgyijevszkij véleménye szerint: „Tudtam, hogy eleget adtam neki egy pozitív hangvételi jelentéshez.”

Stokes egy koppenhágai szállodaszobában beszámoltatta Kaplant, majd visszarepült Londonba, hogy elmondja az eredményt Geoffrey Guscottnak: Gorgyijevszkij meglepte Kaplan váratlan fölbukkanása, de nem rémült meg és nem is volt ingerült. Érdeklődőnek tűnt, mint aki rokonszenvet érez, és kifejezte, mennyire elképedt Csehszlovákia szovjet megszállásán. Ami a legfontosabb, semmilyen jelét nem adta, hogy jelentést készítené a KGB-nek az elítélt antikommunista árulóval folytatott váratlan találkozásjáról. „Lenyűgöző volt, pontosan az, amit hallani szerettünk volna. Gorgyijevszkij nyilvánvalóan nagyon óvatos volt, de ha nem jelenti, azzal megteszi az első nagy lépést. Anélkül, hogy túlságosan nyilvánvaló lenne a dolog, egyértelművé kellett tennünk, hogy ott vagyunk a húspiacon. Meg kellett szerveznünk egy véletlen találkozót.”

Richard Bromhead „rohadatul fázott”. Reggel 7 óra volt, egész éjjel havazott, és mínusz hat fok volt. Acélszürke hajnal küzdött Koppenhága fölött. A Sunbeam egészen ostoba elnevezésnek tűnt most. Az MI6 embere három egymást követő napon ült „ezen az istentelen órán” a fe-

lesége apró, fűtetlen autójában, egy elhagyatott, fákkal szegélyezett utcán az északi külvárosban, leskelődött a bepárasodott szélvédőn át egy nagy betonépületre, és azon merengett, mikor lesznek fagyási sérülései.

A dán figyelők korábban megállapították, hogy Oleg Gorgyijevszkij reggelente tollasozott egy Anna nevű fiatal nővel, a Dán Ifjúkommunisták egyik diák tagjával egy külvárosi sportklubban. Bromhead körbejárta a helyet, és úgy döntött, inkább a felesége egyáltalán nem beszökő kék Austinját használja, mint a saját diplomata-rendszámos Fordját. Olyan helyen parkolt le, ahonnan közvetlenül rálátott a klub bejáratára, de a motort leállította, mert megvolt az esély arra, hogy a kipufogó füstjére figyel valaki. Az első két reggelen „Oleg és a lány úgy 7:30 körül jelent meg, kezét fogtak, és mind a ketten mentek a maguk autójához. A lány fiatal volt, rövid, fekete hajú, karcsú és sportos, de nem különösebben szép. Nem úgy néztek ki, mint akik szeretők, bár nem vehettem biztosra a dolgot. Az is lehet, hogy egyszerűen visszafogottan viselkedtek nyilvános helyen.”

A fagyponat alatti figyelés harmadik reggelén Bromhead úgy döntött, elege van a várakozásból. „Teljesen elfagytak a lábujjaim.” Megbecsülte, nagyjából mikor érhet véget a játék, és a nyitva lévő főbejáraton át bement. A recepció nem volt senki. Szinte biztosan nem volt az épületben senki Olegén és a társán kívül. Ha *in flagranti* találja őket a tollaslabdapálya padlóján, akkor ez nehéz ügy lesz – gondolta.

Gorgyijevszkij épp két adogatás között volt, amikor megjelent a brit kém. Azonnal fölismerte Bromheadet: a tweedöltönyében és nehéz felöltőjében egyáltalán nem illett a kihalt sportklubba, és félreismerhetetlenül brit volt. Köszönésképpen felemelte az ütőjét, majd elfordult, hogy befejezze a játékot.

Az orosz nem tűnt meglepettnek, hogy itt látja. „Magleher, várt már rám – vélte Bromhead. – Egy ilyen tapasztalt hírszerző, aki jó megfigyelő, könnyedén észrevehette az autót valamelyik előző napon. Újra az a barátságos mosoly. Aztán a játékkal kapcsolatos, halálosan komoly figyelem.”

Valójában miközben játszott tovább és Bromhead a nézőtérről figyelte, Gorgyijevszkijnek egyre zakatolt az agya. Minden a helyére került: Kaplan látogatása, a fogadás Bromhead házában és a tény, hogy a szívélyes brit mintha ott lett volna minden egyes társasági eseményen, amire az elmúlt három hónapban ő is ellátogatott. A KGB korábban már azonosította lehetséges hírszerzőtisztként Bromheadet, aki „extrovertált személyiség”, és „meghívástól függetlenül megjelenik a nagykövetség fogadásain”. Az angol felbukkanása ilyen reggeli órán az elhagyatott tollaslabdapályánál csak egyetlen dolgot jelenthetett: az MI6 megpróbálja beszervezni.

A meccs véget ért, Anna ment a zuhanyzóba, Gorgyijevszkij pedig törülközővel a nyakában, kinyújtott kézzel odalépett. A két hírszerző végigmérte egymást. „Oleg egyáltalán nem tűnt idegesnek” – írta Bromhead. Gorgyijevszkij megállapította, hogy az angol, aki általában „majd kicsattant az önbizalomtól”, most az egyszer halálosan komolynak tűnt. Az orosz, a német és a dán keverékét beszélték, amibe Bromhead belekevert némi erősen kilógó franciát.

– Volna kedved sétálni egy kicsit, *tête-à-tête*? Szeretnék beszélgetni egy keveset négy szemközt valami olyan helyen, ahol nem hall minket más.

– Szívesen – felelte Gorgyijevszkij.

– Nagyon érdekesnek találnám, ha folytathatnánk egy ilyen beszélgetést a ti szolgálatotok egyik tagjával. Azt hiszem, egyike vagy annak a néhány embernek, aki őszintén beszélne velem.

Újabb határvonalat léptek át ezzel: Bromhead elárulta, tudta, hogy Gorgyijevszkij KGB-tiszt.

– Ebédelhetnénk – folytatta az angol.

– Jó ötlet.

– Lehet, hogy neked nehezebb a találkozás, mint nekem, szóval mondj te egy éttermet, ami megfelelő.

Bromhead arra számított, hogy Gorgyijevszkij valamilyen félreeső, diszkrét találkahelyet javasol majd. Ehelyett azt mondta, találkozzanak

három nap múlva az Østerport Hotelban lévő étteremben, épp a szovjet nagykövetséggel szemben.

Mialatt felesége sokat látott autójában visszafelé tartott, Bromhead egyszerre volt lelkes és nyugtalan. Gorgyijevszkij furcsán higgadtan tűnt, láthatóan nem kavarta föl a találkozás. A nagykövetségéhez annyira közeli éttermet választott, hogy egy elrejtett mikrofon könnyen közvetíthette a beszélgetésüket az utca túloldalán hallgatózóknak. Észrevehetik őket a szállodában gyakorta vacsorázó szovjet követségi munkatársak. Bromhead most értette meg, hogy talán nem is kezdeményezője, hanem célpontja egy beszerzési kísérletnek. „Oleg viselkedése és étteremválasztása miatt erősen gyanítottam, hogy a saját játékomat játsszák épp velem. Az egész túl könnyen ment. Valahogy nem volt helyénvaló.”

Amint visszatért a követségre, azonnal táviratot küldött az MI6 központjába. „Az isten szerelmére, szerintem ő próbál beszervezni engem!”

Csakhogy Gorgyijevszkij nem tett mást, csupán a fedését alakította ki. Ő is visszatért a követségre, és azt mondta a rezidens Mogiljevcsiknek.

– Ez a fickó a brit nagykövetségről ebédelni hívott. Mit tegyek? Elfogadjam?

A kérdést továbbították Moszkvába, és haladéktalanul nyomatékos választ dörgött vissza Dmitrij Jakusin, a Szürke Eminenciás.

– IGEN! Erőszakosnak kell lenni, nem pedig elhúzódni egy hírszerzőtiszt elől. Miért ne találkoznál vele? TÁMADÓKÉNT KELL FÖLLÉPNI! Nagy-Britannia kivételesen fontos ország számunkra.

Ez volt Gorgyijevszkij biztosítása. Miután hivatalosan is engedélyt kapott arra, hogy folytassa, mostantól „engedélyezett kapcsolatot” tarthatott az MI6-szel anélkül, hogy a KGB-nek kérdései lettek volna a hűségét illetően.

A hírszerzés egyik legrégebbi hazárdjátéka a „csali”, amikor az egyik oldal mintha játszmát kezdene a másik oldal egy tagjáért, ráveszi, hogy együttműködjön, elnyerik a bizalmát, majd lebuktatják.

Bromhead azon töprengett, hogy esetleg egy KGB-csali célpontja. Ha nem, vajon Gorgyijevszkij tényleg megpróbálja beszervezni? El kellene játszania, hogy érdeklődik a dolog iránt, és így kideríteni, meddig hajlandók elmenni a szovjetek. Gorgyijevszkij még nagyobb tételekben játszott. Kaplan látogatása, majd utána a beszélgetés Bromheaddel talán mind egy bonyolult terv része, és csak azért teríti a lapjait, hogy aztán rajtakapják. Jakusin áldása némi védelmet jelentett, bár nem sokat. Ha egy MI6-es csali áldozata, akkor a KGB-pályafutásának vége. Visszahívják Moszkvába. Utólag végiggondolva a dolgot, kétségkívül a KGB-logikának esett áldozatul, ami szerint bárki, akit a másik oldal megpróbált beszervezni, gyanús.

James Jesus Angleton, a CIA híresen üldözési mániás elhárítófőnöke „tükrök rengetegként” beszélt a kémkedés játszmájáról. Gorgyijevszkij máris különös módon tükrözte és törte a képet. Bromhead továbbra is úgy tett, mint aki baráti találkozót szervez két hírszerzőtiszt között, noha a hidegháború két oldalán állnak... és közben azon töprengett, nem őt magát akarják-e beszervezni. Gorgyijevszkij úgy tett a KGB-s főnökei előtt, mintha a brit hírszerzés a sötétben tapogatózna, véletlen találkozási lenne szó, ami aztán ebédhez vezetett... és közben azon töprengett, nem akarja-e az MI6 befűzni és tönkretenni.

Bromhead három nappal később átsétált a követségek közötti temetőn, átvágott a forgalmas Dag Hammarskjölds Allén, bement az Østerport Hotelba, és háttal az ablaknak leült egy asztal mellé az étteremben, ahonnan „szemmel tarthatta a bejáratot”. A PET-et tájékoztatták az ebédéről, azonban Bromhead ragaszkodott ahhoz, hogy semmilyen figyelés ne legyen, nehogy Gorgyijevszkij esetleg észrevegye és meghátráljon.

„Gondosan szemügyre vettem az étteremben ülőket, hogy lássam, felismerek-e valakit a szovjet nagykövetség munkatársai közül, akiknek a képe mind ott volt az irodánkban, az aktákban. Mindenki ártatlan dánnak vagy épp ugyanolyan ártatlan turistának tűnt. Hátradőltem, és azon merengtem, mikor érkezik meg Oleg.”

Gorgyijevszkij pontosan időben lépett be az étterembe.

„Az idegesség semmilyen különleges jele nem látszott rajta, habár a fellépése ugrásra kész volt, mint aki bármikor akcióba lendülhet – állapította meg Bromhead. – Azonnal észrevett. Talán megmondták neki előre, melyik asztalnál vagyok? Ezen töprengtem, ahogy elmém a szokott kémlázban égett. Oleg a szokásos barátságos mosolyát villantotta rám, és odasétált.”

Bromhead „kezdettől fogva barátságos hangulatot” tapasztalt, ahogy nekiláttak az Østerport kitűnő svédasztalának. A beszélgetés csapongott a vallás, a filozófia és a zene témái között. Oleg magában megállapította, hogy beszélgetőtársa elvégezte a házi feladatát és „ügyelt arra, hogy számomra érdekes témákról beszéljünk”. Amikor Bromhead megjegyezte, milyen különös, hogy a KGB ilyen sok tisztet küld külföldre, Gorgyijevszkij „semmitmondó” válasszal felelt. Az orosz jobbra dánul beszélt, Bromhead dán, német és orosz zavaros kevercsével valószínűs nyelvészeti terülj, terülj, asztalkám!-mal felelt, amin Gorgyijevszkij elnevette magát, noha „semmi rosszindulat nem volt érzékelhető” derűtségében. „Teljesen higgadtnak tűnt, és nyilvánvalóan tudatában volt annak, hogy mind a ketten hírszerzőtisztok vagyunk.”

Amikor kihozták a kávét és a konyakot, Bromhead feltette a kulcskérdést.

– Készítesz jelentést a találkozónkról?

Árulkodó volt a válasz.

– Valószínűleg igen, de egészen semlegeset.

Íme, halvány utalás az együttműködésre: nem éppen egy lábvillantás, de legalábbis egy pillanatra előkerült az egyik boka.

Bromhead ezzel együtt „minden eddiginél zavarodottabban” állt föl az asztal mellől. Gorgyijevszkij utalt arra, hogy legalább részben eltitkolja az igazságot a KGB elől. Viszont pontosan úgy viselkedett, mint aki nem zsákmánynak, hanem vadásznak tekinti magát. Bromhead feljegyzést küldött az MI6 központjába. „Hangsúlyoztam az aggodalmamat, hogy eddig túl könnyen ment minden, és azt a határozott benyomást, hogy azért volt ennyire kedves hozzám, mert be akar szervezni.”

Gorgyijevszkij is jelentést küldött haza, a főnökeinek: hosszú, unalmas írást, ami azzal zárult, hogy a találkozó „érdekes” volt, de egyúttal hangsúlyozta „kezdemenyezőkészségem látható jelentőségét”. A Szürke Eminenciás odáig volt a boldogságtól.

Aztán valami egészen rendkívüli dolog történt: semmi.

A Gorgyijevszkij-ügy megdőglött. Nyolc hónapon át semmilyen kapcsolatra nem került sor. Hogy pontosan mi ennek az oka, az rejtély.

Geoffrey Guscott szavaival: „Visszatekintve az ember azt gondolja, »ez borzasztó, hónapokig paragon hever az egész«. Vártuk a dánok jelentését, vártuk, hogy Bromhead visszatérjen. De nem történt semmi. Bromhead figyelme más irányba fordult: két-három másik személyt hajtott, és az egész annyira nehezen volt hihető, hogy az ember azt gondolná, ez soha nem jön össze.” Meglehet Bromhead gyanakvása miatt valamivel erősebben taposott a fékbe, mint akarta. „Ha túlságosan nagy a nyomás, túlságosan sietünk, akkor pocsékba mehet minden – mondta Guscott. – Amikor jól megy minden, akkor az annak köszönhető, hogy az ember nem erőlteti.” Ebben az esetben az MI6 egyáltalán nem erőltetett semmit. „Kutyául ment az egész.”

De épp ez a kutyaság volt az, ami hosszú távon működött. Gorgyijevszkij aggódni kezdett, amikor hetek teltek el, és Bromhead nem kereste az újabb kapcsolatot, majd csalódott lett, aztán egészen megdühödött, végül – furcsamód – megnyugodott. A szünet lehetőséget adott arra, hogy végiggondolja a dolgokat. Ha ez csali, az MI6 sokkal gyorsabban lépett volna. Egyszerűen várnia kell. Időt adni a KGB-nek, hogy elfeledkezzen a kapcsolatfelvételtől. A kémkedésben, akárcsak a szerelemben, egy kis távolság, egy kis bizonytalanság, az egyik vagy a másik oldal látszólagos hűvössége felkorbácsolhatja a vágyat. Az Østerport Hotelban elköltött ebéd után következő nyolc, bosszantó hónap során egyre erősödött Gorgyijevszkij lelkesedése.

1974. október 1-jén a magas angol újra feltűnt a tollaslabdapálya mellett a hajnali fényben, és azt javasolta, találkozzanak újra. Bromheadnek megvolt az oka arra, hogy újra felvegye a kapcsolatot: hamarosan áthelyezik Észak-Írországra, fedésbe, hogy az IRA ellen végezzen

műveleteket. Néhány hónap múlva indul haza. „Nem sok idő maradt. Éppen ezért úgy döntöttem, hogy nem is pazarlom” – írta Bromhead később azzal a fajta tömörséggel, ami arra utal, pontosan tudta, hogy elvesztegette az időt. Megállapodtak, hogy találkoznak a Scandinavian Airlines üzemeltetésében lévő SAS-szállodában, egy egészen új épületben, ahová soha nem jártak szovjetek.

Bromhead egy sarki asztalnál várakozott a bárban, amikor Oleg megérkezett. Asterix és Obelix, a két PET-tiszt valamivel korábban érkezett, és most a bár túlsó végében üldögéltek, igyekeztek ártatlanul izogató vendégeknek tűnni egy cserepes pálma mögött.

„Oleg a szokott pontosságával lépett be az ajtón, éppen délután 13:00-kor. Kevés volt a fény a választott sarokban, ezért Oleg először körülnézett. Nehogy túlságosan is sokat foglalkozzon a figyelőkkel, gyorsan felálltam. Egyenesen odajött hozzám, arcán a szokott mosoly.”

Azonnal egészen más volt a légkör. „Úgy éreztem, itt az ideje, hogy magamhoz ragadjam a kezdeményezést – idézte föl később Gorgyijevszkij. – Valósággal kicsattantam a várakozástól. Ezt ő is érezte, és hasonlóan viselkedett.”

Bromhead tette meg az első lépést. Az MI6 felhatalmazta, hogy jelezze, többről van itt szó egyszerű kokettálásnál. „Miután kihozták az italunkat, azonnal a tárgyra tértem.”

– KGB-s vagy. Tudjuk, hogy az ügynöki vonalon dolgoztál az Első Főcsoportfőnökségen, a legtitkosabb csoportfőnökségeken, ami illegális hírszerzőket kezel a világon mindenütt.

Gorgyijevszkij nem leplezte meglepetését.

– Készen állnál beszélni nekünk mindarról, amit tudsz?

Az orosz nem felelt.

Bromhead nem hagyta annyiban.

– Mondd, ki a PR-vonal helyettese nálatok, ki az, aki felelős a politikai hírszerzésért és az ügynökök kezeléséért?

Szünet következett, majd széles mosoly ömlött el az orosz arcán.

– Én.

Most Bromheaden volt a meglepődés sora.

„Eljátszottam korábban a gondolattal, hogy a világképéről meg hasonlókra beszélek, de az Oleggel kapcsolatos megérzésem azt súgta, hogy ne próbálkozzak efféle hízélgéssel. De túlságosan könnyen ment minden. A gyanakvásom miatt képtelen voltam elfogadni azt, amit láttam. Az ösztönöm azt súgta, elképesztően kedves ember, akiben megbízhatok. A kiképzésem és a KGB-tisztekkel kapcsolatos tapasztalataim ugyanakkor azt kiáltozták, legyek óvatos.”

Újabb jelzést tettek le, és ezzel mind a ketten tisztában voltak. „Egyesre valósággal munkatársakká váltunk – írta Gorgyijevszkij. – Végre elkezdtünk teljesen egyértelműen beszélni.”

Bromhead most elővezette a „savtesztet”.

– Hajlandó lennél négyszemközt, egy biztos helyen találkozni velem?

Az orosz bólintott.

Aztán mondott valamit, ami egy láthatatlan lámpást sárgáról zöldre váltott.

– Senki nem tudja, hogy most találkozunk.

Az első találkozásukat követően Oleg tájékoztatta a följebbvalóit, és jelentést írt. Ezt a találkozót viszont nem hagyták jóvá. Ha a KGB tudomást szerzett volna arról, hogy kapcsolatba lépett Bromheaddel, és titokban tartotta a dolgot, akkor megpecsételődött volna a sorsa. Azzal, hogy az MI6-nek jelezte, senkinek nem beszélt, tökéletesen nyilvánvalóvá tette, hogy áttért a másik oldalra, egyúttal a kezükbe helyezte az életét. Áthágott minden határt.

„Nagy lépés volt – idézte föl később Guscott. – Egy házasságtörésben ez megfelel annak, amikor a férfi azt mondja: »a feleségem nem tudja, hogy itt vagyok«.”

Gorgyijevszkij nagy megkönnyebbülést érzett, és elöntötte az adrenalin. Megállapodtak abban, hogy három hét múlva újra találkoznak a város peremén, egy bárban. Gorgyijevszkij távozott elsőnek, néhány perccel utána Bromhead. Végül a két dán elhárító is előtűnt a cserepes növény mögül.

Az udvarlás befejeződött: Gorgyijevszkij KGB-őrnagy mostantól együttműködik az MI6-szel. A Sunbeam elindult.

A koppenhágai szálloda sarkában egyetlen katartikus pillanatra összefutott a régóta érlelődő lázadás összes szála: apja el nem ismert bűnei miatti haragja, édesanyja csendes ellenállásának és nagyanja titkolt vallásosságának a hatása, a megvetés, amelyet a rendszer iránt érzett, amelyben felnőtt, valamint az időközben felfedezett nyugati szabadság iránti rajongása. Idetartozik Magyarország és Csehszlovákia szovjet megszállása, a berlini fal miatt fortyogó fölháborodása és saját jelentőségébe és kulturális felsőbbrendűségébe vetett hite, valamint derűlátó meggyőződése egy jobb Oroszország létezésében. Oleg Gorgyijevszkij mostantól fogva két, egymástól élesen elkülönülő, de párhuzamos életet él majd: mind a kettő titkos, és háborúban áll egymással. És az elköteleződés pillanata a személyiségét jellemző, különleges erővel járt együtt: a kikezdehetetlen, megingathatatlan meggyőződésével, hogy amit tesz, az egyértelműen jó, tiszta szívéből vallott erkölcsi kötelesség, ami viszszavonhatatlanul megváltoztatja az életét. Jogosnak és helyesnek tartott árusítás.

Amikor a Bromhead-jelentés megérkezett Londonba, az MI6 vezető tisztjei összeültek Fort Moncktonban, az Anglia déli partja közelében, Portsmouth térségében álló, Napóleon korabeli erődben működő titkos kiképzőközpontban. Este 10 órakor a kis csoport összegyűlt, hogy megbeszéljék a jelentést, és eldöntsék, milyen irányba haladjon tovább az ügy. „Újra meg újra felmerült a kérdés, hogy vajon nem valamilyen provokációval van-e dolgunk – mondta Geoffrey Guscott. – Vajon egy KGB-főtiszt valóban hajlandó lenne kockára tenni az életét azzal, hogy titokban találkozik az MI6 egyik ismert hírszerzőjével? Ugyanakkor képes-e a KGB az egyik tisztjét csalának használni? Heves vitát követően megállapodtunk abban, hogy folytatjuk. Meglehet, a Sunbeam túlságosan is szépen hangzik ahhoz, hogy igaz legyen, de egyszerűen túl jó volt ahhoz, hogy ne foglalkozzunk vele.

Bromhead és Gorgyijevszkij három héttel később a sötét, szinte teljesen kiürült bárban találkozott: mind a ketten gondosan „takarítottak”

odafelé menet – mind a ketten „sötétben voltak”. Hivatalos stílusban, mégis meg-megakadva beszélgettek. A közös nyelv hiánya súlyos akadályt jelentett. A brit és az orosz kém megállapodásra jutott, egyszerűen csak arról volt szó, hogy nem értették teljesen, ami elhangzott. Bromhead elmagyarázta, hogy mivel hamarosan elhagyja Koppenhágát, a jövőbeli találkozókért egy munkatársa, egy hírszerző főtiszt lesz a felelős, aki folyékonyan beszél németül, ezért könnyebben beszélgethetnek majd. Bromhead kiválaszt majd egy megfelelő konspirált lakást, ahol találkozhatnak, bemutatkozhatnak, aztán kilépne az ügyből.

A koppenhágai MI6-állomás titkára Charlottenlund lakókerületében, egy lakásban élt. Metróval egyszerűen megközelíthető hely volt, és a titkár a megfelelő időben mindig elpárolgott. Bromhead azt javasolta, hogy egy közeli hentesüzlet ajtajában találkozzanak Gorgyijevszkijjal három hét múlva, este 7 órakor. „A bejárat megfelelő takarást biztosított a ragyogó utcai fények elől. Egyúttal nehéz is volt figyelőt elhelyezni a közelében úgy, hogy ne legyen jól látható a környékről. A napnak abban a szakában kevesen járnak arra, és az összes dán addigra már kényelmesen elfészkelődött a tévéje előtt.”

Gorgyijevszkij pontban 19:00-kor érkezett, Bromhead néhány másodperccel később. Csöndben kezét fogtak.

– Gyere, mutatom az utat – mondta az angol. A védett hely, vagy kémnyelven, a „K lakás”, azaz a konspirált lakás, alig 200 méterre volt onnan, de Bromhead kerülő úton ment arra az esetre, ha valaki követi őket. „Hideg, hősztálós idő volt.” Mind a két férfi a felöltőjébe burkolózott. Gorgyijevszkij a gondolataiba merült. „Nem félttem attól, hogy elrabolnak, de azt tudtam, hogy itt már komolyra fordultak a dolgok: ez volt a művelet valódi kezdete. Most először lépek ellenséges területre.”

Bromhead kinyitotta a lakás ajtaját, betessékelte Gorgyijevszkijt, és töltött mind a kettejüknek egy erős whiskyt szódával.

– Mennyi időd van? – kérdezte.

– Úgy fél óra.

– Meglepett, hogy eljöttél. Nem jelent súlyos kockázatot, hogy így találkozunk?

Gorgyijevszkij egy pillanatra elhallgatott, majd „nagyon kimért módon” azt felelte:

– Lehet, hogy veszélyes, de jelen pillanatban nem hiszem, hogy az lesz.

A maga furcsa nyelvkatyvaszával Bromhead gondosan elmagyarázta, hogy másnap visszarepül Londonba, onnan pedig tovább, Belfastba. De három hét múlva visszatér, találkozik Oleggel a hentes ajtajában, elhozza a lakásba, és bemutatja az új kezelőtisztjének. PET-tisztek kis csoportja tisztában volt azzal, mi folyik, azonban az ügyet kizárólag az MI6 viszi majd. Gorgyijevszkij biztonsága érdekében – Bromhead megnyugtatta – a brit hírszerzésen belül csak egy kis maréknyi ember tudja majd, mi is zajlik, és a többségük soha nem ismeri meg a valódi nevét. A hírszerzőszaknyelven az, akit egy titkos műveletbe beavatnak, vagyis „megosztják” – ezt az ügyet a lehető legkevesebb emberrel osztják meg, és a lehető legszigorúbb biztonsági szabályokkal kezelik, mert lehetnek szovjet kémek a PET-en és az MI6-en belül, akik készek beszámolni az egészről Moszkvának. Még Nagy-Britannia legszorosabb szövetségesének hírszerző szolgálatát, a CIA-t is kihagyják az egészről. „Tekintettel minderre, biztos alapra helyezhetjük a kapcsolatunkat, és elkezdhetjük a tényleges együttműködést.”

Ahogy elbúcsúzott Gorgyijevszkijtól, Bromhead eltöprengett, mennyire keveset is tud a mosolygó, látszólag idegek nélküli orosz KGB-tisztől, aki – úgy tűnt – az életét is kész kockára tenni azzal, hogy összejátsszik az MI6-szel. A pénz kérdése soha föl sem merült. Ahogy Oleg vagy a családja biztonsága sem, esetleg az, hogy disszidálni szeretne. Beszélgettek már a kultúráról és a zenéről, de a politikáról, az ideológiáról, az életről a szovjet uralom alatt nem. Eddig egyszer sem került szóba Gorgyijevszkij indítéka. „Soha nem kérdeztem meg, miért teszi. Egyszerűen nem volt rá idő.”

Amikor másnap délelőtt megérkezett az MI6 londoni központjába, még mindig ezeken a kérdéseken rágódott. A szovjet blokk főosztályának irányítója megnyugtatta. „Nagyon tapasztalt volt a KGB-t illető dolgokban, és ennek megfelelően óvatos is, de azt mondta, egyedi hely-

zetről van szó, amelyet a lehető legteljesebb mértékben ki kell használni. Ez volt az első alkalom, hogy egy KGB-tiszt kedvezően reagált »hidegből« érkező brit megkeresésre.” Azt mondta, a szovjetek túlságosan paranoiások, hogy becsalizzanak valakit, aki valódi titkokhoz fér hozzá. „Szolgálatban lévő KGB-főtisztet eddig soha nem kínáltak föl... Egyszerűen nem bíznak a sajátjaikban annyira, hogy elhiggyék, nem lépne ki egy [nyugati] hírszerzőtiszttel fenntartott kapcsolat során.”

Az MI6 főnökei derűlátóak voltak. A Sunbeam igazi áttörést is hozhatott hosszú távon. Gorgyijevszkij őszintének tűnt. Bromhead nem volt ebben biztos. Az orosz kém eddig egyetlen morzsányi hasznos információval sem szolgált, arról már nem is beszélve, hogy megmagyarázza, miért is tesz bármit is.

Bonyolult és alkalomadtán problémákkal terhes dolog egy ügynök átkerülése egyik kezelőtisztől a másikhoz, különösen olyankor, amikor frissen szervezett kémről van szó. 1975 januárjában, három héttel azután, hogy elhagyta Koppenhágát, „a lehető legcsöndesebb és legkevésbé feltűnő módon visszacsempészték Dániába” Bromheadet: a svédországi Göteborgba repült, ott találkozott Winter Clausen PET-tiszttel. Obelix „vigyorgó, roppant tömege” mellé passzírozódva, egy Volkswagen hátsó ülésén kelt át Dániába, és bejelentkezett „egy kellően jellegtelen és külvárosi” szállodába Koppenhága lyngbyi bevásárlóközpontjában.

Philip Hawkins, az új kezelőtiszt, hamis útlevelemmel repült oda Londonból.

– Tetszik majd – mondta korábban Bromhead Gorgyijevszkijnek. Korántsem volt biztos abban, hogy valóban így lesz. „Én nem kedveltem. Címeres ökörnek tartottam.” Ez a vélemény nem csak, hogy nem volt tisztességes, még igaz sem volt. Hawkins ügyvédnek tanult: pontos volt, kimért, és kicsit sem hasonlított Bromheadre.

Miután találkozott az oroszral a hentesboltnál, Bromhead elkísérte a lakáshoz, ahol Hawkins várakozott. Gorgyijevszkij végigmérté az új kezelőjét. „Magas és erős testfelépítésű volt, és azonnal kellemetlenül éreztem magamat a társaságában.” Hawkins magázódva, merev német-

séggel beszélt, és úgy tűnt, „ellenséges, már-már fenyegető módon” méregeti új ügynökét.

Bromhead ünnepélyesen kezét rázott Gorgyijevszkijjel, megköszönte az eddigi együttműködést, és sok szerencsét kívánt. Sokféle érzélem kavargott benne, ahogy elhajtott az autóval: sajnálkozás, mert kedvelte és csodálta az orosz kém, aggodalom a KGB-ármány változatlanul fennálló lehetősége miatt, és mélységes megkönnyebbülés, hogy ez az ügy a számára véget ért.

„Őszintén örültem, hogy a szerepem itt befejeződött – írta. – Nem tudtam szabadulni a gondolattól, hogy talán egy feneketlen elefántcsapdát készítettem Micimackó-módra, és a szolgálatom egyértelműen eltökélte, hogy fejjel előre beleveti magát.”¹

4

Zöld tinta és mikrofilm

Miért kémkednek egyáltalán az emberek? Miért adják fel a család, a barátok és a rendes munka jelentette biztonságot a titkok világának veszedelmekkel teli félhomályáért? Legfőképpen miért csatlakozik bárki is egy nemzetbiztonsági szolgálathoz, és aztán miért áll át az ellentétes oldalon működőhöz?

Gorgyijevszkij titkos átállásával leginkább még Kim Philby, a Cambridge-ben tanult brit hírszerző esete mutat párhuzamot, aki ugyanezt az utat járta be, csak az ellenkező irányban, MI6-tisztként titokban a KGB-nek dolgozott. Philbyhez hasonlóan Gorgyijevszkij is mélyreható ideológiai megtérésen ment keresztül: az egyiket vonzotta, a másikat taszította a kommunizmus. Azonban Philby átállására még az előtt sor került, hogy 1940-ben felvetette magát az MI6-hez azzal a kifejezett szándékkal, hogy a kapitalista Nyugat ellen a KGB-nek dolgozzon. Gorgyijevszkij hűséges szovjet állampolgárként csatlakozott a KGB-hez, és soha eszébe sem jutott, hogy egy napon talán elárulja majd.

Sokféle kém létezik. Némelyiket az ideológia, a politika, esetleg a hazaszeretet motiválja. Meglepően sokan vállalnak munkát kapzsiságból, mert a pénzügyi jutalom igen csábító lehet. Megint másokat a szex, a zsarolás, az önteltség, a bosszú, a csalódottság vagy a titkokból eredő kivagyiság, bajtársiasság visz a kémkedésbe. Némelyeknek elveik vannak és bátrak. Mások mohók és gyávák.

Pavel Szudoplatov, Sztálin egyik mesterkéme a következő tanácsot adta a nyugati országokban kémeket beszervezni kívánó tisztjeinek: „Olyan embereket keressetek, akiken sebet ejtett a sors vagy a természet. A csúfokat, a hatalom vagy befolyás után ácsingózókat, akiket legyűrtek a kedvezőtlen körülmények. Ezek az emberek sajátos ellensúlyozást lelnek abban, hogy együttműködnek velünk. Az érzés, hogy egy befolyásos, erős szervezethez tartoznak, felsőbbrendűségi érzéssel tölti el őket a körülöttük lévő jóképű és tehetős emberekkel szemben.”¹ A KGB éveken át a PIKE betűszót használta a kémkedés négy mozgatórugójára: pénz, ideológia, kényszer és ego.

De van romantika és lehetőség is abban, hogy valaki egy második, rejtett életet élhet. A kémek egy része a képzeletében él. Malcolm Muggeridge, korábbi MI6-tiszt és újságíró azt írta: „Tapasztalatom szerint a hírszerzők még az újságíróknál is nagyobb hazugok.”² A kémkedés világa vonzza a sérült, a magányos és az egészen egyszerűen furcsa alakokat. Azonban minden kém sóvárog az észrevétlen befolyás, ez után a titkos ellentételezés után, ami a külön bejáratú hatalom kíméletlen alkalmazása. A többségre jellemző némi szellemi sznobizmus, a titkos érzés, hogy olyan fontos dolgoknak vannak a tudatában, amit a buszmegállóban mellettük álldogáló személy nem ismer. A kémkedés részben a képzelet műve.

A döntés, hogy valaki a saját országa ellen kémkedjen egy másik ország érdekében, általában abból ered, hogy a külső, gyakorta racionálisan felfogott világ összeütközésbe kerül a belső világgal, aminek a kém talán még a tudatában sincs. Philby tisztán ideológiai alapon ténykedő ügynökként, a kommunista ügy iránt elkötelezett titkos katonaként határozta meg magát – amit nem vallott, be, hogy ugyanilyen indítékot jelentett számára a narcisztikusság, az alkalmatlanságérzés, apja befolyása és kényszere, hogy becsapja a körülötte lévő embereket. Eddie Chapman, a háborús csaló és kettős ügynök, más néven Cikcakk ügynök, hazafias hősnak tekintette magát (az is volt), de egyúttal kapzsi volt, opportunistá és megbízhatatlan, innen kapta fedőnevét. Oleg Penkovszkij, az orosz kém, aki a kubai rakétaválság idején kulcsfontosságú

hírszerzési adatokkal látta el a Nyugatot, azt remélte, hogy megakadályozza az atomháborút, de egyúttal prostituáltakat és csokoládét is kért a szállodaszobájába, és követelte, hogy találkozhasson a királynővel.

A külső világ, ami Oleg Gorgyijevszkijt az MI6 karjaiba hajtotta, politikai és ideológiai alapokon állt: lényeg legmélyéig meghatározta és elidegenítette a rendszertől a berlini fal megépítése és a prágai tavasz elsöprése. Elegendő nyugati irodalmat olvasott, eleget tudott országa valódi történelméből, és eleget látott a demokratikus szabadságjogokból, hogy tisztában legyen azzal, a kommunista propagandában felbukkanó szocialista nirvána szörnyű hazugság. A dogma iránti kérdés nélküli engedelmesség világában nevelkedett. Amint elutasította ezt az ideológiát, a megtértek buzgalmával kötelezte el magát a megtámadása mellett – annyira mélyen és visszavonhatatlanul ellene volt a kommunizmusnak, amennyire apja, bátyja és kortársai elkötelezték magukat mellette. A rendszer teremtményeként pontosan értette a KGB könyörtelen kegyetlenségét. A politikai elnyomás mellett ott volt a kulturális téren tapasztalható nyárspolgárság: egy rajongó szenvedélyes haragjával gyűlölte a szovjet zenepótlékot és a nyugati komolyzenei kánon cenzúráját. Másféle, az adottnál jobb hangszerelést követelt az életének.

Azonban az Oleget vezérlő belső világ már jóval nehezebben tapogatható ki. Rajongott a regényes történetekért, a kalandért. Kétségkívül az apja, az engedelmes, büntudattól gyötört KGB-s bólogatójános ellen lázadt. A titokban vallásos nagymama, a csendesen a maga útját járó anya és a KGB szolgálatában harminckilenc évesen meghalt testvér mind tudat alatti befolyást gyakorolhattak rá, és hajthatták a lázadás felé. A munkatársai nagy részét nem tartotta sokra: megalkuvó KGB-seknek, tudatlan, lusta, csaló embereknek gondolta őket, akik láthatóan politikai helyezkedéssel és talpnyalással jutottak előre. Okosabb volt a körülötte lévők többségénél, és ezt pontosan tudta. Gorgyijevszkij házassága idővel kihűlt – nehezebbé esett szoros barátságokat kötni. Bosszúra, elégedettségre, egyúttal szeretetre is vágyott.

Minden kémben feltámad az érzés, hogy szeressék. A kémkedés és a hírszerzés egyik legnagyobb hajtóereje – és egyik központi mító-

sza – a kém és vezetője, az ügynök és kezelője közötti érzelmi kötelék. A kémek érezni akarják, hogy szükség van rájuk, valamiféle titkos közösség részei, nagyra tartott, dédelgetett, bizalomba avatott személyek. Eddie Chapman a brit és a német kezelőjével is közeli kapcsolatot alakított ki. Philbyt Arnold Deutsch, egy híresen karizmatikus KGB-s tippkutató szervezte be, akiről azt írta: „Csodálatos ember... aki úgy nézett rám, mintha az adott pillanatban nem létezett volna semmi fontosabb nálam és annál, hogy beszélgetünk.”³ A kezelő egyik legfontosabb feladata a szereteténység és a megerősítés utáni vágy kihasználása és manipulálása. Soha nem létezett még olyan sikeres kém, aki nem érezte volna, hogy a kapcsolata a kezelőjével valami mélyebb dolog egy érdekéből, politikából vagy haszonért kötött házasságnál: valódi, tartós közösség a sok hazugság és becsapás közepette.

Gorgyijevszkij sok mindent érzett áradni az új, brit kezelőtisztjéből, Philip Hawkinsból, de a szeretet nem volt köztük.

A szertelen és csapongó Richard Bromhead azzal nyerte el Gorgyijevszkij tetszését, hogy „rettenetesen angolnak” nézett ki. Éppen az a fajta túlhajtott angol volt, akiről Ljubimov egykor olyan lelkesen magyarázott. Hawkins skót volt, és jó néhány fokkal hűvösebb. Egyenes, visszafogott, olyan merev és rideg, akár egy zabsütemény. „Úgy érezte, a dolga mosolygósnak és kedvesnek lenni, de közben jogászszemmel nézni az ügyet” – mondta róla egy munkatársa.

Hawkins volt a felelős a háború idején a német foglyok kihallgatásáért. Éveken át dolgozott cseh és szovjet ügyeken, többek között számos disszidens kapcsán is. Ami a legfontosabb, első kézből származó tapasztalata volt arról, hogyan kell kezelni egy kémet a KGB soraiban. Még 1967-ben egy Bécsben élő angol nő kapcsolatba lépett a nagykövetséggel, hogy elmondja, nagyon érdekes az új albérlóje, egy fiatal orosz diplomata, aki mintha fogékony lenne a nyugati eszmékre, és igen-csak kritikus a kommunizmussal szemben. Akkor épp sielni tanította a férfit – valószínűleg ágyba is bújtak. Az MI6 a Penetrable kódnevet adta neki, kérdezősködni kezdett, és kiderítette, hogy a BND, a német hírszerzés „ugyancsak dolgozik az ügyön”, ráadásul már meg is környé-

keztek a KGB-s kiképzés alatt álló Penetrable-t, amire pozitív választ kaptak. A két szolgálat megállapodott abban, hogy Penetrable-t közös brit-német ügynökként kezelik. A britek oldaláról Philip Hawkins vitte az ügyet.

„Philip oda-vissza ismerte a KGB-t – mondra az egyik munkatársa. – Azért kapta a pénzét, hogy kételkedjen. Ő volt a nyilvánvaló választás Gorgyijevszkij kezelésére, beszélt németül és elérhető is volt.” Egyúttal ideges is, és erőszakossággal leplezte nyugtalanságát. Úgy érezte, a feladata kideríteni, vajon Oleg hazudik-e, mennyit hajlandó elárulni, és mit akar cserébe.

Leültette Gorgyijevszkijt, és tárgyalóterembe illő keresztkérdéseket szegezett neki.

– Ki a rezidensük? Hány KGB-tiszt van az állomáson?

Gorgyijevszkij arra számított, hogy köszöntik, megdicsérik és gratulálnak neki azért a jelentőségteljes döntésért, amit tesz. Ehelyett durván rátámadtak, és úgy faggatták, mintha fogságba esett ellenség lenne, nem pedig együttműködni kész, frissen beszervezett személy.

„Az inkvizíció folytatódott egy ideig, és nekem nem volt az ínyemre.”

„Ez csak nem lehet a brit hírszerzés valódi arca” – futott át az agyán a gondolat.

Az erőszakos faggatózásban pillanatnyi szünet következett. Gorgyijevszkij fölemelte a kezét, és a következő kijelentést tette: hajlandó dolgozni a brit hírszerzésnek, de van három feltétele.

– Először is, nem akarok ártani a KGB-állomáson dolgozó egyetlen munkatársamnak sem. Másodszor, nem akarom, hogy titokban lefényképezzenek, vagy felvegyék, amit mondok. Harmadszor, nem kell pénz. Ideológiai meggyőződésből, nem anyagi haszonszerzésért akarok a Nyugatnak dolgozni.

Most Hawkinson volt a megrökönyödés sora. A fejében lévő tárgyalóteremben a keresztkérdésekkel faggatott szemtanúk nem szabtak szabályokat. A második feltétel eleve értelmetlen volt. Ha az MI6 úgy dönt, hogy felveszik Gorgyijevszkijt, arról sohase szerezne tudomást,

hiszen a felvétel természeténél fogva titkos lenne. És erősen aggasztó volt a pénzügyi ellentételezés előzetes elutasítása. A kémkedés egyik alaptétele, hogy a forrásokat bátorítani kell pénz vagy ajándékok elfogadására: ugyanakkor sohasem lehet ennek az értéke akkora, hogy ne akarjanak többet, vagy gyanút keltő különleges költekezésre csábítsa őket. A kém értékesnek érzi magát a készpénztől, kialakítja a szolgáltatásért járó fizetség alapelvét és – ha szükséges – zsarolási eszközként is felhasználható. Gorgyijevszkij valójában részben védte magát: ha Dánia elkezdene kiutasítani a KGB-tiszteket, a Központ esetleg keresni kezdené, ki szivárogtatja ki az információkat, és idővel rászállnának.

– Most már ismerjük a beosztását az állomáson, így nem kétszer, hanem háromszor is meggondoljuk, mielőtt akár mi, akár a szövetségeseink kiutasítanának valakit – tiltakozott Hawkins. De Gorgyijevszkij nem engedett: nem hajlandó egyetlen másik KGB-tiszte sem azonosítani, ahogy az ügynökeiket és az illegális hírszerzőket se. Hagyják békén őket.

– Ezek az emberek nem fontosak. Névleg ügynökök, de nem tesznek semmi károsat. Nem akarom, hogy bármi bajuk essék.

Hawkins kelleetlenül beleegyezett, hogy továbbítsa a feltételeket az MI6-nek, és lefektette a működés módját. Havonta egyszer elröpül Koppenhágába, és egy hosszú hétvégén át marad ott. Ez idő alatt kétszer találkozhatnak majd, legalább két órára. A találkozók egy másik konspirált lakásban zajlanak le Ballerup északi külvárosában, az egyik metróról végállomásánál található nyugodt környéken, a városnak a szovjet nagykövetséggel átellenes végében. (A lakást a dánok biztosítják, bár erről Gorgyijevszkijt nem tájékoztatták.) Oleg autóval vagy metróval is eljőhet ide, és leparkolhat valamivel távolabb. Nem volt nagy esély arra, hogy követségi munkatársai észreveszik itt, és valószínűleg tud majd arról, ha a közelben szovjet figyelőket telepítenek. A dán figyelés már komolyabb fejtörést okozott. Gorgyijevszkijről azt gyanították, hogy KGB-tiszt volt, és a múltban a PET rendszeresen figyelte. Ha titkos találkozón látják meg a külvárosban, az hangos vészcsengőt szólaltat meg. A PET-en belül legfeljebb fél tucat ember tudta, hogy az MI6 szovjet

ügynököt kezel, ezek közül is csak ketten ismerték a nevét. Az egyikük Jørn Bruun volt, a PET elhárításának vezetője, Bromhead régi szövetségese. Bruun gondoskodik majd arról, hogy az emberei ne kövessék Gorgyijevszkijt olyankor, amikor a brit kezelőjével találkozik. Végül Hawkins átadott egy vészhelyzeti telefonszámot, titkos tintát és egy londoni címet, ahová két találkozó között küldheti a sürgős üzeneteket.

Mind a ketten rosszkedvűen hagyták el a lakást. Kém és kezelője első találkozója nem volt éppen örömteli.

Ugyanakkor bizonyos szempontból nagyon is jónak bizonyult a nyers és mosolytalan Hawkins kijelölése a feladatra. Profi volt, akár csak Gorgyijevszkij. Az orosz olyasvalakinek a kezében volt, aki kivételesen komolyan vette a munkáját és Gorgyijevszkij biztonságát. Bromhead kedvelt kifejezésével élve Hawkins nem vacakolt.

Ezzel vette kezdetét a havi találkozások sorozata Ballerupban, egy jellegtelen lakóház harmadik szintjén. Dán bútorokkal egyszerűen berendezett hely volt, teljesen felszerelt konyhával. A bérleti díjat Nagy-Britannia és Dánia hírszerző szerve közösen fizette. Néhány nappal az első találkozó előtt a PET két, villanszerelőnek álcázott szakembere mikrofonomokat helyezett el a mennyezeti lámpákba és az elektromos csatlakozókba, majd drótokat húztak a szegélylécek alatt a hálósobába, ahol az ágy fölötti panel mögé egy magnót helyeztek. Gorgyijevszkij második feltételét ezzel már meg is szegték.

A találkozók kezdetben feszült légkörben zajlottak, fokozatosan oldódtak és idővel kivételesen gyümölcsözőnek bizonyultak. Ami ingerlékeny, gyanakvó légkörben indult el, az lassanként nagyon hatékony viszonyra alakult, ami nem a szereteten, hanem a kénytelen-kelletlen kölcsönös tiszteleten alapult. A szeretet helyett Gorgyijevszkij elfogadta Hawkins szakmai elismerését.

A legjobb mód annak kiderítésére, hazudik-e valaki, ha olyan kérdést teszünk föl, amire már tudjuk a választ. Hawkins igen járatos volt a KGB szervezeti felépítésében. Gorgyijevszkij meggyőző pontossággal számolt be a moszkvai Központon belül működő bonyolult és egyre növekvő hivatali szervezet minden egyes csoportfőnökségéről, főosztá-

lyáról és alosztályáról. Ennek egy részével Hawkins már tisztában volt, de sok mindent nem tudott: neveket, feladatokat, eljárásokat, kiképzési módszereket, még belső vitákról, előléptetésekről és lefokozásokról is szó esett. A részletesség bizonyította, hogy Gorgyijevszkij az, ami: egyetlen „csali” sem merészt volna ennyi mindent elárulni. Soha, egyszer sem kérdezett Hawkinstól az MI6-re vonatkozó információt, és nem tett semmi olyasmit, amit egy ellenséges szolgálatba beszivárogni igyekvő kettős ügynök tenne.

Az MI6 főhadiszállásán ténykedő vezetők hamarosan meggyőződtek Gorgyijevszkij jó szándékáról. „A Sunbeam valódi – állapította meg Guscott. – Tisztességesen játszott.”

Ezt a meggyőződést megerősítette, amikor Gorgyijevszkij aprólékos részletességgel kezdett beszámolni az S Csoportfőnökség, az illegális hírszerzők csoportjának tevékenységéről, ahol egy évtizeden át dolgozott, mielőtt a politikaiakhoz került: hogyan helyezte ki Moszkva a kémeit közönséges civilnek álcázva a világ minden tájára, beleértve „a hamis személyazonosságok roppant kifinomult és bámulatos műveletét”, az irathamisítást, az anyakönyvek megváltoztatását, a téglák beépítését és a kapcsolattartást a szovjet illegális hírszerzők hadseregével, irányításuk és pénzelésük bonyolult módszereit.

Hawkins minden egyes találkozó előtt levette a panelt a hálósobában, új szalagot rakott be, és beindította a felvevőt. Jegyzeteket készített, majd gondosan leírt minden egyes rögzített beszélgetést, egyúttal le is fordította németről angolra. Minden egyes órányi felvett anyagot három-négyszer annyi időbe tellett feldolgozni. Az így készült jelentést egy kezdő MI6-tiszt kezébe adták a brit nagykövetségen, aki átvizsgálási mentességet élvező diplomáciai csomagban, a szalaggal együtt elküldte Londonba. Az MI6 központjában mohón várták már ezeket a jelentéseket. A brit hírszerzés még sosem kezelt a KGB-ben ennyire mélyen lévő kémeket. Képzett hírszerzőtisztként Gorgyijevszkij pontosan tudta, mit keres az MI6. A 101. számú iskolában megtanították, hogyan lehetséges nagy mennyiségű információt megjegyezni. Csodaszamba menően jó volt az emlékezőtehetsége.

Ügynök és kezelőjének kapcsolata lassanként javulni kezdett. Órákon át üldögéltek egy nagy dohányzóasztal két végén. Gorgyijevszkij erős teát kortyolgatott, néha kért egy sört. Hawkins nem ivott semmit. Nem sok csevegésnek számító mondat hangzott el. Gorgyijevszkij nehezen tudta megkedvelni a feszült skótot, aki „egy puritán presbiteriánus lelkesre” emlékeztette, de tisztelte. „Nem volt könnyed ember, akivel tréfálkozni lehetett, viszont elkötelezett volt és munkás, mindig jegyzetelt, alaposan fölkészült és jó kérdéseket tett fel.” A brit kezelőtiszt gyakorta érkezett előre összegyűjtött kérdésekkel, amelyeket az orosz megjegyzett, és igyekezett a következő találkozó előtt választ találni rájuk.

Hawkins egy alkalommal megkérte, nézze át az egyik jelentését, egy átfogó, német nyelvű leírást az illegális hírszerzők rendszeréről, amiről Oleg korábban beszélt. Az oroszra nagy benyomást tett az anyag: Hawkins láthatóan kiválóan értett a német nyelvű gyorsíráshoz, merthogy egyetlen részlet sem maradt ki. Csak később jutott eszébe, hogy az MI6 minden bizonnyal bepoloskázta a lakást. Úgy döntött, nem csinál fölhajtást a megszegett ígéretből, és arra gondolt, valószínűleg ő maga is ugyanígy tett volna.

„Jóval felszabadultabb lettem – írta Gorgyijevszkij. – Új szerepem célt adott a létezésemnek.” Úgy vélte, ez a szerep nem más, mint a szovjet rendszer aláásása a jó és a rossz közötti manicheus küzdelemben, ami idővel elhozza a demokráciát Oroszországba, és lehetővé teszi az oroszoknak, hogy szabadon éljenek, azt olvassák, amit akarnak, és Bachot hallgassanak. A KGB-nek végzett munkája során továbbra is kereste a dán kapcsolatokat, cikkek vázlatait készítette el szovjetbarát újságíróknak, és általában véve kiszolgált a koppenhágai rezidentúra hiányos információszerző rendszerét. Minél energikusabbnak tűnt, annál nagyobb volt az esélye az előléptetésre, és annál jobb lett a hozzáférése fontos értesülésekhez. Különös volt ez a helyzet: megpróbálta megmutatni rátermettségét a KGB-nek, amivel ténylegesen ártott dán érdekeknek. Egyfelől kémműveleteket indított el, másfelől darabjaira szedte ezeket, amikor minden lépésről tájékoztatta Hawkinst. Szemét-fülét nyitva

tartotta, hátha elcsíp valamilyen hasznos értesülést vagy szóbeszédet, anélkül hogy túlságosan kíváncsinak tűnt volna.

Jelena változatlanul nem tudott semmit a férje dolgairól. „Egy kémnek még a legközelebbi, legkedvesebb embereket is be kell csapnia” – írta később Gorgijevszkij. Csakhogy Jelena nem volt többé sem a legközelebbi, sem a legkedvesebb ember a számára. Ami azt illeti, biztosra vette, hogy ha kiderítené az igazat, akkor hűséges KGB-tisztként börtönbe juttatná. Gorgijevszkij tudta, mit tesz a KGB az árulókkal. A dán és a nemzetközi törvényektől függetlenül a Különleges Feladatok Csoportfőnökségének emberei elfognák, elkábítanak, a kiléte eltítkolására gázbe csavarva, hordágyra szíjazva Moszkvába repítenék, ahol kivallatnák, megkínoznák, majd megölnék. Az orosz finomkodó kifejezés a gyorsított halálbüntetésre a *viszsza mere*, a „legnagyobb mérték” volt: az árulót bevitték egy helyiségbe, letérdeltették, majd tarkón lötték. A KGB néha nagyobb képzelőerőről tett tanúbizonyságot. Penkovszkijt állítólag élve elégették, és a halálát filmre vették, hogy figyelmeztetésül szolgáljon az esetleges renegátoknak.

A kettős élet nyomása és az ezzel járó kockázat ellenére Gorgijevszkij elégedett volt, ahogy magányos csatáját vívta a szovjet elnyomás ellen. Majd szerelembe esett.

Lejla Alijeva az Egészségügyi Világszervezet (WHO) gépírója volt Koppenhágában. Orosz anya és azerbajdzsáni apa lányaként magas volt és nagyon csinos, rengeteg fekete hajával és hosszú pillájú, sötétbarna szemével. Jelenával éles ellentétben visszahúzódozó volt és légies, de amikor ellazult, hangos nevetése hamar átragadt másokra is. Imádott énekelni. Oleghez hasonlóan szintén KGB-s családból származott: az apja, Ali vezérőrnagy rendfokozatig vitte az azeri KGB-ben, majd nyugdíjas éveire Moszkvába költözött. Muszlimként nevelkedett, kissé kiszakítva a világból. Eddigi néhány barátját gondosan megvizsgálták a szülei. Először gépíróként dolgozott egy tervezőirodában, majd az egészségügyi minisztériumon keresztül titkárnői állásra jelentkezett az Egészségügyi Világszervezethez. Mint minden szovjet állampolgárt, aki másik országban egy külföldi szervezetnek kíván dolgozni, Lejlát is alaposan

átvizsgálták ideológiai megbízhatósága tekintetében, mielőtt engedélyt kapott Koppenhágába utazni. Huszonnyolc éves volt, tizenegy évvel fiatalabb Olegnél. Egy fogadáson találkoztak. „Közvetlen volt, érdekes, eredeti, szellemes, és szeretetre vágyott. Első látásra beleszerettem [és a] szerelmünk hamar lángra lobbant.” Szülei ellenőrző felügyeletétől távol Lejla teljesen belevetette magát a viszonyba. Gorgijevszkij számára Lejla kedves személyisége és keresetlen kedvessége balzsamként hatott Jelena házártsos megvetése után. Hozzászokott, hogy emberi kapcsolataiban folyamatosan számolgasson, állandóan saját és mások tetteit és szavait latolgassa. Ezzel ellentétben Lejla természetes volt, nyitott, és nem voltak gátlásai: Oleg úgy érezte, életében először rajonganak érte. Suttogva lebonyolított randevúikon rendkívüli terveket szőttek. Gyerekeket szerettek volna. A KGB rossz szemmel nézte a házasságon kívüli viszonyokat, hát még a válást. Türelmesnek kell lenniük. De per se Oleg megszokta már a lassú és titkos udvarlást.

Mind a két állásában keményen dolgozott. Rengeteget tollasozott. Lejla két lakótársal osztozott a lakásán, és Jelena gyakran volt otthon, ezért Lejlával titkos, bizsergető találkákon futottak össze. Csakhogy ez a csalás és az aggodalom egy újabb rétegét jelentette: immár két szinten, szakmai és személyes téren is elárulta Jelenát. Ha bármelyik kiderül, az katasztrófát jelent. Gondosan és pontosan tüntette el kettős hűtlensége nyomait. Néhány naponta álcázott üzenetet küldött Lejlának, és házasságtörést követett el más és más koppenhágai szállodában. Minden negyedik héten elment egy jellegtelen lakásba egy unalmas dán külvárosban, és árulást követett el. Az év során kialakította a kitérések rendszerét, amivel a szovjet figyelmet és felesége gyanakvását is elkerülte. Lejlával és az MI6-szel is egyre mélyült a kapcsolata. Biztonságban érezte magát – pedig nem volt.

Egy téli este az egyik ifjú dán elhárítótiszt hazafelé tartott balle-rupi otthonába, amikor észrevette, hogy diplomata-rendszámú autó parkol az egyik mellékutcában, az összes diplomatakolóniától távol. A fiatalember kíváncsi volt, egyúttal képzett és csupa lelkesedés. Ahogy közelebről megvizsgálta, felismerte, hogy az autó a szovjet nagykövet-

séghez tartozik. Mit keres egy szovjet diplomata hérvégén, este 7 órakor a külvárosban?

Korábban leesett némi hó, és friss lábnymok vezettek el az autótól. A PET-tiszt úgy 200 méteren át követte ezeket, az egyik lakótömbig. Érkezésekor egy dán pár távozott éppen, és udvariasan nyitva hagyták neki a kaput. Nedves cipőnyomok vágtak át a márványpadlón a lépcsőhöz. Az egyik második emeleti lakás ajtajáig követte. Odabentről halk, idegen nyelvű beszélgetést lehetett hallani. Feljegyezte a címet és a rendszámot.

Másnap reggel Jørn Bruun, a dán elhárítás vezetőjének asztalán kikötött egy jelentés: egy szovjet diplomatát, aki feltehetően a KGB-nek dolgozik, egészen egy ballerupi lakásig követtek, ahol kihallgatták, amint valamilyen azonosítatlan nyelven, vélhetően németül beszélget ismeretlen személlyel vagy személyekkel. „Valami gyanús folyik itt – zárul a jelentés. – Érdemes lenne kezdenünk vele valamit.”

De mielőtt a dán megfigyelés rendszere mozgásba lendült volna, Jørn Bruun leállította az egészet. A jelentést törölték. A túlzott lelkesedéstől fűtött ifjú tisztet megdicsérték éberségéért, majd „lerázták”, valami homályos magyarázattal arról, hogy miért nem volt érdemes követni a nyomot. Nem ez volt az első alkalom, hogy egy nemzetbiztonsági szervezet a szorgalmával kis híján zátonyra futtatott egy folyamatban lévő ügyet.

Gorgyijevszkij megdöbben, amikor megtudta, mennyire közel került ahhoz, hogy lefűleljék. „A hiba olyan megrázkódtatást jelentett, aminek az utóhatásai még sokáig megmaradtak.” Innentől kezdve metróval utazott Ballerupba.

Ahogy teltek-múltak a hónapok, gyengült az eltökéltsége, hogy nem nevez meg senkit. Nem mintha olyan sokan lettek volna. Ahogy elárulta, a dániai szovjet ügynökök és források hálózata szálanymosan kicsi volt. Ott volt Gert Petersen, a szomszagos európai parlamenti képviselő; a dán bevándorlási hivatal egyik túlsúlyos rendőre, aki alkalmanként átadott egy-két morzsát, és számos, az országba telepített illegális hírszerző, akik a harmadik világháborúra vártak. Oleg elmagyarázta,

hogy a koppenhágai KGB-tisztek sokkal több időt töltöttek kapcsolatok kitalálásával a költségeik igazolására, mint azzal, hogy ténylegesen találkozzanak valakivel. Ezt a megnyugtató hírszerzési információt átadták a PET-nek. A dánok ügyeltek arra, hogy ne gyűjtsék be azokat a kémeket, akikre Gorgyijevszkij rámutatott, mert ez azonnal azt jelezte volna, hogy besúgó van a KGB soraiban. A PET inkább úgy döntött, hogy szemmel tartja a KGB maréknyi dán kapcsolatát, és kívár.

Noha a KGB-nek kevés olyan kém volt Dániában, aki méltó volt erre a névre, ugyanez már nem volt igaz a skandináv szomszédokra.

Gunvor Galtung Haavik a norvég külügyminisztérium jelentéktelen alkalmazottja volt, egykori nővér, aki titkárnőként és fordítóként dolgozott, és mostanra lassanként elérte a nyugdíjkorhatárt. Alacsony, kedves és elég visszahúzódozó nő volt, egyúttal magasan fizetett veterán kém, aki immár harminc éve dolgozott, és titokban megkapta a szovjet Barátság Érdemérmét „a nemzetközi barátság erősítéséért”: tulajdonképpen bizonyos szempontból tényleg ezt tette azzal, hogy sok ezer minősített dokumentumot adott át a KGB-nek.

Haavik története a KGB-manipulálás klasszikus példája: a háború végén a még mindig náci megszállás alatt lévő Norvégiában, Bodøben dolgozott egy katonai kórházban, ahol beleszeretett egy orosz hadifogolyba, Vlagyimir Kozlovba. A férfi azt elmulasztotta közölni a nővérrrel, hogy van már egy felesége és családja is Moszkvában. Haavik a férfinak segített megszökni Svédországból. A nőt háború után felvette a norvég külügyminisztérium, hiszen folyékonyan beszélt oroszul, és elküldték Moszkvába a norvég nagykövet titkárának. Itt újramezdődött a szerelmi viszonya Kozlovval. A KGB hírről vette a tiltott románcot, és adott egy lakást, ahol találkozhatnak: aztán megfenyegették Haavikot, hogy nyilvánosságra hozzák a házasságtörést a norvégoknak, és Kozlovot Szibériába küldik, hacsak nem kezd el kémkedni nekik. Nyolc éven át továbbított sokkötetnyi titkos anyagot, és azután is folytatta, hogy visszahelyezték Oslóba, a külügyminisztériumba. A NATO északi határaként Norvégia 200 kilométeres szakaszon, a sarkkörnél érintkezett Oroszországgal, és KGB „az észak kulcsaként” tekintett rá.

A hidegháborút fagyos kegyetlenséggel vívták erre. Haavik, fedőnevén Greta, nyolc különböző KGB-s kezelőtiszttel találkozott legalább 270 alkalommal. Változatlanul kapott pénzt Moszkvából és üzeneteket is Kozlovtól (pontosabban a KGB-től, ami eljátszotta orosz szeretője szerepét). A hiszékeny, összetört szívű vénlányt kényszerítették, hogy együttműködjön az orosz állambiztonsággal: még csak nem is volt kommunista.

Amennyire Haavik nem volt feltűnő és elbűvölő, annyira az volt Arne Treholt. Egy népszerű norvég miniszter fia, sikeres újságíró és a Norvégiában nagy befolyással rendelkező Munkáspárt tagja hivalkodó volt, jóképű, és nyíltan vállalta baloldali nézeteit. Treholt gyorsan haladt előre. Népszerűségét tovább növelte azzal, hogy feleségül vette Kari Storækrét, egy norvég tévésztárt. A *The New York Times* szerint „a norvég közélet egyik aranyifjúja”, egyesek szerint még miniszterelnök is lehet belőle.

Azonban 1967-ben a vietnami háború kapcsán kifejtett erőteljes tiltakozása magára vonta a KGB figyelmét. Jevgenyij Beljajev, a szovjet nagykövetségen konzuli munkatársi fedésben dolgozó hírszerzőtiszt megkezdte a behálózását. Treholt később azt mondta a rendőrségnek – a vallomását később visszavonta –, hogy „szexuális zsarolás” útján szervezték be egy oslói orgia után. Beljajev biztatta, hogy az értesülésekért cserébe fogadjon el pénzt, és 1971-ben, a helsinki Coq d'Or étteremben bemutatta Gennagyij Fjodorovics Tyitovnak, az új oslói rezidensnek. Tyitovnak kegyetlensége miatt „Krokodil” volt a beceneve, habár nagy, kerek szemüvege és kacsázó járása miatt inkább valami kivételesen rosszindulatú bagolynak tűnt. Tyitov „az Első Főcsoportfőnökség legjobb hízelgőjeként híresült el”. Treholt szerette, ha hízelegnek neki, ahogy az ingyenebédet is. A következő évtizedben 59 alkalommal vacsoráztak együtt a KGB költségére. „Nagyszerű ebédeket költöttünk el – emlékezett vissza sok évvel később –, ahol megvitattuk a norvég és a nemzetközi politikát.”

Norvégia kívül esett Gorgyijevszkij hatáskörén, azonban a KGB gondolkodása egységként kezelte a skandináv országokat, és bizonyos

mértékig minden egyes állomás tudatában volt a többi tevékenységének. 1974-ben egy Vagyim Csernij nevű új KGB-tisztet helyeztek ki Dániába Moszkvából, ahol addig az Első Főcsoportfőnökség Brit–Skandináv Osztályán dolgozott. Csernij szerény képességű tiszt és szenvedélyes pletykafészek volt. Egy nap elejtette, hogy a KGB egy Greta fedőnevű női ügynököt kezel Norvégia külügyminisztériumában. Néhány héttel később megemlítette, hogy az állambiztonság egy másik, „még fontosabb” forrást is szerzett a norvég kormányban, „újságírói háttérű forrást”.

Gorgyijevszkij továbbadta ezt az értesülést Hawkinsnak, aki jelentette az MI6-nek és a PET-nek.

A két nagy értékű nyomot átadták a norvég elhárításnak. A forrást többszörösen elfátyolozták: Norvégiának azt mondták, az átadott információ megbízható, de sem azt nem közölték, kitől való, sem azt, honnan jött. „Ez nem olyan értesülés volt, amihez Olegnek köze lehetett a munkája során, hanem olyasmi, amit összeszedett... Éppen ezért úgy döntöttünk, nem lehet közvetlenül visszavezetni hozzá.” A norvégok igen hálásak voltak, és meg is rémültek. Gunvor Haavik, a külügyminisztérium szerény vezető titkárnője egy ideje már gyanús volt. Gorgyijevszkij figyelmeztetése volt a döntő információ. A társaságban népszerű Arne Treholt is feltűnt már a radaron, miután észrevették egy ismert KGB-tiszt társaságában. Mind a kettő megfigyelés alatt állt.⁴

A norvég kapcsolat jól mutatta Gorgyijevszkij ügyének lényegi nehézségét, és általában a kémtevékenység feladványát: hogyan lehetséges felhasználni az értékes értesüléseket a forrás kompromittálása nélkül. A mélyen az ellenséges táboron belül működő ügynök leleplezheti a saját táborban lévő kémeket. De ha az ember mindet letartóztatja és semlegesíti, akkor ezzel felhívja a másik oldal figyelmét a táborukban lévő kémre, és veszélybe sodorja a forrását. Hogyan használhatta ki a brit nemzetbiztonság mindazt, amit Gorgyijevszkij elmondott, anélkül hogy megégetné?

Az MI6 kezdettől fogva hosszú távra tervezett. Gorgyijevszkij még fiatal volt. Kiváló értesüléseket adott át, és ez idővel, előléptetésekkel csak még jobb lesz. Ha túlságosan siettetik, túl éhesek az információkra,

azzal akár meg is buktathatják az egészet, és tönkreteszhetik Gorgyijevszkijt. A biztonság volt a legfőbb szempont. A Philby-féle katasztrófa megtanította Nagy-Britanniát arra, a belső árulás milyen veszedelmekeket hordoz magában. Az MI6-en belül a tisztek parányi csoportjával, akikkel megosztották a titkot, csak annyit közöltek, amennyit tudniuk kellett. A PET-en belül még kevesebben tudtak Gorgyijevszkij létezéséről. A tőle származó információkat csupán helyel-közzel adták át szövetségeseeknek, alkalmanként közvetítőket vagy „kivágatokat” használtak olyan egységekben, amelyeknél ügyeltek, hogy úgy tűnjön fel, mintha máshonnan származnának. Gorgyijevszkij sebesen adta át az információkat, de az MI6 ügyelt arra, hogy sehol se legyen rajtuk az ujjlenyomata.

A CIA-t nem tájékoztatták a Sunbeamről. Az úgynevezett „különleges viszony” a nemzetbiztonság területén különösen baráti volt, ám a „csak amit feltétlen szükséges tudnia” elvét mind a két irányban alkalmazták. Mindenki egyetértett abban, a CIA-nak egyértelműen *nem* szükséges tudnia arról, hogy Nagy-Britanniának van egy jelentős kémje a KGB szervezetében.

A hírszerző szervezetek nem szeretik, ha a tiszteik korlátlan ideig egy helyen maradnak, mert akkor esetleg túlságosan is elkényelmesednek. Ugyanígy a kezelőtiszteket is váltják, hogy biztosan ne veszítsék el a tárgyilagosságukat, és ne áldozzanak túl sok időt és energiát egyetlen ügyre vagy egyetlen kémre.

Ennek az alapelvnek megfelelően a koppenhágai KGB-rezidenst idővel leváltotta Gorgyijevszkij régi barátja, Mihail Ljubimov, a nyájas angolbarát, aki kedvelte a skót whiskyt és a tweedszövetet. Ott folytatták a barátságukat, ahol abbahagyták. Ljubimov a második házasságában élt éppen. Az első megszűnése okozott egy kis döccenőt a KGB-s pályafutásában, de most újra fölfelé ívelt a pályája. Gorgyijevszkij csodálta ezt a „zseniális, könnyed embert”, ahogy nagy élettapasztalattal és fanyarul szemlélte a világot. Hosszú estéket töltöttek együtt, beszélgettek és iszogattak, irodalomról, művészetről, zenéről és kémkedésről cseréltek eszmét.

Ljubimov látta, hogy barátja és pártfogoltja még sokra viheti. A főnők „rátermettnék és nagy tudásúnak” látták Gorgyijevszkijt, aki ráadásul még jól is végezte a munkáját. „Oleg kifogástalanul viselkedett – írta Ljubimov. – Nem keveredett bele a belső harcokba, mindig készen állt teljesíteni minden kívánságomat, jó kommunistához méltóan szerény volt, nem tört az előléptetésre... Akadtak a követségen, akik nem kedvelték, felfuvalkodottnak és túlonatlagos agyafúrtnak nevezték.” Ljubimov csak utólag idézett föl néhány árulkodó jelet. Gorgyijevszkij többé-kevésbé fölhagyott azzal, hogy fogadásokra járjon, és rajta kívül ritkán lépett kapcsolatba a többi KGB-tiszttel. Másként gondolkodók könyveibe temetkezett. „A lakásán olyan, az országunkban betiltott íróktól való könyvei voltak, amelyeket illetően magasabb beosztású munkatársként azt javasoltam, ne tartsa őket szem előtt.” A két pár gyakorta vacsorázott együtt, ilyenkor Gorgyijevszkij vicceket mesélt, kicsit sokat ivott és eljátszotta, hogy boldog a házassága. Jelena egyik megjegyzése megmaradt Ljubimov emlékezetében. „Egyáltalán nem ilyen kifelé forduló – mondta a nő. – Ne higgyétek, hogy őszintén viselkedik veletek.” Ljubimov tudta, hogy a házassággal sok baj van, és nem is törődött a figyelmeztetéssel.

1977 januárjának egyik estjén Gorgyijevszkij arra érkezett a lakásba, hogy Philip Hawkins mellett egy szemüveges fiatal férfi várja, aki „Nick Venables” néven mutatkozott be. Hawkins elmagyarázta, hogy hamarosan új beosztást kap valahol külföldön, és ez az ember az utódja.

Az új kezelőtiszt Geoffrey Guscott volt, a nagyra törő ember, aki két évvel korábban elolvasta Kaplan aktáját, és lehetséges célpontként jelölte meg Gorgyijevszkijt. Guscott eddig Hawkins irányítisztejként ténykedett, így aztán jól ismerte az ügy minden részletét. Így is nyugtalan volt. „Azt hittem, eleget tudok ahhoz, hogy kezeljem a dolgot, de még mindig fiatal voltam. Az MI6 szerint: »Majd boldogulsz!« De én egyáltalán nem voltam ennyire biztos benne.”

Gorgyijevszkij és Guscott azonnal megkedvelték egymást. Az angol tiszt folyékonyan beszélt oroszul, és kezdettől fogva tegeződtek. Mind a ketten hosszútávfutók voltak. Ráadásul Hawkinsszal ellentétben Gus-

cott láthatóan nemcsak információforrásként, hanem egyénként is értékelte Oleget. „Minden szempontból lelkesítő volt, mindig jó kedélyű, és mindig őszintén sajnálkozott, ha esetleg hibázott.” Guscott rokon lélek volt, aki most teljes titokban minden idejét az ügynök szentelte. Az MI6-en belül csak a titkárnője és a közvetlen előjárói tudták, mivel foglalkozik. A Sunbeam-ügy sebességet váltott.

Az MI6 kisméretű fényképezőgépet ajánlott. Gorgyijevszkij ezzel fényképezhetett különböző anyagokat a *rezidentúrán*, aztán az előhívásra váró filmet átadhatta. Oleg visszautasította az ajánlatot. Túlságosan nagy volt a kockázata, hogy elkapják: „elég egyetlen pillantás egy félig csukott ajtón, és mindennek vége”. Nem is kellett súlyosabb bizonyíték, mint egy brit gyártmányú kisméretű fényképezőgép tulajdonlása. De volt más módja is annak, hogy dokumentumokat csempésszenek ki a KGB-állomásról.

Az üzenetek és az utasítások hosszú mikrofilmtekercseken érkeztek Moszkvából, amelyeket szovjet „diplomáciai futárcsomagban” hoztak – a nemzetközi jogban ismert és elfogadott módja ez annak, hogy a követségek biztonságosan küldjenek és kapjanak információt a küldő országtól. A *rezidens*, illetve általában a rejtjelező csíkokra darabolta a filmet, és szétosztatta az egyes csoportoknak vagy „vonalaknak”: az illegálisoknak (ügynöki), a politikaiaknak (PR), az elhárításnak (KR), a technikusoknak (X) és így tovább. Minden egyes filmcsíkon tucatnyi vagy még több levél, emlékeztető és egyéb irat szerepelt. Ha Gorgyijevszkijnek sikerülne kicsempészni ebédidőben a mikrofilmszalagokat, átadhatná Guscottnak, aki lemásolná, aztán visszaadná ezeket. Az egész folyamat kevesebb mint fél órát venne igénybe.

Guscott továbbította a kérést az MI6 technikai osztályának, a Hanslope Parkba. A Buckinghamshire-ben található vidéki kúriát fákkal teli park és szögesdrótos, őrhelyes biztonsági kerítés veszi körül. Hanslope mind a mai napig a brit hírszerzés egyik legtitkosabb és legjobban őrzött helyszíne. A háború idején a hanslope-i technikusok elképesztően sokféle kütyüt készítettek a kémeknek, többek között biztonságos rádiókat, titkos tintát, még fokhagymaízű csokoládét is: ezt a náci által megszállt

Franciaországba ledobott kémeknek osztották ki, hogy a földet érést követően ezzel gondoskodjanak arról, a lehetük meggyőzően franciás legyen. Ha tényleg létezett volna Q, a James Bond-filmek technikai varázslója, akkor Hanslope Parkban dolgozott volna.

Guscott kérése egyszerre volt egyszerű és igazi kihívás: olyan kicsiny és hordozható eszközre volt szüksége, ami gyorsan és titokban lemásolható egy mikrofilmszalagot.

A Sankt Anna Plads hosszú, fákkal szegélyezett köztér Koppenhága közepén, nem messze a királyi palotától. Ebédidőben, különösen jó időben, tele van emberekkel. 1977-ben, egy tavaszi napon öltönyt viselő, kisportolt testalkatú férfi lépett be a park végében található telefonfülkébe. Tárcsázás közben egy hátizsákos turista állt meg, hogy útbaigazítást kérjen, aztán továbbment. Abban a pillanatban Gorgyijevszkij Guscott kabátzsebébe csúsztatott egy mikrofilmtekercset. Jørn Bruun előzetesen gondoskodott arról, hogy a PET ne folytasson figyelmet. Az MI6-állomás egyik kezdő tisztje ott időzött egy közeli padon.

Guscott a PET egy közeli konspirált lakására sietett, bezárkózott az emeleti hálósobába, és a hátizsákjából selyemkesztyűt, valamint egy kicsiny, lapos – tizenöt centi hosszú és tíz centi széles, nagyjából zsebnotez méretű – dobozt vett elő. Behúzza a függőnyt, leoltotta a vilányt, kihúzta a mikrofilmtekercset, egyik végét betette a kis dobozba, és áthúzta rajta.

„Olyan izzadós tenyeres eljárás volt ez, a sötétben ügyködni. Az eljéltől fogva tudtam, ha nem sikerül időben végrehajtani a műveletet, le kell fújni az egészet. És ha megsérül a mikrofilm, az komoly gondot jelent.”

Pontosan 35 perccel az első pillanattalálkozót követően a két férfi végrehajtott egy másikat is a park túlsó végében: jól képzett figyelőnek kellett lennie, aki észre akarta venni, és a tekercs visszakerült Gorgyijevszkij zsebébe.

A KGB *rezidentúrájáról* az MI6 kezébe kerülő iratok áramlása áradattá duzzadt: kezdetben csak a PR-vonal utasításai voltak ezek a moszkvai Központból, amelyeket Gorgyijevszkijnek címeztek, majd

fokozatosan kiterjedt a többi tisztnek szánt mikrofilmtekercsekre is, amelyeket gyakorta hagytak az asztalukon vagy aktatáskában ebéd-időben.

Nem csak a jutalom, a kockázat is igen nagy volt. Valahányszor Gorgijevszkij lopott anyagot adott át, tudta, hogy az életével játszik. Előfordulhat, hogy egy másik KGB-tiszt váratlanul visszatér az ebédből, és azt látja, hogy a mikrofilmes parancsai nincsenek sehol, vagy valaki észreveszi, amint nem neki szánt anyagot lovasít meg éppen. Ha a követségén kívül találnak nála mikrofilmet, akkor azzal megpecsételődött a sorsa. Guscott erősen szépített a tényeken, amikor megállapította, hogy minden egyes pillanattalálkozó „erősen feszült” volt.

Gorgijevszkij rettegett, de eltökölte magát. Minden egyes találkozó után valósággal kiugrott a szíve a szerencsejátékosok sikeres kockázat-vállalása utáni izgatottságtól, egyúttal azon töprengett, meddig tart ki a szerencséje. Még a leghidegebb időben is a félelemtől és az izgatottságtól csatakosra izzadtan tért vissza a rezidentúrára, és csak remélni tudta, hogy munkatársai nem veszik észre a keze remegését. A találkozópon-tokat gondosan véletlenszerűen választották ki: hol egy park volt, hol egy kórház, egy szálloda mellékhelyisége, vasútállomás. Guscott megállt a közelben egy autóval, ha esetleg a járműben, fénymentes műanyag zsák segítségével kellene elvégezni a másolást.

Hiába minden elővigyázatosság, a véletlenre, a balesetekre nem lehet felkészülni. Guscottnak egyik alkalommal sikerült végrehajtania a pillanattalálkozót a város északi részében található vasútállomáson. Az állomás kávézójában, az ablak mellett foglalt helyet, ott kávézott és várta Gorgijevszkijt, hogy a közeli telefonbódében, az egyik párkány alatt otthagyjon egy tekercs mikrofilmet. Az orosz a kellő időben fel is tűnt a kellő időben, töltötte a rejtékhelyet, és elsétált, de mielőtt Guscott odaért volna, belépett előtte egy férfi, és neki látott telefonálni. Hosszan. Teltek a percek, és a férfi az egésztől mit sem sejtve csevegett, dobta be egyik érmét a másik után. Csupán harminc perc volt felvenni a filmet, lemásolni és visszavinni egy másik helyszínen lévő találkozóhelyre. Guscott a telefonfülke körül őgyelgett egyik lábáról

a másikra állva, és egyáltalán nem megjátszott nyugtalanság sugárzott róla. A telefonon beszélő férfi nem törődött vele. Guscott már azon volt, hogy beront és fölmarkolja a tekercset, amikor a fickó végre letette. Végül kevesebb mint egy perccel a másik találkozó ideje előtt ért oda a második helyszínre.

Ljubimov helyetteseként és bizalmasaként Gorgijevszkijnek számos mikrofilmhez volt hozzáférése. Több tucat, idővel több száz dokumentum jutott ki, és másolták le, bennük fedőnevek, műveletek, irányelvek, sőt az egész 150 oldalas bizalmas áttekintés, amelyet a nagykövetség állított össze, a Dániára vonatkozó szovjet diplomáciai stratégia átfogó képe. Londonban gondosan részekre osztották az értesítéseket, majd álcázták és egyesével szétosztották: ha a nemzetbiztonságot érintette, akkor az MI5-nak, és alkalmanként, ha annyira fontos volt, a külügynek. Nagy-Britannia szövetségesei közül egyedül a dánok kaptak közvetlen anyagokat a Sunbeam-ügyből. Egyes darabokat – mindenekelőtt az Északi-sark vidékén folytatott szovjet kémkedéssel kapcsolatban – megmutattak David Owennak, a külügyminiszternek, és James Callaghan miniszterelnöknek. Senkinek nem mondták el, honnan valók ezek a dokumentumok.

Guscott még gyakrabban repült Dániába, és hosszabb ideig is maradt: egyszerre három napot is eltöltött a ballerupi lakásban. A két kém a pénteki ebédidőben hajtotta végre a mikrofilmcserét, majd szombaton este találkoztak a lakásban és még egyszer másnap reggel. Lejlával folytatott légyottjai és Guscott-tal lebonyolított találkái miatt Oleg egyre hosszabb és hosszabb időre nem volt otthon. De azt mondta Jelenának, titkos KGB-munkát végez, amit nem mondhat el neki. A nő pedig vagy hitt neki, vagy nem.

Gorgijevszkij együttműködésre vonatkozó feltételei előbb erejüket veszítették, majd teljesen elpárologtak. Tisztában volt azzal, hogy felveszik a beszélgetéseket. A nevek kiadására vonatkozó korlátozását feladta, és azonosított minden KGB-s tisztet, minden egyes illegális hírszerzőt és minden forrást. Végül beleegyezett abba is, hogy pénzt kapjon. Guscott azt mondta, „időről időre” fontot helyeznek el szá-

mára egy londoni bankban afféle biztosítékként, Nagy-Britannia hálája jeleként, és azzal a ki nem mondott elismeréssel, hogy idővel az Egyesült Királyságba disszidál majd. Gorgyijevszkijnek talán soha nem lesz alkalma elkölteni a kémkedéssel szerzett pénzt, de értékelte a gesztust, és elfogadta a felajánlást.

Az orosz értékesebb volt a pénznél, és ezt jelképes gesztussal kifejezték ki: személyes köszönőlevelet írt az MI6 vezetője.

Maurice Oldfield, Nagy-Britannia vezető kéme zöld tintával, „C”-ként írt alá: ezt a szokást először Mansfield Cumming, az MI6 alapítója gyakorolta, aki a királyi haditengerésztől vette át – a hajók kapitányai ott régóta zöld tintával írnak. A hagyományt azóta az MI6 valamennyi vezetője ápolja. Guscott gépelt egy köszönőlevelet angolul Oldfield nevében, vastag, krémszínű jegyzetpapírra, amelyet a szolgálat vezetője zöld, kacsaringós aláírással hitelesített. Guscott lefordította oroszra, és a következő találkozás alkalmával bemutatta az eredetit és a fordítást is Gorgyijevszkijnek. Oleg arca fölragyogott, ahogy elolvasta a dicshimnusz. Guscott magával vitte a levelet, amikor elkészöntek egymástól: egy zöld tintás, személyre szóló levél Nagy-Britannia kémeinek főnökeitől nem olyan emléktárgy, amit meg lehetne őrizni. „Arra szolgált, hogy biztosítsuk Oleget, komolyan vesszük, méghozzá hivatalos módon, együttal személyes kapcsolatot alakítsunk ki, és megmutassuk Olegnek, magával a szervezettel van dolga. Ez mind segített abban, hogy megnyugodjon, együttal az ügy érettségét is jelezte.” A következő találkozón Gorgyijevszkij átadta a válaszát Oldfieldnek. A Sunbeam és „C” közötti levelezés megtalálható az MI6 levéltárában a sikeres kémkedés alapját jelentő személyesség bizonyítékaként.

Gorgyijevszkij levele együttal a vallomása is.

Hangsúlyoznom kell, hogy döntésem nem felelőtlenesség vagy jellembeli hiba eredménye. Hosszas lelki vívódás és gyötrelmem előzte meg, valamint az országomban lezajló változásokkal kapcsolatos, még ennél is mélyebb csalódás és saját tapasztalataim vezettek el a hithez, hogy a demokrácia és az ebből fakadó emberiség iránti türelem jelenti országom számára

az egyedüli utat, ami mindennek dacára európai. A jelenlegi rezsim oly mértékig a demokrácia ellentéte, amelyet a nyugatiak soha nem érthetnek meg teljesen. Ha ez valaki számára világossá válik, akkor meg kell mutatnia meggyőződését, és tennie kell valamit, hogy a rabszolgaság ne terjeszkedjen jogtalanul a szabadság világában.

Gunvor Haavik 1977. január 27-én találkozott Alekszandr Principalovval, a KGB-s ellenőrével. Az orosz már várt az egyik oslói külváros sötét mellékutcájában. Akárcsak a három norvég elhárító, akik rájuk vetették magukat. „Dulakodást” követően végül legyűrték a szovjet tisztet, és a zsebében úgy 2000 koronát, Greta utolsó fizetését találták. Haavik semmilyen ellenállást nem tanúsított. Először csak a szerelmi viszonyát ismerte be az orosz Kozlovval, de végül megtört: „Akkor elmondom, hogyan van. Közel harminc éve kémkedek az oroszoknak.” Kémkedéssel és árulással vádolták meg. Haavik hat hónappal később, még mielőtt bíróság elé került volna az ügye, szívrohamban hunyt el.

A diplomáciai feszültség során Gennagyij Tyitovot, a KGB rezidensét kiutasították Oslóból, és hamar eljutott a híre a dániai KGB-állomásra, hogy Norvégiában letartóztattak egy fontos ügynököt, ami rengeteg találgatásra és egyikük esetében a félelem „borzongására” adott okot a tisztek között. Gorgyijevszkij feltételezte, hogy közvetlenül a tippje vezetett a letartóztatáshoz. Most mindenkit kikérdeznek, aki kapcsolatban állt az üggyel. Ha a fecsegő Csernij emlékszik még a Gretával kapcsolatos könnyed beszélgetésére Gorgyijevszkijjel néhány hónappal ezelőtt, és elég bátor, hogy jelentse, a KGB belső elhárítása talán nekilát felgöngyölíteni a nyomot. A hetek csak múltak, és senki nem kocogtatta meg a vállát, így Gorgyijevszkij lassanként megnyugodott, de az eset kijózanító figyelmeztetésként hatott: ha elterelés nélkül, annak az információnak az alapján tevékenykednek, amit ő adott át, az a pusztulásához vezet.

Jelena Gorgyijevszkáját senki sem tudta rászedni. A férje sántikált valamiben. Egyre többször fordult elő, hogy nem éjszakázott otthon és nem volt otthon hétvégén, és csak egészen kurta magyarázattal szol-

gált a távollétére. Jelenának nem kellett elmondani, anélkül is tudta, hogy a férjének viszonya van. Haragosan a fejére olvasta, amit a férfi tagadott, bár nem éppen hitelesen. Egy sor „kellemetlen jelenetre” került sor a lakásban: hangoskodásokra, amelyeket nyilvánvalóan hallottak a KGB-s szomszédok is. Ezt dühös, szavak nélküli csönd követte. A kapcsolat gyakorlatilag meghalt, és mind a ketten csapdába kerültek. Gorgyijevszkijhez hasonlóan Jelena sem szeretne volna, ha a botrány árt a KGB-s pályafutásának, és szeretett volna Dániában maradni. Szakítás után mind a ketten ott ülnének a következő, Moszkvába tartó gépen. A KGB szabályainak engedelmeskedve házasodtak össze, és ugyanebből az okból legalább névleg házasnak is kell maradniuk. De a házasságuk nem létezett többé.

Guscott egy nap megkérdezte Gorgyijevszkijt, nem éri valamilyen „indokolatlan stressz”. A dán lehallgatók nyilvánvalóan fültanúi voltak az otthoni zavaroknak és a falhoz vágott tányéroknek a lakásban, és ezt jelezték az MI6-nek. Oleg biztosította az irányítóját, hogy bár a házassága épp széthullik, ő maga nem. Azonban ez is emlékeztető volt, hogy figyelik, még azok is, akik immár a barátai.

Lejla jelentette az érzelmi menedéket. A szétmálló házasságában fogsikorgatva megkötött kompromisszumokhoz képest a vele töltött meghitt pillanatok még edesebbnek tűntek, mert kapkodva kellett összegyűjteni őket, kicsavarni az idő kezéből valamelyik szállodai szobában. „Azt terveztük, hogy amint sikerül megszabadulnom, összeházasodunk” – írta. Jelena csupa csont volt és indulat, míg a karcsú és sötét hajú Lejla lágy volt, kedves és szórakoztató. Ő is a KGB-be született, de a feleségével ellentétben Oleg soha nem érezte úgy, hogy figyelni és latolgatja a cselekedetei helyét. Épp a természetessége volt az, ami ellenszerként hatott Oleg életének bonyolultságára. Úgy szeretete a nőt, ahogy még soha senkit. De egyúttal zavaros, titkos viszonyt is fenntartott az MI6-szel. Érzelmi igényei és kémtevékenysége szöges ellentétben álltak egymással. A válás és az újránházasodás nemcsak a KGB-s pályafutásának ártana, hanem korlátozná a lehetőségeit, hogy újabb értékes hírszerzési információkhoz jusson az MI6 számára. A sze-

relem gyakorta kezdődik a póre igazság kiáradásával, a lélek szenvedélyes lecsupaszításával. Lejla fiatal volt és bizakodott, teljes mértékben hitt jóképű, figyelmes szeretőjében. Azonban mit sem tudott arról, hogy Oleg nem volt teljes mértékig jelen a kapcsolatukban. „Létezésem és gondolataim egyik felének titokban kellett maradnia.” Gorgyijevszkij azon töprengett, vajon kettős élete lehetetlenné teszi-e a tényleges házasságot. „Lehetséges-e olyan szoros és meleg kapcsolatot kialakítanom, amilyen után sóvárogtam?”

Végül bevallotta Mihail Ljubimovnak, hogy viszonya van az Egészségügyi Világszervezet egyik fiatal titkárnőjével, és szeretné elvenni feleségül. Barátja és főnöke megértően viszonyult a dologhoz, de nem feledkezett el a valóságról. Ljubimov személyes tapasztalatból tudta, hogy amikor a KGB puritánjai felfedezik, mi a helyzet, azt védelmezettje kilátásai sínylik meg. Saját házassága csődbemenetelét követően Ljubimovot lefokozták és évekig parkolópályán tartották. „Egy elvált Oleget valamilyen unalmas irodai munkára kárhoznak majd” – írta. A *rezidens* azt ígérte, hogy szól egy-két jó szót a főnökeiknél.

Gorgyijevszkij és Ljubimov időközben még szorosabb barátságba került. 1977 nyarán együtt utaztak el a dán tengerpartra egy hétvégre. Egyik délután a parton Ljubimov elmesélte, hogy fiatal tisztként a hatvanas években, Londonban hogyan nevelt különböző baloldali személyeket, többek között a Munkáspárt (Labour Party) egyik szenvedélyes parlamenti képviselőjét, egy bizonyos Michael Footot, akit Moszkvában úgy ítélt meg, hogy lehetősége van „befolyásos tengelynek” lenni, vagyis olyasvalakinek, akit szovjetbarát eszmékkel kell táplálni, hogy aztán cikkekben és beszédekben ismétlje el. A név semmit nem mondott Gorgyijevszkijnek.

Meglehet, hogy Ljubimov „életre szóló barát” volt, de egyúttal elsőrangú hírszerzési forrás is. Amit csak megtudott tőle, Oleg mindent átadott az MI6-nek, beleértve a fedőnevén, Korinként személyesen a *rezidens*nek címzett anyagokat is. A barátság árulás is volt egyúttal. „Oleg Gorgyijevszkij úgy játszott velem, akár egy játéksípon” – állapította meg később Ljubimov.

Guscott minden egyes találkozást követően személyesen tett jelentést Oldfieldnél. Az egyik ilyen beszámoltatás alkalmával a kezelőtiszt elmondta, hogy Ljubimovot „megszólította” az új koppenhágai állomásvezető, és nagyon barátságosnak tűnt. „Sunbeamnek idővel el kell hagynia Dániát, ezért érdemes keresnünk egy másik ügynököt, aki helyettesíti. Ki lenne jobb Ljubimovnál? Angolbarát és egyszer már megkörnyékezték. Mindenkinek tetszene. Ráadásul örülden sznob, és talán jól reagálna, ha valami vezető személy keresné meg.” Így született ez az elképesztő gondolat, hogy Maurice Oldfield, az MI6 feje, elrepüljön Koppenhágába, és megpróbálja személyesen beszervezni a KGB rezidenciát. Az elhárítás vezetője hallani se akart róla: „C”-t nem szabad ténylegesen zajló műveletben kockára tenni, és ha félresiklik, akkor Gorgijevszkijre terelődik a figyelem. A tervet szerencsére lefűjték – mondta egy hírszerzőtiszt. – Örültség volt.”

„Megkönnyebbülést és boldogságot éreztem, hogy már nem vagyok egy totalitárius rezsim érdekeiben tevékenykedő becsstelen ember” – írta Gorgijevszkij. Ám ez a becsületesség érzelmi félrevezetést, a jó ügy érdekében elkövetett csalást, szentséges kétszínűséget követelt meg tőle. Elmondott az MI6-nek minden titkot, amibe csak belebotlott, miközben egyfolytában hazudott a munkatársainak, a főnökének, a családjának, a legjobb barátjának, elhidegült feleségének és újdonsült szeretőjének is.

5

Műanyag szatyor és egy Mars szelet

Lambethben, a Westminster Bridge Roadon, nem messze a Waterloo állomástól állt a Century House, egy nagy, csúf, 22 szintes, üveg és beton irodaház. Az egész teljesen jellegtelen volt. A ki-be járkáló férfiak és nők épp úgy festettek, mint a környéken dolgozó többi irodai alkalmazott. De a figyelmes szemlélőnek talán feltűnt volna, hogy az előtérben lévő biztonsági őr izmosabb és jóval éberebb, mint amilyenek a biztonsági őrök lenni szoktak. Talán azon is eltöprengett volna, miért áll meg ennyire telefonszerelési furgon az irodaház előtt különböző napszakokban. Esetleg feltűnt volna neki, hogy a munkások nem tartanak rendes műszakokat, és a föld alatti parkolót őrző testes bóják is. De ha a figyelmes szemlélő olyan hosszan időzött volna, hogy észrevegye mindezt, akkor letartóztatták volna.

A Century House volt az MI6 központja, a legtitkosabb épület Londonban. Hivatalosan nem is létezett, ahogy az MI6 sem. Annyira visszafogott és szándékoltan hétköznapi volt, hogy az új munkatársak gyakorta elgondolkodtak, vajon nem küldték-e őket tévedésből rossz címre. „Voltak olyanok, akiket a szolgálathoz vettek föl – írta egy korábbi tiszt –, de csak egy-két hétnyi munka után tűnt fel nekik.”¹ A közvélemény semmit sem tudott a jellegtelen épület valódi céljáról, és az a néhány köztisztviselő és újságíró, aki tisztában volt vele, mélyen hallgatott.

A szovjet blokk ügynökeit kezelő osztály a teljes tizenkettedik szintet elfoglalta. Egyik sarokban álltak a P5 osztály, a szovjet műveleteket és ügynököket kezelő, a moszkvai MI5-állomással kapcsolatot tartó csoport íróasztalai. A P5-ből csak hárman tudtak a Gorgyijevszkij-ügyről. Az egyikük Veronica Price volt.

Price 1978-ban negyvennyolc éves volt, hajadon, életét a szolgálatnak szentelte, egyike azoknak a gyakorlatias, ízig-vérig angol nőknek, aki nem tűrt el semmiféle sületlenséget, különösen a férfaktól nem. London környékéről való jogtanácsos lánya volt, édesapja súlyos sérülést szenvedett az első világháborúban („egész életében srapneldarabkák hullottak belőle”), így Veronica hazafias becsületesség fontosságával nőtt föl, egyúttal édesanyjától, a korábbi komikától, színpadiasságot is örökölt. „Nem akartam ügyvéd lenni. Utazni szerettem volna.” Miután nem megfelelő gyorsírás miatt nem vették föl a külügyminisztériumba, végül az MI6 titkárnője lett. Szolgált Lengyelországban, Jordániában, Irakban és Mexikóban, azonban a szolgálatnak közel húsz évbe tellett felismerni, hogy Veronica Price képességei jóval túlmutatnak a gépiráson és az iratrendezésen. 1972-ben letette a vizsgát, és a brit titkosszolgálat egyik első női tisztje lett. Öt évvel később kinevezték a P5, a szovjet ügynökkezelői csoport alosztályvezető-helyettesének. Nap mint nap beutazott Surrey-ből, ahol megözyvegyült édesanyjával, testvérével, Jane-nel, számos macskával és nagy *bone china* porcelángyűjteménnyel lakott. Price egyik alapvetése volt, hogy mindent a megfelelő módon kell elvégezni. Nagyon józan volt, és ahogy egyik munkatársa fogalmazott, „teljesen céltudatos”. Szeretett problémákat megoldani. 1978 tavaszán megosztották vele a Gorgyijevszkij-ügy részleteit, így történt, hogy olyan nehézséggel kellett megbirkóznia, amivel az MI6 eddig egyszer sem találkozott: hogyan csempésszenek ki egy kémert Szovjet-Oroszországból.

Gorgyijevszkij néhány héttel korábban fáradtan érkezett a fedett lakásba, és láthatóan máshol jártak a gondolatai.

– Nick, azt hiszem, foglalkoznom kell a biztonsággal. Az elmúlt három évben nem törődtem vele, de nemsokára visszatérek Moszk-

vába. Meg tudnátok szervezni nekem a menekülést a Szovjetunióból, ha gyanús leszek? Ha visszamegyek, van valami mód arra, hogy kijussak?

Nyugtalanító szóbeszéddek kaptak lábra: a moszkvai Központ azt gyanította, hogy kém működik a KGB soraiban. A pletyka arról nem szólt, hogy a kiszivárogtatás Dániából vagy akár csak Skandináviából ered, de a pusztá utalás a belső vizsgálatra is elég volt, hogy az aggodalom borzongása fusson végig mindenkin. Mi van akkor, ha az MI6-be is behatoltak? Talán egy újabb Philby kísért a brit hírszerzés berkeiben, készen arra, hogy leleplezze Gorgyijevszkijt? Semmi garancia nem volt arra, hogy idővel másik kihelyezést kap, különösen úgy nem, ha elválik, és meglehet, hogy örök időkre a Szovjetunióban, csapdában találja magát. Gorgyijevszkij tudni szeretne volna, van-e esély arra, hogy szükség esetén kijuthat.

Dániából kimenekíteni gyerekjáték lett volna, csak a vészhelyzetekre szolgáló telefonszámot kellett volna hívnia hozzá, aztán egy éjszaka egy biztonságos házban, egy hamis útleveél és egy jegy Londonba. De a menekülés megszervezése Moszkvából úgy, hogy a KGB van a nyomában, egészen másféle kilátás, és valószínűleg lehetetlen is.

Guscott kijózanító választ adott.

– Nem ígérhetünk semmit, és nem adhatunk százszázalékos biztosítékot, hogy elmenekülhetsz.

Gorgyijevszkij tisztában volt azzal, hogy a siker valószínűsége ennél jóval alacsonyabb.

– Hogyne – felelte. – Ez teljesen világos. Csak legyen meg a lehetőségem, minden eshetőségre felkészülve.

A Szovjetunió gyakorlatilag egyetlen hatalmas börtön volt, ami erősen őrzött határok között, börtönörként működő, egymilliónál is nagyobb létszámú KGB-tiszttel és besúgóval több mint 280 millió embert tartott fogva. A népeiséget folyamatosan megfigyelték, de a társadalom egyetlen szeletét sem tartották szemmel annyira, mint magát a KGB-t: a Hetedik Csoportfőnökség volt felelős a belső megfigyelésért, és csak Moszkvában mintegy 1500 személyt alkalmazott. Leonyid Brezsnyev idején az üldözési mánia szintje már-már sztálini magasságokat ütött

meg, aminek az eredménye olyan kémállam volt, ahol mindenki dolgozott mindenki ellen, ahol lehallgatták a telefonokat, felnyitották a leveleket, és mindenkit arra biztattak, sűgjon be mindig, mindenhol mindenki mást. Afganisztán szovjet megszállása és a nemzetközi feszültség ebből eredő növekedése fokozta a KGB belső vizsgálódását is. „Éjjelente félelem, nappal pedig lázas buzgólkodás, hogy lelkesedést mutassanak a hazugságok rendszere iránt, ez volt a szovjet állampolgárok állandó létállapota”² – írta Robert Conquest.

Kivételesen nehéz volt beszivárogni a kémek közé, beszervezni valamelyiküket, majd kapcsolatot tartani vele a Szovjetunióban. A vasfüggöny mögött beszervezett vagy oda helyezett ügynökök általában figyelmeztetés és magyarázat nélkül eltűntek. A kémkedéssel kapcsolatban folyamatosan éber társadalomban a titkos ügynök életkilátásai igen rövidek voltak. Amikor zárult a KGB hálójá, az kegyetlen gyorsasággal történt. Azonban aktív KGB-tisztként esetleg Gorgyjevszkij fülébe juthat a biztonságot érintő közvetlen fenyegetés, így talán elég ideje lehet vészhelyzeti menekülést megkísérelni.

Veronica Price pontosan az efféle kihívásokért élt, és addigra már a kimenekítés szakértőjének számított. A hetvenes évek közepén ő szervezte meg az Invisible műveletet, egy cseh tudós házaspár kicsempésztését a határon át Ausztriába. Szintén ő volt, aki a Disarrange (Felfordulás) fedőnevű cseh hírszerzőt kihozta Magyarországról. „De a cseheknek és a magyaroknak nincs KGB-jük – mondta. – Oroszország sokkal, de sokkal keményebb dió volt” – és jóval nagyobb a távolság a biztonságos területig. A kudarcba fulladó menekülés – azon kívül, hogy elvesztik az ügynököt – jelentős propagandafegyvert adna az oroszok kezébe.

Az egyik lehetőség a tengeri útvonal volt. Price nekilátott megvizsgálni, hogy hamis papírokkal képes lehet-e a menekülő felszállni az egyik orosz kikötőből kihajózó személyszállító vagy teherjárműre. Azonban a kikötőket és az öblöket épp olyan gondosan őrizték, ahogy a határokat és a reptereket, ráadásul hamisítványokat gyakorlatilag lehetetlen volt készíteni, mert a hivatalos orosz papíroknak vízjele is volt, mintha pénzjegyek lennének, és ezt nem lehetett lemásolni. Motorcsó-

nakkal talán át lehetne vinni egy szökésben lévő kémet a Fekete-tengeren Törökországba, vagy a Kaszpi-tengeren át Iránba, azonban nagy volt a valószínűsége, hogy a szovjet part menti járőrök elfogják és elszüllyesztik a csónakot. A Szovjetunió hosszú török és iráni szárazföldi határát örök, aknazarak, villanykerítés és szögesdrót vigyázta.

A diplomáciai futárcomagot fel lehet használni érzékenynek számító dolgok – elsősorban dokumentumok, de akár drogok, fegyverek és elméletben emberek – országok közötti szállítására. A diplomáciai csomag jelölésű küldemények felbontása tulajdonképpen a bécsi egyezmény megsértésének számított. Líbiai terroristák így csempészték be Nagy-Britanniába fegyvereket. Maguk a szovjetek próbálkoztak korábban kitágítani a diplomáciai csomag értelmezését, amikor azt állították, hogy egy Svájcba tartó, ládákkal teli, kilenctonnás kamiont sem lenne szabad átvizsgálni. A svájciak elutasították ezt a felvetést. 1983-ban Londonban egy menekülő diplomatát, a frissen megbuktatott nigériai elnök sógorát elkábították, bekötötték a szemét, és betették egy faládaiba, ami az „extra csomag” feliratot kapta, és a lagosi külügyminisztérium címére küldték. A Stansted reptér vámtisztjei találtak rá és engedték szabadon. A moszkvai brit nagykövetségről származó emberméréstű diplomáciai csomagra mindenképpen felfigyelnének.

Egyesével megvizsgálták minden lehetőséget, és mindegyik kizárhatatlannak vagy eszelősen kockázatosnak bizonyult.

Azonban van a nemzetközi diplomáciának egy másik hagyománya is, amelyet talán Gorgyjevszkij javára lehetne fordítani.

Régi, bevett szokás, hogy a diplomáciai rendszámú autókat, amelyeket a nagykövetség munkatársai vezetnek, általában nem vizsgálják át a határátlépés során: ez a diplomáciai mentesség alá tartozik, ami biztosítja, hogy a diplomaták szabadon mozoghatnak, és nem vonhatják őket felelősségre a fogadó ország törvényei szerint. Csakhogy ez nem jogi rendelkezés volt, hanem szokás, és a szovjet határőrök különösebb lelkiismeret-furdalás nélkül kutattak át minden olyan autót, ami fölkelte a gyanújukat. Ezzel együtt ez apró nyílás volt a Szovjetuniót körülvevő, erődített falon: a diplomáciai autóban rejtőző kém-

nek elképzelhető, hogy van esélye átsurranni a vasfüggönynek ezen a hézagán.

Az orosz–finn határ volt a Moszkvához legközelebbi határvonal Kelet és Nyugat között, habár még ez is 12 órás autótúrat jelentett az orosz fővárostól. A nyugati diplomaták rendszeresen látogattak Finnországba pihenni és feltöltődni, bevásárolni, esetleg orvosi kezelés miatt. Általában autóval mentek, és az orosz határőrök hozzászoktak már ahhoz, hogy diplomáciai rendszámú kocsik érkeznek a határátkelőhelyekre.

Azonban autóba tenni egy szökevényt újabb feladványt jelentett. A brit nagykövetséget, konzulátust és az összes diplomatalakást erősen őrizték a rendőregyenruhát viselő KGB-sek. Ha egy orosz megpróbált ide bejutni, azt megállították, átkutatták és alaposan kifaggatták. Ráadásul a brit nagykövetség járműveit rendszeresen követték a KGB figyelői, amerre csak mentek, és a diplomata-kocsikat a KGB autószerelői javították, akik – mindenki ebből indult ki – poloskákat és nyomkövetőket telepítettek.

Veronica Price heteken át kereste a probléma megoldását, míg végül elkészült egy – számos feltétellel meghintett – tervvel: ha Gorgyijevszkijnek sikerül riasztania a moszkvai MI6-állomást, hogy menekülnie kell; ha sikerül egyedül eljutnia a finn határ közelében lévő találkozópontra anélkül, hogy követnék; ha az MI6-tiszt vezette diplomata-kocsinak sikerül elég időre lerázni a követőit, hogy felvegye; ha sikerül biztonságban elrejtetni a járműben; és ha a szovjet határőrök tartják magukat a diplomáciai szokáshoz és vizsgálat nélkül átengedik... akkor talán sikerül átszöknie Finnországba. (Ahol még mindig letartóztathatja és visszaküldheti Oroszországba a finn hatóság.)

Meglehet, nem is létezett ennél kisebb esély. De ez volt a legtöbb, amit Veronica Price-nak sikerült összekaparnia. Ami azt jelentette, hogy ez volt a lehető legjobb lehetőség.

A moszkvai MI6-állomás vezetője utasítást kapott, hogy keressen egy olyan „jelzőhelyet”, ahol egy ügynök tudathatja, ha kapcsolatba akar lépni velük, vagy menekülni szeretne. Együttal feladatul kapta, hogy keressen megfelelő találkozóhelyet a finn határ közelében, ahol

fel lehet venni egy menekült. Leningrádból elautózott Finnországba, mintha bevásárlókorúton lenne, és a határtól körülbelül 60 kilométerre, a Moszkvától mért távolságot jelző 836-os kilométertáblánál közel az úthoz talált egy pihenőt, ami felvevőhelyül szolgálhatott. Tizenöt kilométerenként fegyveres ellenőrző pontok – az Állami Gépjármű-felügyelőség orosz nevének rövidítése után GAI-pontoknak nevezett helyek – figyelték a forgalmat, kiemelten a külföldi kocsikat. A pihenő majdnem egyenlő távolságra volt két ilyen ponttól. Ha az MI6 kiemelésre szánt kocsija megáll néhány percre – amennyiben a KGB nem követi –, a következő ponton valószínűleg nem vennék észre a késedelmet. Sűrű erdőség vette körül a helyet, és egy ösvény ívelt el jobbra széles „D” forma hurokban: fák takarták el az út felől, mielőtt csatlakozott az országúthoz. Londoni házsor méretű szikla jelezte a pihenő bejáratát. Az MI6-tiszt készített néhány fényképet a kocsik ablakából, és ment tovább délre, Moszkva irányába. Ha észrevették volna, akkor a KGB biztosan eltöprengett volna, miért akart egy brit diplomata fényképeket készíteni egy szikláról a semmi közepén.

Veronica Price tervéhez kellett még egy jelzőhely is, ahol Gorgyijevszkij a figyelő tudtára tudja adni, amikor üzenetet akar továbbítani, vagy menekülnie kell.

A Moszkvában lévő brit diplomaták közül sokan, beleértve a két tisztből és egy titkárból álló MI6-állomást, egyetlen lakótömbben kaptak helyet, a Kutuzovszkij proszpekten, ami egy széles sugárút a Moszkva folyótól nyugatra. A sugárút túloldalán, a sztálinista neoreneszánsz torony, az Ukrajna Hotel árnyékában volt egy pékség egy sor falragasztábla mellett, amelyen buszmenetrendek, koncertek és a *Pravda* példányai vannak. Általában rengetegen voltak itt, akik a napilapokat olvasták, és a pékséget is gyakorta keresték föl a szemben lévő jól őrzött lakótömbből a külföldiek.

A terv szerint, amikor Gorgyijevszkij Moszkvában van, minden kedden 19:30-kor az MI6-állomás egyik tagja „ellenőrzi” a jelzőhelyet. Tulajdonképpen még látható is volt a lakótömb egyes részeiből: az MI6-tiszt elindulna azzal az ürüggyel, hogy kenyeret vesz, vagy úgy

időzíti a hazaérkezését a munkából, hogy épp a megfelelő pillanatban haladjon el a hely mellett.

A kimenekítési tervet egyetlenegy módon lehetett életbe léptetni: Gorgijevszkijnek ott kell állnia a pékség mellett 19:30-kor, kezében a Safeway élelmiszerlánc műanyag szatyrával. A safewayes szatyrokon egy nagy, piros színű S látható, azonnal felismerhető logó, ami feltűnő a szürke moszkvai környezetben. Gorgijevszkij élt és dolgozott már Nyugaton, ezért semmi különösebben feltűnő nem lenne abban, ha ilyesmi van a kezében. A műanyag szatyrokat, különösen a külföldieket, nagy becsben tartották. Másik ismertetőjelként Gorgijevszkijnek szürke bőrsapkát kellett viselnie, amit nemrég vásárolt, hozzá szürke nadrágot is. Amikor az MI6-tiszt meglátja, hogy Gorgijevszkij ott áll a pékségnél, kezében a nagy fontosságú safewayes szatyorral, akkor a menekülési jelzés tudomásul vételeként el kell sétálnia az ügynök mellett, kezében egy zöld szatyorral a Harrodsból, miközben csokoládészeletet eszik, ami lehet KitKat vagy Mars szelet. A csokoládévőnek is valami szürkét – nadrágot, szoknyát vagy sálát – kell viselnie, és el kell kapnia Gorgijevszkij tekintetét, de nem állhat meg. „A szürke nem volt feltűnő szín, éppen ezért segített abban, hogy a figyelők ne észleljenek valamiféle mintát. A hátulütője az volt, hogy majdnem láthatatlan volt a borongós, hosszú moszkvai télen.”

A menekülési jelzést követően életbe lép a terv második lépése. Három nappal később, péntek délután Gorgijevszkijnek fel kell szállnia a Leningrádba tartó éjszakai vonatra. Semmi nem utalt arra, hogy Jelena is jöjjön. Miután megérkezett Oroszország második legnagyobb városába, taxit fog a Finn pályaudvarra – ez volt az a híres hely, ahová 1917-ben megérkezett Lenin, hogy kirobbantsa a forradalmat –, és föl kell szállnia a Balti-tenger partján található Zelenogorszkba tartó első vonatra. Innen indul a finn határhoz tartó busz, amiről a találkozó-pont közelében, körülbelül 25 kilométerre délre Viborg határvárosától és 40 kilométerre a határtól kell leszállnia. A pihenőben el kell bújni az aljnövényzetben és várakozni.

Eközben két MI6-tiszt indulna el egy diplomáciai rendszámú autóban Moszkvából, és Leningrádban éjszakáznának. A pontos időzítéssel a szovjet bürokrácia szabta és bonyolította meg: a hivatalos utazási engedélyt két nappal indulás előtt kellett beszereznie, és különleges exportrendszámot kell fölhelyezni a diplomáciai autóra. A feladatot ellátó garázs kizárólag szerdánként és péntekenként volt nyitva. Ha Gorgijevszkij kedden adta le a jelzést, akkor az autó papírmunkájával pénteken 13:00-ra lehet elkészülni, és az MI6-csapat még aznap elindulhat, hogy pontosan szombaton 14:30-ra, vagyis alig négy nap alatt, odaérjen a találkozópontra. Elmennek a pihenőbe, mint akik szeretnének harapni valamit és egy kicsit kinyújtóztatni a lábukat. Amikor senki sincs a közelben, az egyik tiszt felnyitja a motorháztetőt: ez lesz a jel Gorgijevszkijnek, hogy előbújhat. Azonnal bemászik az élen haladó kocsis csomagtartójába, ahol az általános vélekedés szerint a szovjet határokon használt infravörös kamerák és hőérzékelők elleni takarót borít magára, és kap egy nyugtatót. Ezt követően átviszik a határon Finnországba.

A szökési terv a Pimlico fedőnevet kapta.

Az MI6-ben, ahogy általában a titkosszolgálatoknál, elméletben véletlenszerűen jelölik ki a fedőneveket egy hivatalosan jóváhagyott listáról. Általában valódi szavak, és szándékkal olyanok, amelyek még csak nem is utalnak arra, amit takarnak. Azonban a kémek gyakorta nem bírnak ellenállni a kísértésnek, hogy olyan szavakat válasszanak, amelyek valamiképpen rezonálnak a valósággal, esetleg finoman – vagy éppen kevésbé finoman – utalnak rá. Az MI6 fedőneveinek felelőse egy Ursula (valóban így hívják) nevű titkárnő volt. „Az ember felhívta Ursulát, és megkérdezte, mi a következő a listán. De ha nem tetszett neki, akkor újra felhívhatta, és megpróbálhatta rávenni, hogy adjon egy jobbat. Esetleg egy egész sor fedőnevet is kérhetett az ügy különböző részeire, aztán kiválasztotta azt, amelyik a legjobban tetszett.” Az MI5 Sztálinnak (jelentése: acélember) a háború során a Glyptic fedőnevet adta, ami glüptikával – kemény tárgyból kézzel faragással – alkotott

tárgyat jelent; a németek Golfplatznak, azaz golfpályának nevezték Nagy-Britanniát. A fedőnevek burkolt sértést is hordozhattak. Néha-nyan fölhúzták az orrukat a Century House-ban, amikor egy CIA-táv-iratról véletlenül kiderült, hogy az MI6 amerikai fedőneve Upright (Merev).

A Pimlico valami lényegileg brit dolognak hangzott: mert ha minden jól megy, akkor Gorgyijevszkij végül ebbe a londoni városrészbe érkezik majd.

A következő találkozón Oleg udvariasan végighallgatta a Pimlicót felvázoló Guscottot. Szemügyre vette a találkozóhelyről készült fényképeket, és gondosan megjegyezte a Kutuzovszkij proszpekten leadható menekülési jelzés részleteit.

Alaposan megrágta Veronica Price menekülési tervét, majd kijelentette, hogy egyáltalán nem működik.

„Nagyon érdekes és ötletes menekülési terv volt... de rettentően bonyolult. Rengeteg volt a jelzőhellyel kapcsolatos részlet, a valószerűtlen feltétel. Egyáltalán nem vettem komolyan.” Elraktározta a tervet az emlékezetébe, és magában azért fohászzkodott, soha ne kelljen felidéznie. A Century House-ban a kétkedők kijelentették, a Pimlico nem fog működni. „Nagyon komolyan vettem a dolgot – idézte fel később Price. – Sokan voltak, akik nem.”

1978 júniusában Mihail Ljubimov behívta a koppenhágai követ-ségen lévő irodájába Gorgyijevszkijt, és közölte, hogy hamarosan visszatér Moszkvába. A második hároméves dániai kihelyezésének vége nem jelentett meglepetést, de számos kérdést vetett fel a házasságát, a pályafutását és a kémkedési tevékenységét illetően.

Jelena, aki mostanra pontosan tudta, hogy férjének hosszú ideje viszonya van egy titkárnővel, csak úgy egyezett bele a válásba, ha előbb visszatérnek Moszkvába. Lejla munkája is a végéhez közeledett az Egészségügyi Világszervezetnél, és néhány hónapon belül ő is visszatér Oroszországba. Gorgyijevszkij a lehető leghamarabb szeretett volna újraházasodni, de nem kergetett ábrándokat azt illetően, a válás milyen hatással lesz a pályájára. Gyorsan emelkedett magasra a KGB-

ben, és negyvenévesen jelentős előléptetés várományosa volt éppen, a Harmadik Csoportfőnökség helyettesi pozícióját kaphatta volna meg, ahol Skandináviáért lett volna felelős. Ám útja során vetélytársakat és el-lenségeket is szerzett, és a moszkvai Központban ülő erkölcsös rágal-mazók alig várták már a kifogást, hogy beleakaszthassák a horgaikat. „Rád szállnak – figyelmeztette személyes tapasztalatai alapján Ljubimov. – Nemcsak a válás miatt ítélnék majd el, hanem azzal is megvádol-nak, hogy közben viszonyod volt.” A *rezidens* jelentést küldött Moszk-vába, amiben dicsérte Gorgyijevszkijt: „alapos, politikailag megfelelő gondolkodású tiszt, minden szempontból kiváló, jó a nyelvérzéke és jó érzéke van az íráshoz”. Ljubimov kísérőlevelet is írt a csoportfőnöknek, amiben beszélt Gorgyijevszkij házassági problémáiról, és megbocsátást javasolt, abban a reményben, hogy „ez majd tompít a dolgon”. Mind a ketten tudták, hogy a moszkvai Központ megszállott moralizálása alapján Oleg valószínűleg hosszú időre kutyaszorítóba kerül majd.

Egyre közeledett a visszatérés időpontja Moszkvába, és Gorgyijevszkij szakmai jövője bizonytalan lábakon állt, így akár ki is használhatta volna a lehetőséget, hogy befejezze pályafutását kémként. Az MI6 min-dig is világosan jelezte, hogy bármikor föladhata, és menedéket kérhet Nagy-Britanniában. Teljesen érthető lett volna, ha ahelyett, hogy visszatér a szovjet élet szűkölködésébe és az elnyomásba, inkább most elmenekült volna Nyugatra, és – amennyiben ez lehetséges – magával vitte volna a szeretőjét is. De a disszidálás lehetősége láthatóan meg sem fordult a fe-jében. Visszatér Oroszországba, titokban táplálja újdonsült brit kötődé-sét, összegyűjt annyi titkot, amennyit csak tud, és kívárja a maga idejét.

– Milyen terveid vannak Moszkvában? – kérdezte tőle Guscott.

– Szeretném kideríteni a szovjet vezetés legtitkosabb, legfontosabb, leglényegesebb elemeit – felelte Gorgyijevszkij. – Tudni akarom, hogy működik a rendszer. Nem tudok majd meg mindent, mert a Központi Bizottság még a KGB előtt is titkolózik. De amit csak lehet, kideríték.

Ez volt lázadásának lényege: megtudni annyit, amennyit csak lehet arról a rendszerről, amit gyűlölt, hogy minél könnyebb legyen aztán elpusztítani.

Akárcsak a hosszútávfutáshoz, a sikeres kémkedéshez is türelemre, állóképességre és megfelelő időzítésre van szükség. Gorgyijevszkij következő beosztása nagy valószínűséggel a Nagy-Britanniával és Skandináviával foglalkozó Harmadik Csoportfőnökségen lesz. Belülről tanulmányozhatja majd a KGB-t, és gyűjthet Nagy-Britannia, valamint az egész nyugati világ számára hasznos információkat. Amint lecsillapodik a válása és az új házassága körüli porfelhő, valószínűleg folytatja fölfelé vezető útját a KGB ranglétráján, ahogy ez Ljubimovval is történt. Akár már három év múlva is egy újabb külföldi helyen találhatja magát. A következő körben is tartaná a tempót. Akármilyen történjen Moszkvában, az elköteleződése mit sem változna. Folytatná a versenyt.

A nyugati világ összes nemzetbiztonsági szolgálatában a mélyen, a KGB berkeiben működő kém jelentette a legnagyobb kincset. Am ahogy azt a CIA vezetője, Richard Helms megállapította, a KGB-be ügynököket beépíteni „épp annyira valószínűtlen, mint kémeket juttatni a Marsra”.³ A Nyugatnak „nagyon kevés ténylegesen ügynöknek nevezhető szovjet ügynöke volt a Szovjetunió területén”,⁴ ami azt jelentette, hogy „az ellenség hosszú távú terveire és szándékaira vonatkozó megbízható információ gyakorlatilag nem létezett”.⁵ A brit hírszerzésnek most lehetősége nyílt teljes mértékben kihasználni a KGB-n belüli emberét, hogy minden útjába kerülő titkot átadjon.

Az MI6 helyett ennek épp az ellenkezője mellett döntött.

A hírszerzés történetében szinte egyedülálló önfegyelemről és mértékletességről bizonyosságot téve Gorgyijevszkij kezelői nem bátorították, hogy Moszkvában is maradjon kapcsolatban velük, esetleg próbálkozzon meg titkokat visszajuttatni nekik. A Century House ügynöki vonala helyett úgy döntött, hogy parlagon hagyják a kémüket. Amint visszatért Moszkvába, Gorgyijevszkijt teljesen békén hagyják.

Hibátlan és igen egyszerű érveléssel okolták meg mindezt: Oroszországban lehetetlenség lenne Gorgyijevszkijt úgy kezelni, ahogy azt Dániában tették. Moszkvában nem volt konspirált lakás, nem volt helyi baráti titkosszolgálat, amelyik vigyázott volna rá, nem volt semmilyen megbízható támogatás, ha megbukna. Túlságosan szoros és sűrű volt

a megfigyelés minden egyes brit diplomatán – nem csak azokon, akikről gyanították, hogy hírszerzők. Az ügynökök kezelésének története a Szovjetunióban már bizonyította, hogy a túlzott mohóság szinte mindig végzetes, ezt jól mutatta Penkovszkij gyászos vége. Előbb vagy utóbb – inkább előbb – a mindent látó állam leleplezte, elfogta és likvidálta a kémét.

„Oleg túlságosan jó volt ahhoz, hogy kockára tegyük – fogalmazott az egyik MI6-tiszt. – Olyan értékes dolog volt a kezünkben, hogy mindeképpen visszafogottan kellett bánnunk vele. Óriási volt a kísértés, hogy a Szovjetunióban is folytassuk a foglalkoztatását, de a szolgálat nem bízott magában, és nem hitte, hogy képes lenne kellő rendszerességgel és a szükséges biztonsági rendszabályok betartásával folytatni a munkát. Nagy volt az esély arra, hogy ezzel megégetnénk.”

Guscott arról tájékoztatta Gorgyijevszkijt, hogy az MI6 nem törekszik kapcsolatba lépni vele Moszkvában. Nem kísérelnek meg leplezett találkoztatást megszervezni, se begyűjteni az értesüléseit. De ha Gorgyijevszkijnek kapcsolatba kell lépnie velük, akkor megvan rá a módja.

Minden hónap harmadik szombatján, 11:00-kor az MI6 elküldi egyik emberét, hogy ott várakozzon a moszkvai központi piac órája alatt, a Szadovoje kolco körgyűrűje mellett: ezen a nyüzsgő helyen nem lóg ki egy külföldi megjelenése. Itt is egy harrodsos zacskó lesz a kezében, és valamilyen szürke ruhadarabot visel majd. „Ennek kettős célja volt: ha Oleg csak megerősítésre vágyott, hogy folyamatosan szemünk előtt tartjuk az érdekeit, akkor láthat minket, de neki magának nem kell megjelennie. Ha pillanattalálkoztatást akart és átadni valamilyen kézzel fogható üzenetet, akkor egy szürke sapka és a safewayes szatyor segítségével hívhatja fel magára a figyelmet.”

Amennyiben a szatyorral és a sapkával bukkanna fel, akkor a pillanattalálkoztatás terv átlépne a második szakaszába. Három vasárnapal később el kell mennie a Vörös térre, a Vaszilij Blazsennij-székesegyházhoz, és pontban 15:00-kor fölmenni az épület hátsó részén található csigalépcsőn. A könnyebb felismerhetőség kedvéért ilyenkor is kell szürke sapkáját és szürke nadrágját. Egy MI6-tiszt, való-

valamilyen szürke ruhadarabot viselő, kezében valami szürkét tartó nő ehhez az időponthoz igazítja lefelé vezető útját, és a szűkös helyen, ahogy egymással szembefordulva elhaladnak, Oleg átadhat neki írott üzenetet.

A pillanattalálkozót csak akkor szabad kezdeményezni, ha a brit nemzetbiztonságra közvetlen hatást gyakorló információ jut a tudomására, mint például egy szovjet kém létezése a brit kormány berkeiben. Az MI6-nek nincs semmilyen módja arra, hogy válaszoljon egy ilyen üzenetre.

Ha menekülnie kell, a szöktetési terv beindításához ott kell állnia a Kutuzovszkij proszpekten, a pékségnél, kedden este 19:30-kor a safewayes szatyorral. Az MI6 minden héten ellenőrzi majd a helyet.

Miután átvették a terveket, Gorgyijevszkijnek Guscott átadta az Oxfordi Egyetemi Nyomdánál megjelent Shakespeare-szonettek tartalmazó kötet egyik példányát. Teljesen hétköznapi emléktárgynak tűnt, amit egy orosz nyugodtan hazavihet valamelyik nyugati országból. Valójában zseniális feljegyzés volt, ajándék Veronica Price-től. A hátsó védőlap, a hátsó borító belső oldalát takaró lap alatt kicsiny celofánt helyeztek el, amire orosz nyelven felírták a Pimlico műveletet: az ütemezés részleteit, a felismerésre szolgáló öltözeteket, a menekülési jelzéseket, a 836-os kilométertábla utáni találkozóponthoz és a fontos helyek közötti távolságokat. Gorgyijevszkijnek moszkvai lakása könyvespolcán kell elhelyezni a kötetet. A menekülés megkísérlése előtt emlékezete felfrísztésére vízbe kell áztatnia a könyvet, lehámozni a védőlapot és kivenni a celofánt. A titoktartás megerősítésére a helységneveket oroszról franciára változtatták: Moszkvát „Párizsnak”, Leningrádot „Marseilles-nek” nevezték, és így tovább. Ha a KGB megtalálná a „puskát”, míg Gorgyijevszkij a határ felé tart, azzal nem feltétlenül kerülne a birtokukba a pontos menekülési útvonal.

Guscott átadott még egy londoni telefonszámot is. Amennyiben Gorgyijevszkij a Szovjetunió határain kívül találja magát, és úgy érzi, biztonsággal megetheti, fel kell hívnia a számot. Valaki mindig felveszi

majd. Az orosz visszafelé, egy rakás más feljegyzés közé írta le a számot a noteszába.

Néhány hónappal korábban fontos információmorzsát adott át Guscottnak, ami a nagy skandináv asztalról pottyant le: a KGB, esetleg a katonai szervezet, a GRU vagy talán mindkettő fontos kémeket szervezett be Svédországban. A részletek homályban maradtak, de úgy tűnt, a beépített ember a svéd polgári vagy katonai nemzetbiztonsági szolgálatnál dolgozott. Az MI6 megvitatta a figyelmeztetést a dánokkal, akik finoman érdeklődtek. „Nem tellett sok időbe megtalálni – mondta Guscott. – Hamarosan eleget tudtunk róla, hogy szinte bizonyosan azonosítani tudjuk.” Svédország fontos szövetséges volt, és túlságosan fontos volt az arra utaló bizonyíték, hogy a svéd nemzetbiztonsági rendszerbe beszivárogtak a szovjetek. Guscott most elmondta Gorgyijevszkijnek, hogy az információt – a származási körülményei nélkül – időközben átadták Stockholmnak, és hamarosan cselekszenek is az ügyben. Oleg nem tiltakozott. „Mostanra megbízott bennünk, hogy megvédjük őt mint forrást.”

Kezet fogtak. Húsz hónapon át találkoztak észrevétlenül havonta legalább egyszer, és titkos anyagok százai cseréltek gazdát. „Valódi barátság volt ez, valódi kötődés” – mondta sok évvel később Guscott. Csakhogy különös barátságról volt itt szó, olyanról, ami szigorú keretek között fejlődhetett. Gorgyijevszkij soha nem tudta meg Nick Venables valódi nevét. A kém és a kezelője egyszer sem költöztek el ebédet étteremben. „Szívesen elmentem volna futni vele, de nem tehetjük meg” – magyarázta Guscott. Kapcsolatuk teljes egészében a védett lakás falai között zajlott, és mindig forgott egy magnó. Mint minden kémkedési kapcsolat, ezt is áthatotta a csalás és a manipuláció: Gorgyijevszkij a gyűlölt politikai rendszer aláásásán munkálkodott, egyúttal az oly nagyon vágyott méltóság elnyerésére törekedett, míg Guscott hosszú távon foglalkoztatható ügynököt kezelt, aki mélyen az ellenséges fellegrár falai közé hatolt be. Azonban ennél többet is jelentett ez az egész mindkettejüknek: titkok, veszély, hűség és árulás közepette formálódott szoros érzelmi kötelék kapcsolta össze őket.

Gorgyijevszkij egy safewayes szatyorról hagyta el utoljára a lakást, Shakespeare szonettjeivel felszerelve indult a dán éjszakába. Mostantól fogva távkapcsolat lesz ez. Ha szeretné, Moszkvában lehetősége nyílik majd kommunikálni a brit hírszerzéssel, de az MI6-nek nem áll módjában felvenni vele a kapcsolatot. Ha szükséges, megpróbálkozhat a meneküléssel, de a britek nem kezdeményezhették a menekülési terv végrehajtását. Csak magára hagyatkozhatott. A britek csak figyelhettek és várhattak.

Amennyiben Gorgyijevszkij készen állt a feladatára úgy, hogy nem tudhatta, mikor ér véget, akkor ott állt mellette az MI6 is.

A moszkvai Központban, az Első Főcsoportfőnökségen Gorgyijevszkij jelentkezett a Harmadik Csoportfőnökség vezetőjénél, bejelentette, hogy válik és újravezetési kész, és végignézte, ahogy a karrierje a személtára omlik össze. A csoportfőnök egy Viktor Grusko nevű köpcös ukrán volt: vidám, cinikus, és a KGB erkölcsösöz kultúráját teljes mértékben magáénak valló ember. „Ez mindent megváltoztat” – jelentette ki az elmondottakra.

A nagyrotörő Gorgyijevszkij nagy puffanással ért földet, pontosan úgy, ahogy Ljubimov megjósolta. Ahelyett, hogy osztályvezető-helyettes lett volna, száműzték a személyügyre, és az erkölcsi rosszallás sűrű füstje lengte körül. „Kihelyezésed közben viszonyod volt – kárörvendett néhány munkatársa. – Ez nagyon szakmaiatlan.” A munkája pontosan annyira unalmas volt, amennyire jelentéktelen. Gyakorta kellett ellátnia az éjszakai ügyeletet tiszt szolgálatot. Noha még mindig főtiszt volt, „nem volt meghatározott feladata”. Újra megrekedt.

A válást érzelemmentes szovjet ítélet zárta le.

– A férje azért válik el, mert maga nem akar gyermekeket, míg ő igen – mondta a bírónő Jelenának. – Igaz ez?

– Egyáltalán nem! – vágott vissza Jelena. – Beleszeretett valami csinos lányba. Semmi több.

Jelenát mostanra előléptették századossá. Visszatért korábbi munkájához, a külföldi nagykövetségek lehallgatásához. A válás sértettjeként

az eset semmilyen hatással nem volt a KGB-s pályafutására, de soha nem bocsátott meg Gorgyijevszkijnek, és soha nem házasodott újra. Amikor a KGB női főtisztjei összeültek teára, Jelena többször is háborgott korábbi férje hűtlensége miatt. „Ez egy őszintétlen szardarab, egy csaló, egy hazug, álszent fickó. Bármilyen áruházi képes.” A KGB alsó szintjein keringett a pletyka Gorgyijevszkij hűtlenségéről. A többség csak megrántotta a vállát Jelena megjegyzéseire, és egy elvált nő keserűségének tulajdonította a dolgot. „Ugyan mit lehet várni egy elhagyott feleségtől? – jegyezte meg a Harmadik Csoportfőnökség egyik osztályának munkatársa. – Sem nekem, sem másnak soha nem jutott eszébe jelenteni a dolgot.” Pedig valaki megtette.

Egy hónappal azután, hogy visszatért, Gorgyijevszkij édesapja nyolcvankét éves korában elhunyt. Csak egy maréknyi idős KGB-tiszt jelent meg a hamvasztásán. A család lakásán tartott halotti toron, az összezsúfolódott több mint harminc rokon között Gorgyijevszkij beszédet mondott, amelyben méltatta édesapjának a kommunista párt és a Szovjetunió érdekében végzett munkáját... Egy olyan eszme- és politikai rendszerért folytatott tevékenységét, amely ellen összeesküvést szőtt s azon munkálkodott, hogy aláássa. Évekkel később Gorgyijevszkij azon töprengett, hogy édesapja halála talán „felszabadulást” jelentett édesanyja számára. Valójában az, akit titokban felszabadított az édesapa elmúlása, maga Gorgyijevszkij volt.

Anton Lavrentyjevics soha nem mondta el a családjának, mit is művelt titkosrendőrként a harmincas évek éhínségei és tisztogatásai során. Gorgyijevszkij csak évekkel a halála után tudta meg, hogy édesapja egyszer már házas volt, mielőtt találkozott Olgával, és talán még gyermekei is születtek ebből a korábbi, eltitkolt házasságából. Oleg pedig soha nem magyarázta el apjának, miféle munkát végez a KGB-nél, hát még újdonsült hűségét a Nyugat irányába. Az öreg sztálinista előbb elborzadt, aztán megrettent volna. A hazugságok egészen a sírig elkísérték és megnyomorították apa és fiú kapcsolatát. Gorgyijevszkij titokban megvetette mindazt, amiért az apja kiállt, a kegyetlen ideológia iránti vak engedelmisséget, a *Homo Sovieticus* gyávaságát. Viszont szeretete

is az apját, sőt még tisztelte is konoksága miatt. Apa és fiú osztozott ezen a jellemvonáson – a szeretet és a megtévesztés egymás mellett, párhuzamosan haladt közöttük.

Az új házasságot éppolyan gyorsan és hatékonyan megkötötték, mint ahogy a válás is lezajlott. Lejla 1979 januárjában tért vissza Moszkvába, a házasságot néhány héttel később egy anyakönyvi hivatalban kötötték meg, majd a lány szüleinek lakásán tartottak családi vacsorát. Olga örült, hogy boldognak látja a fiát. Jelenával soha nem törődött sokat, disznószemű KGB-s törtetőnek tekintette a menyét. A házaspár egy új lakásba költözött a KGB együttműködési osztálya tulajdonában lévő lakótömb nyolcadik emeletén, a Leninszkij prospekt 103.-ban. „Szoros és szeretetteli volt a viszonyunk – írta Gorgyijevszkij. – Benne volt mindaz, amire mindig is vágytam.” A házasságban előforduló mindennapi súrlódásokat az olyan egyszerű örömök ellensúlyozták, mint a bútorvásárlás, a könyvespolcok felszerelése, a Dániából származó festmények elhelyezése. Olegnek hiányzott a Nyugat zenéje és szabadsága, azonban Lejla zokszó és kérdés nélkül tért vissza a szovjet életmódra. „A valódi boldogság az, ha az ember egész éjjel sorban áll, aztán megkapja, amit akar” – mondta. Nemsokára teherbe esett.

Gorgyijevszkij nekilátott megírni a Harmadik Csoportfőnökség történetét: ez a semmi munka lehetőséget kínált a számára, hogy bepillantást nyerjen a szovjet kémkedés múltjába, azonban semmit nem tudott meg az épp futó műveletekről. Csak egyetlenegyszer látott egy aktát a Norvég Osztályon dolgozó egyik munkatársa asztalán, amilyen a címke OLT-ra végződött: Treholt nevének első felét egy másik papír takarta el. Újabb bizonyíték volt ez arra, hogy Arne Treholt aktív KGB-ügynök. Arra gondolt, hogy a briteket érdekelné a dolog, de annyira talán nem, hogy megkockáztatná a tájékoztatásukkal együtt járó veszélyeket.

Nem tett kísérletet arra, hogy kapcsolatba lépjen az MI6-szel. Saját országában száműzöttként, magányos büszkeséggel táplálta titkos elköteleződését. Valószínűleg egész Oroszországban csak egyetlen ember volt, aki megértette volna, mit is érzett.

Meglehet, hogy Kim Philby idősödött, magányos volt és gyakorta találta gipszben magát, de változatlanul éles volt a szelleme. Hosszan tartó saját élmények alapján senki nem ismerte jobban a kémek kettős életét, hogy miként kell elkerülni a lebukást és miként kell elkapni egy beépített embert. A KGB berkeiben továbbra is legendás alaknak számított. Gorgyijevszkij hazahozott egy dán könyvet a Philby-ügyről, és megkérte az angolt, dedikálja. A könyv a következő beírással került vissza hozzá: „Jó barátomnak, Olegnek! Ne higgy el semmit, amit nyomtatásban láatsz! Kim Philby.” Nem voltak barátok, pedig számos közös vonásuk volt. Philby harminc éven át szolgálta titokban a KGB-t az MI6-ből. Most kényelmesen, félig nyugdíjasként élt, azonban szovjet gazdái még mindig használhatták az árulás terén szerzett tapasztalatait.

Nem sokkal Gorgyijevszkij visszatérését követően Philby felkérést kapott a Központtól, hogy elemezze a Gunvor Haavik-ügyet, és értékelje, mi mehetett félre. Miért tartóztattak le egy régi, jó, norvég kémot? Philby heteken át lapozgatta a Haavik-aktát, majd – ahogy hosszú pályafutása során oly sokszor tette – helyes következtetésre jutott. „Az ügynököt csakis a KGB-n belülről érkezett füles buktathatta le.”

Viktor Grusko összehívta irodájába a főtiszteket, köztük Gorgyijevszkijt.

– Ügy tűnik, hogy a KGB-ből valaki kiszivárogtat információkat – jelentette ki, mielőtt ismertette Philby aprólékos gondolat kidolgozott következtetéseit a Haavik-ügyben. – Ez különösen aggasztó, mert az események menete alapján úgy tűnik, *hogy az áruló még akár jelenleg is ebben a helyiségben tartózkodhat*. Lehet, hogy itt ül, közöttünk.

Gorgyijevszkijbe belehasított a félelem, és a nadrágzsebén keresztül nagyot csípett a lábába. Haavik több mint tucatnyi KGB-s kezelővel találkozott hosszú kémpályafutása során. Gorgyijevszkijnek soha nem volt köze az ügönhöz, és Norvégia soha nem tartozott a felelősségi körzetébe. Mégis biztos volt benne, hogy közvetlenül a Guscottnak adott tippje vezetett Haavik letartóztatásához, most pedig – egy idős brit kémnek köszönhetően, akinek jó orra volt a megtévesztéshez – veszedelmesen közel lebegett hozzá a gyanakvás felhője. Hányinger kerül-

gette. Jól leplezett döbbenettel tért vissza íróasztalához, és közben azon töprengett, mi mást mondhatott még az MI6-nek eddig, ami esetleg visszajöve fenyegeti majd.

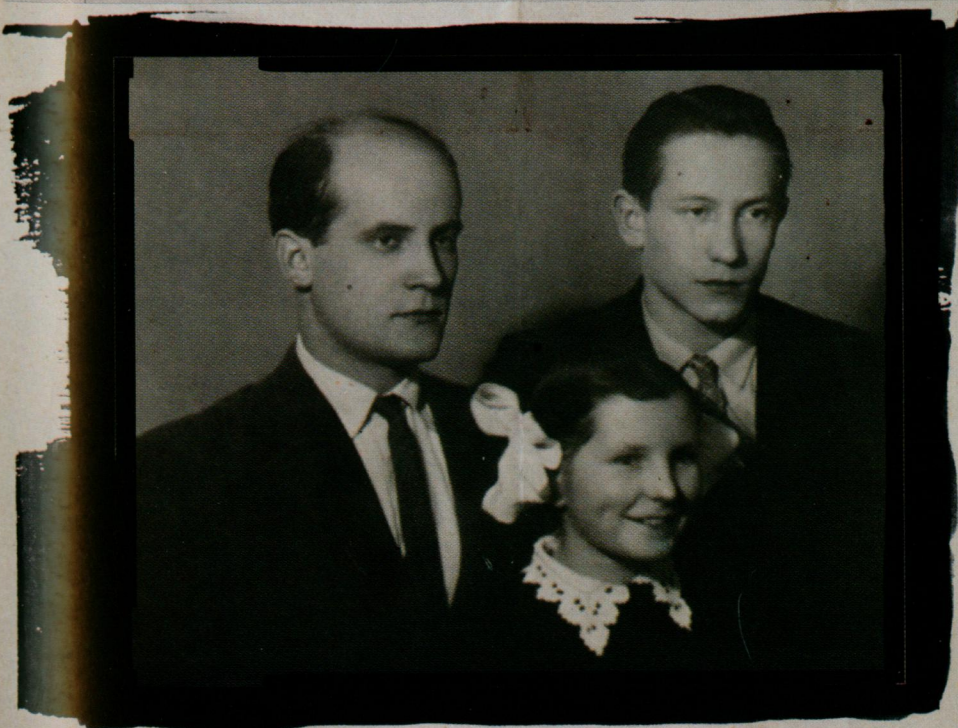
Stig Bergling egy alkalommal úgy írta le a titkos ügynök életét, mint „szürke, fekete, fehér és unalmas, csupa köd és barnaszénfüst”.⁶ Svéd rendőrként, hírszerzőként és szovjet téglaként töltött pályafutása ríktóan színpompás volt.

Bergling előbb rendőrként dolgozott, majd belépett a svéd nemzetbiztonsági szolgálat, a Säpo megfigyelési részlegébe, ahol a Svédországban tevékenykedő, feltételezett szovjet kémek tevékenységét kellett nyomon követnie. 1972-ben kinevezték a Säpo és a svéd vezérkar összekötőjének, így olyan minősített információkhoz férhetett hozzá, mint például Svédország védelmi képességeinek részletei. Két évvel később, mialatt Libanonban ENSZ-megfigyelőként tevékenykedett, kapcsolatba lépett Alekszandr Nyikiforovval, a bejrúti szovjet katonai attaséval és GRU-tiszttel. 1973. november 30-án 3500 dollárért adta el a szovjeteknek az első paksamétányi iratot.

Bergling két okból kémkedett: a pénz miatt, amit nagyon szeretett, és előljárói hatalmaskodása miatt, amit viszont nem.

A következő négy évben 14 700 iratot adott át a szovjeteknek, amiben benne szerepeltek Svédország védelmi tervei, fegyverrendszerei, biztonsági jelszavai és kémelhárító műveletei. Titkos tinta, mikropon-tozás és rövidhullámú rádióüzenetek segítségével tartotta a kapcsolatot szovjet kezelőivel. Még egy nyugtát is aláírt, amin ez állt: „Az orosz hírszerző szolgálatnak szánt információért kapott pénz”, ami természetesen azt jelentette, hogy innentől fogva zsarolhatja a KGB. Bergling elég ostoba volt.

Aztán jött Gorgyijevszkij tippje, ami egy szovjet ügynököt fedett föl a svéd nemzetbiztonsági szervek soraiban. Az elhárítás MI6-igazgatója Stockholmba repült, és tájékoztatta a svéd nemzetbiztonsági szolgálatot, hogy egy kém épült be közéjük.

1 (fent) Egy KGB-család: Anton Gorgyijevszkij és Olga Gorgyijevszkaja két kisebb gyermekükkel, Marinával és Oleggel (kb. tízéves)

2 (lenn) A Gorgyijevszkij testvérek: Vaszilij, Marina és Oleg, 1955 körül

3 (fent) **A moszkvai Nemzetközi Kapcsolatok Intézetének mezei futócsapata:**
Gorgyijevszkij a bal szélen látható. Stanislaw („Standa”) Kaplan jobbról a második.
Kaplan, a cseh hírszerzés jövőbeli tisztje Nyugatra disszidált, és kulcsszerepet játszik
majd régi egyetemi barátja beszervezésében

4 (lenn) **A hosszútávfutó edzésben a Fekete-tenger partján**

5 **Oleg Gorgyijevszkij a moszkvai Nemzetközi Kapcsolatok**
Intézete elit iskolájának diákjaként, ahol beszervezte a KGB

6 (fent balra) Anton Gorgijevszkij a rendszeresen viselt KGB-egyenruhájában.
„A pártnak mindig igaza van” – ezt hajtogatta

7 (fent jobbra) Vaszilij Gorgijevszkij, a KGB sikeres „illegális” hírszerzője, aki fedésben dolgozott Európában és Afrikában, és harminckilenc évesen halálra itta magát

8 (lent) A Lubjanka: a KGB „Központ” néven ismert főhadiszállása, ami részben börtön, részben levéltár, a szovjet hírszerzés központi idegrendszere volt

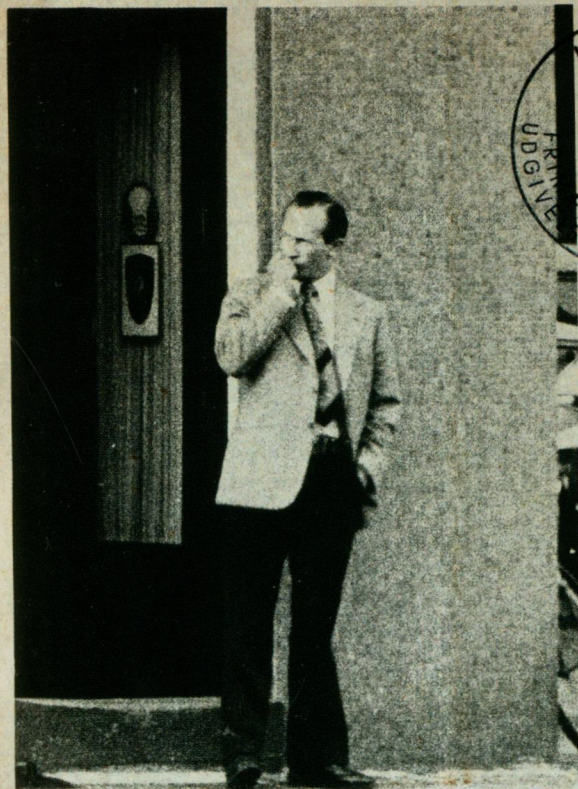

9 Oleg Gorgijevszkij KGB-egyenruhában: egy becsvágyó, hűséges és magasan képzett tiszt

10 (fent) A berlini fal építése, 1961 augusztusa. A Kelet és Nyugat közötti kézzel fogható akadály emelkedésének látványa mély benyomást tett a huszonnégy éves Gorgyijevszkijre

11 (lent) A prágai tavasz, 1968. Magányos tüntető szegül ellen egy szovjet tanknak. Gorgyijevszkijt megrémítette, amikor a szovjetek megszállták Csehszlovákiát, hogy elsöpörjék a reformmozgalmat

12 A dán Biztonsági és Hírszerző Szolgálat (PET) fedett megfigyelési módszerrel készített fényképei Gorgyijevszkijről koppenhágai idejéből. Éveken át kizárólag ezek a fényképek voltak elérhetők az MI6 számára a Sunbeam fedőnéven ismert orosz hírszerző-tisztről

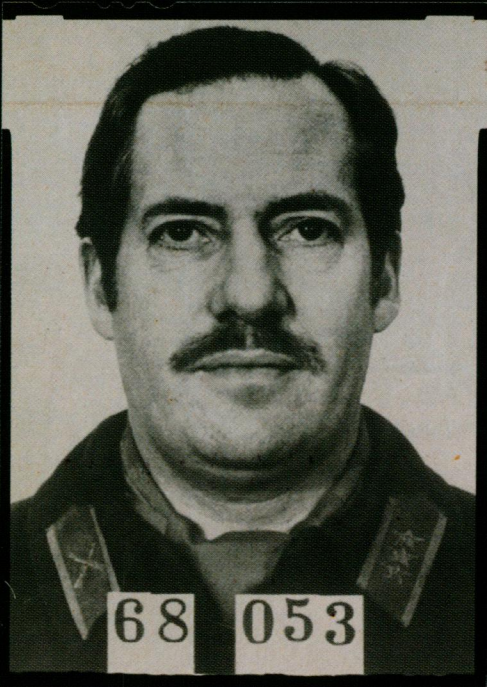
13 (fent) Ismeretlen
társsal páros tollas-
labda-mérkőzés köz-
ben, Koppenhágában.
Az M16 először épp egy
tollaslabdacsarnokban
kereste föl közvetlenül
a KGB-tisztet

14 (lent) A Balti-tenger
partján Mihail Ljubimov-
val, a KGB koppenhágai
rezidensével, Gorgyi-
jevskij jóbarátjával
és pártfogójával

15 Utazás közben Dániában Ljubimovval (áll), a feleségével, Tamarával (balra)
és Gorgyijevskij első feleségével, Jelenával

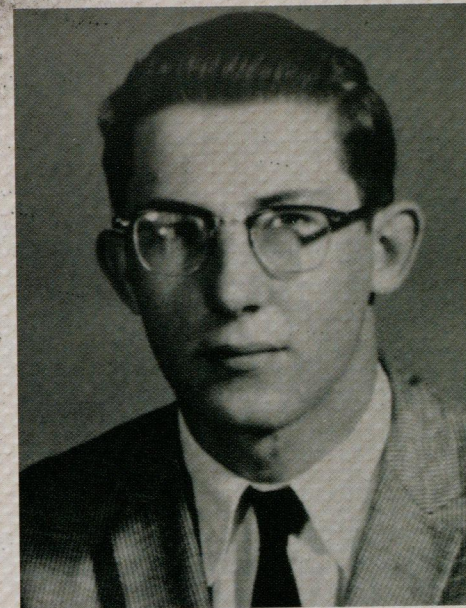
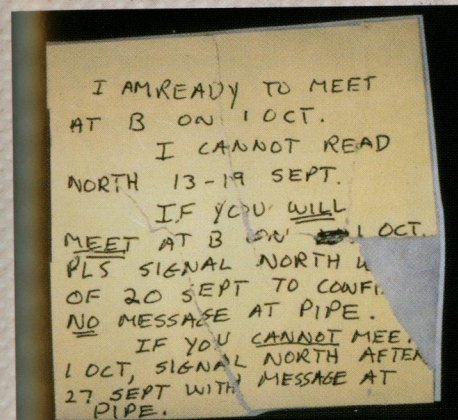

Skandináv kémek

16 (fent) Arne Treholt (balra), a norvég Munkáspárt ifjú csillaga KGB-s kezelőjével, Gennagyij Tyitovval, a „Krokodil”-l (középen), útban az ötvenkilenc ebéd egyikére

17 (lent balra) Stig Bergling, a svéd rendőr és elhárítótiszt, aki 1973-ban szovjet kém lett

18 (lent jobbra) Gunvor Galtung Haavik, a norvég külügyminisztérium jelentéktelennek tűnő titkárnője, aki több mint harminc éven át kémkedett Greta fedőnéven a KGB-nek. A képen közvetlenül 1977-es letartóztatása után látható

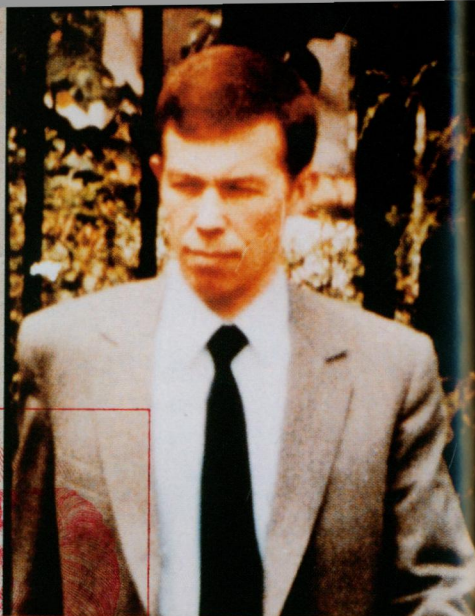
19 (fent jobbra) Aldrich Ames körülbelül akkor, amikor csatlakozott a CIA-hoz. Idővel elárulja a szervezet egész Szovjet-unió belüli kémhálózatát, és számos ügynököt küld ezzel a halálba

20 (fent balra) Ames kézírásos üzenete KGB-s kezelőinek, amelyben „rejtekhelyet” egyezett hírszerzési információk átadására

21 (lent) Ames a második feleségével, María de Rosario Casas Dupuyjal. „Friss fuvallat volt” – mondta Ames. A nő nemcsak ez volt, hanem nagy igényű, szertelen és elképesztően költséges is

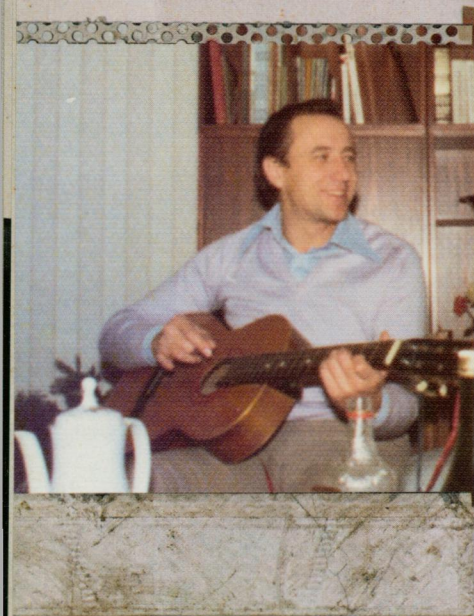
23 (lent) Viktor Cserkasin ezredes, a szovjet nagykövetség elhárítófőnöke és Ames első KGB-s kezelője

25 (lent) **Jurij Andropov,**
a KGB vezetője: erős üldö-
zési mániája indította útjára
a RJÁN-műveletet, a nyugati
„első csapásra” vonatkozó
bizonyítékok keresését, ami
a világot a nukleáris háború
peremére sodorta. 1982-ben,
Leonyid Brezsnyev után
ő került a főtthkari székbe

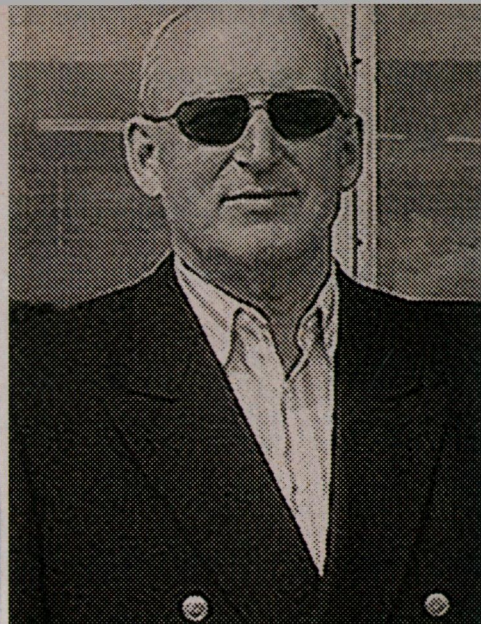
Дорогой Андрей Дмитриевич
[REDACTED]
сейчас.
[REDACTED]
важать нашу национальную
ше арабский терроризм.
вернуть

26 (fent jobbra) Viktor Budanov ezredes az elhárítással foglalkozó K Csoportfőnökségről. A „KGB legveszélyesebb embere” személyesen kérdezte ki Gorgyjevszkijt 1985 májusában

27 (balra) Nyikolaj Gribin, a KGB Brit-Skandináv Csoportfőnökségének gitározó, karizmatikus vezetője, Gorgyjevszkij közvetlen főnöke

28 (lent jobbra) Viktor Grusko, az Első Főcsoportfőnökség ukrán származású csoportfőnök-helyettese, Gorgyjevszkij legmagasabb rangú vallatója

29 (fent) A jelzőhely

30 Lejla Alijeva, Gorgijevszkij második felesége nagyjából abból az időből, amikor Koppenhágában találkoztak. Huszonnyolc éves volt a lány, KGB-tisztek gyereke, aki az Egészségügyi Világszervezetben dolgozott gépiróként. 1979-ben Moszkvában házasodtak össze

Bergling addigra a Säpo nyomozóhivatalának vezetője lett, tartalékos tiszt a svéd haderőben, és titokban a szovjet katonai hírszerzés ezredese.

A svéd nyomozók egyre közelebb kerültek hozzá. 1979. március 12-én svéd kérésre Tel-Avivban Berglinget letartóztatta a Sin Bét, az izraeli nemzetbiztonsági szolgálat, majd átadta Säpo-beli korábbi munkatársainak. Kilenc hónappal később elítélték kémkedésért, és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Bergling kisebb vagyona tett szert szovjet kezelőitől. A kárt, amit Svédorszag nemzetvédelmének okozott, mintegy 29 millió fontba került helyrehozni.

A szovjet kémeket, akikre Gorgijevszkij korábban rámutatott, szépen sorban begyűjtötték. Ennek eredményeként valószínűleg biztonságosabb hely lett a nyugati világ. Nem úgy Gorgijevszkij környezete. A Harmadik Csoportfőnökségen egyre növekvő belső gyanakvás közepette, megrekedt karrierrel, miközben immár boldog házasságban élt és első gyermekét várta, ismét csak dönthetett volna úgy, hogy szakít a múlttal, megszakít minden kapcsolatot az MI6-szel, és reménykedik, hogy a KGB soha nem deríti ki az igazságot, és élete végéig meghúzza magát. Ehelyett fokozta a tempót. A karrierjét valahogy be kellett indítani. Ki kell helyeztetnie magát Nyugatra, akár egyenesen Nagy-Britanniába is.

Meg kellene tanulnia angolul.

A KGB 10%-os fizetésemelést kínált azoknak a tiszteknek, akik sikerrel vesznek egy hivatalos idegennyelv-képzést, legfeljebb két nyelv esetében. Gorgijevszkij már beszélt németül, dánul és svédül. Ezzel együtt beiratkozott. Negyvenegy évesen ő volt a KGB négyéves angol-tanfolyamának legidősebb diákja – két év alatt fejezte be.

Ha KGB-s munkatársai jobban odafigyeltek volna rá, talán szöveget üt a fejükbe, miért siet ennyire pénzbeli buzdítás nélkül is elsajátítani egy új nyelvet, és miért érdeklődik egyszerre Nagy-Britannia iránt.

Vett egy kétkötetes orosz–angol szótárt, és elmerült a brit kultúrában – illetve abban, ami egy szovjet polgár számára hozzáférhető

volt. Elolvasta Churchilltől *A második világháború történetét*, Frederick Forsythtól *A sakál napját* és Fielding *Tom Jones*-át. Mihail Ljubimov, aki időközben visszatért Koppenhágából, hogy elfoglalja az Első Főcsoportfőnökség kutatóintézeti vezetőjének nagy becsben álló pozícióját, felidézte, hogy barátja „gyakorta ugrott be csevegni, és Nagy-Britanniával kapcsolatos bölcs tanácsokat kért”. Ljubimov szívesen tett eleget ezeknek a kéréseknek, örömmel és hosszadalmasan ecsetelte a londoni klubélet és a skót whisky örömeit. „Micsoda fitor ez a sorstól! – írta később. – Ott ültem és tanácsokat adtam Nagy-Britanniával kapcsolatban egy brit kémnek.” Lejla is segített neki a tanulásban. Esténként kikérdezte tőle az angol szavakat, így rá is ragadt valami a nyelvből. „Annyira irigy voltam rá! Egyetlen nap alatt 30 szót is képes volt megtanulni. Ragyogó volt.”

Ljubimov javaslatára Gorgyijevszkij nekifogott Somerset Maugham regényeinek. Az első világháború idején a brit hírszerzés tisztjeként dolgozó Maugham művei zseniálisan mutatják be a kémkedés erkölcsi ingoványát. Gorgyijevszkijt különösen Ashenden, a bolsevik forradalom idején Oroszországba küldött brit tiszt alakja nyűgözte le. „Ashenden csodálta a jóságot, de a gonoszság nem háborította fel. Az emberek néha szívtelennek tartották, mert inkább érdeklődött irántuk, mintsem vonzódott hozzájuk, s még azokban is, akikhez vonzódott, ugyanolyan pontosan fedezte fel a hibákat, mint az erényeket” – írta Maugham.⁷

Hogy javítsa angolját, Gorgyijevszkij segédkezett Kim Philby jelentéseinek fordításában. Nemzedéke köztisztviselőinek szokása szerint Philby is a felső rétegbeli, hivatali angol bonyolult formájában írt és beszélt. Ez volt a „whitehalli mandarin”, bágyadt, elnyújtott hangokból álló beszéd, amit kivételesen nehéz volt oroszul visszaadni, de hasznos bevezetésnek bizonyult a brit hivatalnokai világ obskúrus nyelvezetébe.

A Brit és Skandináv Osztály egymás mellett működött a Harmadik Csoportfőnökség berkeiben. Gorgyijevszkij kapcsolatot épített mindenkivel, aki csak segítségére lehetett, hogy átkerüljön a britekhez.

* Gy. Horváth László fordítása.

1980 áprilisában Lejla egy leánygyermeknek, Marijának adott életet, és a büszke apa meghívta a csoportfőnököt, Viktor Gruskót, valamint Ljubimovot, hogy ünnepeljenek együtt. „Gruskóval azerbajdzsáni édeségekből álló vacsorát kaptunk, amit Gorgyijevszkij anyósa készített, aki beszélt a férje erényeiről, aki még a Csekában [bolsevik titkosrendőrség] dolgozott. Gorgyijevszkij elbűszkélkedett a Dániában gyűjtött festményeivel” – jegyezte fel Ljubimov.

Mihail Ljubimovot azonban váratlanul és dicstelenül kirúgták a KGB-től. Gorgyijevszkijhez hasonlóan ő is elesett a Központ erkölcsöszeivel vívott harcban, azonban neki még förtelmesebb volt a bűne: második házassága nehézségei közepette beleszeretett egy másik tiszt feleségébe, és nem tájékoztatta erről a KGB-t következő kihelyezése előtt. Dicséret nélkül bocsátották el. Ljubimov hasznos forrása volt a titkoknak, egyúttal viszont pártfogó, tanácsadó, szövetséges és jóbarát is volt. Az elnyomhatatlan Ljubimov kijelentette, hogy író lesz, ő lesz az orosz Somerset Maugham.

Viktor Gruskót előléptették az Első Főcsoportfőnökség csoportfőnök-helyettesévé, a Harmadik Csoportfőnökségen Gennagyij Tyitov, a „Krokodil” követte, a korábbi oslói *rezidens* és Arne Treholt kezelő-tisztje. A Brit–Skandináv Osztály vezetője Nyikolaj Gribin volt, egy elbűvölő alak, aki 1976-ban Gorgyijevszkij alatt dolgozott Koppenhágában, de azóta átugrotta a KGB hierarchiájában. Karcsú, megjelenésére ügyelő, jóképű férfi volt, aki társaságban gyakorta fogott egy gitárt és adott elő gyászos orosz balladákat, amíg végül körülötte mindenki a szemét törölgette. Rendkívül nagyratörő volt, és művészetté fejlesztette a hízelgést a főtiszteknek. „A főnökök kiváló fickónak tartották.” Ezzel ellentétben Gorgyijevszkij egy csúszómászónak, „jellegzetes talpnyalónak és karrieristának” gondolta. Most befogta az orrát, és minden erejével hízelgett neki.

1981 nyarán letette az utolsó vizsgát is. Korántsem beszélt folyékonyan angolul, de most már legalább elméletben alkalmas volt egy nagy-britanniai hely betöltésére. Szeptemberben második lánya, Anna is megszületett. Lejla „első osztályú anyának” és figyelmes, kötelességtudó

feleségnek bizonyult. „Csodálatos volt otthon” – állapította meg Oleg, aki többé már nem számított botrányos alaknak. A megbecsültsége viszszerzésének egyik első jelét akkor érezte, amikor felkérték, hogy írja meg a csoportfőnökség éves jelentését. Egyre fontosabb értekezleteken jelent meg. Ezzel együtt már azon töprengett, lesz-e még olyan, hogy annyira fontos titkokhoz fér majd hozzá, amelyekért érdemes lesz ismét felvenni a kapcsolatot az MI6-szel.

Eközben a Century House-ban pontosan ugyanezen a kérdésen töprengett a Sunbeam csapata. Három év telt el, és még egy pisszenést se kaptak Gorgyijevszkijtől. A Kutuzovszkij proszpekten található jelzőhelyet gondosan figyelték, a Pimlico műveletet, a menekülési tervet állandó készségben tartották. Tartottak főpróbát is: az állomás vezetője a feleségével végigment autóval a kimentés útvonalán Helsinkibe – Guscott és Price a finn határ túloldalán várta őket, és aztán továbbmentek északra, egészen a norvégiai határig. Moszkvában minden kedden 19:30-kor időjárástól függetlenül az MI6-állomás egyik tagja vagy a felesége megnézte a pékség előtti járdát, keze ügyében egy Mars vagy KitKat szelettel, kereste a szürke sapkás férfit, kezében safewayes szatyorral. Minden hónap harmadik szombatján egy MI6-tiszt állt az óra közelében a központi piacon egy harrodsos szatyorral, s úgy tett, mintha vásárolna, de közben figyelte a pillanattalálkozó jelét. „Öfelsége kormányja még mindig tartozik nekem tíz fonttal egy téli paradicsomért. Valószínűleg ez volt az egyetlen ilyen Moszkvában” – idézte fel az egyik tiszt.

Gorgyijevszkij egyszer sem bukkant föl.

Abban az évben Geoffrey Guscottot kinevezték az MI6 svéd állomásának vezetőjévé: részben azért, ha a svédül beszélő Gorgyijevszkijt újra kihelyezik, akkor fennállt annak a lehetősége, hogy megjelenik Stockholmban. Soha nem történt ilyen. Az ügy téli álmot aludt, és egyetlen jelét sem adta, hogy ébredne.

Aztán jött egy szívdobbanás, életjel a mindig megbízható dán nemzetbiztonsági szolgálat jóvoltából. Egy dán diplomatát, aki rendszeresen utazott Moszkvába, megkértek, hogy a következő útján mintegy vélet-

lenül érdeklődjön Gorgyijevszkij elvtárs, a kedves orosz konzul felől, aki olyan kiválóan beszélt dánul. Nem meglepő módon a következő fogadáson, amelyen az odalátogató dán részt vett, meg is jelent a jó bőrben lévő és magabiztosnak tűnő Gorgyijevszkij. A dán diplomata jelentette a PET-nek, hogy Gorgyijevszkij újraraházasodott és két gyermek apja. A visszaigazolt találkozó híre hamar eljutott az MI6-hez.

A PET-jelentés legfontosabb részlete azonban – ami heves izgatottsággal töltötte el a teljes Sunbeam-csapatot – egyetlen megjegyzés volt, amit Gorgyijevszkij ejtett el a koktélok közepette, a kanapén.

Mesterkélt könnyedséggel fordult a dán diplomata felé, és megjegyezte:

– Épp angolul tanulok.

6

Boot ügynök

Gennagyij Tyitovnak gondja volt: az Első Főcsoportfőnökség Harmadik Csoportfőnökségének vezetőjeként feladata volt, hogy találjon valakit a londoni szovjet nagykövetség egyik KGB-tiszti helyére. Nem volt azonban olyan jelentkezője, aki kellőképpen alázatos, ez pedig elsőrendű kiválasztási szempont volt.

Tyitov a faragatlan, ármánykodó, feljebbvalóival szemben behízog, de a beosztottjait megvető gúnnyal kezelő emberek közé tartozott. „Az egyik legkellemetlenebb és legkevésbé népszerű tiszt volt az egész KGB-ben” – Gorgyijevszkij értékelése szerint ő volt az egyik legnagyobb hatalommal bíró tiszt is. Gunvor Haavik letartóztatását követően kiutasították Norvégiából, mégis kiváló kezelőtisztnek tartotta mindenki, és távolról is ő irányította Arne Treholtot, akivel rendszeresen találkozott, és óriási ebédeket költött el Bécsben, Helsinkiben és más helyeken. 1977-es hazatérése után gyorsan előléptették kegyetlen hivatali játszmaí, a főnökei felé mutatott hízogése és amiatt, hogy a pajtásait ültette kulcspozíciókba. Gorgyijevszkij megvetette.

A Központ 1971 óta, amikor a Foot művelet során több mint 100 KGB-tisztet utasítottak ki, küzdött London újjászervezésén. Egyszerűen nem volt elég angolul beszélő tiszt pótolni a hiányt. A KGB még a harmincas években széles körben behatolt a brit közigazgatásba, és óriási károkat okozott Philby és az úgynevezett cambridge-i kémkör révén,

azonban óriási bosszúságot okozott, hogy nem voltak képesek megismételni ezt a teljesítményt. Különböföle illegális hírszerzők szivárogtak be az országba, és számos KGB-tiszt dolgozott ott újságíróként vagy kereskedelmi képviselőként, de kevés olyan kém akadt, aki hivatalos diplomáciai fedésben képes volt hatékonyan tevékenykedni.

1981 őszén a KGB egyesült királyságbeli PR-vonalának vezetőhelyettese – látszólag a londoni szovjet nagykövetség egyik titkára – vizsztatért Moszkvába. Az első jelöltet a helyére a brit külügy elutasította, mert az MI5 titkos tevékenységek végzésével gyanúsította, még hozzá joggal. Az értékes hely betöltésére a KGB-nek olyasvalakire volt szüksége, aki rendelkezett külföldi tapasztalatokkal, beszélt angolul, legitim diplomataként tartották nyilván, és a britek nem vétőzzák meg azonnal.

Gorgyijevszkij elkezdett célozni arra, hogy ő és csakis ő felel meg az elvárásoknak. Nyikolaj Gribin, a Brit-Skandináv Osztály újonnan kinevezett vezetője bátorította, de Tyitov a saját emberét akarta Londonban látni, és Gorgyijevszkij mind ez idáig nem mutatta felé a kellő mértékű behódolást. Heves birkózás vette kezdetét, amelynek során Tyitov megpróbálta a saját jelöltjeit benyomni a helyre, miközben Gorgyijevszkij a lelkesedés, az alázatosság és a hamis szerénység reményei szerint megfelelő keverékét mutatta – igyekezett támogatást nyerni, de nem túl nyilvánvalóan, és csöndben rossz hírt keltette esetleges vetélytársainak. Tyitov végül engedett neki, bár nem hitte, hogy a britek megadnák a vízumot. „Gorgyijevszkijt jól ismerik Nyugaton – jegyezte meg. – Könnyen lehet, hogy kiutasítják. Attól még próbáljuk meg.”

Gorgyijevszkij szinte túlzásba vitte a hálálkodást. Magában ujjongott azon, hogy nemsokára miféle bosszút állhat majd a KGB személyi ügyeiben atyaistennek számító „Krokodil”-on. Egy fölfelé ívelő pályájú KGB-tiszt feleségeként Lejla is majd kiugrott a bőréből a lehetőségtől, hogy Nagy-Britanniába költözhessen, amit szinte mondabeli csodák földjének látott. A két kislány gyorsan nőtt: Marija bátor, lendületes és független totyogós volt, Anna pedig most kezdte mondogatni első orosz szavait. Lejla elképzelte magát, ahogy szépen felöltözött, angolul beszélő lányait iskolába viszi Londonban, óriási és minden földi jóban bővel-

kedő szupermarketekben vásárol, és felfedezi az ősrégi várost. A szovjet propaganda elnyomott munkások és kapzsi kapitalisták helyeként festette le Nagy-Britanniát, azonban Dániában töltött évei alatt a nő már megismerkedett a nyugati élet valóságával. Mint közös kalandra készülő számos másik házaspárt, a lehetőség, hogy új családi életet építhetnek egy másik országban, még közelebb hozta őket egymáshoz: izgatottan képzeltek el együtt a széles utcákból, soha véget nem érő komolyzenei koncertekből, ízletes ételekkel teli éttermekből és elegáns parkokból álló helyszínt. Bekóborolhatják a várost, azt olvashatják, amit csak akarnak, és új, angol barátokat szerezhetnek. Gorgyijevszkij elmesélte Lejlának, milyen angolokkal találkozott Koppenhágában: szellemes, kifinomult, csupa mosoly és nagylelkű emberekkel. Dánia izgalmas hely volt, mondta, de Nagy-Britanniában még boldogabbak lesznek. Amikor négy évvel ezelőtt találkoztak, Gorgyijevszkij lefestette, hogyan utazzák be majd a világot, ő, a sikeres KGB-tiszt és szépséges, fiatal felesége meg egyre gyarapodó családjuk. Most beteljesítette ezt az ígéretet, és Lejla ettől még jobban szerette. Azonban a férfi olyan jeleneteket is elképzelt, amelyeket nem osztott meg vele. A londoni KGB-rezidentúra a világ egyik legtevékenyebb hivatala volt, és Gorgyijevszkij itt elsőrendű titkokat kezelhetett. Amint biztonsággal megteheti, újra fölveszi a kapcsolatot az MI6-szel. Nagy-Britanniában kémkedik majd Nagy-Britanniának, és egy napon, talán nemsokára, talán évek múlva, elmondja az MI6-nek, hogy befejezte. Átáll és végre beavatja feleségét kettős életébe, és aztán mindörökre Nagy-Britanniában maradnak. Erről nem beszélt Lejlának.

A londoni hely férjnek és feleségnek is egy álom beteljesülését jelentette, csak hogy két különböző álomról volt itt szó.

Gorgyijevszkij új diplomata-útlevelet kapott. Kitöltötték a vízumkérelmet, és beküldték a moszkvai brit nagykövetségre. Innen elkerült Londonba.

James Spooner, az MI6 szovjet blokkal foglalkozó főosztályának vezetője két nappal később épp az íróasztalán üldögélt a Century House-ban, amikor bejött az irodájába egy kezdő tiszt, és zihálva közölte vele:

– Óriási híreim vannak – és átadott egy papírlapot. – Nézze meg ezt a vízumkérelmet, ami most jött Moszkvából.

A kísérőlevél szerint Oleg Antonovics Gorgyijevszkij elvtársat a szovjet nagykövetség titkárának jelölték, és kérték a brit kormányt, hogy bocsásson ki számára diplomáciai vízumot.

Spooner magánkívül volt lelkesedésében. De ezt soha senki nem állapította volna meg róla.

Egy orvos és egy skót szociális munkás gyermekeként Spooner a „kivételesen tehetséges fiúk” klubjába tartozott. Kiváló eredménnyel végezte az Oxfordi Egyetemen a történelem szakot, és szenvedélyesen rajongott a középkori építészetért. „Kivételesen okos volt, és elképesztően pontosan látott helyzeteket, de nagyon nehéz volt megállapítani, mi is zajlik éppen a fejében” – mondta róla egyik kortársa. 1971-ben csatlakozott az MI6-hez, a kivételesen tehetséges emberek egy másik klubjához. Néhányan azt jósolták, megvan benne minden, hogy egyszer majd a szolgálat vezetője legyen. Az MI6 a kalandorkodásról volt híres, hogy kockázatokot vállalnak és sejtéseknek megfelelően cselekszenek. Spooner épp az ellentéte volt ennek. Egy történészprofesszor módjára kezelte az összetett hírszerző munkát (később ő rendelte meg az MI6 első hivatalos történelmének elkészítését): összegyűjtötte a bizonyítékokat, átfésülte a tényeket, és csak többszöri megfontolást követően jutott következtetésre. Nem az a fajta volt, aki elhamarkodta az ítéleteit, inkább nagyon lassan, fokról fokra és mindent mérlegelve jutott el a véleményalkotásig. 1981-ben még csak harminckét éves volt, de már szolgált diplomáciai fedésben lévő MI6-tisztként Nairobiban és Moszkvában. Jól beszélt oroszul, és megigézte az orosz kultúra. Moszkvai tartózkodása alatt a KGB megpróbálkozott nála a klasszikus „csalijátszmával”: egy szovjet flottatiszt kereste meg azzal, hogy hajlandó kémkedni Nagy-Britanniának. Ennek következtében Spoonert visszarendelték. 1980 elején átvette a P5 csoport irányítását, amelynek tagja volt Veronica Price is, és a feladatuk a szovjet ügynökök irányítása volt a szovjet blokkon belül és azon kívül. Sok szempontból épp az ellentéte volt

Gennagyij Tyitovnak, KGB-s megfelelőjének: allergiás volt az irodán belüli helyezkedésre, a hízelgés nem hatotta meg, és kérlelhetetlenül szakmaian viselkedett.

A Sunbeam-akta volt az egyik első, ami az asztalára került.

Gorgyijevszkij Moszkvában volt, nem érintkezett senkivel, és szakmai szempontból szélcsendes helyen vesztegelt, így az ügy épp a senkiföldjén tartózkodott. „Nyilvánvalóan helyes volt, hogy nem léptünk kapcsolatba – mondta Spooner. – A stratégiai döntéshozatal nagyon jó volt. Hosszú távra játszottunk. Természetesen fogalmunk sem volt arról, mi történik majd. Semmi okunk nem volt azt gondolni, hogy Londonba jön majd.”

Azonban Gorgyijevszkij most bejött a hidegről, és háromévnnyi tétlenség és bizonytalanság után James Spooner, Geoffrey Guscott, Veronica Price és a Sunbeam-csapat akcióba lendült. Spooner felhívta Price-t, és megmutatta a vízumkérelmet. „Igazán nagyon örültem – mondta Price, ami nála megfelelt a már-már eszelős izgatottságnak. – Ez óriási hír volt. Épp olyasmi, amiben bízunk.”

– El kell vonulnom kicsit gondolkodni – mondta Spoonernak.

– Ne túl sokáig – felelte a férfi. – Ennek „C”-hez kell kerülnie.

Vízumot adni Gorgyijevszkijnek nem volt magától értetődő dolog. Minden olyan személynek, akinél KGB-kötődést sejtettek, elvből elutasították a belépését Nagy-Britanniába. Rendes körülmények között a külügy előzetesen érdeklődne, és akkor kiderülne, hogy Oleg már kétszer volt Koppenhágában. A rutinszerű információkérés során a dánok feltételezhető hírszerzőtisztként jelölnék meg, és a vízumát rövid úton elutasítanák. Csakhogy a jelen körülmények egyáltalán nem voltak megszokottak. Az MI6-nek arra volt szüksége, hogy késedelem és kérdések nélkül beengedjék Gorgyijevszkijt Nagy-Britanniába. Egyszerűen utasíthatták volna a bevándorlási hatóságokat, hogy adják ki a vízumot, de ez gyanút kelthetett volna, hiszen azt jelezték volna vele, hogy az orosz valamiért különleges megítélés alá esik. A titoknak nem szabad kiszivárognia az MI6-ből. Amint felhívták a figyelmét, a PET örömmel segített. Az MI6 jelezte, hogy a külügy hamarosan kérdések-

kel fordul hozzájuk, így a dánok „meggyúrták az aktát”, és azt felelték, hogy bár gyanakodtak, de semmi nem bizonyítja, hogy Gorgyijevszkij a KGB tagja lenne. „Sikerült elegendő bizonytalanságot hagyni, hogy a vízum átmenjen a rendszeren. Azt mondtuk: »Igen, a dánok figyelték, de nem teljesen biztos.«” Amennyire a külügy és a bevándorlásiak tudták, Gorgyijevszkij szovjet diplomata volt csupán, meglehet, gyanús, de az is lehet, hogy nem, és egyértelműen nem érdemes bajlódni vele. A brit útlevélosztály általában egy hónap alatt készítette el a diplomáciai vízumokat: Gorgyijevszkij engedélye, hogy belépjen Nagy-Britanniába akkreditált diplomataként, alig huszonkét nap alatt érkezett meg.

Moszkvában ez gyanúsán gyorsnak tűnt. „Nagyon különös, hogy ilyen gyorsan megadták a vízumot – jegyezte meg komoran az orosz külügyminisztérium egyik hivatalnoka, amikor Gorgyijevszkij elment fölvenni az útlevelét. – Biztosan tudják, hogy kicsoda maga: nagyon sokat volt külföldön már. Amikor beadtuk a kérelmet, biztosra vettem, hogy elutasítják. Az utóbbi időben rengeteget dobtak vissza. Nagyon szerencsésnek mondhatja magát.” Az éles szemű hivatalnok vélhetően megtartotta magának a gyanúját.

A KGB bürokráciája jóval lassabb volt. Három hónappal később Gorgyijevszkij még mindig a hivatalos engedélyre várt, hogy elhagyhassa a Szovjetuniót. A K Csoportfőnökség, a KGB belső elhárításának Ötödik Osztálya épp Gorgyijevszkij hátterét vizsgálta, és nem siette el a munkát. Oleg már azon kezdett töprengeni, hogy talán valami gond van. A Century House-ban is növekedett a nyugtalanság. Geoffrey Guscottnak szóltak Svédországban, hogy álljon készen azonnal Londonba utazni szükség esetén, mert neki kell fogadnia Gorgyijevszkijt érkezéskor. De az orosz nem jött. Talán félresiklott valami?

Ahogy teltek-múltak a várakozás hetei, Gorgyijevszkij hasznosan töltötte az idejét, és figyelmesen átolvasta a KGB központjában lévő aktákat: ez a világ egyik legtitkosabb és legkevésbé átlátható helye, ha csak nincs már eleve odabenn az ember. A moszkvai Központ belső biztonsági rendszere egyszerre volt összetett és nagyon kezdetleges. A legtitkosabb műveleti aktákat a csoportfőnök irodájában, egy zárt

szekrényben tárolták. De a többi iratot az egyes alosztályok irodáiban, a csoportfőnökség munkájának különböző részeivel foglalkozó tisztek saját széfjeiben tartották. A tisztek minden este bezárták a páncélszekrényüket és a szekrényüket, egy kis fadobozba tették a kulcsokat, majd lezárták egy darab gyurmával, amibe mindenki belenyomta a maga személyes pecsétjét: akárcsak a réges-régi dokumentumok érvényesítő viaszpecsétjeinél. Az ügyeletes tiszt begyűjtötte a dobozokat, és betette egy másik páncélszekrénybe, ami Gennagyij Tyitov irodájában volt. Annak a kulcsa is egy kis dobozba került, amit ugyanúgy zártak le, csak az ügyeletes tiszt pecsétjével, majd letették az Első Főcsoportfőnökség titkári irodájában, ahol egész nap volt valaki. A rendszer működtetése sok időbe és rengeteg gyurmába tellett.

Gorgyijevszkij a 635. szobában, a Brit Főosztály politikai osztályán ült. Három nagy, lemezfalú iratszékényben voltak azoknak az egyesült királyságbeli egyéneknek az aktái, akiket a KGB ügynöknek, tippnek vagy bizalmas kapcsolatnak tekintett. A 635. szobában csakis élő ügyek voltak. A sürgősségű anyagokat visszavitték a központi irattárba. Az aktákat kartondobozokban tárolták, polconként hármat, minden egyes dobozban két akta volt, a dobozt zsinórral és gyurmával zárták le. Egy akta felbontásához a főosztályvezető aláírására volt szükség. A brit szekrényben hat „ügynöknek” nevezett személy aktája pihent, másik tucatnyit „bizalmas kapcsolatként” tartottak számon.

Gorgyijevszkij nekilátott felderíteni, felépíteni a KGB folyamatban lévő politikai műveleteit Nagy-Britanniában. Dmitrij Szvetanko, az alosztály vezetője azzal piszkálta, hogy magol: „Ne pazarolj sok időt az olvasásra, mert amikor Nagy-Britanniába érsz, rájössz, milyen is valójában.” Gorgyijevszkij folytatta kutatását abban a reményben, hogy az esetleg felmerülő gyanú ellensúlyozására elég az, hogy híres a szorgalmáról. Nap mint nap elővett egy aktát, feltörte a pecsétet és megismert egy újabb britet, akire vagy vadászott a KGB, vagy már bele is akasztotta a horgát.

Ezek a személyek nem voltak a szó szoros értelmében kémek. A PR-vonal elsősorban politikai befolyásra és titkos értesülések megszerzésére

törekedett: célpontjai véleményformálók, politikusok, újságírók és más hatalmi pozícióban lévő személyek voltak. Egyeseket tudatos „ügynököknek” tartottak, akik szándékkal, megfontolásból látták el rejtett módon titkos vagy másféle információkkal őket. Mások „bizalmas kapcsolatok” voltak, segítőkész források, akik ilyen vagy olyan mértékű tudatos együttműködést vállaltak. Volt, aki elfogadta a vendéglátást, a nyaralásokat vagy a pénzt. Mások, akik pusztán rokonszenveztek a szovjetekkel, azzal sem voltak tisztában, hogy a KGB képezte ki őket. A többségük megdöbbenve vette volna tudomásul, hogy fedőnevet és aktát érdemeltek ki egy zárt lemezszekrényben, a KGB központjában. Ezzel együtt ezek egészen más kaliberű emberek voltak, mint azok a senkiháziak, akik után Dániában kajtatott a KGB-állomás. Nagy-Britannia meghatározó fontosságú célpont volt. Néhány ügy évtizedekre nyúlt vissza. És néhány név egészen nagy meglepetést okozott.

Jack Jones a szakszervezeti mozgalom egyik legnagyobb tiszteletnek örvendő alakja volt, keresztes hadjáratot vívó szocialista, akiről Gordon Brown brit miniszterelnök egy alkalommal azt mondta: „A világ legnagyobb szakszervezeti vezetője.”¹ És KGB-ügynök is volt.

Jones, aki egykor Liverpoolban volt dokkmunkás, a republikánusokért harcolt a spanyol polgárháborúban a nemzetközi brigádokban, és 1969-re a Szállító- és Általános Munkásszövetség titkári székiéig jutott – a szervezet egykor közel egy évtizeden át a nyugati világ legnagyobb szakszervezetének számított több mint kétmillió tagjával. Egy 1977-es felmérés szerint a válaszadók 54 százaléka Jonest tartotta Nagy-Britannia legnagyobb hatalmú emberének, akinek még a miniszterelnökénél is nagyobb a befolyása. Szívélyes volt, szókimondó és hajthatatlan, a szakszervezetek nyilvános képviselője. Otthoni világa már jóval kétesebb volt.

Jones 1932-ben csatlakozott a kommunista párthoz, és egészen 1949-ig a tagja maradt. A szovjet hírszerzés akkor kereste meg, amikor éppen a spanyol polgárháborúban szerzett sebeiből épült fel. A kommunista párt londoni főhadiszállásán folytatott poloskázási művelet során kiderült, hogy – egy MI5-jelentés szerint – Jones „készen állt

a pártnak átadni a kormányzást és olyan értesüléseket, amelyeket bizalmasan, szakszervezeti képviselőként szerzett”. A KGB hivatalosan Drim (az angol *Dream*, vagyis Álom orosz átírása) fedőnéven, ügynökként tartotta számon 1964 és 1968 között, amikor „a Munkáspárttal kapcsolatos bizalmas dokumentumokat adott át, amelyekre az NVB [Nemzeti Végrehajtó Bizottság] és a párt nemzetközi bizottsága tagjaként tett szert, valamint a munkatársaira és az ismerőseire vonatkozó információkat is”.² Elfogadott hozzájárulásokat a „nyaralási költségeihez”, és „a KGB »nagyon fegyelmezett, hasznos ügynök«-ként tekintett rá”, aki „információkat adott át nemcsak arról, hogy mi történik a Downing Street 10.-ben, hanem a Munkáspárt vezetőségéről és a szakszervezeti mozgalmról” is. Az 1968-as prágai tavasz után Jones megszakította kapcsolatát a KGB-vel, de az aktákból úgy tűnt, hogy az eltelt években szórványosan kapcsolatban voltak egymással. 1978-ban visszavonult a szakszervezeti munkától, célzatosan visszautasította a nemesi címet, de változatlanul a baloldal meghatározó alakja maradt. Gorgyijevszkij megjegyezte: „Az aktából világosan úgy tűnt, a KGB szerette volna feléleszteni az együttműködést.”

A második akta Bob Edwardsé, a baloldali, munkáspárti parlamenti képviselő volt, aki szintén dokkmunkás volt egykor, a spanyol polgárháború veteránja, szakszervezeti vezető és régi KGB-ügynök. 1926-ban Edwards ifjúsági küldöttséget vezetett a Szovjetunióba, és találkozott Sztálinnal és Trockijjal is. Hosszú politikai pályafutása során Edwards készséges forrásnak bizonyult, aki magas szintű titkokhoz jutott hozzá. „Kétség nem fér hozzá” – állapította meg később az MI5 –, hogy a parlamenti képviselő „továbbadott mindent, amihez csak hozzáfért” a KGB-nek.³ Fedésben végzett munkája elismeréséért titokban megkapta a Népek Barátsága Érdemrendet, a harmadik legmagasabb szovjet kitüntetés. Akkori kezelőtisztje, Leonyid Zajcev – Gorgyijevszkij korábbi főnöke Koppenhágában – Brüsszelben találkozott Edwardszal, hogy személyesen mutassa meg neki az érdemrendet, majd visszavitte Moszkvába, hogy ott őrizték.

A nagy halak mellett az aktákban számos kisebb fogás is volt, mint például Lord Fenner Brockway, a veterán békeaktivista, korábbi parlamenti képviselő, a Munkáspárt főtitkára. A KGB-vel folytatott sokéves együttműködés során ez a „bizalmas kapcsolat” számtalan alkalommal részesült a szovjet hírszerzés vendégszeretetében, anélkül hogy bármikor is valami értékessel viszonzta volna a dolgot. 1982-ben kilencvennégy éves volt. Egy másik akta a *Guardian* című napilap újságírójával, Richard Gott-tal foglalkozott. Még 1964-ben, amikor a Nemzetközi Kapcsolatok Királyi Intézetének dolgozott, megkereste a londoni szovjet nagykövetség egyik munkatársa: ekkor lépett először kapcsolatba a KGB-vel, amit még számos másik eset követett. Élvezetét lelte abban, hogy egy-egy pillanatra érintkezik a kémek világával. „Kedvemre volt az az ármányos légkör, ami ismerős lehet mindazok számára, akik olvastak hidegháborús kém történeteket” – mondta később. A kapcsolatfelvételek folytatódtak a hetvenes években. A KGB a Ron fedőnevet adta neki. Elfogadta, hogy a szovjetek utazásokat fizessenek Bécsbe, Nicosiába és Athénba. Később így írt erről: „Számos más újságíróhoz, diplomatahoz és politikushoz hasonlóan én is ebédeltem oroszokkal a hidegháború idején... Elfogadtam a vörös aranyat, még ha ez csupán saját magam és a társam költségeinek formájában jelent is meg. Tekintettel a körülményekre ez vétkes ostobaság volt, noha akkoriban inkább kellemes tréfának tűnt.”⁴

Mint minden hírszerző szervezet, a KGB is hajlamos volt ábrándozásra és elmeszüleményekre, amikor a valóság az útjába került. Az aktában szereplő személyek közül sokan egyszerűen csak baloldaliak voltak, a KGB bennük pedig a szovjetbarátság lehetőségét látta. A nukleáris leszerelésért zajló kampányt különösen termékeny területnek tekintették beszerzésre. „Sokan voltak idealisták – állapította meg Gorgyijevszkij –, és a többség akaratán kívül »nyújtott segítséget«.” Minden egyes célszemély kapott egy fedőnevet, de ettől még nem lettek kémek. Ahogy ez gyakorta megesis a hírszerzői munkában, a politikai aktákban rengeteg olyan anyag volt, amit egyszerűen napi- és hetilapokból sze-

meztettek ki, majd a londoni KGB úgy adta elő, hogy titoknak, éppen ezért fontosnak tűnjön.

Azonban akadt egy dosszié, amelyik elűtött az összes többitől. A kartondoboz két gyűjtőt tartalmazott, az egyik 300 oldalas, a másik fele is olyan vastag, ezek voltak régi zsinórral átkötve és gyurmával lepecsételve. Az aktán a Boot címke szerepelt. Az előlapon áthúzták az „ügynök” megnevezést, és helyette a „bizalmas kapcsolatot” írták rá. 1981 decemberében Gorgyjevszkij feltörte a pecsétet, és első alkalommal lapozott bele. Az első oldalon ott volt a hivatalos bevezető figyelmeztetés. „Művelti főtisztként én, Ivan Alekszejevics Petrov őrnagy felfektetem Michael Foot ügynök, brit állampolgár aktáját, aki a Boot álnevet kapja.”

Boot ügynök az állami kitüntetéssel rendelkező Michael Foot volt, a kiváló író és szónok, veterán baloldali parlamenti képviselő, a Munkáspárt vezetője és az a politikus, aki Nagy-Britannia miniszterelnöke lenne, amennyiben a következő választást a Munkáspárt nyerné. Öfelsége hűségellenzékének vezetője fizetett KGB-ügynök volt.⁵

Gorgyjevszkijnek eszébe jutott, hogy Mihail Ljubimov még Dániában arról mesélt, milyen erőfeszítéseket tett egy feltörekvőfélben lévő munkáspárti parlamenti képviselő körüludvarlására, még a hatvanas években. Emlékirataiban nehezen félreérthető utalást tett arra a londoni kocsmára, ahol a beszervezést végezte, és amelyet „a Ljubimov és a Bootnak” nevezett.⁶ Gorgyjevszkij tudta, hogy Michael időközben Nagy-Britannia egyik legjelentősebb politikusa lett. A következő negyedórában egyre gyorsult a szívverése, ahogy átlapozta az aktát.

Michael Foot egyéni helyet foglal el a politika történetében. Később nevetséges alak lett, akit zilált ruházata, munkáskabátja, vastag szemüvege és bütykös sétatálcája miatt „madárijesztőnek” gúnyoltak. Azonban két évtizeden át a baloldal, a Munkáspárt meghatározó alakja volt, nagy műveltségű író és ékesszóló szónok, szilárd meggyőződésű politikus. A brit jószágok egyik legkülönlegesebbje lett, igazi nemzeti kincs. 1913-ban született, és újságíróként kezdte pályafutását, ő szerkesztette a *Tribune* című szocialista napilapot, és 1945-ben beválasztot-

ták a parlamentbe. Először 1974-ben került a kabinetbe, Harold Wilson alatt munkaügyi miniszteri posztpon. Margaret Thatcher 1979-ben legyőzte a Munkáspárt vezetőjét, James Callaghand, aki 18 hónappal később le is mondott. Footot 1980. november 10-én választották meg a Munkáspárt élére. „Soha nem voltam még ennyire szilárd szocialista meggyőződésemben” – mondta akkor.⁷ Nagy-Britannia a válság mélyén volt éppen. Thatcher népszerűtlen volt – a közvélemény-kutatások több mint tízszázalékos előnyt adtak a Munkáspártnak a konzervatívok előtt. A következő parlamenti választás 1984 májusában volt várható, s úgy tűnt, nagy eséllyel Michael Foot nyeri majd, és ő lesz a miniszterelnök.

Ha nyilvánosságra kerül, akkor a Boot-akta egy pillanat alatt véget vetett volna mindennek.

Petrov őrnagynak nyilvánvalóan volt humorérzéke, és a fedőnév választásakor képtelen volt ellenállni a Foot/Boot (Láb/Csizma) szójátéknak. Azonban a gyűjtő többi része halálosan komoly volt. Lépésről lépésre leírta, hogyan fejlődött a negyvenes évek vége óta, húsz éven át a kapcsolat Foottal – a KGB akkor döntött úgy, hogy „fogékony”. A magát diplomatának kiadó KGB-tiszt először a *Tribune* irodájában találkozott vele, és 10 fontot (mai értékén nagyjából 250 fontot) csúsztatott a zsebébe. Foot nem tiltakozott.

Az akta egyik lapján az évek során kifizetett összegek tételes felsorolása volt olvasható. A megszokott formát alkalmazták: időpont, összeg és a kifizető tiszt neve. Gorgyjevszkij végigszaladt a számokon, és úgy becsülte, hogy a hatvanas években 10–14 kifizetés történt, amelyek egyenként 100 és 150 font közötti összegűek voltak, vagyis nagyjából 1500 font cserélt gazdát, ami mai értékén 37 000 fontot jelent. Nem világos, mi történt a pénzzel. Ljubimov később azt mondta Gorgyjevszkijnek, hogy sejtése szerint Foot szívesen „megtartotta volna egy részét magának”, azonban a munkáspárti képviselő nem volt zsoldos, és nagyobb a valószínűsége, hogy a pénzt az örökké a csőd szélén álló *Tribune* megtámogatására használták.

Újabb lapon szerepeltek a londoni rezidentúráról Boot ügynökök kezelő tisztjei a valódi és a fedőnevükön: Gorgyjevszkij azonnal meg-

látta Ljubimovot, akinek Korin volt a fedőneve. „Gyorsan átnéztem a névsort. Az egyik célom az volt, hogy kiderítsem, akad-e közöttük még valaki, akit ismertem, és megtudjam, kik voltak azok a tisztek, akik képesek voltak egy ilyen embert befolyásolni.” Volt még egy ötoldalas tárgymutató is, mindazoknak a személyeknek a leltára, akiket Foot megemlégett a KGB-vel folytatott beszélgetései során.

A találkozókra nagyjából havonta egyszer került sor, elsősorban a Sohóban lévő Gay Hussar étteremben elköltött ebéddel egybekötve. Minden egyes találkozót gondosan megterveztek. Moszkva három nappal korábban elküldte a beszélgetésben érintendő témák pontjait. Az elkészült jelentést elolvasta a londoni PR-vonal vezetője, aztán a *rezidens*, és csak utána küldték el a moszkvai Központba. Minden egyes lépésnél értékelték az ügyet.

Gorgijevszkij részletesen elolvastott néhány jelentést, fél tucat másikat pedig átfutott. „Érdekelt a jelentések nyelvezete és stílusa, s az is, hogy mit tükröztek a kapcsolatról: jobbak voltak, mint vártam. A jelentések nem voltak valami ötletesek, de jól és igen értelmesen írták meg őket. Nagyon jól fejlett viszony volt, mind a két oldal rokonszenvezett a másikkal, a bizalmasság megvolt mind a két oldalon, szívélyesen, rengeteg részletet érintve beszélgettek, valódi információk cseréltek gazdát.” Ljubimov különösen ügyes volt Foot kezelésében és kifizetésében. „Mihail Petrovics borítékba tette a pénzt, és elhelyezte a zsebében: olyan választékos volt a modora, hogy meggyőzően tudta előadni mindezt.”

Mit kapott cserébe a KGB? „Foot tartózkodás nélkül osztott meg velük a munkásmozgalommal kapcsolatos információkat – idézte föl Gorgijevszkij. – Elmondta, melyik politikus, melyik szakszervezeti vezető szovjetbarát, még arra is javaslatot tett, melyik szakszervezeti vezetőt kellene megajándékozni fekete-tengeri nyaralással, szovjet pénzből. A nukleáris leszerelésért indított kampány vezető támogatójaként Foot elmondta azt is, mit tudott a nukleáris fegyverekkel kapcsolatos vitákról. A KGB cserébe a brit leszerelést bátorító cikkvázlatokat adott át neki, amelyeket aztán megszerkeszthetett és kiadhatott a *Tribune*-ban valódi forrásuk megjelölése nélkül. Foot egyáltalán nem tiltakozott

a KGB-nél Magyarország 1956-os megszállása miatt, és elég gyakran látogatott el a Szovjetunióba, ahol a legmagasabb szinten fogadták.”⁸

Foot kivételesen tájékozott volt. Elmondta a Munkáspárton belüli intrikák részleteit, valamint a párt hozzáállását a többi felkapott témához: a vietnami háborúhoz, Kennedy meggyilkolásának katonai és politikai következményeihez, a Diego Garcían létesítendő amerikai katonai bázishoz és az 1954-ben a koreai háború függőben maradt kérdéseinek rendezésére szervezett genfi konferenciához. Egyedi helyzetben volt, hogy politikai meglátásokkal lássa el a szovjeteket, és fogékony volt a szovjet mondatokra. A manipulálás nagyon kifinomultan történt. „Michael Footnak azt kell mondani: »Foot úr, az elemzőink arra a következtetésre jutottak, hogy hasznos lenne, ha a köz megismerné ezt meg ezt.« Majd a tiszttel folytatva: »Elkészítettem egy anyagot... tessék, használja csak, ha tetszik.« Megvitatták, mit lenne érdemes megjelentetni a jövőben a saját írásaiban és máshol is.” Soha nem ismerték el, hogy Footnak csomagolás nélküli szovjet propagandát találtak.

Boot egészen egyedi ügynök volt, aki nem egészen felelt meg a KGB meghatározásának. Nem leplezte a szovjetek hivatalos képviselőivel folytatott találkozóit – igaz, nem is hirdette őket –, és mivel közéleti személy volt, ezért lehetetlen is volt ezeket titokban megszervezni. „Véleményteremtő” volt, éppen ezért inkább befolyásoló (művészi értelemben), mint ügynök (hírszerzési fogalomként). Foot soha nem tudta volna meg, hogy a KGB belső meghatározása szerint ügynökként tartotta nyilván. Megőrizte szellemi függetlenségét. Nem szivárogtatott ki egyetlen államtitkot sem (és abban az időben hozzáférése sem volt ilyenekhez). Kétségtávol meggyőződése volt, hogy haladó politikát és a béke ügyét szolgálja azzal, hogy a *Tribune* támogatására elfogadja a szovjet adományokat. Még talán annak sem volt a tudatában, hogy beszélgetőtársai KGB-tisztek, akik információkkal etetik, és amit csak elmond, azt mind elküldik Moszkvába. Ha így van, akkor döbbenetesen naiv volt.

1968-ban a Boot-ügy sebességet váltott. A prágai tavasz nyomán Foot erős kritikát fogalmazott meg Moszkvával szemben. A Hyde Park-

ban tartott tiltakozó megmozduláson kijelentette: „Az oroszok tettei igazolják, hogy a szocializmusra leselkedő egyik legnagyobb fenyegetés egyenesen magából a Kremlből származik.” Több pénz nem cserélt gazdát. Bootot leminősítették „ügynökből bizalmas kapcsolattá”. A találkozó gyakorisága csökkent, s mire Foot a munkáspárt vezetői székéért versenyzett, teljesen meg is szűntek. Ám a KGB 1981-es szemszögéből nézve az ügy nyitva maradt, és még akár újra is lehetett volna élesztetni.

A Boot-akta semmilyen kétséget nem hagyott Gorgyijevszkijben. „A KGB 1968-ig tényleges ügynökként tekintett Michael Footra. Közvetlenül tőlünk fogadott el pénzt, ami azt jelenti, hogy joggal tarthattuk ügynöknek. Az nagyon jó, ha egy ügynök pénzt fogad el: ez megerősíti a viszonyt.”

Foot nem szegte meg a törvényt. Nem volt szovjet kém. Nem árulta el az országát. De egy ellenséges hatalomtól, egy totalitárius diktatúrától fogadott el iránymutatást és titokban pénzt is, miközben információkkal látta el. Ha politikai vetélytársai (pártján belül és kívül) számára kiderül a kapcsolata a KGB-vel, az egy pillanat alatt tönkreteszi a karrierjét, lefejezi a Munkáspártot, és olyan botrányt gerjeszt, ami az egész brit politikai életet újraírhatja. A legkevesebb az, hogy Foot egészen biztosan elveszíti a következő választásokat.

Gyakorta tulajdonítják Leninnek a „hasznos idióta”, oroszul a *poleznij durak* kifejezést, ami olyan embert jelent, akin keresztül úgy lehet a propagandát terjeszteni, hogy ő maga nincs ennek tudatában, és nem is fogadja el a befolyásolója céljait.

Michael Foot hasznos volt a KGB-nek, és teljesen idiótaként viselkedett.

Gorgyijevszkij 1981 decemberében olvasta el a Boot-aktát. A következő hónapban elolvasta újra, és amennyit csak tudott, az emlékezetébe véselt belőle.

Dmitrij Szvetanko, a csoportfőnök-helyettes meglepetten tapasztalta, hogy Gorgyijevszkij még mindig a brit történeti ügyekbe temetkezik, különösen azután, hogy szólt már neki, ne fárassza magát ilyesmivel.

– Mit művelsz? – kérdezte mindenféle felvezetés nélkül.

– Az aktákat olvasom – felelte Gorgyijevszkij, aki igyekezett tárgyilagosan válaszolni.

– Tényleg szükséges ez neked?

– Gondoltam, alaposan felkészülnök.

Szvetankót nem sikerült meggyőznie.

– Miért nem írsz valami hasznos tanulmányt inkább, mint hogy ezeknek az aktáknak az olvasásával vesztegeted az idődet? – csattant föl, és kiment az irodából.

1982. április 2-án Argentína megtámadta a Falkland-szigeteket, Nagy-Britannia déli, atlanti-óceáni előőrsét. Még Michael Foot, az ellenzék vezére és a béke apostola is „tetteket és nem szavakat” követelt az argentin támadásra adott válaszként. Margaret Thatcher harci köteleket indított útra a megszállók visszaszorítására. A moszkvai Központban a falklandi háború nyomán váratlanul nagymértékben megnövekedett a britellenesség. A Szovjetunió már így is gyűlölettel tekintett Thatcherre, és a falklandi konfliktus csak újabb példa volt a brit imperialista gögre. „A KGB ellenségessége már-már hisztérikus szintet ért el” – idézte föl Gorgyijevszkij. A munkatársai biztosra vették, hogy Argentína legyőzi Nagy-Britanniát.

Nagy-Britannia háborúban állt. Gorgyijevszkij egyedül volt a KGB-ben azzal, hogy Nagy-Britannia oldalán tette le a voksát. Nem is vette biztosra, hogy eljut még abba az országba, amelynek titkos szövetséget esküdött.

A KGB Ötödik Csoportfőnöksége végre megadta az engedélyt, hogy Nagy-Britanniába utazzon. 1982. június 28-án Lejlával és két éves, illetve kilenc hónapos lányaikkal, felszállt az Aeroflot londoni gépére. Nagy megkönnyebbüléssel vette tudomásul, hogy elindultak, és nyugtalanul várta az újbóli kapcsolatfelvételt az MI6-szel, ám a jövő változatlanul homályba burkolózott. Ha sikerrel jár Nagy-Britannia érdekében végzett munkájával, idővel disszidálnia kell, és talán soha többé nem tér vissza majd Oroszországba. Meglehet, hogy soha többé nem találkozik majd édesanyjával és a húgával. Ha lebukik, akkor nagyon is megtörténhet, hogy visszatér, csak hogy KGB-örizetben, kihallgatásra

és kivégzésre. A repülőgép elindult, és Gorgyjevszkij elméje tele volt a KGB irattárában folytatott négy hónapnyi titkos tanulmányokból összegyűjtött szellemi teherrel. Túlságosan veszélyes lett volna jegyzeteket készíteni arról, amit kiderített ez alatt az idő alatt. Inkább fejben hozta el az összes PR-vonalas nagy-britanniai ügynök, a londoni szovjet nagykövetség dolgozó valamennyi KGB-kém nevét. Az „Ötödik Ember” kilétére utaló bizonyítékokkal rendelkezett, tudott Kim Philby száműzetésben folytatott tevékenységeiről, és további bizonyítékai voltak arra, hogy a norvég Arne Treholt Moszkvának kémkedett. A legfontosabb pedig az volt, hogy emlékezetébe véste a Boot-akta, a KGB Michael Footról szóló dossziéjának részleteit: ez volt a meglepetés ajándék a brit hírszerzésnek, egyúttal kivételesen gyűlékony politikai robbanóanyag.

MÁSODIK RÉSZ

A fedett lakás

Kívülről Aldrich Ames csak egy átlagosan boldogtalan CIA-tiszt volt, aki sokat ivott, a házassága pedig lassan, feltűnés nélkül sodródott az összeomlás felé.¹ Sosem volt elég pénze, munkája pedig, hogy Mexikóvárosban megpróbáljon szovjet kémeket beszervezni a hidegháború farvizén, meglepően unalmas volt, és éppannyira eredménytelen, hogy a CIA Virginia államban található langley-i központjából folyamatosan gyötörjék és valós eredményeket követeljenek tőle. Ames hiányolta a megbecsültséget, a megfelelő fizetést és a kielégítő szexuális életet. Nemrégiben több megrovást is kapott: mert bérúgott a karácsonyi bulin; mert elfelejtett bezárni egy széfet; és mert a vonaton felejtett egy aktatáskát, amiben egy szovjet kémről készült fényképek voltak. Ezek ellenére semmi sem volt az adatlapján, ami arra engedett volna következtetni, hogy nem egy átlagosan középszerű, másodosztályú és észrevétlenül tétlenkedő valaki lenne. Magas és cingár termetével, vastag keretes szemüvegével és egyenbajszával – ami inkább annak volt a jele, hogy sohasem volt önbizalma – nehéz volt kiszűrni egy-egy csoportból, és beazonosítani a tömegben. Semmi különleges nem volt Amesben, és lehet, hogy pont ez volt a probléma.

Rick Amesben legbelül fekélyként, lassan és megállíthatatlanul terjedt a cinizmus, olyan alattomosan, hogy senki nem vette észre, legkevésbé épp maga Ames.

Régen nagy álmokat dédelgetett. A wisconsin River Fallsban született 1941-ben, ahol az 1950-es évek idilli, látszólag filmbe illő gyerekkorát is élte, ahol ez a környezet diszkrétan el tudta rejteni, hogy kijutott számára a depresszióból, az alkoholizmusból és a csendes kétségbeesésből is. Apja főiskolai tanárként kezdett dolgozni, de végül a CIA munkatársa lett, és Burmában ténykedett: az amerikai kormányzat által titokban finanszírozott kiadványokra szánt pénz kijuttatása volt a feladata. Gyerekként Ames Leslie Charteris-féle thrillereket olvasott, amelyek főszereplője Simon Templar, „Az Angyal” volt, és többször elképzelte magát rámenős, joviális brit kalandorként. Hosszú ballonkabátot viselt, amitől úgy nézett ki, mint egy kém, és szórakozásból bűvésztrükköket gyakorolt. Szerette megvezetni és átverni az embereket.

Intelligens és jó képzelőerővel megáldott ember volt, de a valóság sohasem váltotta be reményeit és álmait, sem azon számításait, amiről azt gondolta, hogy jogosan megérdemelt jussa lett volna. Kibukott a Chicagói Egyetemről, majd ezt követően egy ideig részidős színészként dolgozott. Nem viselte jól, ha megmondták neki, hogy mit tegyen. „Ha megkérték valamire, de neki nem volt hozzá kedve, akkor nem vitakozott: egyszerűen nem csinálta meg.” Végül sikerült összekaparnia egy diplomát, és apja sugallatára a CIA-hoz sodródott. „Hazudni bűn, fiam, de ha azt a közjóért teszed, akkor az nem baj” – mondta az apja egyre erősödő alkoholgőzös lehelettel.

A CIA beléptető alaptanfolyamának elsődlegesen a haza iránti elkötelezettség és elhivatottság érzését kellett elültetnie a fiatalok szívében, hogy azt megőrizhessék a komplex és nehéz körülmények között is, amelyek a hírszerzés világában várnak majd rájuk. De a tanfolyamnak lehettek más mellékhatásai is. Ames megtanulta, hogy az erkölcs elég képlékeny dolog, az Amerikai Egyesült Államok törvényei felülírják más államok törvényeit, egy mohó kém értékesebb, mint az, akit eszmével lehet megnyerni, mert „aki egyszer rákapott a pénzre, az már sokkal könnyebben kezelhető és irányítható”. Ames egyre inkább úgy vélte, hogy az ügynöki toborzás azon alapult, hogy mennyire képes valaki „megállapítani a másik ember gyengeségét”. Ha az ember ismeri

a másik gyengeségét, akkor csapdába tudja csalni, és onnan már bárki könnyen manipulálható. A hűtlenség nem bűn, csupán műveleti eszköz. „A kémkedés lényege a bizalom elárulása” – állapította meg. Ebben azonban tévedett: a sikeres ügynökkezelés alapeleme és sikerének záloga a bizalom *fenntartása* és az adott személy hűségének átfordítása egy másik, magasabb érdeken létrehozandó hűségi kapcsolatba.

A képzés után Törökországba küldték, ami a Kelet és a Nyugat közötti kémháború központjának számított, és Ankarában elkezdhetette elméleti képzettségét a gyakorlatban kamatoztatni szovjet kémek be-szervezése formájában. Ames saját véleménye szerint kiváló és tehetséges kezelőtiszt volt, megáldva azokkal a képességekkel, amivel „a célszemélyre összpontosítottam, kapcsolatot teremtettem vele, és az általam kitűzött cél irányába tereltem”. Felettesei ezzel szemben teljesítményét inkább csak elfogadható szintűnek értékelték. A prágai tavaszt követően arra utasították, hogy ragasszon ki több száz plakátot „Emlékezz '68-ra!” felirattal – ezzel azt a hatást keltve, hogy a török lakosság elítéli a szovjet beavatkozást. Egyszerűen egy kukába hajította a plakátokat, majd elment inni.

1972-ben Washingtonba visszatérve Ames orosz nyelvi képzésen vett részt, majd négy évig a Szovjet–kelet-európai Főosztályon dolgozott, ez pedig nem volt egy kéjutazás. Amikor kiderült, hogy Richard Nixon 1972-ben a Watergate-betörés kapcsán indított szövetségi nyomozás akadályozására használta a CIA-t, válság alakult ki a szervezeten belül, és ez egy sor tényfeltáró vizsgálathoz vezetett az elmúlt húsz év tevékenységével kapcsolatban. Az ebből származó jelentéshalom, ami leginkább „Családi ékszerek” néven vált ismertté, egy sor, a CIA jog-sultsági körén messze túlmutató illegális tevékenységet tárt fel, mint például újságírók lehallgatása, betörések, orgyilkosságok, emberkísérletek, összejátszás a maffiával, és civil személyek honi területen történő rendszeres és módszeres megfigyelése. James Angleton, a CIA holtsapadt, orchideagyűjtő belső elhárítója majdnem teljesen tönkretette a CIA-t a beépült kémek utáni hajtóvadászataival, amiket arra alapozott, hogy Kim Philby tömegesen beszivárogtatott embereket a nyugati hírszerzési

szervezetekbe. Angletont végül 1974-ben sikerült nyugdíjba kényszeríteni, de örökségét, a mélységes és mindent átható üldözési mániát maga után hagyta. A CIA jelentősen lemaradt a kémháborúban: „Hála Angleton és elhárítócsapata túlzott buzgalmának, nagyon kevés szovjet kémünk van a Szovjetunióban, akik méltóak erre a titulusra” – mondta Robert M. Gates, akit nagyjából ugyanabban az időben szerveztek be, mint Amest, és hamarosan a CIA vezetője lett.² Az ügynökség teljes megújuláson és átalakuláson megy majd keresztül a következő évtizedben, de akkor, amikor Ames csatlakozott hozzá, a szervezet történetének legmélyebb szintjén volt: demoralizált, széttzillesztett szerv, amiben senki nem bízott.

1976-ban New Yorkba helyezték, ahol szovjet ügynököket kellett beszerveznie, majd 1981-ben továbbküldték Mexikóvárosba. A CIA figyelmét nem kerülte el, hogy sokat iszik, és hajlamos a dolgok halogtatására és a panaszkodásra, de sosem merült fel, hogy elbocsátsák. Közel húsz év alatt megértette a CIA működését, azonban pályája csak nem ívelt fölfelé, amiért ő mindig csak másokat és a körülményeket okolta. Próbálkozásai Mexikóban, hogy ügynököket szervezzen be, nagyon csekély sikerrel jártak, munkatársainak nagy részét és összes főnökét ostobának tartotta. „Amit tettem, szinte semmit nem ért” – ismerte el később. Egy másik hírszerzőt, Nancy Segebarht vette feleségül, gyorsan és túlságosan is meggondolatlanul. Házassága, akárcsak Gorgyijevszkijé, gyermektelen volt, és idővel elhidegült. Nancy nem ment vele Mexikóvárosba. Amesnek volt néhány nem éppen örömteli nőügye.

1982 derekára belesüppedt a szürke hétköznapiokba: rosszkedvű, magányos, ingerlékeny és kielégítetlen volt, de túl izákos és túl lusta ahhoz, hogy megálljon a lejtőn lefelé. És ekkor lépett a színre Rosario.

María de Rosario Casas Dupuy a kolumbiai nagykövetség kulturális attaséja volt. Elszegényedett kolumbiai nemesi családból származott, amely francia ősökkel büszkélkedhetett: huszonkilenc éves, művelt, életteli és csapodár nő, göndör fekete hajjal és csábos mosollyal. „Olyan volt, mint egy friss fuvallat a szivarfüsttel teli szobában” – mondta az amerikai külügyminisztérium egyik, Mexikóvárosban dolgozó

munkatársa. Továbbá éretlen volt, nincstelen és kapzsi. A családja valaha nagy birtokokat és uradalmakat tudhatott a magáénak, ő pedig Európa és az Amerikai Egyesült Államok legjobb iskoláiban tanult. A kolumbiai elit tagja volt, de családja tönkrement. „Olyanok között nőttem fel, akik gazdagok voltak, de a gazdagságot sohasem tapasztaltam meg” – mondta egy alkalommal. Rosariónak szándékában állt javítani ezen a helyzeten.

Rick Amesszel egy diplomáciai vacsorán találkoztak. Az emeleten ülve lelkesen beszélgettek a modern irodalomról, majd visszamentek Ames lakásába. Rosario azt hitte, hogy Ames amerikai diplomata, és ezért elég gazdag is. Rick gyönyörűnek és elragadónak találta a lányt, és hamar beleszeretett. „A szex kettőnk között fantasztikus volt” – mondta.

Rosario lelkesedése kicsit alábbhagyott, amikor megtudta, hogy az új amerikai szeretője már házas, pénztelen és CIA-kém. „Mit csinálsz te azokkal a görényekkel? – kérdezte. – Miért pazarlod rájuk az idődet és a tehetségedet?” Ames megígérte, hogy elvállalja Nantól, milyen gyorsan csak lehet, és elveszi Rosariót. Ezután új életet kezdenek együtt Amerikában, és boldogan élnek, míg meg nem halnak. Egy olyan férfitől, aki nyomorúságos CIA-fizetésen tengődött, ez felelőtlenül költséges ígéret volt: a válás Nantól már magában sem lett volna olcsó, de elvenni Rosariót és megfizetni az ő drága ízlését egyenesen katasztrofálisnak is bizonyulhatott. Azt mondta Rosariónak, hogy otthagyja a CIA-t, és új karriert kezd, de negyvenegy évesen már sem hajlandósága, sem pedig energiája nem volt, hogy ezt meg is tegye. Ehelyett Rick Ames nyugtalan elméjében egy új terv kezdett megfogalmazódni, hogy hogyan tegye még jövedelmezőbbé alulfizetett és utálatos munkáját a CIA-nál.

Amíg Aldrich Ames jövedelmező jövőjét tervezgette, addig a világ másik oldalán egy köpcös, simléderes borsapkat viselő férfi lépett ki a londoni Kensington Palace Gardens 13. szám alatti szovjet nagykövetségről, és a Notting Hill Gate irányába indult. Pár száz méter után visszakanyarodott, és jobbra befordult egy utcába, majd gyorsan balra

kanyarodott egy másikba, mielőtt belépett volna egy kocsmába, majd egy perccel később egy oldalajtón távozott. Végül egy mellékutcában belépett egy piros telefonfülkébe, és nehéz ajtaját magára zárva tárcsázta a számot, amit négy évvel korábban kapott Koppenhágában.

„Üdvözöllek! Isten hozott Londonban! – mondta oroszul a hangfelvételen Geoffrey Guscott. – Nagyon köszönöm, hogy felhívott, alig várom, hogy személyesen is találkozassunk. Addig is töltsön néhány napot pihenéssel, és rendezkedjen be kényelmesen. Legközelebb július elején beszéljünk!” A felvétel szerint július 4-én kellett visszahívnia Guscottot, akinek a hangja „végtelenül megnyugtatóan” csengett.

Az MI6 már nyolc éve foglalkoztatta Oleg Gorgyijevszkijt, akinek a személyében volt egy lelkes, tapasztalt kém a KGB londoni állomásán, ezért nem tervezték ezt elszűrni semmiféle kapkodással.

Oleg és a családja gyorsan berendezkedett Kensington High Streeten lévő diplomatalakásukban. Lejlát bámulatba ejtette új és ismeretlen környezete, de Gorgyijevszkijbe váratlan csalódottság nyilallt. Amióta csak Richard Bromhead beszervezte, Nagy-Britannia volt a célja, és a hely mostanra a képzeletében olyan fenséges, kifinomult lett, amire a valóság soha nem érhetett föl. London sokkal mocskosabb volt, mint Koppenhága, és csak egy kicsivel tisztább, mint Moszkva. „Azt képzeltem, hogy minden sokkal tisztább, rendezettebb és vonzóbb lesz Nagy-Britanniában – gondolta. – Habár már az is óriási siker nekem is és az MI6-nek is, hogy itt vagyok.” Az MI6 már biztosan tudta, hogy megérkezett, de még várt néhány napot, mielőtt kapcsolatba lépett volna velük, amennyiben esetleg a KGB megfigyelése alatt állna.

Érkezése másnapján Gorgyijevszkij pár száz méteres sétát követően megérkezett a szovjet nagykövetségre, ahol – miután felmutatta vadonatúj belépési igazolványát az őrnök – rögtön a KGB-rezidentúrára kísérték: szűkös, füstös, erődített enklávé volt a legfelső emeleten, amit a bizalmatlanság és egy megrögzötten gyanakvó főnök, a kevésbé dalamos nevű Guk uralt.

Arkagyij Vasziljevics Guk tábornok, aki névlegesen a szovjet nagykövetség első titkára, de valójában a KGB rezidense volt, két évvel ko-

rábban érkezett Nagy-Britanniába, és minden szinten visszautasította, hogy alkalmazkodjon új környezetéhez. Elképesztően műveletlen, ugyanakkor kegyetlenül ambiciózus és rendszeresen részeg ember volt, aki a kulturális érdeklődést értelmiségi nagyzolásnak tartotta, és elutasított, elvetett minden könyvet, filmet, színdarabot, képzőművészetet és a zenét is. Guk a KGB Elhárító (KR) Főcsoportfőnöksége Nyomozó Osztályán emelkedett fel azzal, hogy a balti államokban felszámolta a szovjet uralom nacionalista ellenzékét. Támogatója és műértője volt az orgyilkosságnak, és sokszor hengegett azzal, hogy többször is felajánlotta, végez számos híres, Nyugatra szökött renegáttal, beleértve Sztálin lányát és a Zsidó Védelmi Liga elnökét New Yorkban. Csak orosz ételeket evett, hatalmas mennyiségben, és alig beszélt valamit angolul. Mielőtt Londonba jött, a moszkvai helyi KGB-állomás vezetője volt. Mihail Ljubimovval ellentétben mélységesen utálta Nagy-Britanniát és a briteket is. De a legjobban a szovjet nagykövetet, Viktor Popovot gyűlölte: a művelt, kissé piperkőc diplomata megtestesítette mindazt, amit Guk megvetett. A KGB-főnök idejének legnagyobb részét az irodájában zárkózva töltötte, ahol láncdohányzás és vodkaivás közepette panaszkodott Popov miatt, és újabb meg újabb tervekkel eszelt ki arra, hogyan tegyen keresztbe Popovnak. A Moszkvába hazaküldött jelentéseinek nagy része pusztán kitaláció volt, de okosan és jól voltak szerkesztve, hogy táplálják Moszkva féktelenül tenyésző összeesküvés-elméleteit: mint például azt, hogy az 1981 márciusában létrejött új csoportosulást, a balközép Szociáldemokrata Pártot (SDP), a CIA hozta létre. Gorgyijevszkij így jellemezte új főnökét: „Tagbaszakadt férfi szerény teljesítményű aggyal és nagy adag aljas ravaszsággal.”

Valamivel intelligensebb, de pont ezért veszélyesebb ember volt Leonyid Jefremovics Nyikityenko, az elhárítás vezetője, Guk belső bizalmasa. Amikor úgy kívánta, jóképű és elbűvölő modorú volt, egyúttal érzéketlen. Mélyen ülő, gyanakvó tekintetét kevés dolog kerülte el. Nyikityenko már korán eldöntötte, hogy londoni előmeneteléhez az szükséges, hogy kiszolgálja Gukot és rigolyait. Ugyanakkor jól képzett elhárítótiszt volt, ezért módszeressége és körmönfontossága miatt

három év alatt nagyon sokat megtudott Londonban a brit hírszerzésről és módszereiről. „Nincs még egy olyan munka, mint ez – jelentette ki az MI5 és MI6 ellenében végzett munkája kapcsán. – Egyszerre vagyunk politikusok és katonák is, de mindenekelőtt színészek egy nagyszerű színpadon. Nem tudok jobb munkakört elképzelni, mint a hírszerzés.”³ Ha bárki gondot jelenthet majd Gorgyijevszkijnek, akkor az nagy eséllyel Nyikityenko lesz.

A PR-vonal vezetője, Gorgyijevszkij közvetlen felettese Igor Fjodorovics Tyitov volt (akinek nem volt köze Gennagyijhoz): kopaszodó, láncdohányos, szörszálhasogató tiszt, aki csillapíthatatlan vággyal gyűjtötte a nyugati pornóújságokat, amelyeket a Sohóban vett, majd diplomáciai csomagban küldte Moszkvába KGB-s cimboráinak ajándékként. Tyitov hivatalosan nem volt a nagykövetség alkalmazottja, hanem újságírói fedésben dolgozott mint a *The New Times* című orosz hetilap munkatársa. Gorgyijevszkij még Moszkvából ismerte, és „igazán gonosz embernek” tartotta.

A három főnök a rezidens irodájában várta Gorgyijevszkijt. Kézfogásuk lagymatag, üdvözlésük formális volt. Guknak egyből ellenszenves volt a jövevény kulturált megjelenése, Nyikityenko olyan ember visszafogottságával figyelte, aki nem bízik senkiben; Tyitov pedig új beosztottjában lehetséges vetélytársat látott. A KGB erősen törzsi alapú közösség volt: Guk és Nyikityenko egyaránt a KR-vonatról érkezett, beléjük ivódott az elhárítói szemlélet, ezért ösztönösen fenyegetést láttak az újonnan érkezettben, aki „kikönyökölte magának” azt a munkát, amire alig volt képesítése.

Az üldözési mánia a propagandából, tudatlanságból, titkolózásból és a félelemből születik. A londoni KGB-állomás 1982-ben a világ egyik legparanoiásabb helyének számított, amelyet jobbára képzelt okokon alapuló ostromállapot szemlélet itatott át. Mivel a KGB rengeteg időt és energiát áldozott arra, hogy Moszkvában külföldi diplomaták után kémkedjen, így feltételezte, hogy az MI5 és MI6 is ezt teszi Londonban. Valójában, noha a titkosszolgálatok megfigyelték és követték a vélt vagy

valós KGB-tiszteket, a felderítés és megfigyelés távolról sem volt olyan magas színvonalú, mint azt az oroszok gondolták.

A KGB viszont meg volt róla győződve, hogy az egész szovjet nagykövetség óriási és folyamatos lehallgatási művelet célpontja, és mivel ennek nem találták bizonyítékát, úgy értékelték, hogy a briteknek nagyon jól kell végezniük a dolgukat. Úgy vélték, hogy a szomszédos nepáli és egyiptomi nagykövetségen lehallgatóállomás üzemel, ezért a tiszteknek tilos volt a közös falakhoz közel beszélgetni. Feltételezték, hogy láthatatlan kémek teleobjektíveken keresztül megfigyelnek mindenkit, aki bejön a követség épületébe vagy kimegy onnan. A britek a feltételezés szerint alagutat ástak a Kensington Palace Gardens alatt, hogy lehallgatókészülékeket tudjanak telepíteni a nagykövetség alá, ezért megtiltották az elektromos írógépek használatát a földszinten, mert úgy vélték, hogy a billentyűk hangjából kikövetkeztethető, hogy mit gépelnek éppen, és még a mechanikus írógépek használatát sem javasolták, hátha azok is elárulnak valamit. A falakon figyelmeztetéseket helyeztek el, miszerint „NE MONDJON KI NEVEKET ÉS DÁTUMOKAT HANGOSAN!”. Az ablakokat befalazták, csak Guk irodájában hagyták meg, ahol apró hangszórókon keresztül orosz gépzene töltötte ki az ablakok közötti rést, és az ablaktáblák így egyfajta elfojtott zümmögést bocsátottak ki, ami növelte a szürreális légkört. Minden titkos megbeszélésre egy fémmel bélelt, ablaktalan pincszobában került sor, ami egész évben dohos és nyirkos volt, nyáron pedig fullasztóan meleg. Popov nagykövet, akinek az irodái a középső emeleten helyezkedtek el, úgy vélte – valószínűleg helyesen –, a KGB lehallgatókészülékeket telepített irodája plafonjába, hogy kihallgathassa beszélgetéseit. Guk rigolyája volt, hogy soha nem járt metróval, mert meggyőződése volt, hogy az állomások egyes hirdetési felületei valójában kétirányú tükrök, ahonnan az MI5 figyelhette a KGB alkalmazottainak mozgását. Guk mindenhova csontfehér Mercedesével járt.

Gorgyijevszkij hamarosan egy miniatűr sztálini diktatúrában érezte magát, elzárva Londontól, a gyötrő bizalmatlanság, a kicsinyes irigyke-

dés és a rosszindulatú intrikák zárt világában. „Az irigység, a rosszindulat, az alattomos támadások, az intrikák, feljelentések és besúgások léptékéhez képest a moszkvai Központ egy leányneveldének tűnt.”

A KGB-állomás tényleg utálatos munkahely volt, de Gorgyijevszkij fejében már nem a KGB volt az első számú munkaadója.

1982. július 4-én újra felhívta az MI6 számát, ezúttal egy másik telefonfülkéből. A telefonközpont, amit előre figyelmeztettek, rögtön átirányította a hívást a 12. emeletre, ahol ez alkalommal Geoffrey Guscott személyesen vette fel. Beszélgetésük örömteli volt, de gyors és gyakorlatias: találkozt beszéltek meg másnap délután háromra egy olyan helyen, ahol előzetes felmérés szerint a legkisebb esélye volt, hogy orosz kémek felbukkanjanak.

A Sloane Streeten álló Holiday Inn jó eséllyel pályázott volna London legunalmasabb szállodájának címére. Egyedüli sajátossága az volt, hogy itt rendezték meg az Év Legnagyobb Fogyása versenyt.

Gorgyijevszkij a megbeszélrt időben lépett be a szálloda lengőajtáján, és egyből észrevette az előcsarnokban ülő Guscottot, aki mellett ápol, szőke, elegáns, ötvenes éveie elején járó nő ült kényelmes cipőben. Veronica Price már öt éve dolgozott az ügyön, de mindeddig csak homályos felvételeken és útlevélképeken látta Gorgyijevszkijt. Meglőkte Guscottot.

– Itt van! – súgta.

Guscott úgy gondolta, hogy a negyvenhárom éves Gorgyijevszkij majd öregebbnek tűnik az eltelt évek után, de fittnek látszott. „Enyhe mosoly” futott át az orosz arcán, amikor felismerte angol kezelőtisztjét. Guscott és Price felállt, és anélkül, hogy elkápták volna Gorgyijevszkij pillantását, a folyosón a szálloda hátsó része felé vették az irányt. A megbeszélrt szerint Gorgyijevszkij követte őket a hátsó ajtón, végig az aszfaltozott úton és egy lépcsőfordulón át a szálló parkolójának első emeletére. Guscott mosolyogva várta egy autó mellett, aminek a hátsó ajtaja nyitva volt. Price az előző éjjel parkolt ide a kocsival, a gyors menekülés érdekében a lépcsőház mellé, de közel a kihajtóhoz is. Egy új Ford volt, amit kifejezetten erre a találkozóra vásároltak, olyan rendszámmal, amit nem lehetett visszavezetni az MI6-hez.

Csak akkor köszöntötték egymást, amikor a kém már biztonságban volt az autó belsejében. Guscott és Gorgyijevszkij hátul foglalt helyet, ahol pergő orosz nyelven beszélgettek, mint két öreg barát, akik megbeszélrik, mi történt időközben a családdal, mialatt Veronica magabiztosan vezetett a gyér forgalomban. Guscott elmesélte, csak azért tért vissza Londonba külföldről, hogy Gorgyijevszkijt köszönthesse, valamint megbeszéljék a jövőbeli terveket, és átadja őt egy új kezelőtisztnek. Az orosz bólogatott. Elhaladtak a Harrods és a Viktória és Albert Múzeum mellett, keresztülhajtottak a Hyde Parkon, majd befordultak egy új építésű épületblokk első udvarára Bayswaterben, és lehajtottak az épület mélygarázsába.

Veronica heteket töltött feledhető ingatlanügynökökkel Nyugat-Londonban, mielőtt megtalálta a megfelelő védett lakást. A harmadik emeleti egyszobás lakást jól takarták a fák az utcafront felől, és a mélygarázsából érkező lépcső egyenesen az épületbe vezetett. Bárki is akarta volna követni Gorgyijevszkijt, csak azt láthatta volna, hogy az autójával behajt a garázsba, de már nem tudta volna megmondani, hogy melyik lakásba érkezett. A hátsó kertben volt egy kapu is, ami egy mellékutcaiba vezetett, és vész esetén menekülőútként szolgálhatott a Kensington Palace Gardens irányába. A lakás elég messze volt a szovjet nagykövetségtől, hogy Gorgyijevszkijt ne láthassa meg egy véletlenül arra járó KGB-tiszt, de elég közel is, hogy onnan a lakásra jöhessen, találkozhasson a kezelőtisztjével, majd pedig vissza is érhesen a Kensington Palace Gardensbe – mindezt két órán belül. A gasztronómiai támogatásról is lehetett gondoskodni egy közeli csemegeboltból. „A lakásnak kellemes atmoszférával, bizonyos szintű reprezentációs lehetőséggel is rendelkeznie kellett, egy lelakott brixtoni lakás nem lett volna alkalmas” – mondta Price. Ízléses, modern bútorokkal volt berendezve... és megfelelően el volt látva lehallgatótechnikával.

Miután helyet foglaltak a nappaliban, Price teát szolgáltat fel. A nő műveleti tisztek fogalma szinte teljesen ismeretlen volt a KGB-nél, és Gorgyijevszkij még sohasem találkozott Price-hoz hasonló nővel. „Egyből megkedvelte őt – állapította meg Guscott. – Olegnek jó szeme

volt a nőkhöz." Ez volt egyben az első alkalom, hogy valódi szertartásos angol teafelszolgálással találkozott. Sok, hozzá hasonló korú és helyzetű emberhez hasonlóan Price a teázást egyfajta hazafias, szent szertartásnak tekintette. Guscott „Jean” néven mutatta be. Gorgyijevszkij szerint „a nő arca híven tükrözte az összes hagyományos brit értéket; a becsületet és a tisztességet.”

Guscott vázolta a műveleti tervet. Ha Olegnek megfelel, akkor a jövőben havonta egyszer, ebédidőben találkoznak majd az MI6-es kezelőtisztjével. Ebédidőben úgyis mindig kiürül a KGB-állomás, mert a tisztek ilyenkor lakatják jól kapcsolataikat (vagy még inkább magukat), így Gorgyijevszkij hiánya nem tűnik majd fel senkinek.

Guscott átadott neki egy kulcsot egy házhoz a Kensington High Street és a Holland Park között. Ez a ház lesz a búvóhely, ahova veszély esetén a családjával vagy a nélkül menekülhet. Ha le akarja mondani a találkozót, vagy sürgősen találkozni akar az MI6-es kezelőjével, esetleg valamilyen vészhelyzeti segítségre lenne szüksége, akkor az érkezésekor tárcsázott telefonszámon tud majd segítséget kérni. A telefonközpont 24 órás szolgálatban üzemelt, és a kezelő gyorsan tudta kapcsolni a csapat éppen szolgálatban lévő tagját.

Guscott adott még egy biztosítékot. A moszkvai menekülési tervet, a Pimlico műveletet akkor is készenlétben tartják, amikor Gorgyijevszkij Londonban van. A KGB nagyvonalú volt szabadságoltatások tekintetében, így a tisztek négy hét téli és hat hét nyári szabadságra voltak jogosultak. Az is elképzelhető volt, hogy hirtelen visszarendelik. Valahányszor Moszkvában tartózkodik, az MI6 tisztjei továbbra is figyelni fogják a jelzőhelyeket, a Kutuzovszkij proszpekten lévő pékséget és a központi piacot, keresik az embert a safwayes szatyorral. Ezt majd akkor is megteszik, ha a kém épp nincs az országban. A KGB szoros megfigyelés alatt tartott minden brit diplomatát Moszkvában, és be-technikázták a lakásaikat, továbbá az Ukrajna Hotel és a külföldiek lakóházainak tetejéről figyelték a mozgásukat. Minden eltérést a megszokott rendtől észrevehettek volna, így ha az emberek rendszeresen mennek a pékséghez, amikor Gorgyijevszkij Moszkvában van, máskor

pedig nem, majd újra arra járnak, amikor visszatér Moszkvába, akkor hamar fény derülhetett volna az összefüggésre. Emiatt az MI6 mind az utazásai előtt, mind pedig azt követően több hétig megfigyelés alatt tartja majd a területet. A szigorú szakmai elvek betartásához a Pimlico művelet eljárásait hónapokon vagy akár éveken keresztül is fenn kellett tartani.

Az ügy új szakaszba lépett és új fedőnevet is kapott: a Sunbeamből Nocton lett (ez egy Lincolnshire-ben lévő falu).

Az MI6 korábban sosem tartott Londonban tevékenykedő KGB-kémet, és ez a helyzet új kihívásokat jelentett, nem utolsósorban a társ-szerv, az MI5 irányából. Londonban a biztonsági szolgálat felelt az összes feltételezett KGB-tiszt mozgásának megfigyeléséért. Ha az MI5 figyelőcsoportja, az A4 részleg, amelyet „Figyelők”-nek is neveztek, észrevenné Gorgyijevszkijt, amint egy titkos találkozóra megy egy gyanús helyen, Bayswaterben, minden bizonnyal nyomozni kezdenének. De ha parancsba adnák, hogy Gorgyijevszkijt nem lehet megfigyelés alá helyezni, az egyértelműen arra utalna, hogy védett személyről van szó. Az ügy sikerének biztonságát mindkét esetben végzetes veszély fenyegetné. Ilyen fontos ügy nem folyhatott Nagy-Britanniában a biztonsági szolgálat tájékoztatása nélkül, így az a döntés született, hogy az MI5-val közösen viszik az ügyet, és „beavatnak” néhány rangidős MI5-tisztet, beleértve a főigazgatót is. Ily módon az MI6 információt kaphatott arról, hogy Gorgyijevszkij mikor volt ellenőrzés alatt, és biztosíthatták, hogy a találkozók a Figyelők ellenőrzése nélkül történjenek.

Az MI5 és az MI6 ilyesfajta együttműködésére korábban nem volt példa. A brit nemzetbiztonság két ága ritkán értett egyet, ami talán nem meglepő, tekintve, hogy a kémek elfogása és kezelése nem feltétlenül egyeztethető össze, emiatt néha átfedések voltak, ami esetenként konfliktusokat is okozott. A két hírszerző szervezetnek különböző hagyományai, viselkedési normái és eljárásai voltak. Vetélkedésük mélyen gyökerezett, és gyakorta az eredményesség ellenében hatott. A történelem során az MI6-ben akadtak, akik hajlamosak voltak lenézni a belföldön tevékeny biztonsági szolgálatot, és úgy tekintettek rá, mint

egy képzelőerő és lendület nélküli szervezetre, ami alig több egy rendőrőrsnél. Ugyanakkor az MI5 hajlott rá, hogy a külföldön tevékenykedő hírszerzőket bolondos magániskolai kalandoroknak tekintse. Kölcsönösen „megbízhatatlannak” tekintették egymást. Az MI5 Kim Philby, MI6-tiszt elleni hosszas nyomozása végletes ellenségességgé mélyítette a kölcsönös gyanakvást. De a Nocton céljaiért együtt dolgoztak: az MI6 kezelte Gorgyijevszkijt, a néhány kiválasztott MI5-os pedig megkapta a tájékoztatást az ügy biztonsági oldaláról, és kezelte annak biztonsági vonatkozásait. A döntés, hogy a titoktartási kört az MI6-en kívülre bővítsék, szakítás volt a hagyományokkal, és jelentős kockázatokat hordozott magában. Az MI6 és az MI5 közötti, Gorgyijevszkijjel kapcsolatos információátadás a Lampad fedőnevet kapta (a lampadák a görög mitológia alvilági nimfái). Az MI6-en belül kevesen tudtak a Nocton-ügyről, az MI5-nál pedig még ennél is kevesebben tudtak a Lampadról. Az MI6 és az MI5 halmazábrájában nem voltak többen tucatnyinál abban a keresztmetszetben, ahol a mindkét ügyet ismerők szerepeltek.

Miután megegyeztek az együttműködés feltételeiről, és elpakolták a teáscsészéket, Gorgyijevszkij előrehajolt, és elkezdte kiadni a négy év alatt felhalmozott titkokat: információk hosszú listája volt ez, amelyeket Moszkvában gyűjtött és megőrzött emlékezetében, csupa név, időpont, helyszín, terv, ügynökök, illegális hírszerzők és kémek. Guscott jegyzetelt, és csak néha szólt közbe, hogy tisztázzanak egy-egy pontot. De Gorgyijevszkijt nem kellett kérdésekkel vezetni. Folyamatosan, lépésről lépésre, pontról pontra haladt a megjegyzett adatok páratlan tárában. Az első találkozó épp csak a felszínét kapargatta Gorgyijevszkij emlékezetének, de ahogy telt az idő, és ellazult, a titkok irányítottan, megkönnyebbülést hozó zuhatagként ömlöttek belőle.

Mindenki gyakran idézi fel az emlékeit, azt gondolván, hogy minél gyakrabban emlékszik vissza rájuk, annál pontosabbak lesznek. Ez nem mindig igaz. A legtöbb ember a múlt egy változatát beszéli el, aztán vagy ragaszkodik hozzá, vagy kiszínezi. Gorgyijevszkij emlékezőtehetsége más volt. Nemcsak következetes maradt, hanem fokozatosan, az információkat egyre gyarapítva haladt. „Minden egyes találkozón

egyre újabb és újabb részleteket mondott el, fokozatosan építette fel, amit tudunk” – mondta Veronica Price. A fotografikus memória egyetlen pontos, fekete-fehér képet rögzít. Gorgyijevszkij memóriája pointillista módon működött, sok-sok pontból állt, amelyek együtt, összerakva élénk színekből álló, roppant vásznat adtak ki. „Olegnek az volt az adottsága, hogy beszélgetésekre emlékezett. Felidézte az időt, a kontextust, a szóhasználatot... nem kellett őt vezetni.” Még olyan beszélgetéseket is megjegyzett, amelyeket más tisztekkel folytatott éjszakai szolgálatban. Magasan képzett hírszerzőtisztként tudta, mi lehet érdekes és mi felesleges. Az információ kész csomagokban, elemezve érkezett. „Jó meglátásai voltak, nagyon jól értette, mi mit jelentett, ami megkülönböztette őt az átlagtól.”

A találkozók meghatározott mintát követtek, kezdetben egyszer egy hónapban, majd kéthetente, aztán hetente követték egymást. Valahányszor az orosz a védett lakásba érkezett, Guscott és Price mindig szívélyesen fogadták és könnyű ebéddel várták. „Még mindig a kulturális sokk és annak a hatása alatt állt, hogy egy alapvetően ellenséges hangulatú KGB-állomáson dolgozott. – emlékezett vissza Guscott. – Rengeteg tudást halmozott fel. A fő célunk az volt, hogy ne akarjon kilépni a helyzetből. Törekedtünk arra, hogy megnyugtassuk.”

1982. szeptember 1-jén, amikor Gorgyijevszkij megérkezett a lakásba, Guscott és Price mellett egy harmadik ember, egy jól öltözött, szúrós tekintetű, sötét hajú, kopaszodó, fiatal férfi is ott várakozott. Guscott oroszul, „Jack” néven mutatta be. Gorgyijevszkij és James Spooner először fogott kezét, de az összhang egyből érződött.

James Spooner folyékony oroszstudása és kiemelkedő műveleti képességei miatt természetes jelöltje volt az ügy kezelésének, miután Guscott visszatért Stockholmba. Új beosztás várt volna rá Németországban, amikor felkérték, hogy inkább kezelje a Nocton-ügyet. „Nagyjából két perc alatt igent mondtam.” Az ügynök és kezelőtisztje csendben felmérte egymást.

„Részletekbe menően felkészítettek, és pont olyan volt, mint amilyennek vártam – mondta Spooner. – Fiatal, életerős, szemfüles, fegyel-

mezett.” Ezekkel a szavakkal magát Spoonert is lehetett volna jellemezni. Mindkét férfi régen benne volt a hírszerzői szakmában, a kémkedést mindketten a történelem szűrőjén át nézték, mind elvont, mind konkrét értelemben egy nyelvet beszéltek.

„Soha egy percig sem merült fel bennem semmilyen kétely vele kapcsolatban – mondta Spooner. – Nehéz megmagyarázni, de az ember egyszerűen tudja, kiben lehet megbízni, és kiben nem. Folyamatosan gyakoroljuk, hogy véleményt alkotunk egymásról. Oleg teljesen megbízható és őszinte volt, a megfelelő indítékok vezérelték.”

Gorgyijevszkij azonnal felismerte, hogy Spooner „első osztályú hírszerzőtiszt, ugyanakkor igazán jóindulatú, érzékeny és tele van érzéssel, mind személyiségét, mind etikai elveit tekintve őszinte”. Később úgy jellemezte őt, mint „a legjobb kezelő, akivel valaha dolgom akadt”.

Nagy-Britannia még mindig „idegen és szokatlan hely” volt Gorgyijevszkij számára, de ahogy egyik találkozó követte a másikat, megszokottá vált a rendszeres kapcsolattartás az MI6-szel. A bayswateri lakás egy kis menedék volt, búvóhely a Guk KGB-s rezidentúráján dúló kegyetlen belharcok és üldözési mániás ellenségeskedés elől. Veronica a helyi boltban vásárolt, általában könnyű harapnivalókat, esetenként olyan orosz különlegességeket, mint a pácolt hering vagy a cékla, hozzá egy-két üveg sört. Spooner mindig egy magnetofont helyezett a dohányzóasztalra, arra az esetre, ha a rejtett lehallgató-berendezés csődöt mondana, illetve ezzel fejezte ki a szakmaiságot, a találkozó lényegét. Egy-egy alkalom általában két órán át tartott, és a végén mindig megbeszélték a következő időpontját. Azután Spooner leírta és lefordította a beszélgetést, majd jelentést írt róla. Gyakran késő estig dolgozott otthon, hogy ne hívja fel magára a figyelmet a Century House-ban. Annak érdekében, hogy rejtve maradjon az MI6 munkatársai előtt, amivel foglalkozik, azt mondták, Spooner külföldön dolgozik egy ügyön, ezért kell sokat utaznia. Az átiratai azután kincsesbányává váltak, ahonnan az egyes „felhasználók” számára fontos információkat lehetett szerezni. Az MI6 bevett gyakorlata szerint minden egyes jelentés

egyetlen témakörrel foglalkozott. Egy találkozóról akár 20 jelentés is készülhetett, némelyik akár egyetlen mondatból is állhatott. A Nocton eredményének összevetése, elemzése, felosztása, elleplezése és szétosztása az MI6-en belüli különleges csoport felelőssége volt, amelyet egy tehetséges hidegháborús szakértő vezetett.

Gorgyijevszkij szisztematikusan termelte ki az emlékezetében őrzöttet, felidézett, pontosított és összegyűjtött mindent. Három hónapnyi beszámoltatást követően minden részletet előhozott az emlékezetéből: az eredmény az MI6 történelmének legnagyobb „műveleti adattára”, bámulatosan részletes és mindenre kiterjedő betekintés a KGB múltjába, jelenébe, jövőre vonatkozó terveibe.

Egyesével üzte el az MI6 történelmének démonait és cáfolta meg az MI6 téves információit. Elmagyarázta, hogy Kim Philby még mindig a KGB-nek dolgozik, de csak részmunkaidős elemzőként, nem a CIA-s James Angleton által elképzelt, mindenre rálátó agytrösztként. A brit szervezet évekig attól tartott, hogy egy Philbyhez hasonló kém szivárgott be az állományba, míg a bulvárlapok kitartóan vadásztak az úgynevezett „Ötödik Ember”-re, amelynek során rengeteg személyt meggyanúsítottak, sok életet és pályát tettek tönkre. Peter Wright, a kiugrott MI5-tiszt, a *Spycatcher* című könyv szerzője megszállottja volt a gondolatnak, hogy Roger Hollis, az MI5 korábbi vezetője a szovjetek kémje volt, ami igen sok, komoly kárt okozó belső vizsgálatot eredményezett. Gorgyijevszkij eltemette ezt az összeesküvés-elméletet, és végleg tisztázta Hollis nevét. Megerősítette, hogy az Ötödik Ember John Cairncross volt, egy régebbi MI6-tiszt, aki még 1964-ben bevallotta, hogy szovjet ügynök volt. Gorgyijevszkij jelentése alapján a moszkvai Központban értetlenkedő mulatságot váltott ki, hogy a britek ilyen látványosan körtáncot jártak maguk körül holmi elmeszülemények miatt, egyúttal annyira bizarrnak tűnt, hogy a KGB valamilyen tervet gyanított mögötte. Elmagyarázta továbbá, hogy amikor ki tudja, hányadik napilap beszámolóját olvasta a boszorkányüldözésről, maga Gennagyij Tyitov tette föl a kérdést: „Miért beszélnek Roger Hollisról? Nincs semmi értelme, nem értem, ez biztosan valami ellenünk kieszelt

brit trükk.” A húszéves kémvadászat valójában mesébe illően pusztító hatású időpazarlás volt.

Gorgyijevszkij kutatásai a KGB-archívumban egyéb rejtélyeket is feltártak. Még 1946-ban lelepleztek egy Elli fedőnevű kémert, noha hivatalosan sosem azonosították: kiderült, hogy valójában Leo Long volt az, szintén korábbi hírszerzőtisz, akit a Cambridge-i Egyetemen, még a háború előtt szerveztek be a kommunista ügynek. Az olasz atomfizikus, Bruno Pontecorvo, aki Nagy-Britannia atombomba-kutatásain dolgozott, önként ajánlkozott a KGB-nek hét évvel azelőtt, hogy 1950-ben a Szovjetunióba emigrált. Gorgyijevszkij azt is felfedte, hogy Arne Treholt, a norvég kém, még mindig aktív volt. Treholt korábban a norvég ENSZ-delegáció tagja volt New Yorkban, mostanra ismét Norvégiában tartózkodott, és az Egyesített Vezérkari Főiskolán tanult, így rengeteg minősített anyaghoz volt hozzáférése... amit továbbadott a KGB-nek. A norvég biztonsági szolgálat már Gorgyijevszkij első jelzését követően, 1974-től megfigyelés alatt tartotta Treholtot, de – részben brit ösztönzésre – még nem csapott le rá, mivel félt, hogy ha letartóztatják, azzal gyanúba keverik a forrásukat, akit a norvégok még nem azonosítottak. Most már szorult a hurok Treholt nyaka körül.

A Century House-ban összegyűlt a bennfentes MI6-tisztek kis csoportja, hogy meghallgassák a Nocton-ügy kezelőtiszteitől a beszámoltatás kezdeti eredményeit. Nem közlékeny vagy könnyen meghatózó emberekről volt szó, a szobában mégis „izgalom és várakozás” uralkodott. A magas rangú tisztek arra számítottak, hogy a KGB-ügynökök kiterjedt nagy-britanniai hálózatáról esik majd szó, olyan kommunista kémekről, mint a cambridge-i ötök, akik korábban beférkőztek a közigazgatásba, hogy belülről rombolják. Azt feltételezték, hogy 1982-ben a KGB-nek erősebbnek kell lennie, mint valaha volt. Gorgyijevszkij ennek épp az ellenkezőjét bizonyította be nekik.

A felfedezés, hogy a KGB Nagy-Britanniában csupán maroknyi ügynökökkel, kapcsolattal és illegális hírszerzőkkel rendelkezik, akik egyike sem jelentett komoly fenyegetést, egyszerre okozott megkönnyebbülést

és csalódást. Gorgyijevszkij felfedte, hogy a KGB irattára használatban lévő aktákat tartalmaz Jack Jones szakszervezeti vezetőről és Bob Edwards munkáspárti képviselőről is. Leleplezte a KGB-vel szimpatizáló „kapcsolatokat”, akik pénzt vagy ajándékokat fogadtak el a szervezettől. Ilyen volt Richard Gott, a *Guardian* újságírója, vagy az idős békeaktivista, Fenner Brockway. De a kémvadászok megtudták, hogy nem sok tényleges nagyvadra kaphatják meg az engedélyt. Egy dolog azonban aggodalomra adott okot: úgy tűnt, Gorgyijevszkij sosem hallott Geoffrey Prime-ről a GCHQ elemzőjéről, akit nemrégiben szovjet kémként azonosítottak és letartóztattak. A GCHQ a brit hírszerzés távközlés-ellenőrzéssel és rádiófelderítéssel foglalkozó szervezete volt. Ha Gorgyijevszkij az összes aktát látta, miért nem volt köztük egy sem Prime-ről, aki 1968-ban kezdett kémkedni a Szovjetunióknak? A válasz egyszerű volt: Prime-ot a KGB kémelhárítási része foglalkoztatta, és nem a Brit-Skandináv Osztály.

Gorgyijevszkij részletes leírása a KGB londoni, skandináv és moszkvai műveleteiről bebizonyította, hogy a szovjet ellenfél nem holmi mondanbeli óriás, épp ellenkezőleg, repedezett, ügyetlen és kis hatékonyságú gólem. Az 1970-es évek KGB-je egyértelműen nem az volt már, mint egy nemzedékkel azelőtt. A harmincas évek ideológiai buzgóságát – amikor megannyi elkötelezett ügynököt sikerült toborozni – felváltotta a rettegéssel telített konformizmus és behódolás, ami egészen más típusú kémeket eredményezett. A szervezet továbbra is hatalmas, jól pénzelt és kegyetlen volt, és változatlanul a legélesebb és legjobb személyeket szolgáltatta soraiba. De mostanra számos köpönyegforgató, helyezkedő és talpnyaló, kevés képzelőerővel megáldott, lusta karrierista is bekerült a szervezetbe. A KGB továbbra is veszélyes ellenfél volt, de immár láthatóvá váltak a hiányosságai és a sebezhető pontjai is. Miközben a KGB a hanyatlás időszakába lépett, addig a Nyugat hírszerzése új élettel telt meg és becsvágy fűtötte. Az MI6 kezdett kitörni a védekező pozícióból, amit az ötvenes-hatvanas évek bénító kémbotrányai idején vett föl.

A bizalom és az izgatottság remegése futott végig a szervezeten. Ez már egy legyőzhető KGB volt.

Gorgyijevszkij kincsesbányájának azonban volt egy aspektusa, ami meglepte a brit hírszerzés és biztonsági szolgálat felső vezetését.

Michael Foot kacérkodása a KGB-vel már rég a múlté volt. Gorgyijevszkij vigyázott, nehogy eltúlozza Boot ügynök fontosságát, és Geoffrey Guscott is világosan fogalmazott az ügy értékelése során: Footot régen, kizárólag „dezinformálás céljából” használták, nem volt a hagyományos értelemben vett kém vagy „tudatos ügynök”. Azonban 1980 óta a munkáspárti ellenzék vezetője volt, aki Margaret Thatcherrel szállt szembe az ország irányításáért. A következő, legkésőbb 1984-ben esedékes választáson miniszterelnökké válhat. Amennyiben kiderülne korábbi pénzügyi kapcsolata a KGB-vel, az aláásná a hitelességét, véget vetne a hatalomra jutással kapcsolatos reményeinek, és talán megváltoztatná még a történelem menetét is. Sokan így is veszélyesen baloldalinak tartották: a kapcsolata a KGB-vel egészen vészjósló színezetet adna ideológiai álláspontjának. Az igazság kegyetlenül terhelő volt, hogy a végletekig naivnak és ostobának tüntesse fel Footot. Csakhogy a választások hevében ennek alapján akár igazi, fizetett KGB-kém képét is kialakíthatnák róla.

„Aggódunk, mert ez igen érzékeny információ volt, és el kellett kerülnünk, hogy pártpolitikai célokra használják fel – mondta Spooner. – Mély ideológiai megosztottság volt az országban, de tudtuk, hogy távol kell tartanunk ezt az egészet a politikai fősodortól. Olyan információt tartottunk vissza, amelyet vésszesen könnyű lett volna tévesen értelmezni.”

A Foottal kapcsolatos felfedezések nagy hatással voltak a nemzetbiztonságra. Az MI6 átadta a bizonyítékot Sir John Jonesnak, az MI5 főigazgatójának. A biztonsági szolgálatnak kellett eldöntenie, mi legyen a következő lépés. „Most rajtuk volt a sor.”

Kabinetfőnökként Sir Robert Armstrong volt a közigazgatás vezetője, a miniszterelnök első számú tanácsadója, valamint a hírszerző szolgálatok ellenőrzéséért és a kormánnyal fenntartott kapcsolatukért felelős közhivatalnok. Armstrong politikailag semleges volt, maga a whitehalli feddhetetlenség megtestesítője, aki mind Harold Wilson,

mind Edward Heath idején titkárságvezetőként dolgozott. Thatcher legbizalmasabb tanácsadói közé tartozott, de ez nem jelentette azt, hogy mindent elmondott a miniszterelnök asszonyának.

Az MI5 főigazgatója közölte vele, hogy Michael Foot egykor Boot ügynök volt, a KGB fizetett kapcsolata. Egyetértettek abban, ez az információ politikailag gyújtó hatású ahhoz, hogy megosszák a miniszterelnökkel.

Sok évvel később, amikor erről az esetről kérdezték, Armstrong a legszebb kormányzati hagyományoknak megfelelően kimérten és homályosan válaszolt. „Tudtam, hogy Michael Footról úgy vélték, kapcsolatban állt a KGB-vel, mielőtt a Munkáspárt vezetője lett, és hogy a *Tribune*-ről pedig úgy tartották, Moszkvából, valószínűleg a KGB-től kapott anyagi támogatást... Gorgyijevszkij ezeket megerősítette. Arról nincs tudomásom, hogy ebből mennyit osztottak meg a külügyminiszterrel vagy a miniszterelnökkel.”

Armstrong később a „Spycatcher-per” koronatanújának helyén találta magát. Ez a per a brit kormány kudarcot vallott kísérlete volt arra, hogy megakadályozza Peter Wright leleplező emlékiratainak megjelentetését. Ő alkotta meg a „gazdaságosan bánik az igazsággal” kifejezést. Valóban a lehető leggazdaságosabban szolgáltatott az igazságból Michael Footot illetően. Nem mondta el Margaret Thatchernek, sem a fő tanácsadóinak, nem mondta el az igazságot senkinek a közigazgatásban, sem a Konzervatív vagy a Munkáspártban. Nem mondta el sem az amerikaiaknak, sem Nagy-Britannia más szövetségesének. Egyáltalán, egy léleknek sem.

Miután megkapta a még fel nem robbant bombát, a kabinetfőnök zsebre vágta, és ott is tartotta, abban a reményben, hogy Foot veszít, és a probléma magától megoldódik. Veronica Price egészen nyersen fogalmazott: „Eltemettük.” Ennek ellenére, az MI6-en belül vita zajlott arról, milyen alkotmányos következményei lehetnek, ha Michael Foot nyeri a választást. Abban egyetértettek, hogy amennyiben KGB-s múlttal rendelkező politikus lesz a miniszterelnök, arról tájékoztatni kell a királynőt.

Gorgyijevszkij beszámolóinak volt még egy, a Boot-aktáknál is veszélyesebb eleme, egy olyan KGB-titok, ami nemcsak megváltoztathatta, hanem egyenesen elpusztíthatta a világot.

1982-ben ismét forrósodott a hidegháború, olyannyira, hogy az atomháború valódi lehetőségnek tűnt. Gorgyijevszkij felfedte, hogy a Kreml tévesen, de teljesen komolyan azt gondolta, a Nyugat hamarosan megnyomja a gombot, és atomháborút kezd.

8

A RJAN-művelet

1980 májusában Jurij Andropov, a KGB elnöke, titkos ülésre hívta össze a KGB előljáró parancsnokait, hogy megdöbbenő bejelentést tegyen: az Amerikai Egyesült Államok arra készül, hogy megelőző nukleáris csapással elpusztítsa a Szovjetuniót.¹

A Kelet és a Nyugat közötti atomháborút már több mint húsz éve a kölcsönösen biztosított megsemmisítés tartotta kordában, az ígéret, hogy függetlenül attól, ki indította el, mindkét oldal teljesen megsemmisülne egy ilyen konfliktusban. Azonban az 1970-es évek végére a Nyugat előnyre tett szert a nukleáris fegyverkezési versenyben, így a nehézkes enyhülés átadta helyét egy másfajta lélektani ellentétnek, amelyben a Kreml attól rettegett, hogy egy megelőző atomtámadásban legyőzik és megsemmisül. 1981 elején a KGB geopolitikai helyzetelemzést végzett egy újonnan fejlesztett számítógépes program segítségével, és arra a következtetésre jutott, hogy a „világerők korrelációja” a Nyugat irányába halad. Az afganisztáni szovjet intervenció költségesnek bizonyult, Kuba pedig jelentős összegeket emésztett fel a Szovjetunió büdzséjéből, a CIA egyre erőszakosabb fedett műveleteket kezdett a Szovjetunió ellen, és az USA jelentős katonai modernizációt és létszámnövelést hajtott éppen végre: úgy tűnt, hogy a Szovjetunió vesztesre állt a hidegháborúban, és, mint az évek hosszú során a mérkőzésektől

kimerült bokszoló esetében, a Kreml is attól félt, hogy egy váratlan csapás végleg eldöntheti a viadalt.

A KGB főnökének meggyőződése, hogy a Szovjetunió sebezhető egy megelőző atomtámadással szemben, vélhetően nem annyira józan geopolitikai elemzésből, mint inkább személyes tapasztalataiból származott. Magyarországi szovjet nagykövetségént 1956-ban közlő tapasztalhatta meg, hogy egy erősnek tűnő rezsim miként dőlhet meg. Kulcsszerepet játszott a magyar forradalom leverésében, majd egy évtizeddel később a prágai tavasz elfojtásában is „szélsőséges lépések” megtételét sürgette. „A budapesti mészáros” mélyen hitt a fegyveres erőben és a KGB jelentette elnyomásban. A román titkosszolgálat vezetőjének jellemzése szerint „az ember, aki behelyettesítette a KGB-t a kommunista párttal a Szovjetunió vezetésében”.² Az újonnan hatalomra került Reagan-kormányzat öntelt és agresszív hangvétele csak megerősítette a közelgő veszély képét.

És ahogy ez egy igazi paranoiához illik, Andropov is elkezdte gyűjteni az elméletét alátámasztó bizonyítékokat.

A RJAN-művelet (ami az „atomrakéta-támadás” orosz nyelvű kifejezéséből – *raketo-jadernoje napagenyije* – alkotott rövidítés) a valaha megindított legnagyobb békeidős szovjet hírszerzési művelet volt. Andropov, oldalán a Szovjetunió vezetőjével, Leonyid Brezsnyevvel, bejelentette a döbönt KGB-s közönségének, hogy az Amerikai Egyesült Államok és a NATO „tevélegesen készül egy atomháborúra”. A KGB feladata az volt, hogy jeleket találjon a fenyegető támadásra, és korai figyelmeztetést adjon, hogy a támadás ne érje váratlanul a Szovjetuniót. Ez magában hordozta a gondolatot, hogy ha bizonyítékot találnak a közelgő támadásra, akkor a Szovjetunió megelőző csapást indíthatott volna. A szovjet csatlós államokban a szabadság elnyomásával kapcsolatban szerzett tapasztalatai meggyőzték Andropovot arról, hogy a legjobb védekezés a támadás. A félelem az első csapástól azzal fenyegetett, hogy első csapást vált ki.

A RJAN-művelet Andropov lázas képzeletében született, folyamatosan növekedett, és áttételek nyomán hírszerzési megszállottság lett

belőle a KGB-n és a GRU-n (katonai hírszerzés) belül, ami több ezer munkaórát emésztett föl, és hozzájárult ahhoz, hogy a két szuperhatalom között ijesztő szintűre nőjön a feszültség. A RJAN-nak még saját jelmondata is volt: *Nye prozserot!* (Ne szalaszd el!) A RJAN-művelettel kapcsolatos első utasításokat 1981 novemberében küldték ki a KGB Amerikai Egyesült Államokban, Nyugat-Európában, Japánban és a harmadik világ országaiban található állomásaira. 1982 elején minden *rezidentúra* elsődleges feladatává tették a RJAN-t. Amikor Gorgyijevszkij Londonba érkezett, a művelet már önmagát fenntartó lendületet szerzett. Csakhogy mélységes félreértésen alapult, mert Amerika nem készült megelőző csapás végrehajtására. A KGB minden szinten a támadás előkészítésére utaló bizonyítékok után kutatott, de ahogy azt az MI5 hivatalos történelme is megállapítja: „Ilyen terv nem létezett.”³

A RJAN-művelet megindításával Andropov megsértette a hírszerzés első számú szabályát: az ember sohase kérjen megerősítő információt arról, amiben már egyébként is hisz. Hitler biztosra vette, hogy a D-napon partra szálló erők Calais-nál érnek majd partot, ezért kémei ezt jelentették neki (a szövetséges hatalmak kettős ügynökeinek segítségével), amivel biztosították a normandiai partraszállás sikerét. Tony Blair és George W. Bush meggyőződése volt, hogy Szaddám Huszein tömegpusztító fegyverekkel rendelkezik, így hírszerző szervezeteik, az elvárásoknak megfelelően, erre a következtetésre jutottak. Jurij Andropov, aki egy vaskalapos autokrata volt, biztosra vette, hogy KGB-s szolgálai bizonyítékot találnak majd a fenyegetően közeledő nukleáris támadásra, s ezt is tették.

Gorgyijevszkijt még Moszkvában eligazították a RJAN-művelettel kapcsolatban. Amikor ezt a messze vezető KGB feladatirányt felfedte az MI6-nek, a Century House szovjet szakértői először kétkedve fogadták a jelentést. A Kreml geriátriáján tényleg ennyire félreértették a nyugati erkölcsi értékrendszert, hogy azt hiszik, Amerika és a NATO támadna először? Ez biztosan csak értelmetlen rémhírterjesztés egy kiszolgált KGB-s vénembertől, esetleg aljas taktikai húzás, szándékos dezinformáció, ami a Nyugatot akarja elrettenteni a fegyverkezési prog-

ramoktól? A hírszerzőközösséget kétségek gyötörték, és James Spooner azon töprengett: lehetséges lenne, hogy a Központ „tényleg ennyire eltávolodott a való világtól”?

1982 novemberében azonban Andropov lépett Leonyid Brezsnyev helyére a Szovjetunió vezetőjeként, és így ő lett az első KGB-főnök, akit a kommunista párt főtitkárának választottak meg. Hamarosan a *rezidentúrák* mindegyikét kiértécsítették, hogy a RJAN „mostantól különösen súlyos fontossággal bír”, és „különösen magas szintű kiemeltséget élvez”. Ennek megfelelően távirat érkezett a KGB londoni állomására is, amit Arkagyij Guknak („Jermakov” álnéven) címeztek, „saját kezűleg felbontandó”, szigorúan titkos minősítéssel. Gorgyijevszkij ezt a zsebében csempészte ki az állomásról, és átadta Spoonernek.

A *Tartós műveleti feladatszabás a NATO Szovjetunió elleni atomcsapás-előkészületeinek felderítésére* címet viselő anyag a RJAN részletes tervezete volt pontos hivatkozásokkal azokra a jelekre vonatkozóan, amelyek észlelése esetén a KGB felderíthette a Nyugat támadási előkészületeit. A dokumentum ékes bizonyíték volt arra, hogy a szovjetek valóban, mélyen gyökerezően és egyre inkább féltek az „első csapástól”. A dokumentum szerint: „A feladatszabás célja, hogy a *rezidentúra* a RJAN-tervezés részére folyamatosan és szisztematikusan felderítse azokat az előkészületeket, amiket a legfőbb ellenség [USA] tesz, valamint figyelemmel kísérje azokat az indikátorokat, amelyek a Szovjetunió elleni nukleáris fegyver bevetésére, illetve nukleáris rakétatámadás közvetlen előkészületeire utalnak.” A dokumentum a logikusaktól egészen a nevetséges lehetőségekig 20 olyan indikátort jelölt meg, amely támadás előkészületeire utalhatott. A KGB-tiszteket arra utasították, hogy tartsák szoros megfigyelés alatt a „kulcsfontosságú nukleáris döntéshozó személyeket”, akik körébe bizzarr módon a magas szintű banki vezetők és az egyházi személyek is beletartoztak. Közeli megfigyelés alá kellett vonni azokat az épületeket, ahol ilyen döntéseket hozhattak, továbbá a nukleáris raktárakat, katonai létesítményeket, evakuálási útvonalakat és óvóhelyeket is. Elrendelték az ügynökök sürgősségi toborzását a kormányzati, a katonai, a hírszerzési és a polgári védelmi

szervezeteknél. Még arra is buzdították a tiszteket, hogy számolják meg, a kulcsfontosságú kormányzati épületekben hány ablakban égnek fények éjszakánként, mivel egy várható támadás esetén valószínűleg még éjszaka is zajlik majd a munka. A kormányzati épületek parkolóit is fegyelemmel kellett kísérni: a példának okáért a védelmi minisztériumnál a parkolók szokatlan és hirtelen nagy telítettsége is lehet az előjele a támadás előkészítésének. A kórházakat is meg kellett figyelni, mert az ellenség az első csapást követően számíthatott megtorló csapásra, ezért előkészületeket tehetett a várható áldozatok és sebesültek ellátására. Hasonlóan kiemelt megfigyelést érdemelték a vágóhidak: ha a mészárszékeken kimagaslóan magas számban ölnek le teheneket, az annak is lehet a jele, hogy a Nyugat hamburger-alapanyag felhalmozásába kezdett az Armageddon előtt.

A legfurcsább rendelkezés a „vérbankokban található készlet” megfigyelése volt, és jelentésre kötelezett esemény lett volna, ha a kormányzat vér felvásárlásába és vérplazma felhalmozásába kezdett volna. „A RJAN-ra készülődés egyik fontos jele lehet a véradóktól felvásárolt vér mennyiségnek és árának növekedése... Derítsék fel a több ezer véradó állomás helyét, a vér árát, és rögzítsenek bármilyen változást... Ha bármilyen váratlan, jelentős változás állna be a véradó állomások, valamint a vér árfolyamának vonatkozásában, azonnal jelentsék a Központnak.”

Nyugaton a véradás természetesen önkéntes alapon működött, amiért egyedüli fizetségként egy sütemény és néha egy csésze tea járt. A Kreml azonban azt gondolta, hogy a kapitalizmus behálózta a nyugati élet minden szegmensét, és ezért azt hitte, a „vérbank” ténylegesen bank, ahol a vért adni és venni lehetett. A KGB egyik kirendeltségén sem merte azonban senki se felhívni a figyelmet erre az elemi félreértésre. Egy gyáva és hierarchikus rendszerben az egyetlen dolog, ami még annál is veszélyesebb, amikor az ember felfedi tudatlanságát, ha rámutat a főnöke ostobaságára.

Gorgyijevszkij és munkatársai eleinte elutasítóak voltak a rendelkezések különös bevásárlólistájával szemben, és úgy tekintettek a RJAN-műveletre, mint a Központ újabb értelmetlen, tájékozatlanságon alapuló,

felesleges feladatszabására. A tapasztaltabb és figyelmesebb KGB-tisztek tudták, hogy a Nyugatnak nincs ínyére egy atomháború, hát még az Amerikai Egyesült Államok és a NATO kezdeményezte meglepetésszerű támadás. Guk személy szerint „csak szavak szintjén foglalkozott a Központ követeléseivel”, amelyeket „nevetségesnek” tartott. A szovjet hírszerzés világában az engedelmesség azonban sokkal erősebb volt a józan észnél, és a KGB-állomások világszerte engedelmesen elkezdtek az ellenség támadó terveire utaló bizonyítékok felkutatását, amelyeket szükségszerűen meg is találtak. Ha kellően tüzetesen tanulmányozzák, majdnem minden emberi viselkedési forma gyanúsnak tűnhet: elég egy égve felejtett villany a külügyminisztérium egyik irodájában, parkolóhelyhiány a védelmi minisztériumnál, egy harcias hangvételű püspök. Ahogy gyűltek a „bizonyítékok” a nem létező, Szovjetunió elleni támadás tervéről, egyre inkább megerősítették a Kreml félelmét, növelték az üldözési mánia hevességét a Központban, ami újabb és újabb igényt támasztott bizonyítékokra. Így válik egy mítosz önfenntartóvá. Gorgijevszkij szerint „az információk gyűjtésének és értékelésnek ördögi örvénye volt ez, amelyben a külföldi állomások kötelességüknek érezték jelenteni a riasztó értesítéseket, pedig nem is hittek ezek értékében”.

A következő hónapokban a RJAN-művelet lett a KGB egyetlen fő feladata. Mindeközben a Reagan-kormányzat megnyilvánulásai csak erősítették a Kreml meggyőződését, miszerint Amerika egyre erőszakosabban halad az egyoldalú atomháborúhoz vezető úton. 1983 elején Reagan a „gonosz birodalmának” nevezte a Szovjetuniót. A szovjet félelmeket csak növelte a Pershing II közepes hatótávolságú ballisztikus rakéták közelgő telepítése Nyugat-Németországba. Ezek a fegyverrendszerek „szupergyors csapásmérő képességgel” rendelkeztek, és mindenféle figyelmeztetés nélkül, kevesebb mint négy perc alatt megsemmisíthettek nehéz szovjet célpontokat, többek között rakétasilókat is, a Moszkváig tartó röppályájukat hat percre becsülték. Amennyiben a KGB előre jelzi a készülődő támadást, az „biztosította volna a szükséges időt... a megtorló intézkedések foganatosítására” Moszkvának: más szóval így lehetősége nyílt elsőnek támadni. Márciusban

Ronald Reagan nyilvános bejelentést tett, amiben azzal fenyegetett, hogy mindenféle megelőző csapást semlegesíteni tudnak majd: az amerikai stratégiai védelmi kezdeményezés (Strategic Defense Initiative), amely azonnal „csillagháborús terv” (angol nevén Star Wars) néven vált ismertté, műholdakat és űrbe telepített fegyverrendszereket képzel el egy olyan védőernyő kialakítására, ami képes megsemmisíteni a kilőtt szovjet rakétákat. Ez az új fegyverrendszer sebezhetetlenné tette volna a Nyugatot, és lehetőséget biztosított volna az Amerikai Egyesült Államok számára, hogy a megtorlástól való félelem nélkül indíthasson támadást. Andropov elkeseredett dühvel vádolta Washington, hogy „újabb terveket eszel ki az atomháború kirobbantására a számára legkedvezőbb feltételekkel, abban a reményben, hogy megnyerheti... Washington tervével az egész világot veszélybe sodorja.” A RJAN-programot kibővítették: Andropov és engedelmes beosztottjai számára ez a küzdelem már a szovjet rendszer túléléséről szólt.

Az MI6 először a KGB alkalmatlanságának újabb bizonyítékaként értelmezte a RJAN-t: annak a szervezetnek, amelyik elszántan nyomoz egy képzeletbeli összeesküvés után, nem sok ideje marad a tényleges kémtevékenységre. Ám az idő múlásával, ahogy mind a két oldalon egyre erőteljesebb hangvételű, indulatos megnyilvánulások hangzottak el, világossá vált, hogy a Kreml félelmét nem lehet egyszerű időpocsékoló képzelődésnek értékelni. Egy olyan állam, amelyik ennyire félt egy küszöbönálló konfliktustól, mind nagyobb eséllyel sújthat le megelőzésként. A RJAN félreérthetetlenül megmutatta, hogy mennyire kiszámíthatatlanná vált a hidegháborús konfliktus.

Washington keselyűszerű hozzáállása beleillett a szovjet narratívába, ami akár nukleáris végpusztulást eredményezhetett. Az amerikai külpolitikai elemzők azonban hajlottak arra, hogy propagandacélra szolgáló szándékos túlzásoknak, a nagyotmondások hosszú távú versenye részének tekintsék és figyelmen kívül hagyják a szovjetek riadalmát. Azonban Andropov nagyon is komolyan gondolta, hogy az Amerikai Egyesült Államok atomháborút akar kirobbantani; és az orosz kémnek hála, a britek tudtak erről.

Amerikának meg kellett mondani, hogy bár a Kreml félelme tudatlanságon és paranoián alapult, de nagyon is valós volt.

A brit és az amerikai hírszerzési szervek között a kapcsolat kicsit olyan, mint az idősebb és fiatalabb testvér viszonya: szoros, mégis versengő, barátságos, ugyanakkor féltékeny, kölcsönösen támogató, de civakodásoknak is van hely benne. A múltban mind Nagy-Britanniába, mind Amerikába jelentős számú kommunista kém szivárgott be, és mindkét cég fenntartotta a gyanakvását, miszerint a másik megbízhatatlan. Megállapodásaiknak köszönhetően megosztották a rádiófelderítésből származó információikat, azonban a kapcsolati forrásból származó információkat már sokkal ritkábban közölték egymással. Amerikának és Nagy-Britanniának is voltak kémei, akikről a másik semmit nem tudott. Az ezektől a forrásoktól származó „termékeket” a „szükséges minimum” szintjén osztották meg egymással, ahol a szükségesség definíciója igen képlékeny volt.

Gorgyijevszkij RJAN-művelettel kapcsolatos értesüléseit használható, de az információkkal takarékosan bánó jelentés formájában osztották meg a CIA-val. A Nocton-anyagokat ez idáig csak az MI6, MI5 és esetenként a PET „felkészített” tisztjeivel osztották meg, valamint a Miniszterelnöki Hivatalnak, a Kabinetirodának és a külügyminisztériumnak küldték meg. A döntés, hogy az amerikai nemzetbiztonsági közösséget is felvegyék a megosztási körbe, kulcsfontosságú fordulatot jelentett az ügyben. Az MI6 nem árulta el, hogy a világ melyik részéről érkezett az információ, ahogy azt sem, kitől származik. A forrást gondosan leplezték, és kisebbsítették jelentőségét, az információt pedig úgy csomagolták, hogy az eredete homályba vesszen. „A döntés értelmében szokott CX-ként [hírszerzői jelentés] továbbítottunk kifilézett, átszerkesztett anyagokat. El kellett titkolnunk a forrását, ezért azt mondtuk, hogy az középvezetői szintről származik, nem pedig Londonból. Olyan köznapinak próbáltuk feltüntetni, amilyennek csak lehetett.” Az amerikaiaknak azonban kétségük sem volt az információ hitelessége és megbízhatósága felől: a legkiválóbb, megbízható és értékes értesülésekkel

volt dolguk. Az MI6 nem árulta el a CIA-nak, hogy az információ egyenesen a KGB-n belülről szivárgott ki, de ezt valószínűleg így is tudták.

Így kezdődött a XX. század talán legfontosabb hírszerzési információ-megosztási művelete.

Az MI6 lassan, óvatosan, csendes büszkeséggel és visszafogott harmonaszóval csepegtetni kezdte az amerikaiaknak Gorgyijevszkij titkait. A brit hírszerzés régóta büszke volt ügynökirányítási módszereire. Lehetett az amerikaiaknak jobb felszereltségük és több pénzük, de a britek jól értettek az emberekhez, vagy legalábbis szerették ezt gondolni. A Gorgyijevszkij-ügyet enyhe brit hetvenkedés kíséretében adták elő, és bizonyos mértékig ellensúlyozta a Philby-féle fiaskó okozta kínos szégyent. Az amerikai hírszerzési szervezetek le voltak nyűgözve, kíváncsiak, hálásan és egy kicsit bosszankodva fogadták a kisebb testvértől érkező támogatást. A CIA nem volt hozzászokva, hogy más ügynökségek döntsék el, mit tudhat és mit nem.

Végül, ahogy a Gorgyijevszkij által szállított információ mennyiségben és részleteiben is növekedett, az értesülések eljutottak az amerikai kormányzat legmagasabb szintjeire, és még az Ovális Iroda döntéshozatalára is befolyással voltak. Csupán egy maréknyi amerikai hírszerzőtiszt tudta, hogy a briteknek egy magas pozícióban lévő szovjet kéme van: ezek egyike volt Aldrich Ames is.

Mióta visszatért Mexikóból, Ames karrierje lendületet vett a CIA-nál. A virginiai Falls Churchben, Washington egyik elővárosában telepedett le Rosarióval, és problémás szakmai előélete ellenére 1983-ban előléptették a CIA szovjet műveleti részlege kémelhárítási csoportjának vezetőjévé. Haladt előre a CIA ranglétráján, de nem elég gyorsan ahhoz, hogy az megállítsa növekvő szakmai elégedetlenségét. Rosario ugyan beleegyezett, hogy feleségül megy hozzá, azonban válása vészesen költségesnek ígérkezett. Ames új hitelkártyát igényelt, amit rögtön meg is terheltek 5000 dollárral, hogy új bútorokat vegyen. Rosario csalódott volt, sokat panaszkodott, és gyakran telefonált haza Kolumbiába, ami miatt csak a telefonszámlára 400 dollárt költöttek havonta. A lakás szűkös

és kényelmetlen volt, és Amesnek még mindig egy rozoga, ütött-kopott Volvója volt.

Ames szerint egy mindössze évi 45 000 dolláros kereset szörnyen nyomorult fizetésnek számított annak tükrében, milyen titkokat kezel nap mint nap. Bill Casey, Reagan új, lendületes CIA-igazgatójának irányítása alatt a szovjet igazgatóság újra életre kelt, és körülbelül 20 kémeket kezel a vasfüggönyön túl. Ames mindegyiküknek ismerte a személyazonosságát. Azt is tudta, hogy a CIA Moszkva mellett sikeresen lehallgat egy kommunikációs csatornát, és így rengeteg információt szerez. Tudta, hogy a technikai részlegen kifejlesztettek egy olyan szállítókonténert, amivel az elhaladó vonatokon észlelhették a transz-szibériai vasútvonalon szállított atomtölteteket. Végül arról is tudomást szerzett, hogy az MI6 rendelkezik egy magas beosztású kémmel, feltehetően a KGB-n belül, akinek a személyazonosságát a britek leplezik. Ismerte ezeket a titkokat, és még sok másikat is, de ahogy különféle washingtoni kocsmákban ücsörögve whiskyjét iszogatta, mindenekelőtt egy dolgot tudott: hogy le van égve. És nagyon szeretett volna egy új autót.

Hat hónappal Nagy-Britanniába költözését követően Gorgyijevszkij kettős élete kellemes kerékvágásba került. Lejlát boldogsággal töltötte el új lakóhelyének felfedezése, és teljesen rejtve maradt előtte férje titkos élete. Lányaik egy csapásra brit kisasszonyokká váltak, akik esténként angolul beszélgettek babáikkal. Oleg szerette London parkjait és vendéglőit, a kensingtoni kis közel-keleti éttermeket egzotikus fűszeres illataikkal együtt. Jelenával ellentétben Lejla szeretett főzni, és mindig lelkes rácsodálkozással mesélt a brit üzletek széles választékáról. A házimunka és a gyermeknevelés teljesen rámaradt: nem volt semmire sem egy rossz szava, sőt gyakran megjegyezte, hogy milyen szerencsés, amiért egy időre külföldön élhet. Bár hiányzott neki a családja és a moszkvai barátai, tudta, hogy hamarosan hazatérnek, mert a szovjet diplomáciai kiküldetések ritkán tartottak három évnél tovább. Amikor elhatalmasodott Lejlán a honvágy, Oleg inkább témát váltott. Tudta, egy nap majd

el kell mondania a feleségének, hogy Nagy-Britanniának kémkedik, és ezért sohasem térhetnek haza, de miért is tette volna ki őt most még ennek a stressznek és veszélynek? Lejla jó orosz feleség volt, mondogatta magában, és amikor eljön majd az idő, hogy felfedje előtte a valóságot, akkor, bár biztos megdöbben és boldogtalan lesz egy ideig, végül elfogadja majd a helyzetet. Előbb vagy utóbb el kell majd árulnia az igazat, de minél később, annál jobb.

Elmerültek a brit főváros kulturális forgatagában, és előszeretettel látogattak komolyzenei koncerteket, kiállítás- és galériamegnyitókat és színházi előadásokat. Gorgyijevszkij úgy vélte, a Nyugatnak folytatott kémkedés nem árulás, hanem a kulturális disszidálás egy fajtája: „Ahogy a zeneszerző, Sosztakovics a zenén keresztül harcolt, és ahogy Szolzsenyicin, az író az íráson keresztül küzdött, úgy én, a KGB embere a saját világom, a hírszerzés szabályai szerint küzdhetek.” A titkok révén harcolt a rendszer ellen.

Reggelente szeretett a Holland Parkban futni, és hetente egyszer, mindig más, előre egyeztetett napon, amikor az MI5 figyelői mással voltak elfoglalva, a munkatársainak azt mondta, kapcsolattal ebédel, majd beült az autójába, és elautózott a bayswateri fedett lakáshoz. A föld alatti parkolóban lefedte a kocsiját műanyag takaróval, hogy eltakarja a diplomáciai rendszámát.

A Központ már nem mikrofilmen küldte az utasításait, így Gorgyijevszkijnek minden találkozó előtt papírokat – néha egész paksamétákat – kellett megszereznie és kicsempésznie. Megvárta, amíg kiürült az iroda, majd feltűnésmentesen zsebre tette a lapokat. Volt miből válogatnia: a Központ különböző részlegei egymással versengve szabtak feladatokat a londoni rezidentúra nagy létszámú állományának. Huszonhárom KGB-tiszt dolgozott a nagykövetségen, további nyolc a szovjet kereskedelmi kirendeltség fedésében, még négy tiszt újságírónak adta ki magát, aztán még az illegális hírszerzők, valamint a GRU-hoz tartozó tizenöt tagú másik csapat. „A Központ rengeteg információt termelt ki magából, és nekem megvolt hozzá a lehetőségem, hogy bármelyiket továbbítsam.”

A lakásba érve Spooner beszámoltatta, amíg Veronika Price ebédet készített, a bájos és igen hatékony MI6-es titkárnő, Sarah Page pedig lefényképezte a kapott dokumentumokat a hálósobában. Miután végeztek Gorgyijevszkij emlékeinek feltárásával, elsősorban az éppen futó műveletek kerültek a figyelem középpontjába. „Elég gyorsan az élő dolgokra tértünk – mondta Spooner. – A köztes időszakban történt dolgokat, eseményeket, utasításokat, látogatásokat, helyi tevékenységeket, a *rezidentúrán* dolgozó munkatársakkal folytatott beszélgetéseket, egyszerűen mindent elmondott, és ezzel frissítette az ismereteinket.” Képzett figyelőként Oleg megjegyzett mindent, amiről úgy gondolta, hogy fontos lehet: a Központ utasításait, a legújabb RJAN-jelentéseket és az ezzel kapcsolatos feladatokat, az illegális hírszerzők tevékenységét, a személyazonosságukra utaló apróságokat, a műveleti célpontokat, az újonnan beszervezett ügynököket és a személyzeti cseréket. Ezek mellett még pletykákkal és egyéb nyalánkságokkal is szolgált arról, amit kollégái gondoltak, terveztek vagy csináltak: mennyit ittak, kivel feküdtek le, vagy éppen kivel akartak lefeküdni. „A KGB-*rezidentúra* csatolt tagja vagy” – mondta Gorgyijevszkij Spoonernek.

Veronika Price időről időre áttekintette a Pimlico művelet lépéseit, arra az esetre, ha Gorgyijevszkijt hirtelen Moszkvába rendelnék, és menekülnie kellene. A menekülési tervet az első elgondoláshoz képest több fontos pontjában is módosították, mert Gorgyijevszkij már nő, kétgyerekes férfi lett. Az MI6 ezért már nem egy, hanem két autót is fenntartott a menekülésre: egy felnőttet és egy gyereket rejtettek volna mindegyik csomagtartójába, és a lányokat erős altatószerrel injekcióták volna be, hogy nyugodtan aludjanak, és kisebb legyen az őket érő megrázkódtatás. Price egy fecskendőt és egy narancsot adott, hogy Oleg azon gyakorolja a szer beadását arra az esetre, ha a menekülés során neki kellene beadnia lányainak az injekciót. Néhány havonta lemérte a lányai súlyát, amit aztán közöltek az MI6 moszkvai állomásával, hogy ennek megfelelően állítsa be a fecskendőkbe készített altatószer mennyiségét.

Az ügy ment a maga útján, azonban mit se csillapodott a feszültség. Az egyik találkozó után Oleg a közeli Connaught Streeten hagyott

autójához igyekezett (kivételesen nem a mélygarázsban állította le), de amikor lelépett járdáról, rémülten vette észre Guk csontszínű Mercedesét, ami lassan haladt éppen felé, a volán mögött a kövér *rezidens*-sel. Gorgyijevszkijt kiverte a hideg veríték, mert azt hitte, észrevették, és azon kezdett gondolkodni, milyen kitalált történettel álljon elő magyarázatképpen, hogy mit keres a követségtől távol, egy lakóövezetben. Azonban úgy tűnt, Guk nem vette őt észre.

Csak három politikust avattak be a titokba. Margaret Thatcherrel 1982. december 23-án, pontosan hat hónappal Gorgyijevszkij Nagy-Britanniába érkezését követően osztották meg a Nocton-ügyet. A nyers információkat különleges, piros mappába, a „piros kabátba” helyezték, és egy zárható, kék dobozba tették, amihez csak a miniszterelnöknek, a külügyi tanácsadójának és a személyi titkárnak volt kulcsa. Thatchert arról tájékoztatták, hogy az MI6 rendelkezik egy orosz ügynökkel a KGB londoni állomásán, de a nevét nem tudta. William Whitelaw-t, a belügyminisztert egy hónappal később tájékoztatták. Rajtuk kívül a kormányból egyedül a külügyminiszternek volt még tudomása a dologról. A Nocton-anyagok, kiemelten a RJAN-művelet „erőteljes benyomást” gyakoroltak Geoffrey Howe-ra, miután hivatalba lépett. „A szovjet vezetés tényleg elhitte a saját propagandáját. Valóban félték, hogy »a Nyugat« a megbuktatásukat tervezi... és lehet, de csak lehet, hogy ezért bármire hajlandó.”⁴

Csak hogy míg Gorgyijevszkijnek az MI6 érdekében végzett kémtevékenysége nagyszerűen haladt, a KGB számára végzett munka terén mélyrepülésben volt. Guk és Nyikityenko, a *rezidens* és helyettese már nyíltan ellenségesek, a közvetlen főnöke, Igor Tyitov pedig következetesen barátságtalan volt vele. Azonban nem mindegyik munkatárs volt üldözési mániás és korlátolt: némelyikük egészen kifejezetten éles szeműnek számított. Makszim Parsikov, szintén a PR-vonalon dolgozó harmincas, egy leningrádi művész fia, osztozott Gorgyijevszkij kulturális érdeklődésében. Gyakran hallgatták a Radio 3 klasszikus zenei műsorait, miközben a politikai részleg szomszédos asztalainál dolgoztak. Parsikov „barátságos és intelligens embernek” találta munkatársát, akit

„műveltsége és iskolázottsága kiemelt a többiek közül”. Amikor Parsikov megfázott, Gorgyjevszkij megmutatta neki az Otrivin orrspray-t, amely nemrég fedezett fel egy brit gyógyszerárban. „Összekötött minket a klasszikus zene iránti rajongás és az Otrivin” – írta Parsikov, aki megérezte Gorgyjevszkij belső nyugtalanságát is: „Számomra és még néhány másik embernek, akik közel álltunk Oleghez első londoni hónapja alatt, feltűnt, hogy valami nagyon komoly és kellemetlen dolog történik az életében. Úgy tűnt, mint akire nagy nyomás nehezedik, és rendkívül ideges.” Volt valami furcsa az új emberben, egyfajta feszült légkör vette körül. Parsikov szavaival élve:

„A rezidentúra vezetősége már a kezdetektől nem kedvelte. Nem ivott velük a megszokott módon, túlságosan értelmiségi volt, nem volt »közülünk való«. Ott volt például egy jellegzetes buli valamelyik szovjet ünnep alkalmából, amit a nagykövetség egyik kicsi, központi helyiségében tartanak. Minden úgy van előkészítve, ahogy azt kell: az asztalon szendvicsek és gyümölcsök sorakoznak vodka és whisky társaságában a férfiaknak, mellettük egy üveg bor annak a néhány nőnek. Mindenki szép sorban pohárköszöntőt mond, kezdve a rezidenssel. Gorgyjevszkij önként vállalja a pohárnoki tisztséget, szolgálatkészzen újratölti az üres poharakat, a sajátját kivéve, amiben mindig csak vörösbor van. Sosem ismerkedett vagy barátkozott, amit néhányan furcsának találtak. Én viszont azt gondoltam: mi a fene, sokféle emberrel találkozni a sorainkban. Az egyik tiszt felesége ki nem állhatta. Nem tudta ugyan megmagyarázni, pontosan miért, de »rossznak«, »természetellenesnek«, »kétarcú embernek« tartotta.”⁵

Parsikovot egyáltalán nem érdekelték a rosszmájú megjegyzések. „Túl lusta voltam ahhoz, hogy részt vegyek az egyik kedves munkatársam szidalmazásában a rezidentúrán.” Úgy ítélte meg, Gorgyjevszkij fő problémája, a romló munkateljesítménye. Az angolja még mindig gyatra volt. Láthatóan több-kevesebb rendszerességgel járt munkabédre, de

nagyon kevés érdemi információval érkezett vissza onnan. Az érkezése után néhány hónappal suttogóhadjárat indult ellene a plétykákkal teli rezidentúrán, miszerint egyáltalán nem alkalmas a feladatára.

Gorgyjevszkij tudta, hogy esetlenül bukdácsol. Elődjétől megörökölt ugyan néhány kapcsolatot a PR-vonalon, de ezek nem bizonyultak hasznos hírforrásoknak. Kapcsolatba került ugyan egy európai diplomatával, akit a Központ alkalmasnak talált az ügynöki foglalkoztatásra, de rájött, hogy „bár alkalmas és jól felkészült volt jókat enni, de soha nem mondott semmi érdemlegeset”. Egy másik személy, akit beszervezhetőnek tartottak, Ron Brown volt, Edinburgh leithi kerületének munkáspárti képviselője, korábbi szakszervezeti szervező, aki az afganisztáni, az albániai és az észak-koreai kommunista rezsim hangos támogatásával hívta fel magára a KGB figyelmét. Lärmázása miatt gyakran került összetűzésbe a parlament vezetésével, és idővel ki is utasították a Munkáspártból, miután ellopta a szeretője fehérneműit és feldúlta a lakását. Mivel Leithben született, ezért igen erős skót akcentusa volt. Színes, kedélyes, és az orosz fülnek szinte érthetetlenül beszélő ember volt. Gorgyjevszkij, aki még a BBC-kiejtést is nehézkesen követte, számos alkalommal elhívta munkabédre Brownt, és értelmesen bólogatva próbált a skót saját kiejtésével elvartyogott tíz szavából legalább egyet elcsípni. „Annyit sikerült megértenem belőle, mintha arabul vagy japánul beszélt volna.” A rezidentúrára visszatérve Gorgyjevszkij egy kitalált jelentésben összefoglalta, amit szerinte a skót talán mondhatott. Brown akár szigorúan titkos dolgokról is beszélhetett, de akár a fociról is értekezhetett. Ártatlansága vagy bűnössége érthetetlen skót akcentusának köszönhetően örökre a múlt homályába vész.

A régi kapcsolatok újjáélesztése és megerősítése ugyanolyan nehéz és bosszantó feladat volt, mint újakat találni. Bob Edwards, aki közeledett a nyolcvanhoz és a legöregebb országgyűlési képviselő volt, egyúttal a KGB megátalkodott barátja, boldogan mesélt a régi időről, de semmit nem tudott a jelenről. Gorgyjevszkij felvette a kapcsolatot Jack Joneszal, a korábbi szakszervezeti vezetővel, akivel kiutalt lakásán találkozott. A régen nyugdíjba vonult Jones szívesen fogadott el

ebédmeghívásokat, alkalmanként készpénzt is, de forrásként „teljesen használhatatlan” volt. A Központ gyakran azonosított „haladó szellemiségeket”, mint amilyen a nukleáris leszerelésért kampányoló Joan Ruddock vagy Melvyn Bragg műsorvezető volt, abban a hiszemben, hogy helyes megközelítéssel talán beszervezhetőek szovjet kémnek. Mint oly sok mindenben, a KGB ebben is tévedett. Gorgyijevszkij he-tekig keringett a Munkáspárt, a békemozgalmak, a Brit Kommunista Párt és a szakszervezetek körül, próbálkozott beszervezni új kapcsolatokot, mindhiába. Hat hónap elteltével igen csekély eredményt tudott felmutatni.

A *rezidentúra* vezető elemzője, Guk egy másik cimborája, metsző gúnnyal nyilatkozott Gorgyijevszkij munkájáról, és az újonc tehetetlenségéről, alkalmatlanságáról panaszkodott. Gorgyijevszkij megvallotta Parsikovnak, fél Moszkvába hazautazni az éves szabadságára, mert attól tart, hogy „kritikák érik majd szegényes teljesítménye miatt”. A Központ kevés együttérzést mutatott: „Elég a rémüldözésből, és folytassa a munkát.” Gorgyijevszkij csak vergődött: a *rezidens* nem kedvelte, népszerűtlen volt a nagykövetségen, és küszködött, hogy új beosztásban, új nyelven, új városban sikerüljön jó benyomást keltenie. Továbbá nagyon sok idejét vitte el, hogy információkat szerezzen a briteknek, ezért nem maradt elég a KGB-s napi teendőire.

A munkájában felmerülő problémái új és riasztó kihívás elé állították az MI6-et. Ha az oroszok hazaküldik, a Nyugat legfontosabb kémügye jutna holtpontra, épp akkor, amikor nagy, az egész világot megrengető információkat kezdtek el kinyerni belőle. Az ügy sikere Gorgyijevszkij szakmai fejlődésén múltott, mert minél jobban teljesít a KGB szemében, annál jobbakká lettek az előléptetési esélyei, és annál szélesebb lehetett a hozzáférése az értékes és jól felhasználható információkhoz. KGB-s pályáját fel kellett lendíteni. Az MI6 úgy döntött, hogy ehhez két, addig példa nélküli módon lát hozzá: egyfelől elvégzi a kém KGB-s munkáját, másfelől elmozdítja azokat, akik az útjába állnak.

Martin Shawford, az MI6 szovjet blokkjának Nocton-ügynökön dolgozó fiatal műveleti tisztje kapta a feladatot, hogy Gorgyijevszkij jó

színben tűnjön fel a főnökei előtt. Mivel beszélt oroszul, és nemrég tért haza Moszkvából, ő kezelte az ügyből készülő politikai jelentéseket. Nekilátott olyan információkat összeállítani Gorgyijevszkij részére, amelyeket ő sajátjaként adhatott el a KGB felé: éppen eleget ahhoz, hogy a politikai témájú információgyűjtés szakértőjeként tűnhessen fel a Központ szemében, de még véletlenül sem olyan információkat, amiknek a szovjetek valódi hasznát láthatták volna. A kémek szaknyelvén „aprópénznek” nevezték az ilyen típusú valódi, de komoly károkat nem okozó értesítéseket, amelyeket az ellenségnek átadva megalapozhatták az ügynök hitelességét. A brit hírszerzés a második világháború idején vált az aprópénztechnika avatott szakértőjévé, amikor irdatlan mennyiségű, óvatosan kiválogatott információt adtak át kettős ügynökeiken keresztül a német kezelőknek: némelyik igaz volt, némelyik csak részben volt az, és akadt, amelyik teljesen valótlan volt, de ezeket nem lehetett kiszűrni. Shawford napilapokból és folyóiratokból fésülte össze Gorgyijevszkijnek azokat az apró információkat, amelyekre kapcsolatoktól vagy más forrásból is szert tehetett volna: az apartheid dél-afrikai helyzetéről, a brit–amerikai államközi kapcsolatokról vagy éppen a Konzervatív Párt üléseinek farvizén felcsipegetett belső pletykákról szóló összefoglalókat. Egy kis képzelőerővel ezek az információk akár hírszerzési értesülésként is feltűntethetők voltak. „Olyan anyagokra volt szükségünk, amelyeket átadhatott a *rezidentúrának*, és igazolhatta velük távolléteit és találkozóit. Fontos volt megerősíteni a hitelességét és igazolni a mozgását. Tudtuk, hogy milyen típusú beszélgetéseket folytathatott volna azokkal a személyekkel, akikkel találkozott.” Az MI6 annyi anyagot követelt az ügyért felelős K6 osztálytól, hogy már alig bírták tartani a tempót. „A Gorgyijevszkij-ügy során szinte egyedül ez az egy okozott sűrűlődni a szolgálatok között.” Shawford minden héten legépelt egy háromnegyed oldalas összefoglalót, amit Gorgyijevszkij visszavitt magával a *rezidentúrára*, ott átírta a KGB nyelvezete szerint, hozzáadott még egy-két apró részletet, majd átadta a főnökeinek. Az MI6-tól kapott eredeti lapot pedig apró darabokra tépte, és lehúzta a vécén.

Az aprópénzen kívül azonban az MI6-nek volt más módja is elősegíteni Oleg karrierjét. Ahhoz, hogy valóban meggyőzze előjáróit kiváló munkájáról, Gorgyijevszkijnek valódi emberekkel is találkoznia kellett, akik hiteles, bár értéktelen információkkal látták el. Ha átadnak neki egy halom információt, ami nem köthető nevesített forráshoz, az előbb vagy utóbb gyanakvást von maga után. Gorgyijevszkijnek szüksége volt saját „bizalmas forrásokra”, ezért az MI6 biztosított neki néhányat.

Az MI5-on belül a K4 osztály foglalkozott a szovjet célpontok elleni kémelhárítási feladatokkal: azonosította, figyelte, követte, és amikor csak lehetséges volt, semlegesítette a Nagy-Britanniában ténykedő kémeket, a KGB- és GRU-tiszteket, a beszerezettjeiket és a hozzájuk kötődő illegális hírszerzőket. Ezekhez a műveletekhez gyakran használtak „hozzáférő ügynököket”, olyanokat, akik a mindennapok során kapcsolatba léphettek a kémkedéssel gyanúsított személlyel, a bizalmába férkőzhettek, kicsalhatták a rejtőzésből, információt szerezhettek tőle, és olyanak tűntethették föl magukat, mint akik rokonszenveznek a kémekkel, és hajlandóak lennének vállalni a beszervezést. Ha a kém felfedte magát, akkor egy illegális hírszerző esetében letartóztatás, diplomáciai fedésben lévő esetén pedig kiutasítás várt rá. De az ilyen jellegű műveletek végső célja mindig a kém lépre csalása és sarokba szorítása, majd a meggyőzése volt ösztönzéssel vagy fenyegetéssel, hogy kémkedjen a Szovjetunió ellen. Ezeket a hozzáférő ügynököket „ellenőrzött kapcsolatoknak” is nevezték: hétköznapi emberek voltak, akiket a K4 titokban szervezett be, hogy segítségére legyenek a láthatatlan kémháborúban. Gyakorlatilag csalik voltak, egyúttal lényegükből fakadóan olyasfajta emberek, akiket egy szovjet hírszerzőtiszttel beszerzésre alkalmasnak tarthatott. Az 1980-as évek elején a K4 egyszerre több tucat, szovjet célpontok ellen irányuló ügyet kezelt, amelyekben tízesével alkalmazta a szervező ügynököket.

A feltűnő megjelenésű, magas, sötét hajú Rosemary Spencer megszokott látvány volt a Konzervatív Párt központi irodájában, a toryk Westminster szívében a Smith Square 32. szám alatt található központi idegrendszerében. A negyvenkét éves Spencer kisasszony a kutatási

résztleg nemzetközi osztályán dolgozott, és korábban közreműködött a falklandi háborút értékelő Franks-jelentés elkészítésében is. Egyesek elég rosszindulatúan azt hangoztatták, hogy a párthoz ment feleségül. Vidám volt, kedves és okos, feltehetően igencsak magányos, és pont az a jól értesült tagja a politikai intézményeknek, akinek a beszerzésére a KGB buzdította a tisztjeit. Konzervatív párti munkatársai döbenten fogadták volna, ha megtudják, hogy a vidám, egyedülálló nő a kutatási részlegről valójában az MI5 egyik fedett ügynöke volt.

Gorgyijevszkij először egy westminsteri fogadáson találkozott Rosemary Spencerrel. Bár nem a véletlen műveként. Arra utasították, egy életvidám tory tudományos munkatársat keressen, míg Rosemaryt arra figyelmeztették, hogy esetleg egy magát orosz diplomatának kiadó KGB-tiszt keresi meg, és ha így történne, ne féljen felvenni a kapcsolatot vele. Közös ebédre is elmentek, ahol Gorgyijevszkij a lehető legelragadóbb modorát vette elő. Tudta, hogy a nő MI5-ügynök, ahogy Rosemary is tisztában volt azzal, hogy ő egy KGB-tiszt. Azt azonban nem tudta róla, hogy valójában az MI6-nek dolgozik. Az első közös ebédet követően újra és újra találkoztak, és Rosemarynek az MI5-os tartótisztje adott tanácsokat, mit osszon meg vele: semmi túl érzékeny információt, csak olyasmit, ami érdekes lehet a munkájából, esetleg apró részleteket a tory belső körök pletykáiból, csupa aprópénzt. Gorgyijevszkij aztán jelentésben összefoglalt mindent, és nemcsak a Rosemarytól kapott információk kerültek bele ezekbe, hanem azok az MI6-től származó értesülések is, amelyeket akár egy jó összeköttetésekkel rendelkező konzervatív párti képviselő is mondhatott volna. A KGB kellőképpen le volt nyűgözve: Gorgyijevszkij egy olyan új, fontos kapcsolatot kezel a Konzervatív Párt központi irodájából, aki idővel talán bizalmas kapcsolattá vagy akár ügynökké is válhatott.

Gorgyijevszkij és Spencer között szoros barátság alakult ki, ami egyben megtévesztésül is szolgált. A nő azt hitte, hogy sikerül rászednie, miközben a férfi épp azzal tévesztette meg, hogy hagyta, hogy a nő ezt gondolja, és a KGB-n belüli helyzetének javítására használta föl. A nő úgy hitte, hogy épp csapást mér a Szovjetunióra. Íme, a kémkedésben

természeténél fogva megtalálható csalás és érzékenység ötvözetének egy újabb remek példája: egy brit tory kutató és egy orosz diplomata barátsága, akik mindketten titkos ügynökök voltak, és akik őszinte törődéssel hazudtak egymásnak.

Gorgyijevszkij helyzete gyorsan javult a KGB-rezidentúrán, és még Guk is kezdte megkedvelni. A Központba küldött jelentéseket a *rezidens* írta alá, így Gorgyijevszkij tevékenysége Gukot kezdte el jó színben feltüntetni. Parsikov jelentős változásra lett figyelmes Gorgyijevszkij viselkedésében. „Elkezdett beilleszkedni a csapatba és kapcsolatot építeni az emberekkel.” Sokkal magabiztosabbnak és nyugodtabbnak tűnt. Egy ember volt csak, aki nem nézte jó szemmel Gorgyijevszkij sikerességét: a közvetlen főnöke, Igor Tyitov. A PR-vonal vezetőjeként mindig is vetélytársként tekintett beosztottjára, és Gorgyijevszkij jól értesült jelentései, számos új forrása megsokszorozta beosztottja előléptetési esélyeinek megakadályozására irányuló erőfeszítéseit. Gorgyijevszkijnek felfelé ívelt a csillaga, de Tyitov éppen ennek az útjában állt. Az MI6 tehát eltávolította őt onnan.

1983 márciusában Igor Tyitov *persona non grata* lett az Egyesült Királyságban, és felszólították, hogy azonnal hagyja el az országot. Gorgyijevszkijt előre tájékoztatták főnöke eltávolításának tervéről. A gyanú elterelésére még két másik GRU-tisztet is kiutasítottak a kémkedés általánosan elfogadott finomkodó megnevezésével „diplomáciai státuszukkal össze nem egyeztethető tevékenység” miatt. Tyitov tajtékzott, és „nem vagyok kém”, hazudta a riportereknek.⁶ A KGB-állomáson kevesen sajnálkoztak a távozásá miatt, és még kevesebben akadtak, akik meglepődtek rajta. Ugyanis az elmúlt hónapokban hatalmas kiutasítási hullám söpört végig a nyugati országokon, és bőségesen állt rendelkezésre bizonyíték arra, hogy Tyitov aktív KGB-tiszt.

Tyitov eltávolítását követően Gorgyijevszkij egyértelmű választásnak tűnt, hogy elfoglalja volt főnöke beosztását a politikai hírszerzési részlegen, amivel egy időben elő is léptették alezredessé.

Az MI6 kémjének KGB-n belüli előrelépésére irányuló cselvetése kiálón működött. 1983 közepére a korábban népszerűtlen és sikertelen,

munkája elvesztéséhez közel sodródott személyből a *rezidentúra* egyik új reménysége lett, aki a beszerzéseinek és információszerzésének köszönhetően egyre nagyobb hírnévre tett szert. Megszervezett előléptetése egy pillanatil sem vetett fel semmilyen kételyt. Ahogy Parsikov megjegyezte: „Minden teljesen természetesnek tűnt.”

A *rezidentúra* politikai hírszerzési vezetőjeként már hozzáfért a PR-vonal aktáihoz, és így meg tudta erősíteni, amit az MI6 már eddig is gyanított: a szovjetek szálanalmasan alacsony szinten hatoltak be a brit intézményrendszerbe, és csak fél tucat olyan ember akadt, akit „ügynöknek” minősítettek (a többségük igen öreg), és talán még tucatnyi „bizalmas kapcsolat” is (jobbára alacsony szinten). A legtöbben csak papíron voltak ügynökök, akiket „csak azért tartottak, hogy Moszkva szemében kellően elfoglaltnak tűnjenek a kezelőtisztek”. Szó sem volt egy új, jól rejtőzködő Philbyről. Gorgyijevszkij, új beosztásának köszönhetően, nagyobb rálátással bírt a többi osztály vagy vonal munkájára: megismerhette az X-vonalat (tudományos és technikai vonal), az ügynöki vonalat (illegális hírszerzők) és a KR-vonalat (kémelhárítás és belső biztonság). Gorgyijevszkij lépésről lépésre szerezte meg a KGB titkait, hogy átadja az MI6-nek.

Parsikov is észrevette, mennyire boldog és nagyvonalú is újonnan kinevezett főnöke: „Fiúk, költsetek több pénz a reprezentációs keretből! – mondta beosztottjainak Gorgyijevszkij. – Ebben az évben igen keveset költöttünk a kapcsolataink szórakoztatására és ajándékozására. Ha nem költitek el, akkor a jövő évi költségvetésben visszavesznek belőle.” Ez felhívás volt keringőre, és akadtak olyan munkatársak, akiknek nem kellett többször szólni.

Gorgyijevszkijnek minden oka megvolt, hogy elégedett és bízakodó legyen. Fölfelé lépkedett a ranglétrán, a helye pedig biztosított. Az információi rendszeresen a brit miniszterelnök asztalán kötöttek ki, és így sikeres volt a gyűlölt kommunista rezsim elleni harca is. Mi rossz történhetne?

1983. április 3-án, húsvét vasárnapján Arkagyij Guk hazaérkezett a Holland Park 42. alatt található lakásába, és egy borítékot talált, amit

a levélnyíláson keresztül dobtak be hozzá. A boríték szigorúan titkos dokumentumot tartalmazott: az MI5 jogi tájékoztatóját Tyitov és a két GRU-ügynök előző havi kiutasításával kapcsolatban, beleértve a részleteket is, hogyan sikerült felfedni őket szovjet hírszerzőtisztként. A csatolt feljegyzésben a feladó felajánlotta, hogy további információkat is hajlandó szolgáltatni, továbbá részletes utasításokat adott meg arra vonatkozóan, hogyan lehet kapcsolatba lépni vele. A feljegyzést Sztálin egykori mozgalmi nevéen, „Koba”-ként írták alá.

Valaki a brit hírszerzésből felajánlkozott, hogy kémkedik a Szovjetuniónak.

9

Koba

Arkagyij Guk mindenütt veszélyt és összeesküvést látott: ugyanúgy felfedezni vélte ezeket szovjet munkatársai elméjének mélyén vagy a metró falragaszai mögött, esetleg a brit titkosszolgálat láthatatlan fondorkodásában.

A „Koba” aláírással érkezett levél örült lázba hozta gyanakvó elméjét. A levélben található utasítások részletesek és világosak voltak: az együttműködési szándékát a Piccadilly metróvonal Piccadilly állomásának harmas és négyes vágányához vezető lépcső jobb oldali korlátja tetejére helyezett rajzszerű jelzéssel kellett jeleznie. Koba azzal mutatja, hogy vette a jelzést, hogy az Oxford Street közelében található, az Adam and Eve Courton lévő öt telefonfülke közül a középső telefonszinórjára kék ragasztószalagot teker. Ezután az Oxford Street-i Academy mozi férfimosdója víztartályának teteje alá szigszalagozva helyezte volna el egy filmdobozba rejtve az átadásra szánt titkos dokumentumokat.

Guknak április 25-ig kellett jeleznie, hogy elfogadja az ajánlatot, vagyis 22 napja volt még.

A rezidens vetett még egy pillantást a szokatlan levélre, és úgy döntött, hogy ez csak egy jól elhelyezett csaló lehet, az MI5 provokációja, aminek a célja őt törbe csalni és kiutasítani, egyúttal megszégyeníteni a KGB-t, ezért nem törődött vele.

Azt feltételezte – helyesen –, hogy az MI5 figyeli az otthonát, amit biztosan tud egy valódi, a brit hírszerzésen belül dolgozó kém is, és éppen ezért nem vállalta volna a lelepleződés kockázatát azzal, hogy a bejáratú ajtón keresztül juttatja el hozzá a csomagot. Arra azonban nem gondolt, hogy Kobának esetleg hozzáférése lehetett az MI5 figyelőinek időbeosztásához, és éppen ezért választotta a kézbesítéshez hűsvét vasárnapját, éjfél után, amikor tudta, hogy egy figyelő sem volt szolgálatban.

Guk elrakta a csomagot, és gratulált magának, amiért elkerült egy ennyire nyilvánvaló kelepécet.

Koba azonban nem volt hajlandó elfogadni, hogy nem törődnek vele, és június 12-én, bő egy hónapos hallgatást követően újabb csomag pottyant be az éjszaka közepén Guk postaládájába. Ez még az előzőnél is érdekfeszítőbb volt: egy kétoldalas MI5-iratot tartalmazott, amely felsorolta a Londonban található összes szovjet kémet, és osztályozta is aszerint, hogy „teljes mértékben azonosított”, „többé-kevésbé azonosított” vagy „feltehetően kapcsolatot tart a KGB-állomással”. A csatolt kísérőlevél ismét további minősített dokumentumok átadását ajánlotta, egyúttal új jelzési eljárást és új rejtékhelyet is ajánlott: ha Guk szeretné felvenni a kapcsolatot, akkor július 2-án vagy 4-én, ebédidőben parkoljon csontszínű Mercedesével a Hanover Square északi oldalán található parkolóórához. Ha megkapta az üzenetet, akkor a levél írója július 23-án egy zöld Carlsberg sörösdobozba rejtett filmet helyez el egy búra nélküli, egyik oldalára dőlő lámpaoszlop tövénél a nyugat-londoni Greenford Horsenden Lane-nel párhuzamosan futó járdán. A sörösdoboz és tartalma átvételét azzal kellene jeleznie, hogy narancshéjat helyez el a St. James's Gardens Melton Street-i első bejáratának jobb oldali oszlopa tövénél a Euston állomás mellett. Az üzenetet ismét Kobaként írták alá.

Guk behívatta elhárítófőnökét, Leonyid Nyikityenkót, és a nagykövetség tetőtérében, zárt ajtók mögött, vodka és cigaretta kíséretében rágódtak a rejtélyen. Guk még mindig ragaszkodott hozzá, hogy ez a kapcsolatfelvételi kísérlet csak holmi ügyetlen fondorlat. A kémeket, akik önként ajánlották fel a szolgálataikat, szakmai körökben csak

„önként jelentkezők”-nek nevezték, és sokkal nagyobb gyanakvással figyelték őket, mint azokat, akiket kiszemeltek beszerzés céljából. A dokumentumok csak olyan információkat tartalmaztak, amikről már egyébként is tudott a KGB, olyan információkat, amelyek ugyan pontosak és jók voltak, de teljesen haszontalanok, vagyis csupán aprópénz volt. Fel sem merült azonban benne, hogy Koba csak a megbízhatóságát akarja jelezni azzal, hogy olyan információkat ad át, amelyek valóság-tartalmáról Guk könnyűszerrel meggyőződhetett. Nyikityenko már nem volt olyan biztos benne, hogy az MI5 provokációjáról van szó. Az iratok hitelesnek tűntek, és olyan pontossággal tartalmazták a *rezidentúra* teljes „csatarendjét”, amelyet csak egy elhárítószolgálat tudott így felvázolni. Egyértelműen pontos volt. A jelzőhelyek és rejtékhelyek hírszerzői szakmára jellemző bonyolultsága olyan embert sejtetett a háttérben, aki el akarta kerülni a tettenérést. Nyikityenko gyanakvó tekintetében valósnak tetszett az ajánlat, de túl számító és becsvágyó volt ahhoz, hogy ellentmondjon a főnökének. Végül a Központhoz fordultak iránymutatásért, és a következő utasításokat kapták: ne tegyenek semmit, és várják, hogy mi történik.

Gorgyijevszkij érezte, hogy „valami szokatlan történik az állomáson”. Guk és Nyikityenko többször eltűnt zárt körű megbeszéléseket tartani, és sürgős táviratokat küldözgettek Moszkvába. A *rezidens* a legitokzatosabb arckifejezését öltötte magára. Ahhoz képest, hogy maga volt az üldözési mániás titokzatoskodás, Guk igencsak elővigyázatlan tudott lenni, ráadásul rendszeresen kérkedett. Június 17-én reggel behívatta Gorgyijevszkijt az irodájába, bezárta az ajtót, majd baljós hangon megkérdezte:

– Szeretnél valami rendkívülit látni?

Ezek után Gorgyijevszkij elé tolta az asztalán a két fénymásolt lapot.

– *Bozse moj!* – suttogetta Gorgyijevszkij. – Istenem, honnan vannak ezek?

Átfutotta a KGB-tiszteket tartalmazó listát, és felfedezte a saját nevét is, ami mellett a „többé-kevésbé azonosított” besorolás állt. Azonnal levonta a gyors következtetést: akárki is legyen, aki összeállította,

egyértelműen nem ismeri a KGB ügynöki hátterét, és akárki is legyen, aki ezt átadta, nem tudhatott a brit szolgálatnak folytatott kémtevékenységről, mert ha mégis tudott volna róla, akkor azt egyből jelenti Guknak, hogy megóvja magát a lelepleződéstől. Koba hozzáférhetett titkokhoz, de nem tudta, hogy Gorgyijevszkij kettős ügynök. Legalábbis egyelőre nem.

– Eléggé pontos – állapította meg, ahogy visszaadta az iratot.

– Igen – válaszolta Guk. – Jó munkát végeztek.

Amikor a jelentésekért felelős tiszthelyettes, Szlava Misusztyin segítséget kért tőle a fordításhoz, Gorgyijevszkij alaposabban szemügyre vette a dokumentumot. Misusztyin csodálkozott, hogy a britek hogyan voltak képesek „ilyen pontos információk” megszerzésére a KGB állományáról. Gorgyijevszkij nem szólt semmit, de elég pontosan tudta, hogyan is volt ez lehetséges.

Azonban inkább tanácstalan volt, mint rémült. Hajlott elfogadni Guk véleményét, hogy az éjféltkor a Holland Park 42.-be kézbesített küldemények inkább provokációnak, mint valódi ajánlattételnek számítanak. Bizonyára készülnek valamire a brit szolgálatok. Ha ehhez használják a csalit, akkor Spooner miért nem figyelmeztette előre? És vajon az MI5 valóban azt akarta, hogy a KGB tudomást szerezzen arról, mennyire jól és pontosan azonosították már a Nagy-Britanniában tevékenykedő összes tisztjét?

Ebédidőben kiosont, és felhívta a vészhelyzeti számot, amit Veronica Price azonnal fel is vett.

– Mi történik? – kérdezte Gorgyijevszkij, mielőtt elmesélte a Guk lakásába érkezett titokzatos küldeményeket, és azt, miféle iratokat láttott. Veronica egy pillanatig csak hallgatott, majd csak ennyit mondott:

– Oleg, találkozunk kell.

James Spooner és Veronica Price már várta a védett lakásban, amikor egy óra múlva megérkezett.

– Tudom, hogy ti nem tennétek ilyet, de valaki szórakozik velünk. – mondta.

Ezután látta csak az igazi reakciót Spooner arcán.

– Istenem! Nem mondd, hogy ez valódi?

– Amennyire mi tudjuk, jelenleg nincs provokációs művelet folyamatban – felelte Veronica.

Gorgyijevszkij később „klasszikus higgadtsággént” írta le az MI6 reakcióját. A valóságban azonban a felfedezés, hogy valaki a brit nemzetbiztonsági szolgálatokból önként ajánlkozott kémkedésre a szovjeteknek, a *déjà vu* iszonya kíséretében megdöbbenést váltott ki azon kevesekből, akik tudomást szereztek róla. Ahogyan korábban a Philby-, a Hollis- és más kémbotrányok esetében, a brit szolgálatoknak most vadászatot kell indítaniuk saját berkeikben a beépített ember után, hogy kézre kerítsék az árulót. Ha az áruló megneszeli, hogy hajtóvadászat folyik ellene, könnyen rájöhet, hogy valaki a KGB-rezidentúráról sügött a briteknek, és így Gorgyijevszkij könnyen veszélybe kerülhet. Az „ajánlkozó” bizonyosan jó pozícióban van: hozzáfér a minősített anyagokhoz, és ismeri a hírszerzői szakma fortélyait. Minél előbb meg kellett állítani, mielőtt ennél fájdalmasabb titkokat szivárogtat ki a szovjeteknek, és még több kárt okoz. Több ezer ember dolgozott az MI5 és az MI6 alkalmazásában, és Koba ott volt közöttük.

Azonban a most megindult lázas hajtóvadászatban a brit hírszerzésnek hatalmas előnye volt.

Bárki legyen is a kém, fogalma sem volt arról, hogy Gorgyijevszkij brit ügynök. Ha Koba része lett volna a Nocton-csapatnak, akkor sohasem próbálkozott volna ilyen jellegű kapcsolatfelvétellel, hiszen tudhatta, hogy Gorgyijevszkij azonnal jelentené az MI6-nek: ahogy az meg is történt. Először valószínűleg leleplezte volna Gorgyijevszkijt Guk előtt, így biztosítva a saját biztonságát, de ez nem történt meg. A keresést ezért kizárólag azoknak a tiszteknek kellett lefolytatnia, akik tudtak Gorgyijevszkij titkáról, egyúttal teljesen megbízhatóak voltak. A művelet az Elmen fedőnevet kapta (az ausztriai Tirol tartomány egyik kisvárosa után).

John Deverell, a K4 osztály, az MI5 elhárító részlegének vezetője irányításával a szervezet állományának az a maréknyi tagja kellett hogy megkeresse a téglát, akit beavattak a Gorgyijevszkij-ügybe. A csoport

Deverell irodájában, az MI5 többi részétől elzártan dolgozott: titkos sejt egy titkos szervezet titkos részlegén. „Egy kívülálló sem vette észre, hogy bármi rendkívüli is zajlana a színpalak mögött.” Az Elmen-csapat tagjai magukat csak „a Nyavalyások” (*the Nadgers*) beceneven emlegették. Ez a szlengszó ismeretlen eredetű, bár valószínűleg Spike Milligan honosította meg az 1950-es években a *The Goon Show*-ban, ahol ismeretlen sorscsapás, betegség vagy fertőzés leírására használta. Például: „Ohó, kaptam egy rendes adagot ebből a nyavalyából (*nadgers*).” Mellesleg a heregolyókra is használatos szleng kifejezés.

Eliza Manningham-Buller 1974-ben csatlakozott az elhárításhoz, miután egy fogadáson beszervezték. A munka a vérében volt: apja, aki korábban legfőbb államügyész volt, olyan kémeket ítélte el, mint George Blake, az MI6 kettős ügynöke, míg édesanyja a második világháború idején postagalambok kiképzésével foglalkozott, amelyeket aztán az elfoglalt francia területekre dobta le, hogy az ellenállók üzenhessenek a briteknek. Mivel teljesen megbízhatónak és tapintatosnak ismerték, ezért már korán beavatták a Gorgyjevszkij-ügybe, és részese volt a Dániából érkező anyagokat elemző, az MI6-szel kapcsolatot tartó Lampad-csapatnak is. 1983-ban már az MI5 személyügyi főosztályán dolgozott, ami eszményi beosztásnak bizonyult a kém felfedése során.

Manningham-Buller 2002-ben lett az MI5 főigazgatója, ezzel eljutva egy nagyrészt férfiak uralta, versengő világ csúcsára. Jellemző „féktelen lelkesedése” azonban megtévesztő volt: határozott, magabiztos és nagyon okos nőt rejtett. Az MI5-on belüli előítéletesség és szexizmus ellenére rendkívül hűséges volt a szervezethez, amit csak „a farkámnak” nevezett, és egészen megdöbben a hír hallatán, hogy egy újabb kém akad a brit szolgálatok soraiban. „Ez volt a karrierem egyik legszörnyűbb időszaka, különösen a kezdeti szakaszban, amikor az ember nem tudhatta, ki az áruló, mert bármikor, amikor beszállt a liftbe, csak körülnézett, és elkezdett találgatni.” A munkatársak gyanakvásának elkerülésére a Nyavalyások gyakorta munkaidő után találkoztak, Manningham-Buller édesanyjának Inner Temple-ben található lakásán.

A csapat egyik tagja várandós volt, ezért a még meg sem született gyerekeknek a „Kis Nyavalyás” becenevet adták.

Egy hírszerző szolgálatnak nincs kínosabb és demoralizálóbb feladata, mint belső vizsgálatot folytatni egy ismeretlen áruló miatt. A kár, amit Philby okozott az MI6 magabiztosságának, sokkal nagyobb és tartósabb volt, mint amit a KGB-nek folytatott kémkedésével bármilyen más téren is elért. A beépített ember nem egyszerűen bizalmatlanságot szít, hanem eretnekként alássa magának a hitnek az összetartó erejét.

Manningham-Buller és Nyavalyásai elővették a személyzeti aktákat, és elkezdtek kihúzogatni a neveket a lehetséges árulók listájáról. Az MI5 a három szovjet kém kiutasításával foglalkozó dokumentumokat a külügyminisztériummal, a belügyminisztériummal és a Downing Street 10.-zel osztotta meg. A szovjet hírszerzőtiszték táblázatát, amit a K4 osztály, az MI5 szovjet kémelhárítási részlege állított össze, 50 példányban küldték szét a szolgálatok különböző részlegeinek. A kémvadászok azzal kezdték, hogy beazonosították mindazokat, akik hozzáférhettek mindkét dokumentumhoz.

A nyomozás teljes gözzel folyt, amikor június végén Oleg Gorgyjevszkij és a családja hazarepült Moszkvába. Egyáltalán nem volt vakációs hangulatban, de azonnal gyanút kelt, ha visszamondja az éves szabadságot. Óriási volt a veszély: Koba még mindig szabadlábon volt, és bármelyik percben fényt deríthetett Gorgyjevszkij tevékenységére, elárulhatta volna Guknak. Amennyiben az akkor történik, amikor Gorgyjevszkij Moszkvában tartózkodik, úgy talán sohasem tér vissza. Az MI6 moszkvai állomását riadókézsültségbe helyezték arra az esetre, ha kapcsolatot akar teremteni velük, vagy leadja a vészjelzést.

Eközben a Nyavalyások egyre közelebb jutottak egy olyan személyhez, akinek a jelenléte a brit hírszerzésben visszatekintve csak egy rossz vicc lehetett.

Michael John Bettancy¹ magányos, boldogtalan és megbízhatatlan jellemű ember volt. Az Oxfordi Egyetemen rendszeresen díszlépésben járta körbe a kollégiumi udvart, és hangosan hallgatta Hitler beszédeit

a gramofonon. Tweedöltönyt és brogue cipőt hordott, és pipázott. „Úgy öltözött, mint egy bankigazgató, és arról álmodozott, hogy rohamosztagos katona lesz” – mesélte róla egyik évfolyamtársa.² Egyszer felgyújtotta magát egy fogadás után, és rövid Hitler-bajuszt is növesztett, amit a lányok egyáltalán nem találtak vonzónak. Északi akcentusát lecserélte arisztokratikusan elnyújtott beszédmódra. Egy későbbi vizsgálat úgy jellemezte őt, mint „jelentős mértékű kisebbségi érzéssel és bizonytalansággal rendelkező ember”. A tomboló bizonytalanság nem éppen kíváncsi jellemzője az elhárítás állományában dolgozó tisztnek, ennek ellenére még oxfordi éve alatt megkeresték és beszervezték, így lett 1975-ben az MI5 tagja.

Hivatalos belépő tanfolyamot követően bedobták a mély vízbe, és a terrorellenes műveletek keretében Észak-Írországba küldték. Bettaney többször is feltette magának a kérdést, hogy katolikus létére alkalmas-e erre a feladatra, de kétségeit felülbírálták. Kegyetlen és keserves, bonyolult és rendkívül veszélyes munka volt ez: az IRA-n belül tartott ügynököket kellett kezelnie, telefonokat lehallgatnia, kellemetlen emberekkel találkoznia barátságosan kocsmákban abban a tudatban, hogy egy rossz mozdulat, és golyót kap a fejébe valamelyik belfasti sikátorban. Bettaney-t traumatizálta a munkája, és nem is volt valami jó benne. Édesapja 1977-ben meghalt, édesanyja pedig a rá következő évben, ám a két közeli hozzátartozó halála ellenére is meghosszabbították belfasti szolgálatát. Miután átnézte az aktáját, Eliza Manningham-Buller egészen elképedt: „Mi tettük Bettaney-t azzá, amivé vált. Soha nem tudta túltenni magát Észak-Írországon.” Olyan ember volt, akinek sem az akcentusa, sem a ruhatára, sem a magáról alkotott elképzelése nem volt a sajátja. Család, barátok, szerelem és határozott meggyőződés nélkül létezett, és keresett valamilyen valódi célt magának, miközben olyan munkát végzett, amire teljesen alkalmatlan volt. „Nem volt hiteles” – mondta Manningham-Buller. A hírszerzés egyedi nehézségei és titkos jellege talán még távolabb lökte a valóságtól. Bettaney alkalmasint talán elégedett és eseménytelen életet élhetett volna, ha más munkát választ magának.

Londonba visszatérve két évet töltött a kiképzési részlegen, mielőtt 1982 decemberében áthelyezték a K4 osztályhoz, ami az MI5-nak a nagy-britanniai szovjet kémtevékenységgel kapcsolatos elemzését, az ez elleni küzdelmet végezte, beleértve a hozzáférést adó ügynökök kezelését is. Bettaney egyedül élt egy hatalmas műanyag Madonna és számos orosz ikon társaságában, egy egész fiókra való náci háborús érdemrenddel és egy nagy pornógyűjteménnyel együtt. Zárkózott volt és magányos, számos alkalommal is sikertelenül próbálta meggyőzni MI5-os kollégáit, hogy feküdjenek le vele. Alkalmanként lehetett hallani, amint egy-egy bulin részegen azt kiabálja, „a rossz oldalnak dolgozom”, és „gyertek és nézzetek majd meg a dácásban, amikor nyugdíjba vonulok”. Hat hónappal a Guknak küldött első küldemény kézbesítése előtt Bettaney-t a járdán ülve találták a londoni West Endben, és annyira részeg volt, hogy állni sem bírt már. Amikor közterületen történt részegeskedésért őrizetbe vették, azt kiabálta a rendőröknek: „Nem tartóztathattok le, én egy kém vagyok.” Tíz fontra büntették, de az MI5 nem fogadta el a benyújtott lemondását. Ez viszont nagy hiba volt.

Michael Bettaney-t egy kilométerre se lett volna szabad államtitok közelébe engedni, azonban harminckét éves korára már nyolc éve az elhárításnál dolgozott, és meghatározó, de nem vezető beosztású tiszt lett az MI5 szovjet kémelhárítási részlegen.

Észlelték a nyilvánvaló jeleket, hogy kezd kisiklani az élete, de nem törődtek velük. Katolikus hite egyszerre elillant. 1983-ra már napi egy üveg töménytet is megivott, de csak egy „baráti jótanácsot” kapott felletésétől, hogy fogja vissza az ivászatot. Semmilyen más intézkedés nem történt.

Bettaney közben akcióba lendült, és nekilátott megjegyezni titkos iratok tartalmát, illetve kézírásos jegyzeteket készített, majd később begépelte, aztán lefényképezte azokat London déli elővárosában található ikerházában. Amikor éjszakai ügyeletes volt, mindig magával vitt egy fényképezőgépet, és lefényképezett minden aktát, ami csak a keze ügyébe akadt. Soha senki sem vizsgálta át. A munkatársai Smiley-nak

becézték John le Carré kitalált mesterkéme után, de megjegyezték, hogy „felsőbbrendűség és önhittség” lengte körül. Sok kémhez hasonlóan Bettaney is nagyobb titkokat akart ismerni és rejtegetni, mint a mellette ülő kollégája.

Négy tiszt teljesített szolgálatot a K4 osztályon, ebből kettőt korábban beavattak a Gorgyijevszkij-ügybe. Bettaney nem volt közöttük, de átvitt értelemben és szó szerint is a szervezet legnagyobb titka mellett ült: az MI6-nek volt egy kéme a KGB londoni rezidentúráján.

Később azt állította, 1982-ben tért át a marxizmusra, és kitartóan bizonygatta, hogy tisztán ideológiai meggyőződésből akart a KGB-nek dolgozni. Hosszú, önigazoló tanulmányt készített, amelyben a politikai mártíromság élénk színeivel, a sértődöttség, az összeesküvés-elméletek és az önigazoló felháborodás különös vegyülékével festette le tetteit. „Szolgai ragaszkodással” vádolta a Thatcher-kormányt a „Reagan-kormányzat erőszakos és semmilyen akadályt nem ismerve kószáló politikájához”, továbbá, „hogy szándékosan növeli a munkanélküliséget”, és ezzel juttatja „még nagyobb vagyonokhoz azokat, akiknek már így is túl sok van”. Ragaszkodott ahhoz, hogy a világbéke érdekében cselekszik, és támadta az MI5-öt, amiért „aljas és erkölcstelen módszereket használt... nemcsak azért, hogy eltávolítsa a szovjet kormányt és a pártot, hanem egyúttal a Szovjetunió társadalmának egész felépítését is elpusztítsa”. A forradalomárok fellengzős nyelvezetét is átvette: „Minden elvtársamat mindenütt arra szólítom fel, hogy újítsák meg eltökéltségüket, és kettőzzék meg erőfeszítéseiket a történelmileg elkerülhetetlen győzelem elérése érdekében.”

Bettaney marxista politikai állásfoglalása épp ugyanolyan mesterkelt volt, mint zamatos akcentusa. Sohasem volt olyan elkötelezett kommunista, mint Philby. Kévs bizonyíték áll rendelkezésre, ami arra utalna, hogy valaha is érzett bármilyen vonzódást a Szovjetunió, a kommunizmus szükségszerű menetelése vagy az elnyomott proletariátus iránt. Egyszer egy óvatlan pillanatban elszólta magát: „Nagyon erős késztetést éreztem arra, hogy befolyást gyakoroljak az eseményekre.” Nem akart pénzt, forradalmat vagy világbékét. Egyszerűen csak figyelemre vágyott.

Emiatt még jobban fájt, hogy a KGB egyszerűen észre sem vette.

Nagyon meglepődött, amikor a Guk postaládájába dobott első küldeménye válasz nélkül maradt. Számos alkalommal is visszatért a Piccadilly állomásra, de amikor nem talált rajzszöveget a lépcső korlátján, arra a következtetésre jutott, hogy bizonyára túl közel volt a szovjet nagykövetséghez, amit rejtékhelynek, illetve jelzőhelynek kinézett. A második alkalommal megfogalmazott utasításai London központján kívül eső helyeket jelöltek meg, hetekkel előre meghatározták a találkozás szándékát jelző jeleket, és a K4 osztály egyik legtitkosabb dokumentumát ajánlotta fel. Bettaney várt, töprengett és ivott.

Utólag visszatekintve Bettaney-t már hamarabb is kockázati tényezőként kellett volna azonosítani, azonban a világ három legerősebb kém-szervezete, a CIA, az MI6 és a KGB – igaz, különböző időszakokban – mind sebezhetőnek bizonyultak olyan belső árulókkal szemben, akiket később alaposabban megvizsgálva kiderült, hogy különösen kétéselemek voltak. A hírszerző ügynökségek híresek kiváló éleslátásukról és hidegvérű hatékonyságukról, de jelöltjeik alapos átvilágítása ellenére, más nagy szervezetekhez hasonlóan, itt is megvolt az esély arra, hogy nem a megfelelő személyeket veszik fel és foglalkoztatják. Ebben a munkában a hidegháború mindkét oldalán a súlyos alkoholizálás is jellemző volt, a tisztek és az ügynökök is gyakorta nyúltak a stressz miatt az italhoz, az alkoholnak a valóságot eltompítani képes hatásához. Az ügynök és a tartótiszt közötti, rendkívüli feszültséggel járó kapcsolatot gyakran az ivás kedélyes, gátlásoldó hatása olajozta meg. Más kormányzati szervekkel ellentétben a titkosszolgálatok hajlottak a rendkívüli képzelőerővel megáldott emberek foglalkoztatására, akiket Winston Churchill csak „csavaros észjárású embereknek” hívott. Amennyiben az árulás lehetséges jelei között az okosság, a különbség, illetve az italozásra való hajlam is szerepel, úgy a háború és az azt követő időszak alatt a nagy-britanniai és amerikai kémek közel fele gyanús lehetett volna. Ebben a tekintetben a KGB kivétel volt, mivel hivatalosan rosszallással tekintett a részeskedésre és a különködésre is. Gorgyijevszkij árulása azért maradhatott rejtve, mert józan és látszólag

alkalmazkodó ember volt – Bettaney pedig azért maradhatott észrevétlen, mert nem volt az.

A Nyavalyások csapata mindeközben három gyanúsítottra szűkítette a lehetséges árulók számát az élen Bettaney-vel, azonban nehézségekkel járt megfigyelni. Bettaney ismerte az A4 osztály figyelőit, és megfelelő felkészítést kapott a követés és figyelés észlelésére: ha felismerné az egyik figyelőt, azzal véget is ért volna a játszma. Másfelől a figyelők is ismerték Bettaney-t, és esetleg nem tudták volna megállni, hogy MI5-os munkatársaiknak megemlítsék a követés tényét. Következésképpen nem az MI5 hivatásos figyelőit, hanem az MI6 Nocton-csapatát vették be, akik közül senki nem ismerte a férfit. Az MI5 főigazgatója határozottan megtiltotta az MI6 bevonását egy MI5-os műveletbe, de Deverell figyelmen kívül hagyta a parancsát. A Gorgyijevszkij-ügybe bevont MI6-tiszteknek árnyékként kellett követniük Bettaney-t, és igyekezniük kellett tetten érni.

Bettaney a Puck fedőnevet kapta, ami népszerűtlen döntésnek számított a Nyavalyások között. „A csapat tagjai közül senki nem tartotta helyénvalónak a shakespeare-i utalást, ráadásul maga a szó kényelmetlenül közel állt egy közismert angol nyelvű káromkodáshoz.”

Július 4-e reggelén zilált külsejű, szakadt ruhákat viselő páros őgylgett a London déli részén lévő külváros, Coulsdon Victoria Roadjának végében. Az egyik Simon Brown volt, a P5, az MI6 szovjet blokkja műveleti osztályának vezetője, a másik pedig Veronica Price, Gorgyijevszkij menekülési tervének megalkotója. A gyöngy nyakláncával és kardigánjával a London környéki konzervatív terület szülőltének számító Price egyáltalán nem volt alkalmas az efféle ármánykodásra. „Kölcsönkértem a bejárónóm kalapját” – magyarázta, miközben belebújtak álcájukba.

Michael Bettaney 08:05-kor tűnt fel az ötös házszám alatt, megtorpant otthonának bejárati ajtajánál, és körbenézett az utcán. „Abban a pillanatban tudtam, hogy ő az – mesélte Brown. – Csakis akkor viselkednek így az emberek, ha bűnösök és a megfigyelés jelei után kutatnak.” Bettaney nem méltatta sok figyelemre a lecsúszott alakokat, ahogy nem törődött a nem messze lévő várandós nővel sem a 08:36-os

coulsdoni vonat vasúti kocsiában, sem azzal a kopaszodó emberrel, aki a Victoria állomás és az MI5 Curzon Street-i épülete közötti tízperces sétája során követte. Aznap Bettaney kétórás ebédszünetet tartott, de valahogy elkeveredett a tömegben. Az MI5 nem volt benne biztos, vajon elment-e a Hanover Square-re ellenőrizni, hogy a *rezidens* végre leparkolta-e autóját az északi oldalon, ezzel jelezve végre az együttműködési szándékát... Guk egyébként nem tette meg ezt.

A csalódott és egyre idegesebb Bettaney elhatározta, hogy még egyszer kísérletet tesz együttműködésre hívni a KGB-t. Július 10-én éjjel után egy harmadik levelet is bedobott Guk postaládájába, amelyben visszajelzést kért a korábbi leveleinek kézhezvételéről, egyúttal érdeklődött az esetleges szovjet válasz iránt. Felajánlotta, hogy július 11-én 08:05-kor felhívja a szovjet nagykövetség telefonközpontját, és keresi Gukot. A *rezidens*nek kell felvennie a telefont, és előre meghatározott szavakkal jelezni, érdekl-e Koba kincses tárháza.

Örökre titok marad, hogy az MI5 miért nem vont szoros megfigyelés alá Guk otthonát, hogy ezzel észrevehesse a harmadik küldemény érkezését. Gorgyijevszkij már Moszkvában volt, és nem volt lehetősége értesítenie brit barátait az újabb puhatolózásról. Mindenesetre Bettaney erős túlhajszoltságra és talán még valamiféle idegösszeroppanásra is utaló módon gyanúba keverte magát: július 7-én olyan stílusban beszélt Gukról a kollégáinak, ami már „rögeszmésként” hatott, és javasolta, hogy az MI5 szervezze be a KGB-*rezidenst*. Másnap megjegyezte, hogy ha a KGB egy „kiváló” forrás felajánlkozását kapná, akkor is visszautasítaná. Furcsa kérdéseket kezdett feltenni egyes KGB-tiszteket illetően, és nagy érdeklődést mutatott a hatáskörén kívül eső akták iránt is. Hosszan és részletesen beszélt a múltbeli kémek, így Kim Philby motivációjáról is.

Július 11-e reggelén nyilvános telefonról felhívta a szovjet nagykövetséget, „Mr. Koba”-ként mutatkozott be, és Gukot kérte a telefonhoz. A KGB-állomás vezetője visszautasította a hívás fogadását. Bettaney három alkalommal adott a KGB állomásvezetőjének értékes ajándékot, de Guk minden alkalommal megnézte a fogukat. A hírszerzés

A lehallgatókészülékek közvetítették a beszélgetést az alul lévő lehallgatósobába, ahol az MI5 és az MI6 vezető tisztjeinek csoportja leste a beszélgetés minden szavát: „Gyötrelmes volt hallgatni, ahogy igyekezett elkerülni bárminek is a beismerését” – mesélte egyikük. Lehet, hogy Bettaney labilis volt, de nem volt ostoba. „Joggal tartottunk attól, hogy Bettaney-nek sikerül kibeszélnie magát az egészből.” Estére már mindenki teljesen kimerült, de egy kicsivel sem kerültek közelebb a sikerhez. Bettaney beleegyezett, hogy az estét a lakásban tölti, bár az MI5-nak nem volt joga a fogva tartásához.

Korábban az ebédet is, most pedig a vacsorát is visszautasította, csak egy üveg whiskyt kért, amit szép tempósan elkortyolt. Mannin-gham-Buller és még két másik személy hallgatta figyelmesen, „alkalmanként alattomos kérdéseket is feltettek”, ahogy „a bizonyítékok pergő sortüze” összegyűjtése miatt kifejezte csodálatát az MI5 iránt, és közben nem ismert el igaznak semmit. Egy ponton elkezdett a britekre „ti”-ként, az oroszokra pedig „mi”-ként hivatkozni. Elismerte, hogy szeretne volna figyelmeztetni a KGB-tiszteket, figyelik őket, de nem vallott be semmit. Hajnali háromkor végül bezuhant az ágyba.

A következő reggelen Manningham-Buller reggelit készített neki, amit Bettaney nem fogyasztott el. Álmosan, másnaposan, éhesen és különösen rossz hangulatban kijelentette, nincs szándékában vallomást tenni. Ám aztán hirtelen elhagyta a feltételes beszédmodot, átváltott egyes szám első személyre, és rokonszenvezve kezdett nyilatkozni „Kim [Philby]”-ről és „George [Blake]”-ről, két korábbi hidegháborús kémről.

Deverell nem volt a helyiségben, amikor Bettaney 11:42-kor a kihallgatóihoz fordult, és bejelentette: „Azt hiszem, őszintén be kell valljak mindent. Mondják meg a K4 osztály vezetőjének, hogy vallomást akarok tenni.” Teljesen jellemző volt Bettaney impulzív jellemére, hogy sokáig kőkeményen kitartott, majd hirtelen meghajlott. Egy órán belül a Rochester Row-i rendőrállomáson volt, ahol teljes beismerő vallomást tett.

A Victoria Road 5. alaposabb átkutatása során kémtevékenységre utaló bizonyítékokat találtak: egy Philips elektromos borotva dobozában azoknak a KGB-tiszteknek az adatai voltak, akikkel Bécsben tervezett találkozni. A szenespincében, a törmelék alatt találtak egy fényképezőgépet. A mosókonyha szekrényében még elő nem hívott, minősített anyagokat tartalmazó filmeket leltek. Poharak sora alatt, egy kartondobozból szigorúan titkos anyagokról készített, kézzel írott jegyzetek kerültek elő, a begépelte iratok pedig egy párnába varrva pihentek. Bettaney különös mód megtörtén viselkedett: „Átkozottul kínos helyzetbe hoztam a szolgálatot – nem ez volt a szándékom.”

Az elhárítás győzelmeiként festették le, hogy újabb árulót lepleztek le a brit nemzetbiztonsági szervek berkeiben. Margaret Thatcher gratulált az MI5 főigazgatójának, amiért „ennyire remekül kezelte az ügyet”. A Nyavalyások személyesen üzentek Gorgyijevszkijnek, és nyomatkosan kiemelték „mennyire fontosnak tartják”. Gorgyijevszkij pedig Spooneren keresztül válaszolt, hogy reméli, egy nap majd személyesen is köszönetet mondhat az MI5-tiszteknek. „Nem tudom, hogy mikor jön el ez a nap – talán sohasem. Mindazonáltal szeretném, ha ezt a gondolatot valahova feljegyeznék: megerősítettek abban a hitemben, hogy ők a demokrácia igazi őrzői, a szó legszorosabb értelmében.”

Margaret Thatcher volt a kabinet egyetlen tagja, aki tudott Gorgyijevszkijnek a brit kém elfogásában játszott szerepéről. A brit nemzetbiztonsági szolgálatokon belül csak a Nyavalyások tudták, valójában mi is történt. Mivel a sajtó lázban égett, ezért némi helyzethez illő félretájékoztatást is elhintettek: a figyelmeztetés Bettaney árulásáról a telefonlehallgatásból érkezett, illetve az oroszok maguk szóltak az elhárításnak a soraiban rejlő kémről. Egy újság, helytelenül, még azt is lehozta: „A londoni oroszok belefáradtak, hogy Bettaney zaklatja őket, és mivel klasszikus *agent provocateur*nek tartották, ezért szóltak az MI5-nak, hogy a próbálkozásuk hiábavaló. Ezután kezdett az MI5 a nyomozásba.” Arra az esetre, ha lenne még egy kém, és hogy elterelje a valós forrásról a figyelmet, az MI5 hamisított néhány jelentést

a nyilvántartásába, amelyek szerint Bettaney közeledési kísérleteiről a szovjet nagykövetségen dolgozó átlagos diplomatától értesültek. A szovjetek mindent tagadtak, és ragaszkodtak hozzá, hogy a KGB-s kémtevékenységről szóló pletykák cinikus propaganda részei, „amelynek célja megzavarni a szovjet–brit kapcsolatok rendes menetét”. A KGB-állomáson Guk ragaszkodott elképzeléséhez, hogy az egész abszurd ügyet az MI5 szervezte és vezényelte le az ő megalázására. (Ha másként tett volna, akkor az egy hatalmas méretű baklövés beismerését jelentette volna.) Gorgyijevszkij semmilyen jelét nem észlelte, hogy gyanakodnának a Bettaney leleplezése mögött álló tényleges forrásra: „Nem hiszem, hogy Guk vagy Nyikityenko valaha is összefüggésbe hozott volna engem Kobával.” A rengeteg találgatás és a szenzációs Bettaney-ügyről szóló sokívnyi nyomtatott sajtó közepette sohasem került napvilágra az igazság: a férfi, aki a Brixton börtönben várta tárgyalását a hivatali titkok tízrendbeli megsértésének vádjával, Oleg Gorgyijevszkij miatt került oda.

10

Mr. Collins és Mrs. Thatcher

A Vaslady nagyon megkedvelte az orosz kémeket.

Margaret Thatcher soha nem találkozott személyesen Oleg Gorgyijevszkijjel. Nem ismerte a nevét, és – megmagyarázhatatlan, de annál következetesebb módon – Mr. Collinsként hivatkozott rá. Tisztában volt azzal, hogy a szovjet nagykövetségen belül végez kémtevékenységet, aggasztotta, milyen személyes nehézségeket kell elviselnie, és megjegyezte, hogy Mr. Collins „bármikor kiugorhat”, és átállhat a másik oldalra. A miniszterelnök többször kijelentette, amennyiben eljön ez a pillanat, akkor családjával együtt tisztességgel gondoskodni kell róla. Az orosz ügynök nem csupán egy „hírszerzési tojó”, mondogatta, hanem hősies, félig-meddig csak képzelt alak, aki elképesztő veszedelmek közepette tevékenykedik a szabadság érdekében. Jelentéseit a miniszterelnök titkára hozta, mindegyiken szám volt és „Szigorúan titkos, személyes tekintésre”, illetve „Csak UK” jelzéssel látták el, ami azt jelentette, hogy más országgal nem lehet megosztani. A miniszterelnök asszony mohón falta őket. „Nagyon figyelmesen olvasta el, megjegyzéseket, kérdéseket fűzött hozzá, és a lapok csupa aláhúzással, felkiáltójellel és bejegyzéssel jöttek vissza.” Életrajzírója, Charles Moore szavaival élve Thatchertól „nem állt távol a titkosság s a kémromantika iránti lelkesedés”, egyúttal tisztában volt azzal is, hogy az orosz egyedülállóan értékes politikai meglátásokat szolgáltatott: „Gorgyijevszkij anyagai egyetlen koráb-

bi információhoz sem hasonlítottak, mert pontosan azt mutatták be a számára, hogyan válaszolt a szovjet vezetés a nyugati jelenségekre, sőt magára Thatcherre.” A kém ablakot nyitott a Kreml gondolkodására, amelyen keresztül hálatalten és izgatottan leskelődött be a miniszterelnök asszony. „Valószínűleg nem volt még brit miniszterelnök, aki olyan figyelemmel követte volna egy brit ügynök ügyét, mint amennyi figyelmet Mrs. Thatcher szentelt Gorgyjevszkijnek.”¹

Mialatt a brit hírszerzés Kobára vadászott, a KGB nagy erővel dolgozott azon, hogy Thatcher biztosan elveszítse az 1983-as parlamenti választást. A Kreml szemében ő volt a „Vaslady” – a becenevet sértésnek szánta a szovjet katonai napilap, ahol kitalálták, azonban Thatcher élvezzel használta –, és amióta csak 1979-ben hatalomra került, a KGB „aktív lépéseket” szervezett tekintélye aláásására, beleértve negatív hangvételű újságikkek elhelyezését a rokonszenvező baloldali újságírók segítségével. A KGB-nek még mindig voltak kapcsolatai a baloldalon, és Moszkva két kézzel kapaszkodott az ábrándképbe, hogy talán képes lesz a Munkáspárt javára befolyásolni a választást, hiszen a párt vezetője még mindig „bizalmas kapcsolatként” szerepelt az aktáiban. A modern idők előhírnökeként Moszkva készen állt aljas trükköket és rejtett beavatkozást is használni, hogy választott jelöltje javára döntsön el egy demokratikus választást.

Amennyiben a Munkáspárt győzött volna, Gorgyjevszkij egészen groteszk helyzetben találta volna magát: egy olyan kormánynak adott volna át KGB-titkokat, amelynek a miniszterelnöke egykor önként fogadta el a KGB pénzét. Michael Foot korábbi megtestesülése Boot ügynökként végül szigorúan őrzött titok maradt – a választás befolyásolására irányuló KGB-erőfeszítéseknek semmilyen hatása nem volt, és június 9-én, az előző évi falklandi győzelem lendületének köszönhetően, Thatcher földcsuszamlásszerű győzelmet ért el. Az új mandátummal felvértezve, Gorgyjevszkij információinak köszönhetően, melyek feltárták a Kreml lélektanát, Thatcher figyelme a hidegháború felé fordult. Mélységes aggodalommal töltötte el, amit látott.

1983 második felében Kelet és Nyugat mintha fegyveres és talán végletes konfliktus felé tartott volna, amelyet „a reagani retorika és a szovjet paranoia akár halálos végkimenetelű keveréke” hajtott előre. A brit parlament házaihoz intézett beszédében az amerikai elnök azt ígérte, hogy „a történelem szemétdombjára küldi a marxizmus–leninizmust”.² Rohamos léptekben folyt az amerikai haderő fejlesztése, amelyet számos Psyops (lélektani művelet) kísért, többek között behatolások a szovjet légtérbe, és fedett flottaműveletek, amelyekkel szerették volna megmutatni, mennyire közel képes kerülni a NATO az orosz katonai bázisokhoz. Mindennek az volt a célja, hogy felszítsák az orosz aggodalmakat: a RJAN-program sebességet váltott, és a KGB-állomásokat parancsokkal bombázták, hogy találjanak bizonyítékot arra, hogy az Amerikai Egyesült Államok és a NATO meglepetésszerű nukleáris támadást készít elő. A KGB vezetője augusztusban személyesen küldött táviratot, amiben utasította a *rezidentúrát*, hogy kövesse figyelemmel a háborús előkészületeket, mint például „nukleáris, biológiai és vegyi fegyverekkel ellátott szabotőr-csoportok titkos beszivárgása” a Szovjetunióba. A gyanús tevékenységet kötelességtudóan jelentő KGB-állomásokat dicsérték, amelyek nem tették, azokat éles hangon kritizálták, és felszólították, hogy végezzék jobban a munkájukat. Guk kénytelen volt elismerni, hogy vannak „hiányosságok” a „Szovjetunió elleni meglepetésszerű nukleáris rakétatámadás előkészületeire vonatkozó amerikai és NATO-tervek” feltárására tett erőfeszítéseiben. Gorgyjevszkij „bohózatba illőnek” nevezte a RJAN-műveletet, és nem foglalkozott vele, azonban az MI6-nek átadott jelentései nem hagytak semmiféle kételety: a szovjet vezetés tényleg megrémült, harcra készült, és épp eléggé eluralkodott a pánik, hogy elhiggye, az életben maradása talán megelőző lépésen múlik. A helyzet egészen súlyos lett a Japán-tenger fölötti tragikus balesetet követően.

1983. szeptember 1-jén, hajnalban egy szovjet elfogó vadászgép lelőtte a dél-koreai légitársaság egyik Boeing-747-esét, ami előzőleg áttévedt a szovjet légtérbe. A támadásban a repülőgépen tartózkodó mind a 269 személy, utasok és a személyzet tagjai is életüket veszítették. A KAL 007

jelzésű járat lelövése nyomán Kelet és Nyugat kapcsolata minden addiginál mélyebbre süllyedt, ami veszélyt jelentett mindenkire. Moszkva először tagadta, hogy bármilyen köze lett volna az esethez, aztán pedig azt állította, a menetrend szerinti járat kémrepülőgép volt, ami az Amerikai Egyesült Államok tudatos provokációjaként megsértette a szovjet légeret. Ronald Reagan elítélte „a koreai repülőjázat lemészárlását”, amelyet „barbár [és] embertelenül kegyetlen cselekedetnek” nevezett, ezzel felszította a hazai és a nemzetközi felháborodást, egyúttal tobzódott abban, amit az egyik amerikai köztisztviselő „a teljes önelégültség örömeiként” fogalmazott meg.³ A kongresszus elfogadta a védelmi kiadások újabb növelését. Moszkva mesterséges, erkölcsösödő hisztériaként értelmezte a KAL 007 miatti nyugati felháborodást. Ahelyett, hogy bocsánatot kért volna, a Kreml „bűnös, provokatív lépéssel” vádolta meg a CIA-t. Sürgős „villámátvirok” sortüze érkezett a londoni KGB-állomásra, bennük utasítások a szovjet érdekek és állampolgárok védelmére vonatkozóan támadás esetére, a felelősséget Amerikára kell hárítani, és olyan információkat kell szerezni, amelyek alátámasztják Moszkva összeesküvés-elméleteit. A londoni állomás később a Központ dicséretében részesült „a dél-koreai repülőjázat kapcsán a Szovjetunió ellen indított hadjárat elhárításában nyújtott erőfeszítéseikért”. A gyengékedő Andropov, aki nem tudott kikelni az ágyból – mint később kiderült, ez már a halálos ágya volt –, kirohant Amerika „felháborító katonai elmezavara” ellen. Gorgijevszkij kicsempészte a távirokat a követségről, és átadta az MI6-nek.

A KAL 007-es járatának lelövése két pilóta, a koreai és az orosz egyszerű emberi alkalmatlanságának volt a következménye. Azonban Gorgijevszkij jelentéseiből kiviláglott, hogy a növekvő feszültség és a kölcsönös meg nem értés nyomása alatt hogyan mérgeztette el a hétköznapi tragédia a kivételesen veszedelmes politikai helyzetet.

Az ádáz bizalmatlanság, a félreértések és az erőszak hatására a hidegháború a tényleges háború küszöbére jutott.

Az Able Archer 83 a NATO 1983. november 2. és 11. között tartott hadgyakorlata volt, aminek a célja olyan konfliktus szimulálása, amely

egyre fokozódik és végül nukleáris támadással zárul.⁴ Ilyesféle katonai gyakorlatot korábban is számos alkalommal tartottak már mind a két oldalon. Az Able Archerben 40 000 amerikai és NATO-szövetséges katona vett részt Nyugat-Európában, akiknek a tevékenységét rejtjelezett kommunikációval hangolták össze. A gyakorlat beállítása szerint a kék erők (NATO) védelmezték szövetségeseiket, miután a narancs erők (a Varsói Szerződés tagállamai) katonákat küldtek Jugoszláviába, majd megtámadták Finnországot, Norvégiát és végül Görögországot is. A képzelt konfliktus növekedésével a hagyományos háború helyét is átvették a vegyi és atomfegyverek, és ezek képzeletbeli bevetése lehetővé tette a NATO számára, hogy gyakorolja a nukleáris robbanófejekkel felszerelt rakéták indítási eljárását. Valódi fegyvereket egyáltalán nem használtak. Igazi próbauzem volt ez, azonban a KAL 007 balesetét követően kialakult lázas légkörben a Kreml vészmadarai valami minden eddiginél fenyegetőbbet láttak: cselt, aminek a célja elfedni a valódi húzást, az első nukleáris csapást pontosan abból a fajtából, amelyet Andropov jóslott meg korábban, és amit immár több mint három éve kerestek a RJAN-művelettel. A NATO épp abban a pillanatban kezdett hozzá valószínű nukleáris támadás szimulálásához, amikor a KGB épp megpróbált érzékelni egyet. Az Able Archer különböző, korábban nem látott jellegzetességei megerősítették azt a szovjet gyanút, hogy többről van itt szó egyszerű hadgyakorlatnál: ilyenek voltak az Amerika és Nagy-Britannia közötti titkos üzenetváltások egy hónappal korábban (valójában Grenada amerikai megszállására érkezett válasz volt ez), a nyugati vezetők részvétele a gyakorlat kezdetén és a tisztelt megsokkoltól eltérő mozgási mintázata Amerika európai bázisain. Sir Robert Armstrong, a kabinetfőnök később arról tájékoztatta Mrs. Thatchert, hogy a szovjetek azért reagáltak ennyire mélységes riadalommal, mert a gyakorlat „fontos szovjet ünnepnapon zajlott, és nem egyszerű hadgyakorlatnak tűnt, hanem valódi katonai tevékenység és riasztások formájában volt érzékelhető”.

A londoni rezidentúra november 5-én táviratot kapott a Központtól, amiben arra figyelmeztették, hogy amint Amerika és a NATO az el-

ső csapás mellett dönt, hét–tíz napon belül lövik ki a rakétákat. Gukot arra utasították, hogy sürgősen derítse föl, érzékelhető-e bármilyen „szokatlan tevékenység” kulcsfontosságú helyszíneken: nukleáris bázison, híradóközpontokban, kormányzati óvóhelyeken és mindenekelőtt a Downing Street 10.-nél, ahol a közhivatalnokoknak eszelősen kellene dolgozniuk, hogy felkészüljenek a háborúra „a sajtó értesítése nélkül”. A KGB saját fontossági sorrendjét jól mutatja, tisztjeit arra utasította, keressenek bizonyítékot arra, hogy „a politikai, gazdasági és katonai vezetés” tagjai evakuálnák családjukat Londonból.

A távirat – amelyet Gorgyijevszkij továbbadott az MI6-nek – volt a Nyugatnak juttatott első jel, hogy a szovjetek szokatlan és nagyon riasztó módon reagálnak a gyakorlatra. Két vagy három nappal később újabb gyorstávirat érkezett a KGB *rezidense*inek, ami tévesen arról számolt be, hogy az amerikai bázisokat riadókészültségbe helyezték. A Központ különböző magyarázatokat kínált, „az egyik az volt, hogy az Able Archer fedőtörténete alatt megkezdődött a visszaszámlálás a nukleáris csapásig”. (A valóságban a bázisok az amerikai katonák ellen Bejrútban elkövetett terrortámadást követően szigorították meg a laktanyákban a biztonsági rendszabályokat.) A Gorgyijevszkijtól származó hírszerzési információk túl későn érkeztek a nyugati országokhoz, hogy leállíthassák a gyakorlatot. A Szovjetunió addigra már nekilátott előkészíteni saját nukleáris fegyverrendszereit: Kelet-Németországban és Lengyelországban atombombákkal szerelték föl a repülőgépeket, a Nyugat-Európát célzó körülbelül 70 SS–20 típusú rakétánál riadókészültséget rendeltek el, és a nukleáris ballisztikus rakétákat hordozó szovjet tengeralattjárókat a sarki jég alá küldték, hogy ne lehessen érzékelni a hollétüket. A CIA katonai tevékenységről számolt be a Baltikumban és Csehszlovákia területén. Az elemzők egy része szerint a Szovjetunió még interkontinentális ballisztikus rakétasilóiban is elrendelte a kilövés előkészületeit, azonban az utolsó pillanatban leállította a folyamatot.

Az Able Archer november 11-én az előzetes tervnek megfelelően lezárult, a két oldal lassan leeresztette egymásnak szegezett fegyvereit,

és a szükségtelen, a közvélemény előtt teljesen homályban maradó, mexikói stílusú patthelyzet véget ért.

A történészek között nincs egyetértés abban, mennyire került közel a világ a háborúhoz. Az MI5 hivatalos történelmében az Able Archer „az 1962-es kubai rakétaválság óta a legveszélyesebb pillanatként” szerepel.⁵ Mások szerint Moszkva mindvégig tisztában volt azzal, hogy ez csupán gyakorlat, és a szovjet nukleáris háborús előkészületek pusztán a megszokott árnyékboksz részei voltak. Maga Gorgyijevszkij közönyösen vélekedett a dologról: „Más jelek hiányában úgy éreztem, egy újabb zavaró megmutatkozása ez Moszkva egyre növekvő üldözési mániájának, nem pedig tényleges és éles probléma.”

Azonban a brit kormányban mindazok, akik olvasták a jelentéseit és a Moszkvából érkezett táviratok sorát, úgy vélték, hogy alig hajszálnyival sikerült elkerülni a nukleáris katasztrófát. Geoffrey Howe, Nagy-Britannia külügyminiszterének szavaival élve: „Gorgyijevszkij semmilyen kétséget nem hagyott bennünk a tényleges atomcsapással kapcsolatos elképesztő, mégis őszinte orosz félelmet illetően. A NATO megváltoztatta a gyakorlat egyes elemeit, hogy semmilyen kétség ne maradjon a szovjetekben, itt csak egy próbáról van szó.”⁶ Ami azt illeti, azzal, hogy eltért a bevett eljárásrendtől, a NATO talán csak növelte a fenyegető szándékkal kapcsolatos benyomást. Az Összhaderőnemi Hírszerzési Bizottság (Joint Intelligence Committee, JIC) utólagos jelentése arra a következtetésre jutott, „nem zárhatjuk ki a lehetőségét, hogy legalábbis a szovjet tiszték/közhivatalnokok egy része esetleg félreértette az Able Archert... mint tényleges fenyegetést”.

Margaret Thatcher nagyon aggódott. A szovjet félelmek és a reagáni stílus keveréke akár nukleáris háborúhoz is vezethetett volna, azonban Amerika nem volt teljesen tisztában azzal, hogy részben miatta miféle helyzet alakult ki. Tenni kellett valamit. Utasítást adott: „Fel kell számolni annak a veszélyét, hogy a nyugati országok szándékait illető téves értelmezés nyomán a Szovjetunió túlzott reakcióval válaszoljon.” A külügyminisztériumnak „sürgősen meg kell vizsgálnia, hogyan érdemes felvenni a kapcsolatot az amerikaiakkal a meglepetésszerű

NATO-támadással kapcsolatos lehetséges szovjet félreértéseket illetően”. Az MI6 egyetértett abban, hogy „megosztja Gorgijevszkij értesüléseit az amerikaiakkal”. A Nocton-anyagok terjesztési köre ismét nőtt: az MI6 közölte a CIA-val, hogy a KGB úgy vélte, az egyik hadgyakorlat a háború kitörése előtti, előre megtervezett előkészület volt.

„Nem értem, hogyan hihették – mondta Ronald Reagan, amikor arról tájékoztatták, hogy a Kreml ténylegesen attól tartott, az Able Archer idején nukleáris támadásra kerül sor. – De érdemes észben tartani.”⁷

Ami azt illeti, az amerikai elnök nagyon is sokat foglalkozott a nukleáris világégés gondolatával. Egy hónappal korábban „nagyon nyomott” hangulatba került, miután megnézte a *Másnapot*: a film egy középnyugati városról szól, amely elpusztul egy nukleáris támadásban. Nem sokkal az Able Archer után jelen volt a Pentagon egyik tájékoztatóján, ami a nukleáris háború „fantasztikusan iszonyatos” hatását mutatta be. Még ha Amerika „győz” is egy ilyen konfliktusban, feltehetően 150 millió amerikai veszíti el az életét. Reagan „egészen kijózanító élményként” beszélt a tájékoztatóról. Aznap éjjel a következőt írta a naplójába: „Úgy érzem, a szovjetek... annyira paranoiások a megtámadásukat illetően... hogy muszáj elmondanunk nekik, itt nincs senki, akinek bármi ilyesmi lenne a célja.”

Reagan és Thatcher is a békés nyugati demokrácia elleni kommunista fenyegetés fogalomrendszerében értelmezte a hidegháborút: Gorgijevszkijnek köszönhetően mostanra tudatában voltak annak, hogy a szovjet aggodalom talán nagyobb veszélyt jelent a világra a szovjet agressziónál. Reagan emlékirataiban ez áll: „Három év valami meglepő tanított meg az oroszokkal kapcsolatban: a szovjet hierarchia tetején sokan őszintén féltek Amerikától és az amerikaiaktól... Lassan rájöttem, hogy számos szovjet vezető nemcsak ellenségként, hanem lehetséges támadóként is tart tőlünk, akik megelőző csapásként nukleáris fegyverekkel dobálhatják meg őket.”⁸

Az Able Archer fordulópontot jelentett: a rémítő hidegháborús szembenállás pillanatát, amelyet a nyugati országok médiája és nyilvánossága egyáltalán nem vett észre, és ami lassú, de érzékelhető olvadást

indított el. A Reagan-féle amerikai kormányzat visszafogta szovjetellenes nyelvezetét. Thatcher elhatározta, hogy kezet nyújt Moszkvának. „Úgy érezte, eljött az ideje, hogy túllépjenek a »gonosz birodalmának« szófördulatán, és elgondolkodjanak azon, a nyugati államok miképpen zárhatnak le a hidegháborút.” A Kreml üldözési mániája lassan alábbhagyott, elsősorban Andropov 1984 februárjában bekövetkezett halála után, és bár a KGB-tiszteknek azt mondták, változatlanul figyeljék a nukleáris támadási előkészületekre utaló jeleket, a RJAN-művelet lendülete egyre fogyatkozott.

Ezért részben Gorgijevszkij volt a felelős. Mindeddig apró, erősen megválogatott darabokban, szűkmarkúan mérték ki titkait Amerikának – mostantól fogva egyre nagyobb adagokban, habár továbbra is a forrás gondos elleplezésével osztották meg a hírszerzés értesüléseit a CIA-val. Az Able Archer alatti szovjet riadóval kapcsolatos értesülésekről azt mondták: „csehszlovák hírszerzőtől származnak... akinek a feladata a nagyszabású NATO-gyakorlatok figyelése”. Gorgijevszkij örült, hogy az MI6 megosztotta értesüléseit a CIA-val. „Oleg akarta – mondta egyik brit kezelője. – Azt akarta, hogy hatása legyen.” Meg is kapta.

A CIA-nak számos kéme volt a Szovjetunióban, azonban egyetlen forrásuk se tudott szolgálni ilyesfajta „tényleges bepillantással a szovjet lélek működésébe”, és eredeti „dokumentumokat biztosítani, amelyekből kiderült, hogy valóban nyugtalankodtak egy bármikor bekövetkező megelőző csapás lehetősége miatt”. Robert Gates, a CIA hírszerző igazgatóhelyettese rendszeresen olvasta a Gorgijevszkij értesülésein alapuló jelentéseket, és ráébredt, hogy szervezete lemaradt valamiről. „A jelentés nyomán először arra gondoltam, hogy nem csak jelentős hírszerzési hiánnyal nézünk szembe, ráadásul az Able Archerrel kapcsolatban épp az a legrettenetesebb, hogy talán az atomháború küszöbén álltunk, és még csak nem is tudtunk róla.”⁹ Az Able Archer-féle riadalomról szóló titkos belső CIA-összefoglaló szerint, amelyet évekkel később írtak: „Gorgijevszkij információja valóságos megvilágosodást hozott Reagan elnök úrnak... egyedül Gorgijevszkijnek az MI6-en

keresztül épp időben Washingtonba ért figyelmeztetése akadályozta meg, hogy a dolgok túlságosan messzire menjenek.”¹⁰

Az Able Archertől fogva Gorgyijevszkij politikai jelentéseinek lényegét egyértelműen egyetlen ügynöktől származó rendszeres összefoglalásban eljuttatták Ronald Reaganhez. Gates visszapillantva azt írta: „A Szovjetunióban lévő forrásaink általában olyanok voltak, akik a katonaságukról és a katonai fejlesztéseikről számoltak be. Gorgyijevszkij a vezetés gondolkodására vonatkozó információkat adott... Márpedig ez a fajta információ igazán ritkaságnak számított.” Reaganre „nagy hatást tett”, amit olvasott, tudván, hogy valahonnan a szovjet rendszer mélyéből származik, olyasvalakitől, aki az életét kockáztatja. Az MI6-tól származó értesítéseket „a CIA-ban szentek szentjeként kezelték, és csakis egy kis csoport láthatta, amelynek tagjai szigorú feltételekhez kötve, papíron olvasták”, mielőtt átcsomagolták és beküldték az Ovális Irodába.”¹¹ Gorgyijevszkij hírei alátámasztották „Reagan meggyőződését, hogy nagyobb erőfeszítést kell tenni, nem csupán a feszültség csökkentése érdekében, hanem az egész hidegháború lezárására”. A CIA elismerte az anyagokat, de bosszús is volt és vad kíváncsiság is emésztette, hogy vajon honnan fakad a titkoknak ez az állandóan csorgó forrása.

A kémek hajlamosak túlzó kijelentéseket tenni a mesterségükről, azonban a kémkedés valósága az, hogy gyakorta nem sok maradandó hatása van. A politikusok azért bánnak kincsekként a minősített információkkal, mert titkok, bár ez nem jelenti feltétlenül, hogy megbízhatóbbak a nyílt forrásokból hozzáférhető értesüléseknél, sőt gyakorta még kevésbé azok. Ha az ellenségnek kémei vannak a táborunkban, nekünk pedig az övében, akkor a világ talán valamivel biztonságosabb hely lesz, de lényegében mindenki ugyanoda ér vissza, ahonnan elindult, valahová a „tudom, hogy tudod, hogy tudom...” beszálázhatatlan és homályos színpén.

Ám a kémek néha nagy hatást gyakorolnak a történelemre. Az Enigma rejtjelezés feltörése legalább egy évvel lerövidítette a második világháborút. A szövetséges hatalmak szicíliai partraszállását és a normandiai partraszállást sikeres kémtevékenység és hadászati szintű megtevesztés

támogatta meg. Az 1930-as és 1940-es években a nyugati országok hírszerzésébe sikeresen beszivárgó szovjet ügynökök segítségével Sztálin kulcsfontosságú előnyre tett szert a nyugati hatalmakkal szemben.

A világot megváltoztató kémek panteonjának nincs sok tagja, és Oleg Gorgyijevszkij is köztük van: a történelem fordulópontján tárta föl a KGB belső működésének titkait, és nemcsak azt árulta el, mit is tesz – vagy nem tesz – a szovjet hírszerzés, hanem azt is, mit gondol, mit tervez a Kreml, és ezzel megváltoztatta a nyugati hatalmak gondolkodását a Szovjetunióról. Az életét tette kockára, hogy elárulta a hazáját, egyúttal valamivel biztonságosabbá tette a világot. Egy minősített CIA-értékelés megfogalmazásával élve, az Able Archer körüli félelem „a hidegháború utolsó görcse” volt.

Emberek ezrei töltötték meg a Vörös teret 1984. február 14-én, Jurij Andropov temetésén. A megjelent nemzetközi méltóságok között ott volt Margaret Thatcher is elegáns gyászruhában és – a moszkvai hideg elleni védekezésül a kabátja alá begyömöszölt meleg vizes palacknak köszönhetően – a szokottnál kissé zömökebben. Mint korábban George Bush alelnöknek megjegyezte, a temetés „isteni adomány” volt a kelet–nyugati viszonyban. Lenyűgöző és igen nehéz előadást mutatott be. Míg a többi nyugati vezető „szórakozottan cseverészett” a temetés alatt, néhányan még fel is kuncogtak, amikor Andropov koporsóját elejtették, Thatcher mindvégig „az alkalomhoz illően ünnepélyes” maradt. Tagbaszakadt brit testőr követte a Kremlben tartott fogadásra – a KGB abból indult ki, hogy zsebei fegyverektől duzzadoznak –, majd előkapott egy pár magassarkú cipőt, hogy a miniszterelnök asszony átvegye. Thatcher 401 percen át beszélgetett Andropov utódával a vénséges és betegeskedő Konsztantyin Csernyenkóval, és közölte vele, „esélyük van, meglehet, az utolsó esély arra, hogy gondoskodjanak az alapvető leszerelési megállapodásokról”. Csernyenkót megdöbbenően időznek, a kommunista múlt élő kövületének látta. „Az ég szerelmére, kerítsenek már nekem egy fiatal orosz” – mondta a segédeinek a hazafelé vezető repülőúton.¹² A közhivatalnokok addigra már azonosítottak is valakit, aki alkalmas

lehetett talán részt venni a szovjet oldalról a párbeszédben, a Politikai Bizottság emelkedőben lévő csillaga, Mihail Gorbacsov.

Thatcher tökéletesen játszotta el a szerepét, pontosan azt az instrukciót követte, amelyet részben Gorgyijevszkij írt. James Spooner a temetés előtt ötleteket kért tőle, hogyan kellene Thatchernek fellépnie: Gorgyijevszkij méltóságteljes viselkedést és barátságot javasolt, azonban figyelmeztetett arra, hogy az oroszok érzékenyek és védekezésre rendezkedtek be. „Oleg részletes jelentést adott arról, hogyan kellene viselkednie a miniszterelnök asszonynak” – mondta az ügyből való „termék” elemzéséért és szétosztásáért felelős MI6-tiszt. „Az emelvényen fekete ruhát és prémsapkát viselt, és nagyon komolyan tűnt. Igazán meggyőző teljesítményt nyújtott. Jól értette az oroszok lelkületét. Oleg nélkül sokkal szigorúbb lett volna. Olegnek köszönhetően tisztában volt az-
zal, hogyan játszhatja ki legjobban a kezében lévő lapokat. Az oroszok felfigyeltek rá.”

Eközben a londoni szovjet nagykövetségen a követség alkalmazottjainak tartott értekezleten, amelyen jelen volt a KGB-s csoport is, elhangzott, hogy Mrs. Thatcher megjelenését a temetésen nagyon jól fogadták Moszkvában. „A miniszterelnök asszony alkalom iránti érzékenysége és politikai képessége mély benyomást tett ránk – jelentette be Popov. – Mrs. Thatcher mindent megtett a vendéglátói kegyeinek elnyerése érdekében.”

Íme, a tökéletes hírszerzési ciklus: Gorgyijevszkij tájékoztatta a miniszterelnök asszonyt, hogyan reagáljon a szovjetekre, aztán jelentette a Thatcher viselkedésére adott szovjet választ. A kémek általában a tényeket szállítják, és a fogadóra bízzák az elemzésüket – egyéni szemszögéből Gorgyijevszkijnek lehetősége volt a Nyugat számára értelmezni, mit gondol, remél és mitől tart a KGB. „Oleg hozzájárulásának ez a lényege – mondta az MI6 elemzője. – Belebújni mások elméjébe, megérteni a logikájukat, az észjárásukat.”

Gorgyijevszkij egyszerre volt pozitív és negatív: pozitív volt, mert fontos titkokat, figyelmeztetéseket és szempontokat szolgáltatott, és negatív, mert tevékenysége azt példázta, hogy a nagy-britanniai

KGB-állomás többé-kevésbé épp olyan nehézkes, alacsony határfokú és hamis – összességében tehát reménytelen –, mint a vezetője. Arkagyij Guk megvetette a Központban lévő főnökeit, mégis igyekezett eleget tenni még a legneveltségesebb igényüknek is. Amikor a BBC-n azt hallotta, hogy Greenham Commonnál cirkálórakéta-gyakorlatot tartottak, a *rezidens* sietve készített jelentést, amiben azt sugallta, korábban már tudomása volt a próbáról. Amikor Nagy-Britanniában atomellenes tömegtüntetések zajlottak, Guk magának igyekezett tulajdonítani az érdemet azzal, hogy hazug módon hirdette, a KGB „aktív intézkedései” nyomán indult meg a tüntetés. Gyanakvása túlpörgött, miután Londonban két szovjet állampolgár – a kereskedelmi kirendeltség egyik tagja és egy köztisztviselő felesége – öngyilkos lett. A testeket visszaküldte Moszkvába azzal az utasítással, hogy állapítsák meg, megmérgezték-e őket, amit a KGB tudósai aztán engedelmesen meg is erősítettek... Noha az egyik felakasztotta magát, a másik kiugrott az ablakon. Gorgyijevszkij úgy vélte, „ez is újabb jele volt annak, hogyan táplálkozik a szovjet üldözési mánia saját neurózisaiból”. A KGB *rezidense* gondosan elleplezte a Bettaney-ügyben mutatott alkalmatlanságát, amikor biztosította Moszkvát, hogy az egész a brit hírszerzés körmonfont fortélyá volt.

Féltékenyen őrizte titkait, ám Gorgyijevszkij meglepő mennyiségű hasznos információhoz fért hozzá a követségi pletykáktól egészen a politikai és nemzeti jelentőségű értesülésekig. A KGB számos illegális hírszerzővel dolgozott Nagy-Britanniában, és bár az ügynöki vonal a *rezidentúrán* belül félig-meddig függetlenül tevékenykedett, valahányszor Gorgyijevszkij a földalatti kémhálózattal kapcsolatos információba botlott, továbbadta az MI5-nak. A bányászstrájk csúcspontján, 1984–85-ben Gorgyijevszkij megtudta, hogy a Bányászok Nemzeti Szakszervezete (National Union of Miners, NUM) korábban felvette a kapcsolatot Moszkvával, hogy pénzügyi támogatást kérjen. A KGB ellenezte a bányászok pénzelését. Maga Gorgyijevszkij mondta KGB-s munkatársainak, Moszkva számára „nemkívánatos és semmilyen haszonnal nem jár”, ha Nagy-Britanniában úgy érzékelik, beavatkozik

pénzzel az ipar történéseibe. Azonban a Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottsága másként vélekedett, és engedélyezte, hogy több mint egymillió dollárt utaljanak át a Szovjet Külkereskedelmi Bankból (az utalást fogadó svájci bank végül gyanút fogott, és a pénzmozgásra nem került sor). Thatcher „belső ellenségnek” nevezve gyalázta a bányászokat, és előítéleteit minden bizonnyal megerősítette, amikor kiderült, hogy a külső ellenség készen állt pénzzel támogatni a tüntetésüket.

Gorgyijevszkij kémkedési radarja más, Moszkvától távol eső ellenségeket is befogott. 1984. április 17-én a London közepén található St. James's Square-en, a helyi Líbiai Népi Irodából leadott gépfegyversorozat megölte Yvonne Fletcher rendőrnőt. A KGB rezidentúrája másnap táviratot kapott a Központból, miszerint „megbízható értesülések alapján a lövöldözést személyesen Kadhafi rendelte el”, továbbá „a kelet-berlini líbiai hírszerzőállomásról repült Londonba egy tapasztalt harcos a lövöldözést felügyelni”. Gorgyijevszkij azonnal továbbadta a táviratot az MI6-nek, amivel megtámogatta a határozott választ követelők álláspontját a kialakult vitában. A Thatcher-kormány megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Líbiával, lerohanta a nagykövetséget, kiutasította Kadhafi banditáit, és gyakorlatilag felszámolta a líbiai terrorizmust Nagy-Britanniában.

A hírszerzésből származó értesülések alkalmanként csak lassan érnek be. Gorgyijevszkij még 1974-ben értesítette az MI6-et Arne Treholt kémtevékenységéről, azonban a norvég nemzetbiztonsági szervezetnek egy évtizedbe telt el lépnie, részben azért, hogy ezzel védjék a forrást. Eközben a norvég baloldal ragyogó csillaga olyan magasra jutott, hogy a norvég külügyminisztérium sajtórészlegének vezetője lett. 1984 elején szóltak Gorgyijevszkijnek, hogy a norvégok készen állnak lecsapni, egyúttal megkérdezték, van-e ellenvetése – tekintettel arra, hogy ő volt az első, aki jelzett erről, előfordulhat, hogy Treholt letartóztatásával sérülhet a biztonsági helyzete. Gorgyijevszkij nem tévovázott:

– Dehogya. Elárulta a NATO-t és Norvégiát, ezért természetesen le kell tartóztatnotok, amint csak lehet.

Treholtot 1984. január 20-án vették őrizetbe, méghozzá maga a norvég elhárítás vezetője. Úgy hitte, hogy Bécsbe tart, ahol találkozik Gennagyij Tyitovval, „a Krokodil”-l, aki az elmúlt tizenhárom évben KGB-s kezelőtisztje és ebédpartnere volt. Mintegy 65 minősített dokumentumot találtak az aktatáskájában, további 800-at az otthonában. Először tagadta a kémkedés vádját, de amikor mutattak neki egy fényképet, amin Tyitovval volt látható, sugárban hányt egyet.

– Mit mondhatok még? – kérdezte utána.¹³

A norvég hírszerző szolgálat elkapta Tyitovot is, és ajánlatot tettek neki: ha belemegy abba, hogy átáll, akkor kap félmillió dollárt. Visszatartotta, mire kidobták az országból.

Treholtot „helyrehozhatatlan károkozással” vádolták meg azzal, hogy Oslóban, Bécsben, Helsinkiben, New Yorkban és Athénban találkozott szovjet és iraki hírszerzőkkel, és titkokat adott át nekik. A vád szerint 81 000 dollárt kapott a KGB-től. A napilapok „Quisling óta Norvégia legnagyobb árulójaként” beszéltek róla: a háborús náci kollaboránshoz hasonlították, akinek a neve „quisling” alakban használatos volt egy időben az európai nyelvekben az árulók rokon értelmű szavaként. A bíró megállapította, hogy Treholt „a valóságtól elrugaszkodott, és túlzott elképzeléseket táplált önnön fontosságát illetően”. Árulásban bűnösnek találták, és húszéves szabadságvesztésre ítélték.

1984 nyarának végén James Spooner új beosztást kapott, a helyet Simon Brown, a P5, a szovjet osztály oroszul beszélő korábbi vezetője vette át, aki annak idején rongyokba öltözve követte Bettaney-t. Brownal még 1979-ben osztották meg a Nocton részleteit, amikor moszkvai állomásvezetőként ő volt a felelős a Pimlico, a menekülési művelet jelzőhelyeinek rendszeres ellenőrzéséért. Gorgyijevszkij és közöttük nem volt meg az a személyes kémia, ami Spoonerrel működött. Az első találkozásuknál Veronica zellert hozott ebédre, és feltette forni a teavizet. Brown ideges volt. „Azt hittem, ha nem beszélek folyékonyan oroszul, azt hiszi majd, hogy egy ostoba majom vagyok. Aztán amikor visszahallgattam a felvételt, döbbenet tapasztaltam, hogy csak a kannában lévő víz egyre erősödő süvöltését és a ropogást hallom, ahogy valaki

zellert eszik.” Az MI6-titkárnő, Sarah Page minden ilyen találkozón jelen volt, rendíthetetlenül, megnyugtatóan ült a helyén. „Biztató jelenléte sokat segített abban, hogy emberibbé váljon és finoman elsimuljon az egyébként zaklatott légkör.”

Eközben Gorgyijevszkij folytatta nappali munkáját, a politikai kapcsolatok ápolását is. Voltak közöttük olyanok, akik őszintén rokon-szenveztek a szovjetekkel, és olyanok is, mint Rosemary Spencer, akik hasznos aprópénzzel szolgáltak. A Konzervatív Párt központi irodájában dolgozó kutató mellett akadtak más ügynökök is, akiket az elhárítás tartott, és akik nem tudták, hogy Gorgyijevszkij valójában a brit hírszerzésnek dolgozó kettős ügynök, így az MI5 táplálta rajtuk keresztül információval a szovjeteket. Neville Beale, a londoni városi közgyűlés Finchley-ért felelős tory képviselője és a chelsea-i Konzervatív Társaság korábbi elnöke is ilyen forrás volt. Olyan közgyűlési dokumentumokat adott át Gorgyijevszkijnek, amelyek nem voltak bizalmasak, viszont nagyon unalmasak voltak, egyúttal újabb bizonyítékot jelentettek Oleg kivételesen jó információszerző képességére.

A Központ gyakorta állt elő lehetséges tippekre vonatkozó javaslatokkal. Ezek a javaslatok jobbára kivihetetlenek voltak. 1984-ben személyes távirat érkezett a Központból, ami arra utasította Gorgyijevszkijt, hogy vegye fel a kapcsolatot Michael Foottal, a korábbi Boot ügynökkel. Súlyos választási vereségét követően Foot lemondott a Munkáspárt vezetéséről, de változatlanul parlamenti képviselő volt, és a baloldal vezetői közé számított. A távirat megjegyezte, hogy noha a hatvanas évek vége óta Foot semmilyen kapcsolatban nem állt a KGB-vel, „talán hasznos lenne ismét kapcsolatba lépni vele”. Egészen látványos lett volna az eredmény, ha kiderül, hogy az MI6 irányítása alatt álló kém megpróbálta beszervezni Nagy-Britannia egyik első számú politikai alakját. „Ne siess – javasolta az MI6. – Ha tudsz, lépjél ki belőle. Gorgyijevszkij üzenetet küldött vissza a Központnak, amiben az állt, hogy kitalálja, miképpen tud egy fogadáson szóba elegyedni Foottal, és „óvatosan” felhívni a figyelmét korábbi kapcsolataira, és ezzel kitapasztalni, hogyan is áll most hozzájuk. Aztán nem tett semmit,

és remélte, hogy a Központ elfeledkezik az ötletéről... Így is történt, legalábbis egy ideig.

A Nocton-ügy első két évében több ezer önálló hírszerző- és elhárítójelentést eredményezett, némelyik csak néhány soros volt, mások oldalakon át tartottak. Ezeket aztán továbbosztották és csomagolták: jutott belőle az MI5-nak, Margaret Thatchernek, a brit kormány egyes tagjainak és a külügyminisztériumnak, és egyre inkább a CIA-nak is. Más, megválogatott szövetségesek is kaptak alkalmanként elhárítói vonatkozású nyomokat, de csakis akkor, ha fontos érdekelt-ség forgott kockán. A CIA különleges, „elsőbbiséget élvező” kategóriában volt.

Az MI6 nagyon elégedett volt Gorgyijevszkijjével, akárcsak a KGB. A moszkvai főnökökre nagy hatást gyakorolt a folyamatos információáram, amit a PR-vonal vezetőjeként termelt – az MI6 elég érdekes értesüléssel látta el a sok törmelék között, hogy a KGB változatlanul kövér és jóllakott maradjon. Még Guk is elégedett volt vele, miközben mit sem tudott arról, sikeres beosztottja azon dolgozik, dicstelen véget vessen kém pályafutásának.

Michael Bettaney tárgyalása 1984. április 11-én kezdődött a londoni központi büntetőbírószágon, a lehető legszigorúbb biztonsági előírások közepette: a tárgyalóterem ablakait eltakarták, a rendőrség jelentős erővel volt jelen, és védett telefonkapcsolatot hoztak létre az MI5 központjával, amennyiben az eljárás során egyeztetésre lenne szükség. A bizonyítékok annyira titkosak voltak, hogy a tárgyalás jobbára zárt ajtók mögött, a nyilvánosság és az újságírók kizárásával zajlott. Bettaney hajszálcikos öltönyt és pöttyös nyakkendőt viselt. Ragaszkodott hozzá, hogy „tisztán ideológiai” indítékai vannak: „Nem homoszexuális, nem zsarolták meg és nem haszon reményében cselekedett.”

Bűnösnek vallotta magát, és ötnapos tanúmeghallgatást követően huszonhárom évnyi szabadságvesztésre ítélték.

Az ítélethirdetés során Lord Lane, a főbíró ezt mondta: „Elszánta magát az árulásra. Egészen világos előttem, hogy maga sok szempontból éretlen. Ugyanígy világos előttem, hogy önfejlő és veszedelmes. Nem

tétovázott volna neveket is kiadni az oroszoknak, ami szinte bizonyosan nem is egy ember halálához vezetett volna.”

A sajtó átvette Bettaney kijelentését, miszerint kommunista kém, mert könnyebb lehet valamit kezdeni olyasvalakivel, aki „fokozatos, de végső soron mindent lebíró politikai véleményváltozáson” ment keresztül. A napilapok azt látták benne, amit látni akartak: „Suta srácból álnok áruló” – kiáltotta világgá a *Sun*. „A hírszerzés hidegháborúja mit sem veszített hevesességéből” – jelentette ki a *The Times*. A *Daily Telegraph* bonyolult homofób utalásokkal tüzdelt tele a cikkeit, ahogy igyekezett jelezni, hogy Bettaney meleg, ebből következően természeténél fogva megbízhatatlan. „Bettaney láthatóan jól érezte magát a művészkedő, homoszexuális főiskolai közegben.” A baloldali *Guardian* mutatta a legtöbb megértést: „Saját elképzelése szerint az MI5-nál végzett munkájával igyekezett megakadályozni, hogy Nagy-Britannia és a nyugati szövetséges államok egy új világháború szakadéka szédüljenek.” Az amerikai kormány bosszankodott – és közben röhögött a markába – amiatt, ahogy a brit hírszerzés már megint belső kémkedés áldozata lett. A Fehér Ház egyik szóvivője szerint: „Az elnök úr őszinte riadalommal figyelte a dolgot.” A CIA-s forrás azt mondta a *Daily Express*-nek: „Megint meg kell vizsgálni a brit nemzetbiztonsági közösség biztonságos voltát.” A nemzetbiztonsági bizottság későbbi vizsgálata elítélte az MI5-öt, amiért nem sikerült érzékelnie az ingatag kedélyállapotú Bettaney jelentette veszélyt. A *The Times* még azt a kérdést is feltette, nem jött-e el az ideje, hogy egyetlen nemzetbiztonsági szervezetként szervezzék át az MI5-öt és az MI6-et. „Elvégre a KGB otthon és külföldön egyaránt működik.”

Azt egyetlen napilap sem sejtette, hogy az MI5 első elítélt árulóját az MI6 KGB-n belüli kéme buktatta le. Gorgyijevszkij nemzetbiztonsági katasztrófától mentette meg Nagy-Britanniát, és újra csak kitaposta az utat saját szakmai előmenetele számára.

A bíróság előtti tanúmeghallgatásokon azonosították Arkagyij Gukot mint a KGB állomásvezetőjét. A pocakos orosz tábornokot lefény-

képezték, amint széles napszemüvegben, oldalán feleségével kilépett kensingtoni otthonából. A kép a címlapon jelent meg „Ukmukfukk, Guk” főcímmel, mint a kétbalkezes orosz kémvezér, aki „elutasította a második világháború óta kínálkozó első KGB-lehetőséget, hogy beszervezzenek egy ügynököt a biztonsági szolgálat berkeiben”. Guk mintha még élvezte is volna a figyelmet, és „úgy parádézott, akár egy filmszillag”.

Kíváló alkalom volt ez arra, hogy Gorgyijevszkij megszabaduljon tőle, és így megnyíljon előtte az út még magasabbra jutni a KGB-n belül, egyúttal növelni hozzáférési lehetőségeit a titkos anyagokhoz. Az MI6 Guk azonnali kiutasítását követelte. A kormánynak nem volt sok kedve egy újabb diplomáciai hercehurcához. Christopher Curwen, az MI6 új elhárítási és biztonsági vezetője rámutatott, hogy aligha lesz még egy lehetőség megszabadulni a rezidenstől. „Guk mindig is ügyelt arra, hogy ne folyjon bele az ügynökök kezelésével kapcsolatos műveletekbe, és a jövőben várhatóan még óvatosabban járna el.”¹⁴ Az MI5-ban is akadt, aki nem értett egyet a lépéssel, és rámutatott, hogy amennyiben Guk lábára útilaput kötnek, a nemrégiben Moszkvába küldött új állomásbiztonsági tisztet, John Burnettet egészen biztosan kiutasítanák viszonzás alapján. Ám megérte megfizetni ezt az árat, mutatott rá az MI6. Ha Guk elkerül az útból s Nyikityenko kihelyezési idejének végén jár, feltehetően Gorgyijevszkijt nevezik ki a KGB londoni rezidensének. „Nagyon nagyok a tétek – magyarázta az egyik főtiszt. – Nem kevesebről van itt szó, mint arról, hogy hozzáférhetünk az országunk ellen irányuló összes vagy gyakorlatilag az összes KGB-művelethez.” Levelet fogalmaztak Mrs. Thatcher nevében, amit a külügyminisztériumba küldtek, és amiben az állt, hogy mivel Guk kiléte ismertté vált a nyilvánosság számára, ki kell utasítani. Még a részletekre is ügyeltek, mert a nevét „Gouk” alakban használták: a brit napilapok közül egyedül a *Daily Telegraph* írta így az orosz nevét, és Mrs. Thatcher köztudottan ezt a napilapot olvasta. A külügyminisztériumnak sugallt üzenet szerint a miniszterelnök asszony olvasott az orosz kémvezérről a reggeli napi-

lapjában, és nem akarta az országban látni többet, ezért ha a külügymisztérium változatlanul akadályozza a kiutasítását, akkor személyesen veszi kézbe az ügyet. A húzás bevált.

1984. május 14-én Gukot *persona non gratá*vá nyilvánították „diplomata státuszával összeegyeztethetetlen tevékenység miatt”, és egy hetet kapott összecsomagolni és távozni Nagy-Britanniából. Ahogy ez várható volt, a szovjetek azonnal válaszoltak, és kirúgták az MI5 új kinevezett tisztjét Moszkvából.

A Guk távozása előtti este búcsúbulit tartottak a szovjet nagykövetségen rengeteg étellel és itallal, valamint a távozó *rezidens* tiszteletére tartott beszédek sorával. Amikor Gorgyijevszkijre került a sor, hízlegést hízlegésre halmozott. „Minden bizonnyal épp csak egy leheletnyit túlzottan is simányelvűen és nagyon kicsit őszintétlenül hangzott, amit mondtam.” Guk utána feltápaszkodott, és azt mormolta: „sokat tanultál a nagykövettől”, akinek a képmutató szónoklás iránti tehetsége visszatérő tréfának számított a nagykövetségen. Noha már igencsak részeg volt, Guk érzékelte, hogy beosztottja örül, amiért távozni látja. Másnap a tábornok visszarepült Moszkvába, és teljesen eltűnt. Szégyent hozott a KGB-re azzal, hogy felhívta magára a figyelmet. Nem annyira kivételes alkalmatlansága, hanem ez volt az, ami megbocsáthatatlannak számított.

Leonyid Nyikityenkót nevezték ki megbízott *rezidens*nek, és azonnal nekikezdett ügyeskedni, hogy elérje a véglegesítését. Gorgyijevszkij lett a helyettese, ami azt jelentette, hogy a KGB-állomás még több táviratához és aktájához fért hozzá. Az MI6-et egyszerre elárasztották a friss hírszerzési értesülések. Immár elérhetővé vált a kincseskamra: ha sikerül bejutnia a *rezidens* irodájába, elé tárul az állomás összes titka. Csak Nyikityenko állt az útjában.

Leonyid Nyikityenko a KGB egyik legokosabb tagja volt, azon kevesek egyike, akik hivatásuknak tekintették a munkájukat. Később ő lett a K Csoportfőnökség, az elhárítás vezetője. Egy CIA-tiszt, aki találkozott vele, így írta le: „Széles vállú férfi, igazi medve, tele életerővel... imádta a kémjátszma színpadiasságát, és kétség nem fért hozzá,

hogy ügyes volt benne. Otthon volt ebben a titkos világban, és élvezte minden egyes pillanatát: magának felállított színpadon, saját kézzel írt szerepét játszó színész.”¹⁵ Több mint négyévnyi egyesült királyságbeli tartózkodást követően a gyanakvó tekintetű elhárító már túlszolgált, és vissza kellett volna hívni Moszkvába, azonban Nyikityenko a *rezidens* szerepét nézte ki magának. A KGB-s feladatok általában három évig tartottak, azonban a Központ alkalmanként hajlandó volt meghosszabbítani a kihelyezést, ezért Nyikityenko most nagy erővel indított hadjáratot bizonyítani, hogy ő a legalkalmasabb erre a feladatra – pontosabban szólva, hogy megmutassa, Gorgyijevszkij nem az. Soha nem kedvelték egymást: most pedig megindult a háború Guk utódlásáért, és csak ádázabb volt a harc attól, hogy nem jelentették be.

Az MI6 azon töprengett, közbeavatkozzanak-e ismét, és *persona non gratá*vá nyilvánítsák Nyikityenkót is, amivel Gorgyijevszkijnek akadálytalan útja lett volna a csúcsra. Működött a dominóhatás: a Nocton-ügy kezelőtisztjei még szójátékot is faragtak az ügy elnevezéséből és a hatás angol nyelvű kifejezéséből (Nocton-effect – knock-on effect). Csábító volt az ötlet: ha Gorgyijevszkijt bele lehetne segíteni a vezetői székbe, akkor Londonban töltött ideje a lehető legnagyobb eredménnyel járna, és a kihelyezése végén átállhatna. Azonban némi vitát követően úgy döntöttek, Nyikityenko kiutasítása túlzás lenne, és „valószínűleg a kívánt cél ellenében hatna”. Két KGB-tiszt kirúgása gyors egymásutánban a kor lázas hangulatában még elfogadható volt. Gorgyijevszkij mindhárom közvetlen főnökének eltávolítása akár mintázatként is értékelhető.

Makszim Parsikov, aki szorosan együtt dolgozott Gorgyijevszkijjével, érzékelte, hogy barátja „mintha felvette volna a tempót. Attól a pillanattól fogva, hogy a *rezidentúra* helyettesének nevezték ki, Oleg egészen kiengedett és felszabadult, a korábbinál higgadtabban és természetesebben viselkedett.” Egyesek szerint eltelt magától. Mihail Ljubimov, barátja és korábbi munkatársa Moszkvában igyekezett íróként új életet kezdeni elbocsátása után. „Leveleztünk, és bosszantott, hogy nem válaszolt azonnal, és alkalmanként egy levéllel válaszolt két küldeményem-

re: a hatalom megrontja az embereket, és a londoni *rezidens* helyettes nagykutyának számított.”

Ljubimovnak fogalma sem volt arról, mennyire elfoglalt régi barátja, hiszen egyszerre két titkos munkát végzett, miközben újabb előléptetés érdekében ármánykodott.

A család addigra megtalálta a helyét Londonban. A lányok gyorsan nőttek, folyékonyan beszéltek angolul, és az anglikán egyház egyik iskolájába jártak. Egy évszázaddal korábban maga Karl Marx is elámult, gyermekei mennyire gyorsan alkalmazkodtak a nagy-britanniai élethez: „Iszonyodnak a gondolattól, hogy elhagyják drága Shakespeare-jük országát. Csontjuk velejéig angolokká váltak” – jelentette ki a felesége.¹⁶ Gorgijevszkij ugyanígy meglepődött, egyúttal örömmel tapasztalta, hogy két kis angol lány apja lett. Lejla is egyre jobban kedvét lelta a brit életben. Nyelvtudása gyarapodtával sikerült angol barátokra szert tennie. Gorgijevszkijjellel ellentétben, aki munkatársai között szüntelenül ugrásra készen állt, könnyedén elvegyült a KGB-testvériség többi tagjával, teázott és örömmel pletykált a követség többi tagjának feleségével. „KGB-tisztek családjában nőttem fel – mondta egy alkalommal. – Édesapám és édesanyám is KGB-tiszt volt. A környékünkön, ahol felnőttem, szinte mindenki a KGB alkalmazásában állt. Az összes barátom és osztálytársam apja KGB-tiszt volt. Éppen ezért soha eszembe sem jutott, hogy a KGB-t szörnyű vagy bármi iszonyúhoz kapcsolódó szervezetnek lássam. Ez volt az egész életem, ez volt a mindennapi élményem.”¹⁷ Büszke volt férje gyors előmenetelére, és bátorította törekvését, hogy vegye át a *rezidens* munkáját. Oleg gyakorta tűnt aggodalmasnak, alkalmanként elmélyülten meredt a távolba, mintha egy másik világba ragadt volna, de ezt betudta a fontos feladattal együtt járó tehernek. Soha nem beszéltek a férje munkájáról.

Gorgijevszkij szerette, hogy Lejlában nincsenek meg a gátlások, szerette az életerejét és elkötelezettségét a családi élet irányába. Ártatlan kedvessége, gyanakodásának hiánya remek ellenszere volt a rengeteg ravaszkodásnak, amiben a férfi élt. A hazugság ellenére, amiről csakis Oleg tudott, és ami nem engedte őket igazán közel egymáshoz, soha nem érezte magát még ennyire közel a feleségéhez. „Nagyon boldog

volt a házasságom” – állapította meg később. Időről időre eltöprengett azon, ne avassa-e be Lejlát a titkába, ne tegye-e cinkossá, amivel őszinte és teljes lesz a viszonyuk. Idővel, amikor átáll a britekhez, úgyis megtudja a nő az igazságot. Amikor az MI6 finoman megérdeklődte, mit szól majd a felesége, amikor kiderül a helyzet, az orosz hajthatatlan volt: „Lejla elfogadja majd. Jó feleség.”

Időről időre nyíltan kritizálta Lejla füle hallatára Moszkvát. Egy alkalommal kicsit elragadtatta magát, és „rossz, elhibázott, bűnös” jelzőkkel illette a kommunista rezsimit.

– Jaj, hagyd abba a szövegelést – mordult rá Lejla. – Csak a szádát jártatod, nem tehetsz ellene semmit, úgyhogy mi értelme egyáltalán beszélni erről?

– Lehet, hogy nagyon is tehetek valamit – vágott vissza a bosszús Gorgijevszkij. – Egy napon talán meglátod majd, mit is tudtam tenni.

De aztán megfékezte magát, még időben. „Elhallgattam. Tudtam, ha most folytatnám, akkor még többet is mondanék neki, vagy akár még utalnék is arra, ami történik.”

„Nem értette volna meg – mondta később. – Senki nem értette volna meg. Soha nem beszéltem róla senkinek. Lehetetlen volt, egyszerűen lehetetlen. Nagyon magányos dolog volt ez. Nagyon magányos voltam.”

Házasságuk mélyén ott rejtőzött a magányosság.

Gorgijevszkij rajongott a feleségéért, de nem bízhatta rá az igazságot. Lejla mindig is a KGB-hez tartozott. Míg ő nem.

Azon a nyáron visszatértek szabadságra Moszkvába, és Oleget behívták az Első Főcsoportfőnökségre „magas szintű megbeszélésre” a jövőjét illetően. Nyikolaj Gribin, a gitáros csodagyerek, akit még Dániában ismert meg, és aki most a Brit–Skandináv Csoportfőnökséget vezette, „maga volt a barátságosság”, és két lehetséges előléptetést is belengetett: a főosztályvezető-helyettesi posztot Moszkvában, és a londoni *rezidens*-ét. Gorgijevszkij udvariasan, de határozottan jelezte, hogy az utóbbi érdekli. Gribin türelmet javasolt: „Minél közelebb kerül az ember az állomásvezetői helyhez, annál nagyobb a veszély, annál nagyobb az áskálódás.” De megígérte, hogy minden erejével támogatja.

A beszélgetés átterelődött a politikára, és Gribin kedves szavakkal beszélt a kommunista mennybolt fényes új csillagáról, egy bizonyos Mihail Gorbacsovról. A kombájnvezető fia gyorsan emelkedett a kommunista hierarchiában, és még nem volt ötvenéves, amikor már a Politikai Bizottság teljes jogú tagja lett. Mindenki úgy beszélt róla, mint a haldokló Csernyenko legvalószínűbb utódjáról. Gribin elárulta, hogy a KGB „arra a következtetésre jutott, hogy a jövő szempontjából Gorbacsov a legjobb választás”.

Margaret Thatcher is ugyanerre a következtetésre jutott korábban.

Gorbacsov tűnt annak a lendületes orosz vezetőnek, akinek az érkezésében reménykedett: reformista, nagy koncepciókkal rendelkező ember, aki a beszűkült szovjet gerontokrácia tagjaival ellentétben többször megfordult a szovjet blokk államain kívül is. A brit külügy puhatolódzni kezdett, és 1984 nyarán Gorbacsov beleegyezett, hogy decemberben ellátogasson Nagy-Britanniába. Mrs. Thatcher titkárság-vezetője, Charles Powell tájékoztatta a miniszterelnök asszonyt, hogy a látogatás „egyedülálló lehetőséget kínál arra, hogy a szovjet vezetők következő nemzedékének észjárását megértsek”.¹⁸

Ez lehetőséget kínált Gorgyijevszkij számára is. A *rezidentúra* politikai hírszerzésért felelős tagjaként az ő feladata lesz tájékoztatni Moszkvát arról, mire kell számítnia Gorbacsovnak, míg brit ügynökként tájékoztatja az MI6-et is a látogatás orosz előkészületeiről. A hírszerzés történetében egyedülálló módon egy kém abban a helyzetben volt, hogy formálja, sőt koreografálhatja a világ két vezetőjének találkozóját azzal, hogy mind a két oldalnak kémkedik és jelént: Gorgyijevszkij tanácsot adhat Gorbacsovnak arról, mit mondjon Thatchernek, ezzel egy időben javaslatokat tehet arra, mit mondjon Thatcher Gorbacsovnak. És ha a találkozó jól sikerül, az növeli az esélyét arra, hogy biztosítsa magának a *rezidens* helyét... meg az ezzel járó hírszerzési kincsesbányát.

A londoni KGB-állomás izgatott készülődésbe fogott a hírre, hogy a leendő szovjet vezető odalátogat. Özönlöttek az utasítások Moszkvából, és a brit élet minden aspektusáról – politikáról, katonaságról, technológiai és gazdasági sajátosságokról – részletekbe menő beszámó-

lókat követeltek. A szünni nem akaró bányásztüntetés különösen foglalkoztatta a Központot: nyerhetnek? Honnan kapnak pénzt? A tüntetés természetesen tilos volt a Szovjetunióban. A Központ töviről hegyire tudni akarta, Gorbacsovnak mire kell számítnia brit vendéglátóitól, és mit tervezhet esetleg a brit nemzetbiztonság kellemetlen meglepetés gyanánt. Amikor Hruscsov 1956-ban Londonba látogatott, az MI6 bepoloskázta a szállodáját, figyelte a hívásait, még egy békaembert is küldött, hogy vizsgálja meg a vezetőt szállító szovjet cirkáló fenekét.

A bizalmatlanság mind a két oldalon mélyre nyúló hagyományokkal rendelkezett. Gorbacsov a párt elkötelezett tagja, a szovjet rendszer teremtménye volt, míg Thatcher harsányan ellenezte a kommunizmust, amelyet erkölcstelen és elnyomó filozófiai rendszerként ítélt el. „Létezik egyáltalán lelkiismeret a Kremlben? – kérdezte egy évvel korábban az Amerikában, a Winston Churchill Alapítvány előtt elmondott beszédében. – Megkérdezik maguktól bármikor is, mi az élet értelme? Mi végre ez az egész? Nem. Hitvallásuk nélküli a lelkiismeretet, nem hatja meg a jó és a rossz sugalmazása.”¹⁹ A történelem menetének köszönhetően Gorbacsov a haladó szellemű liberális színében tűnik föl. A *glasznoszty* (nyitottság) és a *peresztrojka* (átstruktúrázás) jövőbeli építőmestere átalakítja majd a Szovjetuniót, és olyan erőket hoz mozgásba, amelyek idővel lebontják a rendszert. Ám 1984-ben ebből még nem sok látszott. Thatcher és Gorbacsov óriási politikai és kulturális szakadék két partján állt. Semmi nem garantálta a találkozó sikerét: a közeledéshez érzékeny és finom diplomáciára, továbbá feltűnésmentes mesterkedésre volt szükség.

A KGB lehetőséget látott a nagy-britanniai látogatásban, hogy javítsanak a Gorbacsov kezében lévő lapokon. „Küldjétek el a lehető legjobb tájékoztatást! – mondta Gribin Gorgyijevszkijnek. – Így úgy néz ki majd, mintha szellemi fölényben lenne.”

Gorgyijevszkijék csapata munkához látott. „Tényleg nekigyürkőztünk – emlékezett vissza Makszim Parsikov. – A brit politika összes alapvető jelentőségű részletéről mélyreható feljegyzéseket készítetünk, összegyűjtöttük az összes brit résztvevőre vonatkozó részleteket.”

Amit csak Gorgyijevszkij összegyűjtött, hogy Nyikityenko továbbítsa a KGB-nek Moszkvába, átadta az MI6-nek is. Ezenfelül a brit hírszerzés információkkal látta el, amelyeket beleszőhetett Moszkvának szánt jelentéseibe: ezek témajavaslatok, lehetséges megállapodási pontok és várható véleménykülönbségek voltak, mint például a bányásztüntetés témájában, továbbá ötletek arra, hogyan viselkedjenek az érintett személyekkel. A brit nemzetbiztonsági szervezet gyakorlatilag megszabta a közelgő találkozó témáit, és tájékoztatta mind a két oldalt.

Mihail Gorbacsov és Raisza Gorbacsova 1984. december 15-én érkezett Londonba nyolcnapos látogatásra. Volt ebben idő vásárlásra és városnézésre, beleértve a jámbor zárandoklatot a British Library székéhez, ahol Marx megírta *A tőkét*, azonban a látogatás lényegében elhúzódó diplomáciai lépéssor volt, ahogy a hidegháborús ellenfelek óvatosan tapogatóztak egymásnál egy sor találkozóan a miniszterelnök vidéki rezidenciáján, Chequersben. Gorbacsov minden este részletes, három-négy oldalas feljegyzést kért, „előrejelzéssel arról, milyen irányban haladhat a másnapi találkozó”. A KGB-nek nem állt rendelkezésére ez az információ. De az MI6-nek igen. Itt volt a tökéletes lehetőség biztosítani, hogy a két csapat ugyanazt a játékot játssza, egyúttal megmutatni Gorgyijevszkij értékét moszkvai főnökeinek. Az MI6 megszerezte a külügyminisztérium Geoffrey Howe külügyminiszternek készített tájékoztatását, amelyben szerepelt, milyen témákat hoz majd elő Gorbacsovnak és csapatának. Ezt átadták Gorgyijevszkijnek, aki berobogott vele a KGB-állomásra, sietve legépelte oroszul, és átadta a jelentésekért felelős tisztnek, hogy tegye bele a napi feljegyzésbe.

– Ez az! – mondta Nyikityenko, amikor elolvasta. – Pontosan erre van szükségünk.

Geoffrey Howe külügyminiszteri tájékoztatója lett Mihail Gorbacsov KGB-s tájékoztatója. „Szórol szóra belekerült.”

A nagy-britanniai látogatás hangos siker volt. Minden ideológiai különbségük ellenére Thatcher és Gorbacsov mintha egy hullámhosszon lettek volna. Természetesen akadtak kínos pillanatok: Thatcher kioktatta látogatóját a szabadvállalkozás és a verseny előnyeiről – Gor-

bacsov ragaszkodott hozzá, hogy „a szovjet rendszer jobb”, és meghívta vendéglátóját, nézze meg saját szemével, a szovjetek népei mennyire „örömtelien” élnek. Viaskodtak a disszidensek sorsát illetően, beleértve a fizikust, Andrej Szaharovot is; valamint a fegyverkezési versenyről is. Egy különösen feszült szóváltás során Thatcher azzal vádolta meg a Szovjetuniót, hogy pénzeli a bányászokat. Gorbacsov tagadta ezt. „A Szovjetunió semmilyen pénzügyi támogatást nem nyújtott a NUM-nak – jelentette ki, majd oldalra pillantott, a propagandafőnökére, a szovjet delegáció tagjára, és még hozzátette: – Amennyire tudom.” Ez hazugság volt, és ezzel Mrs. Thatcher is tisztában volt. Még októberben maga Gorbacsov írta alá a tervet, hogy 1,4 millió dollárt adjanak a tüntető bányászoknak.

Ám a szavak szintjén zajló tusakodás ellenére a két vezető megtalálta egymással a hangot. Szinte már úgy tűnt, mintha ugyanabból a forgatókönyvből olvasnák a szerepüket, ami bizonyos szempontból igaz is volt. A Gorbacsovnak szánt napi feljegyzés „aláhúzott, hálát vagy elégedettséget kifejező bejegyzésekkel” jött vissza. A vezető alaposan átolvasta. „Mind a két oldalt mi tájékoztattuk – mondta az MI6 elemzője. – Valami olyasmit tettünk, amire addig nem volt példa: valóban igyekeztünk felhasználni és nem eltorzítani az információkat, hogy ezzel új lehetőségeket nyissunk. Maréknyi ember dolgozott minden pillanatot kihasználva a történelem fordulópontján.”

A figyelők megállapították, „érzékkelhető volt a kapcsolat kettejük között”. A megbeszélések végén Gorbacsov kinyilvánította, hogy „nagyon elégedett”. Thatcher is ugyanígy érzett. „A személyisége ennél nem is térhetett volna el jobban az átlagos szovjet apparatcsikok lélektelen hasbeszélésétől.” Gorgyijevszkij jelentette a „lelkes moszkvai visszajelzést” az MI6-nek.

Mrs. Thatcher azt írta Reagannek készült feljegyzésében: „Egyértelműen olyasvalakinek ismertem meg, akivel lehet boldogulni. Tulajdonképpen egészen megkedveltem: kétség nem fér hozzá, hogy teljesen hűséges a szovjet rendszerhez, ugyanakkor készen áll meghallgatni minket és tényleges párbeszédet folytatni, és ennek megfelelően saját

véleményt alkotni.”²⁰ Ez a kifejezés lett a látogatás hívószava, annak az erélyesebb vezetési stílusnak az összefoglalása, ami Csernyenko halála után jelent meg, és végül, 1985 márciusában Gorbacsovval hatalomra is került. „Olyasvalaki, akivel lehet boldogulni.”

Ezt az áttörést részben Gorgyijevszkij tette lehetővé.

A Központ örült: Gorbacsov, a KGB első számú vezetőjelöltje államférfihoz méltó tulajdonságokról tett bizonytságot, és a londoni *rezidentúra* is kivételesen jól teljesített. Nyikityenko külön dicséretben részesült, „az utazás remek kezeléséért”. Azonban a dicsőség nagyrészt Gorgyijevszkijé, a politikai hírszerzés rátermett vezetőjéé volt, aki olyan részletes és jól értesült tájékoztatókat készített a számos brit forrásától származó információk alapján. Mostantól Gorgyijevszkij volt a *rezidensi* munka első számú várományosa.

Ám miközben a KGB és az MI6 irányába is a jól végzett munka örömeivel fordulhatott, az aggodalom kicsiny, de annál élesebb szilánkja fészkelte be magát a fejébe.

A Gorbacsov-látogatás közben Nyikityenko magához hívatta helyettesét. A megbízott *rezidens* kiterítette maga elé az asztalra a Gorbacsovnak készített tájékoztatókat, rajtuk a firkálásaival.

A KGB elhárító szakembere rezzenetlen gyanakvó tekintetével figyelte.

– Hmm. Nagyon jó jelentés Geoffrey Howe-ról – mondta Nyikityenko, aztán szívdobbanásnyi szünetet tartott. – Úgy hangzik, mint egy brit külügyi irat.

11

Orosz rulett

Burton Gerber, a CIA szovjet főosztályának vezetője a KGB szakértője volt, széles körű műveleti tapasztalattal rendelkezett a Szovjetunióval vívott kémháborúról. Hórihorgas, magabiztos és céltudatos ohioi, az amerikai hírszerzőtisztok új nemzedékének egyik tagja, akit nem tett tönkre a múlt paranoiája. Létrehozta az úgynevezett „Gerber-szabályokat”, amelyek szerint a nyugati országoknak felajánlott kémkedést minden esetben komolyan kell venni, minden egyes nyomot ellenőrizni szükséges. Különös hobbijainak egyike a farkasok tanulmányozása volt, és volt valami rókaszerű abban, ahogy Gerber KGB-s zsákmányaira vadászott. 1980-ban Moszkvába helyezték ki a CIA állomásvezetőjének, majd 1983 elején visszatért Washingtonba, hogy átvegye a szervezet legfontosabb főosztályát: kémek kezelését a vasfüggöny mögött. Rengeteg ilyen volt: az előző évtized bizonytalansága Bill Casey CIA-igazgató alatt átengedte helyét a buzgó tevékenykedés és a jelentős eredmények időszakának, mindenekelőtt katonai téren. A Szovjetunióban több mint száz CIA-fedett művelet zajlott, és legalább húsz tényleges kém működött, több, mint eddig bármikor: volt belőlük a GRU-ban, a Kremlben, a katonai szervezetben és a tudományos intézetekben. A CIA kémhálózatában jó néhány KGB-tiszt is helyet kapott, de egy se volt akkora jelentőségű, mint az a rejtélyes ügynök, aki első kézből származó, kiváló minőségű anyagokkal látta el az MI6-et.

Amit Burton Gerber nem tudott a Szovjetunió elleni kémkedésről, azt nem is volt érdemes tudni, egyetlen jelentős kivétellel: nem ismerte a brit KGB-kém kilétét. És ez nagyon zavarta.

Látta már, milyen anyagokat tudott szerezni az MI6, és ez egyszerre töltötte el tisztelettel és kíváncsisággal. A hírszerzői munka lelki jutalma az, hogy ha az ember többet tud az ellenségeinél, de az is, ha többet tud a szövetségeseinél. Langley mindent magában foglaló, globális szemlélete szerint a CIA-nak joga volt tudni mindent, amit csak tudni akart.

A brit–amerikai hírszerzési viszony szoros volt és kölcsönös támogatáson alapult, azonban nem volt egyenrangúak közötti viszony. Óriási erőforrásaival és világméretű ügynökhálózatával a CIA egyedüli vetélytársa a KGB lehetett a hírszerzési képességek terén. Ha Amerika érdekeit szolgálta, a CIA megosztotta értesüléseit szövetségeseivel, noha – mint minden hírszerző szervezetnél – a forrásokat szigorúan őrizték. A hírszerzési információk megosztása kétirányú utca, azonban a CIA-tisztek egy része úgy vélekedett, hogy Amerikának mindent joga van tudni. Az MI6 a lehető legmagasabb színvonalú értesüléseket osztott meg, de akárhányszor is célozgatott a CIA arra, hogy tudni szeretnék, honnan crednek ezek, a britek bosszantó és megátalkodott udvariassággal nem voltak hajlandók válaszolni.

A célozgatás egyre kevésbé volt félreérthető: Bill Graver, a CIA londoni állomásvezetője egy karácsonyi fogadáson odaoldalgot az MI6 szovjet blokkért felelős irányítójához. „Karon ragadott, és a falhoz szegezett, úgy mondta: »Tudnál mondani néhány szót erről a forrásról? Garanciára van szükségünk, hogy ez megbízható információ, mert tényleg kurva meleg.«”

A brit tiszt csak a fejét ingatta.

„Nem mondom el, ki az, de biztosak lehettek benne, hogy teljes bizalmunkat élvezi, és hogy megvan a felhatalmazása hitelesíteni az információkat.”

Graver erre meghátrált.

Nagyjából ezzel egy időben az MI6 szívességet kért a CIA-tól. A brit hírszerzés főtisztjei évek óta kilincseltek a Hanslope-ban műkö-

dő technikai csoportnál, hogy készítsenek egy jól használható titkos fényképezőgépet, azonban az MI6 vezetése eddig a költségekre hivatkozva mindig elvetette a gondolatot. Az MI6 változatlanul a régimódi Minox fényképezőgépet használta. Azonban a CIA-ról köztudomású volt, hogy felfogadtak egy svájci óraművest, hogy készítsen egy leleményes miniatűr fényképezőgépet, ami elrejthető egy közönséges Bic öngyújtóban, és amennyiben egy 28 és fél centiméteres madzaggal és egy gombostűvel együtt alkalmazták, tökéletes fényképeket készített. Egy darab rágógumival az öngyújtó aljára ragasztották a madzagot: amikor a végén lévő tű elfeküdt a papíron, az volt az eszményi fókusz távolság és az öngyújtó tetején lévő gombot lenyomva nyitni lehetett a rekeszt. A tűt és a célnát hajtóka mögé lehetett rejteni. Az öngyújtó teljesen ártatlannak tűnt: még tüzet is adott. Ez lenne a tökéletes fényképezőgép Gorgyijevszkij számára. Amikor eljön az átállás ideje, magával viheti a nagykövetségre, és fényképezési szempontból „kiürítheti a páncélszekrényt”. A döntést végül maga Bill Casey hozta meg, és a CIA belement, hogy adjon egy ilyen fényképezőgépet az MI6-nek, de előtte, érdekes párbeszédre került sor a CIA és az MI6 között.

CIA: – Valami meghatározott céllal van szükségetek rá?

MI6: – Van egy emberünk benn.

CIA: – Megkapjuk az anyagait?

MI6: – Nem feltétlenül. Ezt nem lehet megígérni.

Az MI6 nem reagált se a kérdésekre, se a hízelgésre, se a megvesztegetésre, és Gerber bosszús és csalódott volt. A briteknek volt egy nagyon jó emberük, és rejtegették előle. Ahogy az Able Archer-féle riadalom utólagos titkos CIA-értékelése fogalmazott: „A CIA-hoz eljutó információ elsősorban brit hírszerzési forrásokból származott, töredékes, hiányos és homályos volt. Továbbá a britek védelmezték a forrás kilétét, és a jóhiszeműségét nem volt lehetséges önállóan megállapítani.”¹ A hírszerzési értesülések egészen az elnök asztaláig eljutottak: kellemetlen és megalázó volt, hogy nem tudta senki, honnan származtak. Ahogy egy kolléga megállapította: „Burton Gerber eltökélte, hogy kideríti a brit forrás kilétét, [és] kitalálja, honnan jut hozzá London az információkhoz.”²

Így aztán, fentről kapott engedéllyel, Gerber visszafogott kémvadászatba kezdett. 1985 elején arra utasította a CIA egyik nyomozóját, hogy derítse ki a brit szuperkém kilétét. Az MI6-nek semmilyen módon nem szabad felfedeznie, mi zajlik. Gerber ezt nem a bizalom elárulásának, még kevésbé az egyik szövetséges elleni kémkedésnek látta, inkább a szálak elvarrásának, körütekintő és jogos adatellenőrzésnek tekintette.

Aldrich Ames volt a CIA szovjet elhárítási vezetője. Milton Bearden, a CIA-tiszt, aki idővel átveszi a szovjet főosztályt, azt írta: „Burton Gerber eltökölte, hogy azonosítja a brit forrást, és a Szovjet-kelet-európai Főosztály elhárítási vezetőjét, Aldrich Amest bízta meg a feladattal.” Gerber később azt állította, nem személyesen Amest kérte fel a nyomozómunkára, hanem egy másik, meg nem nevezett tisztet, aki „tehetséges volt az efféle ellenőrzésekben”. A szóban forgó tisztnek Ames, az elhárítófőnök mellett kellett dolgoznia.

Ames pozíciója jól csengett, azonban Casey CIA-jában a szovjet részlegnek kémek kiirtásáért, a műveletek beszivárgási kockázatainak elemzéséért felelős csoportja elfekvőnek számított, „ahová a beilleszkedni nem tudó, kiemelkedőt semmiben nem mutató embereket gyűjtötték”.

Ames negyvenhárom éves volt, rossz fogazatú, alkoholproblémával küzdő szürke kormányzati hivatalnok igen költséges menyasszonnyal. Minden reggel elindult kicsiny, Falls Churchben bérelt lakásából, végigküzdötte az ingázóvonatot Langley-be, majd leült az íróasztalához „borongva, a jövővel kapcsolatos sötét gondolatokkal”. 47 000 dollárnyi adóssága volt. Arról ábrándozott, hogy kirabol egy bankot. Az egyik belső értékelés megállapította „személyes higiéniével kapcsolatos figyelmetlenségét”. Az ebéd szinte mindig folyékony volt, és hosszan eltartott. Rosario „bőséges szabadidejében Rick pénzét költötte”, és arról panaszkodott, hogy nincs belőle elég. Ames karrierje megfeneklett: ez lesz az utolsó előléptetése. A CIA cserbenhagyta. Neheztelt a főnökére, Burton Gerberre is, aki korábban megróttta, amiért az ügynökség költségére vitte Rosariót New Yorkba. Meglehet, a szervezetnek észre kellett volna vennie, hogy Amesnek rosszul áll a szénája, de akárcsak

Bettaney esetében az MI5-nál, a pusztán különös viselkedés, a túlzott alkoholfogyasztás és az egyenlőtlen munkateljesítmény önmagában még nem adott okot gyanakvásra. Ames régi – vacak, de ismerős – bútor-darab volt a CIA-nál.

Beosztásából fakadóan és a szervezetenél eltöltött idejének köszönhetően a Moszkva ellen irányuló összes művelet aktájához hozzáférhetett. Azonban volt egy szovjet kém egylépésnyi távolságban a CIA-tól, aki értékes információkat küldött, és nem ismerte a kilétét: egy nagy értékű ügynök, akit a britek kezeltek.

Csüggesztő feladat egyetlen kémét azonosítani a roppant méretű szovjet államgépezetben. Sherlock Holmes szavaival élve: „Ha minden egyéb tényezőtől eltekintünk, akkor az, amely hátramarad, szükségképpen megfelel a valódi tényállásnak.” A CIA most e szerint gondolkodott. Egyáltalán nem volt egyértelmű, de minden kém hagy nyomokat maga után. A CIA kopói nekiláttak átfésülni a rejtélyes brit ügynöktől az elmúlt három évben kapott értesüléseket, és igyekeztek kizárás és háromszögelés módszerével pontosan meghatározni a kilétét.

A vizsgálat vélhetően valahogy így zajlott.

Az MI6 átadott a RJAN-művelésre vonatkozó részleteket, amelyek alapján a forrás KGB-tiszt volt, és bár az anyagokról azt mondták, hogy nem magas beosztású személytől származik, a minőségük alapján mégis jelentős helyen dolgozó személyről volt szó. A jelentések rendszeressége arra utalt, hogy rendszeresen találkozik az MI6-szel, ami viszont azt mutatta, hogy feltehetően a Szovjetunió kívül található, valószínűleg Nagy-Britannia területén: ezt a megérzést megerősítette a tény, hogy láthatóan „tudomása volt Nagy-Britanniával kapcsolatos információkról”. Egy-egy kémét azonosítani lehet abból, amit termel, és abból is, amit nem. A briteknek átadott értesülésekben alig akadt technikai vagy katonai jellegű, ugyanakkor sok volt a magas szintű politikai információ. Éppen ezért nagy valószínűséggel az Első Főcsoportfőnökség PR-vonalán dolgozik. A KGB berkeiben dolgozó ügynök minden bizonnyal

* Arthur Conan Doyle: *Az Agra kincse*. Mikes Lajos fordítása.

rámutatott már egy sor kémre, akik a nyugati országokban dolgoznak a szovjeteknek. Hol veszítettek tehát az utóbbi időben ügynököket? Haavikot és Treholtot Norvégiában, Berglinget Svédországban. A legnagyobb visszhangot keltő szovjetkém-leleplezésre Nagy-Britanniában került sor: ez volt Michael Bettaney nagy sajtófigyelemmel kísért letartóztatása és bírósági tárgyalása.

A CIA pontosan ismerte a KGB felépítését. Az Első Főcsoportfőnökség Harmadik Csoportfőnöksége együtt kezelte Skandináviát és Nagy-Britanniát. A mintázat alapján ennek a főosztálynak az egyik munkatársa volt a forrás.

A CIA KGB-ügynököket és feltételezett ügynököket összegyűjtő adatbázisának átfésülésével kiderülhetett volna, hogy csak egyetlen ilyen személy tartózkodott Skandináviában Haavik és Bergling elfogásának idején, illetve Nagy-Britanniában, amikor elkapták Treholtot és Bettaney-t: egy negyvenhat éves szovjet diplomata, aki még a hetvenes évek elején jelent meg a radaron. Kereszthivatkozásokból előkerült volna Oleg Gorgijevszkij neve a Standa Kaplanról szóló CIA-aktában. Alaposabb vizsgálattal kiderülhetett volna, hogy a dánok feltételezett KGB-tisztként azonosították, azonban a britek 1981-ben jóhiszeműen, diplomatának feltételezve, szembemenve saját szabályaikkal, megadták neki a vízumot. A britek előtte nem sokkal utasítottak ki számos KGB-tisztet, köztük a *rezidenst*, Arkagyij Gukot is. Vajon szándékkal tisztítják meg a felfelé vezető utat saját kémük előtt? Végül a hetvenes években Dániában készült CIA-anyagok átvizsgálásából kiderült, hogy „egy dán nemzetbiztonsági tiszt egy alkalommal elkotyogta, hogy az MI6 1974-ben beszervezett egy KGB-tisztet, aki akkor Koppenhágában állomásozott”.³ A londoni CIA-állomásnak küldött távirattal azonosítani lehetett Oleg Gorgijevszkijt, akire illett minden adat.

Burton Gerber márciusra biztosra vette, hogy ismeri a kém kilétét, akit Nagy-Britannia olyan sokáig óvott.

A CIA apró, de annál nagyobb elégtételt jelentő szakmai győzelmet aratott az MI6 fölött. A britek úgy gondolták, tudnak valamit, amit az amerikaiak nem – de a CIA immár tudott valamit, amiről az MI6

nem tudta, hogy tudják. Így játsszák ezt a játékot. Oleg Gorgijevszkijre a CIA-nál véletlenszerűen kiosztották a Tickle fedőnevet, egy kis ártatlan nemzetközi vetélkedést takaró, semleges hangzó címkét.

Eközben Londonban Gorgijevszkij egyre növekvő, némi gyomorremegéssel vegyes izgatottsággal várta az üzenetet Moszkvából. Ő volt a legelső várományosa a *rezidens* beosztásának, azonban a Központ a szokásos módon nem siette el a dolgot. Egyre gyötörték Nyikityenko baljóslatú megjegyzései a Gorbacsov-látogatás során készített, szokatlanul jól értesült tájékoztatói kapcsán, és magát korholta, amiért nem tudta kellően álcázni a lapjait.

Januárban azt az utasítást kapta, hogy utazzon haza Moszkvába „magas szintű egyeztetésre”.

A visszahívó szó vitát gerjesztett a brit hírszerzés berkeiben. Tekintettel Nyikityenko sanda gyanúsítgatására, egyesek csapdától tartottak. Ennek kellene lennie annak a pillanatnak, amikor behozzák Oleget a hidegről, és megszervezzék az átállását? A kém mostanra már épp eléggé kitett magáért. Néhányan azzal érveltek, hogy túl nagy kockázatot jelent engedni őt visszatérni Oroszországba. „Itt megüthettük a főnyereményt. De ha félremegy a dolog, akkor nem csak egy kiváló helyen lévő ügynököt veszítenénk el. Az információ kincsesbányáján ültünk, ami mind ez idáig csak korlátozott körben lett ismert, mert Oleg lebuktatásának veszélye nélkül nem lehetett teljesen kihasználni és megosztani.”

Ám a földj immár elérhető közelségbe került, és maga Gorgijevszkij is magabiztos volt. Moszkvából semmilyen veszélyre utaló jelet nem tapasztalt. A hazarendelés valószínűleg annak volt a bizonyítéka, hogy megnyerte a hatalmi harcot Nyikityenkóval szemben. „Sem mi, sem ő nem aggódott túlságosan – idézte föl Simon Brown. – A megerősítésének lassúsága nyugtalanító volt, de úgy vélte, hogy valószínűleg minden rendben.”

Ezzel együtt felajánlották Gorgijevszkijnek a lehetőséget az átállásra. „Azt mondtuk – és komolyan is gondoltuk –, hogy ha most le akar

lépni, akkor megvan rá a lehetőség. Késérő csalódást jelentett volna, ha megteszi. Épp annyira lelkes volt, mint mi. Semmilyen nagy kockázatot nem látott a helyzetben.”

A biztonság kedvért az utazása előtti utolsó találkozón Veronica Price gondosan, lépésről lépésre végigvette Oleggel a Pimlico műveletet.

Az Első Főcsoportfőnökség moszkvai főhadiszállására érkezve Gorgijevszkijt szívélyesen fogadta Nyikolaj Gribin, a főcsoportfőnökség vezetője, és azt mondta, „öt választották, mert ő a legjobb jelölt Guk utódjaként”. Hivatalosan csak az év egy későbbi pontján jelentenék be a kinevezést. Néhány nappal később a KGB egyik belső értekezletén úgy mutatták be, mint „a londoni rezidensjelölt, Gorgijevszkij elvtárs”. Gribin haragudott, amiért a kinevezést idő előtt bejelentették a KGB-s munkatársaknak, azonban Gorgijevszkij megkönnyebbült: napvilágra került az előléptetése híre.

Elégedettségét csak kismértékben csorbította munkatársa, Vlagyimir Vetrov sorsa: a KGB-ezredes az X-vonalon, az ipari és műszaki kémkedésért felelős csoportfőnökségen dolgozott. Miután évekig Párizsban szolgált, kémkedni kezdett a francia nemzetbiztonsági szervezetnek. Farewell (Búcsú) fedőnéven több mint 4000 dokumentumot adott át, információi nyomán 47 KGB-tisztet utasítottak ki Franciaországból. Miután visszatért Moszkvába, 1982-ben Vetrov heves veszekedésbe bonyolódott a barátnőjével egy leparkolt autóban. Amikor egy segédrendőr meghallotta a felfordulást és bekopogott az ablakon, azt hitte, most készülnek letartóztatni őt kémkedésért, ezért leszúrta a rendőrt, aki belehalt a sérüléseibe. A börtönben óvatlanul elkottyantotta, hogy letartóztatása előtt „valami nagy dologban” volt benne. A meginduló nyomozás feltárta árulása mértékét. A szerencsétlen elnevezésű Farewellt január 23-án végezték ki, néhány nappal azelőtt, hogy Gorgijevszkij visszarepült Londonba. Vetrov gyilkos hajlamú, zavaros lelkű személy volt, aki saját magának köszönhette sorsát, azonban kivégzése emlékeztetőül szolgált arra, mi is történik a KGB árulóival, akiket elkapnak, mert nyugati országoknak kémkedtek.

Amikor 1985 januárjának végén Gorgijevszkij visszatért Londonba a kinevezése hírével, az MI6-nél zabolátlanul örvendeztek – legalább is ezt tették volna; ha nem lett volna egyúttal teljes titok is a dolog. A bayswateri védett lakásban a találkozó újfajta lelkesedéssel zajlottak. Példátlan diadal volt ez: a kémük hamarosan átveszi a KGB londoni állomását, s hozzáfér minden egyes ottani titokhoz. Ezután egészen biztosan még magasabbra jut majd. Célozgattak arra, hogy ismét előléptetik, és végül még a KGB egyik tábornoka is lehet belőle. Harminchat évvel ezelőtt Kim Philby az MI6 washingtoni állomásvezetője lett: KGB-kém az egyik nyugati hatalom szívében. Most az MI6 tette ugyanazt a KGB-vel, amit korábban a KGB tett meg velük: fordult a kocka, és a lehetőségek korlátlanak tűntek.

Gorgijevszkij lelkesült kábaságban várta hivatalos kinevezését. Makszim Parsikov kifejezetten furcsának találta barátja viselkedésének változását: „Ritkás, őszülő haja egyszerre sárgáspiros lett.” Gorgijevszkij hajviseletében egyik napról a másikra a szovjet őszest felváltotta a punkokra jellemző rikító szín. Munkatársai egymás között kinevezték: „Csak nem egy fiatal szerető jelent meg a színen? Vagy, Isten ments, öt perccel azelőtt, hogy átveszi a londoni rezidensi helyet, Oleg váratlanul meleg lett?” Amikor Parsikov óvatosan érdeklődött, mi történt a hajával, Oleg némileg szégyenkezve elmagyarázta, hogy sampon helyett véletlenül a felesége hajfestékét használta, ami igencsak nehezen elfogadható magyarázat volt, tekintettel arra, hogy Lejla sötét fürtjei egészen másféle színűek voltak, mint Gorgijevszkij újdonsült festett hajának döbbenetet keltő, okkersárga árnyalata. „Amikor a »tévés samponhasználat« rendszeressé vált, nem kérdeztük meg többször a dolgot – magyarázta Parsikov. – Mindenkinek joga van a maga furcsaságaihoz.”

Nyikityenko azt az utasítást kapta, hogy készüljön föl a hazatérésre Moszkvába. Dühöngött, amiért egy beosztottja, akinek csupán három évnyi tapasztalata van Londonban, átugrotta, és feltűnően őszintétlenül viselkedett, amikor gratulált neki. Gorgijevszkij április végéig nem

veszi át hivatalosan a *rezidens* feladatait – Nyikityenko addig mindent megtett, hogy amennyire csak lehetséges, megtagadja az együttműködést, és kellemetlenkedjen, mérget csepegtetett feljebbvalói fülébe, és rossz hírért keltette az újonnan kinevezettnek mindenki előtt, aki meghallgatta. Ami még aggasztóbb volt, nem volt hajlandó átadni azokat a táviratokat, amelyeket a leendő *rezidens*nek joga lett volna elolvasni. Meglehet, kicsinyes bosszúról volt szó, mondogatta magában Gorgyijevszkij, de volt valami Nyikityenko viselkedésében, ami alapján a savanyú szőlőnél csúfabb dologról volt itt szó.

Gorgyijevszkij és a Nocton-csapat számára az ügy sajátos köztes állapotba lépett át. Amikor Nyikityenko végül távozik, hogy betöltse új helyét a KGB-központ elhárításánál, Gorgyijevszkij megkapja a KGB-széf kulcsát, és az MI6 egészen biztosan nagyot arat majd.

Tizenkét nappal az előtt, hogy Gorgyijevszkij átvette volna a *rezidens* feladatait, Aldrich Ames felajánlotta szolgálatait a KGB-nek.⁴

Ames durva volt, büzlött a lehelete, és a munkájának minősége is csapnivaló volt. Úgy érezte, a CIA-nál nem értékelik megfelelően. De később egyszerűbb magyarázattal szolgált a tetteire: „A pénz miatt.” Ki kellett fizetnie Rosario bevásárlókörtjait a Neiman Marcusba és a Palm étteremben elköltött vacsorákat. Szeretett volna elköltözni egyetlen hálószobás lakásából, kifizetni a volt feleségét, drága esküvőt tartani, és egyszer s mindenkorra az autója tulajdonosa lenni.

Ames úgy döntött, hogy eladja Amerikát a KGB-nek, és így vásárolja meg az amerikai álmot, amelyről úgy érezte, hogy megérdemli. Gorgyijevszkijt soha nem érdekelte a pénz. Amest soha nem érdekelte más.

Április elején felhívta a szovjet nagykövetség egyik munkatársát, egy bizonyos Szergej Dmitrijevics Csuvakint, és találkozót javasolt neki. Csuvakin nem tartozott a követségen dolgozó negyven KGB-tiszt közé: fegyverzet-ellenőrzési szakember volt, a CIA egyik „kiemelt jelentőségű személye”, akinek engedélyezett volt a tanulmányozása. Ames azt mondta a munkatársainak, megvizsgálja, lehetséges-e kapcsolattá tenni az oroszot. A találkozást mind a CIA, mind az FBI engedélyezte. Csuvakin is belement, hogy április 16-án délután 4 órakor megigyon

egy italt vele a Tizenhatodik utcán található szovjet nagykövetségtől nem messze elérhető Mayflower Szálloda bárjában.

Ames nyugtalan volt: a Mayflower bárjában várakozva ivott egy vodkát martinival, aztán még néhányat. Amikor Csuvakin egyórányi várakozás után sem jelent meg, Ames úgy döntött, ahogy ő fogalmazott, „rögtönöz”: bizonytalan léptekkel végigsétált a Connecticut Avenue-n a szovjet nagykövetséghez, átadta a recepciónak a csomagot, amit Csuvakinnak szánt, és távozott.

A kicsiny csomagot a KGB washingtoni *rezidens*ének, Sztanyiszlav Androszov tábornoknak címezték. Egy másik boríték volt benne, szintén Androszovnak címezve a műveleti nevén, „Kronin”-ként. Kézírásos üzenet volt benne: „H. Aldrich Ames vagyok, a CIA-nál dolgozom a szovjet elhárítási osztály vezetőjeként. New Yorkban szolgáltam, ahol az Andy Robinson álnevet használtam. 50 000 dollárt kérek, és cserébe itt van információ három ügynökről, akiket most építünk fel a Szovjetunióban.” Mindhárom név olyan személyé volt, akiket a szovjetek „csalinak” használtak a CIA-val szemben, és akik beszervezésre készen mutatkoztak, pedig valójában a KGB akarta betelepíteni őket. „Nem voltak valódi árulók” – mondta később Ames. Azzal hitegette magát, hogy a megmutatásukkal nem árt senkinek, és nem károsítja meg a CIA egyetlen műveletét sem. A borítékban benne volt a CIA belső telefonkönyvének egy kitépelt lapja is, rajta Ames neve sárga kihúzófilccel megjelölve.

Ames gondosan megtervezte felajánlkozását, hogy négy, egymástól elkülönülő elem legyen benne, amelyek megerősítik ajánlata komolyságát: a jelenlegi műveletekkel kapcsolatos értesülések, amelyeket semmi féle provokátor nem tárt volna föl; egy korábbi álnév, amelyet a New York-i időből ismerhetett már a KGB; a *rezidens* fedőnévének ismerete és bizonyíték Ames kilétére és CIA-s munkájára. Ez egészen biztosan magára vonja majd a szovjetek figyelmét, és megnyitja a pénzcsapot.

Mivel tudta, hogy működik a KGB, ezért nem számított azonnali válaszra: a „besétálást” jelentik Moszkvának, lekérdezések indulnak meg, megvizsgálják a provokáció lehetőségét, és a Központ végül el

majd az ajánlattal. „Biztos voltam benne, hogy pozitív lesz a választásuk – írta később. – És így is történt.”

Két héttel később, 1985. április 28-án Oleg Gorgyijevszkij lett a londoni *rezidens*, a legmagasabb beosztású KGB-tiszt Londonban. Az átadás Nyikityenko és közöttük egészen különösen ment. A KGB-állomás vezetője hagyományosan lezárta aktatáskájában hagyja hátra a fontos titkos dokumentumokat. Amikor Nyikityenko már hazafelé repült, Moszkvába, Oleg kinyitotta a táskát, és csupán egyetlen barna borítékot talált benne, ami két lapot tartalmazott: a levelek fénymásolatát, amelyeket két évvel korábban Michael Bettaney csúsztatott be Guk levelesládájába, és amelyek tartalma addigra már az összes brit napilapban megjelent. Ez valami tréfa lett volna? Emlék, ami Guk alkalmatlanságára utal? Figyelmeztetés? Vagy Nyikityenko így akarta figyelmeztetni? „Azért tette oda, mert nem bízott bennem, és úgy érezte, semmit nem hagyhat hátra, ami még titok?” De ha erről van szó, miért ez a burkolt utalás? A leginkább az lehetett, hogy Nyikityenko egyszerűen igyekezett kibillenteni egyensúlyából vetélytársát, aki megkapta az állást, amire ő ácsingózott.

Az MI6 sem értette a dolgot. „A koronaékszerekre számítottunk, és nem kaptuk meg. Gondoltuk, esetleg megtudjuk, hogy a kabinet egyes tagjai régóta működő KGB-ügynökök, esetleg újabb Bettaney-kre lelünk, de semmi. Ez megkönnyebbülés volt, azonban csalódottság is vegyült bele.” Gorgyijevszkij nekilátott átolvasni a *rezidentúra* aktáit és összegyűjteni az MI6-nek mindazt, ami friss értesülések egész tárházának bizonyulhat majd.

Ahogy Ames megígérte, a KGB nem válaszolt azonnal az ajánlatára, de végül nagyon is lelkesek voltak. Csuvaikin május elején telefonált, és mintegy mellékesen, lazán odavetette, hogy „igyunk meg valamit a szovjet nagykövetségen május 15-én, aztán menjünk át egy közeli étterembe”. Csuvaikin valójában nem volt sem lelkes, sem laza. Valóban fegyverzet-ellenőrzési szakember volt, és semmi kedve nem volt ahhoz, hogy belerángassák valami fortélyos és veszedelmes kémjátszmába. „Csinálja

a mocskos melót valamelyik emberetek” – mondta, amikor megkapta az utasítást, hogy vegye föl a kapcsolatot Amesszel, és szervezze meg a találkozót. A KGB gyorsan helyretette: Ames őt nézte ki magának, úgyhogy Csuvaikin részt vesz a játszmában, akár akar, akár nem.

A KGB az előző három hétben sokat szorgoskodott. Ames levelét azonnal átküldték Viktor Cserkasin ezredesnek, a szovjet nagykövetség elhárítási vezetőjének. Amint felismerte a jelentőségét, kiemelt jelentőségű rejtjelezett táviratot küldött Krjucskovnak, az Első Főcsoportfőnökség vezetőjének, aki megkereste Viktor Csebrikovot, a KGB elnökét, aki haladéktalanul engedélyezte 50 000 dollár felvételét készpénzben a Katonai Ipari Bizottságtól. A KGB nehézkes jószág volt, de ha kellett, gyors is tudott lenni.

Május 15-én, szerdán a megbeszélteknek megfelelően Ames ismét megjelent a szovjet nagykövetségen, miután tájékoztatta a CIA-t és az FBI-t, hogy folytatja a katonai szakértő beszervezésére irányuló korábbi erőfeszítéseit. „Tudtam, mit teszek. Eltökéltem, hogy ez működni fog.” Csuvaikin a követség előterében találkozott vele, és bemutatta Cserkasin KGB-tisztnek, aki aztán az alagsorban található kis méretű tárgyalóba vezette. Senki nem szólt egy szót sem: a mosolygó Cserkasin kézmozdulatokkal jelezte, hogy a helyiség esetleg be van poloskázva, majd átadott egy papírcetlit: „Örömmel elfogadjuk az ajánlatát. Csuvaikint szeretnénk használni kapcsolattartónak, a köztes embernek a megbeszéléseinkhez. Majd ő adja át a pénzt, és ebédelni is elmegy.” A papírcetli hátoldalára Ames azt írta: „Oké. Köszönöm szépen.”

De ez még nem volt minden.

Van egy kérdés, amelyet minden kezelőtisztnek fel kell tennie az újonnan beszervezett kémnek: tud arról, hogy bárki behatolt-e a szolgálatunkba? Van az oldaluknak kéme a szervezetünkben, aki elárulhatná? Ezt a kérdést feltették Gorgyijevszkijnek is abban a pillanatban, amikor ráállt, hogy kémkedjen Nagy-Britanniának. Cserkasin magasan képzett hírszerző volt. Elképzelhető, hogy nem tette volna föl a kérdést Amesnek, vajon tud-e olyan kémekről a KGB berkeiben, akik kideríthetik, hogy felajánlotta átállását, és aztán ezt jelenti majd a CIA-nak.

Ames persze várta a kérdést. Több mint egy tucat ilyen ügynökről tudott, többek között kettőről, akik magán a szovjet nagykövetségben belül dolgoztak – és volt még egy, mind közül a legmagasabb beosztásban, akit a britek kezeltek.

Később azt állította, hogy az ügynök ebben a szakaszában nem azonosította név szerint Gorgyijevszkijt. A CIA nyilvántartásában szereplő összes szovjet ügynök módszeres elárulása még egy hónapig nem történt meg. 2005-ben kiadott emlékirataiban Cserkasin azt állította, hogy Gorgyijevszkij kapcsán a meghatározó figyelmeztetés nem Amestől, hanem egy titokzatos forrástól, „egy Washingtonban dolgozó brit újságírótól” származott. A CIA dezinformációnak tekinti mindezt, aminek a célja jobb színben feltüntetni a KGB-t, és „rendelkezik a hamis nyom összes ismertetőjegyével”.⁵

A Gorgyijevszkij-ügyet tanulmányozó hírszerző elemzők többsége egyetért abban, hogy az oroszokkal történt kapcsolatfelvétel valamelyik pontján Ames elárulta, hogy van a KGB-ben egy magas beosztásban tevékenykedő besúgó, aki a brit hírszerzésnek dolgozik. Meglehet, hogy ezen a ponton nem ismerte Gorgyijevszkij nevét, különösen akkor, ha nem személyesen vezette a nyomozást. Azt viszont biztosan tudta, hogy zajlik a nyomozás a Tickle fedőnevű MI6-kém kiléte után, és nagyon valószínű, hogy a szovjet nagykövetség pincéjében lezajló szavak nélküli találkozó során tovább is adta ezt az értesülését holmi papírfecni-re felfirkált figyelmeztetésként. Még ha nem is mondott egyelőre nevet, ez már elegendő volt arra, hogy leoldják pórázukról a K Csoportfőnökség vadászkapóit.

Amikor Ames előbukkant a találkozóról, Csuvakin az előtérben várta.

– Menjünk ebédelni – mondta.

Leültek Joe and Mo éttermének egyik sarki asztalához, és beszélgetni meg inni kezdtek. Bizonytalanság övezi, hogy pontosan mi hangzott el a „hosszú és piás” ebéd alatt. Ames később – nehezen hihetően – azt állította, hogy mindvégig a fegyverzet-ellenőrzésről volt szó. Előfordulhat, hogy valamikor a harmadik és negyedik martini között Ames

megegyeztetette a britek kezelésében lévő kém létezését a KGB berkeiben. De később beismerte: „elégge homályosak az emlékeim”.

Az étkezés végén Csuvakin, aki jóval kevesebbet ivott nála, papírokkal teli műanyag bevásárlószatyrot adott át Amesnek.

– Itt van néhány sajtóközlemény, amit szerintem érdekesnek találsz majd – mondta arra az esetre, ha az FBI puskamikrofonnal lehallgatná a beszélgetést. Kezet fogtak, és az orosz sietett vissza a követségre. Noha rengeteg alkohol lötyögött benne, Ames bemászott a kocsiába, és elindult haza. A George Washington Parkwayen leállt egy Potomacra néző, festői pihenőhelyen, és belenézett a szatyorba: az alján, a különféle követségi végécpapírnak való szemét között kis, téglaméretű, becsomagolt, négyzetes köteg volt. Letépte az egyik sarkát és „egészen felvillanyozódott”. 500 darab százdolláros bankjegyből álló köteg volt benne.

Amíg az amerikai a pénzt számlálta, Csuvakin a szovjet nagykövetségben jelentett Cserkasinnak, és a KGB-tiszt újabb rejtjelezett sürgős táviratot készített, amelyet kizárólag Csebrikov olvashatott el.

Mire Ames hazaért, megindult a KGB történetének egyik legnagyobb hajtvadászata.

Május 16-án, csütörtökön, az Ames és Cserkasin közötti első találkozót követő napon sürgős távirat érkezett Moszkvából az újonnan kinevezett londoni KGB-rezidens íróasztalára.

Amint elolvasta, Oleg Gorgyijevszkij megborzongott a rossz előérzettől.

„Rezidensi kinevezésének megerősítésére kérjük, sürgősen, két napon belül utazzon Moszkvába Mihajlov elvtárrsal és Aljohin elvtárrsal folytatandó fontos megbeszélésre.” Ez volt Viktor Csebrikov és Vlagyimir Krjucskov, a KGB elnökének és az Első Főcsoportfőnökség vezetőjének fedőneve. A visszarendelés a KGB csúcsáról érkezett.

Gorgyijevszkij szólt a titkárának, hogy találkozója van, a legközelebbi telefonfülkéhez sietett, és sürgős találkozót kért MI6-es kezelőjétől.

Simon Brown már a bayswateri védett lakásban várta néhány órával később. „Nyugtalannak tűnt – idézte föl később. – Nyilvánvalóan aggodott, de nem látszott riadtnak.”

A következő 48 órában az MI6-nek és Gorgyijevszkijnek döntésre kellett jutnia, hogy engedelmeskedik-e a visszarendelésnek és visszamegy Moszkvába, vagy lezárják-e az ügyet, és családjával együtt elbújtatják valahová.

„Oleg nekilátott sorolni a mellette és az ellene szóló érveket: első látásra úgy értékelte, hogy ez szokatlan dolog, de nem annyira, hogy azonnal és feltétlenül gyanút keltsen. Számos észszerű magyarázata lehet a visszarendelésnek.”

Moszkva a kinevezése óta furcsamód hallgatott. Gorgyijevszkij legalább egy gratulációs táviratra számított Gribintől – és ami még aggasztóbb volt, még mindig nem kapta meg a legfontosabb táviratot, ami a *rezidentúra* rejtjelezését tartalmazza. Ugyanakkor KGB-s munkatársai a gyanakvás legkisebb jelét se mutatták, és láthatóan nagy erővel igyekeztek eleget tenni neki.

Azon töprengett, vajon hiábavaló-e az aggodalma: meglehet, hogy Guk beosztásával együtt megörökölte elődje üldözési mániáját is.

Jó néhány MI6-es tiszt a szerencsejátékosok dilemmájához hasonlította a helyzetet. „Szép adag zseton halmozódik már az ember előtt. Vajon felteszi-e még egyszer, utoljára a rulettkerékre? Vagy begyűjti a nyereményt, és feláll az asztal mellől? Az esélyek latolgatása nem éppen könnyű, márpedig most csillagászati értéke lett mindennek: a győzelem mérhetetlen gazdagságot hozhatott, hozzáférést a KGB legfelsőbb titkaihoz, ám a bukás azt jelenthette, hogy Gorgyijevszkij mindörökre odavész, esetleg egyszerűen csak eltűnik, és hónapokig hírt se lehet hallani a sorsa felől. Hírszerzési értesüléseit addig egyáltalán nem lehet majd használni és még szélesebb körben terjeszteni. Magának Gorgyijevszkijnek pedig végső soron a pusztulást jelentené.

Volt valami különös az üzenet hangvételében, valami, ami egyszerre volt határozott és udvarias. A KGB hagyománya szerint maga az elnök nevezte ki a *rezidenseket*, különösen olyan jelentős célszáz-

gokban, mint az Egyesült Királyság: Csebrikov épp nem tartózkodott Moszkvában januárban, amikor Oleg elnyerte a beosztást, ezért lehet, hogy nem több az egész hivatalos megerősítésnél, a KGB vezetőjének ünnepélyes „kézrátételénél”. Talán Nyikityenko azért nem hagyott neki semmilyen információt és azért nem küldték még el a rejtjelkulcsokat, mert még nem „kente fel” teljesen a KGB. Ha a KGB árulással gyanúsítaná, miért nem rendelik haza azonnal és nem két nap múlva? Meglehet, hogy nem akarták megijeszteni az azonnali visszarendeléssel. De ha tudják, hogy kém, miért nem küldték rá a Tizenharmadik Csoportfőnökség verőembereit, hogy hazarángassák Oroszországba? És ha ez csak a szokásos ügymenet, miért nem figyelmeztették előre? Alig három hónappal korábban alaposan felkészítették új feladatának ellátására. Milyen további megbeszélésekre van még szükség? És miért annyira létfontosságú és sürgős mindez, hogy nem lehet táviratban elárulni a jelentőségét. A visszahívás a KGB éléről ékezett: ez vagy igen riasztó, vagy Gorgyijevszkij újsütetű megbecsülésének jele.

Brown megpróbálta kitalálni, mi járt a KGB fejében. „Ha százszázalékos bizonyossággal tudták volna, akkor nem viselkedtek volna így, és nem vállalták volna annak a kockázatát, hogy elég ideje legyen elmenekülni. Kivártak volna, hosszabb ideig folytatták volna a játszmát, miközben aprópénzt szórnak neki. Jóval profibb módon is visszavihették volna. Hazudhatták volna, hogy meghalt az édesanyja, vagy valami.”

A találkozón nem sikerült egyértelmű döntésre jutni. Gorgyijevszkij belement, hogy másnap este, május 17-én, pénteken ismét találkozzanak a védett lakásban. Addig foglal jegyet a vasárnapi moszkvai repülőjára, és semmivel nem utal arra, hogy valami talán nincs rendjén.

Makszim Parsikov épp ebédre indult autójával a követség parkolójából, amikor meglepetésére Gorgyijevszkij „a kocsí elé ugrott, és izgatottan beszélni kezdett a letekert ablakon át: »Moszkvába hívtak. Gyere vissza ebédszünet után, és beszélünk.«” Két órával később az új *rezidens* „nyugtalanul járkált föl-alá” az irodájában. Gorgyijevszkij elmagyarázta, visszahívták, hogy megkapja Csebrikov áldását. Ez magában is szokatlan volt, de az, ahogy történt, még furcsábbnak számított.

„Senki sem küldött előtte személyes levelet, hogy figyelmeztessen. De mindegy is: elmegyek néhány napra, és kiderítem, mi zajlik itt. Amíg nem vagyok itt, te leszel a helyettes. Ne moccanj, és ne tegyél semmit, amíg visszajövök.”

Eközben a Century House-ban összegyűltek „C” irodájában „a főnök és a nagyok”, hogy megbeszéljék a helyzetet: Chris Curwen, a nemrég kinevezett vezető, John Deverell, a K4 osztály, az MI5 szovjet kémelhárítási részlegének vezetője, és Brown, Gorgyijevszkij kezelője. Semmi jele nem volt a riadalomnak. Az MI6-ben néhányan később azt állították, hogy komolyan aggódtak, azonban a kémek – mint általában az emberek – hajlamosak arra, hogy utólag mindent tudjanak és lássanak. Az ügy a diadal kapujában állt, és Veronica Price meg Simon Brown, az ügyszög legközelebbi tisztek semmilyen egyértelmű okát nem látták annak, hogy meghátráljanak. Deverell jelezte, az MI5 semmilyen jelét nem tapasztalta, hogy a KGB a kémük ellen fordult. „Úgy döntöttük, hogy valóban nem lehet megállapítani, biztonságban hazamehet-e” – mondta a szovjet blokk vezetője. Megállapodtak abban, hogy a döntést végső soron magának Gorgyijevszkijnek kell meghoznia. Nem kényszeríti senki visszatérni Moszkvába, de nem is bátorítják, hogy dobja be a törülközőt. „Cserben hagytuk – közölte visszatekintve az MI6 egyik tisztje. – Az élete forgott kockán, és meg kellett volna védenünk.”

A szerencsejáték lényege a megérzés, a hatodik érzék, ami lehetővé teszi, hogy a játékos előre megjósolja az eseményeket, és olvasson ellenfele gondolataiban. Ugyan mit tudhatott ekkor a KGB?

Az igazat megvallva nem valami sokat.

Viktor Budanov ezredes, a K Csoportfőnökség, az elhárítás vezetője a közvélekedés szerint „a KGB legveszedelmesebb embere” volt. A nyolcvanas években Kelet-Németországban szolgált, ahol a parancsnoksága alatt dolgozó egyik KGB-tiszt az ifjú Vlagyimir Putyin volt. A K Csoportfőnökségen belül az ő feladata volt a „szokatlan események” kivizsgálása, továbbá gondoskodni a biztonság betartásáról az Első Főcsoportfőnökség különböző csoportfőnökségein, üldözni

a szervezeten belüli korrupciót, és gyökerestül kiirtani a kémeket. Az inas és aszott, elkötelezett kommunista arca akár egy rókáé, az elméje pedig akár egy magasan képzett ügyvédé. Módszeresen és igényesen dolgozott. Nyomozóként tekintett magára, aki a szabályok betartásán dolgozott, és nem a megtorlásért felelős emberként. „Amíg a KGB elhárítási és hírszerzési csoportfőnökségein dolgoztam, mindenkor szigorúan tartottuk magunkat a törvény betűjéhez. Soha nem kellett olyan műveletbe fognom, amelyik megszeghette volna a törvényt a Szovjetunió területén.” Bizonyítékok és következtetés révén tervezte elkapni a kémeket.

Budanovot úgy tájékoztatták az előjárói, hogy magas szintű tégla van a KGB-ben. Még nem volt neve, de helye már igen. Ha az árulót a brit hírszerzés kezeli, akkor a londoni *rezidentúra* egyik tagja lehetett. Mielőtt elhagyta Londont, Leonyid Nyikityenko, a tapasztalt elhárító-tiszt egy sor kritikus hangvételű jelentést küldött, amelyekben megkérdőjelezte Gorgyijevszkij megbízhatóságát. Ames sűgása és Nyikityenko nem bizonyított gyanúja együttesen az új *rezidensre* mutathatott. Gorgyijevszkij is gyanúsított volt tehát, de nem az egyetlen. Maga Nyikityenko is az lett, ahogy Parsikov is, bár őt még nem rendelték vissza. És akadtak még mások is. Az MI6 az egész világon dolgozott, így a tégla bárhol lehetett. Budanov nem tudta biztosan, hogy Gorgyijevszkij volt az áruló: azt viszont biztosan tudta, hogy amint újra Moszkvában lesz, ki lehet deríteni a bűnösségét vagy az ártatlanságát, anélkül hogy tartani kellene attól, esetleg meglép.

Másnap, 17-én, pénteken reggel még egy sürgős jelzésű távirat érkezett a Központból Gorgyijevszkij nevére, némi megnyugtatót adva. „Ami a moszkvai utat illeti, ne feledje, hogy Nagy-Britanniáról és a brit nehézségekről kell majd beszélnie, ezért készüljön föl alaposan, sok tényre részletekbe menő beszélgetésekre.” Ez már a szokásos találkozónak hangzott a szokásos túlzó információigényekkel. Az alig három hónapja hatalmon lévő Gorbacsov élénk érdeklődéssel fordult Nagy-Britannia irányába előző évi sikeres látogatását követően. Csebrikov köztudottan roppantul ragaszkodott a protokollhoz. Talán nincs miért aggódni.

Gorgyjevszkij és a kezelői aznap este ismét találkoztak a védett lakáson. Veronica Price füstölt lazaccal és magos kenyérrel készült. Forgott a felvevő.

Simon Brown eléjük tárta a helyzetet: az MI6 semmilyen olyan értesüléssel nem rendelkezett, ami arra utalt volna, hogy Oleg visszarendelése ne rutinszerű eljárás lenne. Azonban ha Gorgyjevszkij most akar disszidálni, megteheti, és akkor családjával együtt védik, és gondoskodnak róluk egészen életük végéig. Ha úgy dönt, hogy folytatja, Nagy-Britannia mindörökké a lekötelezettje lesz. Az ügy keresztúthoz érkezett: ha most feláll az asztaltól, azzal felmarkolják az eddig szerzett hatalmas nyereséget, és mennek a pénztárhoz, de ha visszatér Moszkvából, miután személyesen a KGB vezetője adta rá áldását *rezidensként*, akkor még nagyobb bankot robbantanának.

„Ha úgy döntött volna, hogy nem megy, senki nem próbálta volna lebeszélni – osztotta meg utólag a gondolatait az ügyről Brown. – Azt hiszem, felismerte, hogy komolyan beszélünk. Igyekeztem mindent megtenni, hogy pártatlan maradjak.”

– Ha szerinted rosszul fest a dolog, hagyd abba most – jelentette ki zárásként a kezelőtiszt. – Végző soron rajtad áll a dolog. De ha visszameész, és balul ütnek ki a dolgok, akkor végre kell hajtani a menekítési tervet.

Tökéletesen lehetséges, hogy két ember ugyanazokat a szavakat hallgassa, mégis egészen más dolgokat halljon meg. Ez is egy ilyen pillanat volt. Brown úgy gondolta, hogy kiutat kínál Olegnek, miközben arra emlékezteti, hogy talán kiváló lehetőséget szalaszt el; Gorgyjevszkij úgy gondolta, arra utasítják, hogy térjen vissza Moszkvába. Azt remélte, a kezelőtisztje azt mondja majd, hogy eleget dolgozott, és most kitüntetéssel befejezheti. Azonban Brown a parancsainak megfelelően egyáltalán nem adott ilyen iránymutatást. A döntés Gorgyjevszkij kezében volt.

Az orosz hosszú percekig ült mozdulatlanul, görnyedten, teljes szótlanságban: láthatóan a gondolataiba merült. Aztán megszólalt.

– A küszöbön állunk. Ha most abbahagyjuk, azzal kötelességmulasztást követünk el, feladok mindent, amit eddig tettem. Tényleg van benne kockázat, de ez kezelhető, és készen állok elvállalni. Visszamegyek.

Az egyik MI6-tiszt szavaival élve: „Oleg tudta, hogy azt szeretnénk, ha folytatná, és a veszélyre utaló egyértelmű jelek hiányában bátran meg is tette.”

Veronica Price, a menekülési terv kiagyalója, egyszerre hivatalos stílusra váltott.

Újra végigvették Gorgyjevszkij a Pimlico művet minden előkészületét és részletét. Gorgyjevszkij újra végignézte a találkozóhelyről készült fényképeket. Télen készültek, amikor a pihenő bejáratánál álló nagy szikla jól látszott a hóban. Azon töprengett, vajon felismeri-e a helyet akkor, ha lombosak a fák.

A Nagy-Britanniában töltött évek alatt a menekülési terv mindvégig készenlétben várakozott. Valamennyi újonnan Moszkvába kihelyezett MI6-tisztet lelkiismeretesen tájékoztatták a részletekről, megmutatták a Pimlico nevű kém fényképét (bár a nevét soha nem árulták el), és kiképezték a pillanattalálkozóznál, a felvevőhelynél és a kimenekítésnél szükséges eljárásokra: a menekülésre és a felismerésre szolgáló bonyolult némajáték részleteire. Mielőtt elindultak Nagy-Britanniából, a tiszteknek és feleségüknek el kellett menniük egy Guildford közelében található erdőségbé, gyakorolni, hogyan kell be- és kimászni egy autó csomagtartójából, hogy tisztában legyenek azzal, pontosan mivel is jár ennek a névtelen kémnek és a családjának a kimentése. A kihelyezés elején minden egyes tisztet arra utasítottak, Nagy-Britanniából Finnországon át vezessen el Oroszországba, hogy így megismerkedhessen az útvonallal, a találkozóponttal és a határátkelővel. Amikor Simon Brown először, még 1979-ben áthajtott az átkelőhelyen, hét szarkát látott a határkerítés oszlopán kuporogni, és erről azonnal egy gyermekdal jutott eszébe, amelyben szarkákat számoltak: „Hét a titokért, amit soha nem mondanak el.”

Valahányszor Gorgyijevszkij Moszkvában járt, az MI6-csapatnak érkezése előtt és után jó néhány hétig nem hetente, hanem minden este figyelnie kellett a Kutuzovszkij proszpekten lévő jelzőhelyet. A kedd éjjel volt az eszményi időpont a jelzés leadására, mert a menekítésért felelő csapatnak így lehetősége van alig négy nap alatt, szombat délutánra eljutni a találkozópontra. Vészhelyzet esetén a csapat tulajdonképpen bármikor megkezdhetette a feladatát: a pénteken kapott jel például azt jelentené, hogy a menekítésnek – a rendszámokat biztosító garázs korlátozott nyitvatartása miatt – a következő csütörtökön kell történnie. Az egyik tiszt élénk színekkel lefestett beszámolóban mondta el, milyen ráadás terhelést jelentett mindez a brit kémeknek: „Az év nem egészen előre látható, mintegy tizennyolc hetes időszakában minden este ellenőriznünk kellett a koncertműsorok és buszmenetrend közös táblája közelében található pékséget, ahol mindig vártuk és rettegtük a Pimlico feltűnését. Télen volt a legrosszabb: túlságosan sötét és ködös volt a város, ezért csakis úgy lehetett ellenőrizni a helyet, ha gyalogszerrel elmentünk oda. A járdákról eltakarított havat olyan magasra tornyozták, hogy 30 méternél távolabbról alig lehetett azonosítani az embereket. És ugyan hányszor fordulhat egy héten a felesége az emberhez azzal a kéréssel, hogy elfelejtett aznap kenyeret venni, és lenne-e kedves mínusz huszonöt fokban kiugrani az utolsó, száraz zsömléadagért?”

A Pimlico művelet előkészítése az MI6-állomás egyik legfontosabb feladata volt: készen kellett állnia a menekülési tervnek, hogy kimentsenek egy olyan kém, aki alig tartózkodott a városban, hátha egyszer mégis itt lesz. A lakásában minden MI6-tisztnek oda volt készítve egy szürke nadrág, egy zöld harrodsos zacskó és egy halom KitKat és Mars szelet.

A terv még kapott egy kiegészítést: ha Moszkvába érkezését követően Gorgyijevszkij azt tapasztalja, hogy bajban van, értesítheti Londont – ehhez fel kell hívnia Lejlát a londoni telefonjukon, és érdeklőnie arról, mi a helyzet a gyerekekkel az iskolában. A telefont lehallgatta az MI5: ha befut a riasztás, azt közlik az MI6-szel, és a moszkvai csapat teljes készségségbe léphet.

Végül Veronica Price két kis csomagot nyújtott át. Az egyikben tabletták voltak.

– Ezek segíthetnek, hogy éber maradj – mondta.

A másik egy csomag tubák volt a James J. Fox St. James'sben lévő üzletéből. Ha magára szórja, amikor bemászott a kocsí csomagtartójába, talán sikerül vele a határon megzavarnia a kutyákat, és esetleg elfednie a vegyszerek szagát, ha a KGB bepermetezte valamivel a ruháját vagy a cipőjét. Londonban várakozó MI6-tisztek csoportja megy majd a határ finn oldalára, hogy onnan vigyék Oleget Nagy-Britanniába. Veronica azt mondta, ha egyszer eljönne ez a pillanat, személyesen várna azon a helyen.

Aznap este Gorgyijevszkij elmondta Lejlának, hogy „legfelsőbb szintű megbeszélésre” visszarepül Moszkvába, és néhány napon belül újra Londonban lesz.

1985. május 18., szombat három fővárosban is jelentős hírszerzési nap volt.

Washingtonban Aldrich Ames 9000 dollárt fizetett be készpénzben a bankszámlájára. Rosariónak azt mondta, hogy egy régi barátjától kapott kölcsönt. Az árulása nyomán érzett lelkesedése egyre inkább erejét vesztette, és ráköszönt a valóság: bármelyik CIA-s kém megtudhatja, hogy megkereste a KGB-t, és leleplezhetik.

Moszkvában a KGB felkészült Gorgyijevszkij fogadására.

Viktor Budanov tüzetesen átkutattatta a Leninszkij proszpekten lévő lakást, de rengeteg vitatható nyugati könyvön kívül semmi olyasmi nem került elő, ami gyanúba keverhette volna a családot. Shakespeare szonettjeinek tetszetős kiadásával senki nem foglalkozott különösebben. A lakást jól láthatóan bepoloskálták a K Csoportfőnökség technikussai, beleértve a telefont is. Az izzófoglalatokba kamerákat rejtettek. Kifelé menet a KGB lakatos gondosan bezárta a lakás bejárati ajtaját.

Eközben Budanov átfésülte Gorgyijevszkij személyügyi aktáját. Első ránézésre egy váláson kívül makulátlan volt az anyaga: kitüntetések KGB-tiszt fia és öccse, egy KGB-tábornok lányát vette el fele-

ségül, a párt elkötelezett híve, aki szorgalmával és megfelelő érzékkel dolgozott meg azért, hogy a csúcsra jusson. Ám egy alaposabb vizsgálat Gorgyijevszkij elvtárs másik oldalát is feltárhatta. A nyomozásról szóló KGB-dossziét soha nem teszik kutathatóvá, ezért lehetetlenség megállapítani, pontosan mit és mikor derítettek ki a nyomozók.

Azonban Budanovnak jó sok emészténivalója akadt: Gorgyijevszkij szoros barátsága az egyetemen egy cseh árulóval; érdeklődése a nyugati kultúra iránt, beleértve a betiltott könyveket is; korábbi felesége kijelentése, hogy kétarcú csaló; az, ahogy kivette és végigolvasta a levéltárban található összes brit aktát londoni kihelyezése előtt, és a gyanús gyorsaság, amivel megkapta a brit vízumot.

Akárcsak előtte a CIA, Budanov is mintákat keresett. A KGB számos értékes embert veszített Skandináviában: Haavikot, Berglinget és Treholtot. Talán Gorgyijevszkij tudomást szerzett Dániában ezekről az ügynökökről, és tájékoztatta a nyugati nemzetbiztonsági szerveket? Aztán ott volt Michael Bettaney. Nyikityenko megerősíthette, hogy Gorgyijevszkij tisztában volt a brit különös ajánlatával, hogy kémkedjen a KGB-nek. A britek figyelemre méltó gyorsasággal fogták el Bettaney-t.

Gorgyijevszkij munkája is érdekes sajátosságokat mutatott, ha alaposabban szemügyre vettük. Nagy-britanniai kihelyezésének első hónapjaiban annyira gyengén teljesített, hogy arról beszéltek, hazaküldik, de aztán jelentősen javultak a kapcsolatai, akárcsak a jelentései mélysége és minősége. A brit kormány döntése, hogy gyors egymásutánban kiutasítja Igor Tyitovot és Arkagyij Gukot, akkor nem okozott feltűnést, nem úgy most. Budanov talán még Nyikityenko korábbi gyanújáról is tudomást szerezhetett, különösen arról, ahogy Gorgyijevszkij olyan jelentéseket készített Gorbacsov látogatása alatt, amelyek stílusa egészen olyan volt, mintha egyenesen a brit külügyminisztérium tájékoztatásai-ból másolták volna.

Az akták mélyén akadt még egy lehetséges nyom. Még 1973-ban, második dániai kihelyezése idején közvetlen kapcsolatba lépett a brit hírszerzéssel. Richard Bromhead, akiről tudható volt, hogy az MI6 tiszt-

je, megkereste és ebédelni hívta. Gorgyijevszkij betartotta az ilyenkor szükséges eljárást. Értesítette a *rezidensét*, és hivatalos engedélyt kapott, hogy egy koppenhágai szállodában találkozzon az angollal. Az ebből az időből származó jelentései szerint a kapcsolatfelvételtől nem lett semmi. De vajon valóban ez történt? Vajon Bromhead beszervezte Gorgyijevszkijt tizenegy évvel ezelőtt?

A közvetett bizonyítékok egyértelműen megerősítették a gyanút, de nem voltak egyértelműen terhelőek. Budanov később, a *Pravdának* adott interjúban azzal kérkedett, hogy Gorgyijevszkijt „először személyesen én azonosítottam a KGB Első Főcsoportfőnökségén dolgozó sok száz tiszt között”.⁶ Azonban ebben a szakaszban még mindig nem álltak rendelkezésére megcáfolhatatlan bizonyítékok: szörszálhasogató jogszágya csak akkor nyugszik meg, ha rajtakapja a kémeket, vagy ha teljes vallomást kap tőle, lehetőség szerint ebben a sorrendben.

A Nocton-csapat Londonban, a Century House tizenkettedik emeletén egyszerre volt izgatott és ideges.

„Nagy volt a felelősség súlya és az aggodalom – mondta Simon Brown. – Lehet, hogy épp a halálába megy, és mi ebben segítünk. A magam részéről úgy véltem, ez a jó döntés, máskülönben megpróbáltam volna meggyőzni, hogy ne menjen bele. Tudatosan vállalt kockázatnak, ellenőrzött hazardírozásnak tűnt. Persze kezdettől fogva kockázatot vállaltunk. Ilyen ennek az egésznek a természete.”

Indulás előtt Gorgyijevszkijnek még el kellett végeznie egy feladatot a KGB számára: el kellett vinnie egy újonnan Nagy-Britanniába érkezett, Dario fedőnéven tevékenykedő illegális hírszerzőnek valamit az egyik rejtékhelyre. A nagy-britanniai illegális műveletekkel általában a *rezidentúra* ügynöki vonalon dolgozó tisztje foglalkozott, azonban ezt annyira fontosnak tartották, hogy az állomásvezetőnek személyesen kellett elvégeznie.⁷

Moszkva márciusban 8000 fontot küldött visszanyomozhatatlan 20 fontos bankjegyekben, és ezt a pénzt kellett átadni Dariónak.

Ez megtörténhetett volna az illegális hírszerző érkeztekor is, azonban a KGB soha nem az egyszerűséget választotta, ha valamit körül-

ményesebben is el lehetett végezni. A Ground művelet a túlbonyolítás iskolapéldája volt.

A rezidentúra technikai osztálya először is készített egy üreges mesterséges téglát, amibe belerejtették a pénzt. Dario majd azzal jelzi, készen áll fölvenni, hogy kék krétanyomot hagy az Audley Square déli oldalán, az amerikai követség közelében álló lámpaoszlopon. Gorgyijevszkijt arra utasították, helyezze el a pénzes téglát egy műanyag szatyorban egy Bloomsburyben található park, a Coram's Fields északi oldalán húzódó magas kerítés és egy ösvény közötti szegélyen. Dario azzal jelzi majd, hogy probléma nélkül fölvette, hogy egy rágógumit hagy a Sudbury Hillen lévő Ballot Box nevű kocsmá közelében az egyik betonoszlopon.

Gorgyijevszkij beszámolt a művelet részleteiről Brownnak, aki továbbadta az MI5-nak.

Május 18-án, szombaton este Gorgyijevszkij elvitte a lányait játszani a Coram's Fieldsre. 19:45-kor letette a téglát és a szatyrot. Nem volt más a közelében, csak egy nő, aki a csecsemőjét tologatta babakocsiban, meg egy biciklista, aki a gépe láncát babrálta. A nő az MI5 egyik legjobb figyelője volt, a babakocsijába fényképezőgépet rejtettek. A biciklista John Deverell volt, a K4 osztály, az MI5 szovjet kémelhárítási részlegének vezetője. Néhány perccel később feltűnt egy sietős férfi. Lehajolt, hogy felkapja a szatyrot, épp csak annyi időre, hogy a rejtett fényképezőgép megörökölhette az arcát. Deverell követte az észak felé igyekvő férfit, csak hogy aztán a King's Crossnál lement a metróba. Deverell hamar lekötötte a kerékpárját, és lerohant a mozgólépcsőn, de már elkészt: a férfi eltűnt a tömegben. Az MI5-nak azt sem sikerült megfigyelnie, ki tett rágógumit egy jellegtelen kocsmá előtt álló betonoszlopra London északnyugati részén. Dario jól képzett tiszt volt. Gorgyijevszkij táviratot küldött Moszkvába, amiben jelentette a Ground művelet sikerét. Maga a tény, hogy engedélyezték egy ilyen érzékeny feladat elvégzését, önmagában elég oknak tűnt azt gondolni, hogy változatlanul bíznak benne.

Még mindig lett volna idő disszidálni. Ehelyett vasárnap délután elbúcsúzott a feleségétől és a lányaitól. Tisztában volt azzal, hogy talán

soha többé nem látja őket. Igyekezett, hogy ez ne látsszon rajta, Lejlát mégis a szokottnál kissé hosszabban csókolta, Annát és Mariját egy kicsit szorosabban ölelte. Aztán beült egy taxiba, és elindult a Heathrow-i repülőtérre.

Május 19-én délután 4 órakor, rendkívüli bátorságról téve tanúbizonyságot, Oleg Gorgyijevszkij felszállt az Aeroflot Moszkvába tartó gépére.

HARMADIK RÉSZ

Macska és egér

Gorgyijevszkij Moszkvában újra ellenőrizte a zárat, és közben azért fohászkodott, hogy tévedés legyen, amit az előbb tapasztalt. De nem, a harmadik zárat, amit soha nem használt és kulcsa sem volt hozzá, bezárták. Rajta volt a KGB. „Hát ez az – gondolta, ahogy a félelem verítéke végigcsorgott a hátán. – Nemsokára meghalok.” Amikor a KGB alkalmasnak látja a pillanatot, letartóztatják, és addig vallatják, amíg az utolsó titkot is kifacsarják belőle, utána megölik, jön a „végső büntetés”, a kivégző golyója a fejébe és egy jelöletlen sírhely.

Ám mialatt egymást kergették fejében a borzalmas gondolatok, felelevenedett benne mindaz, amit a kiképzésen sajátított el. Tudta, hogyan működik a KGB: ha a K Csoportfőnökség már kiderítette volna a kémkedésével kapcsolatos részleteket, soha nem jutott volna el lakása bejárati ajtajáig: a reptéren letartóztatták volna, és mostanra a Lubjanka alagsori celláinak egyikében lenne. A KGB mindenkit megfigyelt. Meglehet, hogy csak a szokásos szimatolás részeként törtek be a lakásába. Az nyilvánvaló, hogy ha gyanakszanak is rá, a nyomozóknak egyelőre nem áll rendelkezésükre megfelelő bizonyíték ahhoz, hogy letartóztassák.

Tekintettel az erkölcsi megfontolások hiányára a KGB furcsamód meglehetősen paragrafusrágó szervezet volt. Gorgyijevszkij mostanra ezredes volt – nem lehetett csak úgy egyszerűen árulás gyanújával őri-

zetbe venni. Szigorú szabályok vonatkoztak az ezredesekkel szemben alkalmazott kínvallatásra. A rengeteg ártatlan halálával járó 1936–38-as tisztogatások árnya még mindig rávetült a KGB-re. 1985-ben bizonyítékokat kellett összegyűjteni, tárgyalást tartani és a megfelelő módon ítéletet hozni. Viktor Budanov, a KGB nyomozója pontosan azt tette, amit az MI5 is tett Michael Bettaney-vel, és amit valamennyi hatékony elhárító szervezet tesz: megfigyelik a gyanúsítottat, hallgatóznak, várják, hogy hibát kövessen el vagy felvegye a kapcsolatot a kezelőjével, és csak akkor cselekszenek. A különbség az volt, hogy Bettaney nem tudta, hogy megfigyelik, míg Gorgyijevszkij igen. Vagy legalábbis úgy gondolta.

Ezzel együtt be kellett jutnia a lakásába. A lakótömb egy másik lakója a KGB egyik lakatosa volt a megfelelő szerszámokkal, aki szívesen segített szomszédjának és tisztársának, aki elvesztette valahol a kulcsát. A lakásban aztán Gorgyijevszkij óvatosan körülnézett, talál-e a KGB látogatására utaló más bizonyítékokat is. Kétség nem fért hozzá, hogy bepoloskálták a helyet. Ha a technikusok kamerákat is telepítettek, akkor most gondosan szemmel tartják, keresik a gyanús jeleket, mint amilyen az, ha poloskákat keres. Mostantól fogva abból kell kiindulnia, hogy minden szavát hallják, minden mozdulatát figyelik, minden hívását felveszik. Úgy kell viselkednie, mintha minden rendben lenne. Higgadtnak, könnyednek és magabiztosnak kell tünnie – vagyis pontosan annak, aminek egyáltalán nem érezte magát. A lakás takaros állapotban volt. Az orvosságosszekrényben talált egy alulappal lezárt, doboznyi nedves törülköződöt. Valaki átlyukasztotta az ujjával. „Ez akár Lejla is lehetett volna – mondta magában. – Évek óta itt lehet ez a lyuk.” Vagy a KGB egyik embere volt, aki éppen nyomok után kutatott. Az ágya alatt egy dobozban voltak azoknak a szerzőknek a könyvei, akiket a szovjet cenzorok felforgatónak tartottak: Orwell, Szolzsenyicin. Makszimov. Ljubimov egy alkalommal azt tanácsolta, hogy ne tárolja ezeket a könyvespolcon, mert az kockázatos. Úgy tűnt, senki nem nyúlt a dobozhoz. Végignézte a könyvespolcot is, és látta,

hogy Shakespeare szonettjeinek angol kiadása még mindig a helyén van, első látásra sértetlen.

Amikor felhívta otthon a főnökét, úgy vélte, Nyikolaj Gribin hangja furcsán cseng. „Nem volt semmi melegség, semmi lelkesedés abban, ahogy beszélt.”

Alig aludt aznap éjjel, fejében kavargtak a kérdések és a sokféle aggodalom. „Ki árult el? Mennyit tud a KGB?”

Másnap reggel bement a Központba. Semmilyen megfigyelést nem érzékelt, ami önmagában nem jelentett semmit. Gribin a Harmadik Csoportfőnökségen találkozott vele. A viselkedése szinte teljesen normálisnak tűnt, de csak szinte.

– Jobb, ha nekilátsz készülődni – jegyezte meg. – Két nagyfőnök hívat majd, hogy elbeszélgessenek veled.

Felületesen váltottak néhány szót arról, hogy Csebrikov és Krjucskov mit akarhat megtudni az új londoni rezidenstől. Gorgyijevszkij azt mondta, az utasításnak megfelelően bőséges jegyzettel készült Nagy-Britannia gazdaságáról, az amerikai kapcsolatokról, a tudomány és a műszaki fejlesztések terén látható előrelépésekről. Gribin bólogatott.

Egy órával később behívták Viktor Grusko, az Első Főcsoportfőnökség helyettesének irodájába. Az általában barátságos ukrán most feszültnek tűnt, és „szüntelenül faggatózott”.

– Mi a helyzet Michael Bettaney-vel? – kérdezte. – Úgy tűnik, tényleg komolyan gondolta, és együtt akart működni velünk. Egy második Philby lehetett volna.

– Persze hogy komolyan gondolta – felelte Gorgyijevszkij. – És sokkal jobb lett volna Philbynél, sokkal, de sokkal értékesebb.

(Ez erős túlzás volt.)

– De mégis hogyan követhettünk el ekkora hibát? – ütötte a vasat Grusko. – Tényleg kezdettől fogva komolyan gondolta?

– Azt hiszem. Fogalmam sincs, Guk elvtárs miért nem értett egyet ezzel.

Grusko kis szünetet követően folytatta.

– Gukot kirúgták. De nem tett semmit Bettaney-vel. Még csak fel se vette vele a kapcsolatot. Akkor miért tették ki?

Volt valami Grusko arckifejezésében, amitől összeszorult Gorgyjevszkij gyomra.

– Azt hiszem, azt a hibát követte el, hogy túlságosan is úgy viselkedett, mint egy KGB-s: mindig a Mercedesével járkált mindenhová, kérkedett a KGB-vel és játszott a tábornokot. A briteknek nem tetszett a dolog.

Ennyiben hagyták az egészet.

Néhány perccel később a Gorgyjevszkij reptéri fogadására kijelölt tisztet hívatta Grusko, és hangosan korholta silány munkája miatt.

– Mi történt? Neked kellett volna felvenned és hazavinned Gorgyjevszkijt! Hol voltál?

A férfi azt hebegte, hogy a reptér rossz részére ment. Megrendezettnek tűnt az egész – talán szándékkal nem mentek ki a KGB-től a fogadására, hogy érkezése után követhessék?

Gorgyjevszkij visszament az irodájába, a jegyzeteit rendezgette, és várta a KGB vezetőjének hívó szavát, ami azt jelentené, hogy biztonságban van, esetleg hogy valaki megkopogtassa a vállát az elhárítástól, ami a véget jelentené. Egyik se következett be: hazament, hogy egy újabb estét töltsön töprengéssel; hogy jöjjön egy újabb félelmes képzelődéssel teli éjszaka. Másnap is ugyanez történt. Ha nem lett volna a gyomrát összerántó rettegés, még akár unatkozott is volna. A harmadik napon Gribin azt mondta, korán kell hazamennie, és felajánlotta, hogy elviszi kocsival.

– Mi van, ha szólnak, hogy menjek, és én már nem leszek ott? – kérdezte Gorgyjevszkij.

– Semmi esély arra, hogy ma éjjel hívjanak be – felelte Gribin.

Mialatt az esőben araszoltak, Gorgyjevszkij igyekezett, hogy teljesen mellékesen odavetett megjegyzésnek tűnjön, amikor azt mondta, Londonban fontos munkát kell elvégezni.

– Ha nincs semmi, ami Moszkvában tartson, szeretnék visszamenni. Fontos NATO-találkozó lesz hamarosan, és nemsokára vége a parlamenti ülésszaknak is. Az embereimnek irányításra van szükségük a kapcsolatok kezelésében...

Gribin legyintett egyet, kissé túlságosan is fesztelenül.

– Jaj, ugyan már! Az ember gyakorta hónapokra is távol van az álmáshelyétől. Senki nem nélkülözhetetlen.

Másnap és az azután következő napon is a belsejében dúló nyugtalanság és a suta színjáték vegyülékével zajlott minden. Különös, csaloika táncot folytattak, amelyben Gorgyjevszkij és a KGB is úgy tett, mintha tartaná az ütemet, és várná a másik botlását. A feszültség nem szűnt egyetlen pillanatra sem, és nem osztozott rajta senkivel. Figyelőket egyszer se vett észre, azonban valamiféle hatodik érzék azt súgta, hogy mindenütt, minden sarkon, minden árnyékban szemek és fülek lapultak. A Nagy Testvér figyelte – pontosabban szólva, a buszmegállóban álló férfi, az utcán a szomszéd, a bábuka a szamovárjával az előtérben mind őt figyelte. Vagy esetleg nem. Eseménytelenül teltek-múltak a napok, és Gorgyjevszkij egyre azon töprengett, nem csak képzelte-e az egészet. Aztán megkapta a bizonyítékot, hogy szó sincs erről.

A Harmadik Csoportfőnökség folyosóján összetalálkozott az S Csoportfőnökségen (az illegálisírszerző-hálózat irányításáért felelős szervezeti egység) dolgozó munkatársával, Borisz Bocsarovval, aki köszöntötte, majd azt kérdezte: „Oleg, mi folyik Nagy-Britanniában? Miért kellett kivonni az összes illegális hírszerzőt?” Gorgyjevszkij igyekezett valahogy leplezni a meglepetését. A mélyfedésben lévő hírszerzők visszarendelésére vonatkozó parancs csakis egyetlen dolgot jelenthetett: a KGB tudta, hogy Nagy-Britanniában kompromittálódott, és haladéktalanul semlegesítette a hálózatát. Dario, a pénzzel teli téglá címzettje kevesebb mint egy hétig tevékenykedett fedésben lévő hírszerzőként Londonban. Soha nem sikerült azonosítani.

Különös csomag várakozott az asztalán, amelyet „Kizárólag Grusko úr kezébe” címeztek. Diplomáciai futárcsomaggal érkezett a londoni

rezidentúráról, és mivel most Gorgyjevszkij volt a londoni rezidens, a postázóban úgy vélték, észszerű módon először neki kell megkapnia. Remegő kézzel rázta meg a csomagot, amiben csörgést és egy csat csörömpölését hallotta. Ez egészen biztosan a saját táskája, amit Londonban ott hagyott az íróasztalán, és számos fontos irat volt benne: a KGB bizonyítékokat gyűjtött. „Csak nyugalom! – mondogatta magában. – Viselkedj a megszokott módon!”

Letette a csomagot Grusko irodájánál, és visszament a saját asztalához.

„Azt szokás mondani, hogy amikor a katona meghallja a tüzéséget, valamiféle pánik vesz erőt rajta. Velem is ez történt. Még a menekülési terv sem jutott az eszembe. Aztán meg arra gondoltam: »Úgyis megbízhatatlan. Nem is kellene foglalkoznom vele és egyszerűbb kivárni, amíg golyót röpitének a tarkómba.« Lebénultam.”

Aznap éjjel felhívta a kensingtoni lakást. Lejla vette föl a telefont: Londonban és Moszkvában is kattantak a felvevők.

„Hogy vannak a gyerekek az iskolában?” – kérdezte gondosan artikulálva.

Lejla semmi szokatlant nem észlelt az egészben, és azt felelte, hogy a lányok jól vannak. Elbeszélgettek néhány percig, majd Gorgyjevszkij letette.

Gribin színlelt kedélyességgel meghívta, hogy töltsse a hétvégét a dácájában. Nyilvánvalóan utasításokat kapott, hogy tapadjon rá a beosztottjára, hátha elkottyant valamit. Gorgyjevszkij udvariasan elhárította a meghívást, mondván, hazaérkezése óta még nem kereste föl édesanyját és a húgát. Gribin ragaszkodott hozzá, hogy találkozzanak, és bejelentette, hogy a feleségével együtt meglátogatják őt otthon. Hosszú órákon át üldögéltek a műmárvány dohányzóasztal körül, és beszélgettek a londoni életről, arról, hogyan növekednek a lányok, és hogyan beszélnek elsősorban angolul. A lánya, Marija még a Miatyánkot is angolul tanulta meg. A felületes szemlélő számára Gorgyjevszkij még akár büszke apának is tűnhetett, aki a külföldi kihelyezés örömeit ecseteli régi munkatársának egy csésze tea mellett. A valóságban kegyetlen és be nem vallott pszichológiai ökölharc zajlott.

Május 27. hétfő délelőttre Gorgyjevszkijt erősen megviselte a kialvatlanság és a feszültség. Indulás előtt bekapott egyet Veronica Price stimuláló tablettái közül: a recept nélkül kapható, koffeinalapú szert gyakorta használták a diákok, hogy egész éjjel ébren maradhassanak és képesek legyenek tanulni. Mire a Központba ért, sokkal jobban érezte magát, csökkent a kimerültsége.

Alig néhány perce ült az asztalánál, amikor megcsörrent a telefon: a vezető irodájának közvetlen vonala volt az.

Halvány reménysugarat vélt felfedezni. Talán végre eljött a rég várt találkozó ideje a KGB vezetőivel.

– A főnökök? – kérdezte, amikor Viktor Grusko szólt a telefonba.

– Még nem – felelte nyájasan Grusko. – Van két ember, akik magas szintű brit ügynöki behatolásról szeretnének beszélgetni veled. – Hozzátette, hogy a találkozó helye az épületen kívül van. Maga Grusko is vele tart. Mindez felettébb szokatlan volt.

Gorgyjevszkij egyre növekvő aggodalommal indult: aktatáskáját az íróasztalán hagyta, úgy ment le az előtérbe. Egy-két pillanattal később megjelent Grusko is, és beterelte a padka mellett álló autóba. A sofőr a hátsó kapun hajtott ki, és úgy egy kilométerrel később megállt egy magas falú épületegyüttes mellett, ahol korábban az Első Főcsoportfőnökség látogatóit és vendégeit szállásolták el. Grusko kedélyesen társalgott Gorgyjevszkijel, úgy vezette egy kicsiny bungalóhoz: a kellemes kinézetű épületet alacsony kerítés vette körül, és úgy tűnt, senki nem őrzi. Fülledt volt az idő, de odabenn hűvös volt. Új bútorokkal berendezett, nem zsúfolt, de elegáns, hosszúkás, központi helyiségből hálósobák nyíltak. Az ajtóban két felszolgáló, egy ötvenes éveiben járó férfi és egy fiatalabb nő állt: mindketten mély udvariassággal köszöntöttek Gorgyjevszkijt, mintha idelátogató külföldi méltóság lenne.

Miután helyet foglaltak, Grusko elővett egy üveget.

– Ide nézz, van örmény konyakom – mondta vidáman, és kitöltött két pohárral. Ittak. A felszolgálók tányérokat és szendvicsekkel, sajttal, sonkával és vörös lazackaviárral megrakott tálakat hoztak be.

Ebben a pillanatban két férfi lépett be a helyiségbe. Gorgyjevszkij nem ismerte föl egyiküket sem. Az idősebbik, sötét öltönyös férfinak az erős dohányosokra és súlyos alkoholistákra jellemző mély vonásokkal teli, cserzett bőrű arca volt. A fiatalabbik volt a magasabb: arca hosszúkás, vonásai élesek. Egyikük se mosolygott. Grusko nem mutatta be őket, csak annyit mondott, hogy „beszélgetni akarnak arról, hogyan kell egy nagyon fontos ügynököt kezelni Nagy-Britanniában”. Gorgyjevszkij szorongása még jobban fölerősödött. „Azt gondoltam: »Ezt nevetséges. Nincs semmilyen fontos ügynök Nagy-Britanniában. Emögött valamilyen más indoknak kell lennie.«”

– Együnk előbb – folytatta derűsen Grusko, mint aki vidám munkabédén van. A férfi felszolgáló újabb adag konyakot töltött. Kiűritették a poharukat, így tett Gorgyjevszkij is. Előkerült még egy üveg. Újabb kört töltöttek és fogyasztottak el. Az ismeretlenek a lehető legszükebb csevejt folytatták. Az idősebbik láncdohányos volt.

Aztán Gorgyjevszkij döbbenetes váratlansággal úgy érezte, hogy valósága hallucinációs álmvilágba csúszik át, amelyben mintha csak félig lenne öntudatánál, és valahonnan messziről, minden fényt megtörő és torzító lencsén figyelné önmagát.

Valamiféle igazságszérumot keverték a konyakjába, feltehetően az SP-117-ként ismert pszichotrop anyagot, amelyet a KGB készített. A nátrium-pentotál változata gyorsan ható barbiturát érzéstelenítő tartalmazott, színtelen, szagtalan és íztelen volt: a gátlások megszüntetésére, a nyelv megoldására szánt vegyület. Mialatt a felszolgáló az első üvegből töltött a másik háromnak, Gorgyjevszkij poharába feltűnésmentesen egy másik palackból került.

Az idősebbik férfi Szergej Golubev tábornok, a K Csoportfőnökség, a KGB belső elhárításért felelős szervezeti elemének vezetője volt. A másik Viktor Budanov ezredes volt, a KGB első számú nyomozója.

Kérdősködni kezdtek, és Gorgyjevszkij azon kapta magát, hogy válaszol, és csak homályosan van a tudatában annak, hogy mit mond. Azonban agyának egyik szeglete változatlanul tudatánál maradt és védekezett. „Maradj éber!” – szólt rá magára. Az életéért harcolt most

a veríték és a félelem gyilkos párájában, a begyógyszerezett konyak ködén át. Hallotta már, hogy a KGB alkalmanként testi kínzás helyett kábítószerrel használ titkokat kicsikarni, de teljesen készületlenül érte az idegrendszere elleni váratlan vegyi támadás.

Soha nem tudta pontosan elmagyarázni, mi is történt a következő öt órában. Később sikerült felidéznie darabokat, mintha valami rémálom félig-meddig felidézett, gyógyszeres ködön át összerendezett szilánkjai lennének: egyszerre élénken megélt jelenetek, elkapott szavak és mondatok, vallatóinak fölébe magasodó arca.

Végül is Kim Philby, a még mindig moszkvai száműzetésben élő, idős brit kém sietett a segítségére. „Soha ne valljatok be semmit” – javasolta egykor KGB-s tanítványainak.¹ A pszichoaktív anyag kifejtette hatását, és közben felderengtek előtte Philby szavai. „Akárcsak ő, én is tagadtam mindent: tagadni, tagadni, tagadni. Ösztönösen jött.”

Budanov és Golubev irodalomról, Orwellről és Szolzsenyicinről akartak beszélni.

– Miért van ennyi szovjetellenes könyved? – faggatták. – A diplomata státuszt arra használtad, hogy behozzál mindenfélét, amiről tudtad, hogy törvénybe ütközik.

– Nem, nem – hallotta saját hangját Gorgyjevszkij. – Politikai hírszerzőként ilyen könyveket kellett olvasnom, alapvető háttérrel adtak.

Egyszerre ott volt mellette a csupa mosoly Grusko.

– Nagyon ügyes vagy, Oleg! Kiváló ez a beszélgetés. Folytasd csak! Mondj el nekik mindent! – Azzal már ott sem volt, és a két kihallgatója ismét fölébe magasodott.

– Tudjuk, hogy brit ügynök vagy. Megcáfолhatatlan bizonyítékaink vannak a bűnösségedről. Valld be! *Priznajsja!*

– Nem! Nincs mit bevallanom! – Székébe süllyedt, fürdött az izzadságban, és érezte, ahogy újra meg újra elveszíti az öntudatát.

Budanov a csökönyös gyerek esetében használatos csitító hangon:

– Nagyon ügyesen bevallottál mindent néhány perccel ezelőtt. Most menjünk át újra az egészen, és igazold, hogy mit mondtál. Valld be újra!

– Nem tettem semmit – esdekelte, és fuldoklóként kapaszkodott a hazugságába.

Emlékezett rá, hogy egy ponton talpra kecmergett, elrohant a fürdőszobába, és sugárban behányt a mosdókagylóba. A két felszolgáló csúnyán nézett rá a helyiség sarkából: nyoma sem volt már bennük a tiszteletnek. Vízért kért és mohón kortyolt, leöntötte vele az ingét. Grusko egyik pillanatban ott volt, a következőben eltűnt. A vallatói hol a pártját fogták, hol vádaskodtak. Néha szelíden bátorították:

– Hogyan lehetsz büszke te, egy kommunista, arra, hogy a lányod el tudja mondani a Miatyánkot?

A másik megpróbálta csapdába csalni: a kémek és a disszidálók nevét sorolta, de a fedőnevüket használta.

– Mi a helyzet Vlagyimir Vetrovval? – kérdezte Budanov. A francia hírszerzéssel való együttműködése miatt egy évvel ezelőtt kivégzett KGB-tiszt volt az eszköze. – Róla mit gondolsz?

– Nem tudom, miről beszélnek – válaszolta Gorgyijevszkij.

Aztán Golubev kijátszotta az aduját.

– Tudjuk, ki szervezett be Koppenhágában – recsegte. – Richard Bromhead.

– Ez nevetséges! Ez nem igaz.

– De jelentést írtál róla.

– Persze, találkoztam vele egyszer, és írtam jelentést a találkozóról. De soha nem foglalkozott kifejezetten velem. Mindenkiel beszélgetett...

Budanov más oldalról próbálkozott.

– Tudjuk, hogy a telefonod a feleségednek jel volt a brit hírszerzésnek. Csak ismerd el.

– Nem. Ez nem igaz. – Tagadj, tagadj, tagadj.

A két vallató nem volt hajlandó feladni.

– Ismerd be! – mondták. – Egyszer már megtetted. Valld be újra!

Gorgyijevszkij érezte, hogy egyre fogyatkozik az akaraterije, és valahogy dacolni igyekezett a két KGB-s faggatózóval, ezért közölte, nem jobbakk Sztálin titkosrendőrségénél: hamis vallomást csikarnak ki az ártatlanokból.

Öt órával az első kortynyi könyak után egyszerre mintha kihunytna a fény a szobában. Gorgyijevszkijt halálos fáradtság kerítette hatalmába, feje hátrahanyatlott, és elnyelte a sötétség.

Tiszta ágyban, atlétában és alsónadrágban ébredt, a reggeli napfény áradt be az ablakon. Szája egészen kiszáradt, a feje olyan erősen sajgott, ahogy még soha. Egy pillanatig fogalma sem volt arról, hol van, majd lassan, töredékesen és egyre növekvő iszonyattal visszaszivárgott az emlékei közé az előző napon történtek egy része. Émelygés tört rá, ahogy feltolta magát az ágyban. „Végem van – gondolta. – Mindent tudnak.”

Azonban a következtetéssel szembeszegült a nyilvánvaló tény, ami arra utalt, hogy a KGB talán nem tud éppenséggel mindent: még mindig életben volt.

Az ismét alázatosan viselkedő férfi felszolgáló kávét hozott. Gorgyijevszkij egyik csészével itta a másik után. Sajgó fejjel bújt bele az ajtó mellett gondosan összerendezve felakasztott öltönyébe. Épp a cipőjét kötötte, amikor megjelent két vallatója. Gorgyijevszkij felkészült a legrosszabbra. Talán tettek valamit a kávéba? Újra leereszkedik rá a szerköde? De nem ez történt. Tompasága pillanatról pillanatra csökkent.

A két férfi fürkészően figyelte.

– Nagyon goromba volt velünk, Gorgyijevszkij elvtárs – szólalt meg a fiatalabbik. – Azzal vádolt, hogy újjáélesztjük 1937, a nagy terror szellemét.

Budanov mogorva volt, és láthatóan neheztelt. Gorgyijevszkij vádja, hogy semmiben sem különbözik egy sztálinista mézáróstól, sértette jogszerűséggel kapcsolatos gondolkodását. Nyomozónak, a szabályok betartatójának, az igazság után kutató embernek tartotta magát, aki nem inkvizítor, hanem fürkész, és tényekkel, nem pedig valótlanságokkal dolgozik.

– Amit mondott, az nem volt igaz, Gorgyijevszkij elvtárs, és ezt be is bizonyítom majd.

Gorgyijevszkij egészen megdöbben. Arra számított, hogy vallatói vadászok diadalmas parádézásával jönnek: a zsákmányukat már csapdá-

ba ejtették, most jön az öldöklés. Ehelyett megbántottnak és csalódottnak tündek. Bódultsága ellenére váratlan világosság, és ezzel a remény apró fénysugara tört rá: rádöbbsent, hogy két vallatója nem kapta meg, amit akart.

– Elnézést, ha goromba voltam – hebegte. – Nem emlékszem semmire.

Kényelmetlen csönd következett.

– Jön egy autó, hogy hazavigye – mondta aztán Budanov.

A zilált és értetlenkedő Gorgijevszkij egy órával később a Leninszkij proszpekten lévő lakás előtt találta magát: újra csak nem tudott bemenni, hiszen a kulcsait az irodájában lévő íróasztalán hagyta, ezért újra a lakatos szomszéd engedte be. Késő délelőtt volt már. Lerogyott az egyik székbe – közben egy pillanatra sem feledkezett meg arról, hogy figyelik – és megpróbálta felidézni, mi is történt az előző éjszaka.

Vallatói láthatóan tudtak Richard Bromheadről. Úgy tűnt, arra is rájöttek, hogy a telefonhívása valójában nem Lejlának, hanem a brit hírszerzésnek szólt. De – egyelőre – még nem ismerték kémtevékenységét teljes valójában. Biztosra vette, hogy bár dühösen követelték, vallja be a bűnösségét, ragaszkodott a tagadáshoz. Az igazságszérum nem működött megfelelően. Meglehet, az az egy szem pirula, amit aznap reggel bekapott, elegendő ellenhatást fejtett ki a nátrium-pentotállal szemben: Victoria Price soha nem gondolta volna, amikor odaadta, hogy ilyen szerencsés mellékhatása is lesz. Ezzel együtt elpárolgott minden olyan remény, hogy változatlanul gyanú fölött állna. Nyomában volt a KGB: vallatói hamarosan ismét lecsapnak.

A szer utóhatásainak csökkenésével egyre erősödő rémület vette át az émelygés helyét. Délutánra képtelen volt türtőztetni magát: felhívta Gruskót az irodában, de igyekezett hétköznapi hangot megütni.

– Sajnálom, ha goromba voltam azokkal a fickókkal, de nagyon furcsákat mondtak – kezdte.

– Nem, nem – felelte Grusko. – Kiváló fiúk.

Ezután Gribint, az osztályvezetőjét hívta föl.

– Történt valami rendkívüli, és nagyon aggodom – mondta. Elmondta, hogy elvitték egy kis bungalóba, találkozott két ismeretlennel, aztán elájult. Úgy tett, mintha nem emlékezne semmire a vallatásból.

– Ne aggódj, pajtas – hazudott Gribin, akár a vízfolyás. – Biztos vagyok benne, hogy nem történt semmi fontos.

Eközben Londonban Lejla egészen izgatott volt. Május 28-án délelőtt telefonált a szovjet nagykövetség egyik tagja azzal, hogy a lányokkal együtt néhány órán belül hazarepülnek a férjéhez. A követségi munkatárs Oleg jókedvű üzenetét is átadta: „Elmegyünk mind szabadságra!” Nemsokára érkezik a követség egyik autója, hogy elvigye őket. Első osztályon utaznak majd. A követségi munkatárs szerint csak kézipoggyászt szabad vinnie, mert nemsokára visszajönnek. Az éves szabadság csak hónapok múlva lesz esedékes, ezért a hazautazás és a meglepetésként érkező szabadság váratlan jutalom volt. Ráadásul a *rezidens* feleségeként megadják a lányokkal a módját az utazásnak. Sietősen csomagolt és már az ajtóban várakozott, amikor megállt a követségi autó.

Gorgijevszkij szinte egész éjjel nem aludt, majd felöltözött, bevett két koffeintablettát, és elindult a Központba: úgy tett, mintha újabb munkanap lenne ez is, pedig tudta, hogy talán az utolsó napjára kelt. Alig néhány perce ült az íróasztala mögött, amikor megcsördült a telefonja, és újra Grusko irodájába hívták.

A hatalmas íróasztal mögött a KGB ítélőszéke várta. Grusko egyik oldalán ott ült a rezzenetlen arcú Gribin, a másikon Golubev, a K Csoportfőnökség vezetője. Gorgijevszkijt nem kínálták helytel.

Rendkívüli kémszínház vette kezdetét.

– Pontosan tudjuk, hogy éveken át megtevéstettél minket – közölte Grusko, mintha ítéletet ismertető bíró lenne. – Mégis úgy döntöttünk, hogy a KGB-ben maradhatsz. A londoni munkádnak vége. Az egyik nem műveleti osztályon kell folytatnod. Vedd ki a szabadságodat. Az otthonodban lévő szovjetellenes irodalmat be kell szolgáltatni

az Első Főcsoportfőnökség könyvtárába. Ne feledd, sem a következő néhány napban, sem soha többé *nem telefonálhatsz Londonba.*

Kis szünetet tartott, aztán szinte már összeesküvői hangon hozzátette:

– Ha tudnád, micsoda szokatlan forrásból hallottunk felőled!

Gorgyijevszkij megdöbbsen, és egy pillanatig szóhoz se tudott jutni. A helyzet furcsasága láthatóan valamilyen színpadra illő előadást követelt meg tőle. Csak félig-meddig megjátszott zavarodottsággal felelt.

– Rettentően sajnálom, ami hétfőn történt. Azt hiszem, valami gond lehetett az itallal vagy az étellel... Nagyon rosszul voltam. Pocsékul éreztem magamat.

Golubev mintha ebben a pillanatban ébredt volna föl.

– Nevetséges – jelentette ki szürreális módon. – Semmi baj nem volt az étellel. Nagyon ízletes volt. A lazackaviáros és a sonkás szendvics egészen kiváló volt.

Gorgyijevszkij azon töprengött, nem képzelődik-e megint. Épp most vádolják meg árulással, és közben a vizsgálatot vezető nyomozó a KGB szendvicseinek minőségét védelmezni.

– Viktor Fjodorovics, ami azt illeti, hogy hosszú ideje megtévesztetem már bárkit is, egyszerűen nem tudom, miről van szó. De bárhogy is döntenek, tisztként és úriemberként elfogadom.

Azzal sértett ártatlanságot és katonához illő tisztességet sugározva sarkon fordult, és határozott léptekkel távozott.

Visszament az asztalához, miközben úgy érezte, forog vele a világ. Az előbb azzal vádolták meg, hogy egy ellenséges hírszerző szervezetnek dolgozik. Ennél kevesebbért is lőttek már agyon KGB-tiszteket. Neki viszont még mindig fizetést adnak, és közlik vele, hogy menjen szabadságra.

A következő pillanatban Gribin lépett be az irodájába. A Grusko irodájában az előbb lejátszódott különös jelenet során egy szót se szólt. Most szomorúan nézett Gorgyijevszkijre.

– Mit is mondhatnék, öregfiú?

Gorgyijevszkij csapdát gyanított.

– Kolja, fogalmam sincs arról, hogy ez itt pontosan mi akar lenni, de úgy sejtem, hogy valaki meghallotta, amikor valami rosszat mondtam a párt vezetőiről, és most valami nagy áskálódás zajlik.

– Bárcsak erről lenne szó! – mondta Gribin. Bárcsak valami megdöbbenés lenne, amit felvettek! De attól tartok, ennél sokkal, de sokkal rosszabb a helyzet.

Gorgyijevszkij újsütetű megrökönyödéssel nézett rá.

– Mit mondhatok erre?

Gribin a szeme közé nézett.

– Próbáld meg higgadtan fogadni.

Úgy hangzott, mint valami halálos ítélet.

Hazaérvén igyekezett megérteni, mi is történt. A KGB nem az irgalmasságáról volt ismert. Ha akár csak egy töredékét is ismerik az igazságnak, akkor neki megpecsételődött a sorsa. Ám a tény, hogy még nem a Lubjanka alagsorában ült, nem jelenthetett mást, mint hogy a nyomozóknak változatlanul nem állt rendelkezésükre a bűnösségével kapcsolatos döntő bizonyíték. „Egyelőre nem tudtam megmondani, mi az, amire rájött és amire nem a KGB, de az világos volt, hogy gyakorlatilag halálos ítéletet kaptam, még ha a további nyomozás lefolytatása idejére fel is függesztették az ítélet végrehajtását.” A KGB hosszú távon gondolkodott. „Úgy döntöttek, hogy elszórakoznak velem – gondolta. – Akár a macska az egérrel.” A macska idővel megunja a játékot, és vagy halálra rémíti az egeret, vagy megöli.

Viktor Budanov bizonyítani akart valamit. Gorgyijevszkij úgy gondolta, Veronica pirulája mentette meg. Ám valójában talán a kihallgatás közepette elejtett dacos megjegyzése – amikor Sztálin gyilkosaihoz hasonlította a nyomozókat – magyarázta, hogy még mindig életben van. Budanovot bosszantotta ez a felvetés. Bizonyítékot akart. Elhiteti Gorgyijevszkijjal, hogy biztonságban van, de addig tartja megfigyelés alatt, amíg megtörik, vallomást tesz, vagy megpróbálja fölvenni a kapcsolatot az MI6-szel, és akkor lecsap rá. Nem volt miért sietni, hiszen Gorgyijevszkij sehová nem menekülhetett. Még soha egyetlen kémkedéssel gyanúsított, a KGB megfigyelése alatt álló személynek sem sike-

rült elmenekülnie a Szovjetunióból. Megszokott körülmények között a Hetedik Csoportfőnökség saját figyelőit alkalmazta volna a gyanúsított követésére, de az a megállapodás született, hogy ebben az esetben az Első Főcsoportfőnökség csapatát használják majd. Grusko ragaszkodott ahhoz, hogy mivel ez az ő csapatának a problémája, nekik is kell megoldaniuk, és annál jobb (többek között Grusko karrierjének), minél kevesebben szereznek tudomást a csoportfőnökség berkein kívül arról, ami történik. A figyelők nem lehetnek olyanok, akiket Gorgyijevszkij felismerhet, ezért a Kínai Csoportfőnökségről érkezett figyelőket osztották a munkára: nem mondták el nekik, pontosan kit kell figyelni, vagy hogy mivel gyanúsítják, csak annyit tudtak, hogy követniük kell, jelenteniük a mozgását, és nem volt szabad szem elől téveszteniük. Amint Gorgyijevszkij családja újra Moszkvában lesz, még kisebb lesz az esélye, hogy megpróbál esetleg elszökni. Lejla és a két lány tudtukon kívül túsok lesznek. Szerveztek egy második, nappali betörést a lakásba, és újra lefűjták radioaktív porral Gorgyijevszkij ruháit és cipőit: pusztán szemmel semmit nem lehetett látni, de megfelelő szemüveggel igen, és átalakított Geiger-Müller-számlálóval nyomon követhették. Bármerre is ment, a férfi mostantól radioaktív nyomot hagyott maga után.

Budanov csalódottan vette tudomásul, hogy az igazságszérum nem működött megfelelően, habár úgy tűnt, Gorgyijevszkijnek semmilyen emléke nincs arról, mi hangzott el a kihallgatás során. A nyomozás a terveknek megfelelően haladt tovább.

Londonban erős riadalom vett erőt a Nocton-csapaton. „Nagyon hosszú volt az a két hét” – mondta Simon Brown. Az MI5 azt jelentette, hogy Gorgyijevszkij telefonált a feleségének Moszkvából, azonban a beszélgetést nem sikerült teljesen rögzíteni, és a lehallgatóknak nem sikerült megállapítaniuk, vajon a férfi kimondta-e a lányai iskolájával kapcsolatos kulcsfontosságú kérdést. Vajon jelzett Gorgyijevszkij, hogy bajban van? „Biztos következtetés levonásához nem állt rendelkezésünkre elegendő bizonyíték.” Amikor az MI5 lehallgatóival kapcsolatot tartó MI6-főtisztől megkérdezték, hogyan lehetett lemaradni

31 (fent) Lejla és két lánya nem sokkal 1982-es Londonba érkezésüket követően, egy kávézóban a Trafalgar téren álló National Gallery előtt

32 (lent) A Kensington Palace Gardens 13. szám alatti szovjet nagykövetség. A KGB londoni állomása, azaz rezidenciája a legfelső emeleten működött, és a föld egyik legparanoiásabb helyének számított

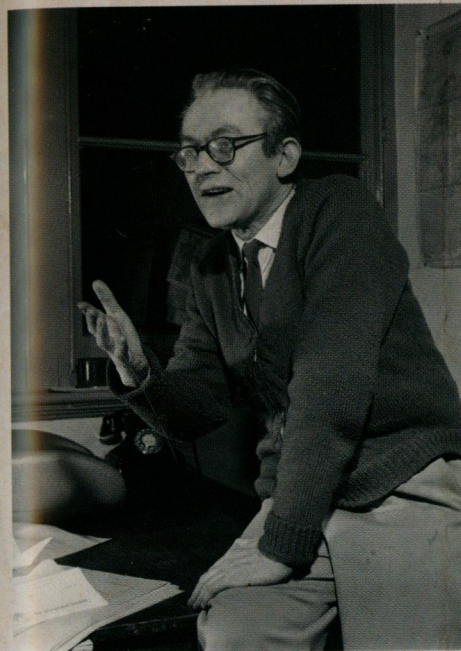
33 Marija és Anna, Gorgijevszkij lányai. A család boldogan telepedett le Londonban, a lányok folyékonyan beszéltek angolul, és az anglikán egyház egyik iskolájába jártak

34 (fent) Michael Bettaney, az MI5-tiszt, aki „Koba” fedőnevet, Sztálin egyik becenevét használva megkereste Londonban a KGB-t, és felajánlotta, hogy kémkedik a szovjeteknek

35 (lent) Eliza Manningham-Buller, a titkos MI5/MI6-csoport, a „nadgek” kulcsfontosságú tagja. A csoport feladata a brit titkosszolgálaton belüli kém azonosítása volt. 2002-ben az MI5 főigazgatója lett belőle

36 (fent) Arkagyij Guk tábornok (jobb-
ra), KGB-rezidens feleségével és
egy testőrrel. Gorgyjevszkij leírása
szerint „tagbaszakadt férfi szerény
teljesítményű aggyal és nagy adag
aljas ravaszsággal”

37 (lent balra) Guk otthona a Holland Park 42.-ben. 1983. április 3-án Bettaney
egy borítékot dobott be a levelesládába, benne szigorúan titkos MI5-dokumentum-
mal és felajánlással, hogy újabb hírszerzési információkat ad át a KGB-nek.
Guk az MI5 provokációjának minősítette az esetet

38 (lent jobbra) A Century House, az MI6 londoni központja 1994-ig.
Jellegtelen irodaház, ugyanakkor London legtítkosabb épülete

39 (fent balra) Michael Foot, a Munkáspárt parlamenti kép-
viselője, a párt későbbi vezetője és Boot fedőnéven a KGB
kapcsolati személye

40 (fent jobbra) Jack Jones, akit Gordon Brown angol miniszter-
elnök „a világ egyik legkiválóbb szakszervezeti vezetőjeként”
jellemzett, a KGB ügynöke volt

41 (lent) Oleg Gorgyjevszkij Ron Brownnal, Edinburgh munkás-
párti parlamenti képviselőjével (középen) és Jan Sarkocyval,
egy csehszlovák kémvel, aki tartotta a kapcsolatot Jeremy
Corbyn későbbi pártvezetővel is. Gorgyjevszkij számos alkalom-
mal megkísérelte beszervezni Brownt, de egyáltalán nem értette
a skót akcentust

42 (fent) A KAL 007-es járatát 1983 szeptemberében lelövő szovjet vadászgép nyomán széles körű tüntetések kezdődtek, és új szintre emelkedett a hidegháborús feszültség

43 (lent) Margaret Thatcher részt vesz a szovjet vezető, Jurij Andropov temetésén Moszkvában 1984. február 14-én. A brit miniszterelnök „kellően ünneplés” szerepet játszott, amellyel a részben Gorgyjevszkij tollából való forgatókönyvet követte

44 (fent) A jövőző szovjet vezető, Mihail Gorbacsov 1984 decemberében találkozik Thatcherrel. A miniszterelnök később úgy beszélt Gorbacsovról, mint olyan ember, „akivel lehet boldogulni”

45 (lent balra) – Az anglofil, tweedzakós, pipázgató Mihail Ljubimov, a KGB-tiszt, akit az MI5-ban „Mosolygós Mikinek” (Smiley Mike) neveztek, és megpróbálták beszervezni kettős ügynöknek

46 (lent jobbra) Sir Robert Armstrong kabinetfőnök, a nemzetbiztonsági feladatok felelőse. Úgy döntött, nem tájékoztatja Thatchert arról, hogy munkáspárti ellenfele, Michael Foot egykor fizetett KGB-s kapcsolat volt

47 A jelzőhely a Kutuzovszkij proszpekten, az Ukrajna Hotel bejárata felől nézve. A pékséget a bal oldalon, a fák között lehet látni

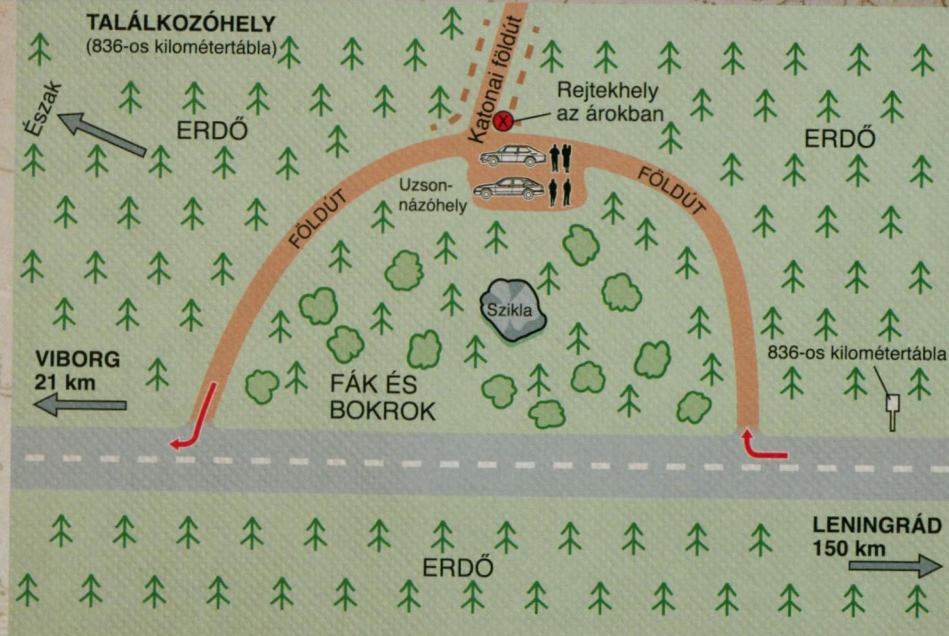

Safeway Shopping
is...
**QUALITY AT
LOW PRICES**

48 (fent) A Vaszilij Blazsennij-székesegyház a Vörös téren. Oleg Gorgijevszkij itt próbált meg eljuttatni egy üzenetet az MI6-hez, amelyben azt kéri, haladéktalanul indítsák el a Pimlico fedőnevű szöktetési tervet. A „pillanattalálkozó” sikertelen volt

49 (lent balra) Safewayes bevásárlószatyor a menekülési jel, amelyet Gorgijevszkij a Kutuzovszkij proszpekten kijelölt jelzőhelyen használt 1985. július 16-án, 19:30-kor

50 (lent jobbra) Az MI6-tisztnek el kellett sétálnia Gorgijevszkij mellett, rövid szemkontaktust létesítenie vele és egy Mars szeletet enni, ezzel hozták a tudtára, hogy vették a jelzését

51 (fent) A Viborgtól délre található találkozóhely, ahol az MI6 szöktetésért felelős csapata megkísérli fölvenni Gorgijevszkijt és átvinni a finn határon.

52 (lent) A szöktetéshez használt autók egyike, egy Saab, amelyet Roy Ascot vicomte, MI6-tiszt vezetett

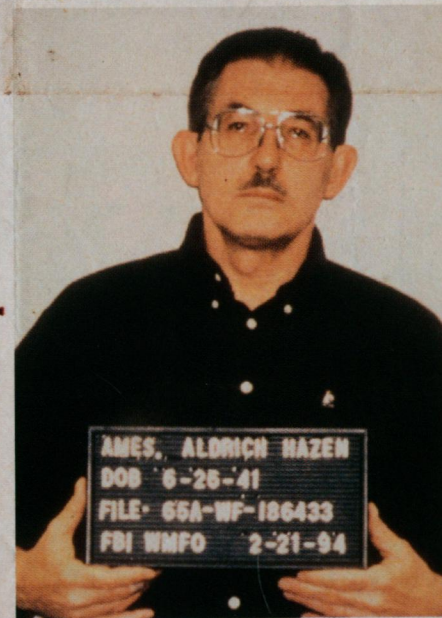
53 (fent) A szabadság felé vezető út: a meneküléshez használt, északra tartó útról készített felderítési fénykép

54 (lent) Az MI6 kiemelésért felelős csapata megáll Norvégia felé menet néhány órával azután, hogy a szökésben lévő kém átért Finnországba, és fényképet készítenek emlékül. Balról jobbra: Gorgijevszkij, a két MI6-tiszt, Simon Brown és Veronica Price és a dán nemzetbiztonsági tiszt, Jens Eriksen

55 (fent) A Szovjetunió és Finnország közötti három katonai határakadály egyike

56 (lent) Látkép a Pimlico nyomán a Szovjetunióból kiutasított egyik MI6-tiszt kocsijának szélvédője mögül. A KGB-járművek menetoszlopa kíséretében haladó angol kocsik épp elhaladnak a találkozáspont mellett, ahol három hónappal korábban fölverték Gorgijjevskijt

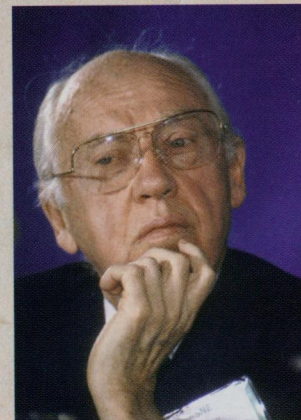
57 (fent) Aldrich Ames letartóztatása 1994. február 21-én, egy évtizeddel azután, hogy kémkedni kezdett a KGB-nek. „Nagy hibát követnek el! – erősködött. – Rossz embert tartóztatnak le!”

58 (lent) Rosario és Rick Ames fényképe őrizetbe vételükkor. A nőt büntetése letöltését követően szabadon engedték, azonban a 40087-083. számú rabot, Amest, mind a mai napig az indianai Terre Haute-ban található Szövetségi Büntetés-végrehajtási Intézetben tartják fogva

59 (fent) Gorgyjevszkij fogadja a hatévnyi kényszerű különélést követően helikopterrel az Egyesült Királyságba érkezett családját

60 (lent) Az ismét egyesült Gorgyjevszkij család fényképezkedik Londonban, azonban a házasság rövid úton fölbomlott

61 (fent) Gorgyjevszkij Ronald Reagannal az Ovális Irodában 1987-ben. „Ismerjük önt – mondta Reagan. – Nagyra értékeljük, amit a Nyugatért tett.”

62 (lent balra) 2007-ben, a királynő születésnapjára a Szent Mihály- és Szent György-rend első fokozatával (CMG) tüntették ki Gorgyjevszkijt „az Egyesült Királyság biztonságáért tett szolgálataiért”

63 (lent jobbra) Bill Casey, a CIA igazgatója, aki az Egyesült Királyságba repült, hogy néhány héttel a szökése után találkozzon Gorgyjevszkijje

64 A nyugdíjas kém. Oleg Gorgijevszkij mind a mai napig hamis néven él egy jellegtelen külvárosi utcában található fedett házban, Angliában, ahová nem sokkal szökése után költözött be

a vészjelzésről, Horatius-idézettel felelt: *Quandoque bonus dormitat Homerus*, azaz „Még a jó Homérosz is olykor-olykor elszunnyad.” Még a legképzettebb szakemberek is elalhatnak néha.

Aztán jött a pörölycsapás: a biztonsági szolgálat jelentette, hogy Lejla Gorgijevszkaja és két gyermeke repülőjegyet foglalt Moszkvába. „Amikor ezt meghallottam, teljesen ledermedtem” – idézte föl Brown. Gorgijevszkij családjának váratlan visszarendelése csak egyetlen dolgot jelenthetett: a férfi a KGB kezében van, és lehetetlen közbeavatkozni. „Ha megállítjuk a családját, azzal kimondjuk rá a halálos ítéletet.”

Sürgős táviratot küldtek az MI6 moszkvai állomására, hogy készüljenek föl a Pimlico művelet végrehajtására. Azonban a londoni csoporton belül mélységes borúlátás uralkodott, és szinte mindenki abból indult ki, hogy az ügynek vége. „Miután a családot visszavitték Moszkvába, biztosnak tűnt, hogy Gorgijevszkijt már letartóztatták. Egészen valószínűtlennek látszott, hogy megmenekülhet.” Kiderült, hogy kém. De hogyan? Mi siklott félre?

„Rettenetes időszak volt – mesélt az emlékeiről Brown. – Az egész Nocton-csapatot mintha leforrázták volna. Még az irodába se jártam be, mert mindenki úgy járkált ott, akár a zombik.

Ahogy telt-múlt az idő, meggyőztem magamat arról, hogy reménytelen az egész, és Oleg már meg is halt.”

Az MI6-tisztek közül Veronica Price állt érzelmileg a legközelebb Gorgijevszkijhez. 1978 óta az orosz védelme volt a legfontosabb feladata, napi elsődleges kötelessége. Hivatalos maradt, de valójában mélységes aggodalom fogta el. „Azt gondoltam, minden lehetőséget megtettünk a tervezés során. Most a moszkvaiakon volt a sor.” Nem tördelte a kezét aggodalmában: elveszett a rábízott ember, a védenec, de biztosra vette, hogy előkerül majd, és megmentik.

Úgy értesült, hogy a nyár elején nagyon kellemetlenek lehetnek a szúnyogok, ezért aztán vásárolt némi szúnyogriasztót.

Roy Ascot vicomte, akkor még csak jövődöbeli gróf volt az MI6 moszkvai állomásának vezetője, és feltehetően a lehető legkékvérűbb

kém, aki csak dolgozott Nagy-Britanniának. Dédapja Nagy-Britannia miniszterelnöke volt, apai nagyapja, aki után a nevét kapta, tudós volt és jogász, nemzedéke egyik legkiválóbbja, aki az első világháborúban életét vesztette. Édesapja, a 2. gróf, gyarmati tisztviselőként ténykedett. Az emberek általában alázkodnak az arisztokratáknak, vagy nem törődnek velük. A hírszerzés számára kiváló fedést jelent, ha valaki sikeres, és Ascot vicomte kivételesen jó hírszerző volt. Miután 1980-ban csatlakozott az MI6-hez, megtanult oroszul, és 1983-ban, harmincegy évesen kihelyezték Moszkvába.

Mielőtt elindult volna, a feleségével, Caroline-nal együtt tájékoztatták a Pimlicóról. A kihelyezett tisztek házastársaira az MI6-állomás fizetetlen kiegészítő állományaként tekintettek, és szükség esetén jelentős titkokat is rájuk bízta. Caroline, azaz Ascot vicomtesse, egy építész lánya, tudományos felkészültségű, gazdag képzelőerővel megáldott és megingathatatlanul tapintatos asszony volt. A házaspárnak megmutatták Gorgyijevszkij fényképét, és gyakorolták velük a pillanat-látalkozót és a kimenekítést. Veronica Price személyesen beszélgetett velük Gorgyijevszkijről, de a nevét egyszer sem árulta el, sem azt, hogy hol lehet vagy mivel foglalkozik. Mindenki csak Pimlicóként emlegette. „Veronica egy igazi John le Carré-i alak volt. Arcával, viselkedésével, tartásával úgy írta le azt az embert, mint aki egészen egyszerűen egy hős. Csodálta, és úgy vélte, hogy van benne valami egészen rendkívüli. Azt mondta: Pimlico egy egészen különleges valaki.”

Moszkvai kihelyezésük előző két évében az Ascot házaspár számos alkalommal megtette autójával az utat Helsinkibe és vissza, hogy megismerjék a menekülési útvonalat és a találkozási pontot. Moszkvában összesen öten ismerték a tervet: Ascot és a felesége, Caroline, a helyettese, Arthur Gee és az ő felesége, Rachel, valamint Violet Chapman, az MI6-es titkár. Mind az öten a külföldiek Kutuzovszkij proszpekten található lakótömbjében éltek. Egy közülük elment havonta egyszer a központi piacra, hogy figyeljen, hátha lát egy férfit safozást végző szatyorral. Valahányszor Gorgyijevszkij hazament szabadságra, valamint előtte és utána jó néhány héten át akár esett, akár fűjt, az egyikük minden

este ellenőrizte az utca túloldalán található pékség melletti jelzőhelyet. Szándékkal rendszertelenül váltogatták egymást. Violet még látta is a helyet a lakása előtti lépcsőházból. Amikor rajtuk volt a sor, Ascot és Gee gyalog figyelték meg a helyet, vagy akkor, amikor hazafelé tartottak az autójával. „Elégge oda kellett figyelniük a váltásokra, nehogy kialakuljon valami minta, amire felfigyelhetnek azok, akikről tudtuk, hogy figyelnek és hallgatnak minket. Elképzelhető, hány mesterséges beszélgetést kellett kezdeményezni és félbeszakítani a művelet időzítéséhez.” A csapat csokoládékészletet tartott kézközelben, hogy szükség esetén leadhassák a felismerés jelzését. „A kabátzsebekben, kezitáskákban és kesztyűtartókban nagy mennyiségű állott, el nem fogyasztott csokoládé halmozódott fel rendszeresen.” Ascot egy életre megutálta a KitKatet.

Fejből ismerte a menekítési tervet, és nem is foglalkozott vele sokat. „Igazi Mickey Mouse-terv volt, és mind tudtuk, mennyire gyatra az egész. Valószínűtlennek tűnt, hogy bekövetkezik.” A Pimlico művelet legfeljebb négy ember, két felnőtt és két gyerek kimenekítését tette lehetővé. Ascotnak volt három saját gyereke, egyik se idősebb hatévesnél: épp elég volt elérni, hogy nyugodtan maradjanak a hátsó ülésen – bele se mert gondolni, hogyan viselnék, ha bezsúfolnák őket egy csomagtartóba. Még ha sikerülne is a kémnek annyi időre lerázni a figyelőit, hogy elérje a határt, ami önmagában sem tűnt valószínűnek, számítása szerint szinte semmi esélyük nem volt az MI6-tiszteknek elkerülni a KGB-t, és úgy odaérni a találkozási helyre, hogy ott ne fogják el őket.

„A KGB egyszerűen állandóan a nyakunkon volt.” A diplomaták lakásait, autóját és telefonjait bepoloskálták. A KGB foglalta el a felettük lévő emeletet. „Minden este lehetett látni, ahogy vöröskeresztes dobozokban viszik el a magnószalagokat, miután ott ültek fölöttünk, és minket hallgattak.” Erősen gyanították, hogy kamerákat is elrejtettek a lakásokban. Valahányszor Caroline vásárolni indult, három kocsiból álló KGB-konvoj kísérte. Magát Ascotot alkalmanként nem kevesebb, mint öt autó követte. A feltételezett MI6-tisztek autóját ugyanazzal a radioaktív porral szórták le, amivel Gorgyijevszkij cipőjét is lekezeltek.

Ha a por feltűnt valakinek a ruháján, akit azzal gyanúsítottak, hogy Nagy-Britanniának kémkedik, az máris bizonyítaná a találkozásukat. Ezenkívül a KGB alkalmanként az emberek számára nem érzékelhető, de a kutyák számára könnyedén nyomon követhető vegyi anyaggal fújta le a feltételezett kémek lábbelijeit. Valamennyi MI6-tiszt két pár ugyanolyan cipőt tartott, hogy szükség esetén kezeletlen cipőt húzhasson. Egy másik párat a követségen belül, az állomáson tároltak, műanyag zacskóban lezárva. Ezeket „kutyusbiztos” cipőknek nevezték. Férj és feleség csakis az ágyban, a takaró alatt kicserélt feljegyzésekkel kommunikálhatott egymással. Ezeket általában vécepapírra írták, vízben oldódó tintát használó töltőtollal, hogy aztán lehúzzák. „Állandó megfigyelés alatt álltunk. Szinte semmi magánéletünk nem volt soha, sehol. Nagyon kimerítő és embert próbáló helyzet volt.” Még a követségen is csak egy helyiség volt, ahol a beszélgetéseket biztosan nem hallgathatták ki, mégpedig a „biztonsági zóna” az alagsorban, „egy üres térben zajjal körülvett kabinszerűség”.

Az első arra utaló jel, hogy változik az iram, május 20-án, hétfőn érkezett a távirattal, ami arra figyelmeztetett, hogy a Pimlico teljes készütségben legyen. „Éreztük, hogy valami nincs rendjén – írta Ascot. – Megpróbáltunk ellenállni ennek, de az előző három év sok-sok hetével ellentétben most úgy tűnt, bármelyik éjjel élesedhet a dolog.” Két héttel később, miután Lejla és a lányok elutaztak, üzenet jött Londonból, ami arra biztatta őket, hogy még az eddiginél is nagyobb éberséggel figyeljék a jelzőhelyet. „A táviratban ez állt: »Aggódalomra semmi ok« – idézte föl Ascot –, úgyhogy nyilvánvalóan valamiért aggódni kellett.”

Gorgyijevszkij a repülőtérén várta Moszkvába visszatérő feleségét és gyermekeit. Akárcsak a KGB. Lejla jó hangulatban érkezett: az Aeroflot egyik tisztviselője kísért föl őket a gépre Londonban, egy másik fogadta őket Moszkvában, és kísért mindenkit az első osztályról a repülőtérre. A rezidensfeleség létnek megvoltak a maga előnyei. Örült, hogy otthon lehet ismét.

Elég volt egyetlen pillantást vetnie Gorgyijevszkij nyüzögő arcára, elgyötört arckifejezésére, és minden megváltozott.

– Nagy bajban vagyok – magyarázta a férfi a kocsiban. – Nem mehetünk vissza Nagy-Britanniába.

– Mi a csudáért nem? – kérdezte döbbenten Lejla.

Gorgyijevszkij vett egy nagy levegőt, és hazudott.

– Összefogtak ellenem és mindenkinek jár a szája, de ártatlan vagyok. Valami összeesküvés van ellenem a színpalak mögött. Mert kineveztek rezidensnek, ami kiváló beosztás és sok a jelentkező rá, úgyhogy valaki el akar takarítani. Nagyon nehéz helyzetben vagyok. Ne hidd el, akármit hallasz rólam. Nem vagyok bűnös semmiben. Rendes tiszt vagyok, szovjet állampolgár, és hűséges vagyok.

Lejla a KGB berkeiben nőtt föl, jól ismerte a Központot átjáró rosszindulatú pletykákat és ármánykodást. Férje gyorsan és magasra emelkedett a szervezeten belül, úgyhogy természetes körmönfont és féltékeny munkatársai igyekeztek elkapni. Az első döbbenetet követően ismét felszínre bukkant a nő természetes derűlátása. Az ellene szőtt tervek végül csillapulnak, és a pályája megint sínre kerül, ahogy korábban is történt. Meg kellene nyugodnia, és megvárni, hogy elcsituljon ez a válság. Minden jóra fordul.

Lejla nem vette észre a repülőtér óta a nyomukban haladó KGB-autót. Gorgyijevszkij nem szólt róla.

Azt se mondta el a feleségének, hogy parancsot kapott a diplomata-útlevél átadására, és hogy határozatlan időre szabadságolták. Ahogy azt sem, hogy nyugati könyvekkel teli dobozát elkobozták, és arra utasították, írjon alá egy papírt, amiben elismeri, hogy szovjetellenes irodalom volt a tulajdonában. A rejtett mikrofonok és Lejla kedvéért folytatta a színjátékot, és nagy hangon panaszkodott az igazságtalanság, az ellene szőtt alaptalan összeesküvés miatt. „Felháborító, hogy így bánnak a KGB czredesével.” Lejla nem tudta, hogy Oleg munkatársai többé nem néznek a szemébe, és hogy egész nap üres asztal mögött ül. Nem hozta a tudomására azt sem, hogy a lakásukat bepoloskázták,

és hogy 24 órás KGB-megfigyelés alatt állnak. Nem mondott a nőnek semmit, és Lejla hitt neki.

Azonban azt látta, hogy a férje súlyos lelki nyomás alatt van. Rettenően festett beesett, vérekes szemével. Oleg rákapott arra, hogy kubai rumot igyon, és ezzel zsibbassa álomba magát minden éjjel. Még a dohányzásra is rászokott, ezzel próbálta meg csillapítani zaklatott idegeit. Két hét alatt lefogyott vagy hat kilót. Lejla orvoshoz, a család egyik barátjához küldte, aki döbbenet tapasztalta, mit hall a sztetoszkóppal. „Mi a gond? – kérdezte. – Szabálytalan a szívverésed. Rémült vagy. Mitől félsz ennyire?”

Nyugtatókat írt föl.

Éjjelente a rumtól elázott és riadt Gorgyijevszkij szűkre szabott lehetőségein rágódott. Mondja el Lejlának? Próbáljon meg kapcsolatba lépni az MI6-szel? Léptesse életbe a menekülési tervet, és próbáljon meg kijutni? De ha ezt tenné, nem kellene magával vinnie Lejlát és a lányokat is? Ugyanakkor túlélte a kábítószeres vallatást, és nem tartóztatták le. Vajon a KGB tényleg visszahúzódik éppen? Ha még mindig nincs meg a bizonyítékuk arra, hogy lekapcsolják, akkor ostoba és elhamarkodott lenne a menekülési kísérlet. Kimerülten ébredt, semmivel sem jutott közelebb a döntéshez, csak lüktetett a feje és ki-hagyott a szíve.

Lejla volt az, aki meggyőzte, hogy pihenésre van szüksége. A KGB-tagság számos előnyének egyike az volt, hogy bejuthattak a számos fürdőhelyre és nyaralóközpontba. Az egyik legelőkelőbb ezek közül a Szemjonovszkojében, Moszkvától 90 kilométerre délre található szanatórium volt, amelyet 1971-ben Andropov KGB-elnök építtet „a kommunista párt és a szovjet kormány vezetőinek pihenésére és gyógyulására”.² A KGB vezetése, hogy továbbra is eleget tegyen a látszatnak, miszerint minden rendben van, engedélyezte, hogy két hetet maradjon a gyógyfürdőben.

Távozás előtt felhívta Mihail Ljubimovot, a korábbi koppenhágai KGB-rezidenst, aki most íróként próbált megélni. „Visszatértem. Úgy tűnik, végleg” – mondta Gorgyijevszkij „akadozva”. Megállapodtak abban, hogy találkoznak. „Teljesen megdöbbenem attól, ahogy fes-

tett – írta Ljubimov. – Halálsápadt volt, nyugtalan, mozgása rendezetlen, a beszéde zavaros. Azzal magyarázta a nehézségeit, hogy londoni otthonában felfigyeltek Szolzsenyicin és más emigrációban élő írók néhány könyvére, és ezt jelentették a rezidentúrán lévő ellenségei, majd Moszkvában komoly ügygé fújták föl az egészet.” Az örökké jókedvű Ljubimov igyekezett fölvidítani. „Ne is törődj vele! Miért nem lépsz ki a KGB-ből és írsz könyvet? Mindig is érdekelt a történelem, és jól vág az eszed.” Csakhogy Gorgyijevszkij vigasztalhatatlannak tűnt, egyik pohár vodkát itta a másik után. („Új jelenség – állapította meg Ljubimov. – Mindig is úgy gondoltam, azon kevés KGB-s közé tartozik, akik nem isznak.”) Oleg azt is mondta, hogy elmegy egy gyógyüdülőbe „rendbe hozni az idegeit”, aztán eltántorgott a moszkvai éjszakába. Ljubimov annyira aggódott régi barátja elméjének épségéért, hogy felhívta Nyikolaj Gribint, akivel most is jó viszonyt ápolt. „Mi a gond Oleggel? Nem az az ember, aki volt. Mi történt, ami ide vezette?” Gribin „motyogott valamit a szemjonovszkojei KGB-üdülőről, ahol egy sikertelen rezidens kigyógyulhat”. Majd hozzátette: „Nemsokára ott lesz”, és letette.³

Indulásának napja közeledtével Gorgyijevszkij döntésre jutott. Mielőtt elmegy a szanatóriumba, még elküldi a jelzést a központi piacon, amivel közölni akarja, hogy üzenetet kíván továbbítani. A visszatértekor, három vasárnappal később elmegy a pillanattalálkozó helyszínére, a Vaszilij Blazsennij-székesegyházhoz. Még nem döntötte el, milyen üzenetet küldjön az MI6-nek. Csak annyit tudott, hogy kapcsolatba kellett lépnie velük, mielőtt még megőrül.

Eközben a KGB nyomozói figyelték és fürkészték, átfésülték az aktákat, kikérdezték mindenkit, akikkel Gorgyijevszkij egykor együtt dolgozott, kutattak a bizonyítékok után, amelyek igazolják a bűnösségét, és megpecsételik a sorsát.

Budanov készen állt türelmesnek lenni. Nem kellett sokáig várnia.

1985. június 13-án Aldrich Ames a kémkedés történetének egyik leglátványosabb árulását követte el: nem kevesebb, mint 25 személyt nevezett

meg, akik a Szovjetunió ellen kémkednek különböző nyugati hírszerző szervezetek megbízásából.

A KGB-től kapott első fizetése óta eltelt hónapban Ames könyörtelenül logikus következtetésre jutott. A CIA-nak a szovjet hírszerzésbe beépült számos kémé közül bármelyik hírét veheti annak, hogy mire készül, és így le is leplezhetik. Éppen ezért csakis úgy védheti meg magát, ha a KGB-nek elárul minden olyan erőforrást, amelyik elárulhatja, így az oroszok összegyűjthetik és kivégezhetik mindegyiket. „Akkor aztán többé már nem jelentenek veszélyt.” Ames pontosan tudta, hogy halálos ítéletet mond ki mindenkire, akit megnevez, de azzal indokolta meg, ez az egyetlen módja annak, hogy biztonságban maradjon és gazdag legyen.

„A június 13-án átadott névsoromban szereplő valamennyi személy tisztában volt azzal, milyen veszélyt vállal. Ha bármelyikük hallott volna rólam, elmondhatta volna a CIA-nak, és akkor letartóztattak és börtönbe dugtak volna... Nem volt ebben semmi személyes. Egyszerűen így játsszák ezt a játékot.”

Aznap délután találkozott Szergej Csuvaikkal a Chadwickben, egy népszerű georgetowni étteremben, és átadott neki háromkilónyi hírszerzési jelentést egy bevásárlószatyorban. A titkok óriási kincsestára volt ez, amelyet az előző néhány hétben halmozott föl, és amelyet később – nem túl romantikus módon – „nagy halomként” emlegettek: minősített táviratok, belső feljegyzések és ügynökök jelentései, „kémenciklopédia, egyfajta Ki kicsoda?, amiből kiderült az Amerikai Egyesült Államok érdekében tevékenykedő összes jelentős szovjet hírszerzőtiszte kiléte”. És még egyé, aki Nagy-Britanniának dolgozott, és akire szinte biztosan utalt már az első találkozásjukon. Most nevet is adott neki: az MI6-kém, akit a CIA három hónappal korábban azonosított, és a Tickle fedőnévvel látta el, Oleg Gorgyijevszkij volt. Burton Gerber szerint Ames „véletlenül” talált rá a névre. Milton Bearden, aki hamarosan Gerber helyettese lesz a szovjet csoportban, azt állítja, hogy Ames maga végzett nyomozómunkát.

Ezek az aranyat érő hírek gyorsan eljutott Moszkvába, és nyomában igen kiterjedt tisztogató művelet indult meg. Az itt azonosított kémek

közül legalább tízzel számolt le a KGB, és több mint száz hírszerzési műveletet vizsgáltak fölül. Nem sokkal a nagy halom után Ames Csuvaikkon keresztül üzenetet kapott Moszkvából: „Gratulálunk, mostantól milliomos.”

Budanov pontosan ilyen bizonyítékra várt: Gorgyijevszkij árulását igazoló anyag, egyenesen a CIA-tól. Ám a KGB még mindig nem lépett. Soha nem derült ki, pontosan miért nem, legvalószínűbb magyarázatnak az önteltség, a figyelmetlenség és az eltúlzott törekvések keveréke látszik: az elhárító csoportfőnökséget lekötötte a beazonosított két tucat kém begyűjtése, és Budanov még mindig *in flagranti* akarta tetten érni Gorgyijevszkijt az MI6-szel, hogy Nagy-Britanniának a lehető legnagyobb szégyent okozhassa.

Ráadásul az állandó megfigyelés alatt álló Gorgyijevszkij úgysem tudna megszökni.

1985. június 15-én, a hónap harmadik szombatjának reggelén Gorgyijevszkij elindult a lakásból kezében egy safewayes szatyorral, szürke bőrsapkában – ezt még Dániából hozta –, és szürke nadrágban. 500 métert sétált a legközelebbi bevásárlóközponthoz, és közben mindvégig ügyelt, hogy ne nézzen hátra: ez a megfigyelés elkerülésének első szabálya. Visszajött mindaz, amit huszonhét évvel ezelőtt, a 101. számú iskolában tanult. Bement egy vegyiáru-boltba, és mialatt a polcokon keresgélt, mintegy mellékesen kinézett az ablakon. Aztán bement egy takarékbba az első emeleten, ahonnan a lépcsőről látni lehetett az utcát, majd egy forgalmas élelmiszerbolt következett. Ezután két lakóház tömb között végigsétált egy hosszú, keskeny sikátoron, befordult a sarkon, és besietett az egyik lakóházba, fölment két lépcsőfordulónyt, és újra megvizsgálta az utcát. Schol semmi jele a megfigyelésnek, ami nem jelentette azt, hogy nem is volt. Ment tovább, utazott néhány megállót egy buszon, leszállt, fogott egy taxit, és kerülő úton elment ahhoz a lakótömbhöz, ahol a húga, Marina élt új férjével. Felment a főlépcsőn, elment a lakásuk ajtaja mellett, de nem kopogtatott be, és aztán vissza le a hátsó lépcsőn, szinte találomra lement a metróba, és elindult keletnek,

szervélynyt váltott, kiszállt, átment a megálló másik oldalára, és újra nyugatnak ment. Végül odaért a központi piacra.

11:00-kor megállt az óra alatt, és úgy tett, mint aki egy barátját várja. Zsúfolt volt a hely a szombati bevásárlást intézőkkel, de senkit nem látott, akinek harrodsos szatyor volt a kezében. Tíz perc után elment. Vajon az MI6 észrevette a jelzést, hogy pillanattalálkozót szeretne három vasárnap múlva a Vaszilij Blazsennij-székesegyházban? Még két hetet kellett várnia, mire kiderül, hogy vették-e a jelzést.

Két nappal később a Lopasznaja folyóra néző tágas szobában találta magát Oroszország egyik legfényűzőbb állami nyaralóhelyén. Csakhogy volt egy szobatársa is, a hatvanas évei közepén járó férfi, aki mindenhová követte. A vendégek között sokan voltak, akik nyilvánvalóan a figyelésére telepített kémek és spiclik voltak. Gorgyjevszkij a csomagjába betette a safewayes szatyrot is. Részben babonából történt ez, mert nem akarta kiengedni a kezéből a menekülési jelzést, de gyakorlati célt is szolgált: lehet, hogy sietősen kell a jelzőhelyre mennie. Egyik délután szobatársa kezében találta a kincset érő bevásárlószatyrot.

– Miért van nálad egy külföldi szatyor? – kérdezte a férfi.

Gorgyjevszkij kikapta a kezéből.

– Sosem lehet tudni, nem kell-e valami a boltból – morogta.

Másnap, amikor az erdőben kocogott, figyelőket vett észre a bozótban bujkálni, akik erre gyorsan hátat fordítottak, és úgy tettek, mint ha vizelnének. A szemjonovszkojei szanatórium valójában egy nagyon kényelmes börtön volt, ahol a KGB szemmel tarthatta Gorgyjevszkijt, és várhatta, mikor nem figyel oda egy pillanatra.

A szanatóriumnak remek könyvtára is volt, benne jó néhány térképpel. Gorgyjevszkij titokban tanulmányozta az Oroszország és Finnország közötti határtértséget, igyekezett megjegyezni a körvonalatokat. Mindennap futott, így javított az edzettségén. Minél többet gondolkodott a menekülésen, annál kevésbé tűnt megvalósíthatónak. Lassan, a félelem bénító kódén át egyre közelebb jutott a döntéshez. „Nincs más megoldás. Ha nem jutok ki innen, akkor meghalok. Most is már olyan, mintha a szabadságát töltő halott lennék.”

13

A takarító

Gorgyjevszkij felüdülve, de mégis aggodalommal telve tért vissza a szemjonovszkojei szanatóriumból, Moszkvába történt visszaérkezése óta először határozta el, hogy el kell menekülnie. Először brit barátait figyelmezteti a Vaszilij Blazsennijnál végrehajtott pillanattalálkozó során írott üzenettel, hogy nyomában van a KGB, aztán leadja a Pimlico menekülési jelzését, és megindul a szökés. Egyre elenyészőbb volt a siker esélye. Ha az MI6-en belüli téglá árulta el, akkor a KGB lesben állva várja majd. Meglehet, épp arra számítanak, hogy megteszi ezt a lépést, és éppen csapdát készítenek elő. De legalább úgy hal meg, hogy megpróbál kilépni a helyzetéből, és többé nem hálózza be a megfigyelés és gyanakvás pokoli kelepceje, nem kell várnia, mikor tesznek valamit a nyomozók.

A döntés könnyebbik része épp saját életének kockára tétele volt. Mi legyen a családjával? Meg kellene próbálnia magával vinni Lejlát és a lányokat, vagy épp hátra kellene hagynia őket? A kémkedéssel eltöltött évtized alatt számos nehéz döntést meghozott már, de egyik se volt annyira gyötrelmes, mint ez: ebben a döntésben a hűség került szembe a megfontolással, a túlélés és a szeretet között kellett választania.

Azon kapta magát, hogy immár öt-, illetve hároméves lányait méregeti, és megpróbálja belevésni őket az emlékezetébe: Marija, akit mostanság Másának szólítottak, igazi tevékeny, okos lány volt, apjához

hasonlóan született atléta. A kövérkés kis Annát lenyűgözték az állatok és a rovarok. Éjjelente hallotta, ahogy a lányok az ágyukban beszélgetnek – angolul.

– Nem tetszik ez a hely – mondta Mása a húgának. – Menjünk vissza Londonba.

Vajon legyen bátorsága magával vinni őket, amikor megpróbál menekülni? Lejla érzékelte a férjében dülő vihart, de mit sem tudott a valódi okáról, és elmondta anyósának, hogy attól tart, Olegnek a munkájában merültek fel problémák. A gyakorlatias gondolkodású Olga Gorgyijevszkaja azt tanácsolta, vonja el a figyelmét apró feladatokkal, a ház körül adódó munkákkal és az autó javíttatásával. Lejla nem követelt magyarázatot a férjétől, és nem is korholta, amiért iszik, bár igencsak riasztotta a dolog. Szelíd és szerető gondoskodása, ösztönös megérzése, hogy a férfi, akit szeretett, valamiféle belső pokoljáráson megy keresztül éppen, még nehezebbé tette a döntés meghozatalát.

Ha Lejla és a lányok is részei a menekülési tervnek, az alapján megváltoztatná a helyzetet, és megnövelné a kudarc esélyét. Gorgyijevszkijt kiképezték arra, hogyan kerülje a megfigyelést, míg ők semmi ilyent nem kaptak. Egy négytagú család jóval gyanúsabb volt a magányosan utazó férfinél. Bármennyire erősen elkábították is őket, a lányok felébredhetnek az autó csomagtartójában: felkiálthatnak, esetleg fulladozhatnak, de az biztos, hogy rémültek lesznek. Ha elkapják őket, az ártatlan Lejlára is úgy tekintenek majd, mint aki bűnrészes volt a kémkedésben, és ennek megfelelően bánnak majd vele. Kivallatják, bebörtönzik vagy még rosszabb, és egészen biztosan kiközösítik. A lányaival senki nem akar majd szóba állni. Ő saját elhatározásából választotta ezt az utat, de a családja nem. Ugyan mi joga van neki, hogy ilyen veszélynek? Zord apa és nagy igényeket támasztó férj volt, egyúttal rajongott a családjáért. A gondolat, hogy itt kell hagynia őket, olyan gyötrellemmel töltötte el, hogy tényleges, testi fájdalomtól görnyedt össze levegő után kapkodva. Ha sikerül is elmenekülnie, a britek talán idővel rá tudják venni a Kremlt, hogy engedjék át családját Nyugatra. A kémcsere a hidegháborús számtan elfogadott része volt. De ez akár

éveket is igénybe vehet, már ha egyáltalán sor kerül rá. Lehet, hogy soha többé nem találkozik a családjával. Talán jobb, ha vállalja a kockázatot, és a veszélytől függetlenül együtt, családként menekülnek, bármi is lesz ennek a végkimenetele. Legalább együtt buknak el vagy járnak sikerrel.

Csak hogy a kétség férge fúrta bele magát ebbe a gondolatba. A kéme a bizalommal boltolnak. Hírszerzéssel töltött élete során Gorgyijevszkijben kialakult a hűség, a gyanakvás, a meggyőződés és a hit érzékelésének képessége. Szerette Lejlát, de nem bízott benne teljesen – és a szíve egyik szegletében még félt is tőle.

KGB-s tábornok lányaként, aki gyermekkorától kezdve fülig merült a propagandába, Lejla hűséges és semmit meg nem kérdőjelező szovjet állampolgár volt. Élvezte a kóistolót a nyugati életből, de nem szerette meg olyan teljességgel, mint a férje. Vajon házastársi hűségét vagy politikai felelősségét helyezi-e előtérbe? Az egyént valamennyi totalitárius kultúrában arra bátorítják, hogy a személyes jólét előtt a társadalom érdekeit vegye fontolóra: a náci Németországtól a kommunista Oroszországon és a vörös khmerek Kambodzsáján át egészen napjaink Észak-Koreájáig az elkötelezett állampolgár, az ideológiai tisztaság végső jele az volt, ha az ember elárulja a hozzá legközelebb állókat a nagyobb jó érdekében. Ha leleplezi magát Lejla előtt, akkor a felesége vajon megtagadja őt? Ha beszél neki a menekülési tervről, és megkéri, hogy csatlakozzon, visszautasítja majd? Esetleg beárulja? Jól mutatja, az ideológia és a politika milyen mértékig megrontotta az ember természetes ösztöneit, hogy Gorgyijevszkij nem tudhatta biztosan, vajon a felesége szerelme erősebb-e kommunista elköteleződésénél, vagy éppen fordítva. Próbának vetette hát alá.

Egyik este, lakásuk erkélyén, ahová nem ért el a mikrofonok hatósugara, megkísérelte klasszikus KGB-s „csali” módszerrel kideríteni felesége elköteleződését.

– Élvezted Londont, igaz? – kérdezte.

Lejla egyetértett vele, hogy nagy-britanniai élete varázslatos volt. Máris hiányoztak neki a közel-keleti stílusú kávéházak az Edgware Roadon, a parkok és a zene.

Oleg tovább ütötte a vasat.

– Tudod, azt mondogattad, hogy a lányoknak angol iskolába kellene járniuk.

Lejla bólintott, bár nem tudta mire akar kilyukadni.

– Ellenségeim vannak itt. Soha többé nem küldenek vissza Londonba. De van egy ötletem: elmehetnénk Azerbajdzsánba, hogy meglátogassuk ott a családot, aztán a hegyeken át kimehetünk Törökországba. Elszökhethetnénk és visszamehetnénk Nagy-Britanniába. Mit szólsz hozzá, Lejla? Elmeneküljünk?

Azerbajdzsán és Törökország között kicsinyke és nagy katonai erővel védett határszakasz húzódott. Gorgyjevszkijnek természetesen eszében sem volt megpróbálni átjutni rajta. Ez volt a próbatétel. „Szerettem volna látni, mit szól az ötlethez.” Ha belemegy, az azt jelzi, hogy valamilyen szinten készen áll ellenszegülni a szovjet törvényeknek és elszökni a férfival. Akkor beavathatja a Pimlico-tervbe, és feltárhhatja a menekülés valódi okát. Ha visszautasítja, és az eltűnése után kifaggatják, akkor hamis nyomot adhat a menekülési útvonalát illetően, és az azeri–török határra küldheti ezzel a vadászokat.

Lejla úgy nézett rá, mintha félrebeszélt volna.

– Ne hülyéskedj!

Gorgyjevszkij gyorsan ejtette a témát. És a lelke mélyén rémítő meggyőződés vert gyökeret. „Annyira fájt a szívem, hogy még belegondolni is alig bírtam a dologba.” A felesége hűségére nem lehetett számítani ebben a kérdésben, ezért folytatnia kell a színlelést vele szemben.

Elhibázott volt a következtetés. Lejlának sok évvel később feltették a kérdést, hogy ha tudott volna a szökési tervről, akkor szólt-e volna róla a hatóságoknak. „Hagytam volna elszökni – volt a válasz. – Oleg meghozta erkölcsi döntését, és legalább ezért mindenképpen tiszteletet érdemel. Függetlenül attól, hogy jónak vagy rossznak értékeli ezeket, döntéseket hozott az életében, méghozzá azért, mert szükségesnek vélte ezeket. Tudván, hogy az élete veszélyben forog, a lelkem nem viselte volna el azt a bűnt, hogy a halálába küldöm.”¹ Arról viszont nem beszélt, hogy készen állt volna csatlakozni hozzá a szökési kísérletben.

Gorgyjevszkij nem volt hajlamos az önvizsgálatra, de aznap éjjel, mialatt Lejla békésen aludt mellette, azon töprengett, miféle emberré vált, és hogy vajon kettős élete „messzemenően akadályozta-e érzelmi fejlődését”. Soha nem mondta el a feleségének, mi is ő valójában. „Ez elkerülhetetlenül azt jelentette, hogy sohasem kerültünk annyira közel egymáshoz, amennyire rendes körülmények között lehetett volna: létezésem központi vonását mindig visszatartottam előle. Vajon az, ha az ember szellemi téren becsapja a társát, kegyetlenebb, mint a testi rászedés? Ki tudja megmondani?”

Azonban elhatározásra jutott. „Mindenekelőtt az volt a célom, hogy mentsem a bőrömet.” Megpróbálkozik egyedül elszökni. Az járt a fejében, hogy Lejla így legalább őszintén mondhatja a KGB-nek, hogy nem tudott semmit.

A döntés, hogy hátrahagyja a családját vagy óriási önfeláldozás volt, vagy önző önfenntartás, esetleg mindkettő. Azt mondogatta magának, hogy nem volt más választása, amit az ember akkor tesz, ha rettenetes döntést kell hoznia.

Lejla apjának, a nyugdíjas KGB-tábornoknak volt egy dácsája Azerbajdzsánban, a Kaszpi-tenger partján. Lejla minden nyarat itt töltötte gyerekkorában. Megállapodtak, hogy a lányokkal együtt elmegy azeri családjához a hosszú nyári szünet idején. Mása és Anna egészen izgatott lett, hogy egy hónapot eltölthetnek nagypajuk dácsájában úszkálással és játékkal.

Gorgyjevszkij gyötrelmek közepette búcsúzott el családjától, nem utolsósorban azért, mert Lejlának és a lányoknak fogalmuk sem volt a helyzet jelentőségéről. Életének legszomorúbb pillanata a mindennapok rohanása közepette zajlott le, egy forgalmas szupermarket bejárati ajtajánál. Lejla nem figyelt rá, sietett ruhákat és más, utolsó pillanatban szükséges dolgokat vásárolni a délre tartó vonatútra. A lányok már eltűntek a boltban, mielőtt megölelhette volna őket. Lejla futó puszit nyomott az arcára, és vidáman integetett.

– Ez lehetett volna valamivel kedvesebb is – dűnnyögte félig-meddig magának. Olyan embernek a szemrehányása volt ez, aki olyan szökésre

készül, ami legjobb esetben is bizonytalanul hosszú ideig tartó elszakadással végződik, míg a legrosszabb esetben letartóztatják, megszegyenül és kivégzik. Lejla nem hallotta. Beleveszett a zsúfolt boltba lányai nyomában, és hátra se pillantott. Gorgyjevszkijnek pedig meghasadt a szíve.

Június 30-án, vasárnap, háromórnyi takarítás után, kimerülten, a feszültségtől merev tagokkal érkezett Gorgyjevszkij az orosz turistákkal zsúfolásig telt Vörös térre.

A Lenin-mauzóleumnál bement az alagsori mellékhelyiségbe, bezárkózott az egyik fülkébe, elővett egy golyóstollat és egy borítékot a zsebéből. Kinyitotta a borítékot, és remegő kézzel, nyomtatott nagybetűkkel azt írta bele:

„ERŐS GYANÚ VAN ELLENEM, ÉS NAGY BAJBAN VAGYOK, KIMENEKÍTÉS KELL MINÉL HAMARABB. VIGYÁZNI A RÁDIOAKTÍV PORRA ÉS AZ AUTÓBAL-ESETEKRE.”

Úgy sejtette, hogy lefűjták kémporral. Tudta, hogy a KGB-nek van egy igen kellemetlen módszere, hogy ütköznek azokkal az autókkal, amelyek kémműveletekben vesznek részt, ezzel kényszerítik a résztvevőket, hogy láthatóak legyenek.

A figyelők kijátszására tett utolsó kísérletként bement a GUM-ba, a Vörös tér oldalában található hatalmas áruházba, és gyors ütemben haladt egyik osztálytól a másikig, föl-le a lépcsőkön, végig az egyik oldalfolyosón, aztán vissza a másikon. Aki látta, arra gondolhatott, hogy rettentően izgatott, de reménytelenül döntésképtelen vásárló – vagy hogy megpróbálja lerázni a követőit.

Csak ekkor vette észre a pillanattalálkozó tervének hibáját. A sapkájáról kellett volna felismerni, csakhogy a székesegyházban senkinek nem volt szabad fejfedőt viselni. (A vallást betiltották a kommunista Oroszországban, azonban különös módon a vallásos tisztelet jeleit

változatlanul megtartották.) Ez a döccenő jelentéktelenné fakult a következő pillanatban, amikor néhány perccel 15:00 előtt bement a hatalmas székesegyházba, elindult a lépcső felé, és kiderült, hogy óriási tábla állja el az utat, rajta felirat: A FELSŐ SZINT RENOVALÁS MIATT ZÁRVA.

A lépcsőt, amelyen az üzenetet kellett volna átadnia, szalaggal zárták le. Felsülten, adrenalinból és félelemből eredő izzadságtól csatakos ingben nézett körül, és közben úgy tett, mint aki a székesegyház belsejét csodálja, és azon mereng, vajon itt van-e még a szürke hölgy. Nem volt a tömegben senki, akire illett volna a leírás. Az emberek mintha mind őt bámulták volna. A metrón gondosan darabokra tépte a levelet a zsebében, minden cafatot szétrágott, majd egyesével kiköpött. Már már kétségbeesetten ért haza három órával indulása után, és azon járt az agya, vajon mikor veszítette el a KGB figyelőcsoportja, és mikor találtak rá újra, már ha egyáltalán sikerült leráznia őket.

A pillanattalálkozó megghiúsult. A moszkvai MI6-csapat nem vette a június 15-én a központi piacon leadott jelzést.

Egyszerű oka volt ennek. Az MI6 már tudta, hogy a Vaszilij Blazsennij-székesegyház felső emeletét tatarozzák. „Abból a feltevésből indultunk ki, mielőtt leadja a központi piacon a jelzést, ellenőrzi a helyszínt, és rájön, hogy ez nem működik.”

Sok évvel később Ascot szerencsésnek értékelte, hogy lemaradtak a jelzésről. „Istennek hála érte! A Vörös tér borzasztó hely pillanattalálkozóra, zsúfolásig van tömve KGB-sekkel. Megpróbáltam letiltani ezt a találkozóhelyet – ott biztosan elkaptak volna.”

A KGB várt és figyelt.

Londonban az MI6 megpróbálta kitalálni, mi is történhetett a kémekkel, bár egyre kevesebb reményt fűztek az ügghöz.

A brit hírszerzés változatlanul figyelte a szökési jelzés helyszínét. Ascot, Gee, egyikük felesége vagy Violet, a titkárnő, minden este kiment 19:30-kor a pékség előtti útszakaszhoz, hol autóval – a jelzés időpontját úgy választották meg, hogy egybeessen azzal a pillanattal, amikor egyébként is hazafelé tartottak a munkából –, vagy gyalogo-

san. Sokkal több kenyeret vásároltak, mint amennyit meg tudtak enni. Megegyeztek, ha bármelyikük észreveszi a férfit a safewayes szatyorral, felhívja Ascotot, és tenisszel kapcsolatos üzenetet hagy: ez lesz a jel, hogy elindult a Pimlico.

A város másik oldalán Gorgyjevszkij épp azon merengett, hogyan juthatott idáig az élete: a nép ellensége, aki elhagyni készül a családját, túl sokat iszik, és csak úgy falja a receptre kapható nyugtatót, miközben megpróbálta összeszedni a bátorságát, hogy elindítson egy valószínűleg öngyilkos tervet. Újból felkereste Mihail Ljubimovot, akit ismételten megdöbbenett a viselkedésében tapasztalható változás. „Még rosszabbul festett, mint az előző alkalommal, idegesen húzott elő az aktatáskájából egy megkezdett üveg export Sztolicsnáját, és remegő kézzel töltött magának.” Ljubimovot meghatotta és elszomorította barátja látványa, ezért meghívta, töltsön egy kevés időt a dácájában, Zvenyigorodban. „Beszélgethetünk és pihenhetünk kedvünkre.” Ljubimov arra a megálgapításra jutott, hogy barátja közel állhat az öngyilkossághoz.

A lakásába visszatérve Gorgyjevszkij kimerült, kapatos elméjében egymást kergették a kérdések. Miért nem valósult meg a pillanattalálkozó? Talán magára hagyta az MI6? Miért játszadozott vele még mindig a KGB? Ki árulta el? Sikerülhet elmenekülnie?

Az élet legtöbb kérdésére William Shakespeare tud válasszal szolgálni. A *Hamlet*ben a legnagyobb angol nyelvű író a sors és a bátorság természetén merengett el, amikor az élet kihívásai mintha legyűrnék az embert. „A bú ha jó, nem jó mint egyes őrszem: / Egész dandár beront.”²

1985. július 15-én, hétfőn Oleg Gorgyjevszkij elővette Shakespeare szonettjeinek gyűjteményét.

A konyhai mosogatóban hagyott ázni korábban ruhákat, és most ügyesen alájuk csúsztotta a könyvet, bele a szappanos vízbe. Tíz perc és az egész könyv elázott.

* Arany János fordítása.

A lakás egyetlen olyan pontja, ahol biztosan nem láthatta egyetlen rejtett kamera sem, a folyosóról nyíló, apró gardrób volt. Odabenn, gyertyafénynél lehamozta a nedves hátlapot, kivette belőle a vékony celofánlapot, és elolvasta a meneküléssel kapcsolatos utasításokat: a vonatot „Párizsból Marseille-be”, a távolságokat, a 836-os kilométertáblát. Ha másnap, kedden leadja a jelzést, és azt fogadják, akkor szombaton vehetik föl. Már az is megnyugtatóan hatott rá, hogy mennyire ismerősek voltak számára az utasítások. A szemétdobón át eltüntette a szonettek szétázott példányát. Aznap éjjel úgy aludt, hogy az utasítások az éjjeli-székenyen lévő alumíniumtálcán, egy napilap alatt pihentek, egy doboz gyufa társaságában. Ha a KGB éjjel rajtaütne, akkor valószínűleg lenne elég ideje megsemmisíteni a terhelő bizonyítékot.

Másnap, július 16-án, kedden délelőtt még egyszer, utoljára elolvasta a sötét gardróbszobában a menekülési tervet, aztán végignézte, ahogy fanyar szagú villanás kíséretében elég a celofán. Megcsörrent a telefon. Lejla apja volt az, Ali Alijev, a nyugdíjas KGB-tábornok. Az öreg tudta, hogy vejének gondjai vannak a munkahelyén, és a lánya megkérte, hogy ügyeljen Gorgyjevszkijre, amíg a család a dácájában tölti az időt.

– Gyere át vacsorára este, hétre – mondta Alijev. – Készítetek egy jó fokhagymás csirkét.

Gorgyjevszkijnek zakatoltak a gondolatai. A 19:00-ra szóló meghívás épp ütközött a menekülési jelzés leadásának időpontjával. A telefont lehallgató KGB-sek gyanút fognának, ha ezt visszautasítaná, viszont ha elfogadja, akkor az apósa otthonában várnák, Davitkovában, a város egyik külső kerületében éppen akkor, amikor kis szerencsével figyelőktől megszabadulva állhat a Kutuzovszkij proszpekten lévő jelzőhelyen.

– Köszönöm – felelte. – Ott leszek.

Igyekezett tisztességesen kinézni a találkozóra az MI6-szel, még úgy is, ha esetleg a KGB várta. Öltönyt és nyakkendőt húzott, valószínűleg radio-aktív cipőt vett föl, és fejébe csapta dán bőrsapkáját. Aztán elővette az íróasztala fiókjából a safewayes műanyag szatyrot a jellegzetes piros logójával.

Újra megcsörrent a telefon: Mihail Ljubimov volt, aki buzdította, hogy a következő héten jöjjön el, és maradjon néhány napot a dácájában.

ban. Gorgyijevszkijnek megint csak vágott az esze, és elfogadta a meghívást. Azt mondta, hétfőn megy a Zvenyigorodba 11:13-kor induló vonattal, és az utolsó kocsiba száll majd. A telefon melletti jegyzetfüzetbe felírta: „Zvenyigorod, 11:13.” Újabb félrevezető nyom a KGB-nek. A következő hétfőn vagy börtönben lesz, vagy Nagy-Britanniában, esetleg már meg is halt.

16:00-kor elhagyta a lakást, és a következő két és fél órát az eddigi legszigorúbb takarítással töltötte: boltokba, buszokra, metrószerelvényekbe, lakóházakba be és ki, néha megállt, hogy vegyen ellátmányt, amivel teletöltötte a safewayes zacskót, módszeresen tüntette el a nyomait, és épp csak annyira haladt gyorsan és kiszámíthatatlanul, hogy egyszerűen lehetetlenség legyen tartani a lépést vele, de ne legyen annyira gyors, hogy az már szemet szúrjon. Ebben a mesterségesen kialakított útvesztőben csakis a legrátermettebb figyelők lennének képesek nyomon követni. 18:45-kor kijött a felszínre a Kijevszkij metróállomáson. Nem látott senkit, aki követné. Teljesen „sötétbe húzódott”, vagy legalábbis erősen remélte, hogy így van.

Július 16., kedd ragyogó nyári este volt. Lassan sétált a pékség felé, időhúzás céljából még egy csomag cigarettát is vásárolt. A 19:30-as jelzéshez képest tíz perccel korábban állt meg a járda peremén, a pékség előtt. A sűrű autóforgalomban számos hivatali limuzin is járt arra, vitték haza a Politikai Bizottság tagjait és a KGB tisztjeit. Cigarettára gyújtott. A járdaszegély egyszerre nevetségesen feltűnő helynek tűnt: túl sok ember jött-ment, olvasták a hirdetéseket és a menetrendet, vagy legalábbis úgy tettek, mint akik ezeket olvassák. Gyanúsan zúfoltnak tetszett a hely. A KGB kedvenc autótípusa, egy fekete Volga húzódott ki a forgalomból, és fölkaptatott a járdára. Kiugrott két fekete öltönyös férfi. Gorgyijevszkij összerándult – a sofőr mintha egyenesen őt bámulta volna. A két fickó bement a boltokba, és egy pénzkazettával bukkantak elő: a begyűjtötték a bevételt. Gorgyijevszkij igyekezett ismét levegőhöz jutni. Másik cigarettára gyújtott.

Arthur Geen volt a sor, hogy ellenőrizze a jelzőhelyet, de lassan haladt a forgalomban.

Roy és Caroline Ascot épp vacsorára indult egy korábbi diplomatához, egyik orosz ismerősükhöz. Ahogy Saabjukkal kigurultak a Kutuzovszkij prospektre, és mentek kelet felé, a szokott módon egy figyelőkocsi sorolt be mögéjük. A KGB-s járműveket könnyen észre lehetett venni: valamilyen kifürkészhetetlen okból a KGB autósóójának keféi nem értek el a motorháztető közepéig, ezért minden autó orrán ott volt egy árulkodó háromszög. Ascot végignézett a széles sugárúton, és megdermedt: egy férfi állt a pékség előtt, kezében a jellegzetes piros mintájú szatyor „valóságos világítótorony a sok fakó szovjet szatyor között”. 19:40 volt ekkor. Gorgyijevszkijnek az utasítások szerint legfeljebb fél órát volt szabad a jelzőhelyen tartózkodnia.

„Arthur lemaradt róla – gondolta Ascot, és szitkozódott az orra alatt. – A szívem mintha a pincéig zuhant volna.” Oldalba bökte Caroline-t, és odamutatott az utca túloldalára, majd a műszerfalra felrajzolta ujjával a P betűt, így jelezve a Pimlicót. A nő legyűrte a késztetést, hogy üléséből kifordulva megbámulja a férfit. „Pontosan tudtam, mire gondolt.”

Ascotnak tíz másodperce volt eldönteni, visszaforduljon-e a kocsival és végrehajtsa a jelzés vételére vonatkozó eljárást. A kesztyűtartó tele volt KitKat szelettel. Csakhogy a KGB már így is valósággal a hátsó ütközőjén lógott, és bármiféle változás a viselkedésében azonnal gyanút keltene. A telefon lehallgatásából a KGB tudja, hogy vacsorázni mennek: a váratlan visszakanyarodással, ha utána még kiugrik a kocsijából, és csokoládét majszolva végigsétál a járdán, egyenesen elvezeti Pimlicóhoz a KGB-t. „Vezettem tovább, és közben úgy éreztem, összeomlott a világ, és én valami rosszat tettem, még ha helyes is volt.” Pokoli volt a vacsora. Vendéglátójuk javíthatatlan kommunista apparatcsik volt, aki egész este „arról beszélt, milyen nagyszerű volt Sztálin”. Ascot közben másra sem tudott gondolni, mint a kémre a safewayes szatyorral, ahogy hiába vár egy csokoládét evő emberre.

Csakhogy mialatt Ascot kelet felé tartott a Kutuzovszkijon, Arthur Gee elhaladt a pékség mellett Ford Sierrájával, kicsit lelassított, és végignézett a járdán. Rengeteg ember hemzsegett arra, többen, mint

amennyien egy hétköznapi lenni szoktak. És ott, a járdaszegélynél, szinte biztosra vette, hogy látott egy férfit, aki tarkójára tolva viselte a sapkáját, és valami furcsa bevásárlószatyor volt nála. Nem látta egyértelműen, hogy volt-e egy nagy piros S rajta.

Ment tovább, dolgozott benne az adrenalin, és az út végén megfordult, bement a lakótömbbe, és leparkolt. Igyekezett nem szaporázni a lépteit, ahogy fölment a lifttel a lakásba, ledobta az aktatáskáját, és hangosan odaszólt Rachelnek.

– Megyek, veszek kenyeret.

A felesége azonnal tudta, miről van szó. „Tonnaszám álltak egyébként is a kenyerek nálunk.”

Gee gyorsan felhúzta szürke nadrágját, felkapta a harrodsos zacskót, és kivett egy Mars szeletet a konyaszekrényből. 19:45-öt mutatott az óra.

A lift egy egész örökkévalóság alatt ért le. Elsétált az aluljáróhoz, és birkózott magával, nehogy szaladni kezdjen. A férfi már nem volt ott. Azon töprengett, egyáltalán felismerné-e, mert csak egyetlen, szemcsés fényképet látott Pimlicóról, amint egy dán külvárosban, egy hentesüzlet előtt állt éppen. „Biztos voltam benne, hogy láttam valakit” – emlékezett vissza. Beállt a sorba a pékségnél, közben fél szemmel az utcát figyelte, ami még a szokottnál is zsúfoltabbnak tűnt. Úgy döntött, tesz még egy kört, egyik keze a zsebében lévő harrodsos zacskón. És akkor meglátta.

Középtermetű férfi volt, kezében safewayes szatyorral, és az egyik bolt árnyékában álldogált. Dohányzott éppen. Gee egy pillanatra elbizonytalanodott: Veronica soha nem beszélt Pimlicóról úgy, mint aki dohányzik, és egy ilyen részletet nem hagyott volna ki egyébként.

Gorgyijevszkij ugyanebben a másodpercben vette észre. Már épp menni akart, ezért időközben hátrébb húzódott a járdaszegélyről. Nem is a férfi szürke nadrágja vonta először magára a figyelmét, és nem is az, ahogy egy zöld szatyrot húzott elő a zsebéből, aztán elővett egy csokoládészeletet, és letépte a fekete csomagolást. A viselkedése miatt

tűnt föl neki: a felé tartó és csokit majszoló férfi semmivel össze nem téveszthető módon, tetőtől talpig britnek látszott.

Alig egy másodpercre találkozott a tekintetük. Gorgyijevszkij hallotta, ahogy „némán ordít”, ahogy csak a tüdeje bírja: „Igen! Én vagyok az!” Gee jól láthatóan harapott még egyet a Mars szeletből, lassan elfordította a tekintetét, és ment tovább.

Mind a ketten kristálytiszán értették és tudták, hogy leadták és vették is a jelzést.

Alijev tábornok bosszús volt, amikor a veritékező, szabadkozó Gorgyijevszkij közel kétórás késéssel végre odaért a lakásába. Túlsült a specialitása, a fokhagymás csirke. Ám a veje furcsamód „emelkedett hangulatban” volt, és jóízűen ette az odaégett húst.

Roy és Caroline Ascot éjfél körül, öt autó kíséretében ért haza a gyötrelmes vacsoráról. A telefon mellett feljegyzés várta őket a dajkától, miszerint Arthur Gee telefonált, és üzenetet is hagyott.

A német teniszező, Boris Becker akkor nyert először Wimbledonban, tizenhét évesen. Az üzenet szerint: „Nem jöttök át megnézni a teniszről a videót valamikor a héten?”

Ascot vigyorogva mutatta meg a jegyzetet a feleségének. Gee végül észrevette a jelzést. „Megkönnyebbültem, hogy látta. De ez olyan volt, akár a közelgő Armageddon.”

Beindult a Pimlico.

A KGB figyelői kétszer is nyomát vesztették már Gorgyijevszkijnek. Mindkét alkalommal hamarosan újra megjelent, de tudta, ha egy kicsit is jól végzik a munkájukat, mostantól még jobban ügyelnek rá. De furcsamód nem ez történt.

A döntés, hogy ne a Hetedik Csoportfőnökség, hanem az Első Főcsoportfőnökség figyelőit használják, belső hivatali politikai okokból született. Viktor Grusko nem akarta, hogy Gorgyijevszkij árulásának története széles körben ismertté váljon. Az Első Főcsoportfőnökség csoportfőnök-helyettese eltökélte, hogy házon belül oldja meg ezt a szégyenteljes és valószínűleg a pályájára is károsan ható problémát.

Azonban a gyanúsított követésére kijelölt csapat ahhoz szokott hozzá, hogy kínai diplomátákat kövessenek: unalmas munka, amelyhez nem kell sok képzelőerő, se tapasztalat. Nem tudták, kicsoda Gorgyijevszkij, sem azt, hogy mit tett, fogalmuk sem volt arról, hogy egy képzett hírszerzőt és veszedelmes árulót követnek. Így amikor Gorgyijevszkij lerázta őket, azt gondolták, hogy ez csak véletlenül történt. A KGB-n belül nem számított karrierépítő lépésnek, ha valaki elismerte, hogy hibázott. Ezért ahelyett, hogy jelentették volna, eltűnt a célpontjuk, még hozzá kétszer, csupán megkönnyebbültek, amikor újra felbukkant, és nem fecsegték róla.

Július 17-én, szerdán reggel Gorgyijevszkij elhagyta a lakást, és a figyelők elleni kézikönyvben szereplő valamennyi fogást bevetve a Kom-szomolszkaja ploscsagyon található Leningrád állomásra tartott, hogy vegyen egy vonatjegyet. A bankban kivett 300 rubel készpénzt, és közben azon merengett, vajon figyel-e a számláját a KGB. Végigcsalinkázott egy bevásárlóközponton, és egy közeli lakóházas környék felé vette az irányt, ahol keskeny ösvény húzódott két háromtagú, magas lakótömb között. Az ösvény végén befordult a sarkon, és futott 30 métert, be a legközelebbi lépcsőházba és föl egy emeletet. Az ablakból túlsúlyos, kabátos-nyakkendősférfit látott sebesen kocogni, aztán megállni és nyilvánvalóan nyugtalankodva végignézni az ösvényen. Gorgyijevszkij behúzódott az árnyékokba. A férfi belebeszél a gallérján lévő mikrofonba, majd futott tovább. A következő pillanatban a KGB egy másik kedvelt autótípusa, egy bézs színű Lada csörgött végig gyors ütemben az ösvényen: az első két ülésen egy férfi és egy nő beszélt a mikrofonjába. Gorgyijevszkij legyűrte az ismételten rátörő rettegést. Eddig is tudta, hogy követi a KGB, de ez volt az első alkalom, hogy előcsalogatta a figyelőit. Valószínűleg a klasszikus KGB-s minta szerint dolgoztak: egy autó elől, két másik a közelben, támogatásnak, autónként két tiszttel, akik rádión tartották egymással a kapcsolatot. Az egyik szükség esetén gyalogosan követte a célszemélyt, a másik az úton autóval. Várt öt percet, majd lement a lépcsőn, kisietett a főútra, felszállt egy buszra, majd egy metróra, így jutott el a Leningrád állomásra. Itt álnéven foglalt

egy negyedosztályú jegyet a július 19-én, pénteken, 17:30-kor induló éjszakai vonatra Leningrádba, és készpénzzel fizetett. Amikor hazaért, észrevette a valamivel arrébb várakozó, bézs színű Ladát.

Simon Brown eltávozáson volt – Gorgyijevszkij kezelője még mindig birkózott a komor helyzettel: a leghatékonyabb ügynököt, aki valaha csak dolgozott a brit hírszerzésnek, visszaküldték Moszkvába, ahol, úgy tűnt, egyenesen a KGB karjaiba sétált. Elkerülhetetlenül felmerültek kérdések. Hogyan találtak rá Gorgyijevszkijre? Van még beépített ember az MI6-ben? Ismét emésztette őket a belső árulás oly ismerős, nyomasztó aggodalma. Ami Gorgyijevszkijt illeti, mostanra biztosan valamelyik KGB-cellában sínylődik, ha nem halott. Ügynök és kezelőjének viszonya a szakmai és az érzelmi kapcsolat sajátos vegyülete. Egy jó kezelőtiszt egyszerre nyújtja a lélektani biztonságot, a pénzügyi támogatást, bátorítást, reményt és a szeretet sajátos fajtáját, egyúttal a védelem ígéretét is sugallja. A kémek toborzása és kezelése a gondoskodás kötelességét is jelenti, magában hordozza az elkötelezettséget, hogy mindenkor a kém biztonsága lesz az első, és a kockázat soha nem nyom majd többet a latban a jutalomnál. Minden egyes kezelőtiszt érzi ennek az egyezségnek a terhét, és a finom rezdülésekre is fogékony Brown az átlagnál is jobban megélte. Mindent jól csinált, mégis kisiklott az ügy, és végső soron ezért őt terhelte a felelősség. Igyekezett nem sokat borongani azon, min is mehet keresztül most Gorgyijevszkij, de alig akadt bármi, amivel elterelhette volna a figyelmét erről. Az ügynök elvesztése valamiféle bizalmas viszony elárulásának tűnhet a hírszerző számára.

P5, a szovjet műveleti osztály vezetője július 17-én, szerdán, 07:30-kor az irodájában volt a Century House-ban, amikor megcsörrent a telefon. Az éjjel a külügyminisztérium szokásos táviratforgalmába bújtatva kétszeresen rejtjelezett távirat érkezett a moszkvai állomásról. „PIM-LICO INDÍTVÁ. ERŐS MF [megfigyelés] MENEKÍTÉS FOLYAMATBAN. TÁJÉKOZTATÁS.” P5 leasetett a lépcsőn „C” irodájába. Christopher Curwent időközben végre teljes egészében tájékoztatták az ügyről, de pillanatnyilag bosszúnak tűnt.

– Van tervünk? – kérdezte.

– Jelentem, van – felelte P5.

Brown épp a kertben volt: azzal igyekezett leköttni a figyelmét, hogy kiült a napra és olvasott, amikor P5-től hívást kapott.

– Azt hiszem, hasznos lenne, ha beugranál – közölte valaki semleges hangon.

Egy perccel azután, hogy letette a telefont, Brownban összeállt a kép. „Szerda volt. Ez azt jelentette, hogy történt valami kedden. Bizonyára a menekülési jelzés volt az. Egyszerre volt remény.”

Gorgyijevszkij talán még mindig életben van.

A vonatút Guildfordból Londonba mintha egy egész örökkévalóságig tartott volna. A tizenkertedik emeletre érve Brown ott találta a lázas készülődésben lévő csapatot.

„Egyszerre folyamatosan és megállás nélkül ment az egész” – idézte föl később.

Sietős értekezletek sorát követően Martin Shawford Koppenhágába repült figyelmeztetni az ottani nemzetbiztonságiakat, és egyeztetni a tervet, majd tovább, Helsinkibe, hogy előkészítse a terepet, felvegye a kapcsolatot a helyi MI6-állomással, járműveket béreljen és feldehítse a finn határ közelében lévő találkozóhelyet.

Amennyiben Gorgyijevszkijt és a családját sikerül átcsempészni az orosz határon, megkezdődik a menekítési terv második szakasza, mert azzal, hogy Finnországba ér, még koránt sincs biztonságban. Ascot megállapítása szerint: „A finneknek volt egy egyezménye az oroszokkal, hogy átadják a KGB-nek a Szovjetunióból érkező összes szökevényt, aki csak a kezükre kerül.” A „finlandizáció” kifejezés is elterjedt arra az esetre, amikor egy kis államot megfélemlít a jóval hatalmasabb szomszédja. Finnország hivatalosan semleges volt a hidegháborúban, azonban a Szovjetunió az ellenőrzés számos feltételével rendelkezett: Finnország nem csatlakozhatott a NATO-hoz, és nem engedhette nyugati országok katonáit, illetve fegyverrendszereit a területére. A szovjetellenes könyveket és filmeket betiltották. A finnek mélyen utálták a finlandizáció kifejezést, noha nagyon pontosan leírta azt a helyzetet, amikor

egy ország kénytelen két irányba figyelni, igyekszik nyugatiasnak tűnni, de nem kívánja és nem is tudja elidegeníteni magától a Szovjetuniót. Kari Suomalainen, finn karikaturista egy alkalommal így írta le országának kellemetlen helyzetét: „Hogyan kell meghajolni a Kelet előtt úgy, hogy ne ábrándozzunk a Nyugatról.”³

Az MI6 szovjet blokkért felelős vezetője Finnországba látogatott néhány hónappal korábban, hogy találkozzon Seppo Tiitinenel, a Finn Nemzetbiztonsági Szolgálat (a Supo) vezetőjével. Az MI6-es látogató feltette az elméleti kérdést:

– Ha lenne valaki, aki disszidál, és át kellene hoznunk Finnországon, akkor, gondolom, jobban örülnének neki, ha úgy hoznánk ki, hogy nem vonunk be titeket a dologba.

– Pontosan – felelte Tiitinen. – Mondjátok el utána.

A finnek nem akartak semmiről se tudni előre, és ha Gorgyijevszkijt Finnországban elfogják a finn hatóságok, akkor szinte biztosan visszakerül a Szovjetunióba. Ha nem, és a szovjetek megtudják, hogy ott járt, akkor a finnekre nagy nyomás nehezedne majd, hogy elfogják. És ha nem teszik meg, akkor a KGB teljes mértékig képes lenne beküldeni egy Szpecnaz különleges műveleti osztagot, hogy azok végezzék el a feladatot. A szovjetek köztudottan figyelték a finn reptereket, ezért szóba sem jöhetett, hogy egyszerűen Helsinkiből repítsék el a családot.

Ehelyett két autó vinné a menekülőket 1200 kilométeren át Finnország északi csücskébe: az egyik autót Veronica és Simon vezetné, a másikat a dán nemzetbiztonság két tisztje: Jens Eriksen, vagyis „Asterix”, aki egy évtizeddel korábban Richard Bromheaddel dolgozott együtt, és a társa, Björn Larsen. Tromsøtől délre, a félreeső karigasniemi határátkelőn belépnének Norvégiába, és ezzel NATO-területre érnének. A csoport megvitatta, hogy katonai C–130 típusú Hercules repülőgépet alkalmazzanak a kiemelésükre, de inkább úgy döntöttek, hogy egy menetrend szerinti járat Norvégiából kisebb feltűnést okoz. Hammerfestből, Európa legészakibb, a sarkkörön túli városából Oslóba repülnének, ott átszállnának egy másik, Londonba tartó kereskedelmi járatra. A dánok kezdettől fogva benne voltak az ügyben, ezért vezetné

két PET-tiszt a másik kocsi, és ezért kísérnék a csapatot egészen Hammerfestig. „Részben udvariasság volt ez, de előfordulhatott, hogy dán fedésre lesz szükségünk, amikor Norvégiába akarunk jutni: ez a helyi, skandináv segítség, ha valami gubanc támad.”

Veronica Price elővette a Pimlico feliratú cipősdobozt, amelyben Hanssen névre négy hamis dán útlevél volt Gorgyijevszkij és a családja számára. Beletett még szűnyogriasztót, tiszta ruhát és egy borotvázókészletet – a férfira egészen biztosan ráfér majd egy borotválkozás. Remélte, hogy a moszkvai csapat nem feledkezik el jó állapotú pótkereket is hozni, ha esetleg kilyukad. Ez is benne volt a mentési tervben.

A Nocton-csapat – amely immár a Pimlico névre hallgatott – közel két hónapon át várt aggódva, tétlenül, gyászos hangulatban. Most izgatottak voltak, és egyszerre lázas tempóban tevékenykedtek.

„Teljesen megváltozott a hangnem – idézte föl Brown. – Egészen bizarr érzés volt. Évek óta gyakoroltuk már, és most mindenkinek az járt a fejében: istenem, tényleg meg kell csinálnunk... Működik majd?”

A moszkvai brit nagykövetség „biztonsági zónájában” az MI6-álomlás tagjai összegyűltek, hogy elpróbáljanak egy amatőr színházi előadást.

A finnországi úthoz két diplomata-rendszámos autóval valami olyan fedőtörténetre volt szükség, amit elhisz a mindig hallgatózó KGB. Hogy a dolgok még bonyolultabbak legyenek, Sir Bryan Cartledge, az új brit nagykövet csütörtökön érkezik Moszkvába, és másnap estére állófogadást szerveztek a tiszteletére a követségben. A két autónak szombaton pontban 14:30-kor kell a finn határtól délre található találkozóhelyen lennie, azonban a KGB gyanúját azonnal fölkeltené, ha Cartledge vezető beosztottjainak számító Ascot és Gee nem lenne jelen az érkezéskor. Valamilyen hihető vészhelyzetre volt szükségük – mielőtt elmentek otthonról, Gee vécépapírra írt üzenetet adott át a feleségének: „Rosszul kell lenned” – állt rajta.

A történet a következő lenne: Rachel Geenek váratlanul erős fájdalom támadna a hátában. Noha igencsak életerős nő volt, a múltban asztma és más egészségügyi problémák gyötörték, amiről a mindenről

értesülő KGB is tudhat. A férjével megállapodnának abban, hogy elmennek Helsinkibe, keresni egy szakembert. Caroline Ascot, Rachel barátnője azt javasolja majd, hogy a férjével együtt menjenek ők is, és „kapcsolódjanak ki a hétvégén”. A két pár két külön autóval menne, és megállapodnának, hogy ezt összekötik némi bevásárlással a finn fővárosban. Az Ascot család magával vinné tizenöt hónapos lányukat, Florence-t, míg a másik két gyereket a dajkára bíznák. „Úgy döntöttünk, jobb fedést ad, ha magunkkal visszük a babát.” Pénteken ott vannak a nagykövet állófogadásán, utána azonnal indulnak, egész éjjel autóznak Leningrádig, aztán tovább, át a finn határon, hogy szombaton késő délután odaérjenek az orvossal előzetesen egyeztetett időpontra.

Az előadás aznap délután vette kezdetét, és mind a négy szereplő játszotta a maga szerepét. Rachel Gee a lakásban panaszkodni kezdett a háta alsó szakaszába belenyilalló fájdalomba a rejtett KGB-mikrofonoknak. A nap előrehaladtával egyre hangosabbak lettek a panaszok. „Beleadtam mindent” – mondta aztán. Barátnője, Caroline Ascot is átjött, hogy megnézzék, miben segíthet. „Én rengeteget nyögdécseltem, Caroline pedig rengeteget sajnálkozott” – idézte föl Rachel. A fájdalom gyötörte nő előadása annyira meggyőzőre sikeredett, hogy anyósa, aki történetesen épp ott tartózkodott, egészen megriadt. Gee elvitte sétálni édesanyját, és a mikrofonoktól távol elmagyarázta, hogy Rachel valójában egyáltalán nem kínlódik. „Rachel csodálatosan játszotta a szerepét” – mesélte Ascot. Arthur Gee a lehallgatott telefonon felhívott egy baráti orvost Finnországban, hogy tanácsot kérjen tőle. Telefonált egy sor légítársaságnak is, hogy tudakozódjon a repülőjáratokról, de a költségre hivatkozva elvetette mindegyik lehetőséget.

– Miért nem megyünk mi is? – kérdezte Caroline, amikor Rachel elmondta, hogy kénytelenek lesznek autóval menni Finnországba. A következő jelenet az Ascot-lakásban játszódott. Amikor Caroline szólt a férjének, hogy Finnországba kell vezetnie, még hozzá egész éjjel tartó autózással és a kislányukkal, hogy szegény Rachelt orvoshoz vigyék és vásárolgassanak is, akkor Ascot eljátszotta, hogy nagyon vonakodik ezt megtenni. „Jaj, istenem, mennyire unalmas már! Tényleg muszáj?

Most jön az új nagykövet. Rengeteg a munkám...” – és csak ezután egyezett bele az útba.

Valahol az orosz levéltárakban ott van egy halom lehallgatás átirata, amelyek együtt kicsi és különös melodramát adnak ki, amelyet az MI6 kizárólag a KGB-nek adott elő.

Ascot és Gee azon töprengett, vajon nem időpocsékolás volt-e az egész színjáték, és nincs-e az egész menekítési terv kudarcra ítélve. „Valami bűzlik” – mondta Gee. Mind a ketten felfigyeltek arra, hogy kedden este szokatlanul nagy volt a nyüzsgés a jelzőhelyen, rengeteg volt az autó és a gyalogos, és mindez talán megnövekedett figyelési tevékenységet mutatott. Ha a KGB egészen a finn határig szoros megfigyelés alatt tartja őket, akkor lehetetlenség lesz kiállni a pihenőre és észrevétlenül felvenni a szökevényeket, és kudarcot vall majd a művelet. Gee még abban sem volt biztos, hogy valóban Pimlico volt a férfi a safeways szatyorral. Lehet, hogy a KGB felfedezte a menekítési tervet és küldött egy helyettest, míg a valódi Pimlicót már le is tartóztatták.

A nagykövetség és a diplomaták lakhelye körül is mintha növeltek volna a figyelmet. „Attól félttem, hogy felültetnek” – mesélte Gee. A KGB talán maga is előadást tartott éppen: belecsalja az MI6-et egy olyan csapdába, amivel lebuktatják és kiutasítják mind a két tisztet „összeegyeztethetetlen tevékenységért”, és a nagy erejű diplomáciai felfordulás szégyent hozna a brit kormányra, egyúttal kulcsfontosságú pillanatban vetné vissza a brit–szovjet viszonyt. „Még ha csapdát is állítottak nekünk, tudtam, hogy akkor sem volt más lehetőségünk, mint folytatni a dolgot. Leadták a menekítési jelzést.” Ascot változatlanul nem ismerte, kicsoda Pimlico, de London immár úgy döntött, tájékoztatja róla: KGB-s ezredes, hosszú távon tevékenykedő ügynök, olyasvalaki, akiért megérte ezt a hatalmas kockázatot vállalni. „Sokat javított ez a hangulatunkon” – írta Ascot.

Az MI6-állomás folyamatosan tájékoztatta a Century House-t az előkészületekről, noha igyekeztek, hogy csak a legszükségesebb számú táviratot váltsa egymással London és Moszkva, nehogy a KGB felfigyeljen a megnövekedett forgalomra, és gyanút fogjon.

Londonban is nyugtalanság uralkodott abban a parányi körben, amely tudott már a Pimlico életbe lépéséről. „Akadt, aki szerint túl veszélyes volt. Ha félresiklik, ez teljességgel felforgatja a brit–szovjet viszonyt.” A külügy számos befolyásos embere, beleértve Geoffrey Howe-ot, a külügyminisztert is, erősen kételkedett a menekítési tervet illetően, és talán egy se annyira, mint Sir Bryan Cartledge, Nagy-Britannia újonnan kinevezett moszkvai nagykövete.

Cartledge várhatóan július 18-án, csütörtökön érkezett volna Oroszországba. Két hónappal korábban tájékoztatták a Pimlicóról, de azt is elmondták, aligha valószínű, hogy fogatosítják. Most azonban azt közölték vele, hogy az MI6 két nappal az érkezését követően azt tervezi, egy autó csomagtartójában kicsempész egy KGB-főtisztet Oroszországból. Az MI6 elmondta, hogy a kimenekítést részletesen megtervezték és elpróbálták már, azonban óriási a kockázata, és a sikerétől függetlenül nagy diplomáciai következményei lesznek. Sir Bryan, az akadémiai háttérrel rendelkező karrierdiplomata szolgált már Svédországban, Iránban és Oroszországban, majd megkapta az első nagyköveti beosztását Magyarországon. A moszkvai nagyköveti kinevezés volt pályafutása csúcspontja. Nem örült az eseményeknek. „Szegény Bryan Cartledge – idézte föl Ascot. – Épp csak elkezdi az új munkahelyén, és máris kapott a kezébe egy füstölő bombát... Már látta, ahogy utolsó nagyköveti beosztása megy a kanálisba.”

Amennyiben a menekítést végző csapatot elkapják, fennállt a lehetősége, hogy akár *persona non grata*-nak nyilvánítják az új nagykövetet, mielőtt még bemutathatta volna kinevezését a Kremlnek – igazán megalázó diplomáciai esemény. Az új nagykövet erősen tiltakozott, és amellet érvelt, hogy fűjják le a műveletet.

Értekezletet hívtak össze a külügyminisztériumban. Jelen volt az MI6 küldöttsége, köztük Christopher Curwen, a főigazgató, helyettese, P5 és a szovjet blokk vezetője, valamint különböző külügyi vezetők, többek között Bryan Cartledge és David Goodall államtitkár-helyettes. A jelenlévők egyike szerint Goodall „egészen ijesztően megrémült, és egyre azt hajtogatta: »Most mit tegyünk?«”. Cartledge

még mindig füstölgött. „Ez egy rohadt nagy katasztrófa. Két napon belül utazom Moszkvába, és egy hét múlva megint itt leszek.” Az MI6 főigazgató-helyettese hajthatatlan maradt. „Ha most nem vágunk bele, a szolgálat soha többé nem tud felemelt fejjel tükörbe nézni.”

Sir Robert Armstrong, a kabinetfőnök, aki a Downing Streetről jövet egyszerűen átment az út túloldalára, ebben a pillanatban csatlakozott az értekezlethez. Jól hallhatóan lecsapta börtáskáját az asztalra.

– Biztos vagyok benne, hogy a miniszterelnök asszony úgy érzi majd, erkölcsi kötelességünk megmenteni ezt az embert.

Ez véget is vetett a vitának. Sir Bryan Cartledge úgy festett, „mint aki a vesztőhelyre tart”, ahogy a külügy csapata elindult tájékoztatni a minisztert, Geoffrey Howe-t, aki az előbb tért vissza egy megemlékezésről. Howe változatlanul tétovázott.

– Mi van akkor, ha balul sül el? – kérdezte. – Ha átkutatják az autót? Becsületére mondván, az új nagykövet védte meg a helyzetet.

– Majd azt mondjuk, hogy durva provokáció volt. Azt mondjuk, hogy ők dugták be a fickót a kocsí csomagtartójába.

– Hmm – bizonytalankodott tovább Howe. – Végül is...

A Pimlico művelethez még mindig szükség volt a lehető legfelsőbb szintről érkező engedélyre. Mrs. Thatchernek személyesen kellett jóváhagynia a menekítési tervet. Csakhogy a miniszterelnök asszony épp Skóciában tartózkodott a királynő társaságában.

Gorgyijevszkij elvégzett minden előkészületet: látszólag olyasféle dolgokkal foglalatzkodott, amilyenekkel egy menekülni készülő ember nem törődne. A részletekre összpontosított, ez segített kordában tartani a rettegést. Immár nem holmi préda volt, hanem feladatot hajtott végre, ismét a szakmáját végezte. A sorsa újra a saját kezébe került.

A csütörtököt jórészt a hűgával, Marinával és annak családjával töltötte moszkvai lakásukban. A kedves és soha nem faggatózó nő teljesen elborzadt volna, ha megtudja, hogy egyetlen élő bátyja kém. Felkereste özvegy édesanyját is: Olga akkor már hetvennyolc éves volt, és betegeskedett. Oleg egész gyermekkorában a csendes ellenállást sugározta

magából édesapja szégyenlősségével és behódolásával ellentétben. Családtagjai közül az édesanyja volt az, aki talán megérti a tetteit. Soha nem leplezné le, de mint minden édesanya, megpróbálná lebeszélgni arról az útról, amit választani készült. Oleg átölelte, és nem mondott semmit, tudván, hogy függetlenül a szökése sikerétől, valószínűleg soha többé nem találkoznak majd. Miután hazaért, felhívta Marinát, hogy a következő hét elejére újabb találkozót beszéljen meg vele: újabb hamis nyomot hagyott, fenntartotta a színjátékot, hogy a hétvége után is még Moszkvában lesz. Minél több jövőbeli megbeszélést és találkozót szervez, annál nagyobb az esélye, hogy sikerül elterelnie a KGB figyelmét arról, amit ténylegesen tervezett. Nehéz volt ez a mesterkedés, hogy a családját és a barátait használja fel elterelésnek, de bizonyára megértik majd, még ha soha nem is bocsátanak meg neki.

Aztán tett valami rendkívül meggondolatlan és igen tréfás dolgot.

Felhívta Mihail Ljubimovot, és megerősítette, hogy jövő héten megy és ott lesz majd a dácájában. Ljubimov azt felelte, már várja. Az új barátnője, Tanya is velük lesz. Hétfőn 11:13-kor találkoznak Gorgyijevszkijjel a zvenyigorodi állomáson.

Gorgyijevszkij témát váltott.

– Olvastad Somerset Maughamtól a *Mr. Harrington szennyését*?

Ez az Ashenden-sorozat egyik novellája volt. Még Ljubimov ismertette meg Maughammal egy évtizeddel korábban, dániai éveik alatt. Tisztában volt vele, hogy barátjának megvan a szerző teljes munkássága.

– Nagyon jó. Érdemes lenne újra elolvasnod – mondta most. – A negyedik kötetben van. Nézd csak meg, és mindjárt megérted, mire gondolok.

Még csevegtek egy kicsit, aztán letették a telefont.

Gorgyijevszkij ezzel titokban elkészönt Ljubimovtól, és félreérthetetlen irodalmi utalást adott: a *Mr. Harrington szennyese* egy brit kémről szól, aki Finnországon át menekül el a forradalmi Oroszországból.

Maugham 1917-ben játszódó novellájában Ashenden, a brit hírszerző a transzsibériai vasútvonalon utazik oroszországi feladatra. Az út során Mr. Harringtonnal, egy elbűvölően szószátyár, de bosszantóan

kényes amerikai üzletemberrel osztozik a fülkén. Ahogy az országot elnyeli a forradalom, Ashenden az amerikaiakat használja föl, hogy a forradalmi erők érkezése előtt feljusson az északra tartó vonatra. Harrington azonban nem kapta vissza ruháit a szállodai mosodából, és nem hajlandó elindulni nélkülük. Épp sikerül visszaszerezni a frissen mosott ruhákat, amikor az amerikaiak a csőcselék lelövi az utcán. A történet a kockázatról szól – „Az ember mindig is könnyebbnek találta feláldozni az életét, mint megtanulni a szorzótáblát”⁴ –, és arról, hogy időben kell kijutni. Ashenden folszáll a vonatra, és Finnországon keresztül elmenekül.

Aligha volt valószínű, hogy a KGB lehallgatói járatosak a XX. század elejének angol irodalmában, még kevésbé az, hogy képesek lesznek 24 órán belül megfejteti az utalást. Ezzel együtt a boldog jövő zálogáról van itt szó.

Gorgyijevszkij lázadása részben mindig is kulturális lázadás volt, tiltakozás Szovjet-Oroszország nyárspolgársága ellen. Búcsúlvés, önnön kulturális felsőbbrendűségének bizonyítása volt ez a nyugati irodalomból származó homályos utalás. Függetlenül attól, sikerül-e megszöknie, a KGB később átfűsüli a telefonbeszélgetések átiratait, és akkor rájönnek majd, hogy csúfot űztek belőlük: ettől csak még jobban gyűlölik majd, de meglehet, csodálat is ébred bennük.

Margaret Thatcher kifejezetten kevésbé örült annak, hogy miniszterelnökként köteles volt évente felkeresni a királynőt Balmoralban. „Fárasztó időpocsékolásnak” nevezte a hagyományt, amely szerint a miniszterelnök minden nyáron néhány napot a skót királyi várban vendégeskedik.⁵ A királynő sem bajlódott sokat Thatcherrel, hiszen azzal gúnyolta a középosztálybeli akcentusát, hogy „a Royal Shakespeare-ben, úgy 1950 körül szerzett kiejtés”. Ahelyett, hogy a kastélyban tartózkodott volna, Thatchert egy kunyhóban szállásolták el a parkban, ahol vörös dobozai és egyetlen titkár társaságában töltötte a napjait, a lehető legtávolabb a skót dudák, a magas szárú csizmák és corgik királyi világától.

Július 18-án, csütörtökön Christopher Curwen sürgős találkozót kért Charles Powelltől, Thatcher titkárságvezetőjétől, a Downing Street 10.-ben. Egy különteremben „C” elmagyarázta, hogy megindult a Pimlico művelet, és most a miniszterelnök személyes jóváhagyására van hozzá szükség.

Charles Powell volt Thatcher bizalmas tanácsadója, aki a kormány legbelsőbb titkaival is tisztában volt, egyike annak a maréknyi tisztviselőnek, akit beavattak a Nocton-ügybe. Később úgy írta le a szöktetési kísérletet: „Soha nem hallottam még ennél titkosabb dologról.” Sem vele, sem Thatcherrel nem közölték annak a férfinak a valódi nevét, akit a miniszterelnök asszony „Mr. Collins”-nak nevezett. Powell biztos volt benne, hogy megadja a hozzájárulását, de a menekülési terv „túlságosan érzékeny a telefonos megbeszéléshez”. Thatchernek személyesen kell a hozzájárulását adnia, és csakis Powell kérheti meg erre. „Senki nem akadt az épületben, akinek elmondhattam volna, mivel is foglalatostokodom.”

Aznap délután Powell egy szót sem mondott arról, hová megy, csak elhagyta a Downing Street-i épületet, felszállt a Heathrow-ra tartó vonatra, majd az Aberdeenbe tartó repülőjára, amire személyesen foglalt jegyet. („Annyira titkos volt, hogy később csak ügyvel-bajjal sikerült elszámoltatnom a költségeimet.”) Ott aztán bérelt egy kocsit, és a záporban elindult Nyugatnak. Balmoral vára, a királyi család nyári lakhelye 1852 óta, óriási, fiatornyokkal díszített, 25 000 hektárnyi skót harasztosban álló gránithalom – a borongós, esős estében nem volt egyszerű megtalálni. Az óra egyre csak ketyegett, Powell kimerült és nyugtalan volt, mire kis méretű bérelt autójával megállt a kastély óriási kapuja előtt.

A kapuházban szolgálatot tévő kamarás épp fontos királyi ügyben folytatott magas szintű megbeszélést telefonon: a királynő kölcsön akarta kérni az anyakirályné videómagnoját, hogy megnézze a *Dad's Army* (Ükhadsereg). Ezt nem volt egyszerű megszervezni.

Powell megpróbálta félbeszakítani a beszélgetést, de egy rideg pillantással beléfojtották a szót. A kamarások iskolájában külön órán gyakorolják a rideg pillantásokat.

Powell a következő húsz percben dobolt a lábával és többször meg nézte az óráját, mialatt a kamarás a királyi videómagnóról, pontos hol létéről és arról folytatott megbeszélést, hogy át kell vinni a kastély egyik szobájából a másikba. Végül sikerült megoldani a problémát. Powell elmagyarázta, kicsoda, és hogy sürgősen találkoznia kell a miniszterelnök asszonnyal. Újabb hosszas késedelmet követően bekísérték a király titkára, Sir Philip Moore, a későbbi Wolvercote-i Moore báró, GCB, GCVO, CMG, QSO és PC, a királynő titkainak első számú őrzője elé. Mélyen gyökerező óvatosság és megingathatatlan protokoll jellemezte ezt az udvaroncot. Nyugdíjba vonulását követően élete végéig Lord-in-Waiting lesz – nem volt ínyére, hogy sürgessék.

– Miért akar találkozni Mrs. Thatcherrel? – kérdezte.

– Nem mondhatom el – felelte Powell. – Titkos ügyben.

Ezzel megsértette Moore illendőségről alkotott elképzeléseit.

– Nem lehet bárkinek csak úgy mászkálnia a Balmoral-kastélyban, anélkül hogy tudnánk, miért van itt.

– Hát, most kénytelenek lesznek, mert találkoznom kell a miniszterelnök asszonnyal. Haladéktalanul.

– Miért kell találkoznia vele?

– Ezt nem mondhatom el.

– Kénytelen lesz.

– Nem.

– Akármit is mond a miniszterelnök asszonynak, arról beszámol majd a királynőnek, és őfelsége elmondja majd nekem. Ezért kérem, mondja el, mi dolga van itt.

– Nem. Ha a miniszterelnök asszony szeretné elmondani a királynőnek, és a királynő úgy dönt, hogy elmondja önnek, az a saját döntésük. De én nem tehetem meg, hogy elmondjam.

Az udvaronc tajtékozott a dühtől. Ha valaki személyi titkár, akkor nincs annál bántóbb, mint amikor egy másik személyi titkár jobban be van avatva dolgokba, mint az ember.

Powell felállt.

– Megyek, megkeresem a miniszterelnök asszonyt.

A sértett Moore szólított egy inast, aki az egyik oldalajtón kivezette Powellt egyenesen az ázott kertbe, majd végig egy ösvényen egy „kerti pajtára emlékeztető épülethez”.

Margaret Thatcher az ágyában ült, papírok között.

„Nagyon meglepődött, hogy itt lát.”

Powell néhány perc alatt elmagyarázta, mi a helyzet, és még ennyi időre se volt szüksége Thatchernek, hogy engedélyezze a Pimlico műveletet. A név nélküli kém korábban létfontosságú szerepet játszott miniszterelnökségében, méghozzá életét kockáztatva.

– Eleget kell tennünk az ügynökünknek tett ígéretünknek – mondta.

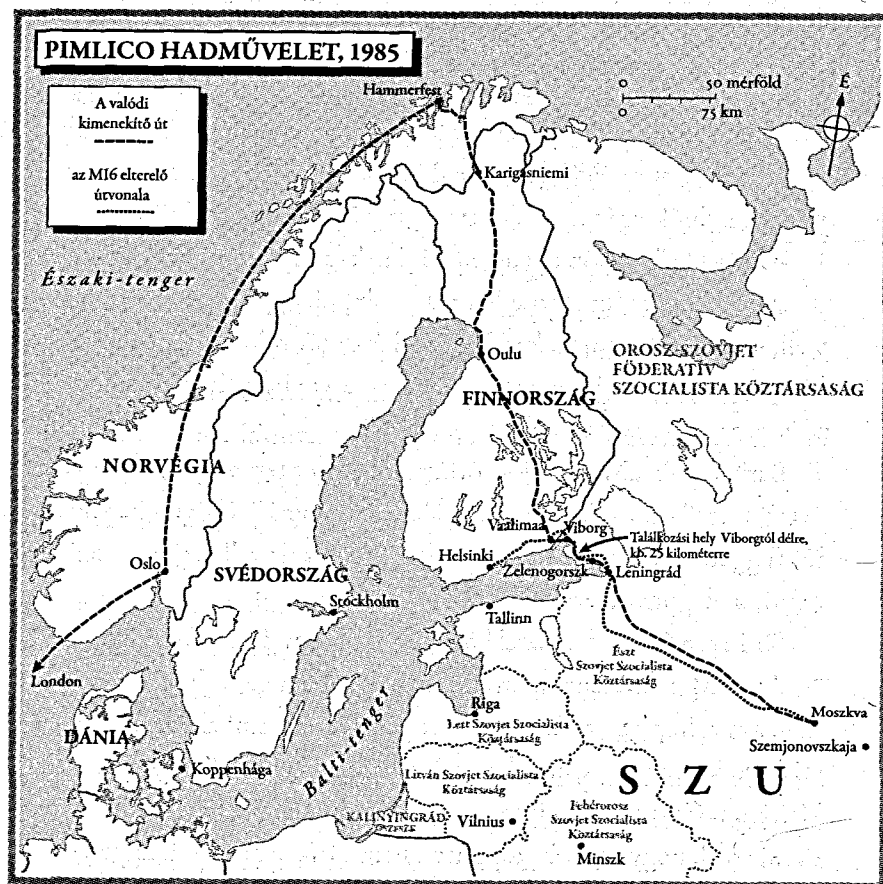
„Csodálta, pedig elvei ellen való volt – jegyezte meg később Powell. – Gyűlölte az árulókat. De ez a kém más volt. Másik bajnokságban játszott. A miniszterelnök asszony nagyra becsült mindenkit, aki szembeszállt a rezsimmel.”

Bárki is volt, „Mr. Collins” óriási szolgálatot tett a nyugati világnak, és most, amikor veszélyben volt az élete, a diplomáciai következményektől függetlenül Nagy-Britanniának minden tőle telhetőt meg kellett tennie a megmentésére.

Sir Bryan Cartledge-dzsel közölték, hogy „nyelje le a keserű pirulát”.

Amit Mrs. Thatcher nem tudott – és soha nem is derült ki számára –, az az, hogy olyan műveletet engedélyezett, ami akkor már elkezdődött. Amennyiben nem lett volna hajlandó engedélyezni a mentési kísérletet, Gorgyijevszkijt semmilyen módon nem lehetett volna értesíteni arról, hogy a találkozópontra nem várja majd senki. Egyszerűen magára hagyták volna.

A Pimlico megállíthatatlan volt.

14

Július 19., péntek

10:00, brit nagykövetség, Moszkva

Az indulás pillanatának közeledtével Roy Ascotban egymással versenyezve nőtt az izgatottság és a rettegés. Az éjszaka nagyobbik felében fohászkodott. „Biztosra vettem, hogy bármennyire felkészültünk is, egyedül az ima segíthet át a műveleten.” Az MI6 eddig soha nem próbált senkit átcsempészni az orosz határon. Akkor is épp elég nehéz lesz, ha Pimlico egyedül érkezik a találkozóhelyre, de ha magával hozza a feleségét és két gyermekét is, ahogy azt várták, akkor szinte elhanyagolható a siker esélye. „Arra gondoltam: le fogják lőni. Ez a terv egyszerűen nem működhet. Mindenki tudta, mennyire gyatra az egész. Egy ígéretnek kellett eleget tennünk, és el kellett végezni a dolgot, pedig épp olyasmibe sétáltunk bele, ami nem fog működni. Úgy húsz százalékra vagy még kevesebbre tettem az esélyünket.”

Távirat érkezett a Century House-ból: a londoni vezetés „bizonytalanság jeleit fedezték fel” a követség munkatársainál, ezért küldtek egy üzenetet „megerősíteni az idegeket”. Az üzenet a következő volt: „A miniszterelnök asszony személyesen hagyta jóvá a műveletet, és teljes bizalmáról biztosította a résztvevőket, hogy képesek végrehajtani. Mindannyian száz százalékgig mögöttetek állunk, és biztosra vesszük, hogy sikerrel jártok.” Ascot megmutatta Cartledge-nek, hogy bizonyítsa „a folyamatos, legfelsőbb szintű támogatást Londonban”.

Aztán egy újabb buktató merült föl, ami akár végzetesnek is bizonyulhatott. A külföldi diplomatáknak hivatalos engedélyre és külön erre a célra szolgáló rendszámra volt szükségük ahhoz, hogy autóval elhagyhassák a Szovjetuniót. A rendszámokkal foglalkozó hivatalos garázs péntekenként délben bezárt. Gee Fordjára gond nélkül feltették az új rendszámot, azonban Ascot Saabját visszaküldték a következő üzenettel: „Elnézést! Nem tudunk rá rendszámot tenni, mert a feleségének nincs vezetői engedélye.” Caroline retiküljét a szovjet jogosítványával együtt egy hónappal azelőtt lopták el, ezért, hogy újat igényeljen, elküldte brit jogosítványát a konzuli hatóságnak, és még nem kapta vissza. A diplomaták nem vezethettek egyedül: társ nélkül, érvényes szovjet jogosítvánnyal Ascot nem kaphatta meg a hivatalos rendszámot, rendszám nélkül pedig nem hagyhatta el a Szovjetuniót. Úgy tűnt, a Pimlico elbukik az orosz bürokrácia apró, de mozdíthatatlan kavicsán. 11:00-kor, egy órával azelőtt, hogy a hatóság bezár hétvégére, Ascot még mindig a fejét törte, megoldást keresve, amikor csomag érkezett a szovjet külügyminisztériumból, benne Caroline brit jogosítványa és az új szovjet dokumentum. „Egy óránk volt, hogy rendszámot szerezzünk. Nem tudtam elhinni, hogy ekkora szerencsénk van.” Ám ahogy végiggondolta a dolgot, Ascot már nem vette biztosra, hogy valóban a gondviselésnek köszönhetik a jogosítvány váratlan, de annál idősebb visszatértét, és nem a KGB trükkjével van éppen dolguk. „Elhárult az utazás előtti utolsó akadály is, de túlságosan is gördülékenynek tűnt az egész.”

11:00, Leninszkij prospekt, Moszkva

Gorgyijevszkij délelőtt kitakarította a lakást. A KGB nagyon rövid idő alatt szétszedi majd, feltépik a parkettát, oldalról oldalra tönkreteszik a könyvtárát, és lécekre szednek majd minden egyes bútort. De valamiféle különös büszkeségtől hajtva eltökélte, hogy amikor ideérnek elpusztítani, akkor otthonának kifogástalannak kell lennie: elmosogatott, elrendezte

az edényeket, kimosta ruháit a mosogatóban, és kiakasztotta száradni. A konyhapulton hagyott pénzt Lejlának: 220 rubelt, ami elegendő volt néhány napra fedezni a családi kiadásokat. Apró gesztus volt ez... de mit is jelzett? Hogy változatlanul törődik velük? Bocsánatkérést? Megbánást? A pénz valószínűleg soha nem jut el a nőhöz: a KGB egészen biztosan elkobozza vagy ellopja. Ám akárcsak a lakás alapos kitakarításával, ezzel is üzenetet küldött, amiről talán nem is tudta, mennyire sokat elárul: Gorgyijevszkij azt akarta, hogy jó emberként gondoljanak rá. Azt akarta, hogy a KGB, amelyet ennyire alaposan elárult, tisztelje. Nem hagyott semmiféle önigazolást, semmilyen magyarázatot, hogy miért árulta el a Szovjetuniót. Ha elkapiák, a KGB úgys kicsikar belőle mindent, és ez alkalommal nem olyan szelíd eszközökkel, amilyen az igazságszérum volt. Makulátlan lakást és rengeteg mosott holmit hagyott maga után. Mr. Harringtonhoz hasonlóan a szennyező nélkül menekült.

Aztán felkészült, hogy negyedszer, utoljára is lerázza a KGB figyelőit. Ez alkalommal kulcsfontosságú volt az időzítés. Ha elhagyja a lakást, és túl korán kerül ki a figyelői látóköréből, akkor előfordulhat, hogy észreveszik, mi készül, és riadóztatnak mindenkit. Viszont ha túl későn hagyja el őket, akkor nem biztos, hogy sikerül befejezni a takarítást, és úgy ér a vasútállomásra, hogy nyomában még mindig ott a KGB.

Összekészítette igencsak szerény csomagját egy egyszerű műanyag szatyorba: vékony kabát, a dán bőrsapka, nyugtatók és egy kis méretű, szovjet kiadású autós térkép, benne a finn határral: minden bizonnyal pontatlan, hiszen ez katonai szempontból érzékeny területnek számított.

A tubákot elfelejtette betenni.

11:00, Vaalimaa Motel, Finnország

A Pimlico művelet finn végén minden a terv szerint haladt. A csapat a határtól mintegy 15 kilométerre, egy kis motelben gyűlt össze. Veronica Price és Simon Brown hamis útlevelemmel érkeztek meg Helsinkibe előző este, és a reptéri szállodában éjszakáztak. Martin Shawford,

az MI6 fiatal tisztje és finnországi összekötője már várt rájuk, amikor begördültek a motel parkolójába, néhány perccel a két dán PET-tiszt, Eriksen és Larsen előtt. A véletlen úgy hozta, hogy a kocsikat mind ugyanannál az autókölcsönzőnél bérelték a reptéren, és Shawford riadalmára három egyforma autó, három élénkvörös, vadonatúj Volvo parkolt most a motelnál, ráadásul még a rendszámuk is egymás utáni sorrendben következett. „Úgy néztünk ki, mint akik vándorgyűlésre jöttek. Ennél már nem is nagyon lehattunk volna gyanúsabbak.” Másnapig legalább egy autót ki kellett cserélni.

A találkozóhelyet a határ finn oldalán még akkor választották ki, amikor Veronica Price kidolgozta a tervet. Hét kilométerre északnyugatra a határátkelőtől erdészeti út vezetett el jobbra, be a fák közé. Úgy másfél kilométeres távolságban volt a bal oldalán egy kis tisztás, ahol megfordultak a fakitermelésnél használt teherautók: a fákkal körülvett, a főútról nem látható hely elég közel volt a határhoz, hogy Olegnek és a családjának valóban csak a lehető legszükségesebb ideig kelljen egy autó csomagtartójában kucorognia, egyúttal elég messze, hogy kikerüljenek a határvédelmi területről.

Az MI6 és a PET közös csapata alaposan felderítette a találkozóhely térségét. Minden oldalról az összefüggő finn fenyőerdő vette körül. Sehol nem volt látótávolságon belül egyetlen ház sem. Itt találkozhatnak a kimenekítésért felelős csapattal, gyorsan átszállhatnak a menekülők az MI6 autóiból a bérelt finn kocsikba, és aztán kettéválhatnak. A finn csapat körülbelül 15 kilométerre onnan, az erdő egy másik pontján ismét megáll, hogy ellenőrizhessék a menekülők egészségi állapotát, átöltözhessenek és nyugodtan beszélgethessenek, ne kelljen attól tartaniuk, hogy a bepoloskázott diplomata-kocsikból hallják, amiről szó esik. Eközben a moszkvai csapat elindul az úton Helsinkibe, és az első benzinkútnál várakoznak majd. A mentőcsapat megkezdi a hosszú utat északra, a finn–norvég határra: Lejla és az egyik gyerek megy majd a dánok autójával, Gorgyijevszkij és a másik lány Brownnal és Price-szal. Shawford a benzinkútnál csatlakozik az MI6 moszkvai csapatához,

beszámoltatja Ascotot és Geet, majd az előtérben található nyilvános telefonfülkéből elintéz egy fontos hívást.

A hívást automatikusan átirányítják a szovjet blokk kezelőjéhez, aki a P5 csapattal együtt várakozik a Century House-ban. Lehetséges, hogy a benzinkút telefonja be van kötve a KGB-hez vagy a finn nemzetbiztonsághoz, ezért a Pimlico eredményéről virágnyelven kell jelenteni. Ha Gorgyijevszkij és a családja biztonságban kijutott, Shawfordnak azt kell mondania, hogy sikeres volt a horgászkiruccanása. Ha azonban a menekülés nem járt sikerrel, akkor arról számol be, hogy nem fogott semmit.

Miután tüzetesen ellenőrizték a találkozóhelyet, a csapat visszament Helsinkibe, az élénkpiros Volvókból álló flotta egyik darabját kicserélték egy másik típusra, és szétszóródtak a különböző szállodákba.

12:00, Kutuzovszkij prospekt, Moszkva

Caroline Ascot és Rachel Gee csomagolt a diplomatalakásokban. Saját ruhát nem vihettek magukkal, mert az autók csomagtartóiban minden helyre szükség volt Pimlico és a családja számára. Helyette összeállítottak néhány üres sporttáskát, ami kellően nagynak tűnt, ha kitömték párnával, de üres állapotban laposra lehetett hajtogatni. A brit nagykövetség széfjéből kivették az először nyolc évvel ezelőtt összeállított menekítési csomagot: vizespalackokat és gyerekeknek való műanyag „csörös poharakat” (ezekből egyszerűbb volt inni a lányoknak a szűkös csomagtartóban), két nagy üres palackot, amibe vizelni lehet, és négy vékony, hőtükröző műanyag borítással ellátott „úrtakarót” abból a fajtából, ami kihűlés vagy megerőltetés esetén csökkenti a hőveszteséget. A szovjet határon működő hőérzékelőkről és infravörös kamerákról úgy tartották, képesek észlelni az autóba rejtett testet, azonban az MI6-nél nem akadt senki, aki biztosan tudta, hogyan működik a technológia, vagy hogy egyáltalán létezik-e ilyesmi. A menekülőknek alsóruhára kellene vetkőzniük, úgy húznák magukra a takarókat – a csomagtartóban

meleg lesz, és minél alacsonyabb a testhőmérsékletük, annál kisebb a valószínűsége, hogy felhívják magukra a kutyák figyelmét.

Caroline összekészített egy piknikeskosarat plédekkel, szendvicsekkel és chipsszel, amit aztán álcázásként kithetnek a kocsi pihenőnél. Lehet, hogy a menekülőknél időre lesz szükségük, hogy előbújjanak. Az is lehet, hogy késve érnek a találkozóra. Akadhatnak mások is a pihenőnél, akik gyanút foghatnak, ha egyszerűen felbukkan négy külföldi, és láthatóan nincs semmi céljuk. A két párnak kellett hogy legyen valamilyen teljesen ártatlan magyarázata arra, miért kanyarodtak le az útról, és egy hamisítatlan angol piknik tökéletes fedést kínált. Összekészítette az úti csomagot Florence-nek is ruhákkal, bébiétellel és tartalék pelenkákkal. Rachel Gee elvitte két kisgyermekét és az anyósát a parkba. Időről időre megállt, és megtapogatta a hátát, mint akinek fájdalmai vannak. Annyira meggyőzőre sikerült az előadása, hogy Gee édesanyja meg is kérdezte a fiát: „Biztos, hogy nem beteg? Tudod, egyáltalán nem úgy néz ki, mint aki jól van.”

15:00, brit nagykövetség, Moszkva

Visszaérkezett Moszkvába finnországi útjáról a haditengerészeti attaséhelyettes, a követségen dolgozó katonai szakértők egyike, és akaratlanul is óriási homokszemet hozott a gépezetbe: arról számolt be, hogy Viborgnál ki- és belépéskor is átvizsgálták a KGB-s határőrök. Minden diplomáciai szabállyal ellentétben a határőrök át akarták kutatni az autóját, és az attasé nem tiltakozott. „Az ostobája engedte, hogy kutyával is átnézzék” – füstölgött Ascot. Ha a határőrség fittyet hány az egyezményekre, és kutyákkal kutatja át a brit diplomatajarműveket, akkor lőttek a menekülési tervnek. Négy meleg testű ember két autó csomagtartójába zsúfolva igen erős szagot áraszt. Az attasé mit sem sejtve veszedelmes precedenst teremtett, méghozzá a lehető legrosszabb pillanatban.

Ascot sietve hivatalos diplomáciai tiltakozást hamisított a külügyminisztérium nevében, amiben felpanaszolta, hogy átkutatták az attasé

autóját, és erősködött, hogy csorba esett a britek diplomáciai sértetlenségén. A feljegyzést nem küldték el, azonban Ascot magával vitt belőle egy másolatot, mintha ez megtörtént volna, mellé a bécsi konvenció vonatkozó passzusainak orosz nyelvű fordítását is. Ha a KGB megpróbálná a határon átkutatni a kocsikat, a hamis levelet lobogtatná. De semmi nem biztosította, hogy ez beválik: ha a határőrök látni akarják, mi van a kocsik csomagtartójában, semmiféle hivatalos tiltakozás nem állítja meg őket.

Még várt rájuk egy utolsó papírmunka. Violet, az MI6-es titkárnő legépelte oldódó papírra a menekülési terv utasításainak másolatát. Ha letartóztatja őket a KGB, akkor a feljegyzés „feloldható vízben, vagy, bár ez nem olyan kellemes, az ember szájában”. Szélsőséges esetben, vész helyzetben az MI6-csapat megeheti a Pimlico műveletet.

16:00, Leninszkij proszpekt, Moszkva

Gorgyijevszkij vékony zöld szvettért, kopott, zöld kordbársony nadrágot és egy régi barna cipőt húzott, amit úgy keresett elő a szekrény mélyéről abban a reményben, hogy talán elkerülték a radioaktív port vagy más vegyi anyagokat, amelyek felismerésére kiképezték a kutyákat. A ruházata kellően hasonlított zöld edzőruhájához, hogy a házfelügyelő (és a KGB-s figyelők) valószínűleg azt gondolják, futni indul. Bezárta lakása bejárati ajtaját. A KGB néhány órán belül kinyitja majd. „Nem csak az otthonomat és az ingóságaimat, a családomat és az életemet is bezártam.” Nem vitt magával sem fényképeket, sem más kedves emléket. Nem búcsúzott el telefonon az édesanyjától, sem a húgától, bár tudta, hogy feltehetően soha többé nem látja egyiküket sem. Nem hagyott magyarázatot vagy igazolásnak szánt feljegyzést. Életének legrendkívülibb napján nem tett semmit, ami szokatlannak tűnhetett volna. A házfelügyelő fel se nézett, ahogy átment az előtéren. Pontosan másfél órája volt átutazni Moszkván a Leningrád állomásig, egyúttal még egyszer, utoljára lerázni a követőit.

Korábbi takarításai során a közeli bevásárlóközpont felé vette az irányt. Ez alkalommal átvágott a sugárúton, be a túloldalon végig az út mellett húzódó erdős területre. Amint már nem látta a betonsávot, elkezdett kocogni: fokozatosan növelte a sebességet, amíg végül szinte már vágtázott. A kövér KGB-s figyelő soha nem lenne képes tartani vele a tempót. A park végén átment az úton, visszafordult, és bement a túloldali boltokba. A műanyag szatyor ritkaságnak számított, ezért feltűnő volt, úgyhogy vásárolt egy olcsó műbőr bőröndöt, beletömte a magával hozott néhány dolgot, és kiment a hátsó ajtón. Aztán módszeresen és alaposan végigment a megfigyelés lerázásánál alkalmazott eljárások teljes során: felugrott egy metrószerelvényre, ahogy bezáródott az ajtaja, két megálló után leszállt róla, megvárta a következő szerelvényt, megbizonyosodott róla, hogy a peronon lévő összes utas fölszállt, és csak akkor engedte bezáródni az ajtót, és beszállt az ellenkező irányba menő járatra. Fürgén befordult az egyik utcán, visszakanyarodott és végigment egy másikon, be a boltba az egyik bejáraton, aztán ki a másikon.

A Leningrád állomás tele volt emberekkel és rendőrökkel. A sors úgy hozta, hogy 157 ország 26 000 ifjú baloldalija özönlött épp Moszkvába, a következő héten kezdődő XII. Világifjúsági Találkozóra, amelynek jelmondata az „Antiimperialista szolidaritásért, békéért és barátságért!” volt. Gorbacsov azt mondta a tömeggyűlésen: „Itt, a nagy Lenin otthonában mindenki érezheti, hogy fiataljaink az emberiség, a béke és a szocializmus nemes eszményeinek hívei.”¹ A találkozóra nem Lenin, hanem a zene miatt jött a többség: a fellépők között ott volt Dean Reed, a szovjetbarát, amerikai születésű énekes, aki a vasfüggöny mögött telepedett le, az Everything But the Girl nevű brit popduó és Bob Dylan: akit Andrej Voznyeszenszkij szovjet költő hívott meg. A küldöttek közül sokan Skandináviából érkeztek Finnországon keresztül. Gorgyijevszkij rémülten látta az állomáson járőröző rohamrendőröket, de aztán azzal nyugtatta magát, hogy amikor ennyien lépnek át éppen az északi határon, a határőröknek talán túlságosan is sok a dolguk, hogy igazán foglalkozzanak az ellenkező irányba tartó diplomataautókkal.

Az egyik bódénál vett kenyeret és kolbászt. Amennyire meg tudta állapítani, senki nem követte.

Az éjszakai vonat Leningrádba jobbára negyedosztályú hálókocsikból állt fülkénként hat fekhellyel, és minden fülke egy folyosóra nyílt. Gorgyijevszkij a legfelső fekhelyet kapta. Begyűjtötte a tiszta ágyneműt és megvetette az ágát. A női kalauz – a vakáció alatt dolgozó diák – nem foglalkozott vele valami sokat. A vonat pontban 17:30-kor kigördült az állomásról. Gorgyijevszkij néhány órán át csak hevert a fekhelyén, kevéske vacsoráját emésztette, és igyekezett higgadt maradni, míg alatta útirásai együtt töltötték ki a keresztretjvényt. Bevett két nyugtatót, és néhány pillanat múlva a lelki kimerültség, a félelem és a gyógyszer hatására mély álomba merült.

19:00, brit nagykövetség, Moszkva

A nagykövet üdvözlésére rendezett állófogadás óriási siker volt. Sir Bryan Cartledge, aki előző este érkezett, rövid beszédet mondott, amiből az MI6 csapata nem emlékezett egyetlen szóra sem. Rachel otthon maradt, nyöszörgött a rejtett mikrofonoknak, és időről időre „felzokogott”. Egyórányi diplomatacsevejt követően a két hírszerzőtiszt szabadkozott, hogy egész éjjel vezetniük kell Leningrádba, mert Rachelt orvoshoz kell vinniük Finnországba. A fogadás résztvevői közül egyedül a nagykövet, David Ratford és Violet Chapman, az MI6 titkárnöje ismerte az utazás valódi célját. A végén Violet elővette a széféből a Pimlico „orvosi csomagját”, és átadta Ascotnak: nyugtató volt benne a felnőtteknek és két injekció a két rettegő kislány lecsillapítására.

Mialatt a férfiak berakodtak az autókba, a Kutuzovszkij proszpekten Rachel bement a hálószobába, ahol a gyerekei feküdtek, és jó éjszakát kívánt nekik. Az járt a fejében, vajon látja-e még valaha őket. „Ha elkapnak, akkor sokaig nem mehetünk majd sehová.” Gee lekísérte botorkáló, merev hátú feleségét a Ford Sierrába, és beültette előre.

23:15 körül a két kocsi kihajtott a széles sugárútra, és elindult északra: elől Gee a Forddal, mögötte Ascot a Saabbal. Mindkét pár jó néhány kazettát is hozott magával a Helsinkibe tartó hosszú utazásra.

Egyetlen KGB-s autó kísérte őket Szokolig, a város szélén aztán az is levált. Ahogy az autóra értek, sem Ascot, sem Gee nem tapasztalta, hogy jól láthatóan figyelnek vagy követnék őket. Ez nem feltétlenül volt megnyugtató esemény: a KGB-nek volt a követésen kívül más módszere is szemmel tartani a járműveket. Az Állami Gépjármű-felügyelőség pontjai (GAI-pontok) szegélyezték az összes fontos utat, és feljegyezték, ha megfigyelés alatt álló autó haladt el mellettük, majd rádióon megüzenték a következő helyre, és ha szükséges, kapcsolatot is tartottak a feltűnésmentesen ott lévő figyelőkocsikkal.

Az autókön belül feszült és különös hangulat uralkodott. Tekintettel arra, hogy abból indultak ki, a kocsikat bepoloskálták, és felveszik vagy továbbítják a hangot egy nem látható rádióközpont-autóba, egy pillanatra sem lehetett kilépni a színjátékból. A színdarab második, mozgó felvonásába lépett. Rachel rendszeresen panaszkodott hátfájdalmai miatt. Ascot zsörtölődött, hogy sok száz kilométert kell vezetnie egy csecsemővel, épp akkor, amikor megérkezett az új nagykövet. Senki nem hozta szóba a mentést, sem azt az embert, aki reményeik szerint épp vonaton zötykölődött Leningrád felé.

„Ez biztosan csapda – töprengett Gee, miután Rachel elaludt. – Ezt egyszerűen nem úszhatjuk meg.”

Július 20., szombat

03:30, a Moszkvából Leningrádba tartó vonaton

Gorgyijevszkij hasogató fejfájással ébredt a legelső fekhelyen, és egy hosszú, valóságértlen pillanatig fogalma sem volt arról, hogy hol van. Egy fiatal férfi nézett le a legfelső ágyról különös arckifejezéssel.

– Leesett – mondta.

A nyugtatók olyan mély álomba taszították, hogy amikor a vonat váratlanul fékezett, Gorgyijevszkij legurult a fekhelyéről a padlóra. Felsértette a halántékát is. A szvetterre csupa vér volt. Kitámolygott a folyosóra, hogy szívjon egy kis friss levegőt. A szomszéd fülkében Kazahsztánból jött fiatal nők csevegtek nagy hangon. Nyitotta a száját, hogy csatlakozzon, de erre az egyik nő iszonyodva hőkölt hátra.

– Ha hozzám szól, sikoltok.

Csak ekkor jött rá, hogy is festhet: a ruhája gyűrött és vérfoltos, alig áll a lábán. Visszahátrált, megfogta a táskáját, és elhúzódt a folyosó végébe. Még mindig több mint egy óra volt, mire a vonat befut Leningrádba. Vajon szól a többi utas, hogy van egy részeg a vagonban? Megkereste a kalauzt.

– Köszönöm a segítséget – mondta egy ötrubeles kíséretében, noha a nő nem tett semmi egyebet, csak átadta az ágyneműt. Értetlenül és némi helytelenítéssel nézett Gorgyijevszkijre. A pénzt azért eltette, a vonat pedig zakatolt tovább az egyre fakuló sötétségben.

04:00, a Moszkvából Leningrádba vezető országút

Leningrád felé félúton, a Valdaj-hátságban a mentőcsapat csodálatos pirkadatnak volt tanúja, ami költői hangulatba ringatta Ascotot. „Sűrű köd szállt föl a tavakból és a folyókból, és hosszú pászmákba állt össze a dombok között, a fákon és a falvakon keresztül. A táj lassan bontakozott ki ebből az ibolya és rózsaszín tajtékos partvonalból. Három nagyon fényes bolygó ragyogott odafönn tökéletes szimmetriában, egy balra, egy jobbra, egy pedig épp előttünk. Szénát kaszáló, gyógynövényeket gyűjtögető, a teheneket legelni kihajtó magányos alakok mellett haladtunk el a lankák és vízmósások között. Lenyűgöző látvány volt, igazi idilli pillanat. Nehéz volt elhinni, hogy egy napon, amelyik így kezdődik, bárkinek bármi baja eshet.”

Florence boldogan szendergett a hátsó ülésen a babaülésében.

Ascot, a gyakorló katolikus és mély lelki életet élő ember, azt gondolta: „Elköteleztük magunkat emellett: nincs más módja, csak ez, és mi ezt is tesszük.”

A másik kocsiban Arthur és Rachel Gee épp a saját transzcendentális pillanatukat élték át, ahogy a láthatáron túl fölbukkant a nap, és fény öntötte el a ködbe burkolózó orosz fennsíkot.

A magnóból épp a Dire Straits *Brothers in Arms* lemeze szólt, és Mark Knopfler virtuóz gitárjátéka valósággal betöltötte a hajnalt.

*Ezek a ködféjű hegyek,
most ezek közt élek,
de a síkságról származom
s hazát nem cserélek.
Egy napon majd visszatértek
földetekre, a völgybe,
s nem nézitek többé,
értetek ki ölné.*

*A pusztulás mezőin,
a tűzkeresztségben
láttam a szenvedést
és csóvákat az égen,
és bár szirénahang és rettegés
szívem köré szorult,
egyikőtök sem hagyott el,
szegődtetek bajtársaimul.**

„Most először gondoltam, hogy ez rendben lesz” – idézte föl Rachel. Abban a pillanatban a KGB szokásos figyelőkocsija, egy Zsiguli sorolt be a konvoj mögé, úgy hatvan méterre. „Követtek minket.”

* Babiczky Tibor fordítása.

05:00, Központi pályaudvar, Leningrád

Gorgyijevszkij az elsők között szállt le, amikor begördült a vonat. Fügén a kijáratához ment, közben nem mert hátrapillantani, vajon beszél-e a kalauz az állomás személyzetével, és megmutatja-e azt a furcsa alakot, aki legurult a fekhelyéről, aztán nagy borralót adott neki. Az állomás előtt nem várakozott egyetlen taxi sem, viszont egy sor magánautó körözött, a sofőrök fuvart kerestek. Beszállt az egyikhez.

– A Finn pályaudvarra, legyen szíves.

05:45-kor ért a Finn pályaudvarra. A pályaudvar előtti szinte üres teret Lenin roppant szobra uralta, annak az 1917-es pillanatnak az emlékeként, amikor a forradalom nagy teoretikusa megérkezett Svájcából, hogy a bolsevikok élére álljon. A kommunista tanok szerint a Finn pályaudvar a forradalmi szabadság és a Szovjetunió születésének jelképe: Gorgyijevszkijnek is a szabadsághoz vezető utat jelentette, azonban minden értelemben Leninével ellentétes irányban.

A határ felé 07:05-kor indult az első vonat. Ez egészen Zelenogorszkig viszi, ami mintegy 50 kilométerre van Leningrádtól északnyugatra, majdnem félúton a finn határ felé. Ott buszra száll, az viszi a főúton a határ viborgi szakaszához. Fölszállt a vonatra, és úgy tett, mint aki elalszik. A vonat gyötrelmesen lassan haladt.

07:00, KGB-központ, Moszkva belvárosa

Nem világos, hogy a KGB mikor vette észre Gorgyijevszkij eltűnését, azonban július 20-a hajnalára az Első Főcsoportfőnökség figyelőcsapata (kínai főosztály) minden bizonnyal igencsak nyugtalan volt már. Utoljára pénteken délután látrák, ahogy kezében egy műanyag szatyorral bekocogott a Leninszkij proszpektnél található erdőbe. Az előző három alkalommal, amikor eltűnt, néhány órán belül ismét előkerült. Ez alkalommal nem jött vissza a lakásba. Nem tartózkodott sem a hűgánál,

sem az apósánál, sem a barátjánál, Ljubimovnál, egyetlen más ismert helyen sem.

Ebben a pillanatban az lett volna a legészszerűbb, ha leadják a riadójelzést. A KGB akkor azonnal embervadászatba kezdett volna, darabokra szedte volna Gorgyijevszkij lakását, úgy keresi a hollétére utaló nyomokat, minden barátját és rokonát beviszi kikérdezni, megkettőzi a brit diplomaták figyelését, majd lezárja a menekülés valamennyi – légi, tengeri és földi – útvonalát. Azonban semmilyen bizonyíték nincs arra, hogy a figyelőcsapat július 20-án megtette mindezt. Úgy tűnik, azt tették, amit a megalkuvók tesznek minden olyan zsarnokságban, ahol büntetik a tisztas kudarcot: nem tettek semmit, és remélték, hogy a probléma majd megoldódik magától.

07:30, Leningrád

Az MI6 mentőcsapata a leningrádi Asztorija szálló előtt parkolt. A barna KGB-s figyelőautó egészen Leningrád belvárosáig követte őket, aztán eltűnt. „Feltételeztem, hogy új figyelőnk van” – írta Ascot. Kinyitották a csomagtartókat és „feltűnően pakoláztunk, hogy mutassuk a figyelőknek, nincs semmi rejtegetnivalónk, és hogy a csomagtartónk tényleg tele van poggyászokkal”. Mialatt Gee és a két nő bement, hogy megetessék a babát és megreggelizzenek („undorító kemény tojás és száraz kenyér volt”), Ascot a kocsiiban maradt, és úgy tett, mintha aludna. „A KGB ott szimatolt körülöttünk, és nem akartam, hogy bárki belessen.” Két ember is odajött a kocsához, és benézett az ablakon – Ascot mind a két alkalommal úgy tett, mint aki felriad és mérgesen nézett vissza rájuk.

A 150 kilométeres északi út a pihenőig becslése szerint körülbelül két órát jelentett. Vagyis 11:45-kor kell elindulniuk Leningrádból, és akkor jócskán a 14:30-as találkozó előtt odaérnek. A kocsit, ami Leningrádig követte őket, ahogy az autó körül ógyelgő kíváncsiak is, aggasztó mértékű KGB-s érdeklődést jeleztek. „Tudtam, hogy ezen

a ponton követnek egészen a határig, és ettől egészen elkeseredtem.” Az erős motorú nyugati autókkal talán leghagyhatnak egyetlen szovjet gyártmányú KGB-kocsit, és kellően messzire juthatnak, hogy észrevétlenül lekanyarodjanak a pihenőre. De mi van akkor, ha a KGB-nek van elől is egy figyelőkocsija, mert néha szoktak ilyesmit tenni? Ha Pimlicónak nem sikerült leráznia a figyelőit, akkor egy lesállításba tarthatnak éppen. „Elsősorban attól tartottam, két KGB-s figyelőcsoport azon mesterkedik, hogy harapófogóba fogjanak minket a találkozóponton. Maradék derűlátásom is gyors ütemben elpárolgott.”

Volt még két órájuk, és Ascot azt javasolta, egyfajta gúnyolódó zarándoklatként menjenek el a kommunizmus egyik legbecesebb helyszínére, a Szmolnij Intézethez. A hely eredetileg nemesi születésű lányok nevelőintézete volt, és Lenin ezt használta főhadiszállásként az októberi forradalom során, majd a bolsevik kormány székhelye lett, amíg be nem költöztek a moszkvai Kremlbe. Tele volt „Lenin-emlékekkel”.

A Szmolnij kertjében leültek egy padra, és úgy tettek, mint akik együtt bújnak egy útikönyvet. „Ez volt az utolsó haditanács, amelynek során mindent átvettek megint.” Ha sikerül elérniük a találkozóhelyet, a csomagtartók tartalmát át kell rendezni, hogy legyen hely az utasoknak. Rachel kirakja a piknikhez szükséges dolgokat, mialatt a férfiak kiszedik a poggyászt a csomagtartóból. Eközben Caroline a pihenő bejáratához sétál a karjában Florence-szel, és szemügyre veszi az utat. „Ha valami nincs rendjén, akkor leveszi a fejkendőjét.” De ha senki nem zavarja őket, Gee felnyitja a kocsija motorháztetejét, hogy jelezze Pimlicónak, előjöhet. Mivel a mikrofonok is hallhatnák a beszélgetéseket, ezért szavak nélkül kell végrehajtani az egészet. Ha csak egyetlen menekülő van, akkor Gee autójába kerül. A Ford felfüggesztése magasabb volt a Saabénál, ezért a test jelentette terhelés valamivel kevésbé lesz észrevehető. „Arthur menne elől – írta Ascot. – Én védeném hátulról, nehogy bárki megpróbáljon beleütközni a csomagtartóba.”

Lenin forradalmi főhadiszállása nagyon is megfelelő helynek tűnt a tervezgetéshez. „Tényleg beintettünk vele a KGB-nek.”

Mielőtt az út utolsó szakaszára visszaszálltak a kocsikba, végigsétáltak a Néva partján, és nézték, ahogy a folyó elhalad egy elhagyatott rakpart mellett. „Tele volt rozsdásodó, kerék nélküli buszokkal és hungarocell bálák szétszagotott, a vizenövények közé belebegő darabjaival.” Ascot felvetette, hogy ez jó alkalom néhány szót váltani a mindenhatóval. „Mind a négyen lelki vizsgálatot tartottunk, és mélyen imába merültünk. Úgy éreztük, hogy erős kapcsolatban állunk valamivel, ami túlmutat rajtunk... és bizony nagyon is szükségünk volt erre a kapcsolatra.”

Leningrád periferiáján nagy GAI-rendőrőrs mellett haladtak el, amelynek még tornya is volt. Néhány pillanattal később egy kék Zsiguli állt be mögéjük. Két férfi ült benne, és hosszú rádióantenna meredt ki belőle. „Lehangoló volt ez a látvány – írta Ascot. – De nem ez volt a legrosszabb.”

08:25, Zelenogorszk

Gorgijevszkij leszállt a vonatról, és körülnézett. Zelenogorszk városa, amelyet egészen 1948-ig a finn nevén, Terijokiként ismertek, épp ébredezett, és sokan jártak az állomáson. Lehetetlennek tűnt, hogy idáig kövessék, azonban Moszkvában a figyelőcsapat mostanra már minden bizonnyal leadta a riadójelzést. A 80 kilométerre északnyugatra található viborgi határátkelőnél már talán készültség van. A menekülési tervhez az út maradék részét busszal kellett megtennie, és a 836-os kilométertáblánál, Moszkvától 836, a határtelepüléstől 25 kilométerre kell leszállnia. A buszpályaudvaron vett egy jegyet Viborgig.

Az ősrégi busz csak félig volt tele, és ahogy zihálva kigördült Zelenogorszkból. Gorgijevszkij igyekezett kényelmesen elhelyezkedni a kemény ülésen, majd lehunyta a szemét. Az előtte lévő két ülést egy fiatal pár foglalta el: barátságos és bőbeszédű emberek. Továbbá szinte kizárólag Oroszországra jellemző módon már reggel kilenckor elképesztően részegesek is.

– Hová mész? – csuklották. – Honnan jöttél?

Gorgijevszkij válaszul morgott valamit. A beszélgetni akaró részegesek szokásaként erre elismételték a kérdést, csak hangosabban. Azt felelte, barátait látogatja meg egy Viborg környéki faluban, és előkapart egy helységnevet a fejéből, ami a miniatlasz tanulmányozásából maradt meg. Még a saját fülének is durva hazugságnak hangzott ez az egész, de a páros láthatóan megelégedett ennyivel: tovább csacsogtak összefüggéstelenül, majd úgy húsz perccel később talpra tápáskodtak, és derűs integetés közepette leszálltak.

Az út két oldalát sűrű erdő szegélyezte: satnya nyírfák és rezgő nyárfák. Itt-ott piknikasztalos tisztás törte meg az egyhangúságot. Az ember könnyűszerrel eltévedhet errefelé, viszont jó hely ez bujkáláshoz is. A turistabuszok mind az ellenkező irányba haladtak, ahogy skandináv fiatalokat vittek a zenei fesztiválra. Gorgijevszkij rengeteg katonai járművet is látott, köztük páncélozott csapatszállító harcjárműveket is. A határtérségben nagy volt a katonai jelenlét, és valamiféle gyakorlat is zajlott éppen.

Az út jobbra kanyarodott, és egyszerre életre keltek a fényképek, amelyeket Veronica Price mutogatott egykor. A kilométerjelzést nem vette észre, de biztos volt benne, hogy ez a hely az. Talpra ugrott, és bámult kifelé az ablakon. A busz mostanra szinte teljesen kiürült, a sofőr értetlenkedve figyelte a visszapillantó tükörből. Jelzett, hogy álljon meg. Gorgijevszkij tétozott, és a busz újra mozgásba lendült. Kezét a szájára szorítva végigsietett az ülések között.

– Bocsánat! Rosszul vagyok. Leengedné?

A bosszús sofőr újra megállt és kinyitotta az ajtót. Ahogy a jármű elhajtott, Gorgijevszkij az árok fölé görnyedt, és úgy tett, mint aki öklendezik. Túlságosan is feltűnő volt, és legalább fél tucat ember emlékszik majd rá: a kalauz, az, aki a fülszék padlóján talált rá öntudatlanul, a részeg pár és a buszsofőr, aki egészen biztosan felidézi majd a rosszul lévő utast, aki mintha nem tudta volna, hová tart.

Előtte 300 méterre volt a pihenő lehajtója a jellegzetes sziklával. 100 méter hosszúságú, kövér D-t írt le a hurok, az út felől fák és haraszt meg bokrok sűrű csalitosa takarta. A D legszelesebb pontján katonai

járműveknek szánt ösvény vezetett be jobbra az erdőbe. A pihenő aszfaltotlan felszíne poros volt, de körülötte kátyús volt a talaj, és pocsolyák látszottak itt-ott. Egyre melegebb lett közben, a föld átható bűzt árasztott magából. Szúnyogzümögést hallott, és érezte is az első csípést. Aztán még egyet. Az erdő csöndes volt. Még mindig csak 10:30-ra járt az idő – az MI6 menekítőkocsijai csak négy óra múlva érkeznek, ha jönnek egyáltalán.

A félelem és az adrenalin különös hatást gyakorol az emberi elmére és az étvágyra. Gorgyjevszkijnek a bokrok között kellett volna rejtőznie. Le kellett volna vennie a kabátját és engedni, hogy a szúnyogok azt tegyenek vele, amit csak akarnak. Várakoznia kellett volna. Ehelyett valami olyasmit tett, ami visszatekintve szinte örütségnek számított.

Úgy döntött, elmegy Viborgba, és iszik valamit.

12:00, a Leningrádból Viborgba vezető főút

A két MI6-autó elhagyta Leningrád külterületét, nyomukban a kék KGB-s Zsigulival, amikor egy szovjet rendőrautó gurult el Ascot Saabja előtt, és beállt a kis konvoj élére. Néhány pillanattal később egy másik rendőrautó haladt el ellenkező irányba, majd indexelt és visszafordult, aztán besorolt a KGB-s kocsik mögé. Egy negyedik autó, egy mustársárga Zsiguli is csatlakozott a menetoszlop végéhez. „Közrefogtak” – mondta Ascot. Aggodalmas pillantást váltott Caroline-nal, de nem szólt semmit.

Úgy tizenöt perccel később az elől haladó rendőrautó egyszerre gyorsított és előresietett. Ugyanebben a pillanatban gyorsított a KGB-s autó is, megelőzte a két britet, és elfoglalta az első helyet. Úgy másfél kilométerre ott várakozott a rendőr egy mellékúton. Amint a menetoszlop elhaladt mellette, felhajtott az útra, és elfoglalta a leghátsó helyet. A konvojt ismét közrefogták, de immár a KGB volt elől és a két rendőrautó hátul. Klasszikus, rádióon összehangolt szovjet hatalmi játszma zajlott le bizzarr motorizált táncként. „A KGB szólt a rendőrségnek: maradhattok, de ezt a műveletet mi irányítjuk.”

Akármilyen rendben is haladnak, egyértelmű volt, hogy erős megfigyelés alatt tartják a britet, és nem tesznek semmit ennek leplezésére. Ascot komoran vezetett tovább. „Abban a pillanatban úgy gondoltam, hogy harapófogóban vagyunk. Láttam már magunkat, amint odaérünk, és belefutunk a fogadásunkra ott tartózkodó küldöttségbe, egy sor egyenruhásba, amint előbukkannak a bokrok közül.”

Egyre fogytak a kilométerjelző táblák. „Nem volt semmilyen tervem egy efféle helyzetre: fel sem merült bennem, hogy esetleg a KGB szorosan előttünk és a nyomunkban is van, amikor a találkozóhely felé megyünk.” Így, hogy egy autó előttük volt, három másik pedig mögöttük, lehetetlenség lesz a pihenőbe behajtani. „Ha a találkozóhelynél még mindig velünk vannak – gondolta Ascot –, akkor le kell fűjnünk a műveletet.” Pimlico – a családja is, ha elhozta magával – ott marad lógva. Már amennyiben egyáltalán elhagyta Moszkvát.

12:15, kávézó Viborg déli részén

Az első autó Viborg irányába egy Lada volt, ami engedelmesen meg is állt abban a pillanatban, ahogy Gorgyjevszkij fölemelte a hüvelykujját. A stoppolás gyakori volt Oroszországban, és a szovjet hatóságok is bátorították. Magányos stoppos még egy katonai területen sem számított feltétlenül gyanúsnak. A fiatal sofőr elegáns polgári öltözetet viselt. Valószínűleg katona vagy KGB-s, gondolta Gorgyjevszkij, de ha így is volt, szokatlanul kevés érdeklődést mutatott, nem tett föl egyetlen kérdést sem, és egészen a város pereméig hangos nyugati popzene szólt a magnójából. Amikor Gorgyjevszkij három rubelt kínált a rövid útért, egy szó nélkül elfogadta, és hátra se nézve továbbhajtott. Néhány perccel később Gorgyjevszkij már kiváló ebédje – két üveg sör és egy tányér sült csirke – előtt üldögélt.

Az első üveg sör le is csúszott, és Gorgyjevszkij kellemes álmodást kezdett érezni, ahogy csökkent testében az adrenalin szintje. Élete egyik legfinomabb étele volt az a csirkecomb. A kihalt kifőzde, üveg

és műanyag buborék Viborg peremén egészen jellegtelennek tűnt. A pincérnő alig nézett rá, amikor fölvette a rendelését. Ha nem is érezte magát biztonságban, de furcsamód megnyugodott, és egyszerre rátört a kimerültség.

A város a századok során többször is országot cserélt, előbb Svédország, majd Finnország, aztán Oroszország birtokolta, majd jött a Szovjetunió, ismét Finnország, és végül megint szovjet lett. 1917-ben Lenin a bolsevikok élén áthaladt a településen. A második világháború előtti nyolcvanezres lakosságát jobbra finnek alkották, de voltak svédek, németek, oroszok, cigányok, tatárok és zsidók is. A Finnország és a Szovjetunió közötti téli háborúban (1939–1940) gyakorlatilag a teljes népességet kimenekítették, és az épületek fele elpusztult. Ádáz harcok után foglalta el a Vörös Hadsereg, és 1944-ben, amikor az utolsó finnt is elűzték és helyüket szovjet lakók vették át, a Szovjetunióhoz csatolták. Épp annyira kietlen és semleges hangulata volt, mint minden városnak, amelyet leromboltak és etnikai tisztogatást hajtottak végre, aztán gyorsan és olcsón újjáépítették. Egészen valószínűtlennek hatott. Ellenben a kávézóban kellemes meleg volt.

Gorgyijevszkij megborzongva tért magához. Elaludt volna? Egyszerre 13:00-t mutatott az óra. Időközben bejött három férfi, és – úgy érezte – gyanakodva méregették. Jól öltözött férfiak voltak. Gorgyijevszkij igyekezett, hogy ne tűnjék sietősnek, ahogy felvette a második üveg sört, betette a táskába, pénzt hagyott az asztalon, és kísért. Megacélozta magát, és könnyed léptekkel megindult dél felé – 400 méter múlva merészelt hátrapillantani: a férfiak még mindig a kávézóban voltak. De hogy telhetett el ennyi idő? Egészen elhagyatott volt az út: ebédidőben megszűnt minden forgalom. Futni kezdett: pár száz méter múlva máris erősen izzadt, de attól még gyorsított. Még mindig kíváló futó volt, és az elmúlt két hónap megpróbáltatásai ellenére formában maradt. Érezte, ahogy szíve hevesen ver félelmében és a megerőltetésről, ahogy felvette utazótempóját. Egy stoppos nem okoz feltűnést, de egy férfi, aki a kihalt út mellett fut, egészen biztosan fölkelti mások érdeklődését. Annyiban jó a helyzete, hogy egyre *távolodik* a határtól.

Ismét gyorsított. Miért is nem maradt a találkozóponthon? Képes lehet egy óra és húsz perc alatt megtenni a 25 kilométert a pihenőig? Szinte biztos, hogy nem. Mégis futott, olyan gyorsan, ahogy csak tudott. Gorgyijevszkij most az életéért szaladt.

13:00, Három kilométerre északra Vaalimaától, Finnország

A határ finn oldalán az MI6 fogadócsapata korán elfoglalta helyét. Tudták, hogy Ascot és Gee előző este időben indult el Moszkvából, de azóta semmit nem hallottak felőlük. Price és Brown az út mellett, a tisztás peremén állították le piros Volvójukat, Shawford és a dánok az út két oldalán foglaltak helyet. Ha a két autó a KGB-vel a nyomában érkezik, Eriksen és Larsen a saját járművükkel megpróbálják elállni az üldözők útját, vagy karambolozni velük. Úgy tűnt örömmel fogadják ezt a lehetőséget. Meleg volt és csend, furcsamód nyugodtnak tűnt minden az előző négy nap örült serénykedése után.

„A változó világ kellős közepén egészen rendkívüli higgadság időszaka köszöntött ránk” – idézte föl Simon Brown. Magával hozta a *Tőparti szállodát*, Anita Brookner Man Booker-díjas regényét. „Úgy gondoltam, ha hosszú könyvet hozok magammal, akkor azzal a sorsot kísértem, ezért rövidet hoztam inkább.” A dánok szunyókáltak. Veronica Price fejben ellenőrizte a listát a mentési tervvel kapcsolatos dolgokról. Brown olyan lassan olvasott, amennyire csak tudott, és „igyekeztem nem gondolni a lassan múló percekre”. Újra meg újra baljós előérzet tört rá. „Azon töprengtem, vajon megölnénk a gyerekeket azzal, hogy nyugtatót adunk be nekik.”

13:30, Leningrádból Viborgba vezető országút

Az orosz útépités nagyon büszke volt a Leningrádtól a finn határig tartó autópályára, ami az első számú útvonal volt a Szovjetunió és Skandinávia

között. Kirakatút volt, széles, és rendesen leaszfaltozták és kialakították a domború keresztmetszetet is, megfelelően kitáblázták, és megvoltak az útjelzések is. A kis konvoj jól haladt 120 kilométeres óránkénti sebességgel, elől a KGB-kocsi, középen közrefogva az MI6-es autók, valamivel lemaradva a két rendőrautó és a második KGB-kocsi. Az egész túlságosan is egyszerű volt a KGB számára, ezért Ascot úgy döntött, hogy kissé megnehezíti a dolgukat.

„Évek óta megfigyeltek már, és volt alkalmunk kiismerni a KGB Hetedik Csoportfőnökségének gondolkodását. Noha sokszor tisztában voltak azzal, hogy az ember tudja, ott vannak, igazán olyankor bántódtak meg és olyankor jöttek zavarba, amikor szántszándékkal felhívta valaki a figyelmet arra, hogy észrevette őket: lélektani szempontból a megfigyelést végzők soha nem kedvelik, ha a célpontjuk nyilvánvalóan és alkalmatlannak mutatja őket azzal, hogy leleplezi az ottlétüket. Utálják, amikor az ember beint nekik, és gyakorlatilag azt mondja: „Tudjuk, kik vagytok, tudjuk, mit akartok.” Ascot elvből került a figyelmükre, akármennyire is nyilvánvalóan végezték a feladatukat. Most volt az első alkalom, hogy megsértette saját szabályát.

A kém vicomte csökkentette a sebességét, amíg csak óránként 55 kilométerrel ment. A menetoszlop többi tagja is ugyanígy tett. A 800-as kilométertáblánál újra lassított, egészen addig, amíg alig 45 km/órával mentek. Az elől lévő KGB-autó lelassított, és bevárta a brit kocsikat. Autók kezdtek torlódni a konvoj mögött.

A KGB-sofőrnek nem tetszett a dolog. A britek a bolondját járaták vele, szántszándékkal akadályozták a haladást. „Végül nem bírta tovább az elől haladó, és teljes gázzal kilőtt. Nem szerette, hogy leleplezik.” Néhány kilométernyire onnan a következő faluba vezető lehajtónál vezető lehajtónál várt a kék KGB-s Zsiguli. Beállt a többi figyelő mögé, és újra Ascot Saabja volt elől.

Fokozatosan növelte a sebességet. Ugyanígy tett Gee is, aki alig tizenöt méteres távolságot tartott a saját autója és az előtte lévő Saab között. A három utánuk jövő autó lemaradozott. Előttük egyenes

volt az út, és nem volt rajta forgalom. Ascot újra gyorsított: óránként 140 kilométerrel haladtak most. Több mint 800 méteres rés nyílt Gee és az orosz autók között. Elhúzott mellettük a 826-os kilométertábla – a találkozóhely kevesebb mint tíz kilométerre volt előttük.

Ascot befordult, és beletaposott a fékbe.

Katonai menetoszlop kelt át épp az úton balról jobbra: tankok, tarrackok, rakétaindítók, páncélozott csapatszállítók. Egy kenyérszállító furgon már ott állt előrébb, várta, hogy áthaladjanak előtte. Ascot besorolt a furgon mögé, utána Gee. A figyelők utolérték őket, és összezsúfolódtak mögöttük. A harckocsik tetején ülő orosz katonák észrevették a külföldi kocsikat, és félig gúnyos, hidegháborús tisztelgésnéppen öklüket felemelve ordítottak.

„Ennyi – gondolta Ascot. – Végünk.”

14:00, Leningrádi országút, Viborgtól 15 kilométerre délkeletre

Gorgyijevszkij előbb hallotta meg a háta mögött közeledő teherautót, mint hogy meglátta, és fölemelte a hüvelykujját. A sofőr intett, hogy szálljon föl a stoppos.

– Mit keresel ott? Nincs itt semmi – mondta, amikor Gorgyijevszkij zihálva elmondta, hogy a 836-os kilométertáblánál szeretne kiszállni.

A férfi reményei szerint cinkos pillantást vetett a sofőrré.

– Van néhány dácsa az erdőben, és van ott egy csinos nő, aki engem vár az egyikben.

A teherautó-sofőr elismerően horkantott és értőn vigyorgott.

„Micsoda remek ember vagy te!” – gondolta Gorgyijevszkij, amikor tíz perccel később kitette a találkozópontra, és egy kaján kacsintással meg a zsebében három rubellal továbbhajtott. „Remek, orosz ember.”

A pihenőnél bemászott az aljnövényzetbe. A szűnyogok mohón örültek a vizionálásnak. Egy busz fordult be a pihenőre, aztán az ösvényre, ami nőket szállított a katonai bázisra: Gorgyijevszkij hasra ve-

tette magát a nyirkos talajon, és remélte, hogy nem vették észre. Csönd támadt, csak a szúnyogok vinnyogását és szíve dobogását hallotta. Kiszáradt, ezért megitta a másik sört is. Eltelt 14:30, aztán 14:35 is.

14:40-kor újabb eszelős gondolata támadt, felállt és kísétált az útra, abba az irányba, ahonnan az MI6 szöktetésre használt autóinak kellene érkezniük. Talán megspórolhat néhány percet azzal, ha az úton várja őket. De néhány lépés után visszatért a józan esze. Ha a kocsikat a KGB kíséri, akkor sehová nem lehet bújni, úgy érik tetten őket. Visszarohant a pihenőre, és újra bevette magát a harasztosba.

– Várj! – nyugtatta magát. – Ne kapkodj!

14:40, 826-os kilométertábla, Leningrád–Viborg országút

A katonai menetoszlop utolsó járműve is átgördült az úton. Ascot beindította a motort, kilőtt az egy helyben álló furgon mellett, és vadul gyorsított, mögötte alig néhány méterrel Geevel. 100 méterre jártak, mire a KGB-kocsi indított. Előttük senki nem volt az úton. Ascot padlóig taposta a gázpedált. A magnóból Händel *Messiása* szólt. Caroline feltekerte a hangerőt. „A nép, amely sötétben jár, nagy fényességet lát... Akik a halál országának árnyékában laknak, azoknak világosság támad.” „Bárcsak...” – gondolta komoran Ascot.

Az MI6-tisztek sokszor végigmentek már ezen az útvonalon, mind a ketten tudták, hogy alig néhány kilométerre előttük ott van a pihenő. Néhány pillanat alatt ismét 140 km/órával haladtak, a kísérők már 500 méterrel mögöttük, és egyre nőtt közöttük a távolság. Az út a 836-os jelzőtábla előtt kiegyenesedett, és úgy egy kilométeren át ereszkedett, majd ismét fölfelé tartott, aztán élesen jobbra kanyarodott. A lehajtó nagyjából 200 méterre onnan volt, a jobb oldalon. Vajon tele lesz orosz piknikezőkkel? Caroline Ascot még mindig nem tudta, hogy a férje megkísérli-e felvenni Pimlicót, vagy egyszerűen továbbhajt a pihenő mellett. Ugyanígy Gee sem, sőt, ami azt illeti, maga Ascot sem tudta.

A mélyedés peremén Ascot belement a kanyarba, és a visszapillantó tükröben Gee meglátta a kék Zsigulit felbukkanni a mögöttük lévő kilométeres egyenesben: ez úgy legfeljebb félperces lemaradás lehetett.

Előttük megjelent a szikla, és szinte mielőtt észlelte volna, hogy megtette, Ascot belelépett a fékbe, bevágott a pihenőbe, és csikorgó gumikkal megállt. Mögötte néhány méterre Gee. Nagy porfelhőt kavartak. A fák és a szikla eltakarta őket az út felől. Kihalt volt a hely. 14:47-et mutatott az óra. „Istenem, kérlek, ne lássák meg a port!” – gondolta Rachel. Ahogy előkecmeregtek a kocsikból, hallották, amint három, az erőlködéstől sivalkodó Lada-motor zúg el az országúton, alig 15 méterre onnan, a fák túloldalán. „Ha csak egy is akad, aki most belenéz a visszapillantóba, észrevesznek” – villant át Ascot agyán. A motorok hangja beleveszett a távolságba. A por leülepedett. Caroline fölvette Florence-t, felkötötte a fejkendőjét, és elindult a pihenő bejáratához, a figyelőpontra. Rachel, a forgatókönyvnek megfelelően, elővette a kosarat, és kiterítette a piknikhez a plédet. Ascot hozzálátott a csomagtartóból a hátsó ülésre pakolni a poggyászt, Gee pedig a Saab elejéhez ment, készen arra, hogy amint Caroline megadja a szabad jelzést, felnyissa a motorháztetőt.

Abban a pillanatban egy csavargó tört elő a bozótosból: borotvátlan, ápolatlan külsejű férfi, a ruhája csupa sár, páfránylevél és por, hajába vér száradt, egyik kezében olcsó barna táskát szorongatott, arcán üzött kifejezés ült. „Egyáltalán nem hasonlított a fényképre – gondolta Rachel. – Abban a pillanatban elillant minden ábrándunk, hogy holmi nyájas modorú kémekkel találkozunk majd.” Ascot úgy vélte, az alak „tisztára úgy festett, mint valami erdei troll vagy egy favágó a Grimm-testvérek meséiből”.

Gorgyjevszkij felismerte Geeben a férfit, aki a Mars szeletet ette. Gee alig egy pillantást vetett rá a pékség előtt, és egy másodpercig nem is értette, hogyan lehet ez a rossz külsejű rémalak ugyanaz a személy. Szívdobbanásnyi ideig csak tétován meredt egymásra a kém és mindazok, akiket a megmentésére küldtek ott, a poros földúton, az orosz

erdőség kellős közepén. Az MI6-csapat négy emberre számított, köztük két kisgyerekre is, azonban Pimlico egyértelműen egyedül volt. Gorgyijevszkij azt várta, hogy két hírszerzőtisztt veszi föl. Veronica egy szóval sem említette, hogy nők is lesznek, hát még olyanok, akik valamiféle hivatalos angol piknikre készülődnek éppen, amihez még teáscsészék is vannak. És az ott egy gyerek? Az MI6 tényleg elhozott egy gyereket is erre a veszélyes kimenekítési műveletre?

Végignézett a többiekén, majd angolul azt krákogta:

– Melyik kocsi?

15

Finlandia

Ascot Gee kocsijának nyitott csomagterére mutatott. Caroline visszasietett a babával a pihenő bejáratától. Rachel fogta Gorgyijevszkij sármocskos, bűzlő és feltehetően radioaktív cipőjét, műanyag szatyorba tette, és bedobta a kocsi első ülése alá. Az orosz bemászott a Ford Sierra csomagtartójába, és lefeküdt. Gee adott neki vizet, a gyógyszeres csomagot, az üres flakont, és elmutogatta, hogy a csomagtérben le kellene vetkőznie. Rátették a melegítőtakarót. A nők a hátsó ülésekre tették a piknik kellékeit. Gee finoman lecsukta a csomagtartó tetejét, és Gorgyijevszkij eltűnt a sötétségben. A két kocsi, elől Ascotékkal, visszagurult az országútra, és felgyorsítottak.

Az egész művelet 80 másodpercet vett igénybe.

A 852-es kilométertáblánál megjelent a következő GAI-pont, és vele emlékezetes csoportkép tárult a szemük elé. A mustársárga Zsiguli és a két rendőrautó nyitott ajtókkal állt az út jobb oldalán. A civil ruhás KGB-s beszélgetésbe merült öt egyenruhással. „Ahogy megjelentünk, mind felénk fordultak”, és tátott szájjal bámulták a mellettük elhúzó brit kocsikat, arcukon zavarodottsággal vegyes megkönnyebbülés. „A sofőr visszaszaladt az autójához, amint elhagytuk őket – írta Ascot. – Annyira értetlen és hitetlenkedő arcot vágott, hogy arra számítottam, megállítanak, és legalábbis kifaggatnak minket, merre jártunk.” Azonban a figyelmű kocsik csak besoroltak mögéjük, épp úgy, mint korábban. Vajon elő-

reszoltak rádió a határra, figyelmeztetni a határőröket, hogy várjanak egy csapat diplomatát? Készítettek jelentést, amiben beismerik, hogy percekre elvesztették a brit diplomatákat? Vagy az igazán hagyományosan orosz módon abból indultak ki, hogy a külföldiek egyszerűen csak megálltak útközben könnyíteni magukon, így leplezik a tényt, hogy jó néhány perccel nem tudnak elszámolni, és egyszerűen nem szólnak semmit az esetről? Ezekre a kérdésekre nem lehet tudni a választ, bár kitalálni nem nehéz.

Rachel és Arthur Gee tompa nyögéseket és döndüléseket hallott a csomagtartóból, ahogy Gorgyijevszkij igyekezett valahogy kibújni a ruháiból a szűk helyen. Aztán egyértelmű csobogást, ahogy kicsurgatta ebédnél megivott söreit. Rachel felhangosította a zenét: Dr. Hook *Greatest Hits*e volt, az amerikai rockzenekar válogatott slágerei, köztük az *Only Sixteen*, a *When You're in Love with a Beautiful Woman* és a *Sylvia's Mother*. Dr. Hook zenéjét a „könnyűzene” kategóriájába szokás sorolni. Gorgyijevszkij egyáltalán nem találta könnyűnek. Még az autó grillsütőként üzemelő csomagtartójába préselődve is volt ideje bosszankodni a kispolgári, giccses popzene miatt, pedig épp az élete forgott kockán. „Borzalmas, iszonyú zene volt, Utáltam.”

Azonban Rachel elsősorban nem a titkos utasuk keltette zajok, hanem a szag miatt aggódott: a kocsi hátsó részéből veríték, olcsó szappan, dohány és sör keveréke szállt föl. Nem volt kellemetlen, csak jellegzetes és igen átható. „Ez volt Oroszország szaga. Nem olyasmi, ami egy hagyományos brit autóban megtalálható.” A kutyák egészen biztosan észreveszik, hogy az autó hátsó részében egészen más szag van, mint elől.

Szabadulóművészi mutatványokkal sikerült Gorgyijevszkijnek lehúznia az ingét és a nadrágját, de hevesen kapkodott levegő után az erőfeszítéstől. Már is igen nagy volt a hőség, a csomagtartóban szinte minden egyes lélegzetvétellel sűrűbb lett a levegő. Bevett egy nyugtatót. Elképzelte, mi történne, ha rátalálnának a határőrök. A britek eljátszanák, hogy meglepődnek, és azt állítanák, hogy a szökevényt provokációként helyezték az autójukba. Mindenkit elvinnének: őt a Lubjankába, ahol vallomásra kényszerítenék, aztán megölnék.

Moszkvában a KGB-nek egészen biztosan tudnia kellett, hogy gond van. Mégsem tettek egyetlen lépést sem a legközelebbi határ lezárására, és nem kötötték össze Gorgyijevszkij eltűnését a két brit diplomatával, akik előző éjjel hamar otthagyták a követségi fogadást, hogy Finnországba autózzanak. Ehelyett először azt gondolták, hogy Gorgyijevszkij végzett magával, és minden bizonnyal a Moszkva folyó fenekén hever, esetleg részegre itta magát egy kocsmában. A hétvége minden közigazgatási szervnél letargikus időszak, amikor a második vonal jön dolgozni, a főnök pedig pihen. A KGB keresni kezdte Gorgyijevszkijt, de nem siettek a dologgal. Elvégre hová menekülhetne el? Ha pedig öngyilkosságot követett el, kell-e ennél nyilvánvalóbb bizonyíték arra, hogy bűnös?

A Century House tizenkettedik emeletén Derek Thomas a külügyminisztérium hírszerzésért felelős államtitkár-helyettese csatlakozott a Pimlico-csathoz a P5 irodájában, ott várták Shawford telefonját, hogy megtudják, miként ért véget a „horgászkirándulás” Finnországban. David Goodall államtitkár-helyettes a külügyminisztériumban maga köré gyűjtötte vezető tanácsadóit, úgy várták a híreket Thomas-tól 13:30-kor, ami Oroszországban 15:30 volt. Goodall, a hithű római katolikus, az órájára pillantott.

– Hölgyeim és uraim! Mostanság kell átlépniük a határt. Azt hiszem, helyénvaló lenne elmondani egy imát.

A fél tucat hivatalnok lehajtotta a fejét.

A forgalom meglassult Viborgban. Ha a KGB közúti balesetet rendez, és úgy akarja az útjukat állni, hogy belerohan az egyik autóba, akkor arra a város központjában kerülne sor. A Zsiguli időközben eltűnt. Aztán leváltak róluk a rendőrautók is. „Ha el akarnak kapni, akkor a határnál próbálkoznak” – gondolta Ascot.

Rachel emlékezett a kiképzésre, amit Veronica Price erősködésére kaptak a guildfordi erdőben: bepréslődni egy kocsi csomagtartójába a takaró alatt, hallgatni a motorzajokat, a zenét a magnóból, a váratlan döccenéseket, megállásokat és orosz beszédet. „Az egész nevetségesnek

tűnt akkor." Most viszont ihletett megoldásnak látszott. „Mindannyian tudtuk, min megy keresztül éppen.”

Gorgyijevszkij bekapott még egy pirulát, és érezte, ahogy teste és elméje is ellazul kissé. Fejére húzta a takarót. Hiába vetkőzött alsónadrágra, hátán csorgott a veríték, ami összegyűlt a csomagtartó műanyag borításán.

Viborgtól 15 kilométerre nyugatra elérték a katonai körzet határát: drótkerítéses fal vette körül, tetején szögesdróttal. A határtérség körülbelül 20 kilométer szélességben húzódott végig. Finnország és e között a pont között öt különböző akadály volt, három a szovjet, kettő a finn oldalon.

Az első határellenőrzésnél a határőr „szigorú pillantást” vetett a csapra, de aztán átengedte őket anélkül, hogy ellenőrizte volna a papírjaikat. Egyértelmű volt, hogy szóltak a határőröknek, diplomaták érkezésére kell számítaniuk. A következő ellenőrzési ponton Ascot végignézte a fegyverek arcát, „de nem éreztem semmiféle külön feszültséget a levegőben velünk kapcsolatban”.

A másik kocsiiban Arthur Gee másféle nyugtalansággal küzdött. Az efféle pillanatokat leginkább „nyitva hagytam esetleg a gázt” eseteknek lehetne nevezni. Nem emlékezett rá, hogy a nagy sietségben bezárta-e a csomagteret. Még abban sem volt biztos, hogy egyáltalán rendesen lecsukta-e. Egyszerre az a borzasztó kép rémlett fel lelki szemei előtt, hogy a csomagtartó magától felnyílik, ahogy áthaladnak a határon, és ott van a magzatpózban összekuporodott kém. Leállította az autót, kiugrott, az erdő peremére sietett, és vizelt egyet a bokrok között. Visszafelé menet a tőle telhető legnagyobb közönnyel ellenőrizte, zárva van-e a csomagtartó, és mindent rendben talált. A késedelem még egy percbe sem tellett, viszont épp a határőrök szeme előtt zajlott.

A következő ellenőrző pont magát a határt jelentette. A férfiak leállították az autókat egymás mellé a bevándorlási rész körbekerített parkolójában, majd beálltak a vám- és bevándorlási fülkéhez álló sorba. A papírmunkát elvégezni a Szovjetunió elhagyásához időigényes is le-

het. Rachel és Caroline felkészültek a hosszú várakozásra. A csomagtartóból egyetlen zaj se hallatszott. Rachel az anyósülésben maradt, és igyekezett unott arcot vágni, egyúttal jelezni, hogy fájdalmai vannak. Florence, a kisbaba durcás volt, készségesen nyújtott figyelemelterelést és fedést is a sírásával. Caroline kivette az üléséből, és odaállt, hogy a nyitott ajtón át beszélgessen Rachellel, miközben ringatta a kislányt. Határőrök járkáltak jobbra-balra tekintgetve az autók sorai között. Rachel felkészült, hogy „előadja a kishalált”, ha megpróbálják átkutatni a kocsit. Ha kötik az ebet a karóhoz, Ascot elővonná a tiltakozó levél és a bécsi egyezmény vonatkozó passzusainak másolatát. Ha változtatlanul ki akarják nyitni a csomagtartót, bedobja a maga diplomata-kishalálát, és ragaszkodik majd ahhoz, hogy azonnal visszamenjenek Moszkvába hivatalosan panaszt tenni. Ezen a ponton várhatóan mindenkit letartóztatnának.

A közelben két turistabusz parkolt, az utasok aludtak, vagy meredtek ki az ablakon. A szögesdróttal körülvett terület peremét vadon növény lila füzi borította. A frissen kaszált széna illata lengte be a parkolót. A vám- és bevándorlási fülkében dolgozó nő hivatalnok morcos volt és lassú, egyfolytában panaszkodott a világítségű találkozó okozta többletmunka, a betóduló részeg külföldi fiatalok miatt. Ascot elcsevegett vele oroszul, legyűrte magában a késztetést, hogy sűrűsse. A határőrök alaposan átkutatták a többi autót: jobbra Moszkvából jött üzletemberek és hazafelé tartó finn látogatók járműveit.

Meleg volt a rezzenetlen levegő. Rachel halk köhintést hallott a csomagtartóból és ahogy Gorgyijevszkij megmoccan, az autó ringott egy keveset. Mit sem tudott arról, hogy már a határtérségben vannak, és megköszöri a torkát, hogy biztosan ne kelljen akaratlanul is köpnie egyet. A nő felhangosította a zenét. A csupa beton parkolóban egyáltalán oda nem illően visszhangzott az *Only Sixteen* Dr. Hooktól. Megjelent egy kutyás határőr, és megállt úgy nyolc méterre, végigmérte a brit autókat, miközben német juhászát simogatta. Egy másik kutya épp egy teherautó körül szimatolt. A következő pillanatban ő is elindult

feljűk: lelkesen lihegett, a pórázának feszűlt. Rachel mintegy mellékesen egy csomag burgonyaszirmot vett elő, kinyitotta, megkínálta vele Caroline-t, és közben leejtett kettőt a földre.

A brit sajtos-hagymás burgonyaszirmnak egészen jellegzetes íze és illata van. Az ír chipsmágnás, Joe „Pityóka” Murphy fejlesztette ki, még 1958-ban a hagymapor, tejsavópor, sajtpor, dextróz, só, kálium-klorid, ízfokozók, nátrium-glutamát, dinátrium-5'-ribonukleotid, élesztő, citromsav és színezőanyagok átható szagú, mesterséges keverékét.¹ Caroline rendszeresen megfordult a nagykövetség boltjában – ahol Marmite-ot, háztartási kekszet, narancslekvárt és más, Oroszországban beszerezhetetlen brit jellegzetességeket lehetett beszerezni – a Golden Wonder chipsből.

A szovjet kutyák szinte bizonyosan soha nem találkoztak még addig a sajtos-hagymás szaggal. Az egyiket megkínálta a burgonyaszirmból, mire befalta, de aztán elrántotta a mosolytalan gazdája. Viszont a másik eb ott szimatolt a Sierra csomagtartójánál. Gorgyijevszkij is hallotta a feje fölött fojtottan szóló orosz beszédet.

Ahogy a kutya körbejárta a csomagtartót, Caroline Ascot olyan fegyverért nyűlt, amelyet soha addig nem vetettek be még a hidegháború vagy bármely más összecsapás során. Feltette Florence-t a csomagtartóra, épp a rejtőzködő kém fölé, és nekilátott kicserélni a pelenkáját: amit a baba hibátlan időzítéssel az előbb tett tele. Ezt követően a kíváncsi farkaskutya mellé dobta a koszos és bűdös pelenkát. „A kutya annak rendje és módja szerint sértetten el is oldalgott.” A szaglószervekre ható elterelés soha nem képezte a terv részét. A pelenkás fogás teljesen spontán jött és rendkívűl hatásos volt.

A férfiak visszatértek a kitöltött papírokkal. Tizenöt perccel később a határőr is előkerűlt a négy útlevéllal, ellenőrizte, hogy megfelelnek-e a fényképek, aztán átadta, és udvariasan elbűcsűzött tőlük.

Az utolsó falnál – szögesdrót öv két magaslati ponttal, amelyekben gépfegyvert helyeztek el – hét autóból álló sor alakult ki. Úgy 20 percen át araszoltak előre, és pontosan tudták, hogy a magaslati pontokból tüzetesen szeműgyre veszik őket távcsövön át. Most Gee volt elől. „Igazi idegőrlő helyzet volt.”

Az utolsó szovjet akadály maga az útlevél-ellenőrzés volt. A szovjet katonák valósággal egy egész örökkévalóságon át tanulmányozták a brit diplomata-útleveleket, mielőtt felemelkedett a sorompó.

Most már alakilag Finnországban voltak, de még két akadályon, a finn vámvizsgálaton és a finn útlevél-ellenőrzésen át kellett jutniuk. Elég egyetlen telefon a szovjetektől, és máris visszafordítják őket. A finn vámtiszt végiglapozta Gee papírjait, majd szólt, hogy a kocsi biztosítása néhány nap múlva lejár. Gee azzal vágott vissza, hogy már előtte visszatérnek a Szovjetunióba. A fickó vállat vont, és lepecsételte az útlevelet. Gorgyijevszkij érezte, ahogy bezárul az ajtó a sofőr felőli oldalon, aztán egy rándulás következett, ahogy újra mozgásba lendűlt az autó.

A kocsik az utolsó sorompó felé haladtak. Azon túl már Finnország következett. Gee beadta az útleveleket a rácson. A finn hivatalnok lassan vizsgálgatta őket, majd visszaadta mindet, és kijött a bódéjából, hogy fölemelje a sorompót. Aztán megcsörrent a telefonja. Visszament a bódéba. Arthur és Rachel Gee némán meredt előre. Végűl, lehetetlenűl hosszűnak tetsző idővel később a határőr visszatért, és ásítózva fölemelte a sorompót. Moszkvai idő szerint 16:15 volt, Finnországban 15:15.

A csomagtartóban Gorgyijevszkij hallotta a gumik sisterségét a meleg betonon, aztán a Ford megrázkódott, ahogy megnövekedett a sebessége.

Egyszerre klasszikus zene üvöltött teljes hangerőn a magnóból – Dr. Hook nyálas popzenéjének helyét olyan nagyzenekari mű hőmpölygése vette át, amit jól ismert. Arthur és Rachel Gee még mindig nem szólhattak az utasuknak, nem beszélhettek hozzá, viszont hanggal kommunikálhattak vele, és ez a finn zeneszerző, Jean Sibelius szűlőföldje tiszteletére írt szimfonikus költeményének nyitóakkordja volt.

A magnóból a *Finlandia* szólt.

A két brit kocsi húsz perccel később előbukkant az erdészeti úton, és megindult az erdőségbe. A terület egészen másként festett, mint a fényképeken, amelyeket Ascot még Londonban tanulmányozott. „Számos új ösvény indult az erdőbe, és túl sok új kocsi parkolt a pihe-

nőkben rezzenetlen arcú emberekkel, akiket eddig soha nem láttam, és akik most minket bámultak." Ez a két dán volt, Eriksen és Larsen, „készen arra, hogy karambolozzanak az ellenséges szándékkal érkező szovjet üldözőkkel". Nem Ascot volt az egyetlen, akit megriasztott az általában elhagyatott helyen tapasztalható váratlan sokaság. Megjelent egy viharvert barna Mini, benne egy idős finn asszony, aki ránézésre gombát szedni indult. „Érthető módon megrémült és sietve elhajtott." Ascot a fák között megpillantotta Martin Shawford „senkivel össze nem téveszthető szőke alakját". Ahogy elhaladtak a bézs színű Volvo mellett, és parkolni készülődtek, látta Price-ot, ahogy arcát az ablakhoz szorítja, úgy kérdezi, némán: „Mennyi?" Ascot egyetlen ujját emelte fel válaszul.

Gorgyjevszkij érezte, ahogy a kocsi végigzötykölődik az erdei ösvényen.

A most lejátszódó jelenet olyan volt, mintha lassított felvételi álom lenne, néma csendben. Brown és Price előresiettek, a dánok hátul maradtak. Brown kinyitotta a csomagtartót: ott hevert a verítékben fürdő, kába, bár tudatánál lévő Gorgyjevszkij. „Félmeztelen volt egy ilyen pocsolóban: én pedig azonnal azt éreztem, mintha egy újszülöttet látnék a magzatvízben, és valami rendkívüli újjászületésnek lennék a tanúja."

Az orosz egy pillanatig elvakította a napfény. Nem látott mást, csak a kék eget, felhőket és fákat. Kikászálódott, és Brown segítségével talpra állt. Veronica Price nem volt híve az érzelmes megnyilvánulásoknak, de most láthatóan meghatódott, „arcán felismerés és szeretet kifejezése keveredett egymással". Játékos dorgálásként az ujját ingatta, mintha azt mondaná: „Te jó ég, tényleg nagyon belemerültetek valamibe."

Gorgyjevszkij a hála és a szabadulás semmivel össze nem téveszthető orosz gesztusaként megragadta mind a két kezét, az ajkához emelte és megcsókolta, majd remegő lábon odasétált az egymás mellett álldogáló Caroline Ascothoz és Rachel Geehez. Derékból meghajolt és nekik is kezet csókolt, előbb az egyiket, aztán a másikat. „Csak annyit láttunk, hogy előjön ez a drabális ember a bokrokból, aztán egyszerre ez a nagyon udvarias, nagyon kifinomult gesztus következett." A pléd még

mindig a vállán pihent. „Úgy nézett ki, mint valami atléta, aki most futott le egy maratont."

Veronica Price karon ragadta, és szelíden elvezette onnan. Úgy tucatnyi métert tettek meg az erdőben, hogy kikerüljenek a brit autókba szerelt mikrofonok hatósugarából.

Most végre beszélhetett Oleg, és azon az álnéven szólította a nőt, amelyet mindig is használt.

– Jean, elárultak.

Ennél többre nem volt idő.

A második találkozásponton Gorgyjevszkijt gyorsan új ruhákba öltöztették. Koszos öltözkét, cipőjét, táskáját és szovjet papírjait összeszomagolták és berakták Shawford autójának csomagtartójába, melléjük kerültek Lejla és a lányok hamis útlevelai, a fölösleges fecskendők és ruhák. Price beült a bérelt finn autó volánja mögé, mialatt Brown és Gorgyjevszkij beszállt hátra, majd felkanyarodtak az északra vivő országútra. Gorgyjevszkij egy intéssel elhárította a szendvicseket és a gyümölcslevet, amit Price olyan nagy gonddal csomagolt be korábban. „Whiskyre vágytam – mondta később. – Miért nem adtak whiskyt?"

Brown arra számított, hogy a kimerültségtől pánikba esik majd, ám ehelyett „teljesen fegyelmezetten" viselkedett. Nekilátott elmesélni a történetét, beszámolt a gyógyszeres vállatásról, hogyan rázta le a figyelőket, és arról az érthetetlen lépésről, hogy a KGB követte, de nem tartóztatták le. „Amint lehetősége volt beszélni, azonnal az ügy elemzésébe kezdett, és azt boncolgatta, hogyan ítélte meg tévesen a helyzetet." Brown finoman érdeklődött a családjáról. „Túlságosan is nagy kockázat lett volna elhozni őket" – közölte határozottan Gorgyjevszkij, és csak bámult kifelé az ablakon az elhaladó finn vidékre.

A Helsinki felé vezető úton található benzinkútnál Shawford leült Ascottal és Geevel, meghallgatta a menekülésről szóló rövid beszámolójukat, és elindult a telefonfülke felé. P5 asztalán, a Century Houseban megcsörrent a készülék. Az egész Pimlico-csapat ott szorongott az íróasztal körül. A szovjet blokk kezelője felkapta a kagylót.

– Milyen arra az idő? – kérdezte.

– Kiváló – felelte Shawford, és a vezető elismételte szavait az asztal körül ülőknek. – Remekül ment a horgászás. Süt a nap. Van még egy vendégünk.

Az üzenet pillanatnyi zavart okozott. Ez egy másik menekültöt jelentett a négy családtag mellett? Talán magával hozott valakit Gorgyijevszkij? Most éppen öten tartanak Norvégiába, és ha így áll a helyzet, hogyan jut át útlevél nélkül a „vendég” a határon?

– Nem – ismételte Shawford. – Egy vendégünk van. Összesen.

A hívás végén a csapat egy emberként kurjantott föl. Csakhogy nem mindenki örült egyformán: Sarah Page, az MI6-titkár, aki olyan sokat tett az ügyért, és most nyolc hónapos terhes volt, erősen együtt érzett Lejlával és a gyermekekkel. „Jaj, szegény felesége és a lányai! – gondolta. – Otthagyta őket. Mi lesz velük?” Egy másik titkár, nőhöz fordult, és odasúgta:

– Milyen árat kellett fizetni érte emberi téren?

P5 felhívta „C”-t, ő pedig a Downing Streetet. Charles Powell tájékoztatta Margaret Thatchert. A szovjet blokk főkezelője autóval átment Chevening House-ba, a külügyminiszter Kent megyében található lakhelyére, hogy tájékoztassa Geoffrey Howe-t arról, hogy Gorgyijevszkij átjutott az orosz határon. Az utolsó pillanatban úgy döntött, nem vizsgálja: ez bölcs döntés volt, mert Geoffrey Howe, aki soha nem támogatta teljes mellszélességgel a Pimlicót, nem volt éppen ünnepi hangulatban. Az asztalán hatalmas Finnország-térkép volt kiterítve. Az MI6 vezetője megmutatta, melyik úton kell most az oroszoknak észak felé tartania.

– Mi van, ha a KGB kivégzőosztagot küld utána? – kérdezte a külügyminiszter. – Mi történik, ha balul sikerül az egész? Mi a helyzet a finnekkel?

Helsinki legelegánsabb szállójának, a Klaus Kurkinak legfelső emeletén Shawford vacsorára hívta aznap este az MI6 kimenekítésért felelős csapatát. Sült fajtát ettek és vörösborot ittak hozzá – az MI6 moszkvai csapata most először volt a mikrofonok hatósugarán kívül, és megismerhették Pimlico valódi nevét, valamint azt, hogy mit is tett. Ha a KGB

még mindig figyelte volna őket, akkor azt tapasztalhatták volna, hogy Rachel Gee háta mintegy varázsütésre meggyógyult.

A menekítéshez használt két autó egész éjszaka haladt a sarkkör felé. Csak rövid időre álltak meg tankolni, és egy alkalommal azért, hogy Gorgyijevszkijnek lehetősége legyen az egyik oldalsó visszapillantó tükör segítségével egy hegyi pataknál leborotválni háromnapos borostáját. Félig sikerült is, de a szúnyogok visszakergették a kocsiba. „Félig ellenségesnek számító területen voltunk. Ha úgy akarták volna, az oroszok felléphettek volna ellenünk. Minden további nélkül képesek lettek volna rá. Azonban minél messzebb jutottunk a határtól, annál magabiztosabbak lettünk.” A dán PET-tisztek szorosan a nyomukban maradtak. A nap a sarkkörön rövid időre bukott csak le a láthatár mögé, aztán újra fölkelt. A félszakállas Gorgyijevszkij félig volt csak ébren, és alig egy-két szót szólt. Nem sokkal vasárnap reggel 08:00 után Karigasieminél elérték a finn–norvég határt: egyetlen sorompó alkotta keresztben az úton. A határőr alig foglalkozott azzal, hogy átnézze a három dán és két brit útlevelet, és már tovább is intette az autókat. Hammerfestnél egy reptéri szállodában töltötték az éjszakát.

Senki nem foglalkozott Mr. Hanssennal, a kimerültnek tűnő dán úriemberrel és brit barátaival, akik másnap reggel beszálltak az Oslóba tartó repülőgépre, majd ott átszálltak a csatlakozásra, Londonba.

Gorgyijevszkij hétfőn este a Lincolnshire Woldsban található South Ormsby Hallban, egy nagy vidéki házban találta magát szolgálkkal, gyertyafénnyel körülvéve, fényűző, faburkolatos helyiségekben, olyan emberek között, akik csodálták, és alig várták, hogy gratuláljanak neki.² A hely 1638 óta a Massingberd-Mundy család lakhelye volt: 1500 hektárnyi park vette körül, és egyetlen kíváncsi szomszéddal sem kellett számolni. Tulajdonosa, Adrian Massingberd-Mundy, az MI5 egyik kapcsolata volt, és örömmel adott helyet a szolgálat egyik megbecsült vendége érkezése alkalmából rendezett fogadásnak. Döbbenetesen vette tudomásul, hogy valójában ki is ez a vendég, majd elküldte a személyzet egyik korosodó tagját kerékpárral a közeli faluba, hogy időzzön egy keveset a kocsmában, és „figyelje, nem kezdenek-e el fecsegni”.

Alig 48 órával korábban Gorgyijevszkij még egy csomagtartóban hevert benyugtatózva, félmeztelenül, saját verítékében fürödve, miközben émelygett a félelemtől. Most pedig egy komornyik lesi a kívánságát. Túlságosan nagy volt kontraszt. Megkérdezte, felhívhatja-e a feleségét Oroszországban. Az MI6 azt felelte, hogy nem – a hívás talán figyelemzetné a KGB-t arra, hogy Nagy-Britanniában van, és a britek ezt csak akkor kívánták az oroszok tudtára hozni, amikor felkészültek már rá. A kimerült, nyugtalan Gorgyijevszkij, aki nem értette, miért hozták egy isten háta mögötti angol palotába, lefeküdt egy baldachinos ágyba.

Az MI6 aznap este táviratot küldött Seppo Tiitinennek, a finn hírszerzés vezetőjének, amiben tájékoztatták, hogy brit hírszerzőtiszték Finnországon át Nyugatra csempészték egy szovjet dezertőrt. A válasz a következő volt: „Seppo elégedett. Viszont tudni szeretné, kellett-e erőszakot alkalmazni?” Az MI6 biztosította, hogy a kimenekítés során nem került sor erőszak alkalmazására.

Nagy-Britannia legsikeresebb hidegháborús kémügyének következményeit és hasznát már jóval azelőtt érzékelt lehetett, hogy híre kelt Gorgyijevszkij elképesztő szökésének.

A menekítést végző csapat egy napot Helsinkiben töltött, amelynek során tetőtől talpig kitakarították Gee autóját, hogy megpróbálják a csomagtartóban utazó Gorgyijevszkijre utaló összes nyomot eltüntetni, majd visszasiettek Moszkvába. Tisztában voltak azzal, hogy amint a KGB kideríti, mi történt, talán *persona non grata*-nak nyilvánítják, és kiutasítják őket a Szovjetunióból. Ezzel együtt emelkedett hangulatban voltak. „Még soha nem éreztem magamat ennyire lelkesnek – mondta Ascot. – Visszatértünk a gonosz birodalomba, és fűgét mutattunk nekik. Két és fél éven át tartó megfélemlítettség után, egy olyan rendszerben, amelyről az ember úgy tudja, hogy mindig nyer, csodálatos módon kijátszottuk őket.” David Ratford követségi ügyvivő ötperces diadalkocogást tartott a követség körül. A nagykövet ellenben nem így érzett.

Sir Bryan Cartledge néhány nappal később bemutatta megbízólevelét a Kremlnek: ünnepélyes és hivatalos fénykép is készült, amelyen a tel-

jes diplomata-egyenruháját viselő új nagykövetet körülveszi a követség személyzete. Ascot és Gee is ott volt: a nagykövethoz hasonlóan pontosan tudták, hogy talán már nem sok idejük maradt Oroszországban.

Mihail Ljubimov hétfőn délelőtt ott várt a zvenyigorodi állomáson a 11:13-kor érkező vonatra, azonban Gorgyijevszkij nem szállt ki a legutolsó kocsiból, és a Moszkvából érkező következő szerelvénytől sem. Ljubimov bosszúsán, de egyúttal aggodalommal telve tért vissza dácájába. Talán az otthonában hever Oleg tökrészezen, vagy valami rosszabb történt egykor oly pontos és megbízható régi barátjával? „Az ivásnak sok minden következménye lehet” – állapította meg szomorúan. Néhány nappal később behívták a KGB központjába, hogy kikérdezzék.

Gorgyijevszkij eltűnésével kapcsolatos, hajmeresztő találgatásokkal és szándékos félretájékoztatással kevert szóbeszéddek kezdtek keringeni a KGB-n belül. A K Csoportfőnökség heteken át biztosra vette, hogy a férfi még mindig az országban van, csak részeg vagy meghalt. Keresést indítottak Moszkva környékén, elsősorban a tavak és a folyók körül. Egyesek szerint hamis papírokkal és erős álcázást használva elmenekült Iránon keresztül. Budanov azt állította, Gorgyijevszkijt egy brit védett lakásba csempészték, miután elszökött a KGB szanatóriumából, pedig pontosan tudta, hogy hetekkel az eltűnése előtt már visszatért Szemjonovszkojéból. Lejlát visszahozták a Kaszpi-tenger mellől, és bevitték a Központba, hogy kikérdezzék: a vallatása – első a számos alkalmából – nyolc órán át tartott.

– Hol a férjed? – kérdezték újra meg újra, amire Lejla barátságatlanul azt felelte:

– A maguk tisztje. Maguk mondják meg, hol van.

Amikor a vallatói elárulták, hogy Gorgyijevszkij a gyanú szerint a brit hírszerzésnek dolgozott, nem volt hajlandó hinni nekik. „Az egész örültségnek tetszett.” Ám ahogy a napokból hetek lettek, és változatlanul nem látták Oleget, egyetlen szót sem hallottak felőle, lassanként gyökeret vert benne a súlyos igazság: a férje eltűnt.

Gorgyijevszkijt átköltöztették a South Ormsby Hallból Fort Moncktonba, az MI6 gosporti kiképzőbázisába. A Napóleon korából

való erőd kapuslakásában szállásolták el egy vendéglakosztályban, amelyet általában a főigazgató szokott használni: egyszerű, de kényelmes lakhely volt. Nem akarta, hogy dicsőítsék vagy kényeztessék – dolgozni akart, és megmutatni mindenkinek, de mindenekelőtt önmagának, hogy megérte az áldozat. Ám először valósággal legyűrte a veszteség érzése. Az első, négyórás beszámoltatása során szinte kizárólag szökése körülményeivel, felesége és gyermekei sorsával foglalkozott. Számolatlanul itta az erős teát és egymás után fogytak a vörösboros üvegek, lehetőség szerint Rioja. Többször is kérdezett a családjával kapcsolatos hírekről, de nem volt semmi.

A következő négy hónapban Fort Monckton volt az otthona: zárt, félreeső és jól védett hely volt. A kapuslakás rejtélyes lakójának személyazonosságával kapcsolatban szigorúan betartották az elvet, hogy mindenki csak annyit tudhat, amennyit tudnia szükséges, azonban hamarosan a személyzet számos tagjának világossá vált, hogy hosszú távon ott tartózkodó látogatójuk fontos személy, akivel megbecsült vendégként kell bánni.

Az ügy ismét új fedőnevet kapott: ez volt az utolsó, és megfelelt a diadal pillanatának. A Sunbeam, azaz Nocton, azaz Pimlico mostantól fogva Ovation (Éljenzés) néven folytatódott. Sunbeamként Gorgyijevszkij a KGB skandináviai tevékenységével kapcsolatos hírszerzési információkat adott át. Noctonként Londonban olyan értesítéseket adott át, amelyek jelentősen befolyásolták a Downing Street és a Fehér Ház stratégiai gondolkodását. Azonban Ovationként jutott el az ügy legértékesebb szakaszába – a sok értesülés nagy része, amelyet Gorgyijevszkij az évek alatt átadott, túlságosan jó volt, hogy felhasználhassák, mert túlságosan is egyértelmű volt, ezért fennállt annak a lehetősége, hogy lebuktatja a forrását. A védelme érdekében feldarabolták, újracsomagolták, álcázták és óriási takarékossgal, csakis egészen korlátozott olvasóközönségnek terítették. Csak a londoni szakaszban több száz önálló jelentés született belőle – hosszú dokumentumokról a politikai elemzéseken át a részletes elhárítási anyagokig –, amelyek közül alig néhányat osztottak meg mással is a brit nemzetbiztonsági szervezeteken

kívül, azokat is erősen szerkesztett formában. Mostantól lehetséges volt tájékoztatni a franciákat minden olyan értesülésről, amelynek közvetlen francia vonatkozása volt, a németeknek elmondhatták, pontosan mennyire közel került az Able Archer során a világ a katasztrófához, és megismertethették a skandinávokkal a teljes történetét annak, hogyan került gyanúba Treholt, Haavik és Bergling. Gorgyijevszkij immár biztonságban volt Nagy-Britanniában, a műveleti szakasz lezárult, és az elmúlt tizenegy évben felhalmozott óriási hírszerzési kincset teljes egészében fel lehetett használni. Végre itt volt az ideje pénzé tenni a nyereséget. Nagy-Britannia dúskált a cserealapként felhasználható titkokban. A lakás Fort Moncktonban az MI6 valaha végzett legkiterjedtebb anyaggyűjtési, elemzési és terjesztési erőfeszítései közé tartozó tevékenység színhelye lett, ahogy egy sor tiszt, elemző, titkár és más személy szüretelte Gorgyijevszkij kémtevékenységének gyümölcseit.

A sikeres kimentést követően egy sor új kérdés merült föl. Mikor kellene szólni a CIA-nak és a többi nyugati szövetségesnek az MI6 húzásáról? Tájékoztatni kell-e a médiát, és ha igen, milyen módon? Mindekenelőtt, hogyan kezeljék a viszonyt a Szovjetunióval? Vajon a Thatcher és Gorbacsov közötti jó viszony és közös nyelv, amelyet Gorgyijevszkij titkos segítségével oly sok erőfeszítés árán építettek föl, túléli-e a kémháborúnak ezt a jelentős fordulatát? Az MI6-et elsősorban az foglalkoztatta, mihez kezdjenek Lejlával és a két lánnyal. Óvatos és gondosan megtervezett diplomáciai lépésekkel talán rávehetik Moszkvát, hogy adja át őket. A lankadatlan és titkos hadjárat Gorgyijevszkij és családja egyesítésének elérésére a Hetman (a kozákok vezetőjének megnevezése) fedőnevet kapta.

Az MI6 sohasem kétkedett Gorgyijevszkij becsületességében, ám akadtak, akik nehezen tudtak elfogadni egyes elemeket a történetében. Whitehallban egy maréknyi kétkedő nem tudta eldönteni, „vajon nem válhatott-e Gorgyijevszkij kettős ügynökké moszkvai tartózkodása alatt, hogy aztán szándékosan küldjék vissza Nagy-Britanniába”. Miért nem tartóztatták le és dugták börtöne abban a pillanatban, ahogy Moszkvába érkezett? Az elemzők a KGB önelégültségével, jogászokodó megközelíté-

tésével és azzal az elhatározással magyarázták mindezt, hogy csapdába akarták csalni a kémeket és tetten érni kezelőivel együtt. Szerepet játszott még a félelem is. „Ha valaki a KGB-ben dolgozik, és azt tervezi, hogy lelő egy másik embert, ahhoz megdönthetetlen bizonyítékra van szükség, mert előfordulhat, hogy legközelebb épp rá kerül a sor. Túl-ságosan is igyekeztek egyértelmű bizonyítékokat szerezni: ez és a saját kétségbeesése szülte bátorsága mentette meg.” Azonban alig volt hihető Gorgyijevszkij beszámolójának az a része, amiben begyógyszerezték és az Első Főcsoportfőnökség dácájában kivallatták. „Kétségek merültek föl az események sorrendjével kapcsolatban. Az egész annyira hatásvadásznak tűnt.” Végül pedig ott lebegett az egész ügy fölött az igazán nyugtalanító kérdés: ki árulta el?

Gorgyijevszkij történetének hitelességét egy héttel később egészen váratlan forrásból, a KGB-ből erősítették meg.

Augusztus 1-jén egy Vitalij Jurcsenko nevű KGB-tiszt sétált be az Amerikai Egyesült Államok római nagykövetségére, és bejelentette, hogy át akar állni. A Jurcsenko-ügy a hírszerzés történetének egyik legfurcsább esete. Jurcsenko tábornok, a KGB-ben huszonöt éve szolgáló veterán az Első Főcsoportfőnökség K Csoportfőnöksége Ötödik Osztályának vezetője volt. Az osztály feladata a kémkedéssel gyanúsított KGB-tisztek vizsgálata volt. Ezenkívül „külföldi bázison végzett különleges műveletek” és „különleges gyógyszerek” alkalmazásával is foglalkozott. 1985 márciusában ő lett a KGB Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában működő ügynökök beszervezéséért felelős Első Osztályának osztályvezető-helyettese. Utóda az a Szergej Golubev volt, aki részt vett Gorgyijevszkij kihallgatásában. Jurcsenko továbbra is tisztában volt a K Csoportfőnökség tevékenységével, és jó viszonyt ápolt Golubevvel.

Az indítékai változatlanul homályosak, úgy tűnik, átállását egy szovjet diplomata feleségével fennálló, kudarcba fulladt kapcsolata ösztönözte. Négy hónappal később visszament a Szovjetunióba, aminek még mindig nem tisztázottak az okai. A szovjetek később azt állították, hogy az amerikaiak elrabolták, de ők maguk se tudták, mihez kezdjenek

vele. Elképzelhető, hogy Jurcsenko megzavarodott. Ezzel együtt számos nagyon fontos titkot adott át.

Az átállását a CIA jelentős győzelmének, eddigi legfontosabb KGB-s fogásának állították be. Az orosz dezertőr beszámoltatására kijelölt tiszt a CIA szovjet elhárítási szakértője, Aldrich Ames volt.

Ames aggódni kezdett, amikor először hírt vette, hogy egy KGB-s vezető átállt. Mi van akkor, ha Jurcsenko tudott arról, hogy ő a szovjeteknek kémkedik? Azonban hamar kiderült, hogy az orosz egyáltalán nincs tisztában Ames tevékenységével. „Nem tudott rólam semmit – mondta később. – Ha tudott volna, én lettem volna az egyik első, akit azonosít Rómában.”

Ames a Washington közelében található Andrews légitámaszponton várakozott, amikor augusztus 2-án Jurcsenkót repülővel meghozták Olaszországból.

Az első dolog, amit a dezertőrtől kérdezett, még mielőtt elhagyták volna a reptér aszfaltját, az a kérdés volt, amelyre minden hírszerzőtiszttel kiképeznek, ha önként jelentkező ügynökkel van dolga: „Van bármilyen olyan fontos jel, amiről tud, és ami arra utal, hogy KGB-s besúgó épült be a CIA-ba?”

Jurcsenko két kémeket azonosított az amerikai nemzetbiztonsági szervezetben (az egyik egy CIA-tiszt volt), de a legfontosabb, amit aznap este elmondott, korábbi munkatársával, Oleg Gorgyijevszkijjal, a KGB londoni rezidensével volt kapcsolatos, akit korábban árulás gyanújával rendelték vissza Moszkvába, aztán igazságszérumot adtak be neki, és faggatták a K Csoportfőnökség nyomozói. Jurcsenko hallotta a KGB pletykafészkeiről, hogy Gorgyijevszkij most háziőrizetben van, és várhatóan kivégzik. Nem tudta, hogy közben Nagy-Britanniába szökött, ahogy természetesen Ames sem. Az orosz dezertőr azt sem tudta, ki árulta el Gorgyijevszkijt a KGB-nek, ellentétben Amesszel.³

Ames reakciója Gorgyijevszkij letartóztatására világosan jelezte, olyan emberről van szó, akinek a párhuzamos életei oly mértékig egymásba vegyültek, hogy többé nem képes különválasztani egyiket a másiktól. Kiadta Gorgyijevszkijt a KGB-nek, ám amikor megtudta, milyen

következményei vannak a tettének, először ösztönösen figyelmeztetni akarta a briteket, hogy a kémük bajba került.

„Először arra gondoltam, *Jézusom, valahogy meg kell mentenünk! Távíratoznunk kell Londonba, és szólni a briteknek.* Én adtam át a KGB-nek Gorgyijevszkij nevét. Felelős voltam a letartóztatásáért... Tényleg aggódtam érte, miközben tudtam, hogy én dobtam föl. Tudom, hogy ez örütségnek hangzik, hiszen én is KGB-ügynök voltam.” Meglehet, színlelte az ártatlanságot. Vagy még mindig csak félig volt áruló.

A CIA üzenetet küldött az MI6-nek: egy újonnan jött szovjet dezertőr arról számolt be, hogy egy KGB-s főtisztet, Oleg Gorgyijevszkijt gyógyszerrel kezelték és kivallattak, mert azzal gyanúsították, hogy brit kém. Adna az MI6 némi támpontot erre vonatkozóan? A CIA nem árulta el, hogy teljesen tisztában van azzal, Gorgyijevszkij a briteknek kémkedett. A Langley-ből érkező távirat megkönnyebbülést jelentett az Ovation csapatának: íme, Gorgyijevszkij történetének független forrásból származó igazolása. Azonban ez egyúttal azt is jelentette, az amerikaiaknak el kellene mondani, hogy a forrás sikerrel megszökött.

Két MI6-tiszt repült aznap délután Washingtonba. A reptéren sofőr fogadta őket, és egyenesen Langley-be mentek. Burton Gerber, a CIA szovjet műveletekért felelős vezetője kíséretében autóztak el a CIA igazgatója, Bill Casey marylandi otthonába, ahol korai vacsorával várta őket Sophia, Casey felesége. A család később színházba tervezett menni. A két brit tiszt részletesen beszámolt a Gorgyijevszkij-ügyről: a beszervezéstől kezdve a több mint egy évtizedes foglalkoztatáson át egészen a lélegzetelállító szökésig. Elmagyarázták, hogy Amerika is rengeteggel tartozik neki: a RJAN-nal kapcsolatos hírszerzési adatok, amelyek a Kelet és Nyugat viszonyának veszedelmekkel terhes pontján pontosan tükrözték a Kreml üldözési mániáját, Gorgyijevszkijtől származtak. A beszámoló felénél járhattak, amikor Sophia jelezte, hogy most van itt az ideje elindulni a színházba.

– Menj csak előre – mondta Casey. – Ennél nincs jobb előadás az egész városban.

Az amerikai kémfőnök aznap egész este ámulattal, hálásan és csodálkozva hallgatta a két britet. Elismerése teljes mértékben őszinte volt, a meglepetés azonban nem. Bill Casey nem árulta el, hogy a CIA-nak van már aktája a Tickle fedőnéven ismert Gorgyijevszkijről.

Szeptember 16-án katonai helikopter húzott el a tenger fölött Fort Monckton felé. „C” és maréknyi vezetője várakozott a leszállóhelynél. Bill Casey szállt ki a gépből – a veterán CIA-igazgató titokban repült Nagy-Britanniába, hogy ötleteket kapjon Nagy-Britannia frissen kimekített kémétől. Casey, a New York-i ügyvéd, jól ismerte Nagy-Britanniát még a háborúból, amikor Londonban szolgált a CIA háborús elődjénél, a Stratégiai Szolgálatok Hivatalánál (OSS – Office of Strategic Services), és Európában tevékenykedő kémeket irányított. Ronald Reagan választási kampányának vezetését követően őt nevezték ki a CIA élére azzal a feladattal, hogy – Reagan szavaival – „újjaépítse Amerika hírszerzési képességeit”. A görnyedt, bulldogarcú Casey hamarosan belebonyolódik az Irán–kontra-ügybe, és két éven belül agydaginat viszi el. Azonban ebben a pillanatban valószínűleg ő volt a világon a legnagyobb hatalommal rendelkező hírszerző, aki nagyon pontosan tisztában volt saját képességeivel. „Értek a munka minden egyes aspektusához – jelentette ki Reagan második elnökségének elején. – Képes vagyok a tények ismeretében mérlegelni a helyzetet, és döntést hozni.”⁴ Casey azért volt Fort Moncktonban, hogy megkapjon néhány ténnyt Gorgyijevszkijtől, és meghozzon néhány döntést. Reagan hamarosan találkozik Mihail Gorbacsovval: ez lesz az első találkozásuk, amire a genfi superhatalmi konferencián kerül sor. Casey a KGB szakértőjének véleményére volt kíváncsi, hogy mit is kellene mondania a szovjet vezetőknek.

A kapuslakás vendégszobájában tartott ebéd során, amelyen ketten kívül csak „C” volt jelen, Casey kifaggatta Gorgyijevszkijt Gorbacsov tárgyalási stílusáról, viszonyulásáról a nyugati országokhoz és a KGB-vel fennálló kapcsolatáról. Az amerikai közben egy nagy,

sárga, kék vonalas papírtömbbe jegyzetelt. Casey amerikaiasan elnyújtott beszédmódja és a műfogsora miatt az orosz néha nem értette, mit mond: „C” furcsa szerepben találta tehát magát, hogy amerikai angolról angol angolra kellett fordítania. A CIA vezetője olyan figyelmesen hallgatta, „akár egy iskolás”. Mindenekelőtt a nukleáris elrettentéssel kapcsolatos orosz hozzáállást szerette volna megérteni, illetve azt, hogyan értékelték a szovjetek a stratégiai védelmi kezdeményezést (Strategic Defense Initiative, SDI), Reagan csillagháborús terv néven ismert rakétavédelmi rendszerét. Andropov a világ destabilizálására tett kísérletnek nevezte az SDI-t, amivel a nyugati államok úgy támadhatnák meg a Szovjetuniót, hogy nem kell tartaniuk a megtorlástól. Vajon Gorbacsovnak is ez a véleménye? Casey azt javasolta, tartsanak egy kis szerepjátékot, hidegháborús kamaradarabot az MI6 titkos kiképzőbázisán.

– Maga Gorbacsov – mondta. – Én vagyok Reagan. Szeretnénk megszabadulni az atomfegyverektől. A bizalom erősítésére hozzáférést biztosítunk a csillagháborús tervekhez. Mi erről a véleménye?

A nukleáris fegyverek révén kölcsönösen biztosított megsemmisítés helyett Casey tulajdonképpen az ilyen fegyverek elleni kölcsönösen biztosított védelmet ajánlotta.

Gorgyijevszkij/Gorbacsov egy pillanatra elgondolkodott, majd határozottan, oroszul azt felelte:

– *Nyet!*

Casey/Reagan egészen meghökkent. Az elképzelt beszélgetésben az Amerikai Egyesült Államok gyakorlatilag azt ajánlotta föl, hogy a technológia megosztásával elavulttá teszik az egészet, és ezzel vetnek véget az atomháború fenyegetésének.

– Miért „nyet”? Odaadunk mindent?

– Nem bízom magukban. Soha nem adnak oda nekünk mindent. Valamit visszatartanak majd, és ezzel maguknál lesz az előny.

– Akkor mit tegyek?

– Ha teljesen elengedik az SDI-t, Moszkva hinni fog maguknak.

– Az szóba sem jöhet – lépett ki egy pillanatra a szerepből Casey.

– Ez Reagan elnök kedvence. Mit tegyünk tehát?

– Hát jó – felelte Gorgyijevszkij. – Akkor folytassák. Tartsák fön a nyomást. Gorbacsov és az emberei tudják, hogy képtelenek többet költeni maguknál. A technológiájuk jobb, mint az oroszoké. Folytassák!

Hozzátette, Moszkva koldusszegénnyé teszi önmagát, csak hogy megpróbálja felvenni a versenyt a csillagháborús tervekkel, önti majd a pénzt a technológiai fegyverkezési versenybe, amit soha nem lesz képes megnyerni.

– Az SDI hosszú távon tönkreteszi a szovjet vezetést.

A történészek egy része úgy tekint a Fort Moncktonban lezajlott találkozóra, mint a hidegháború történetének egyik fontos fordulópontjára.

A novemberi genfi csúcstalálkozón az amerikai elnök nem volt hajlandó engedni az „elengedhetetlen védelemnek” nevezett csillagháborús tervekben, épp úgy, ahogy korábban Gorgyijevszkij javasolta. Az SDI-rendszer első tesztjét épp a csúcstalálkozó idején jelentették be. A két vezető közötti barátságos viszony ellenére Reagan „szilárdan kitartott” személyes kedvence mellett. Gorbacsov azzal a meggyőződéssel hagyta el Genfét, hogy a világ „biztonságosabb hely” lett, továbbá biztosra vette, hogy a Szovjetunióknak mihamarabbi változásokra van szüksége, hogy utolérje a nyugati országokat. Következett a *glasznosztj* és a *peresztrojka* időszaka, majd olyan viharos változások, amelyeket végül nem állt hatalmában ellenőrzése alá vonni. Nem Gorgyijevszkij 1985-ös pontos értékelése a Kreml lelkületéről okozta a Szovjetunió összeomlását, de minden bizonnyal elősegítette.

Az ebéd Bill Casey-vel csak az első volt a CIA-val folytatott számos találkozó közül. Alig néhány hónappal később Gorgyijevszkij erős védelem alatt Washingtonba repült, hogy titokban találkozzon a külügyminisztérium, a Nemzetbiztonsági Tanács, a védelmi minisztérium és a nemzetbiztonsági szolgálatok vezetőivel. Kérdésekkel bombázták; mindenre türelmesen, szakmai szempontok alapján és soha nem látott részleteket bemutatva válaszolt: többé már nem egyszerű dezertőr volt, hanem hosszú távon beépülő, korábban mélyfedésben tevékenykedő ügynök, aki mindent felölelő tudással rendelkezett a KGB-ről. Az ame-

rikaiak nagyon hálásak voltak meggyőző előadásáért. A britek büszkén osztották meg sztárkémük szakértelmét. „A Gorgyjevszkijtől származó információk nagyon jók voltak” – mondta Caspar Weinberger, Reagan védelmi minisztere.⁵

Azonban maradt egy kérdés, amit nem tudott megválaszolni. Ki árulta el?

A CIA langley-i központjában Gorgyjevszkijnek előadás-sorozatot kellett tartania a szervezet vezetőinek. Az egyik ilyen előadáson bemutatták egy magas szemüveges, vékony bajszerű férfinak, aki kivételesen barátságosan viselkedett, „csöndben és türelmesen hallgatta” minden szavát. A CIA-tisztek többsége távolságtartóan viselkedett vele, még akár egy kissé gyanakvók is voltak, ám ez a férfi „másnak tűnt: az arca kedvességet és nyájasságot sugárzott. Annyira mély benyomást tett rám, hogy azt gondoltam, az amerikai értékek megtestesítőjével volt dolgom: íme, az a fajta nyitottság, becsületesség és tisztesség, amiről olyan sokat hallottam már.”

Gorgyjevszkij egy tucatnyi éven át élt kettős életet: munkája iránt elkötelezett, szakmaiságából nem engedő hírszerzőtiszt volt, aki titokban a másik oldalhoz volt hűséges és játszotta a szerepét. Nagyon jól végezte a dolgát. Akárcsak Aldrich Ames.

EPILOGUS

Útlevél Pimlicónak

A párizsi szovjet nagykövetség tudományos és technikai tanácsosa egy hónappal Gorgyjevszkij szökése után meglepetten tapasztalta, hogy egy brit diplomata, akit csak felületesen ismert, meghívta teára az Alliance Française-ba. Augusztus 15-én, délután meg is jelent, és egy olyan angol köszöntötte, akivel még soha nem találkozott.

– Szeretném, ha átadna egy nagyon fontos üzenetet a KGB-állomásuk vezetőjének – mondta az ismeretlen.

Az orosz elsápadt. Valami nagyon sötét dologba akarták belerángatni.

A brit higgadtan tájékoztatta arról, hogy egy KGB-s főtiszt, aki egészen nem sokkal ezelőttig a londoni *rezidens* volt, életben van, és jelenleg Nagy-Britanniában tartózkodik, szoros védelem alatt.

– Igazán boldog, de szeretné visszakapni a családját.

Ezzel vette kezdetét a Hetman művelet, amelynek célja Lejla és a lányok Nagy-Britanniába juttatása, a Gorgyjevszkij család újraegyesítése volt.

Az MI6-en belül vita alakult ki arról, hogyan adják elő az egészet. A hivatalos levelet, amelyben egyezséget kínálnak a KGB-nek, elvetették azzal, hogy túlságosan kockázatos. „Minden írott anyagot meg lehet hamisítani, és aztán valamilyen módon kijátszani ellenünk.” Megállapodás született, hogy szóbeli üzenetet küldenek egy tényleges

szovjet diplomatának, aki nem Nagy-Britannia területén tevékenykedik, és a legjobb jelöltként a szerencsétlen tanácsost választották ki erre.

„Még soha nem láttam senkit ennyire félni – mondta az MI6 üzenetvivője. – Úgy reszketett, amikor elment, akár a nyárfalevél.”

Nyíltan megfogalmazták a feltételeket. Gorgyijevszkijnek köszönhetően a britek ismerték az összes nagy-britanniai KGB- és GRU-tisztet. Ezeknek távoznuk kell. Azonban Moszkva „fokozatosan, hosszú idő alatt vonhatja vissza ezeket az embereket, amennyiben szabadon engedik a Gorgyijevszkij családot”. A Kreml így nem kerülne szűgyenbe, kémeit diplomáciai felhajtás nélkül, feltűnésmentesen tennék ki az országból, és a család is újra egyesülhet. Ám ha Moszkva elutasítja ezt a lehetőséget, és nem hajlandó szabadon engedni Lejlát és a lányokat, akkor a londoni szovjet kémeket csoportosan utasítanak ki. A KGB-nek két hete volt választ adni.

Gorgyijevszkij napról napra jobban aggódott a családja miatt. A KGB legyőzése fölött érzett büszkesége lélekroppantó büntudattal párosult. Azok, akiket legjobban szeretett, most a Szovjetunió rabjai voltak. Margaret Thatcher ajánlata, hogy titkos megállapodást kötnék Moszkvával, erősen újszerű megközelítés volt, ahogy azt maga Gorgyijevszkij is elismerte a minisztérielnök asszonynak írt levelében: „Az eljárásrend félretétele, a nem hivatalos fellépés engedélyezése óriási nagylelkűségről és emberieségről tanúskodó, egyedülálló tett volt.”¹

Nem vált be.

Moszkvában hitetlenkedéssel, majd tomboló haraggal fogadták a titkos egyezségről szóló ajánlatot. A Gorgyijevszkij eltűnése óta eltelt hónapban a KGB tűvé tette az országot, mert nem voltak hajlandóak elhinni, hogy a férfi megszökhett. Lejlát és családja más tagjait, többek között a húgát és az édesanyját, többször is kivallatták a férje hollétével kapcsolatban. Marina kővé dermedt, Olga Gorgyijevszkaja kába volt a döbbenettől. Lejla látszólag megőrizte méltóságát, és állította, hogy a férje valamiféle összeesküvés, rettentő tévedés áldozata.

Hat KGB-s figyelő mindenütt a sarkában volt. Lányait még az iskolai játszótéren is figyelték. Szinte mindennap bevitték a Lefortovo börtönbe, hogy további kérdéseket tegyenek fel.

– Hogyhogy nem tudta, hogy a briteknek kémkedik? – kérdezték újra és újra.

Lejla végül felcsattant.

– Nézzék. Tisztázzunk valamit! Én csak egy feleség voltam. A dolog az volt, hogy takarítsak, főzzek, vásároljak, lefeküdjek vele, gyerekeket szüljek, megosszam vele az ágyat, és a barátja legyek. Ebben jó voltam. Hálás vagyok érte, hogy nem mondott el semmit. Életem hat évében tökéletes feleség voltam. Mindent megtettem érte. Maguknak, a KGB-nek, több ezer ember dolgozik fizetésért, akiknek az a feladatuk, hogy az embereket ellenőrizzék; ők ellenőrizték és tisztázták őt. És maguk hozzám jönnek és nekem tesznek szemrehányást? Nem gondolják, hogy ez ostobaságnak hangzik? Nem végezték el a munkájukat. Nem az én dologom volt, hanem a maguké. Tönkretették az életem.

Lejla egy idő után megismerte kihallgatóit. Egy nap az egyik szimpatikusabb tiszt megkérdezte tőle:

– Mit tett volna, ha *tudta volna*, hogy a férje azt tervezi, hogy elmenekül?

Lejla hosszú szünetet tartott, mielőtt válaszolt:

– Én elengedtem volna. Három napot adtam volna neki, majd hűségese állampolgárként jelentettem volna. De előtte megbizonyosodtam volna róla, hogy biztosan elment.

A kihallgató letette a tollat:

– Azt hiszem, ezt nem fogjuk beleírni a jelentésbe.

Lejla már így is elég nagy bajban volt.

Mihail Ljubimovot is bevitte a K Csoportfőnökség, hogy kikérdezzék.

– Hol lehet? – szegezték neki. – Valami nővel van? Behúzódott valami kunyhóba valahol Kurszk környékén?

Ljubimovnak természetesen fogalma sem volt róla. „A Gorgyijevszkijjel fenntartott kapcsolatom minden részletét átfésülték, keresték

az árulására utaló bizonyítékokat.” Csakhogy Ljubimov éppúgy értetlenül állt az egész előtt, mint a többiek. „Az elméletem egyszerű volt, és azon alapult, ahogy festett, amikor utoljára láttam: azt gondoltam, ideg-összeroppanása lehetett, és talán öngyilkosságot követett el.”

Tíz nappal a párizsi találkozót követően a szerencsétlen tudományos tanácsos átadta a Központ válaszüzenetét, „hosszan tartó, gyalázkodó kirohanást”. Gorgyijevszkij áruló volt: a családja Oroszországban marad, és nem lesz itt semmiféle megállapodás.

Nagy-Britannia előkészítette válaszát, az Embase műveletet. A külügyminisztérium szeptemberben közzétette Gorgyijevszkij dezertálásának hírért (bár menekülésének szenzációs részleteit még nem). Minden napilap megrázó címmel jelent meg: „Soha ekkora hal még nem került a hálóba!”, „Oleg, a jóbarát, a mesterkém”, „Az orosz nagyágyú, a superkém, aki Nyugatra ment”, „A KGB-s emberünk”. A brit kormány ugyanezen a napon 25 KGB- és GRU-tisztet utasított ki, akiket mind Gorgyijevszkij azonosított: tömeges tisztogatást rendeztek a szovjet kémek között. Thatcher aznap azt írta Ronald Reagannek: „Személyes felhatalmazásom alapján egyértelművé tesszük az oroszoknak, hogy bár az olyasfajta hírszerző tevékenységet, amelyet Gorgyijevszkij leleplezett, nem tűrjük, változatlanul építő jellegű viszonyra törekszünk velük. Addig is véleményem szerint nem rossz, hogy [Gorbacsov] kérlelhetetlenül, vezetésének kezdeti időszakában szembesül azzal, milyen árat kell fizetni a KGB nyugati országokban végzett tevékenységének mértéke és természete után.”

Moszkva azonnal visszavágott. Vlagyimir Pavlovics Szuszlov, a külföldi követségekre felelős csoportfőnök vezetője bekérte Sir Bryan Cartledge-et a külügyminisztériumba. Előtte, az asztalon ott volt az új nagykövetről és körülötte a követség munkatársairól készült kép. Elítélő pillantás kíséretében Roy Ascot és Arthur Gee fejére tette két ujját.

– Ez a két személy politikai bandita – jelentette ki. A KGB időközben elkezdte összerakni a történetet.

– Mi ez az egész? – adta az ostobát Cartledge. Szuszlov elítélte a követségen dolgozó brit hírszerzők „kirívó tevékenységét”, és hozzátette, hogy a szovjet hatóságok „tudják, milyen feladattal bízták meg Ascot

és Gee első osztályú titkárokat”. Szuszlovot különösen az háborította föl, hogy Rachel Gee „eljátszotta” a fájós hátú nőt. Ezután felolvasta 25 brit hivatalnok nevét, köztük a két MI6-tisztét és a titkárnőjüket, Violet Chapmanét, és közölte, hogy október harmadik hetére el kell hagyniuk a Szovjetuniót. Ez volt a határidő, amelyet Mrs. Thatcher adott a londoni KGB-személyzetnek. A megnevezettek többségének semmi köze nem volt a hírszerzéshez, nemhogy a kimenekítéshez.

Sir Bryan Cartledge a biztonsági zónában ült le beszélgetni Ascottal, és igazán alapos fejmosást tartott. A nagykövet tisztában volt azzal, hogy a miniszterelnök asszony személyesen hagyta jóvá a szöktetést, de a következmények még csak most kezdtek napvilágot látni. „Valósággal tajtékzott – idézte föl Ascot. – Azt mondta, kiirtottuk a követséget éppen akkor, amikor Thatcher úgy megtalálta a hangot Gorbacsovval (részben a barátunknak köszönhetően, de ezt nem mondhattam el Bryannek). Egyesek akkor találják meg a bennük lakozó szónokot, amikor dühösek. Közölte velem, hogy a dédapám, a miniszterelnök, minden bizonnyal forog most a sírjában.” Ha Ascot neves elődje valóban tett bármit is a sírjában, akkor feltehetően ujjongott örömeiben és büszkeségében.

Cartledge küldött egy diplomatikusnak egyáltalán nem nevezhető és fölösleges táviratot Londonba, amelyben nyomatékosan kérte a szemet szemért elvére épülő kiutasítások befejezését. Mint írta: „Soha nem szabad hugyozóversenyt kezdeni egy bűzösborzsal: nagyon lényeges természetes előnye van.” (Haragja csak tovább növekedett, amikor üzenete finomítás nélkül eljutott a miniszterelnök asszony asztalára.) Azonban Thatcher még nem fejezte be a szovjetekkel vívott hugyozóversenyt. Sir Robert Armstrong, a kabinetfőnöke négy újabb kiutasítást ajánlott. Mrs. Thatcher ezt nem érezte „mértányosnak”, és ragaszkodott hozzá, hogy inkább hat szovjet képviselőt dobjanak ki az országból. Ez természetesen újabb hat brit diplomata haladéktalan kiutasítását okozta, így a kiutasítások száma 62, oldalanként 31 lett. Cartledge minden félelme beigazolódott: „Egy csapásra elveszítettem valamennyi oroszul beszélő emberemet... a követségünk fele odalett.”²

Gorgyijevszkij továbbra is a kiképzőközpontban maradt. Alkalmanként elhagyta az épületet, és felfedezte a környéket, de mindenkor erős védelem alatt maradt. Naponta futott a bázis kerítése mentén vagy a New Forest Nemzeti Parkon át Martin Shawford MI6-tiszt társaságában. De nem szerezhetett új ismerőseket, és nem léphetett kapcsolatba régi brit barátaival sem. Az MI6 igyekezett, hogy az élete szinte a megszokottnak tűnjön, azonban az egyedüli társas kapcsolatait a nemzetbiztonsági szervek tagjai és a családjuk jelentette. Mindig volt mit tennie, de mélységesen egyedül volt. Állandó gyötrelmet jelentett, hogy különvált a családjától, a róluk szóló hírek teljes hiánya olyasfajta szenvedést okozott, ami időnként keserű vagdalkozásban tört ki belőle. Belevetette magát a beszámoltatásba, hogy ezzel gyűrje le nyomorúságát, és egészen az éjszakába nyúlóan dolgozni akart. Beletörődés és remény között imbolygott, egyszerre volt büszke arra, amit tett, és érzett kétségbeesést azért a személyes árért, amit fizetett érte. Thatchernek azt írta: „Noha imádkoztam, hogy feleségemmel és gyermekeimmel hamar találkozhasak újra, elfogadom és megértem a határozott cselekvés mögötti indokokat... Ugyanakkor változatlanul remélnem kell, hogy lehetséges valamilyen módját találni családom szabadon engedésének, merthogy nélkülük nincs értelme az életemnek.”

„Aggodalommal kísérik figyelemmel családja sorsát, és nem feledkezünk el róluk – írta válaszában Thatcher. – Mivel nekem is vannak gyermekeim, tudom, miféle gondolatok és érzések merülnek fel magában minden egyes nap. Kérem, ne írja, hogy az életnek nincs értelme. Mindig van remény.” Miután jelezte, hogy egy napon szívesen találkozna vele, a miniszterelnök asszony még hozzátette: „Nagyon is tisztában vagyok személyes bátorságával és azzal, ahogy kiállt a szabadságért és a demokráciáért.”

A hír, hogy Gorgyijevszkij Nagy-Britanniába szökött, kölcsönös vádaskodások és a felelősség áthárításának lavináját indította el a KGB berkeiben. Csebrikov, a KGB elnöke és Krjucskov, az Első Főcsoportfőnökség vezetője a Második Főcsoportfőnökséget hibáztatták, mert elméletileg ez volt felelős a belső biztonságért és a kémelhárítási műve-

letekért. Az Első Főcsoportfőnökség főnökei a K Csoportfőnökséget okolták, Grusko Gribint kérte számon. Mindenki a figyelőcsapatra mutogatott, és mert ők voltak legalul a hierarchiában, nekik nem volt kit felelőssé tenniük. A brit diplomaták megfigyeléséért felelő leningrádi KGB-t közvetlenül is felelősségre vonták, és számos vezetőt elbocsátottak vagy visszavetettek az előmenetelben. Az érintettek között volt a leningrádi KGB-hez tartozó Vlagyimir Putyin is, aki tanúja volt, ahogy Gorgyijevszkij szökése közvetlen következményeként barátai, munkatársai és pártfogói többségét eltakarították.

A megszegyenült és felháborodott KGB, ahol még mindig nem tudták, hogy Gorgyijevszkij pontosan hogyan tudott elmenekülni, dezinformációs hadjáratral válaszolt, és olyan hamis híreket terjesztett, amelyek szerint a fogadáson csempészték ki a követségről álruhában, esetleg hamis papírokkal. A valósnál kisebb jelentőségű személynek, alacsonyabb rendfokozatúnak mondták. A KGB később azt állította – ahogy ezt egykor az MI6 tette Philby esetén –, hogy mindvégig gyanították az árulását. Az egykori külügyminiszter, Jevgenyij Primakov emlékirataiban arra céloz, hogy Gorgyijevszkij a vallatás során felajánlotta, újra átáll a másik oldalra. „Gorgyijevszkij közel állt már ahhoz, hogy vallomást tegyen, amikor felvetette annak lehetőségét, hogy tényleges műveleteket hajtson végre a britek ellen, és még különböző módokon szavatolni is igyekezett, hogy sikeres kettős ügynök lesz. A KGB vezetőségét még aznap értesítették erről. A hírszerzőtiszték biztosra vették, hogy másnap mindent bevall. Azonban váratlanul parancs érkezett főntről, hogy hagyják abba a beszámoltatást, szüntessék meg a figyelést, és küldjék Gorgyijevszkijt szanatóriumba... és onnan szökött át a finn határon.”³ Primakov megjegyzései értelmetlenek. Ha Gorgyijevszkij csak „közel állt” ahhoz, hogy vallomást tegyen, akkor ezt valójában nem tette meg. És ha nem vallotta be, hogy a britek ügynöke volt, akkor hogyan ajánlhatta föl, hogy kettős ügynök lesz?

Primakov és Viktor Cserkasin, Ames első KGB-s kezelője is állította, hogy a KGB-t hónapokkal Gorgyijevszkij hazautazása előtt figyelmeztette egy meg nem nevezett forrás az árulására. A sok szájhöskö-

dés és hamisítás ellenére a KGB vezetése tisztában volt az igazsággal: markukban volt a hidegháború legfontosabb kéme, és aztán engedték kicsusszanni belőle.

Két nappal a brit–szovjet diplomáciai vérfürdő után összesen úgy 20 személyautóból álló menetoszlop gördült végig a Leningrádból Viborgba vezető országúton. Nyolc ezek közül brit diplomata-kocsi volt, minden második a KGB figyelőjárműve. A diplomatákat Finnországon keresztül utasították ki: Ascot és Gee tehát ismét bejárták a menekülési útvonalat, csak hogy most „diadalmenetben végighajtott foglyok módjára” kísérték ki őket az országból. Gee csomagjában ott volt egy harrodsos szatyor és Sibelius *Finlandia* szimfóniájának kazettája. Amikor a pihenőhöz értek a jellegzetes sziklával, a KGB-kocsik lelassítottak, és az összes szovjet tiszt az üléséből kifordulva meredten bámulta a helyet, ahogy elhaladtak mellette. „Végrehajtották.”

A KGB még most is jogászskodott, és nem végzett Gorgyijevszkijjel. 1985. november 14-én távollétében katonai bíróság tárgyalta az ügyét, bűnösnek találták árulásért, és halálra ítélték. Hét évvel később Leonyid Sebarsin, aki Krjucskov helyét vette át az Első Főcsoportfőnökségen, egy interjúban azt mondta, reméli, hogy végeznek Gorgyijevszkijjel Nagy-Britanniában, és olyasmit mondott, ami nyilvános fenyegetésnek tűnt. „Tulajdonképpen nincs ebben semmi különös.”⁴

Oleg Gorgyijevszkij egyszemélyes hírszerzési vándorszínház lett, aki MI6-es örök sorával járta a világot, és előadásokat tartott a KGB-ről, lerántva ezzel a leplet a titokzatos szervezetről. Ellátogatott többek között Új-Zélandra, Dél-Afrikába, Ausztráliába, Kanadába, Franciaországba, Nyugat-Németországba, Izraelbe, Szaúd-Arábiába és az egész skandináv térségbe is. Három hónappal a kimenekítését követően gyűlést hívtak össze Fort Moncktonba, ahova meghívták az összes nemzetbiztonsági szervezet képviselőjét, néhány kormányzati tisztségviselőt és szövetségest is, hogy megvizsgálják a Gorgyijevszkij-féle adattárházat, illetve megállapítsák, milyen következményei vannak a fegyverzeti leszerelés, a Kelet és Nyugat közötti kapcsolat és a jövőbeli hírszerzési tervezés

szempontjából. Jelentések százait halmozták egyetlen tárgyalóasztalra, „mintha egy hatalmas büféasztal lett volna”, ahol kémek és kémfőnökök tallózhattak és tömhatték magukat két teljes napon keresztül.

Az MI6 vett egy lakást London külvárosi részében, ahol Gorgyijevszkij álnéven élt, az MI6 és az MI5 ugyanis komolyan vette a halálos fenyegetéseket. Előadásokat tartott, zenét hallgatott és könyvet írt a történész Christopher Andrew-val közösen, ezek mind a mai napig a legátfogóbb és legrészletesebb tudományos munkák a szovjet hírszerzésről. Még televíziós interjúkat is adott, ahol álcázásként kissé nevetséges parókát és álszakállt viselt. A KGB ugyan tudta, hogyan is néz ki, de senki nem akart kockáztatni. Ahogy Gorbacsov reformjai keresztülöporáltak a Szovjetunión, és a kommunista birodalom kezdett megdőlni, úgy még keresettebb lett a szovjet kém szakértelme.

1986 májusában Margaret Thatcher meghívta Chequersbe, hivatalos vidéki lakhelyére. Majdnem három órán keresztül kérdezte a leszerelésről, a szovjet politikai stratégiáról és Gorbacsovról azt az embert, akit korábban csak Mr. Collinsként ismert. 1987 márciusában újra tájékoztatta a miniszterelnök asszonyt, ez alkalommal a Downing Streeten, aki ezután újabb sikeres látogatást tett Moszkvában. Gorgyijevszkij még ebben az évben találkozott Ronald Reagannal is az Ovális Irodában, ahol a szovjet kémhálózatokról beszéltek, és fényképek készültek róluk. A találkozó 22 percig tartott (ahogy azt Gorgyijevszkij vidáman megjegyezte, négy perccel tovább, mint amennyi Neil Kinnocknak, a Munkáspárt vezetőjének jutott a szabad világ vezetőjével).

„Ismerjük önt – mondta Reagan, és átkarolta az orosz vállát. – Nagyra értékeljük, amit a Nyugatért tett. Köszönjük. Nem felejtjük a családját sem, és harcolunk értük.”

Gorgyijevszkij szabadságának első néhány évében rendkívül elfoglalt volt, egyúttal mélységesen nyomorultul is érezte magát.

Gorgyijevszkij családja a bosszúszomjas KGB foglya maradt. Jó néhány alkalommal álmodta, hogy feleségét és lányait a Heathrow-i repülőtér érkezési oldalán örömmel látja viszont, majd arra ébredt, hogy egyedül van.

Moszkvában Lejla gyakorlatilag házi őrizetben élt, szoros megfigyelés alatt tartották, mivel attól féltek, valamilyen módon ő is megszökhet. A telefonját lehallgatták, a leveleit feltartóztatták. Nem talált munkát, és csak szülei támogatására számíthatott. Barátai lassan egyenként eltűntek mellőle. Nem vágatta le többet a haját, és megfogadta, hogy csak akkor vágatja le újra, amikor ismét együtt lesz a férjével. Évekkel később egy újságíró megkérdezte tőle, hogyan érzett, amikor meghalotta, hogy férje Nagy-Britanniába szökött, amire csak ennyit felelt: „Egyszerűen boldog voltam, hogy tudtam, életben van.” Gorgijevszkij árulásért kiszabott ítélete miatt minden vagyonukat elkobozták: a lakást, az autót, a poggyászokat és a videómagnót is, amit Dániából hoztak. „Az összecsukható ágyat is a lyukas matracával, és még a vasalót is. Különösen örültek a vasalónak, mert az egy Hoover volt, amit külföldről hoztunk” – mesélte Lejla.

Gorgijevszkij megpróbált táviratokat küldeni, de sohasem jutottak el hozzá. Ajándékokat, a lányoknak szánt drága ruhákat is vásárolt, amiket nagy szeretettel és gonddal becsomagolt, úgy küldött Moszkvába – a KGB mindegyiket elkobozta. Egyszer, amikor végre levél érkezett Lejlától, az első néhány sor elolvasása után rájött, hogy azt a KGB diktálta. „Megbocsátottak neked, könnyen találsz másik munkát” – írta a nő. Nyilvánvaló csapda volt ez, hogy hazacsábítsák. Vajon Lejla is együttműködött a KGB-vel? Egyszer egy szovjet tisztviselő révén haza tudott csempésztetni egy levelet, amelyben – abban a hitben, ezzel megvédheti a feleségét – ragaszkodott állításához, hogy csupán KGB-cselszövés áldozata. Lejla egészen meghökkent, mert tudta, hogy ez nem igaz. „Azt írta nekem: »Nem vagyok bűnös semmiben sem. Becsületes tiszt vagyok, hűséges állampolgár, és így tovább, de külföldre kellett menekülnöm.«” Egmást is megtévesztették, talán még önmagukat is becsapták. A KGB azt mondta Lejlának, hogy férjének viszonya volt „egy fiatal brit titkárnővel”.

Lejla tudomására hozta a KGB, hogy ha hivatalosan elválik Gorgijevszkijtól, akkor visszakapja vagyontárgyait, beleértve a vasalót is. „Azt mondták, hogy gondoljak a gyerekekre” – ezért aztán beleegyezett

az ajánlatba. A KGB egy taxit küldött érte, ami elvitte a polgári bíróságra, ahol befizette a válási adót, és visszatért lánykori nevéhez. Úgy gondolta, soha többet nem látja majd a férjét. „Az élet ment tovább – írta. – A gyerekek iskolába jártak, és volt némi öröm is az életükben. Sohasem mertem sírni a gyerekeim előtt, és nem mertem kimutatni, mi is lakozik igazán a lelkemben. Mindig büszkének mutatkoztam, mosollyal az arcomon.”⁵ Egyszer azonban elmondta egy rokonszenves nyugati újságírónak, akinek sikerült egy rövid interjút összehoznia vele, hogy még mindig szereti a férjét, és vele szeretne lenni. „Még ha papíron már nem is számítok a feleségének, lélekben még mindig az vagyok.”

A család elengedésére indított hadjárat hat éven keresztül, folyamatosan, de eredménytelenül zajlott. „Megpróbáltuk a norvégokon és a finneken keresztül megkeresni az oroszokat, de nem volt semmilyen ütköztető – mesélte George Walker, az MI6 Hetman műveletért felelős tisztje és Gorgijevszkij elsődleges összekötője a szolgálattal. – Beszéltünk semleges országok képviselőivel, emberjogi aktivistákkal. Felvettük a kapcsolatot a franciákkal, a németekkel, az új-zélandiakkal, mindenkivel, hogy együttesen gyakoroljunk nyomást az elengedésük érdekében. A külügyminisztérium folyamatosan felszínen tartotta a témát az új meg új moszkvai nagykövetek révén.” Amikor Margaret Thatcher 1987 márciusában találkozott Gorbacsovval, nyomban felvetette a Gorgijevszkij család ügyét. Charles Powell látta a szovjet vezető reakcióit. „Elsápadt haragjában, és nem is válaszolt a kérdésre.” Még kétszer találkoztak a következő években, és Thatcher mindkét alkalommal felhozta a témát, azonban csak visszautasításra lett. „De ez nem riasztotta el, soha nem riasztotta el.”

A KGB nem volt hajlandó engedni. „Oleg teljesen bolondot csinált belőlük – mesélte Walker. – Az egyetlen, amivel büntethették, ha visszatartják a feleségét és a családját.”

Két évvel a szökése után levél érkezett Londonba Lejlától, amit egy finn teherautó-sofőr juttatott ki és adott fel Helsinkiből. Az egyszerű vonalas papírra írott, háromoldalas, orosz nyelvű levél nem a KGB iránymutatásai alapján készült. Őszinte és rettentően indulatos levél

volt. Walker is elolvasta: „Egy nagyon erős, rátermett és nagyon haragos nő írta: »Miért nem mondtad el nekem? Hogyan hagyhattál el? Mit teszel, hogy megmentés minket?«” Halványodott a remény, hogy a történet tündérmeséhez hasonlóan ér véget. Árulás, hosszas különélés és a KGB félrevezető tájékoztatása alámosta a házastársi bizalom maradványát. Alkalmanként tudtak telefonon beszélni, de ezek mindig kényelmetlenül zajlottak, lehallgatták és felvették őket. A lányok szégyenlősen, szűkszavúan beszéltek, a recsegő vonalon folytatott, kényszeredett beszélgetések csak tovább növelték a fizikai és lelki értelemben vett távolságot. „Az elejétől fogva tudtam, hogy ez az újraegyesítés nem lesz egyszerű – állapította meg Walker. – Egyébként is rendkívül nehéz lett volna, de amint elolvastam a levelet, tisztán látszott, hogy nagyon kicsi az újraegyesítés esélye.” A Hetman művelet mindenestre folytatódott. „Az volt a feladatom, hogy erre a nőre mindig emlékezzünk.”

A megmenekülés megdöbbenetett és mélységesen megszegyenítette a KGB-t, de a következményként lehulló fejek szokás szerint a kisebbek voltak. Nyikolaj Gribint, Gorgyijevszkij közvetlen főnökét lefokozták, pedig semmi köze sem volt az eseményekhez. Vlagyimir Krjucskovot, az Első Főcsoportfőnökség vezetőjét a KGB elnökének nevezték ki 1988-ban, és helyettese, Viktor Grusko vele lépett előre. Viktor Budanovot, aki a nyomozást vezette, a K Csoportfőnökség vezetőjévé nevezték ki, és előléptették tábornokká. A kommunizmus összeomlása után megalapította az Elite Security vállalatot, ami 2017-ben megnyert egy 2,8 millió dolláros szerződést az amerikai nagykövetség moszkvai létesítményének őrzésére. Mihail Ljubimov nagyon szórakoztatónak találta a sors fintorát, és rámutatott, elég valószínűtlen, hogy a washingtoni orosz nagykövetség alkalmazna egy CIA-kötődésű céget.

A berlini fal, a korlát, ami elsőként pendítette meg a lázadás húrjait Gorgyijevszkijben, 1989-ben, a Kelet- és Közép-Európán végigsöprő antikommunista felkelések hulláma nyomán omlott le. A *glasznosztj* és *peresztrojka* politikájával a KGB kezdte elveszíteni szorítását a széteső Szovjetunió felett. A Kreml keményvonalasai egyre nagyobb ellenszenvvel viseltettek Gorbacsov reformjai iránt, és 1991 augusztusában az ösz-

szeesküvők egy csoportja Krjucskov vezetésével megkísérelte átvenni a hatalmat. Megduplázta a KGB állományának fizetését, és visszarendelt mindenkit a szabadságáról, majd riadókészültségbe helyezte őket. A puccs három nap alatt összeomlott. Krjucskovot Gruskóval együtt letartóztatták hazaárulás vádjával. Gorbacsov gyorsan lépett a szovjet állambiztonságban lévő ellenfeleivel szemben: a KGB 230 000 fős állományát a védelmi minisztérium irányítása alá helyezte, a K Csoportfőnökséget megszüntette, és elbocsátotta a vezetők többségét... kivéve Gennagyij Tyitovot, aki közben tábornok lett. A „Krokodil” éppen szabadságon volt a puccs kirobbantásakor, ezért kinevezték az elhárítás vezetőjének. „A kémkedés sokkal nehezebbé vált, mint egykor volt”⁶ – mesélte szomorkásan sóvárogva néhány nappal a puccskísérletet követően.

Krjucskovot a demokratikus reformer, Vagyim Bakatyin követte, aki nekikezdett lebontani a Szovjetuniót oly hosszú időn át rettegésben tartó hatalmas kémhálózatot és biztonsági rendszert. „Bemutatom az elnöknek a szervezet lerombolására vonatkozó terveimet” – mondta. A KGB új főnöke lett az utolsó vezetője is. Első intézkedéseinek egyike volt, hogy bejelentette, Gorgyijevszkij családja újra egyesülhet. „Úgy éreztem, ez olyan régi probléma volt, amit meg kell oldanunk. Amikor megkérdeztem tábornokaimat, mindegyik kategorikusan nemet mondott, de én úgy döntöttem, hogy nem foglalkozom velük, és ezt tekintem első nagy győzelmemnek a KGB-ben.”⁷

Lejla Alijeva Gorgyijevszkaja és lányai, Marija (Mása) és Anna, 1991. szeptember 6-án szálltak le a Heathrow-i repülőtéren. Onnan helikopterrel Fort Moncktonba vitték őket, ahol Gorgyijevszkij már várta, hogy hazavihesse a családját. Virágok, pezsgő és ajándékok vártak rájuk. Sárga szalagokkal díszítette fel a házat, ami a hazatérés amerikai szimbóluma volt, friss ágyneműket vett a lányok ágyára, és felkapcsolt minden lámpát, hogy „barátságos fényözönt” teremtsen.

Három hónappal a család újraegyesítését követően a Szovjetunió felbomlott. Az újságok beállított képeket közöltek a családról, amint boldogan sétálnak London utcáin: családi harmónia és a szeretet ereje

nagy politikai földindulás közepette. Íme a kommunizmus végének regénybe illő, könnyen fogyasztható jelképe. Azonban hat év kényszerű távollétet követően a mélységes fájdalom is jelen volt. Az immár tizenegy éves Mása alig emlékezett az apjára, a tízéves lányának pedig nem volt több egy idegennél. Oleg azt várta, hogy Lejla visszazökken majd a régi kerékvágásba, és olyan lesz minden, mint régen, csak hogy kritikusnak és ellenségesnek találta, aki „válaszokat követelt”. Azzal vádolta a nőt, hogy ellene fordítja a gyerekeket. Lejla számára a nagy-britanniai visszatérés csak az utolsó fejezete volt annak a történetnek, amelyre nem volt semmilyen ráhatása. Az életét tönkretette a politika és annak az embernek a titkos döntései, akit egykor mélyen szeretett, és akiben teljesen megbízott, de sohasem ismert igazán. Nem tudta elfelejteni, sem túltenni magát azon, ami vele történt. Megpróbálták újraéleszteni a családi életüket, de a szökés előtti házasság egy másik világhoz, egy másik időhöz tartozott, és nem lehetett pusztán akarattal feltámasztani. Lejla végső soron úgy érezte, Gorgyijevszkij számára fontosabb volt a hűsége egy eszméhez, mint az iránta érzett szerelme. „Egy dolog a kapcsolat a személy és az állam között, a kapcsolat két szerető ember között egészen más téma” – mondta évekkel később. A szovjet törvények szerint már egyébként is érvénytelen házasság gyors és keserű véget ért. „Semmi sem maradt” – írta Oleg. 1993-ban váltak el mindörökre, kapcsolatukat a KGB és az MI6 harca, a kommunizmus és a Nyugat küzdelme tette tönkre. A házasság a hidegháborús kémvilág lehetetlen ellentétei között fogant, és a háború végével halt el.

Lejla jelenleg hol Oroszországban, hol Nagy-Britanniában tartózkodik. A lányok, Marija és Anna, brit iskolába és egyetemre jártak, és most is Nagy-Britanniában élnek. Nem használják a Gorgyijevszkij nevet, de az MI6 továbbra is gondoskodik a családról.

Gorgyijevszkij KGB-s barátai és munkatársai sem tudtak megbocsátani. Makszim Parsikovit hazarendelték Londonból, a KGB kihallgatta és elbocsátotta. Élete hátralévő részében azon töprengett, Gorgyijevszkij miért választotta az árulást. „Igaz, hogy Oleg másként gondolkodó volt, de melyik józan eszű ember ne lett volna az egy bizonyos fokig az 1980-

as évek Szovjetuniójában? A londoni rezidentúrán a többségünk ilyen-olyan mértékig másként gondolkodónak számított, és mindannyian szerettük a nyugati életet, de csak Oleg lett közülünk áruló.” Mihail Ljubimov személyes sértésnek vette az árulást: Gorgyijevszkij a legjobb barátja volt, akivel titkokon, zenéken és Somerset Maugham munkáin is megosztottak. „Gorgyijevszkij szökését követően azonnal megéreztem a KGB markát. Szinte az összes korábbi munkatársam megszakította velem a kapcsolatot, és elmaradtak a találkozókról... Hallottam olyan pletykákat, hogy egyes fenyegető KGB-jelentésekben úgy hivatkoztak rám, mint az első számú bűnösre Gorgyijevszkij árulását illetően.” Csak most értette meg a nyomot, amit Gorgyijevszkij a szökésének estéjén adott neki, amikor *Mr. Harrington szennyésére* utalt. Noha soha nem sikerült az orosz Somerset Maughammá válnia, Ljubimov regényeket, színdarabokat és emlékiratokat készített, és megmaradt a hidegháború jellegzetes hibridjének: hűségét tekintve orosz, stílusában azonban régi vágású angol. Mélységesen megsértődött, hogy felhasználták a KGB figyelmének elterelésére a szökés kritikus pillanatában, és angolosan szólva „vörös hering” – félrevezető nyom – lett belőle. Gorgyijevszkij súlyosan megsértette a brit fair playbe vetett hitét: soha többé nem beszéltek egymással.

Sir Bryan Cartledge meglepődött, hogy a szemet szemért elvét követő kémkiutasításokat követően milyen gyorsan helyreálltak a Nagy-Britannia és a Szovjetunió közötti kapcsolatok. 1988-ban fejezte be nagyköveti megbízatását a Szovjetunióban. A szöktetésről „rendkívüli győzelemként” nyilatkozott utólag, Gorgyijevszkij biztosította „a KGB felépítésére, működésére és eljárásaira vonatkozó tudástárát... lehetővé téve nekünk az átfogó, feltehetően évekig tartó zavarásukat”. Rosemary Spencer, a Konzervatív Párt központi irodájánál dolgozó kutató döbbenten vette tudomásul, hogy az elragadó orosz diplomata, akihez az MI5 utasítására olyan közel került, mindvégig az MI6-nek dolgozott. Végül hozzáment egy dánhoz, és Koppenhágába költözött.

Gorgyijevszkij MI6-es műveleti tisztjei és kezelői továbbra is fenn-tartották a kapcsolatot egymással, titkos sejtet alkottak a titkok vilá-

gán belül. A többi tiszt – Richard Bromhead, Veronica Price, James Spooner, Geoffrey Guscott, Martin Shawford, Simon Brown, Sarah Page, Arthur Gee, Violet Chapman, George Walker – a háttérben maradtak: saját kérésükre ott vannak még most is, mert valójában nem így hívják őket. A királynő titkos fogadásán Ascotot és Geet kinevezték a Brit Birodalom Rendje tisztjének (OBE – Officer of the Order of the British Empire), Chapman pedig a Brit Birodalom Rendjének tagja lett (MBE – Member of the Order of the British Empire). Philip Hawkins, a skót, aki Gorgyijevszkij első műveleti tisztje volt, jellegzetesen kimért kijelentést tett, amikor megtudta, hogy sikerült a szökés: „Ó, ezek szerint valódi volt? Sohasem hittem, hogy az.”

John Deverell, a K4 osztály, az MI5 szovjet kémelhárítási részlegének vezetője, az MI5 észak-írországi részlegének vezetője lett. 1994-ben halt meg a brit Észak-Írország-szakértők többségével együtt, amikor Mull of Kintyre-nél lezuhant Chinook típusú helikopterük. 2015 márciusában, miután Roy Ascot elfoglalta helyét a Lordok Házában, képviselőtársa, Peter Hennessy történész, emlékezetes módon leplezte le: „Jóllehet, tudom, túl tapintatos hozzá, hogy megemlítsen, de a nemes gróf különleges helyet foglal el a hírszerzés történetében, minthogy ő volt a tiszt, aki kiszöktette Oleg Gorgyijevszkijt, ezt a csodálatos és bátor embert, Oroszországból Finnországba.” Ascot lánya, akinek a piszkos pelenkája megváltoztatta a hidegháború menetét, az orosz művészet avatott szakértőjévé vált. Jelenléte sorsdöntő volt a kimenekítési művelet során: a KGB sohasem tudta teljesen megemészteni, hogy az MI6 egy gyereket is magával vitt fedésként.

Michael Bettaney-t 1998-ban feltételesen szabadlábra helyezték, miután huszonhárom éves büntetéséből tizennégy évet letöltött. 1987-ben Stig Berglinget, a svéd kémét házastársi látogatásra kiengedték feleségéhez, ahonnan Moszkvába szökött, és tekintélyes, havi 500 rubeles javadalmazásból élt. Egy évvel később Budapestre költözött, majd Valid Dzsumblatt, a drúz milícia vezetőjének biztonsági tanácsadójaként dolgozott Libanonban. 1994-ben felhívta a svéd elhárítást, és közölte, hogy haza kíván térni. Miután még három évet börtönben

töltött, megromlott egészségi állapotára tekintettel szabadon engedték. Bergling Parkinson-kórban halt meg 2015-ben, nem sokkal azután, hogy egy szociális otthonban légpuskával megsebesített egy nővért. Arne Treholt 1992-ben szabadult a norvég kormány nagy vitát kiváltó kegyelmének köszönhetően, miután nyolc évet töltött egy szigorúan ellenőrzött börtönben. Az ügye a mai napig megosztja a társadalmat Norvégiában. A norvég Bűnügyi Felülvizsgálati Bizottság újraindította a nyomozást az ítélet ügyében, de 2011-ben megállapította, nincs alapja a Treholt támogatóitól származó feltevésnek, hogy a bűnügyi eljárás során korábban bizonyítékokat hamisítottak volna. Szabadon bocsátását követően Oroszországba, majd Ciprusra költözött, ahol tanácsadóként és üzletemberként dolgozik. Michael Foot 1995-ben beperelte a *The Sunday Times* a Gorgyijevszkij emlékezéseit feldolgozó cikksorozata egyik szalagcíme miatt: „KGB: Foot a mi ügynökünk volt”. Foot az újságcikket „mccarthysta mocskolódásnak” nevezte, és tekintélyes sérelemdíjat kapott, aminek egy részét a *Tribune* finanszírozására fordította. 2010-ben hunyt el, kilencvenhat éves korában.

A nyugati országok nemzetbiztonsági szervezetei számára a Gorgyijevszkij-ügy tankönyvi példájává vált annak, hogyan kell ügynököket beszervezni és tartani, a hírszerzést tájékoztatásra és a nemzetközi kapcsolatok elősegítésére felhasználni, és hogyan kell a szorult helyzetben lévő kémeket kimenekíteni. A kérdés viszont, hogy ki árulta el őt, továbbra is talány maradt. Gorgyijevszkijnek megvoltak a maga elképzelései: talán az első felesége, Jelena, vagy Standa Kaplan, a cseh barátja adta őt fel. Esetleg Bettaney jött rá, ki leplezhette le, hogy beépült ember lehetne az MI5-nél, vagy talán Arne Treholt letartóztatása és tárgyalása riadóztatta a KGB-t? Sem neki, sem pedig az MI6-nak nem jutott eszébe, hogy arra a barátságos amerikai tisztre gyanakodjanak, aki a maratoni hosszúságú CIA-eligazításokon gyakran ült Gorgyijevszkijjel szemben.

Rövid római tartózkodást követően Aldrich Amest áthelyezték a CIA Kémelhárítási Központjának Elemző Csoportjához, így hozzáférhetett a szolgálat szovjet ügynökeire vonatkozó friss értesülésekhez, amelyeket átjártott a KGB-nek. Egyre nőtt a halottak listája, akárcsak

a svájci és az amerikai bankszámláin lévő összegek is. Vett egy vadonatúj ezüst Jaguart, majd egy Alfa Romeót, és félmillió dollárt fizetett kéz-pénzben egy új házért, valamint megcsináltatta a nikotinfoltos fogsorát is. Rosario arisztokratikus fellépése jó fedést biztosított, mivel Ames azt állította, a pénz a nő gazdag rokonaitól érkezett. A KGB biztosította, hogy ha gyanúba keveredne, akkor segítenek a kimenekítésében: „Fel voltunk készülve, hogy megcsináljuk Washingtonban azt, amit a britek megcsináltak Moszkvában Gorgyijevszkijjel” – mondta KGB-s kezelője. Ames összesen 4,6 millió dollárt kapott a szovjetektől, aminél már csak az volt megdöbbenőbb, hogy monogramos ingei és a ragyogó új fogsora olyan sokáig elkerülték CIA-s munkatársai figyelmét.

Ránézésre Gorgyijevszkij és Ames hasonlóan cselekedett. Mindketten a saját szervezetük és országuk ellen fordultak, és arra használták a hírszerzési szakértelmüket, hogy kémeket azonosítsanak a másik oldalnak. Mindketten elárulták a pályafutásuk kezdetén tett esküt, és mindkettőjük titokban egy másik életet is folytatott. Ám a hasonlóság itt véget ér: Ames pénzért kémkedett, amíg Gorgyijevszkij ideológiai meggyőződésből. Ames áldozatait a KGB az esetek többségében megölte; akiket Gorgyijevszkij lebuktatott, mint Bettaney-t és Treholtot, azokat először megfigyelték, majd elfogták, jogszerű eljárás keretében elítélték, bebörtönözték és idővel visszaengedték a társadalomba. Gorgyijevszkij az életét kockáztatta egy ügyért, Ames pedig csak egy nagyobb autót akart, és miközben egy kegyetlen totalitárius rezsimet szolgált, ami iránt nem érzett semmiféle vonzódást, egy olyan országot, ahol sohasem akart volna élni, addig Gorgyijevszkij megízlelte a demokratikus szabadságot, küldetésének tekintette ennek az életvitelnek és kultúrának a védelmét, és végső soron hatalmas személyes áldozatok árán le is telepedett ott.

Természetesen kettejük megkülönböztetése erkölcsi ítélet kérdése: Gorgyijevszkij a jó oldalán állt, Ames pedig a saját oldalán.

A CIA kezdetben beépült ember helyett minden mással, többek között a CIA központjában elhelyezett lehallgatókészülékkel vagy fel-tört rejtjelezéssel magyarázta a szovjet kémek nagyarányú elvesztését. Az Angleton-féle vadászatok a téglák után az 1960-as és 1970-es évek-

ben olyan maradandó sérüléseket okoztak, amelyek miatt túlságosan fájdalmas volt a belső árulás lehetőségének gondolata. Végül azonban egyértelmű lett, hogy ilyen arányú veszteségeknek csak egyetlen okuk lehet, és 1993-ra Ames fényűző élete végre feltűnt. Megfigyelés alá helyezték, minden mozdulatát követték, és nyomok után kutatva még a szemetét is átnézték. 1994. február 21-én Rick és Rosario Amest letartóztatta a CIA. „Nagy hibát követnek el! – erősködött. – Rossz embert tartóztatnak le!” Két hónappal később bűnösnek vallotta magát kémkedés vádjában, és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Rosario méltányossági alku keretében öt évet kapott adócsalásért és bűnrészes-ségért kémkedés elkövetésében. A bíróságon Ames bevallotta, hogy „gyakorlatilag a CIA és más amerikai, illetve külföldi szolgálat összes szovjet ügynökét, akiket csak ismert”, veszélybe sodorta, és „hatalmas mennyiségű információt szolgáltatott az Amerikai Egyesült Államok külügyi, védelmi és államvédelmi irányelveit illetően” a Szovjetunió-nak és Oroszországnak. Rick Ames, a 40087-083 számú elítélt, jelenleg az indianai Terre Haute Szövetségi Büntetés-végrehajtási Intézetben tölti büntetését.

Gorgyijevszkij megrendült, amikor megtudta, hogy az a férfi, akire az amerikai hazafi mintaképeként tekintett, megpróbálta meggyilkolni őt. „Ames tönkretette a karrieremet és az életemet – írta –, de nem ölt meg.”

1997-ben az amerikai tévériporter, Ted Koppel interjút készített Amessel a börtönben.⁸ Előtte riportot vett fel Nagy-Britanniában Gorgyijevszkijjel, és magával hozta a felvételt, hogy megmutassa Amesnek, és megfigyelje a reakcióit. Az elárult megszólította árulóját. „Aldrich Ames egy áruló – mondta Gorgyijevszkij, és a rabruhát viselő Ames feszülten figyelte a felvételt. – Csak a pénzért dolgozott. Egyszerűen egy kapzsi rohadék, akit a saját lelkiismerete büntet majd élete utolsó napjáig. Mondhatjuk azt is, hogy »Mr. Gorgyijevszkij már majdnem megbocsátott!«”

Koppel a felvétel végén Ameshez fordult.

– Mit gondol, valóban majdnem megbocsátott magának?

– Azt hiszem – felelte Ames. – Minden, amit mondott, mélyen megérintett. Egyszer azt mondtam, hogy mindazok, akiket elárultam, ugyanilyen döntéseket hoztak és ugyanilyen kockázatokat vállaltak, mint én. Minden józan eszű ember, aki csak hallja, erre azt felelné: „Micsoda önteltség!” De ez nem öntelt kijelentés volt.

Ames önigazoló módon, már-már önelégülten beszélt, ahogy ragaszkodott ahhoz, hogy erkölcsi szempontból egyenlőségjelet lehet tenni a saját és a másik kém tettei közé, azonban Gorgyijevszkij látványa arra ösztönözte, hogy olyasmit is kimondjon, ami szinte megbánásnak hangzott.

– Az a szégyen és az a megbánás, amit érzek, mindig rendkívül személyes marad.

Oleg Gorgyijevszkij álnéven még mindig abban a különálló házban él, Nagy-Britannia egyik külvárosi utcájában, ahová nem sokkal azután költözött, hogy megszökött Oroszországból. Otthona szinte teljesen jellegtelen, csak a körülötte lévő magas sövény, és ha valaki megközelíti a házat, a láthatatlan, elektronikus buktatódrót jellegzetes csendülése utal arra, hogy esetleg különbözhet a környező házaktól. A kivégzési parancs még mindig érvényben van, és az MI6 továbbra is őrzi legértékesebb hidegháborús kémjét. A KGB haragja nem múlik. 2015-ben Szergej Ivanov, Vlagyimir Putyin akkori vezérkari főnöke Gorgyijevszkijt hibáztatta KGB-s pályafutásának elakadása miatt: „Gorgyijevszkij adott fel. Nem mondom, hogy a szégyenteljes árulása és az, hogy beszervezte a brit hírszerzés, tönkretette az életemet, de jelentős nehézségeket támasztott a munkám során.”⁹ 2018. március 4-én egy korábbi GRU-tisztet, Szergej Szkripalt és a lányát, Juliját megmérgezték orosz idegméreggel. Gorgyijevszkijhez hasonlóan Szkripal is az MI6-nek kémkedett, de elfogták Oroszországban, elítélték és bebörtönözték, majd egy kémcsere nyomán 2010-ben kicserélték. Andrej Lugovoj, a korábbi KGB-testőr, akit a disszidens Alekszandr Litvinenko egy évtizeddel korábbi megmérgezésével vádoltak, nagyon érdekes megjegyzést tett, amikor arról kérdezték, vajon Oroszország áll-e Szkripal megmérgezésének hátterében.

– Ha meg kéne ölnünk bárkit, az Gorgyijevszkij lenne.¹⁰ Kicsempésztek az országból, és *távollátásban* halálra ítélték.

Putyin és az emberei nem felejtenek.

Gorgyijevszkij manapság ritkán hagyja el a házat, bár barátai és korábbi MI5-os és MI6-es munkatársai gyakran meglátogatják. Alkalmanként a fiatalokat is elviszik hozzá, hogy találkozhassanak a hírszerzés legendájával. A mai napig úgy tekintenek rá, mint akit megtorlás veszélye fenyeget. Rendszeresen olvas, ír, klasszikus zenét hallgat, és gondosan követi a politikai eseményeket, különösen szülőföldjével kapcsolatban. Oroszországba sohasem tért vissza, amióta 1985-ben átlépte a finn határt, és azt állítja, nincs is erre indíttatása: „Már brit vagyok.” Soha többet nem látta az édesanyját, aki végül 1989-ben, nyolcvankét éves korában halt meg. Gorgyijevszkij meggyőződése lett, hogy húga, Marina ellenséges magatartást tanúsított irányában a szökését követően, és az utolsó éveiben anyját is ellene fordította. „Nagyon szerettem volna, ha meghallgathatta volna az én magyarázatomat is az eseményekről.”

Ahogy azt már olyan sok kém utóélete is tanúsította, a kémkedés nagy árat követel.

Oleg Gorgyijevszkij változatlanul kettős életet él. A külvárosi szomszédjai számára a hajlott hátú, szakállas öregember, aki csendes életet él a magas sövénye mögött, nem valami jelentős személy, egyike az idő nyugdíjasoknak. A valóságban azonban teljesen más, történelmi jelentőségű, figyelemre méltó személy: büszke, éles elméjű, lobbanékony ember, akinek borongós természetét az ironia váratlan villanásai derítik föl. Néha nehéz kedvelni, de lehetetlen nem csodálni. Azt mondja, hogy nem bánt meg semmit, de időről időre elhallgat a beszélgetés kellős közepén, és sötéten mered a távolba. Kevés ilyen bátor és ennyire magányos emberrel találkoztam.

2007-ben a királynő születésnapja alkalmából „az Egyesült Királyság biztonságáért tett szolgálataiért” Gorgyijevszkijt a Szent Mihály és Szent György-rend első fokozatával tüntették ki. Kedvtelve hívja fel a figyelmet, hogy a képzeletbeli hős, James Bond is ugyanezt a plectsnit kapta. A moszkvai újságok – tévesen – úgy hozták le a hírt, hogy az egy-

kori Gorgyijevszkij elvtársat mostantól „Sir Olegnek” kell szólítani. Gorgyijevszkij arcképe Fort Moncktonban van kifüggesztve.

2015 júliusában, szökésének harmincadik évfordulója alkalmából az ügy és az oroszországi mentés összes érintett szereplője összegyűlt, hogy megünnepelje a hetvenhat éves orosz kémecet. Az eredeti olcsó műbőr útításká, amivel Finnországba szökött, most az MI6 múzeumában található. Az évforduló ünnepségén ajándékként egy új útításkát kapott, benne egy Mars szelettel, egy műanyag harrodsos bevásárlósatyorral, egy Nyugat-Oroszországot ábrázoló térképpel, „aggodalom, ingerlékenység, álmatlanság és stressz elleni” tablettákkal, szúnyogriasztóval, két üveg hideg sörrel és két magnókazettával: Dr. Hook *Greatest Hits*e és Sibelius *Finlandia* szimfóniája.

Volt még két tárgy a táskában: egy csomag sajtos-hagymás chips és egy pelenka.

Köszönetnyilvánítás

Ez a könyv nem jöhetett volna létre a témában érintett alanyának szívből jövő támogatása és együttműködése nélkül. Az elmúlt három évben több mint húsz alkalommal készítettem interjút Oleg Gorgyijevszkij-jel a fedett lakásán, aminek során több mint százórányi beszélgetés hanganyagát rögzítettem. Vendégszeretete végtelen, türelme határtalan, emlékezete pedig csodálatos volt. Feltételek nélkül együttműködött velem, és nem kísérelte meg befolyásolni a könyv tartalmát: az események értelmezése és a tévedések teljes egészében az enyéme. Gorgyijevszkij révén lehetőségem nyílt találkozni az ügyben érintett összes MI6-tiszttel is, és nagyon hálás vagyok a segítségükért. A teljes névtelenség megőrzése mellett hajlandóak voltak beszélni. A ma is élő korábbi MI6-tisztek és néhány korábbi orosz hírszerzési tiszt is álnéven szerepel ebben a könyvben, beleértve még azokat is, akiket már nyilvánosan azonosítottak. Minden más név valódi. A Gorgyijevszkij-ügyben érintett számos korábbi KGB-, MI5- és CIA-tiszt is nagylelkűen segített. Ez a könyv az MI6 felhatalmazása és segítése nélkül készült, és nem fértem hozzá a hírszerző szolgálat még mindig minősített akráihoz.

Két személy különösképpen nagy segítséget nyújtott: találkozókat egyeztettek különböző személyekkel, jelen voltak a Gorgyijevszkij-jel készített interjúkon, átnézték a kézirat tényyszerűségét, szellemi és a gasztronómiai táplálékot biztosítottak, és általánosságban is lehetővé tették,

hogy egy ilyen összetett és megterhelő munkát hatékonyan és jó hangulatban sikerült elvégezni. Sokkal több megbecsülést érdemelnének, mint amit adhatok nekik, de becsületükre szóljon, hogy önként lemondtak róla.

Szeretném még megköszönni Christopher Andrew, Keith Blackmore, John Blake, Bob Bookman, Karen Brown, Venetia Butterfield, Alex Carey, Charles Cohen, Gordon Corera, David Cornwell, Luke Corrigan, Charles Cumming, Lucie Donahue, St. John Donald, Kevin Doughton, Lisa Dwan, Charles Elton, Natasha Fairweather, Emme Fane, Stephen Garrett, Tina Gaudoin, Burton Gerber, Blanche Girouard, Claire Haggard, Bill Hamilton, Robert Hands, Kate Hubbard, Lynda Jordan, Mary Jordan, Steve Kappas. Ian Katz, Daisy Lewis, Clare Longrigg, Kate Macintyre, Magnus Macintyre, Robert McCrum, Chloe McGregor, Ollie McGregor, Gill Morgan, Vikki Nelson, Rebecca Nicolson, Roland Philipps, Igor Pomerantsev, Peter Pomerantsev, Andrew Previté, Justine Roberts, Felicity Rubinstein, Melita Samoilys, Mikael Shields, Molly Stern, Angus Stewart, Jane Stewart, Kevin Sullivan, Matt Whiteman, Damian Whitworth és Caroline Wood segítségét is.

A *The Times*-nál dolgozó barátaim és munkatársaim a támogatás, a lelkesítés és a jól megérdemelt gúnyolódás kiapadhatatlan forrásai voltak. A megboldogult Ed Victor, aki huszonöt éven át volt nagyszerű ügynököm, ott volt a kezdeteknél, később pedig Jonny Geller vette át a gyeplőt, és vezetett mindent csodálatosan. A Viking Penguin és a Crown csapata is nagyszerűen működött. Végül köszönetem és hála-m gyermekeimnek, Barney-nak, Finn-nek és Molly-nak, a legkedvesebb és legvidámabb embereknek, akiket csak ismerek.

Felhasznált irodalom

- Andrew, Christopher: *The Defence of the Realm: The Authorized Copy of MI5*. London, 2009.
- Andrew, Christopher: *Secret Service: The Making of the British Intelligence Community*. London, 1985.
- Andrew, Christopher – Gordievsky, Oleg (szerk.): *Instructions from the Centre: Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975–1985*. London, 1991.
- Andrew, Christopher – Gordievsky, Oleg (szerk.): *KGB: The Inside Story of Its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*, London, 1991.
- Andrew, Christopher – Mitrokhin, Vasili: *The Mitrokhin Archive. The KGB in Europe and the West*. London, 1999. [Magyarul: Andrew, Christopher – Mitrohin, Vaszilij: *A Mitrohin-archívum: a KGB otthon és Nyugaton*. Gabo, Budapest, 2000.]
- Andrew, Christopher – Mitrokhin, Vasili: *The World Was Going Our Way: The KGB and the Battle for the Third World*. London, 2005.
- Barrass, Gordon S.: *The Great Cold War: A Journey through the Hall of Mirrors*. Stanford, Kalifornia, 2009.
- Bearden, Milton – Risen, James: *The Main Enemy: The Inside Story of the CIA's Final Showdown with the KGB*. London, 2003.
- Borovik, Genrikh: *The Philby Files: The Secret Life of Master Spy Kim Philby – KGB Archives Revealed*. London, 1994.

- Brook-Shepherd, Gordon: *The Storm Birds: Soviet Post-War Defectors*. London, 1988.
- Carl, Leo D.: *The International Dictionary of Intelligence*. McLean, Vancouver, 1990.
- Carter, Miranda: *Anthony Blunt: His Lives*. London, 2001.
- Cavendish, Anthony: *Inside Intelligence: The Revelations of an MI6 Officer*. London, 1990.
- Cherkashin, Victor – Feifer, Gregory: *Spy Handler: Memoir of a KGB Officer*. New York, 2005.
- Corera, Gordon: *MI6: Life and Death in the British Secret Service*. London, 2012.
- Earley, Pete: *Confessions of a Spy: The Real Story of Aldrich Ames*. London, 1997.
- Fischer, Benjamin B.: „A Cold War Conundrum: The 1983 Soviet War Scare”, <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/a-cold-war-conundrum/source.htm>.
- Gaddis, John Lewis: *The Cold War*. New York, 2007.
- Gates, Robert M.: *From the Shadows: The Ultimate Insider's Story of Five Presidents and How They Won the Cold War*. New York, 2006.
- Gordievsky, Oleg: *Next Stop Execution: The Autobiography of Oleg Gordievsky*. London, 1995.
- Grimes, Sandra – Vertefeuille, Jeanne: *Circle of Treason: A CIA Account of Traitor Aldrich Ames and the Men He Betrayed*. Annapolis, Maryland, 2012.
- Helms, Richard: *A Look Over My Shoulder: A Life in the Central Intelligence Agency*. New York, 2003.
- Hoffman, David E.: *The Billion Dollar Spy: A True Story of Cold War Espionage and Betrayal*. New York, 2015. [Magyarul: *A milliárd-dolláros kém*. Maxim, Szeged, 2016.]
- Hollander, Paul: *Political Will and Personal Belief: The Decline and Fall of Soviet Communism*. New Haven, Connecticut, 1999.
- Howe, Geoffrey: *Conflict of Loyalty*. London, 1994.

- Jeffrey, Keith: *MI6: The History of the Secret Intelligence Service 1909–1949*. London, 2010.
- Jones, Nate (szerk.): *Able Archer 83: The Secret History of the NATO Exercise That Almost Triggered Nuclear War*. New York, 2016.
- Kalugin, Oleg: *Spymaster: My Thirty-Two Years in Intelligence and Espionage against the West*. New York, 2009.
- Kendall, Bridget: *The Cold War: A New Oral History of Life between East and West*. London, 2018.
- Ljubimov, Mihail: *Zapiszki nyeputevogo rezidenta ili Will-o'-the-Wisp [Egy semmirekellő rezidens feljegyzései avagy Lidércfény]*. Moszkva, 1995.
- Ljubimov, Mihail: *Spionü, kotorüj já ljublju i nyenavizsu [Kémek, akiket szerettek és utáltak]*. Moszkva, 1997.
- Moore, Charles: *Margaret Thatcher: The Authorized Biography*. II. kötet: *Everything She Wants*. London, 2015.
- Morley, Jefferson: *The Ghost: The Secret Life of CIA Spymaster James Jesus Angleton*. London, 2017.
- Oberdorfer, Don: *From the Cold War to a New Era: The United States and the Soviet Union, 1983–1991*. Baltimore, 1998.
- Parker, Philip (szerk.): *The Cold War Spy Pocket Manual*. Oxford, 2015.
- Philby, Kim: *My Silent War*. London, 1968.
- Pincher, Chapman: *Treachery: Betrayals, Blunders and Cover-Ups. Six Decades of Espionage*. Edinburgh, 2012.
- Primakov, Yevgeny: *Russian Crossroads: Toward the New Millennium*. New Haven, Connecticut, 2004.
- Sebag Montefiore, Simon: *Stalin: The Court of the Red Tsar*. London, 2003.
- Trento, Joseph J.: *The Secret History of the CIA*. New York, 2001.
- Weiner, Tim: *Legacy of Ashes: The History of the CIA*. London, 2007. [Magyarul: *A CIA története: hamvába holt örökség*. Gabo, Budapest, 2009.]
- Weiner, Tim – Johnston, David – Lewis, Neil A.: *Betrayal: The Story of Aldrich Ames, an American Spy*. London, 1996.

- Westad, Odd Arne: *The Cold War: A World History*. London, 2017.
- West, Nigel: *At Her Majesty's Secret Service: The Chiefs of Britain's Intelligence Agency, MI6*. London, 2006.
- Womack, Helen (szerk.): *Undercover Lives: Soviet Spies in the Cities of the World*. London, 1998.
- Wright, Peter – Greengrass, Paul: *Spycatcher: The Candid Autobiography of a Senior Intelligence Officer*. London, 1987.

Jegyzetek

A könyv forrásanyagának nagy része a résztvevőkkel folytatott beszélgetésekből származik. Az MI6, a KGB és a CIA tisztjeinek megnevezésére nincs lehetőség. A másik jelentős forrás Oleg Gorgijevszkij, a családja, a barátai és az emlékiratai, az 1995-ben megjelent *Next Stop Execution*. Az egyéb források és jelentős idézetek származási helye az alábbiakban olvasható.

1. FEJEZET: A KGB

- ¹ Vlagyimir Putyin beszéde az FSZB állományához, 2005. december, <http://www.newsweek.com/chill-moscow-air-113415>.
- ² Idézi Sebag Montefiore in: *Stalin*.
- ³ Idézi Tatiana Smorodinskaya – Karen Evans-Romaine – Helena Goscilo (szerk.): *Encyclopedia of Contemporary Russian Culture*. Abingdon, 2007.
- ⁴ Leonid Shebarshin: „Inside the KGB's Intelligence School”, 2015. március 24. <https://espionagehistoryarchive.com/2015/03/24/the-kgbs-intelligence-school/>.
- ⁵ Mihail Ljubimovot idézi Corera in: *MI6*.
- ⁶ Philby: *My Silent War*.

2. FEJEZET: Gormsson bácsi

- ¹ Mihail Ljubimov emlékiratai a *Zapiszki nyeputevogo rezidenta ili Will-o'-the-wisp* és a *Spionü, kotorüj já ljubljü i nyenavizsu* című könyvekben olvashatók. Vaszilij Gorgyijevszkij csehszlovákiai tevékenységét illetően lásd: Andrew – Mitrokhin: *The Mitrokhin Archive*.

3. FEJEZET: Sunbeam

- ¹ Gorgyijevszkij beszerzése Richard Bromhead kiadatlan emlékiratában, a „Wilderness of Mirrors”-ban (T. S. Eliot: *Gerontion* [Vas István fordítása]) olvasható.

4. FEJEZET: Zöld tinta és mikrofilm

- ¹ Pavel Szudoplatovot idézi Hollander in: *Political Will and Personal Belief*.
² Malcolm Muggeridge: *Chronicles of Wasted Time*. 2. rész: *The Infernal Grove*. London, 1973.
³ Borovik: *The Philby Files*, 29. o.
⁴ Haavik és Treholt ügyéről bővebben in: Andrew – Mitrokhin: *The Mitrokhin Archive*. A koppenhágai rezidentúra tevékenységéről lásd: Ljubimov: *Zapiszki nyeputevogo rezidenta ili Will-o'-the-wisp* és a *Spionü, kotorüj já ljubljü i nyenavizsu*.

5. FEJEZET: Műanyag szatyor és egy Mars szelet

- ¹ Cavendish: *Inside Intelligence*.
² Robert Conquest: *The Great Terror: A Reassessment*. Oxford, 1990.
³ Helms: *A Look Over My Shoulder*. Idézi: Hoffman: *The Billion Dollar Spy*.
⁴ Gates: *From the Shadows*. Idézi: Hoffman: *The Billion Dollar Spy*.
⁵ CIA-értékelés, 1953. Idézi: Hoffman: *The Billion Dollar Spy*.

- ⁶ Idézet egy AFP-cikkből, 1995. június 28.
⁷ W. Somerset Maugham: *Ashenden: Or the British Agent*. Lipcse, 1928. [Magyarul: *Ashenden, a hírszerző*. Európa, Budapest, 1986. 148. o.]

6. FEJEZET: Boot ügynök

- ¹ Gordon Brown in: *Guardian*, 2009. április 22.
² Idézi: Andrew: *The Defence of the Realm*.
³ Uo.
⁴ Richard Gott in: *Guardian*, 1994. december 9.
⁵ A Boot-akták részletei a Gorgyijevszkijel készített beszélgetésekben találhatók, amelyeket a *The Sunday Times* jogi archívuma őriz.
⁶ Mihail Ljubimov in: Womack (szerk.): *Undercover Lives*.
⁷ Michael Foot, http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/november/10/newsid_4699000/4699939.stm.
⁸ Charles Moore beszélgetése Gorgyijevszkijel in: *Daily Telegraph*, 2010. március 5.
⁹ Michael Foot beszéde a Hyde Park-i tüntetésen, 1968. júniusa.

7. FEJEZET: A fedett lakás

- ¹ Aldrich Ames életével kapcsolatban a legfontosabb források: Earley: *Confessions of a Spy*; Weiner – Johnston – Lewis: *Betrayal* és Grimes – Vertefeuille: *Circle of Treason*.
² Gates: *From the Shadows*.
³ Idézi Bearden – Risen: *The Main Enemy*.

8. FEJEZET: A RJAN-művelet

- ¹ A RJAN-nal kapcsolatos lényeges források: Barrass: *Great Cold War*; Fischer: „Cold War Conundrum”; Jones (szerk.): *Able Archer 83*.
² Ion Mihai Pacepa in: *National Review*, 2004. szeptember 20.

- ³ Andrew: *The Defence of the Realm*.
- ⁴ Howe: *Conflict of Loyalty*.
- ⁵ Makszim Parsikov beszámolója kiadatlan emlékiratokban olvasható.
- ⁶ *The New York Times*, 1983. április 2.

9. FEJEZET: Koba

- ¹ A Bettaney-ügyről lásd Andrew: *The Defence of the Realm*, valamint a kortárs sajtóbeszámolókat.
- ² *The Times*, 1998. május 29.

10. FEJEZET: Mr. Collins és Mrs. Thatcher

- ¹ Margaret Thatcher Gorgyijevszkijjel kapcsolatos véleményét illetően lásd Moore: *Margaret Thatcher*.
- ² Ronald Reagan beszéde a brit Parlamentben, 1982. június 8.
- ³ Henry E. Catto Jr. védelmi miniszterhelyetttest idézi: *Los Angeles Times*, 1990. november 11.
- ⁴ Az Able Archert illetően lásd: Barrass: *The Great Cold War*; Fischer: „Cold War Conundrum”; Jones (szerk.): *Able Archer 83*.
- ⁵ Andrew: *The Defence of the Realm*.
- ⁶ Howe: *Conflict of Loyalty*.
- ⁷ Idézi Oberdorfer in: *From the Cold War to a New Era*.
- ⁸ Idézi in: *Washington Post*, 2015. október 24.
- ⁹ Gates: *From the Shadows*.
- ¹⁰ Lásd Jones (szerk.): *Able Archer 83*.
- ¹¹ Corera: *MI6*.
- ¹² Moore: *Margaret Thatcher*.
- ¹³ AP, 1985. február 26.
- ¹⁴ Andrew: *The Defence of the Realm*.
- ¹⁵ Bearden – Risen: *The Main Enemy*.
- ¹⁶ Idézi Gareth Stedman Jones: *Karl Marx: Greatness and Illusion*. London, 2016.

- ¹⁷ Rádióbeszélgetés Igor Pomerantsevvval in: Radio Liberty, 2015. szeptember 7.
- ¹⁸ Moore: *Margaret Thatcher*.
- ¹⁹ <https://www.margaretthatcher.org/documents/105450>.
- ²⁰ Thatcher levele Reagannek, nyilvánosságra hozva az Egyesült Királyság Nemzeti Levéltár számára, 2014. január.

11. FEJEZET: Orosz rulett

- ¹ Lásd: Jones (szerk.): *Able Archer 83*.
- ² Bearden – Risen: *The Main Enemy*.
- ³ Lásd Earley: *Confessions of a Spy*.
- ⁴ Ames és a KGB kapcsolatáról lásd Cherkashin: *Spy Handler*.
- ⁵ Grimes – Vertefeuille: *Circle of Treason*.
- ⁶ Beszélgetés Viktor Budanovval, 2007. szeptember 13. <http://www.pravdareport.com/history/13-09-2007/97107-intelligence-o>.
- ⁷ A Dario-ügyről lásd: Andrew és Gordievsky (szerk.): *Instructions from the Centre*.

12. FEJEZET: Macska és egér

- ¹ Philby: *My Silent War*.
- ² *The New York Times*, 1993. február 8.
- ³ Oleg Gorgyijevszkij elmeállapotáról lásd: Ljubimov *Zapiszki nyeputevogo rezidenta ili Will-o'-the-wisp* és a *Spionü, kotorüh já ljublju i nyenavizsu*.

13. FEJEZET: A takarító

- ¹ Rádióbeszélgetés Igor Pomerancetsval in: Radio Liberty, 2015. szeptember 7.
- ² Shakespeare: *Hamlet*. IV. felvonás, 5. szín.

- ³ Kari Suomalainen, <https://www.visavuori.com/fi/taiteilijat/kari-suomalainen>.
- ⁴ W. Somerset Maugham: „Mr. Harrington's Wedding”, in: *Ashenden: Or the British Agent*. Lipcse, 1928. [Magyarul: *Ashenden, a hírszerző*. Európa, Budapest, 1986.]
- ⁵ *Daily Express*, 2015. június 14.

14. FEJEZET: Július 19., péntek

- ¹ Gorbacsovna a XII. Világifjúsági Találkozón elhangzott beszéde, 1985. július 27. <https://rus.ozodi.org/amp/24756366.html>.

15. FEJEZET: Finlandia

- ¹ A sajtós-hagymás chipsszel kapcsolatos további információkért lásd: Karen Hochman: „A History of the Potato Chip”, <http://www.the-nibble.com/reviews/main/snacks/chisp-history.asp>.
- ² South Ormsby Hall látogatható. <http://southormsbyestate.co.uk>.
- ³ Jurcsenkóról lásd: „The Spy who returned from the cold”, *Time Magazine*, 2005. április 18.
- ⁴ *The New York Times*, 1987. május 7.
- ⁵ Lásd: Jones (szerk.): *Able Archer 83*.

16. FEJEZET: Útleveél Pimlicónak

- ¹ Thatcher és Gorgyijevszkij levelezéséről bővebben lásd a Nemzeti Levéltárban lásd: <http://www.nationalarchives.gov.uk/about/news/newly-released-files-1985-1986/prime-ministers-office-files-prem-1985>.
- ² A diplomáciai felfordulásról lásd az interjút Sir Bryan Cartledge-dzsel: Churchill Archive Centre, <https://www.chu.cam.ac.uk/media/uploads/files/Cartledge.pdf>.
- ³ Primakov: *Russian Crossroads*.

- ⁴ *The Times*, 2018. március 10.
- ⁵ Rádióbeszélgetés Igor Pomerancetsval in: Radio Liberty, 2015. szeptember 7.
- ⁶ *Los Angeles Times*, 1991. augusztus 30.
- ⁷ Vagyim Bakatyinról és a KGB feloszlataáról lásd: J. Michael Waller: „Russia: Death and Resurrection of the KGB.” *Demokratizatsiya*, 12. kötet, 3. szám (2004. nyár).
- ⁸ Ted Koppel interjúja Amesszel: <http://abcnews.go.com/US/video/feb-11-1997-aldrich-ames-interview-21372948>.
- ⁹ A Szergej Ivanovot leleplező Gorgyijevszkijről: *The Times*, 2015. október 20.
- ¹⁰ Andrej Lugovoj nyilatkozata a *The Sunday Times*nak, 2018. március 11.

Képek forrása

Első rész: 1. o. *fent, lent*: magángyűjtemény; 2. o. *fent, lent*: magángyűjtemény; 3. o.: magángyűjtemény; 4. o. *balra fent, jobbra fent*: magángyűjtemény, 4. o. *lent*: Avalon; 5. o. magángyűjtemény; 6. o. *fent*: World History Archive/Alamy Stock Photo, 6. o. *lent*: akg-images/Ladislav Bielik; 7. o. *fent, lent*: magángyűjtemény; 8. o. *fent, lent*: magángyűjtemény; 9. o. magángyűjtemény; 10. o. *fent*: Ritzau Scanpix/TopFoto, 10. o. *balra lent*: Bettmann Archive/Getty Images, 10. o. *jobbra lent*: Ritzau Scanpix/TopFoto; 11. o. *balra fent*: Time Life Pictures/FBI/The LIFE Picture Collection/Getty Images, 11. o. *jobbra fent*: Jeffrey Markowitz/Sygma/Getty Images; 12. o. *fent*: Jeffrey Markowitz/Sygma/Getty Images; 13. o. *lent*: TASZSZ/TopFoto; 14. o. *balra*: magángyűjtemény, 14. o. *jobbra, jobbra lent*: EAST2WEST; 16. o. magángyűjtemény.

Második rész: 1. o. *fent*: magángyűjtemény, 1. o. *lent*: *The Times*; 2. o. *fent, lent*: magángyűjtemény; 3. o. *lent*: TopFoto; 4. o. *fent*: Tom Stoddart Archive/Hulton Archive/Getty Images, 4. o. *balra lent, jobbra lent*: PA Images; 5. o. *balra fent*: Popperfoto/Getty Images, 5. o. *jobbra fent*: PA Images, 5. o. *lent*: Stewart Ferguson/Forth Press; 6. o. *fent*: Allan Tannenbaum/Archive Photos/Getty Images, 6. o. *lent*: PA Images/TASZSZ; 7. o. *fent*: Peter Jordan/The LIFE Images Collection/Getty Images, 7. o. *balra lent*: EAST2WEST, 7. o. *jobbra lent*: *The Times*;

8. o. magángyűjtemény; 9. o. *fent*: PA Images/TASZSZ, 9. o. *balra lent*: © News Group Newspapers Ltd, 9. o. *jobbra lent*: Robert Opie archive; 10. o. *lent*: magángyűjtemény; 11. o. *fent, lent*: magángyűjtemény; 12. o. *fent*: Sputnik/TopFoto, 12. o. *lent*: magángyűjtemény; 13. o. *fent*: John Hallisey szíves hozzájárulásával/FBI/The LIFE Picture Collection/Getty Images, 13. o. *jobbra lent*: Jeffrey Markowitz/Sygma/Getty Images; 14. o. *fent*: magángyűjtemény, 14. o. *lent*: Neville Marriner/ANL/REX/Shutterstock; 15. o. *fent*: Ronald Reagan Library szíves hozzájárulásával, 15. o. *balra lent*: PA Images, 15. o. *jobbra lent*: Diana Walker/The LIFE Images Collection/Getty Images; 16. o. Ilpo Musto/REX/Shutterstock.

Minden észszerű erőfeszítést megtettünk a tulajdonjogok kiderítésére, ugyanakkor a kiadó örömmel vesz minden olyan értesülést, ami tisztázza a tulajdoni háttér feltüntetését nélkül megjelentetett anyagok szerzői jogát, és minden tőle telhetőt megtesz, hogy az újranyomásokban ezeket feltüntesse.

Név- és tárgymutató

Abel, Rudolf (Viljam Genrihovics Fiser) 36–37	344–350–351, 353, 355–360, 364–365, 380–381, 384, 392
ABLE ARCHER 83 hadgyakorlat 11, 218, 220–221, 224	Bakatyin, Vagyim 389, 411
Afganisztán 112	Bányászok Nemzeti Szakszervezete (NUM) 227
Akopjan, Jelena <i>lásd</i> Gorgyijevszkij, Jelena született Akopjan 38	Beale, Neville 230
Alijeva Lejla <i>lásd</i> Gorgyijevszkij, Lejla született Alijeva	Bearden, Milton 246, 296, 401, 407, 408, 409
Alijeva, Ali 92, 307	Becker, Boris 311
Amerika Hangja 25	Beljajev, Jevgenyij 96
Ames, Aldrich (Rick) 153–157, 183–, 246–247, 252–257, 261, 265, 295–297, 369, 374, 383, 394–396	Bergling, Stig 128–129, 248, 367, 393
Ames, María de Rosario Casas, született Dupuy 156–157, 265	Bettaney, Michael John („Koba”) 12, 204–214, 227, 229, 231–232, 247–248, 254, 266, 274–276, 392–394
Ames, Nancy, született Segebarth 156	Blair, Tony 177
Andropov, Jurij 48, 175–181, 218–220, 223, 225, 294, 372	Blake, George 202, 212
Androszov, Sztanyiszlav 12, 253	BND (német hírszerzés) 86
Angleton, James Jesus 73, 155–156, 169, 394	Bocsarov, Borisz 277
Ankara 155	Bracov úr (KGB-tiszt) 61
Armstrong, Sir Robert 172–173, 219, 320, 381,	Bragg, Melvyn 190
Ascot, Caroline, vikomtnő 290, 309, 311, 317–318, 331, 340–342, 344–345, 347–348, 350–351, 358	Brezsnyev, Leonyid 57, 111, 178
Ascot, Florence 317, 392	Brezsnyev-doktrína 50
Ascot, Roy, vikomt 289, 290–292, 305, 309, 311, 314, 316–319, 327–328, 332–333, 336, 338, 340,	Brockway, Fenner, báró 143, 171
	Bromhead, Richard 60–61, 65–66, 69–82, 86, 89, 158, 266–267, 282, 392
	Brown Gordon 141, 407
	Brown, Ron 189
	Brown, Simon 208, 229, 249, 258–260, 262–263, 267–268, 288–289, 313–316, 329–330, 347, 360–361, 382

- Bruun, Jørn 61, 89, 94, 101
 Budanov, Viktor 260–261, 265–267, 274, 280–285, 287–288, 295, 297, 365
 Bush, George W. 177, 225
 Cairncross, John 169
 Callaghan, James 183
 Cartledge, Sir Bryan 316, 319–320, 325, 327, 335, 364, 380–381, 391
 Casey, Bill 184, 243, 245–246, 370–373
 Casey, Sophia 370
 Century House, Lambeth 109, 118, 120, 122, 136, 139, 168, 170, 177, 260, 267, 313, 318, 327, 331, 355, 361
 Černý, Václav 48–49
 Chapman, Eddie (CIKCAKK) 12, 84, 86
 Chapman, Violet 290, 335, 392
 Churchill, Winston 207
 CIA 15, 27, 36, 55, 66–67, 73, 80, 98, 118, 120, 153–157, 159, 169, 175, 182–185, 207, 218, 220, 222–225, 231–234, 243–249, 252–253, 255–256, 265–266, 296–297, 367, 369–374, 388, 393–395
 Clausen, Winter (Obelix) 61, 81
 Conquest, Robert 112
 Cumming, Mansfield 104
 Curwen, Christopher 233, 260, 319, 323
 Csebrikov, Viktor 257, 259, 261, 275, 382
 Cserkasin, Viktor 255–257, 283
 Csernij, Vagyim 97, 105
 Csernyenkő, Konsztantyin 238, 242
 Csuvakin, Szergej Dmitrijevics 252–257
Daily Telegraph 232–233
 Dario 11, 267–268, 277
 Deutsch, Arnold 86
 Deverell, John 201–202, 208, 211, 212, 260, 268, 292
 Dire Straits: *Brothers in Arms* 338
 Dubček, Alexander 47, 50
 Dupuy, María de Rosario *lásd* Ames, María de Rosario Casas, született Dupuy
 Dylan, Bob 334
 Edwards, Bob 142, 171, 189
 Elite Security vállalat 388
 ELMEN elhárítási művelet 11, 201–202
 EMBASE művelet 11, 380
 Eriksen, Jens (Asterix) 61, 315, 330, 347, 360
 Everything But the Girl 334
 falklandi háború 149, 193
 FBI 252, 255, 257
 „finlandizáció” 314
 Fiser, Viljam Genrihovics („Rudolf Abel”) 36
 Fletcher, Yvonne 228
 Foot, Hugh 60
 Foot, Michael 11, 144–149, 172–173, 216, 230, 393
 FOOT művelet 11, 56–57, 134, 211
 Fort Moncton 78, 365–367, 371, 373, 384, 389, 398
 Gates, Robert M. 156, 223–224
 Gee, Arthur 290–291, 305, 309–311, 318, 328, 335–338, 340–341, 347–351, 353–354, 356, 358–359, 364–365, 380–381, 384, 392
 Gee, Rachel 290, 310, 316–317, 331–332, 335, 338, 340, 351, 354, 359, 363, 381
 Gerber, Burton 243–246, 248, 296, 370

- glasznosztj* 239, 373, 388
 Golubev, Szergej 240, 281–282, 285–286, 368
 Goodall, David 319, 355
 Gorbacsov, Mihail 226, 238–242, 249, 261, 266, 324, 367, 371–373, 380, 385, 388–389
 Gorbacsova, Raisza 240
 Gorgijevszkij, Anton Lavrentyevics 20–24, 30, 58, 125
 Gorgijevszkij, Jelena, született Akopjan 38, 44–47, 52, 62, 67–68, 92–93, 99, 105–106, 116, 118, 124–125, 277, 393
 Gorgijevszkij, Lejla, született Alijeva 92–93, 107, 118, 126, 130–131, 135, 149, 158, 184, 210, 235–237, 265, 278, 292–294, 300–304, 330, 365, 378–379, 386, 389–390
 Gorgijevszkij, Marija 22, 131, 135
 Gorgijevszkij, Marina 320–321, 378, 397
 Gorgijevszkij, Olga Nyikolajevna, született Gornova 30, 125–126, 320, 378
 Gorgijevszkij, Vaszilij 21, 27, 34–35, 37, 48–50, 58–59
 Gornova, Olga, *lásd* Gorgijevszkij, Olga Nyikolajevna, született Gornova
 Gott, Richard 12, 143, 171
 Gribin, Nyikolaj 131, 135, 237–238, 250, 275–278, 285–287, 295
 GROUND művelet 268
 GRU 11, 41, 66, 123–124, 127–128, 131, 177, 185, 192, 194, 196, 243, 378, 380, 396
 Grusko, Viktor 124, 127, 275–282, 284–288, 311, 383, 388
Guardian 143, 171, 232
 Guk, Arkagyij Vasziljevics 158–161, 168, 180, 187, 190, 194–198, 197–201, 207, 209–211, 214, 217, 227, 231, 233–235, 250, 254, 258, 275
 Guscott, Geoffrey
 Haavik, Gunvor Galtung (GRETA) 12, 95–97, 105, 127, 134, 248, 367
 Hanslope Park 100–101, 244
 Havel, Václav 48
 Hawkins, Philip 81, 86–91, 97, 99, 392
 Heath, Edward 173
 Helms, Richard 120
 Hennessy, Peter 392
 Hitler, Adolf 177, 203, 204
 Hollis, Roger 169, 201
 Howe, Geoffrey 187, 221, 240, 242, 319–320, 362
 Hruscsov, Nyikita 24, 239
 Világifjúsági Találkozó, Moszkva 334
 INVISIBLE művelet 112
 Ivanov, Szergej 396
 Jakusin, Dmitrij (Szürke Eminenciás) 57–59, 72–73
 Jevtusenko, Jevgenyij 31
 Jezsov, Nyikolja 21
 Jones, Jack 11, 141–142, 171, 189
 Jones, John 172
 Jurcsenko, Vilaj 368–369
 Kaplan, Stanislaw („Standa”) 11, 26, 31, 51, 55, 59, 64, 67–69, 71, 73, 99, 248, 393
 Kennedy, John F. 67, 147
 K csoportfőnökség 234, 260, 389
 Kinnock, Neil 385
 Kissinger, Henry 24
 Komszomol (Kommunista Ifjúsági Szervezet) 23
 Koppel, Ted 395
 Køppen, Lene 66

- Koreai légitársaság 007-es járatának lelővése 217
 Kozlov, Vlagyimir 95–96, 105
 Krjucskov, Vlagyimir 257, 275, 382, 384, 389
 kubai rakétaválság 67, 84, 221
 Kundera, Milan 48
- LAMPAD-csoport 12, 166, 202
 Lane, Geoffrey 231
 Larsen, Björn 315, 330, 347, 360
 Lenin, Vlagyimir Iljics 116, 334, 341, 346
 Leninszkij proszpekt, Moszkva 13, 15, 126, 265, 284, 328, 333, 339
 Líbia 113, 228
 Litvinyenko, Alekszandr 396
 Ljalin, Oleg 11, 56
 Ljubimov, Mihail Petrovics (KORIN) 12, 43–44, 46–47, 59, 63, 86, 98–99, 103, 107, 118–119, 124, 130–131, 144–146, 235, 274, 295, 306–307, 321, 365, 380, 388, 391
 „Lonsdale, Gordon” (Kronon Trofimovics Mologyij) 35–
 Long, Leo 11, 170
 Lubjanka 35, 273, 287
 Lugovoj, Andrej 396
- magyar felkelés 25
 Makszimov, Vlagyimir 64, 274
 Manningham-Buller, Eliza 202–204, 211–212
 Marx, Karl 236
 Massingberd-Mundy, Adrian 363
 Maugham, Somerset 130–131, 321, 391
 Milligan, Spike 202
 Misusztyn, Szlava 200
 Mogiljevcsik, Alfred 63
 Mologyij, Konon Trofimovics („Gordon Lonsdale”) 36–37
 Moore, Charles 215
- Moore, Sir Philip 324–325
 moszkvai Nemzetközi Kapcsolatok Intézete 24, 43
 Muggeridge, Malcolm 84
 művelet: EMBASE 11, 380
 művelet: FOOT 11, 56–57, 134, 211
 művelet: GROUND 12, 268
 művelet: INVISIBLE 12, 212
 művelet: RJAN 175, 176–214, 217, 219, 223, 247, 370
- NATO 11, 95, 176–178, 180, 217–219, 221–223, 228, 277, 314–315
The New Times 160
The New York Times 96
 Nixon, Richard 155
 NKVD 21–23, 36, 39
 NOCTON-csapat 14, 201, 208, 253, 267, 288–289, 316
- nukleáris leszerelésért indított kampány 1433 1463 1910
- Nyikiforov, Alekszandr 128
 Nyikityenko, Leonyid Jefremovics 159–160, 187, 199, 214, 233, 235, 240, 242, 249, 251–252, 254, 259, 261, 266
- Oldfield, Maurice 104, 108
 Orwell, George 32, 64, 274
 Owen, David 103
- Page, Sarah 186, 230, 362, 392
 Parsikov, Makszim 187–188, 194–195, 235, 239, 251, 259, 261
 Penetrable, orosz diplomata 86–87
 Penkovszkij, Oleg 66, 84, 121
peresztrojka 239, 373, 368
 Pershing II rakéták 180
 PET (dán Biztonsági és Hírszerző Szolgálat) 12, 44–46, 51–52, 56, 59, 61–62, 66, 87, 73, 76, 80–81,

- 88–89, 94–95, 97–98, 101, 133, 138, 182, 316, 320, 330, 363
 Petersen, Gert (ZEUS) 12, 63, 94
 Petrov, Ivan Alekszejevics 144–145
 Philby, Kim 36–37, 39, 83–84, 98, 111, 127, 130, 134, 150, 155, 166, 169, 183, 201, 203, 206, 209, 212, 251, 275, 281, 283
 Pontecorvo, Bruno 170
 Popov, Viktor 159, 161, 226
 portlandi kémhálózat 36
 Powell, Charles 238, 323–325, 362, 387
 Powers, Gary 36
 prágai tavasz 48, 50–52, 55, 64, 67–68, 85, 142, 147, 155, 176
Pravda 115
 Price, Veronica 110, 112, 114–115, 118, 122, 132, 137–138, 162–164, 167, 173, 186, 200, 208, 250, 260, 262–263, 265, 279, 284, 289–290, 316, 329–330, 343, 347, 355, 360–361, 392
 Primakov, Jevgenyij 383
 Prime, Geoffrey 171
 Principalov, Alekszandr 105
 Procházka, Jan 49
proverka 32–32
 Putyin, Vlagyimir 20, 266, 383, 396, 397
- Ratford, David 335, 364
 Reagan, Ronald 14, 176, 180–181, 184, 218, 222–224, 371–374, 385
 Reagan-adminisztráció 206, 223
 Reed, Dean 334
 RJAN művelet 175–196, 217, 219, 223, 247, 370
 Ruddock, Joan 190
- Sebarsin, Leonyid 34, 384
 Segebarth, Nancy *lásd* Ames, Nancy, született Segebarth
- Shakespeare, William 122, 124, 226, 265, 275, 306, 322
 Shawford, Martin 190–191, 314, 329–330, 347, 355, 360–362, 382, 392
 Sibelius, Jean: *Finlandia* 357, 384, 398
 South Ormsby Hall 363, 365
 Spencer, Rosemary 192–193, 230, 391
 Spooner, James 136–138, 167–168, 172, 178, 186, 200, 226, 329, 392
 Stokes, Mike 67–69
 Storækre, Kari 96
Sun 232
The Sunday Times 393
 Suomalainen, Kari 315
- Szaddám Huszein 177
 Szaharov, Andrej 241
 Szejmonovszkoje szanatórium 294, 365
 Szkripal, Julija 396
 Szkripal, Szergej 396
 Szmolnij Intézet 341
 Szołsenyicin, Alekszandr 64, 185, 274, 295
- Sztálin, Jozsef Visszarionovics 11, 19–21, 23–24, 31, 53, 84, 159, 196, 225, 262, 287, 309
 sztálinizmus 31, 64
 Szudoplatov, Pavel 84
 Szuszlov, Vlagyimir Pavlovics 380
 Szvetanko, Dmitrij 140, 148
- Thatcher, Margaret 14, 145, 149, 173, 206, 213, 215, 221–223, 225–226, 228, 233, 238–241, 322–323, 325, 367, 378, 380–382, 385, 387
 Thomas, Derek 355
 Tiitinen, Seppo 315, 364

- The Times* 36, 232
Törökország 113, 155, 302
Treholt, Arne 96–97, 126, 131, 150,
170, 228–229, 367, 393
Tribune 144–147, 173, 393
Tyitov, Gennagyij Fjodorovics 96,
131, 134–135, 140, 169
Tyitov, Igor Fjodorovics 160, 187,
194, 196
Új-Zéland 35, 57, 384
Usakov, Jevgenyij 11, 48
Vaszilij Blazsennij székesegyház,
Moszkva 121, 295, 298, 299, 305
Vetrov, Vlagyimir (FAREWELL) 11,
250
vietnámi háború 96, 147
Voznyeszenszkij, Andrej 134
Viborg 116, 332, 342, 344, 347–348,
384
Walker, George 387–388, 392
Weinberger, Caspar 374
Whitelaw, William 187
Wilson, Harold 145, 172
Wright, Peter 169, 173
Zajcev, Leonyid 41–142
Zelenogorszk 326, 342–433

1985 egyik meleg júliusi estéjén középkorú férfi állt Moszkva szívében, egy nyüzsgő sugárúton a járdán, kezében műanyag bevásárlószatyorral. Szürke öltönyében, nyakkendőjével pont úgy festett, mint bármely más szovjet ember. Egyedül a szatyor volt kissé gyanús, mert a brit supermarket, a Safeway vörös logója díszelgett rajta. A férfi az MI6 kémje volt.

Ára: 3990 Ft

ISBN 978 963 406 859 4

www.gabo.hu

